

6.

ISEERSC

International Social and Economic Research Student Congress

TAM METİN VE ÖZET KİTABI

Editör: **AHMET AY**

ISERSC TAM METİN VE ÖZET KİTABI

Editör
Ahmet Ay

ISERSC TAM METİN VE ÖZET KİTABI

Editör: Ahmet Ay

Yayın No.: 2237

E-ISBN: 978-625-393-768-3

Basım Sayısı: 1. Basım, Temmuz 2024

© Copyright 2024, NOBEL BİLİMSEL ESERLER SERTİFİKA NO.: 20779

Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.

Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmekte ve yayınladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır.

"NOBEL BİLİMSEL ESERLER" bir Nobel Akademik Yayıncılık markasıdır.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: İlim Ateşoğlu -ilim@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Seval Sezer -seval@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Sezai Özden -sezai@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Yürümez -mehtap@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Ay, Ahmet.

ISERSC Tam Metin ve Özet Kitabı / Editör: Ahmet Ay

1. Basım, XIV + 268 s., 16,5x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.

E-ISBN: 978-625-393-768-3

1. Kentleşme 2. Edebiyat 3. Ekonomi

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.

Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA

Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65

Sipariş: siparis@nobelyayin.com- **E-Satış:** www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa, Kırmızı Kedi, Arkadaş, D&R, Dost, Kika, Kitapsan,
Nezih, Odak, Pandora, Prefix, Remzi Kitabevleri, Yeryüzü Dağıtım

BÖLÜM YAZARLARI

1

AZERBAJCANDA PETROL VE GAZ ÜRETİMİ SEKTÖRÜ VE PETROL VE GAZ DIŞI SEKTÖRÜN İLİŞKİSİ

Yegane Veliyeva

2

ULUSAL BASINDA GÖRME VE ORTOPEDİK ENGELLİ BİREYLERİN AİLE-EVLİLİK YAŞAMINDAKİ SORUNLAR İÇERİKLİ HABERLERİN İNCELEMESİ

Edanur Sağır,

Yüksek Lisans Öğrencisi, Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Hizmet, Sivas, Türkiye. / Graduate Student, Cumhuriyet University, Social Work, Sivas, Türkiye ORCID: 0000-0003-3283-8468

e-posta: edanursagir439@gmail.com

Vehbi Ünal

Öğretim Görevlisi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Hizmet, Sivas, Türkiye. / Lecturer, Cumhuriyet University, Social Work, Sivas, Türkiye ORCID: 0000-0003-3827-6339

e-posta: vunal@cumhuriyet.edu.tr

3

INTEREST DISTINCTION OF LATE FINANCIAL SYSTEMS OF THE OTTOMAN EMPIRE AND CURRENT TURKISH CULTURE

Erdal Arslan,

Associate Professor, Selçuk University, Department of Economics, Konya, Turkey.

ORCID:0000-0003-4892-2963

Görkem Can Süleymanoğlu

E-posta/E-mail: erdalarslan@selcu.k.edu.tr, Corresponding Author, Student of Master of Economics, Selçuk University, Institute of Social Sciences, Konya, Turkey. ORCID: 0000-0003-4004-2267

e-posta: cangorkemsu@g mail.com

4

MEHMED MURAD NAKŞİBENDİ'NİN “HÜLÂSÂTÜ'Ő-ŞÜRÛH” ADLI MESNEVİ ŞERHİNİN 6.CİLDİNDEKİ ŞERH METODU VE DİŐER MESNEVİ ŞÂRİHLERİNE YAPTIĞI GÖNDERMELER

Karden Karakoç

Doktora Öğrencisi, Ömer Halisdemir Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı, Niğde, Türkiye,

Orcid:0000 0003 4383 7794,

e posta: kardenkarakoc@yandex.com

5

KREDİ KARTI KULLANIMINI ETKİLEYEN FAKTÖRLERİN KARAR AĞACI YÖNTEMİYLE ANALİZİ UYGULMASI

Emine Fırat,

Doç. Dr., Aksaray Üniversitesi, İktisat, Aksaray, Türkiye. ORCID: 0000-0003-4586-1632

e-posta: firateminem@aksaray.edu.tr

Nurana Mammadli
,İktisat Bilim Uzmanı, Aksaray Üniversitesi, İktisat, Aksaray, Türkiye. ORCID: 0000-0001-5204-7458
e-posta: nurana.mammadali@gmail.com

6 **İLAÇ ENDÜSTRİSİNDE PAZARLAMANNIN TERCİH ETME ETKİSİ ÜZERİNE BİR YAZIN TARAMASI**

Ahmet Karakoç
Selçuk üniversitesi,işletme , Konya,Türkiye. / Title, University, Department, City, Country
ORCID: 0000-0001-2345-6789
e-posta: ahmetozan42@gmail.com

7 **TÜRKİYE EKONOMİSİNDE COVID-19 PANDEMİSİ VE MAKROEKONOMİK ETKİLERİ: ENFLASYON**

Betül Nur Adıgüzel
Yüksek Lisans Öğrencisi, Selçuk Üniversitesi, İktisat, Konya, Türkiye
E-posta: betuladiguzel95@gmail.com

8 **DAVRANIŞSAL EKONOMİ ALANINDA KARAR VERME MEKANİZMASINI ETKİLEYEN SEÇİMLERİN AÇIKLAMASI**

Sinem Dönmez
Yüksek Lisans Öğrencisi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, İktisat Bölümü, Niğde Türkiye
ORCID: 0000-0001-7984-7770
e-Posta: snemdonmez@outlook.com

9 **MERKANTİLİST POLİTİKALAR KARŞISINDA OSMANLI İKTİSADİ YAPISI**

Hatice Doğan
Yüksek lisans öğrencisi, Selçuk Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, Konya, Türkiye
ORCID: 0009-0009-2372-4558
e-posta: 214928031007@lisansustu.selcuk.edu.tr

10 **MEHMED MURAD NAKŞİBENDİ'NİN “HÜLÂSÂTÜ'Ş-ŞÜRÛH” ADLI MESNEVİ ŞERHİNİN ÜÇÜNCÜ VE DÖRDÜNCÜ CİLDİNİN KAYNAKLARI VE ŞÂRİHİN NAKŞİBENDİLİĞE TEMASLARI**

Hilal Yiğit,
Arş. Gör. Tarsus Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Mersin/Türkiye ORCID 0000 0002 3516 1360

Karden Karakoç ,
hilalyigit@tarsus.edu.tr Doktora Öğrencisi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Niğde/Türkiye ORCID 0000 0003 4383 7794
e posta: kardenkarakoc@yandex.com

11

**ÖĞRENCİLERİN MUHASEBE MESLEK ETİĞİ ALGISI: SELÇUK
ÜNİVERSİTESİ MESLEK YÜKSEKOKULU ÖĞRENCİLERİNİN ALGILARINA
YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA**

Zekiye Dalboy

Doktora Öğrencisi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Bölümü, Konya, Türkiye.

ORCID: 0000-0002-9647-6550

e-posta: zekiyedalboy@gmail.com

12

**SURİYELİ GÖÇMENLERİN ENTEGRASYONUNDA/UYUM SÜRECİNDE
“AİDİYETLİK”İ ANLAMAK**

Hatice Adaklı Hançer

13

**THE ADVANTAGES AND DISADVANTAGES OF INDUSTRY 4.0 IN TERMS OF
INNOVATION MANAGEMENT COMPETENCIES: EVIDENCE FROM
BUSINESS SECTOR**

Hakan Başdağ

Instructor, Necmettin Erbakan University, Social Sciences, Konya, Turkey

e-posta: hakanbasdag11@dr.com

14

**YAŞAYAN LABORATUVARLARIN ŞEHİR ULAŞIMINA ETKİSİ VE İSTANBUL
İÇİN ÖNERİLER**

Akın Arda İstanbul Üniversitesi

15

**AKILLI ŞEHİR UYGULAMASI VE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK İLİŞKİSİ: TRAFİK
SIKIKLIĞI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME**

Ziya KAYA

Ph.D. Adayı, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Doktora Programı, İstanbul,

Türkiye/ ORCID: 0009-0001-6774-9302

e-posta: ziyakaya@hotmail.com

16

**İŞÇİNİN KİŞİSEL VERİLERİN KORUNMASINDAKİ HUKUKİ VE TOPLUMSAL
YANSIMALARI**

Dr.Öğr.Üye. Summani Demirci ORCID NO: 0000-0003-0020-4399

17

**TÜRKİYE'DE GENÇ İŞSİZLİĞİ SORUNUN ÇÖZÜMÜNE YÖNELİK BİR
ÇALIŞMA: TÜRKİYE-AVRUPA BİRLİĞİ KARŞILAŞTIRMASI**

Dr.Öğr.Üye. Fatih Çelik Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, İ.İ.B.F,İktisat
ORCID NO: 0000-0002-2514-0929

Doç. Dr. Ertuğrul Güreşçi, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, İ.İ.B.F, İşletme
ORCID NO: 0000-0002-0977-7233

Yükseklisas Öğr. Taner Demir, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, İ.İ.B.F, İktisat
ORCID NO: 0009-0000-5471-6707

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM YAZARLARI	iii
-----------------------	-----

1

AZERBAJCANDA PETROL VE GAZ ÜRETİMİ SEKTÖRÜ VE PETROL VE GAZ DİŐİ SEKTÖRÜN İLİŞKİSİ

GİRİŞ	1
ÖNCELİKLI ALANLAR.....	2
1. LİTERATÜR İNCELEMESİ	3
2. VERİ SETİ VE MODELLEME.....	4
3. AMPİRİK SONUÇLAR	5
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	10
KAYNAKÇA.....	11

2

ULUSAL BASINDA GÖRME VE ORTOPEDİK ENGELLİ BİREYLERİN AİLE-EVLİLİK YAŞAMINDAKİ SORUNLAR İÇERİKLI HABERLERİN İNCELEMESİ

1. GİRİŞ	13
2. ARAŞTIRMANIN AMACI, YÖNTEMİ VE SORULARI	16
2.1. Araştırmanın Amacı	16
2.2. Araştırmanın Yöntemi	17
2.3. Araştırma Soruları	17
3. ENGELLİLİK TÜRLERİ VE ENGELLİ BİREYLERİN KARŞILAŞTIĞI SORUNLAR.....	18
3.1. Görme ve Ortopedik Engelli Bireylerin Evlilik ve Aile Yaşamında Karşılaştıkları Sorunlar.....	21
4. SONUÇ.....	22
4.1. Bulgular.....	22
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	26
KAYNAKÇA.....	28

3

INTEREST DISTİNCTION OF LATE FİNANCIAL SYSTEMS OF THE OTTOMAN EMPIRE AND CURRENT TURKİŐH CULTURE

1. INTRODUCTION.....	31
2. METHODOLOGICAL FRAMEWORK AND THE DOUBLE INTEREST CYCLE OF THE OTTOMAN EMPIRE	32
3. LITERATURE REVIEW	35
4. DEFINITIONS AND DISCRIMINATION OF THE LATE OTTOMAN STATE FINANCIAL SYSTEMS	38

5. FINDINGS.....	40
6. RESULT AND DISCUSSION	41
REFERENCES.....	42

4

MEHMED MURAD NAKŞİBENDİ'NİN “HÜLÂSÂTÜ'Ş-ŞÜRÛH” ADLI MESNEVİ ŞERHİNİN 6.CİLDİNDEKİ ŞERH METODU VE DİĞER MESNEVİ ŞÂRİHLERİNE YAPTIĞI GÖNDERMELER

GİRİŞ	43
1. MEHMED MURAD NAKŞİBENDİ.....	44
2. HÜLÂSÂTÜ'Ş-ŞÜRÛH.....	45
2.1. Hülâsâtü'ş-Şürûh'un Altıncı Cildinin Kaynakları ve Şerh Metodu	46
2.2. Hülâsâtü'ş-Şürûh'un Altıncı Cildinde Mehmed Murad Nakşibendî'nin Diğer Şârihlere Yaptığı Göndermeler	50
SONUÇ.....	53
KAYNAKÇA.....	54

5

KREDİ KARTI KULLANIMINI ETKİLEYEN FAKTÖRLERİN KARAR AĞACI YÖNTEMİYLE ANALİZİ UYGULMASI

GİRİŞ	55
1. LİTERATÜR ÇALIŞMASI	55
2. KREDİ KARTI KULLANIMINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER.....	57
3. YÖNTEM VE VERİLER	59
3.1. Veri Madenciliği.....	59
3.2. Veri Madenciliği Yöntemleri.....	61
3.3. Karar Ağaçları.....	61
4. ARAŞTIRMA BULGULARI	62
SONUÇ.....	63
KAYNAKÇA.....	64

6

İLAÇ ENDÜSTRİSİNDE PAZARLAMANIN TERCİH ETME ETKİSİ ÜZERİNE BİR YAZIN TARAMASI

GİRİŞ	65
1. PAZARLAMA KAVRAMI.....	66
2. İLAÇ SANAYİNDE PAZARLAMA	67
3. KARAR VERME SÜRECİNDE REÇETELEME	68
SONUÇ.....	69
KAYNAKÇA.....	70

TÜRKİYE EKONOMİSİNDE COVID-19 PANDEMİSİ VE MAKROEKONOMİK ETKİLERİ: ENFLASYON

1. GİRİŞ.....	73
2. ENFLASYON KAVRAMI.....	74
3. ENFLASYONUN NEDENLERİ VE SONUÇLARI.....	75
4. TARİHSEL ÇERÇEVE.....	76
5. PANDEMİ DÖNEMİ.....	77
SONUÇ.....	80
KAYNAKÇA.....	80

DAVRANIŞSAL EKONOMİ ALANINDA KARAR VERME MEKANİZMASINI ETKİLEYEN SEÇİMLERİN AÇIKLAMASI

GİRİŞ.....	83
BİRİNCİ BÖLÜM.....	84
1. PSİKOLOJİ BİLİMİNİN GELİŞİM EVRESİ.....	84
1.1. Psikoloji Biliminin Ortaya Çıkışı.....	84
1.2. Davranışsal İktisadın Tarihçesi.....	87
1.3. Davranışsal İktisat Tanımı ve Teorisyenleri.....	89
1.4. Davranışsal İktisat Kavramının Teoriler Kapsamında Açıklanması.....	90
1.4.1. Beklenti Teorisi.....	90
1.4.2. Çerçeveleme Etkisi.....	91
1.4.2.1. Örnek 1: Salgın Hastalıkla İlgili Bir Deney.....	91
1.4.3. Zihinsel Muhasebe.....	92
1.4.3.1. Örnek 2: Tiyatro Bileti Deneyi.....	92
1.4.3.2. Örnek 3: Rasyonel Birey Kavramına Karşı Çıkan Deney.....	92
1.4.3.3. Örnek 4: Tasarruf Deneyi.....	93
1.4.4. Ortalamaya Doğru Regresyon.....	93
1.4.5. Dürtme.....	93
1.4.5.1. Örnek 5: Emeklilik Planı Deneyi.....	94
1.4.6. Beklenen Fayda Teorisi.....	94
1.4.6.1. Allais Paradoksu.....	95
1.4.6.2. Petersburg Paradoksu.....	95
İKİNCİ BÖLÜM.....	95
2. FAYDA VE MUTLULUK ORANLARININ İNCELENMESİ.....	95
2.1. Faydanın Ölçülebilirliği.....	95
2.1.1. Örnek 6: Fayda Maksimizasyonu Bazı Durumlarda Gerçekleşmez.....	97
2.2. Bireysel Mutluluk Oranlarının İncelenmesi.....	98
2.2.1. Türkiye'nin Yer Aldığı Anket Çalışmaları.....	98
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	99

3. OYUN TEORİSİNİN DAVRANIŞLARA ETKİSİ	99
3.1. Mahkumlar Çıkmazı	99
3.2. Ültimatom Oyunu	100
3.2.1. Örnek 7: Rasyonel Birey Varsayımına Ters Düşen Deney.....	100
SONUÇ	101
KAYNAKÇA	102

9

MERKANTİLİST POLİTİKALAR KARŞISINDA OSMANLI İKTİSADİ YAPISI

GİRİŞ	105
1. MERKANTİLİZM	106
2. OSMANLIDA ÜRETİM BİÇİMİ VE ÖZEL MÜLKİYET	107
3. OSMANLI İKTİSADİ YAPISININ ÖZELLİKLERİ	109
4. MERKANTİLİZM VE OSMANLI İKTİSADİ POLİTİKALARI	110
SONUÇ	111
KAYNAKÇA	113

10

MEHMED MURAD NAKŞİBENDİ'NİN “HÜLÂSÂTÜ'Ş-ŞÜRÛH” ADLI MESNEVİ ŞERHİNİN ÜÇÜNCÜ VE DÖRDÜNCÜ CİLDİNİN KAYNAKLARI VE ŞÂRİHİN NAKŞİBENDİLİĞE TEMASLARI

Giriş	115
1. HÜLÂSÂTÜ'Ş-ŞÜRÛH'UN ÜÇÜNCÜ VE DÖRDÜNCÜ CİLDİNİN KAYNAKLARI.....	116
2. HÜLÂSÂTÜ'Ş-ŞÜRÛH'UN ÜÇÜNCÜ VE DÖRDÜNCÜ CİLDİNDE NAKŞİBENDİLİĞE TEMASLAR.....	119
SONUÇ	123
KAYNAKÇA	124

11

ÖĞRENCİLERİN MUHASEBE MESLEK ETİĞİ ALGISI: SELÇUK ÜNİVERSİTESİ MESLEK YÜKSEKOKULU ÖĞRENCİLERİNİN ALGILARINA YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA

1. GİRİŞ	125
1.1. Muhasebe Mesleği	126
1.2. Etik Kavramı ve Meslek Etiği.....	126
1.2.1. Etik Kavramı	126
1.2.2. Meslek Etiği	127
1.2.3. Muhasebe Mesleği ve Etik	128
2. LİTERATÜR	128
3. METODOLOJİ	130
3.1. Araştırmanın Hipotezleri.....	130

3.2. Araştırmanın Konusu, Amacı ve Sınırlılıkları.....	131
3.3. Araştırmanın Kapsamı ve Yöntemi.....	131
3.4. Araştırmanın Bulguları.....	131
3.4.1. Demografik Verilerin Analizi.....	131
3.4.2. Ölçeklere İlişkin Güvenilirlik Analizi.....	133
3.4.3. Muhasebe Meslek Etiği Algılama Düzeylerine İlişkin Hipotezlerin Testi.....	134
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	138
KAYNAKÇA.....	139

12

SURİYELİ GÖÇMENLERİN ENTEGRASYONUNDA/UYUM SÜRECİNDE “AİDİYETLİK”İ ANLAMAK

GİRİŞ.....	141
1. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ.....	141
1.1. Araştırmanın Konusu ve Problemi.....	141
1.2. Araştırmanın Amacı.....	142
1.3. Araştırmada yanıt aranan temel sorular şu şekilde verilebilir:.....	142
1.4. Araştırmanın Önemi.....	143
1.5. Araştırmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları.....	143
1.6. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi.....	144
1.7. Araştırmanın Yöntemi ve Veri Toplama Teknikleri.....	144
1.8. Verilerin Analizi.....	144
2. KURAMSAL VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE.....	144
2.1. Araştırma ile ilgili yapılmış çalışmalar.....	144
2.2. Sosyal Kimlik Kuramı.....	145
3. AİDİYET.....	146
4. BULGULAR VE YORUM.....	147
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....	148
KAYNAKÇA.....	150

13

THE ADVANTAGES AND DISADVANTAGES OF INDUSTRY 4.0 IN TERMS OF INNOVATION MANAGEMENT COMPETENCIES: EVIDENCE FROM BUSINESS SECTOR

INTRODUCTION.....	151
1. AN OVERVIEW OF INDUSTRY 4.0.....	152
2. RESEARCH METHOD.....	152
3. CONCEPTUAL FRAMEWORK.....	153
4. LITERATURE REVIEW OF FINDINGS.....	157
RESULT.....	158
REFERENCES.....	159

YAŞAYAN LABORATUVARLARIN ŞEHİR ULAŞIMINA ETKİSİ VE İSTANBUL İÇİN ÖNERİLER

1. GİRİŞ.....	161
2. YAŞAYAN LABORATUVARLAR, AKILLI ŞEHİR VE YÖNETİŞİM	162
2.1. Akıllı Kent Yönetişi.....	163
2.2. Yaşayan Laboratuvarlar	164
3. AMAÇ, KAPSAM, KISITLAR VE YÖNTEM.....	166
4. YAŞAYAN LABORATUVARLARIN ULAŞIMA İLİŞKİN UYGULAMALARI VE GELİŞİM ALANLARI	167
4.1. Yurtdışında Bulunan Yaşayan Laboratuvarların Ulaşım İlişkin Uygulamaları	167
4.2. Türkiye’deki Yaşayan Laboratuvarların Ulaşım İlişkin Uygulamaları.....	169
SONUÇ.....	173
REFERANSLAR.....	174

AKILLI ŞEHİR UYGULAMASI VE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK İLİŞKİSİ: TRAFİK SIKIŞIKLIĞI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

1. GİRİŞ.....	177
2. AKILLI ŞEHİR KAVRAMI	178
2.1. Akıllı Şehirlerin Boyutları	178
2.2. Akıllı Şehirlerin Avantajları	181
2.3. Akıllı Şehir Uygulamaları	182
3. ENDÜSTRİ 4.0 İLE GELİŞEN AKILLI ŞEHİRLER.....	183
3.1. Dünyada Endüstri 4.0 İle Gelişen Akıllı Şehir Uygulamaları	183
3.2. Türkiye’de Endüstri 4.0 İle Gelişen Akıllı Şehir Uygulamaları.....	184
3.3. Endüstri 4.0, Sürdürülebilirlik ve Akıllı Şehirler.....	186
3.4. Akıllı Şehir Uygulamalarına Bir Örnek Olarak Trafik Yoğunluğuna Yönelik Sistemler.....	189
SONUÇ.....	190
KAYNAKÇA.....	191

İŞÇİNİN KİŞİSEL VERİLERİN KORUNMASINDAKİ HUKUKİ VE TOPLUMSAL YANSIMALARI

GİRİŞ	193
1. ÖZEL HAYAT VE GİZLİLİĞİ	195
2. ÖZEL HAYATIN GİZLİLİĞİ İLE KİŞİSEL VERİLERİN İLİŞKİSİ.....	196
3. TÜRK HUKUKUNDA KİŞİSEL VERİ KAVRAMI.....	197
3.1. Tanımsal Olarak Kişisel Veri	197
3.2. Kişisel Verilerin İşlenmesinde Hâkim Olan Kurallar	198
4. İŞÇİLERİN ÖZEL HASSAS NİTELİKLİ KİŞİSEL VERİLERİ.....	200

5.3.1. Anayasa Açısından Kişisel Verilerin Değerlendirilmesi.....	207
5.3.2. Türk Ceza Kanunu Açısından Kişisel Verilerin Değerlendirilmesi	208
5.3.3. Türk Borçlar Kanunu Açısından Kişisel Verilerin Değerlendirilmesi.....	208
5.3.4. İş Kanunu Açısından Kişisel Verilerin Değerlendirilmesi	209
6. İŞ İLİŞKİSİNDE İŞÇİLERE AİT KİŞİSEL VERİLERİN EDİNİLMESİ VE KAYIT ALTINA ALINMASI.....	209
6.1. İşçilere Ait Normal Kişisel Verilerin Edinilmesi.....	209
6.2. Mülakat Yaklaşımıyla Soru Sorulması	209
6.3. İşçiye Soru Sormada Diğer Yöntemler.....	211
6.3.1. İş İlişkisi Nedeniyle İşçilere Ait Kişisel Verilerin İşlenmesi	212
7. İŞ İLİŞKİSİ NEDENİYLE İŞÇİLERE AİT KİŞİSEL VERİLERİN İHLÂL EDİLMESİ	212
SONUÇ.....	214
KAYNAKÇA	216

17

TÜRKİYE'DE GENÇ İŞSİZLİĞİ SORUNUN ÇÖZÜMÜNE YÖNELİK BİR ÇALIŞMA: TÜRKİYE-AVRUPA BİRLİĞİ KARŞILAŞTIRMASI

GİRİŞ	218
1.1. İşsizlik ve Genç İşsizliği	219
1.2. Türkiye'de Genç İşsizliği.....	219
1.2.1. Türkiye'de Genç İşsizliğin Nedenleri	220
1.2.2. Türkiye'de Genç İşsizliğin Çözümüne Yönelik Politikalar.....	221
2.1. Avrupa Birliğinde Genç İşsizliği	221
2.2. Avrupa Birliğinde Genç İşsizliğinin Çözümüne Yönelik Politikalar	223
2.3. AB'de Genç İşsizliğinin çözümünde Almanya Örneği	224
SONUÇ ve ÖNERİLER.....	225
KAYNAKÇA	227

Azerbaycanda Petrol ve Gaz Üretimi Sektörü ve Petrol ve Gaz Dışı Sektörün İlişkisi

Yegane Veliyeva

GİRİŞ

Petrol ve gaz üretimi dünya ekonomisinde büyük bir gelir kaynağı olarak kullanılmaktadır. Bu doğal kaynaklar ne kadar çok gelir kaynağı olsalarda tükenen kaynak oldukları için dünya genelinde petron dışı sektörde geliştirilmesine büyük önem verilmektedir.

Yeraltı kaynakları bakımından çok zengin olan Azerbaycan'ın en büyük yeraltı zenginliği yakıt madenler grubuna giren petroldür. Şöyle ki, petrol üretimi diğer yeraltı zenginliklerine göre birinci sırada olup, ülke arazisinin % 70'i petrol ve doğal gaz yönünden yüksek potansiyele sahip bulunmaktadır (Seferov, R. 2005).

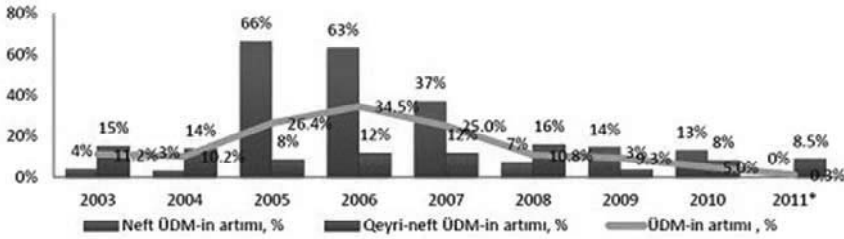
Bağımsız Azerbaycan'ı modern, güçlü, sürdürülebilir bir ekonomik kalkınma devletine dönüştürmek için milli lider Haydar Aliyev, gelecekteki siyasi ve ekonomik reformların radikal dönüşümünün temeli olacak petrol stratejisini tanımladı. Bu strateji, yabancı yatırımcıların Azerbaycan'ın petrol sahalarının geliştirilmesine, ham petrol taşıma yollarının çeşitlendirilmesine, petrol gelirlerinin etkin yönetimine ve Azerbaycan'ın yeni bir kalkınma aşamasına girmesine katılımını sağlamıştır.

Milli lider Haydar Aliyev önderliğinde 20 Eylül 1994 tarihinde siyasi, ekonomik ve stratejik önemi nedeniyle 20. yüzyılda Azerbaycan tarihinin en önemli anlaşmalarından biri Azeri, Çırac ve Güneşli petrollerinin imzalanmasıydı. Hazar Denizi'nin Azerbaycan sektöründe yer alan sahalar Ülkenin bir bölümünün ortak kalkınması ve üretimin dağıtılmasına ilişkin Anlaşma - "Yüzyılın Sözleşmesi" imzalandı. 7,4 milyar değerindeki "Yüzyılın Anlaşması"nda dünyanın 7 ülkesini (Azerbaycan, ABD, İngiltere, Rusya, Türkiye, Norveç ve Suudi Arabistan) temsil eden 11 uluslararası petrol şirketi (Amoco, BP, McDermott, UNOCAL, SOCAR, Lukoil, Statoil, Türkiye Petrolleri, Pennzoil, Ramco, Delta) katıldı. Anlaşma 12 Aralık 1994'te Azerbaycan Parlamentosu tarafından onaylandı. "Yüzyılın Anlaşması"nın imzalanmasıyla Azerbaycan'ın petrol stratejisinde yeni bir aşamanın temeli atıldı. Bu, modern Azerbaycan tarihinde yeni bir dönemin başlangıcı, ülkenin siyasi ve

ekonomik güvenliği, yeni yatırım, GSYİH büyümesi, yeni işler ve sosyal refahın iyileştirilmesi için ek bir garanti anlamına gelir.²

Azerbaycan'ın petrol stratejisi haklı olarak uzun vadeli bir ulusal kalkınma programı olarak değerlendiriliyor. Bu stratejinin temel taşı, ülke enerji kaynaklarının ekonomik döngüye dahil edilmesi ve bunun temelinde bağımsızlığını yeni kazanmış devletimizin ulusal güvenliğini sağlamak, sosyo-ekonomik kalkınmaya sürdürülebilir bir karakter kazandırmak, ülkemizin karşı karşıya olduğu sorunları çözerek gelecek nesillerin refah içinde yaşamalarına maddi bir temel oluşturmaktır.³

Qrafıq 1: Qeyri neft, neft və ümumi ÜDM-in artımı Mənbə: (AMB, 2003-2011*-ci illər)

Azerbaycan'da son 8 yılda kaydedilen hızlı ekonomik gelişmede petrol sektörü öncü rol oynamasına rağmen, son yıllarda genel ekonomik büyümede petrol dışı sektör öne çıkıyor. Resmi istatistiklere ve makroekonomik göstergelere göre ülkede petrol dışı sektördeki büyüme son 8 yılda 2,2 kattan fazla oldu. Hesaplanan petrol gelirlerinin ekonominin çeşitlendirilmesine harcanması stratejisi gerçekleştirildi. Geçiş sürecindeki herhangi bir ülke gibi Azerbaycan da güçlü bir ekonomi inşa etmek için doğal kaynaklarından yararlandı, ancak bu kaynaklardan elde ettiği gelir nedeniyle ekonomisini başarıyla çeşitlendirmeyi ve petrole bağımlılığını en aza indirmeyi başardı. Bu stratejinin bir sonucu olarak ülkede inşaat, turizm, tarım, ulaştırma, bilgi ve iletişim teknolojileri sektörlerinde sürekli bir büyüme trendi hakimdir. Bu eğilimin göstergelerinden biri de son 8 yılda ülkede 1 milyondan fazla istihdam yaratılması ve bunun büyük bölümünün petrol dışı sektörde gerçekleşmesidir.

ÖNCELİKLİ ALANLAR

Azerbaycan'da petrol dışı sektörün gelişmesinde tarım, turizm, bilgi ve iletişim teknolojileri, işleme sanayi öncelikli alanlar olarak kabul edilmektedir. Uluslararası finans kuruluşları bu alanlar arasında tarım ve turizmin önemini vurgulamaktadır. Yani ülkede istihdam edilen nüfusun yaklaşık yüzde 44'ü tarımda çalışıyor. Bu nedenle, ülkede birbirini izleyen devlet programları, reformlar ve tarımın geliştirilmesine yönelik yeni teknolojilerin katılımı uygulanmaktadır. Bakanlar Kurulu raporunda yer alan rakamlara göre 2011 yılında tarım ürünleri üretiminde 2003 yılına göre yüzde 34'lük bir artış kaydedildi. Son üç yılda toplam tarımsal ürün artış hızı ortalama yüzde 2,5 oldu. Azerbaycan ile yakın bir ortaklığı olan Asya Kalkınma Bankası, tarım ve turizmi ülkedeki petrol dışı sektörün kalkınmasında öncü yönler olarak görüyor. Banka, bölgelerde altyapının iyileştirilmesinin, tarım ürünleri

üreticilerine sübvansiyon sağlanmasının ve onlar için vergi indirimlerinin sürdürülmesinin Azerbaycan'da büyük potansiyele sahip olan tarım sektörünün gelişmesine yardımcı olduğuna inanılmaktadır. Bankanın hesaplamalarına göre, ülkenin turizm potansiyelinin tam olarak kullanılması petrol dışı GSYİH'da artışa yol açacak. Böylece Azerbaycan'ın zengin bir turizm potansiyeline sahip olması ve ülkede turizm altyapısının son yıllarda hızla gelişmesi petrol dışı sektörün bu yönüyle ülkeye büyük gelir vaat ediyor.⁴

1. LİTERATÜR İNCELEMESİ

Azerbaycanda GSYİH ile ilgili bir çok araştırma yapılmıştır. Fakat literatürde petrol ve gaz üretimi ile petrol dışı sektörlerdeki üretimin ve gelişmesinin GSYİH 'ya etkisinin araştırıldığı bir makaleye rastlanılmamıştır. Bunlara ait örnekleri aşağıdaki gibi verebiliriz.

Petrol dışı sektörü ile ilgili makalelere örnek olarak Elçin Süleymanov ve Ayaz Zeynalovun “Azerbaycanda petrol dışı sektör” adlı makalesini örnek gösterebiliriz. Burada petrol dışı sektör analiz edilmiş ve petrol dışı sektörün pazar payının artırılması için öneriler verilmiştir (Süleymanov, E., & Zeynalov, A. 2010).

Feride Memmedova “Azerbaycan Cumhuriyeti'nde Petrol Dışı Sektörün İhracat Potansiyeli” isimli makalesinde 2020 istatistiklerine göre Azerbaycan'ın petrol dışı sektöründeki durumu analiz etmiştir. Ülkenin petrol sektörü ihracatında uzmanlaşması, petrol dışı sektörün gelişmesinde gecikmelere yol açmış, bu nedenle petrol dışı sektörün ihracattaki payı az olmuş ve üretim zayıf kalmıştır. Bu makalenin ana önceliği, petrol dışı endüstrilerin gelişimini incelemek, ihracat potansiyelini artıracak mekanizmaları belirlemek, gelecekteki sorunlara çözüm bulmak olmuştur (Məmmədova, F. 2021).

Neriman Böyükkişi “Petrol dışı sektörlerinin gelişiminin devlet tarafından desteklenmesi yönleri” makalesinde ülkede petrol dışı sektörün gelişmesini sağlamak sistematik bir önlem sisteminin uygulanması gereklidir. Bunun için Azerbaycanın iç ve dış kaynaklarından son derece verimli bir şekilde yarar sağlanarak kullanılması gerektiğini savunmuştur (Böyükkişi, N.2018 42-45).

Seymur Ağazade “Reel Döviz Kuru Ve Petrol Tahrik İlişkisinde Asimetri: Azerbaycan Örneğinde Bir İnceleme” Azerbaycan temelde petrol ve doğal gaz sevkiyatları bir ülke olduklarından dolayı bu ülke için reel döviz kuru dünyasının petrol fiyatlarına büyük saygı gösterilmesini bekler. Diğer yandan, birçok tasarruf değişkeni arasındaki ilişkide olduğu gibi petrol fiyatında da artış ve düşüşlerin reel döviz kurunu farklı derecede etkilemesi daha muhtemeldir. Ayrıca, reel döviz kuru petrol fiyatının ancak belirli bir düzeyinin üzerinde olan değişimlerine de uyum beklenebilir. Bu bırakmaz, Ocak 1995 ile Eylül 2017 dönemine ait aylık veri kullanılarak Azerbaycan için reel döviz kuru ve dünya reel petrol fiyatları ilişkisini sürdürür. Bunun için değişkenler arasında asimetric uyarlamayı da dikkate alarak alan Enders ve Siklos (2001) tarafından kullanılan TAR ve MTAR koentegrasyon yöntemleri kullanılmıştır.

Rehman Seferov Azerbaycan'da Petrol Üretiminin Tarihsel Süreç İçerisindeki Değişimi açısından sektörü analiz etmiştir ve sonuçları önümüzdeki yıllarda Azerbaycan petrol üretimi-

nin artışı ülkenin ekonomik gelişimine büyük katkı sağlayacağı, dolayısıyla bu durum ülke açısından önemli sayılacak ve sevinilecek bir gelişme olduğu yöndedir. (Seferov, R.2005)

Fariz Abasov “Azerbaycan’ın Petrol Sektörü ve Transit Ticaret Yollarının Dış Ticaretime Etkileri” üzerinde yapmış olduğu araştırmada, Azerbaycan’ın uluslararası ilişkilerinde petrolün rolü, petrolün politik yönü, petrolün diğer hizmeti sanayi ve tarım sahalarına etkisi, ülkenin belli-başlı bölgelerine etkisi, eğitimin, sanat dallarının gelişmesi, petrolün transit taşımacılıkta komşu ülkelere getirdikleri incelemiştir (Abasov, F.2007).

Meliha Ener ve Orhan Ahmedov yazmış olduğu “Türkiye-Azerbaycan Petroldoğalgaz Boru Hattı Projelerinin Ülke Ekonomileri Ve Avrupa Birliği Açısından Önemi” adlı makalede sonuç olarak, Azerbaycan ve Orta Asya petrol ve doğalgaz kaynaklarının Avrupa’ya taşınması için Türkiye Azerbaycan İşbirliğinin, bu iki ülke açısından çok büyük önem arz ettiğini belirtmiştir (Ener, M., & Ahmedov, O 2007).

Ramil Huseyn “Azerbaycan’da Petrole Dayalı Ekonomiden Çok Sektörlü Ekonomiye Geçişin Gerekliliği ve Tarım” isimli makalesinde 2008 yılından itibaren dünyada yaşanan ekonomik krizlerin Azerbaycan gibi ekonomisi petrole bağlı ülkelerde tarım hayatının büyük önem taşıdığını gösterdiğini belirtmiştir. Dünyada yaşanan ekonomik krizin Azerbaycan ekonomisine etkilerini incelerken bunu göz önünde bulundurmamak gerektiğini söylemiş. Bunun için tarımda yaşanan alternatif uygulamalar dikkate alınmalı, tarım politikaları buna göre yönlendirilmeli olduğu ve petrol gelirleri Azerbaycan’da sürdürülebilir ekonomik kalkınmaya ulaşabilmek için kullanılmalı olduğunu savunmuştur (Huseyn, R 2011).

2. VERİ SETİ VE MODELLEME

Azerbaycanda petrol sektörünün petrol dışı sektöre olan etkisi incelenirken 2000-2022 yıllar arasındaki veriler kullanılarak analiz yapılmıştır. Veriler merkez bankasının resmi sayfasından alınmıştır. Analizi yapılan sektörlerin kısaltmaları aşağıda gösterildiği gibidir:

Tablo 1: Analiz yapılan sektörler ve kısaltmaları

Y1	GSYİH-toplamı
X1	Petrol ve gaz üretimi ve üretim sektörünün (vergiler hariç)
X2	Petrol ve gaz üretimi
X3	Petrol ürünleri üretimi
X4	Petrol ve gaz dışı sektör (vergiler sonrası)
X5	Petrol dışı ve gaz endüstrisi
X6	Tarım, ormancılık ve balıkçılık
X7	İnşaat
X8	Taşıma ve depolama
X9	Bilgi ve iletişim
X10	Ticaret, araç onarımı
X11	Turistik konaklama ve toplu yemek hizmetleri
X12	Sosyal ve diğer hizmetler
X13	Üretim ve ithalat üzerindeki net vergiler

Bu veriler ile petrol ve qaz sektörü ile petrol dışı sektörlerin GSYİH' ya etkisini analiz etmek için aşağıdaki modeller kullanılmıştır.

$$\Delta Y_1 = \beta_0 + \beta_1 \Delta X_1 + \beta_2 \Delta X_2 + \beta_3 \Delta X_3 + \beta_4 \Delta X_4 + \beta_5 \Delta X_5 + \beta_6 \Delta X_6 + \beta_7 \Delta X_7 + \beta_8 \Delta X_8 + \beta_9 \Delta X_9 + \beta_{10} \Delta X_{10} + \beta_{11} \Delta X_{11} + \beta_{12} \Delta X_{12} + \beta_{13} \Delta X_{13} + \epsilon_t$$

Değişkenlere birim kök testi uygulanmıştır. Bu bağlamda Augmented Dickey Fuller (ADF) birim kök testinden yararlanılmıştır. Sabit terim içeren, trend ve sabit terim içeren modeller aşağıda verilmiştir:

$$\Delta Y_t = \alpha_0 + \lambda Y_{t-1} + \mu t \text{ sabit terim içeren model}$$

$$\Delta Y_t = \alpha_0 + \alpha_1 t + \lambda Y_{t-1} + \mu t \text{ trend ve sabit terim içeren model}$$

Bu iki denklemden yararlanılarak λ katsayısının standart hatasının ve tahmin değerinin araştırılması hedeflenmektedir. $\lambda=0$ hipotezinin test edilmesinin amaçlandığı modelde Dickey

Fuller tablosundaki katsayı ile t değeri karşılaştırılmaktadır.

$H_0 = \lambda = 0$ seride birim kök vardır, durağan değildir,

$H_1 = \lambda < 0$ seride birim kök yoktur, seri durağandır sonucuna ulaşılmalıdır.

H_0 hipotezinin kabul edilmesi veya reddedilmesi ortaya çıkan sonuca göre şekillenmektedir.

Ortaya çıkan sonuca göre; H_0 hipotezi kabul veya reddedilmektedir. 1969 'da C. W. J. Granger ilk kez iki değişken arasındaki ilişkiye yer vermiştir. Bağımsız değişkenin geçmişe dönük verileri ele alındığında geçmiş döneme göre daha iyi çıktılar gözlemleniyorsa, hipotezin geçerliliği bağımsız değişkenin bağımlı değişkenin nedenidir şeklinde olmasından kaynaklanmaktadır. Granger bu testi R.F. Engle ile geliştirerek Engle Granger nedensellik testini bulmuşlardır(Engle ve Granger,1987,s.263). Nedensellik ilişkisinin tespiti için aşağıdaki eşitlikler kullanılmaktadır:

$$Y_t = \sum_{i=1}^m a_i Y_{t-i} + \sum_{i=1}^m \beta_i Y_{t-i} + \epsilon_{1t}$$

$$X_t = \sum_{i=1}^m \theta_i X_{t-i} + \sum_{i=1}^m \gamma_i Y_{t-i} + \epsilon_{2t}$$

Yukarıda bulunan formüllerde a_i , β_i , θ_i , γ_i değişkenleri gecikme katsayısı değerleriyle ele almaktadır. Değişkenler arasında çift yönlü nedensellik ilişkisinin analiz edilmesi için bu değerler değişkenler için ayrı ayrı hesaplanmaktadır.

3. AMPİRİK SONUÇLAR

Azerbaycandaki petrol ve petrol dışı sektörleri değişkenlerinin incelendiği çalışmada Augmented Dickey Fuller Birim kök testi yardımıyla GSYİH'yı etkilemesine dair sonuçların tespiti aşağıdaki gibi yapılmıştır:

Tablo 2. Sabit Terim İçeren PP Birim Kök Testi İstatistik Değerleri

UNIT ROOT TEST TABLE (PP)															
	AI Level	Y1	X1	X2	X3	X4	X5	X6	X7	X8	X9	X10	X11	X12	X13
With Constant	t-Statistic	-29.6392	-30.0042	-29.5494	-27.3618	-25.0936	-35.4578	-14.8513	-19.1850	-27.8149	-48.7744	-31.5454	-22.4971	-26.9332	-30.8267
	Prob.	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0001	0.0000	0.0000	0.0000	0.0001	0.0001	0.0000	0.0000	0.0000
		***	***	***	***	***	***	***	***	***	***	***	***	***	***
With Constant & Trend	t-Statistic	-37.9272	-38.5113	-37.6561	-28.8834	-27.8951	-35.3758	-14.8732	-20.1771	-30.9962	-41.9224	-33.0721	-22.4448	-31.9083	-32.7533
	Prob.	0.0001	0.0001	0.0001	0.0000	0.0000	0.0001	0.0000	0.0000	0.0000	0.0001	0.0001	0.0000	0.0001	0.0001
		***	***	***	***	***	***	***	***	***	***	***	***	***	***
Without Constant & Trend	t-Statistic	-14.1219	-14.1987	-14.1383	-15.6166	-14.2287	-14.9636	-12.3923	-13.9532	-14.1908	-14.4573	-14.1897	-14.4176	-14.1546	-14.4335
	Prob.	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000
		***	***	***	***	***	***	***	***	***	***	***	***	***	***
AI First Difference															
With Constant	t-Statistic	-119.5343	-168.2995	-166.8587	-119.7071	-100.8953	-110.4714	-31.7686	-125.1780	-164.9696	-149.6765	-145.4535	-129.4058	-216.0851	-154.9637
	Prob.	0.0001	0.0001	0.0001	0.0001	0.0001	0.0001	0.0001	0.0001	0.0001	0.0001	0.0001	0.0001	0.0001	0.0001
		***	***	***	***	***	***	***	***	***	***	***	***	***	***
With Constant & Trend	t-Statistic	-122.3600	-198.4635	-196.7200	-120.8271	-101.1216	-111.4461	-31.6789	-125.1755	-187.2858	-152.9878	-173.8466	-138.0511	-224.2980	-187.7012
	Prob.	0.0001	0.0001	0.0001	0.0001	0.0001	0.0001	0.0001	0.0001	0.0001	0.0001	0.0001	0.0001	0.0001	0.0001
		***	***	***	***	***	***	***	***	***	***	***	***	***	***
Without Constant & Trend	t-Statistic	-117.7828	-141.7033	-140.5199	-129.9006	-100.7693	-109.1466	-31.8551	-124.1706	-148.9215	-148.4283	-138.5484	-127.0161	-193.2555	-126.9324
	Prob.	0.0001	0.0001	0.0001	0.0001	0.0001	0.0001	0.0000	0.0001	0.0001	0.0001	0.0001	0.0001	0.0001	0.0001
		***	***	***	***	***	***	***	***	***	***	***	***	***	***

Tablo 3. Sabit Terim İçeren Augmented Dickey Fuller (ADF) Birim Kök Testi İstatistik Değerleri

UNIT ROOT TEST TABLE (ADF)														
AI Level	Y1	X1	X2	X3	X4	X5	X6	X7	X8	X9	X10	X11	X12	X13
With Constant	-3.0220	-3.0659	-3.1087	-2.3488	-4.9340	-3.3418	-2.6789	-4.0334	-3.7731	-3.8160	-2.0361	-2.5004	-3.6637	
<i>Prob.</i>	<i>0.0347</i>	<i>0.0309</i>	<i>0.0276</i>	<i>0.1580</i>	<i>0.0000</i>	<i>0.0144</i>	<i>0.0796</i>	<i>0.0016</i>	<i>0.0038</i>	<i>0.0033</i>	<i>0.2713</i>	<i>0.1170</i>	<i>0.0054</i>	
	**	**	**	n0	***	**	*	***	***	***	n0	n0	***	
With Constant & Trend	-4.2216	-3.0842	-3.0393	-3.6771	-5.5607	-4.4520	-3.4701	-5.4255	-4.3930	-3.8115	-1.9779	-3.8215	-3.7068	
<i>Prob.</i>	<i>0.0051</i>	<i>0.1131</i>	<i>0.1244</i>	<i>0.0263</i>	<i>0.0000</i>	<i>0.0023</i>	<i>0.0456</i>	<i>0.0001</i>	<i>0.0028</i>	<i>0.0180</i>	<i>0.6092</i>	<i>0.0175</i>	<i>0.0242</i>	
	***	n0	n0	**	***	***	**	***	***	***	n0	**	***	
Without Constant & Trend	-0.3787	-0.5112	-0.5178	-0.7040	-0.3022	-1.0164	-0.5848	-0.4170	-0.1364	-0.2541	0.0103	-0.6722	-0.6809	
<i>Prob.</i>	<i>0.5468</i>	<i>0.4939</i>	<i>0.4912</i>	<i>0.4107</i>	<i>0.5758</i>	<i>0.6058</i>	<i>0.4629</i>	<i>0.5319</i>	<i>0.6354</i>	<i>0.5935</i>	<i>0.6848</i>	<i>0.4248</i>	<i>0.4210</i>	
	n0	n0	n0	n0	n0	n0	n0	n0	n0	n0	n0	n0	n0	
AI First Difference														
With Constant	-14.1371	-18.2871	-18.1603	-15.3572	-12.0313	-18.4566	-12.8338	-14.2235	-9.8518	-11.6627	-10.3995	-16.1975	-11.5887	-15.7742
<i>Prob.</i>	<i>0.0000</i>	<i>0.0000</i>	<i>0.0000</i>	<i>0.0000</i>	<i>0.0000</i>	<i>0.0000</i>	<i>0.0000</i>	<i>0.0000</i>	<i>0.0000</i>	<i>0.0000</i>	<i>0.0000</i>	<i>0.0000</i>	<i>0.0000</i>	<i>0.0000</i>
	***	***	***	***	***	***	***	***	***	***	***	***	***	***
With Constant & Trend	-14.1126	-18.2563	-18.1304	-15.3133	-11.9964	-18.4047	-12.8813	-14.1899	-9.8259	-11.6303	-10.3739	-16.1798	-11.5616	-15.7434
<i>Prob.</i>	<i>0.0000</i>	<i>0.0000</i>	<i>0.0000</i>	<i>0.0000</i>	<i>0.0000</i>	<i>0.0000</i>	<i>0.0000</i>	<i>0.0000</i>	<i>0.0000</i>	<i>0.0000</i>	<i>0.0000</i>	<i>0.0000</i>	<i>0.0000</i>	<i>0.0000</i>
	***	***	***	***	***	***	***	***	***	***	***	***	***	***
Without Constant & Trend	-14.1770	-18.3383	-18.2112	-15.3981	-12.0657	-18.5062	-12.8364	-14.2627	-9.8790	-11.6957	-10.4299	-16.2304	-11.6099	-15.8189
<i>Prob.</i>	<i>0.0000</i>	<i>0.0000</i>	<i>0.0000</i>	<i>0.0000</i>	<i>0.0000</i>	<i>0.0000</i>	<i>0.0000</i>	<i>0.0000</i>	<i>0.0000</i>	<i>0.0000</i>	<i>0.0000</i>	<i>0.0000</i>	<i>0.0000</i>	<i>0.0000</i>
	***	***	***	***	***	***	***	***	***	***	***	***	***	***

Notes: (*) Significant at the 10%, (**) Significant at the 5%, (***) Significant at the 1%, and (no) Not Significant
 *MacKinnon (1996) one-sided p-values.
 This Result is The Out-Put of Program Has Developed By:
 Dr. İmadeddin AİMOSABBĖH
 College of Business and Economics
 Qassim University-KSA

Tablo 4. Gecikme kriterinin belirlenmesi

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	3362.212	NA	5.68e-33	-34.51765	-34.28183*	-34.42216*
1	3631.120	496.2324	2.69e-33	-35.26928	-31.73191	-33.83690
2	3896.186	450.8850	1.36e-33	-35.98130	-29.14238	-33.21203
3	4097.633	313.5932	1.38e-33	-36.03746	-25.89699	-31.93130
4	4305.398	293.4401	1.41e-33	-36.15874	-22.71672	-30.71569
5	4506.385	254.8605	1.72e-33	-36.21016	-19.46659	-29.43022
6	4703.670	221.6916	2.51e-33	-36.22340	-16.17830	-28.10658
7	5033.021	322.5602	1.15e-33	-37.59816	-14.25150	-28.14444
8	5323.493	242.5586*	1.03e-33*	-38.57209*	-11.92388	-27.78148

Tablo 5. Granger Nedensellik Testi

Null Hypothesis:	F-Statistic	Prob.
X1 does not Granger Cause Y1	0.42055	0.8340
Y1 does not Granger Cause X1	0.74307	0.5921
X2 does not Granger Cause Y1	0.92734	0.4644
Y1 does not Granger Cause X2	1.23678	0.2936
X3 does not Granger Cause Y1	6.71062	9.E-06
Y1 does not Granger Cause X3	5.42854	0.0001
X4 does not Granger Cause Y1	0.66759	0.6485
Y1 does not Granger Cause X4	0.53048	0.7530
X5 does not Granger Cause Y1	2.47282	0.0339
Y1 does not Granger Cause X5	1.64207	0.1509
X6 does not Granger Cause Y1	2.08410	0.0692
Y1 does not Granger Cause X6	3.26490	0.0075
X7 does not Granger Cause Y1	2.00816	0.0794
Y1 does not Granger Cause X7	5.38327	0.0001
X8 does not Granger Cause Y1	0.19322	0.9648
Y1 does not Granger Cause X8	0.09782	0.9924
X9 does not Granger Cause Y1	0.49997	0.7760

Azerbaycanda Petrol ve Gaz Üretimi Sektörü ve Petrol ve Gaz Dışı Sektörün İlişkisi

Y1 does not Granger Cause X9	0.33457	0.8916
X10 does not Granger Cause Y1	0.42307	0.8323
Y1 does not Granger Cause X10	0.70825	0.6179
X11 does not Granger Cause Y1	1.36057	0.2411
Y1 does not Granger Cause X11	3.88659	0.0023
X12 does not Granger Cause Y1	6.85351	7.E-06
Y1 does not Granger Cause X12	5.73401	6.E-05
X13 does not Granger Cause Y1	1.11331	0.3548
Y1 does not Granger Cause X13	1.45562	0.2064
X4 does not Granger Cause X1	0.93397	0.4602
X1 does not Granger Cause X4	0.47411	0.7953
X5 does not Granger Cause X1	2.72447	0.0211
X1 does not Granger Cause X5	1.58163	0.1672
X6 does not Granger Cause X1	1.78955	0.1169
X1 does not Granger Cause X6	2.74364	0.0204
X7 does not Granger Cause X1	1.32242	0.2564
X1 does not Granger Cause X7	4.44962	0.0007
X8 does not Granger Cause X1	0.47397	0.7954
X1 does not Granger Cause X8	0.08033	0.9952
X9 does not Granger Cause X1	1.00237	0.4177
X1 does not Granger Cause X9	0.51224	0.7668
X10 does not Granger Cause X1	0.29710	0.9140
X1 does not Granger Cause X10	0.35333	0.8797
X11 does not Granger Cause X1	0.87654	0.4979
X1 does not Granger Cause X11	2.53348	0.0303
X12 does not Granger Cause X1	6.18866	2.E-05
X1 does not Granger Cause X12	4.46836	0.0007
X13 does not Granger Cause X1	0.66836	0.6479
X1 does not Granger Cause X13	0.92716	0.4646

Yukarıdaki tabloda Granger Nedensellik ilişkisi gösterilmektedir. Petrol ve gaz üretimi ile petrol dışı sektörlerin nedensellik analizi yapılmıştır sonuç olarak “petrol dışı ve gaz endüstrisi” ile “GSYİH-toplamı” ve “petrol ve gaz üretimi ve üretim sektörünün (vergiler hariç)” ile “Sosyal ve diğer hizmetler” sektörleri dışında tüm sektörlerin olasılık değeri 0.5 den ve 0.1 den yüksek olduğu görülmektedir. Bu da bu sektörlerin arasında nedensellik ilişkisinin olmadığını göstermektedir.

Granger Nedensellik ilişkisi olan sektörlerde olasılık değeri 0.05 den düşük olmalıdır. Bu zaman nedensellik ilişkisinin var olduğunu söyleyebiliyoruz. Bu sektörlerle aşağıdakiler aittir.

- Petrol ve gaz üretiminin GSYİH toplamı üzerindeki etkisi .
- Burada GSYİH nın petrol ürünleri üretiminin üzerindeki etkisi .
- Petrol ve gaz üretimi ve üretim sektörünün(vergiler hariç) ve petrol ve gaz dışı sektör (vergiler sonrası) üzerindeki etkisi .
- Petrol ve gaz çıkarma ve üretim sektörünün (vergiler hariç) Petrol dışı ve gaz endüstrisi üzerindeki etkisi .
- Petrol ve gaz çıkarma ve üretim sektörünün (vergiler hariç) Tarım, ormancılık ve balıkçılık üzerindeki etkisi.
- Petrol ve gaz üretimi ve üretim sektörünün (vergiler hariç) İnşaat üzerindeki etkisi.
- Petrol ve gaz üretimi ve üretim sektörünün (vergiler hariç) Taşıma ve depolama üzerindeki etkisi.
- Petrol ve gaz üretimi ve üretim sektörü (vergiler hariç) Bilgi ve iletişim sektörü üzerindeki etkisi.
- Petrol ve gaz üretimi ve üretimi sektörünün (vergiler hariç) Ticaret, araç onarımı üzerindeki etkisi .
- Petrol ve gaz çıkarma ve üretim sektörünün (vergiler hariç) Turistik konaklama ve toplu yemek hizmetlerine etkisi.
- Sosyal ve diğer hizmetlerinin Petrol ve gaz üretimi ve üretim sektörüne(vergiler hariç) etkisi .
- Petrol ve gaz üretimi ve üretim sektörünün (vergiler hariç) Üretim ve ithalat üzerindeki net vergilere etkisi .

SONUÇ VE ÖNERİLER

Azerbaycan özellikle son yıllarda GSYİH da petrol ve gaz gibi tükenen kaynaklara karşı daha hassas kararlar almayı ve bununla paralel olarak petrol dışı sektörlerin gelişmesinde çok önem vermektedir. Böylece Azerbaycan, uzun vadeli ve sürdürülebilir ekonomik kalkınmayı sağlamak için zengin petrol ve gaz kaynaklarından başarıyla yararlanmaktadır. Petrol dışı sektörün kalkınmasında lokomotif güç olan "siyah altın" beşeri sermayeye dönüştürme ve gelecekte petrol ve gaz gelirlerini bu gelirlerden bağımsız, güçlü, rekabetçi bir ekonomi inşa etmek için kullanma stratejisi önemli bir yere sahiptir.

Ve sonuç olarak Petrol ve gaz üretimi ile petrol dışı sektörlerin nedensellik analizi yapıldığında sonuç olarak petrol dışı ve gaz endüstrisi ile GSYİH, Petrol ve gaz üretimi ve üretim sektörünün (vergiler hariç) ile Sosyal ve diğer hizmetler sektörleri dışında tüm sektörlerin olasılık değeri 0.5 den ve 0.1 den yüksek olduğu görünmektedir. Bu da bu sektörlerin arasında nedensellik ilişkisinin olmadığını göstermektedir.

KAYNAKÇA

1- <https://president.az/az/pages/view/azerbaijan/contract>

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev

2- <https://www.azerbaijan-news.az/view-197339/neft-sazisleri-azerbaijan-iqtisadiyyatinin-hertereffli-inkisafina-tekan-verir-rəsmi-dövlət-qazeti-Azərbaycan>

3- https://www.azerbaijans.com/content_1671_az.html

Aras, O. N., Süleymanov, E., & Zeynalov, A. (2010). Azərbaycan Respublikasında qeyri-neft sektoru üzrə idxal-ixracın mövcud vəziyyətinin təhlili və qiymətləndirilməsi.

Seferov, R. (2005). Azərbaycan'da Petrol Üretimnin Tarihse Süreç İçerisindeki Değişimi. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (18), 285-297.

Məmmədova, F. (2021). AZERBAIJAN CUMHURİYETİNDE PETROL DIŞI SEKTÖRÜN İHRACAT POTANSİYELİ. *TURAN-SAM*, 13(Sp. Issue), 161-169.

Böyükkişi, N. (2018). QEYRİ-NEFT SEKTÖRÜNÜN İNKİŞAFININ DÖVLƏT TƏRƏFİNDƏN STİMULLAŞDIRILMASI İSTİQAMƏTLƏRİ. *AZERBAIJAN UNIVERSITY*, 42-45.

Abasov, F. (2007). *Azərbaycan'ın petrol sektörü və transit ticaret yollarının dış ticarətinə etkileri* (Doctoral dissertation, DEÜ Sosyal Bilimleri Enstitüsü).

Ener, M., & Ahmedov, O. (2007). Türkiye-Azərbaycan petrol-doğalgaz boru hattı projelerinin ülke ekonomileri ve Avrupa Birliği açısından önemi. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*.

Huseyn, R. (2011). Azərbaycan'da petrole dayalı ekonomiden çok sektörlü ekonomiye geçişin gerekliliği ve tarım. *Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 59, 147-166.

Ulusal Basında Görme ve Ortopedik Engelli Bireylerin Aile-Evlilik Yaşamındaki Sorunlar İçerikli Haberlerin İncelemesi

Edanur Sağır, Vehbi Ünal

1. GİRİŞ

Günümüzde teknolojik gelişmeler ve çeşitli çalışmalarla arttırılan farkındalık düzeyine karşın farklı nedenler (yaşlılık, kentleşme, artan nüfus, iş kazaları vb.) neticesinde ulusal ve uluslararası düzeyde engelli birey sayısı artış göstermektedir. Bu artışın en önemli nedenlerinden biri de yaşam süresinin uzaması ve kronik hastalıkların getirdiği engellilik halidir. “Engellilik hali” geçmişte de var olmaktadır ve geçmişte “engelli birey” kapsamında bulunanlara yönelik çeşitli ülkelerde (Roma, İsrail Orta Çağ Avrupası vb.) olumsuz bakış açısıyla birlikte insani tutum sergilemekten uzak, irdeleyici davranışlar mevcuttu (Ünal, 2016). Ağır savaşlar ve sonuçları neticesinde yayımlanan İnsan Hakları Evrensel Beyanname kapsamında engelli bireylerde dünya çapında hak temelli yaşam mücadelesine katıldılar. Ayrımcılık ve ötekileştirme kapsamına dâhil edilme olasılığı ile karşı karşıya olan engelli bireylere yönelik anlamlı ölçüde çeşitli çalışmalar yasal dayanaklar oluşturularak gerçekleştirildi. Bu yasal dayanaklara örnek olarak ülkemizde yürürlükte olan başta “Engelliler Hakkında Kanun” olmakla birlikte çeşitli yasa ve yönetmeliklerin (İş Kanunu, Sosyal Hizmetler Kanunu vb.) içerisinde engelli bireyler için yasal dayanaklar bulunmaktadır. Geçmişten günümüze kadar gözle görünür yasal değişimlerin olmasına rağmen engelli bireylerin karşılaştığı sorunlar azımsanmayacak derecededir. Farklı çalışmalar engelli bireylerin karşılaştığı sorunlara ve bu sorunların sosyal bir olgu olduğuna ışık tutuyor. Örneğin Burcu (2011) 500 kişi ile yaptığı çalışmasında engelliye bakışın “acıyan, dışlanan, işe yaramaz/yetersiz bulunan ve mücadelecisi” temalarında olduğunu ortaya koymuştur. Toplumun her kesimindeki bireyler sosyal medya, haberler ve gazeteler, filmler, kitaplar, televizyon programları gibi kanallar aracılığıyla ülkenin ve dünyanın mevcut durumuna, yaşanan sorunlara dair kısa sürede bilgi edinebiliyor. Engelli bireylerin karşılaştıkları sorunlar ve toplum bireyleri arasındaki iletişimde önemli rol oynayan medya, engelli bireylere yönelik haberleri lanse ederken genellikle kalıp olarak ‘yardıma muhtaç engelli’ ve ‘engeline rağmen başarılı’ sözcük kalıplarını kullanmaktadır (Yavalar, 2020). Topluma sunulan haberlerde engellilere yapıstırı-

lan etiketler çoğunlukla bu kalıplar çerçevesinde şekillenmektedir ve ayrımcılık, ötekileştirme riskine “görünmez engelli bireyler” kapsamı oluşturulmaktadır. Bu kapsam engelli bireylerin işlevsel yaşam sürmelerinin, başarılı olmalarının, günlük hayata katılmalarının ihtimal olarak düşük olduğunu, onların fiziksel veya mental rahatsızlıklarını tıbbi anlamdan sosyal manaya taşımaktadır. Toplumda engelli bireylerin var olmak ve engellerinin tıbbi boyutta kalması için mücadele etmesi zorunluluğunu doğurmaktadır. Engelli bireylerin engelsiz bir toplumda yaşamaları için başta evlilik ve aile yaşantısı olmak üzere engellilik olgusuna yönelik tüm vatandaşların büyük ölçüde farkındalık kazanması gerekmektedir.

Toplum ve aile birbiriyle ilişki içerisindedir. Bu ilişki kültürel ve yapısal etkileşimde olduğu gibi önyargıların aktarımında da etkili olmaktadır. Toplumun engellilere yönelik önyargıları engelli bireylerin aile ve evlilik yaşantısına yansiyabilir. Yansımanın etkisi engelli bireyle yaşama tecrübesiyle, farkındalık çalışmalarıyla azalabilir. Ancak engelli bireylerin evliliğe dair adım atmaya başladığında ön yargıların getirdiği sorunlara (eşi ve/veya ailesiyle anlaşmazlıklar, iletişimde ön yargıların belirmesi gibi) maruz kalabileceği ihtimaller içerisindedir. Engelli bireylerin aile ve evlilik yaşantısındaki sorunları ve toplumsal olarak karşılaştığı sorunları birbirinden ayıran önemli bir Türk toplum bakış açısı vardır: Aile/evlilik yaşantısı mahremdir, karşılaşılan çoğu sorun önce aile içerisinde çözülmelidir. Bakış açısının elbette aile dinamikleri ve bağları açısından önem arz ettiği bilinir ancak kapalı aile yapısı bu sorunların yansıtılmamasının aynı zamanda sorunların neler olduğunun ortaya konulamamasının, medya gibi kitle iletişim araçlarına yansımaması temel sebeplerinden biri olabileceği tahmin edilmektedir.

Televizyon, sosyal medya gibi kitle iletişim araçları topluma dair sorunları, gelişmeleri, küresel açıdan önemli olayları halka ulaştırır. “Croteau ve Hoynes’ e göre haber medya personelinin neyin haber değeri olup neyin olmadığı, kimin önemli olup kimin olmadığı, hangi görüşlerin dâhil edileceği ve hangi görüşlerin reddedileceği hakkında kararlar aldığı sosyal bir sürecin ürünüdür” (Burns & Haller, 2015). Çeşitli haberler, bilgi içerikli paylaşılan sosyal medya verileri “Günümüz zaman kavramında neler yaşanıyor? Durumlar/sorunlara bakış açısı ve yenilikler nelerdir?” sorularını besleyici içerikler oluşturur. Toplum genellikle çoğunluğun gündemi takip ettiği gazeteleri ve haber sitelerini doğru haber için referans olarak ele alır. Engelli bireylerin topluma her yönüyle anlatılması, ortaya konmasının en geçerli ve bilinen yollarından biri olan haberlerle gerçekleşir. Bu haberler toplum-engelli birey arasındaki yegâne bilgi akışı ve iletişim kanallarındandır. Yani engelli bireyin toplum ve aile içerisindeki konumunu, karşılaştığı sorunları, sunulan hizmetler çerçevesini sunarken aynı zamanda toplumda var olan bakış açısını, karşılaştıkları olumlu-olumsuz durumları da engelli bireylere ve topluma iletir. Bu derece lüzumlu bir kanal olan haberler, internet üzerinden çoğu birey için erişilebilir konumdadır. Bu açıdan engelli bireylerin evlilik-aile yaşantısı kapsamında karşılaştığı sorunlardan oluşan haberlere ulaşabilmek için Similarweb sitesi verileri kullanılmıştır. Similarweb, uluslararası düzeyde en çok kullanılan internet sitesi, sosyal medya uygulamaları, haber siteleri gibi sıralamaları elde ettiği verileri karşılaştırarak kamuoyuna sunmaktadır. Bu veri karşılaştırmalarına göre ulusal çapta tıklanma sayısı yüksek 3 gazetenin internet sitesi araştırmaya dâhil edildi. Hürriyet, Milliyet, Sabah gazeteleri web sitelerinin arama kısmına ‘engelli’ kelimesi yazıldığında

ulaşılabilen bütün haberler incelenmiş olup özellikle görme ve ortopedik engele sahip bireylerin evlilik-aile yaşamında karşılaştığı sorunları içeren haberler incelenmiştir. Bu amaçla gazetelerinin haber sitelerinde 26 Ekim-16 Kasım 2022 tarihleri arasında yaklaşık olarak 64.953 habere ulaşılmıştır. Bu haberlerin içerisinde 15 adet haber araştırma kapsamındaki içeriğe sahiptir. Yapılan farklı bir çalışmada engellilere yönelik haberlerin genel temasının “adli haber, dramatize edilen yaşam, eleştiri, hak istismarı/hak talebi, istihdam, olağanüstü sunulan ‘başarı’, proje/hizmet/atölye/kurs, sağlık, sivil eylem, sportif başarı” olduğunu ortaya koymuştur (Yıldırım, 2011). Araştırma konusu kapsamında incelenen haberlerin de benzer temaları mevcuttur ve bireylerin evlilik çerçevesinde oluşan evlilik-aile kapsamındaki sorunları içeren haberler oldukça az sayıdadır.

Evlenme veya kan bağı, evlat edinme gibi yollarla oluşturulan aile kurumu toplum sisteminde işlevsellik açısından önem arz eder. Toplum ve aile, birbirlerini etkiler ve birbirlerinden etkilenirler. Örneğin toplumun engelli bireyi ötekileştirmesi aile ve evlilik ilişkilerine yansiyabilir veyahut ailenin engelliliğe, engelliye yönelik olumsuz tutumu öğreti haline gelebilir, toplumsal yapıyı olumsuz olarak etkileyebilir. Konumuzla ilgili olarak engelli bireyler toplumda ayrımcılık ve ötekileştirme gibi olumsuz ve sorun oluşturabilecek durumlara maruz kalması bir ihtimaldir. Aile ve evlilik yaşamında ise birazdan belirtilecek olan fonksiyonların yerine getirilmemesi ihtimal çerçevesindedir ve engelli bireye yardıma muhtaç meta olarak davranılması, sorunların oluşması kısmen daha yüksek risk teşkil eder. Sorunlarla karşılaşmak için en verimli ortam genel olarak yakın ilişki kurduğu bireylerden oluşan ve mahrem olarak atfedilen aile/evlilik ortamıdır. Toplumda ise sadece koşullar ve ortam bu potansiyelin gerçekleşmesi üzerinde etki gösterir. Toplumun her kesimine aynı yakınlıkta olunmadığından risk vardır ama riskin gerçekleşme olasılığının daha az olduğu tahmin edilmektedir.

Birey genelde bir aile veya benzeri(resmi kurumlar vb.) bir ortamda yetişir ve hayatını yetişirken edindiği tecrübeler eşliğinde devam ettirir. Bu kapsamda ailenin sosyalleştirme, ekonomik, eğitim, sevgi, koruyucu, biyolojik gibi çeşitli fonksiyonları vardır (Tezcan, 1979). Bu fonksiyonlar her aile üyesine olumlu/olumsuz katkı sağlama potansiyelindedir ve oldukça önemlidir. Her bireyin ait olduğu, sevgi ve güvenlik ihtiyacını temin ettiği evlilik/aile yaşamı işlevsel olduğu sürece bu ihtiyaçları karşılar. Engelli bireylerin bulunduğu ailelerde bazı durumlarda(örneğin engelin sonradan kazanıldığı durumlarda) aile fonksiyonel olma ve hayat dengesini sağlamak konusunda zorlanabilir ancak engelliliği “işe yaramaz” kisvesinden gören aile bireyleri mevcutsa bireyi taşımak zorunda oldukları, kurtulmak istedikleri bir yük olarak görmeye meyillidir. Kısacası bakış açısı olumsuzsa engelinin yerine getirebileceği, işlevsel olabileceği durumlar yerine onun kısıtlılıklarına odaklanılır ve bu da engel halinin sosyal engellere dönüştürülmüş halinin kaynağını içerir. Ayrıca ev içi sorunların artmasına tetikleyici görevi de görebilme ihtimali vardır.

Engelli bireylerin çoğunluğu herkes gibi bir aileye, farklı ortamlara ve farklı kişilerle sahiptir. Farklılık ve gereksinimlerinin diğer “normal” olarak atfedilen bireylere göre daha az göz önünde bulundurulması ihtimali vardır. Bu ihtimalin en mühim kaynağı toplu-

mun engellilik kapsamındaki bireyleri basmakalıp özelliklere indirilmesi, engelli bireyleri aynı düzeye, kişiliğe ve sorunlara sıkıştırması durumudur. “Her engelli benzerdir.” bakışı toplumun engelli bireylere yönelik etiketle kategorize ettiği bir nevi bir damgadır. Ancak asıl olanın bu olmadığı ortaya konulmalıdır. Bu aşamada engellilik, farkındalık çerçevesinde yapılan kamu çalışmaları ve sivil toplum örgütleri etkinlik göstermek görevine sahiptirler. Medya-haberler engelli bireyler ve toplum işbirliği ve etkileşimi açısından önemli bir konum arz eder. Bildiri içeriğinde de asıl görünür kılınmak istenen olgu haberlerin görme ve ortopedik engelli bireylerin evlilik-aile yaşamı kapsamında karşılaştığı sorunları içerenlerin nicelik yönünden belirgin olup olmadığıdır. Aynı zamanda topluma sosyal çevre, kanunlar, pozitif ayrımcılık kapsamındaki çalışmaların dışında da engelli bireylerin aile, evlilik yaşantısının varlığına ve sorunlarına yönelik farkındalık sağlanması gerekliliği haber analizleriyle vurgulanmak istenmiştir. Bu isteğin temelinde engelli bireylerin her açıdan var olduğunu, engellilik halinin her şeyi kısıtlamayacağı düşüncesinin normalleştirilmesi yatmaktadır. Haber sitelerinde yayımlanan çeşitli olayların içerikleri incelenip analiz edilerek bu sorunların bulunduğu haberlerin nicelik açısından yeterli olma durumu elde edilen verilerin sunumu ve bulgularla ortaya konmuştur.

2. ARAŞTIRMANIN AMACI, YÖNTEMİ VE SORULARI

2.1. Araştırmanın Amacı

Görme ve ortopedik engele sahip bireyler sosyal ve iş yaşamına katılmak, kendi kendine yaşam kurabilecek düzeyde olmak gibi işleri yerine getirebilecek mental yetileri mevcuttur. Bu nedenle medeni hallerden olan evlilik onlar için yasal olarak uygundur. Ve toplumun en küçük yapı taşı olan aile yaşamı neredeyse her ferdin yaşamında önemli bir konuma sahiptir. Her birey gibi görme ve ortopedik engele sahip olan bireylerin evlilik ve aile yaşantısının varlığını, bu yaşantıda karşılaştığı olumsuz durumlara sahip olabildiğini, belirtilen alanda karşılaştıkları sorunların içeriğini, bu sorunların haber sitelerindeki görünürlüğünü ortaya koymak amacıyla bu araştırma gerçekleştirilmiştir. Lakin yapılan bir çalışmada engellilik olgusuna sahip bireylerin nelerle karşılaşabildiği, aile ve evlilik yaşamındaki sorunları, bu sorunların içselleştirilip görünmezlik kazanabileceğini farklı kaynaklardan alıntılarla aktarmıştır (Kurnaz Özdemir, 2012).

Toplumda belirli bir bakış açısı ve ön izlenim oluşturan sosyal medya, televizyon programları, haberler önemlidir. “Kitle iletişim araçlarıyla toplumun davranış kalıpları, değerleri ve düşünce tarzları bireylere kazandırılır ve öğrenilenlerin içselleştirilmesine yardımcı olunur. (RTÜK, 2005)” ifadesi de haberlerin toplum nezdindeki önemini ortaya koyuyor. Toplum ve aileye sosyolojik ve düşünce bakımından bu denli yönlendirici olması evli ya da boşanmış görme ve ortopedik engellilerin evlilik öncesi ve sırasındaki sorunlar, evlilik yoluyla kurdukları ailede ve geniş ailelerinde karşı karşıya kaldıkları sorunlarına ve bu sorunların varlığına dikkat çekmek, haber incelemesi bağlamında somut sonuçlar ortaya koymak amaçlarımız arasındadır. Amaçlarımız doğrultusunda internet ortamında tıklanma

sayısı yüksek 3 haber sitesi incelenmiş olup elde edilen veriler okuyuculara sunulmuştur. Böylece araştırma yazısı olan konunun toplum ve araştırmacılar tarafından ilgi çekmesi, mevcut konu içeriğine dair bilgi akışı sağlanması, engelli bireylere yönelik bilinç düzeyinin her konuda gerekli konuma getirilmesi hedeflenmektedir. Engelli bireylerin aile ve evlilik yaşantısına dair sorunların en çok tıklanan haber sitelerinde aynı kategorideki(engellilere dair haberler) haberler içerisinde hangi ölçüde yer aldığını, konuya yönelik ne gibi içerikler barındırdığı araştırma amacı doğrultusunda bulgular kısmında belirtilmiştir.

2.2. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada belirtilen amaca uygun, toplumun internet ortamında en çok ziyaret ettiği haber sitelerine ulaşmak amacıyla web sitesi, sektör, marka, mobil uygulama gibi alanlarda dijital verileri inceleyip karşılaştırmalı olarak sunmakta olan Similarweb sitesi kullanılmıştır. Sitede (SimilarWeb) “Haber ve Medya Yayıncıları” kategori seçildi ve ulusal düzeyde en çok tıklanan 3 haber sitesinin Hürriyet, Milliyet, Sabah gazetelerinin haber sitesi olduğu bilgisine ulaşıldı. Bu sitelerden 26 Ekim-16 Kasım 2022 tarihleri arasında ulaşılan haberlerden görme ve ortopedik engeli olan bireylerin evlilik ve aile yaşantısında karşılaştıkları sorunları içeren haberler nitel veri toplama yöntemi olan doküman inceleme, veri analizinde ise betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Bu doğrultuda belirtilen haber sitelerinde ulaşılan verilerde görme ve ortopedik engele sahip olan evli-boşanmış bireylerin evlilik-aile yaşamında karşılaştığı sorunları içeren haberlerin sayısı hesaplanmış olup bu haberler her haber içeriğiyle birlikte kısaca bulgular kısmına eklenmiştir. Araştırma kapsamında ulaşılan konuya ilişkin içeriğe sahip olmasına bakılmaksızın engelli bireylere yönelik haberlerin sayısı ve araştırma konusuna dair haber sayısı rakamsal olarak karşılaştırılmıştır. Ayrıca engelli bireylerin yaşadığı sorunlara dair olan haberler genel olarak hangi konular üzerine yoğunlaşmış olduğu, hangi sorunların yer aldığı ortaya konarak görme ve ortopedik engelli bireylerin karşılaştığı sorunların bu kategorideki haberler arasında ne derece görünür olduğu karşılaştırmalı ifadeler eşliğinde belirtilmiştir.

2.3. Araştırma Soruları

- H1. Görme ve ortopedik engele sahip olan bireylerin evlilik-aile yaşamı kapsamında karşılaştığı sorunların engellilere yönelik haberler içerisinde hangi ölçüde bulunmaktadır? Bu durum neyi ifade ediyor?
- H2. Görme ve ortopedik engelli bireylerin özel yaşam sorunları haberlerde hangi temalar çerçevesinde yer almaktadır?
- H3. Evlilik ve aile yaşantısı kapsamının dışındaki sorunları ele alan haberlerin teması ile arasında fark var mıdır?

3. ENGELLİLİK TÜRLERİ VE ENGELLİ BİREYLERİN KARŞILAŞTIĞI SORUNLAR

Engelliler Hakkında Kanun (2005) engelli bireyi “fiziksel, zihinsel, ruhsal ve duyuşsal yetilerinde çeşitli düzeyde kayıplarından dolayı topluma diğere bireyler ile birlikte eşit koşullarda tam ve etkin katılımını kısıtlayan tutum ve çevre koşullarından etkilenen birey” şeklinde tanımlamıştır. Bu tanıma ek olarak uluslararası düzeyde (DSÖ’ nün özürllülük-engellilik-sakatlık tanımları gibi) tanımlar bulunmaktadır ancak engellilik kavramı geniş bir çerçeveye göre değışkenlik gösterdiğinden ulusal kapsamdaki bizzat engelli bireylere yönelik oluşturulan yasanın tanımı eklenmiştir.

Ulusal Engelli Veri Sisteminde kayıtlı ve hayatta olan engelli sayısı; 1.414.643’ü erkek, 1.097.307’si kadın olmak üzere 2.257.507’dir (Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2022). Ayrıca Devlet İstatistik Enstitüsü’ nün 2009 yılındaki Türkiye Özürlüler Araştırma’ sına göre; ülke nüfusunun %12,29’ sinin engelli olarak yaşamlarını sürdürmekte olduklarını ve engel türü fark etmeksizin evli/boşanmış/evli-ayrı yaşıyor/eşi vefat etmiş kategorileri toplamının engelli birey nüfusunun %53,1’ i olduğu bilgilerini aktarmıştır(bu yüzdeler dilim süregen hastalığı olan bireyleri kapsamamaktadır).

Engelliliğin türleri farklı şekillerde kategorize edilebilirken genel kabul gören hali 2009 yılında yapılan çalışmada ortaya konan halidir. Engellilik türleri ve tanımları şunlardır (DİE, 2009):

- Görme
- İşitme
- Ortopedik
- Dil ve Konuşma
- Zihinsel
- Süregen

Görme Engellilik: Görme yetisinin kaybı olarak tanımlanabilir. Bu kayıp tek veya iki gözde de meydana gelebileceğı gibi farklı görme oranlarına da sahip olabilir. Gözlük kullanımı, katarakt ameliyatı ya da protez kullanılması gibi yöntemler mevcuttur.

İşitme Engellilik: Sesleri işitmenin tek/çift kulaktaki hasar nedeniyle yeterli düzeyde olmaması durumudur. Kısmi veya tam işitme kaybı olabilir.

Ortopedik Engellilik: “Kas ve iskelet sisteminde yetersizlik, eksiklik ve fonksiyon kaybı olan kişidir. El, kol, ayak, bacak, parmak ve omurgalarında, kısalık, eksiklik, fazlalık, yokluk, hareket kısıtlılığı, şekil bozukluğu, kas güçsüzlüğü, kemik hastalığı olanlar, felçliler, Serebral Palsi, spastikler ve spina bifida olanlar bu gruba girmektedir” (DİE, 2009).

Dil ve Konuşma Engelliliğı: Bireyin konuşamaması veya konuşmasındaki ifadelerinde, akıcılığında ve hızında bozukluk olması halidir (Çulhacık, 2020).

Zihinsel Engellilik: Beynin işlevsel ve sistemli şekilde faaliyet göstermemesi, faal olarak zihinsel bozukluklar yaşanması durumudur.

Tablo 1. Engel Türlerine Ait Kişi Sayısı ve Oranları

Engel Grubu	Kişi Sayısı	Oranı(%)
Görme	215.076	9,53
İşitme	179.867	7,97
Dil ve Konuşma	33.686	1,49
Ortopedik	311.131	13,78
Zihinsel	385.313	17,07
Ruhsal ve Duygusal	170.927	7,57
Süreğen Hastalık	917.259	40,63
Diğer	44.248	1,96

Kaynak: (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2022).

Süreğen Hastalık: Bireyi ömür boyu etkileyen hastalıklar(kanser, HIV, sinir sistemi hastalıkları vs) nedeniyle gündelik yaşamda kısıtlılıkların, zorlukların oluşmasıdır.

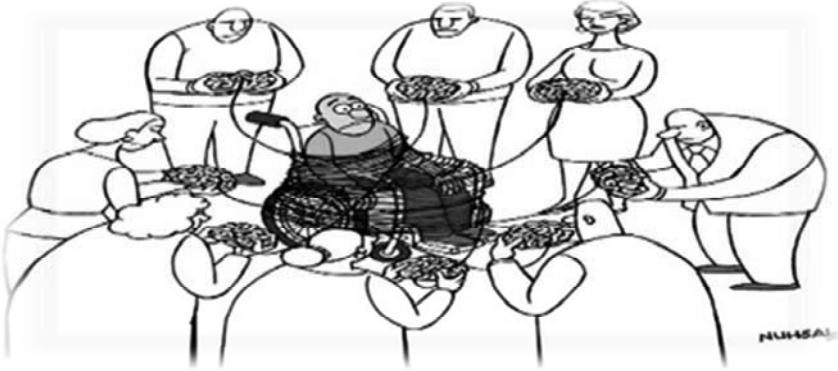
Tablo 1’ de belirtilen sayılar engel gruplarına dair resmi kurumlara başvurusu bulunan engelli bireylere aittir. Ülkemizde yaklaşık olarak 2,5 milyon engelli birey bulunmaktadır. Engelli bireylerin sayısı içinde görme ve ortopedik engel türüne sahip bireyler 526.207 kişiye ve engelli birey nüfusu içerisinde %20 oranında bulunmaktadır. Ulusal düzeyde 2002 yılında yapılan “Türkiye Özürlüler Araştırması” ve 2010 yılındaki “Özürlülerin Sorun ve Beklentileri Araştırması” isimli çalışmalar engel türleri ve kişi sayısına dair karşılaştırmalı veriler sunmaktadır. Fakat Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığını’ nın belirli aralıklarla yayınladığı Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni engel türlerine ait kişi sayısına dair verileri Ulusal Veri Tabanı’ ndan aldıklarını belirterek sayısal veriler sunmaktadır. Bu nedenle Tablo 1’ de bulunan verilere kaynak olarak Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni tercih edilmiştir.

Ülkemizdeki engelli vatandaşların bireysel, toplumsal ve sistemin oluşturduğu sorunlarla karşılaştıkları bilinmektedir. Sağlık, eğitim, ekonomik, iş yaşamı, sistem temelli eksiklikler, erişilebilirlik, hak istismarı alanlarında çeşitli sorunlar yaşadıkları bilinmekte ve bu sorunlar dile getirildiğinde içeriğinin neler olabileceğine dair haberler aracılığıyla birtakım bilgiler edinmekteyiz. Ancak konunun öznesi aynı engelli bireyler olmasına rağmen bu bireylerin evlilik yaşantısı, aile yapısı, bu kapsamdaki sorunlarına dair net ve ön plana çıkarılarak farkındalık gelişimine olumlu katkı sağlayacak haberler “engelli” kelimesinin geçtiği, oldukça geniş bir içerik yelpazesine sahip haberler içerisinde görünür nitelik ve niceliğe kısmen sahip değildir. Aşağıdaki görseller engelli bireylerin toplumsal ve sistem temelli sorunlar ile ilgili genellikle benzer görüntülere haber sitelerinde, televizyonda ya da gazetelerde rastlamaktayız.

Şekil 1. Erişilebilirlik Sorunu

Kaynak: (<https://www.hurriyet.com.tr/seyahat/seyahat-engelim-var-40338363>, 2022)

Şekil 2. Engellilere Toplumsal Önyargı

Kaynak: (<https://www.sonkaleizmir.com/yazdir.asp?haberid=94968>, 2022)

Örneğin her engellinin erişilebilir yeterlilikte olmayan sokaklarda, binalarda yaşamadığı haberini okuduğumuzda Şekil 1’deki görüntü ve benzer diğer olası durumlar çoğunluğun zihninde kolaylıkla canlanabilir. Farklı bir örnekte de bedensel engelli bireylerin çeşitli durumlar(önyargı, kültürel yapı vs.) engelli bireyin toplumdan dışlanmasına neden olabilmektedir (Çapacıoğlu, 2021). Şekil 2 Çapacıoğlu’ nun çalışmasında bahsi geçen dışlanma gibi soyut kavramların resmedilmiş halidir. Engelli bireyin önündeki engelin fiziksel değil toplumun kalıp yargılarından ve etiketlerinden kaynaklanacağı çıkarımı da Şekil 2’ nin yansıttığı yorumlardandır.

3.1. Görme ve Ortopedik Engelli Bireylerin Evlilik ve Aile Yaşamında Karşılaştıkları Sorunlar

Engelli bireylerin her biri farklı engel türlerine sahiptir ve her engellilik türünün sorun çerçevesi değişim göstermektedir. Bu nedenle araştırmanın konu aldığı görme ve ortopedik engellilerin genel olarak karşılaştığı sorunların neler olduğuna kısaca değinmek gerekmektedir.

İlk olarak görme ve ortopedik engellilerin karşılaştığı sorunlara bakılacak olursa öne çıkan bazı durumlar, başlıklar bulunmaktadır. Örneğin iş hayatı (Türkan, 2019) ve (Polat, Bacak, & Kıroğlu, 2020), trafik (Gezen, 2014), erişilebilirlik (Kocabiyyık, 2022) ve benzeri alanlarda karşılaşılan sorunları içeren araştırmalar ve çalışmalar mevcuttur. Örnekler ve sorun başlıkları çoğaltılabilir fakat çalışmanın konusu bu değildir. Asıl konuya dair literatür taraması yapılmıştır. Demir ve Yeşiltuna' nın 2017 yılında ortaya koyduğu makale önem arz etmektedir. Bu makalede evli olan fiziksel engelli kadınlarla yaptığı görüşmeleri aktarmıştır. Çalışma evlilik-aile-çocuk-eş gibi çeşitli temalarda engelli bireylerin sorunlarının neler olduğunu ortaya koymuştur. Bunlar (Demir & Yeşiltuna, 2017):

- Engelli birey ve eş seçimi için gerekli olan görüşme ve birbirini tanımak adına buluşma yerlerinin olmayışı ya da engelli bireyin bu buluşma için evden çıkmakta zorlanması
- Engelli bireyin ailesinin engelli olmayan eş adayına ailesine yönelik eşit olma arayışı ve ön yargının bulunması(engeli olmayan kişinin ailesinin engelli bir geline yönelik olumsuz tutumlardan çekinilmesi vb.)
- Engellinin ailesinin evlilik konusunun engelli birey açısından geri dönülemez bir yol olacağını belirtmesi
- Hamilelik ve çocuk bakımı ile ilgili engelli kadının yeterliliği konusunda çekinceli davranması(engellilik kaynaklı sağlık sorunları ve engelli ebeveynlerin engelli çocuğa sebebiyet olabilir endişesi)
- Sosyal bilinçsizlik engelli bireylerin evlilik öncesi-anı-sonrasını olumsuz etkilemesi
- Engelli kişilerin çeşitli nedenlerle(ekonomik yoksulluk, toplumun olumsuz ve yargılayıcı bakış açısı vb.) isteme-nişan-çeyiz hazırlığı-düğün gibi törenlere yönelik eksiklikler yaşaması
- Fiziksel engellilerin bazılarının çocuk sahibi olabilmek için ameliyat-tıbbi tedavi benzeri uygulamaları yapmak zorunda kalması gibi sorunlar mevcuttur.

Belirtilen sorunlar her ne kadar fiziksel engelli kadınların ifadelerinden elde edilmiş olsa da engelli erkeklerin benzer sorunlara maruz kalabileceği ortadır. Ayrıca çalışmada engelli birey ve eşinin aile arasında olumsuz durumların yaşanabileceği de ortaya konulmakla birlikte fiziksel engellilik ve evlilik ve aile inşa etme süreci ön plandadır.

4. SONUÇ

4.1. Bulgular

Ülkemiz genelinde internet ortamında en çok tıklanan “Hürriyet, Milliyet, Sabah” gazetelerinin haber siteleri üzerinden araştırmanın konusuna dair gerekli veriler toplanmıştır. Hürriyet ve Milliyet isimli haber sitelerinde bir haber hangi kategoriye sahipse haberin içeriğinde belirtiliyor. Fakat Sabah gazetesinde ise bir haber her kategori için aynı içerikle tekrar tekrar yayınlanmış olarak karşımıza çıkıyor. Dolayısıyla haber sayısı daha yüksek rakamlar olarak görüntüleniyor.

Sıralama ①	Web sitesi ②
1	 hurriyet.com.tr
2	 milliyet.com.tr
3	 sabah.com.tr

Şekil 3. Türkiye Genelinde En Çok Tıklanan 3 Haber Sitesi

Kaynak: (SimilarWeb, 2022)

Belirtilen haber sitelerinde arama kısımlarına “engelli” yazılarak engelli bireylerin karşılaştığı sorunları içeren haberler inceleme kapsamına dâhil edilmiştir. Bu haberlerin içeriklerinden belirli karşılaştırmalar elde edilmiştir. İncelemeye alınan haberlerden görme ve işitme engel türüne sahip bireylerin evlilik-aile yaşantısında yaşadığı sorunlar araştırmanın asıl verilerini oluşturmaktadır.

Konu edinilen haber siteleri “engelli” anahtar kelimesi kapsamında haber dökümleri incelenmiştir. Araştırma kapsamında elde edilecek verilerin sınırı geniş olduğundan ve bazı haberlerin engelli bireyin engel türünü belirtmeden olayı ortaya koyması durumu gözlemlendiğinden yukarıda belirtilen kavram çerçevesinde araştırma verileri ortaya konmuştur.

Tablo 2. Hürriyet, Milliyet, Sabah Gazetelerinin Haber Sitelerinde “Engelli” Kavramı İçerikli Erişilen Haber Sayıları

Haber Sitesi	Haber Sayısı
Hürriyet	2.500
Milliyet	18.682
Sabah	43.771
Toplam	64.953

Tablo 2' deki haberlerin büyük bir çoğunluğu engelli bireylerin karşılaştığı sorunları içermemektedir. İçerdikleri haberler olumlu, motive edici ya da bilgilendirici nitelikteki haberlerdir. Olumlu, motive edici haberler kapsamında engelsiz kent-kafe, sportif faaliyetlerde başarı hikâyeleri, teknolojik gelişmeler, pozitif ayrımcılık kapsamında çeşitli kurum ve kuruluşların sunduğu hizmetler yer almaktadır. Bilgilendirici haberlerin içerisinde “evde bakım maaşları, gönüllük çalışmaları, E KPSS ve engelli bireylere yönelik atamalar, çeşitli kurumlar tarafından sunulan hizmetler” mevcuttur. Ayrıca ‘yardım talebi, erişilebilirlik, engelli olduğu iddiasını ortaya atan suç failleri’ gibi konularda da birtakım haberler bulunmaktadır. Haberler içerisinde en fazla bahsi geçen engel türü “zihinsel engel, Serebral Palsi hastalığı, işitme engeli” dir. Zihinsel engellileri içeren haberler genelde 3 başlıkta toplanmıştır. Bunlar; zihinsel engelli bireyin ‘kaybolması-bulunması, tanıdığı-tanımadığı kişiler tarafından cinsel taciz ve tecavüze maruz kalması, suçlu-mağdur statüsünde olması’ durumlarıdır. Serebral Palsi hastalığına sahip bireylerin sorunlarına ilişkin iki genel tema mevcuttur: yardım talebi ve hak arama. İşitme engelli bireylerin toplumsal ve bireysel açıdan mevcut sorunları “şiddet mağduru-faili, kaza kurbanı olma” konuları genel olarak bazı haberlerin içeriğine işlenmiştir. Engeli türü ayırmaksızın engelli bireyin sorunlarını ele alan haberlerden en görünür temalar şunlardır:

- Şiddete ve suça maruz kalma
- Ekonomik sıkıntılar kaynaklı yardım talebi
- Kaza veya doğal afet ortamında uzaklaşmama
- Erişilebilirlik
- Hak İstismarı

Görme ve ortopedik engelle sahip bireylerin evlilik ve aile yaşantısında karşılaştığı sorunların haberlere yansıyan kısmında neler olduğuna elde edilen haberlerin betimsel analizi sonucu ulaşılmıştır. Bu haberler tek tek incelenerek objektif bir değerlendirme yapılmıştır.

Haber 1: Hürriyet gazetesinin haber sitesinde yayınlanan “*Kartal, Cevizli Mahallesi’ndeki olay dün 15.00 sıralarında meydana geldi. Miras anlaşmazlığı nedeniyle avukatlık bürosunda bir araya gelen akrabalar arasında çıkan tartışmada muhtar Ahmet Salih Belginer dehşet saçtı. Belginer, Haluk Onat(58) Kebire Esra Aymutlu(54), görme engelli kızı Ayşe Ece Aymutlu(26) ile Ahmet Nuri Onat (63) vurarak öldürdü. Saldırıda Arzu Onat (56) ağır yaralandı. Saldırının nedeninin 2 bin dönümlük arazinin bölümü olduğu öğrenildi.*” yazısı ile haberin içeriği okuyanlara aktarılmıştır (Hürriyet Gazetesi). Burada görme engelli bireyin bizzat engelli olmasından kaynaklı bir sorun bulunmadığı ve genel bir miras paylaşımının anlaşmazlık nedeni problemin oluştuğu aktarılmıştır. Özel olarak engelli bireyin yaşadıklarına ya da sorunlarına yönelik bir ibare bulunmamaktadır.

Haber 2: İçerisinde “... zihinsel ve bedensel engelli oğluna sinirlenerek tartıştığı eşine şiddet uygulayan, ardından evi ateşe vererek, intihar ettiği öne sürülen Hasan Akay’ın, eşi Merve Betül Akay tarafından öldürüldüğü ortaya çıktı.” ibaresi bulunan haber incelenmiştir (Hürriyet Gazetesi). Ailenin engelli bir çocuğa sahip olduğu bu engelliliğin ev içi anlaşmazlık, tartışma kaynağı olduğu belirtilmiştir. Ek olarak ölen kişinin alkol kullandığı ve daha önce de eşini darp ettiği belirtilmektedir. Sonucunun fiziksel bütünlüğe zarar vere-

cek sonuçlara uzandığı bilgisini vermişlerdir. Ölümle sonuçlanan tartışmada neden olarak farklı bir durum öne sürülmemiştir.

Haber 3: Adana ilinde madde bağımlısı bir genç kız yoğun madde yoksunluğu hissettiğinde birlikte yaşadığı annesi ve ablasına şiddet uyguladığını, tehdit ettiğini içeren bir haberdir. Bedensel engeli bulunan abla Gamze M. ise kardeşinin kendisine şiddet uyguladığını öne sürerek, “*Bana saldırıyor, uyuşturucuya teşvik ediyor. Her gün şiddet görüyorum. Bana, ‘Abla gel, Uyuşturucu iç, yürürsün’ diyor. Yardım istiyorum*” sözlerini aktardı (Hürriyet Gazetesi). Engelli birey ev içi şiddete maruz kaldığını belirtmekte olup bu süreçte engel durumunun olumsuz etkisinden söz etmiştir.

Haber 4: Bir baba yüz kanseri sonucu yüzündeki organlarının zarar görmesiyle birlikte yüzüne sargıyla kapatmak zorunda kalıyor, mevcut engel hali nedeniyle toplum ve yakınları tarafından yalnız bırakıldığını belirtiyor, sadece kızının ve eski eşinin kendisini ziyarete geldiğini, ona destek olduğunu söylüyor (Hürriyet Gazetesi). Görüldüğü üzere bireyin engel halinin aile ve yakın akrabalar(kızı ve eski eşi hariç) gibi kişilerle iletişime engel olduğunu anlaşıyor. Ayrıca genel iyilik halinin bu durumdan negatif yönde etkilendiği haber içeriğinde yer almaktadır. Çocuğuyla ilgilenmek ve sosyal yaşam konusunda kısıtlılık yaşadığı da anlaşılmaktadır.

Haber 5: “*Şanlıurfa’da bedensel engelli Emrah Baydilli (42), iftar sofrasında tartıştığı kardeşi Musa Baydilli’yi(39) bıçaklayarak öldürdü*” haberi bulunmaktadır (Hürriyet Gazetesi). Tartışmanın nedeninin bilinmediğini fakat bıçaklanan kardeşin hayatını kaybettiği belirtilmiştir. Görüldüğü üzere ev içinde yaşanan bir tartışmanın içeriğinin ne olduğu basına yansıtılmamıştır. Bu durumun farklı nedenleri olabileceği gibi aile mahremiyetinin de önemli bir etken olabileceği tahmin edilmektedir.

Haber 6: “*Ankara’ dan 4 gün önce kaçırıldığı, bedensel ve zihinsel engelli olduğu iddia edilen Aleyna Şeker’ in (20) Aksaray’da olduğu ortaya çıktı. Şeker, gazetecilere, ‘İshak ile Ankara’da buluşup, kendi rızamla Aksaray’a geldim’ dedi*” (Hürriyet Gazetesi). Engelli bireyin mevcut durumunun kötüye kullanılması ve bireyin babasının kızını aramasını, korumaya çalışmasını ele alan haber ailenin suç duyurusunda da buldukları belirtilmiştir. Bireyin engel halinin zayıflık olarak görülmesiyle birlikte kızın kaçırılmaya teşebbüs edildiği ön görülmektedir. Ek olarak engel sahibi bireyin aile içerisinde karşılaştığı herhangi bir soruna haberde yer verilmemiştir.

Haber 7: “*Durak Metin, bir alışveriş merkezinde temizlik işçisi olarak çalıştığını, çocuklarının rahatsızlığının ilerlemesi sebebiyle işini bırakmak zorunda kaldığını ifade etti.*” (Hürriyet Gazetesi). 4 engelli çocuğun babası olan beyefendi çocuklarına eşiyile birlikte bakarken zorlandıklarını, sağlıklı koşulları onlara sunamadıklarını, engelli çocukların mevcudiyetini ekonomik yoksulluğa sebebiyet gösterdiğini belirtmiştir. Gerekli yardımın çeşitli kurumlarca yapılmasına karşın engelli bir çocuğun aile içinde maddi yetersizlik gibi önemli ve hayati bir soruna tanıklık ettiği görülmektedir. Fakat engelli çocukların ifadeleri haber içeriğinde yer almamaktadır.

Haber 8: “*Aksaray’da babası ve annesi ölünce üvey babası tarafından evden atılan ve hastane bahçesinde kalmaya başlayan yürüme engelli Umut Işık (41)...*” yazısı ile haber sunulmuştur (Milliyet Gazetesi). Birey engeli nedeniyle evden atıldığını ve insan onuruna

yaraşır bir hayat yaşamaktan bir süre yoksun kaldığını da eklemiştir. Engelli olmanın getirdiği bir sorun olmakla birlikte daha sonrasında engel hali nedeniyle ihtiyaçları için kurumsal destek alabildiğini de eklemiştir.

Haber 9: “*Bingöl’ün Karlıova ilçesinde Hasan E. (46), bir gözünde yüzde 50 görme kaybı olan eşi Sabriye E.’yi çocuklarının gözü önünde tekmeleyerek dövdü.*” İfadesi mevcuttur (Hürriyet Gazetesi). Habere bakıldığında engelli eşin fiziksel şiddet mağduru olduğu fakat şiddetin kaynağının engel hali ya da herhangi başka bir durum olup olmadığına dair detaylı bilgi paylaşılmamıştır. Aile tartışmasının konusuna dair bilginin olmamasının ‘aile mahremiyeti ve özel yaşam’ unsuruna dayandığı tahmin edilmektedir. Olayın etkileneni olarak Sabriye Hanımın ifadeleri ve olaya, mevcut sorunlara ilişkin söylemleri haber metni içerisinde yer almamaktadır.

Haber 10: “*...doğuştan yürüme engelli Murat Akdoğan (37), ailesinin karşı çıkmasına rağmen, 1,5 yıl önce kendisine kaçarak evlenen Esra Dalkılıç (20)...*” (Hürriyet Gazetesi). Bireyin engelli olmasının evlenmek istediği kız ile ailelerin rızası olmaksızın evlenmeyi tercih etmek zorunda kaldıklarını belirtiyor. Ortopedik engelli birey evlilik konusunda ön yargı ve olumsuz geri dönütlerle karşılaştığı açıkça ortaya konmuştur. Bu haberde bariz bir şekilde engel halinin evlilik söz konusu olduğunda engelli bireyin karşılaştığı ya da karşılaşılabileceği sorunlar yer almaktadır.

Haber 11: Haberde bahsi geçecek olan kişinin 4 çocuğu ve eşi olmakla birlikte onların yakınların engel haline dair tutumlarına ya da tavırları üstü örtük dahi olsa aktarılmamıştır. Sadece “*... motosiklet çarptıktan sonra yatağa bağımlı yaşamaya başlayan yüzde 100 engelli 36 yaşındaki Mehmet Sürer...*” yazısı ve ek olarak hayırsever birinin aileye ve engelli bireye yardımlarını konu edinilmiştir (Hürriyet Gazetesi). Görüldüğü üzere aile ve yakın ilişkilere yönelik detaylı bilgiler bulunmamaktadır.

Haber 12: “*... yüzde 70 ortopedik engelli eşi İnan Berak’ı (45) 4 bıçak darbesiyle öldüren Mehmet Berak...*” yazısıyla haber içeriği sunulmuştur (Sabah Gazetesi). Cinayetinin nedenine ilişkin herhangi bir bilgi sunulmamıştır. Sadece yüzeysel ve adli makamlara yansıyan olay aktarılmıştır. Bu haberde de olaylar sadece o olayın adli makamları ilgilendiren kısımları yazıya dökülmüş ve olayın arka planındaki durumlar, engelli bireyin engel durumunun olayla ilişkisi ortaya konmamıştır. Fakat olayların nedensel bağlarla eksiksiz olarak sunulması okuyucu bireyler açısından daha sağlıklı bir mantıksal zemin oluşturmakla birlikte sosyal bir bilinç oluşmasına kaynaklık edebilir.

Haber 13: İçerik olarak “*... yürüme engeli bulunan Buse A. (22), 1,5 yıllık eşi Şahan Furkan A.’nın (25) kendisine şiddet uyguladıktan sonra 7 aylık kızlarını, 12’nci kattaki evlerinin balkonundan sarkıttığını öne sürdü.*” yazısı ve beraberinde eşinin alkol-madde bağımlılığının olumsuz etkilerinden bahsetmiştir (Sabah Gazetesi). Şiddet sorununun engellilikle ilişkili olmadığı her ne kadar haber metninden anlaşılabilir da engelli birey engel hali ve ev içi şiddet arasında neden-sonuç bağlantısı kurulacak herhangi bir söylemde bulunmamış olup sadece gördüğü şiddete ve adli sürece dair detaylar paylaşmıştır.

Haber 14: “*... 51 yaşındaki yüzde 75 görme engelli İ. Ş., 20 yıllık eşi N.Ş.’nin 2 çocuğunu eve kilitleyerek, biri yüzde 43 diğeri ise yüzde 88 engelli olan 2 çocuğunun da maaş kartlarını alarak halasının oğlu O.K. ile kaçtığını iddia etti.*” yazısı olayı açıklıyor

(Hürriyet Gazetesi). Haber incelendiğinde engel hali ile mevcut olayların açık bir şekilde bağdaştırılmadığını kanısına varılmıştır. Fakat eşin engelli eş ve çocuklara sahip olmasının yaşanan durumla ilişkisinin olup olmadığı nedensellik bağıyla bağlanmamıştır. Aynı şekilde aile içi durumlar basına olabildiğince az yansıtılmıştır.

Haber 15: “*Esenler’ de ailesi ve çocuklarıyla birlikte yaşayan görme engelli Suriyeli adam eşini defalarca bıçakladı. Engelli adamın bir süredir psikolojik sorunlar yaşadığı öğrenildi.*” belirtilmiştir (Hürriyet Gazetesi). Yine yaşanan durumun sadece psikolojik sorunlarla bağlantılı olduğu ortaya konulurken içerik detaylandırılmamıştır.

Betimsel analize tabi tutulan haberler ve araştırmamızın özetini ortaya koyacak olursak Haber 1’ den 9’ a kadar olan haberler(Haber 9 bu kategori içerisinde değıldir) engelli bireylerin aile içerisinde karşılaştıkları sorunların ele alındığı haberlerdir. Haber 9 ve sonrası ise engelli bireyin hali hazırda yapmış olduğu evliliğı ve karşılaştıkları sorunları içermektedir. Araştırma konumuz evlilik gerçekleştiren engelli bireylerin evlilik ve aile yaşamında karşılaşılan sorunların haberlerdeki mevcudiyeti olduğundan sadece haber 9 ve sonrası haberler bu kapsamda yer almaktadır. İlk sekiz haber araştırmada bulgu olarak değerlendirilmiştir çünkü her bir engelli birey evlilik yapsın ya da yapmasın, her birey için bir şekilde önem arz eden aile kapsamında karşılaştıkları sorunların büyük bir kısmı aktarılmıştır. Haberlerden ilk dokuzu içerisinde birbirinden farklı sorunları barındıran haber içeriğine sahip olmasına dikkat edilerek araştırma içeriğine dâhil edilmiştir. Ek olarak yukarıda veri analizi kapsamında değerlendirilen haberler araştırmaya dâhil edilen haber sitelerinden alıntı yapılırken en detaylı ve açıklayıcı bilginin bulunduğu haber sitesinin haberini bildiri kapsamında değerlendirmeye alınmıştır. Haber kaynağı olarak 15 haber içerisinden 12 haberde Hürriyet Gazetesi web sitesi, 2 haberde Sabah gazetesi web sitesi ve 1 haberde de Milliyet Gazetesi web sitesi kaynak olarak kullanılmıştır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Yapılan araştırma ve doküman incelemeleri neticesinde görme ve ortopedik engelli bireylerin evlilik-aile yaşamı kapsamında her birey gibi birtakım sorunlarla karşılaşmaktadırlar. Bu sorunlara dair haberler ve bilimsel çalışmalara göz atıldığında ön plana çıkan içeriklerin sayı ve bilgi akışı kapsamında kısmen yeterli olmadıkları gözlemlenmiştir. Bu nedenle Similarweb sitesi üzerinden internet ortamında en çok tıklanan haber siteleri tespit edildi. Hürriyet, Milliyet, Sabah gazetelerinin haber sitelerinde araştırma kapsamında olabilecek içerikteki haberlere ulaşabilmek için bu sitelerin arama kısımlarına ‘engelli’ kelimesi yazılıp aratılarak birçok habere ulaşılmıştır. Bu haberler içinde araştırma konusunu içeren haberlerin sayısı oldukça azdır. Bu nedenle bu sorunlara ilişkin yeterli iç görü ve bilgi kazanmak konusunda yeterli materyale ulaşamadık. Her aile ve evliliğın içerisinde sorunlar oluşabilir ve bu sorunlar farklı sebeplere sahip olabilir. Ancak görme ve ortopedik engelli bireylerin en yakın ilişkide bulunduğu eşi, çocukları, köken(anne-baba-kardeş) ailesi ve

evlilik yoluyla kurulan ailesi ile yaşadığı sorunların neler olabileceğine dair haberlere bakıldığında sadece tahmin yapılabiliyor.

Engellilik olgusu oldukça geniş bir kapsama sahiptir. Bireysel olarak biyolojik, psikolojik ve duygusal etkilerin mevcut olmasının yanında sosyal çevre(aile, eş, çocuk, akraba, arkadaş gibi) ve toplumsal olarak da ön yargı, ayrımcılık ya da engelli olmasından kaynaklı etkiler hissedilebilir. Geniş bir tanım aralığı ve birçok durumla ilişkili olan bu kavram üzerine çok okunması, araştırılması ve elde edilen bilgilerin topluma aktarılması gerekir. Bilgileri topluma aktarma kısmında haberler işlevsel bir role sahiptir. İşlevsel rol sağlamada hem engelli bireylere yönelik bilgilendirici, motivasyon temalı haberler hem de toplumu engelli sorunları ve haklarına yönelik bilinçlendirici, engellilere yönelik olumlu, ayrımcılıktan uzak düşünceler geliştirmelerine katkı sağlayıcı haber içerikleri sunmaları engelli birey-toplum bireyleri etkileşimi açısından önemlidir.

Araştırma sorularına cevaplar ortaya koymak gerekirse ilk soruda evlilik ve aile yaşantısı sorunlarının haberlerde nitelik ve nicelik yönünden görünür olmadığını, aile mahremiyeti ve haber değeri atfeden olaylar birlikte düşünüldüğünde bu görünür olmama haline katkı sağladığı düşünülmektedir. İkinci sorumuz ise haberde ortaya konan evlilik-aile yaşantısı kapsamındaki sorunların hangi temalarda olduğuydu. Elde edilen tüm veriler göz önünde bulundurulduğunda miras davası, aile içi şiddet, engel durumunun aile ve sosyal ilişkilerde kısıtlılığa sebebiyet vermesi, evlilik öncesi ailenin rızasının olmaması, ekonomik sıkıntılar gibi temalar mevcuttur. Son olarak evlilik ve aile yaşantısı haricindeki engelli haberlerinin temalarının hangi ölçüde farklılık gösterdiğine bakarsak engel türleri olarak araştırmaya dâhil ettiğimizden farklı olarak zihinsel engellilik ya da işleme engellilik türleri daha görünür olduğu görülmüştür. Ayrıca sorun ve sıkıntılardan ziyade olumlu, motive eden ve sunulan hizmetleri ele alan haber içerikleri mevcuttur. Engellilerin sorunlarını içerik olarak ele alan haberlerin teması ile evlilik ve aile yaşamındaki temalardan sadece ikisi örtüşmektedir: Şiddete maruz kalma ve ekonomik sıkıntılar.

Eldeki bulgularında ortaya koyduğu ve gösterdiği durum şudur ki haberlerde engelli bireylerin evlilik ve aile yaşantısında sorunlar yaşamasına rağmen bu durumun boyutu adli olarak vücut bulmadığı takdirde haberlere yansımamaktadır. Daha da önemlisi haberlere yansıyan sorunlarda da oldukça yüzeysel bilgiler bulunmaktadır. Sorunlar ise tartışma, şiddet, fiziksel bütünlüğe zarar verme gibi sonuçlara sebebiyet veren haberlere yansıtılmayan sebeplerdir. Görme ve ortopedik engelli bireyler evlilik ve aile yaşantısı kapsamında karşılaştıkları sorunlar ekseninde ön plana çıkmamaktadırlar. Bu sorunların neler olduğu, sebeplerin varlığı ve engellilik durumunun mevcudiyeti arasında illiyet bağı gibi bilgiler elde edilen haberlerin çoğunda bulunmamaktadır. Elbette evlilik ve aile özel bir konumdur ve bu konulara dair herhangi bir paylaşımın titizlikle yapılması gereklidir. Ancak bu konunun araştırmacılar ve konuya ilgi duyan profesyoneller tarafından evlilik ve aile kurumunun mahrem ve özel yapısı incitmeden detaylı bir durum tablosu ortaya koyması gerekliliği mevcuttur.

KAYNAKÇA

- (2022, 10 25). SimilarWeb: <https://www.similarweb.com/tr/top-websites/turkey/category/news-and-media/> adresinden alındı
- (2022, 12 06). <https://www.sonkaleizmir.com/yazdir.asp?haberid=94968>. adresinden alındı
- (2022). 12 06, 2022 tarihinde <https://www.hurriyet.com.tr/seyahat/seyahat-engelim-var-40338363>:
<https://www.hurriyet.com.tr/seyahat/seyahat-engelim-var-40338363> adresinden alındı
- Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2022). *Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni*. Ankara.
- Burcu, E. (2011). Türkiye'deki Engelli Bireylere İlişkin Kültürel Tanımlamalar: Ankara Örneği. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 28(1), 37-54.
- Burns, S., & Haller, B. (2015). The Politics of Representing Disability: Exploring News Coverage of the Americans with Disabilities Act and the National Disability Insurance Scheme. *Asia Pasific Media Educator*, 25(2), 262-277. <https://doi.org/10.1177/1326365X15604938> adresinden alındı
- Çapacıoğlu, F. B. (2021). *Bedensel Engelli Bireylerde Sosyal Dışlanma: Ataşehir Örneği*. İstanbul: Üsküdar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Çulhacı, G. D. (2020). *Engelli Çocuğa Sahip Ailelerde Sanat Etkinliklerinin Kullanıldığı Aktivite Gruplarının Psikolojik Dayanıklılık ve İlişkili Faktörler Üzerine Etkileri*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Demir, A., & Yeşiltuna, D. (2017). Aile İktidar İlişkisi Bağlamında Engelli Kadın Olmak. *Uluslararası Sosyal Araştırma Dergisi*, 10(54), 534-544.
- DİE. (2009). *Türkiye Özürlüler Araştırması* (2. b.). Ankara: Devlet İstatistik Enstitü Matbaası.
- Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü. (2022). *Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni*. Ankara: Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı.
- Engelliler Hakkında Kanun. (2005, 7 7). (25868). Ankara: T.C. Resmi Gazete.
- Gezen, B. (2014). *Bedensel ve Görme Engelli Bireylerin Trafikte Karşılaştıkları Sorunlar ve Çözüm Önerileri*. Ankara: Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Haber 1. *Hürriyet Gazetesi*. 11, 16, 2022 tarihinde Hürriyet Gazetesi Web Sitesi: <https://www.haberturk.com/son-dakika-kartal-daki-vahsetin-nedeni-ortaya-cikti-haberler-3031546> adresinden alındı
- Haber 2. *Hürriyet Gazetesi*. 11, 16, 2022 tarihinde Hürriyet Gazetesi Web Sitesi: <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/ilk-kez-karsilik-verip-katil-oldum-41945210> adresinden alındı
- Haber 3. *Hürriyet Gazetesi*. 11, 16, 2022 tarihinde Hürriyet Gazetesi Web Sayfası: <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/uyusturucu-krizine-girdi-esyaları-kirip-kendinibanyoya-kilitledi-41794313> adresinden alındı
- Haber 4. *Hürriyet Gazetesi*. 11, 16, 2022 tarihinde Hürriyet Gazetesi Web sitesi: <https://www.hurriyet.com.tr/galeri-yuzunu-kaybeden-babanin-soyledikleri-duygulandırdi-41785021/1> adresinden alındı
- Haber 5. *Hürriyet Gazetesi*. 11, 16, 2022 tarihinde Hürriyet Gazetesi Web sitesi: <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/iftar-sofrasındaki-tartismada-kardesini-oldurdu-41796658> adresinden alındı
- Haber 6. *Hürriyet Gazetesi*. 11, 16, 2022 tarihinde Hürriyet Gazetesi Web sitesi: <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/yuzde-67-engelli-aleyna-seker-aranıyor-aleyna-seker-bulundu-mu-41754740> adresinden alındı
- Haber 7. *Hürriyet Gazetesi*. 11, 16, 2022 tarihinde Hürriyet Gazetesi Web sitesi: <https://www.hurriyet.com.tr/yerel-haberler/ankara/yardim-eli-uzandı-41734523> adresinden alındı
- Haber 8. *Milliyet Gazetesi*. 11, 16, 2022 tarihinde Milliyet Gazetesi Web sitesi: <https://www.milliyet.com.tr/gundem/uvey-babasi-evden-atti-hayati-hastane-bahcesinde-tanistigi-hemsireyle-degistirdi-6858075> adresinden alındı
- Haber 9. *Hürriyet Gazetesi*. 11, 16, 2022 tarihinde Hürriyet Gazetesi Web sitesi: <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/son-dakika-haberler-sosyal-medyanin-konustugu-olayda-flas-gelisme-41579524> adresinden alındı
- Haber 10. *Hürriyet Gazetesi*. 11, 16, 2022 tarihinde Hürriyet Gazetesi Web sitesi: <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/imkansiz-denen-evlilik-gerçekleştirdi-41597167> adresinden alındı
- Haber 11. *Hürriyet Gazetesi*. 11, 16, 2022 tarihinde Hürriyet Gazetesi Web sitesi: <https://www.hurriyet.com.tr/yerel-haberler/ankara/surer-ailesinin-umudu-ankaradaki-tedavi-41605487> adresinden alındı

- Haber 12. *Sabah Gazetesi*. 11, 16, 2022 tarihinde Sabah Gazetesi Web sitesi: <https://www.sabah.com.tr/yasam/engelli-esini-olduren-kocaya-agirlastirilmis-muebbet-istemi-4910502> adresinden alındı
- Haber 13. *Sabah Gazetesi*. 11, 16, 2022 tarihinde Sabah Gazetesi Web sitesi: <https://www.sabah.com.tr/yasam/son-dakika-dehset-anlarini-anlatti-7-aylik-bebegi-12nci-kattan-asagi-sallandirdi-5175193> adresinden alındı
- Haber 14. *Hürriyet Gazetesi*. 11, 16, 2022 tarihinde Hürriyet Gazetesi Web sitesi: <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/yuzde-75-gorme-engelli-adamin-sozleri-saskina-cevirdi-41630005> adresinden alındı
- Haber 15. *Hürriyet Gazetesi*. 11, 16, 2022 tarihinde Hürriyet Gazetesi Web sitesi: <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/gorme-engelli-adam-karisini-defalarca-bicakladi-41643529> adresinden alındı
- Kocabıyık, S. (2022). *City Exploration Through The Eyes of The Visually Impaired*. İzmir: İzmir Ekonomi Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Özdemir, D. K. (2012). Ortopedik Engelli Kadınların Sorun ve Beklentileri Üzerine Bir Araştırma: Tuzla İlçesi Örneği. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 23(1), 67-82.
- Polat, E. K., Bacak, B., & Kıroğlu, F. (2020). Çalışma Yaşamında Engelli Bireyler: Çanakkale Örneği. *Sosyal Politikaları Çalışma Dergisi*, 20(49), 917-960.
- RTÜK. (2005). *Televizyon Programlarında Şiddet İçeriğinin, Müstehcenliğin ve Mahremiyet İhlallerinin İzleyicilerin Ruh Sağlığı Üzerindeki Olumsuz Etkileri*. Ankara.
- Tezcan, M. (1979). Çocuk Eğitiminde Ailenin Rolüne Sosyolojik Bir Bakış. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 12, 127-135.
- Türkan, H. (2019). *Görme Engelli Öğretmenlerin İş Yaşamında Karşılaştığı Sorunlar ve Çözüm Önerileri*. İstanbul: İstanbul Okan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü .
- Ünal, V. (2016). *Engellilerde Toplumsal Bütünleşme ve Dindarlık*. (L. Ramazanoğlu, Dü.) İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Yavalar, D. E. (2020). Yazılı Basında Engellilerin Temsili: Hürriyet, Milliyet, Sabah Gazetesi Örneği. *Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi Uluslararası Hakemli Dergisi*, 28, 308-326.
- Yıldırım, Ş. B. (2011). Engellilere İlişkin Haberlerin Hak Haberciliği Bağlamında Değerlendirilmesi . *Yüksek Lisans Tezi* . Eskişehir: Eskişehir Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Sosyal Bilimler Enstitüsü .
- SimilarWeb: 25, 10, 2022 tarihinde <https://www.similarweb.com/tr/top-websites/turkey/category/news-and-media/> adresinden alındı
- Şekil 1. 12 06, 2022 tarihinde <https://www.hurriyet.com.tr/seyahat/seyahat-engelim-var-40338363>: <https://www.hurriyet.com.tr/seyahat/seyahat-engelim-var-40338363> adresinden alındı
- Şekil 2. 06, 12, 2022 tarihinde <https://www.sonkaleizmir.com/yazdir.asp?haberid=94968>. adresinden alındı

Interest Distinction of Late Financial Systems of the Ottoman Empire and Current Turkish Culture

Erdal Arslan, Görkem Can Süleymanoğlu

1. INTRODUCTION

Throughout much of history, the maximum source of livelihood for the Ottoman people who adopted the sedentary lifestyle was the agricultural sector, in contrast with the nomadic lifestyle observed in the previous Turkish empires. In this direction, there was a three-stage production structure in the Ottoman Empire, including the service sector, and of course, that structure was operating between the reign years of 1299 and 1922. As a result, the production custom was in sequential order during the years of rule: agricultural, industrial, and service sectors constantly.

In the Ottoman Empire, 90 percent of the population lived in rural areas, and each household economic unit could be defined on a family scale. Households comprised people who paid a tax to the government in exchange for owning enough land to run an agricultural business. Accordingly, agricultural production and land management were significant and constant in the Ottoman Empire. On the other hand, there exists a history in which small artisan enterprises dominated the industry of the Ottoman Empire. The artisan enterprises under the domination of the Ahi organization and the guilds defended the center of the industrial production cycle over the years of reign; at this stage, it should be noted that based on the years of rule, we must create a context in which the state (*Istanbul*) and the nation made a distinction to consider the sectoral ranking A-I-S. The fact that ninety percent of the population lived in rural areas indicates that agriculture was the driving force of the Ottoman industry in Anatolia and other habitations. In this regard, the 1921 report should be mentioned, which was set in the last years of the Ottoman Empire and shows the agricultural and industrial production mechanisms in Anatolia and other possessions (Kahraman & Şişmanoğlu, 2019). Accordingly, the supply and demand mechanism of agricultural production in the marketing network of Anatolia and other properties depends on grain production and animal husbandry. The industrial goods traded by handicraft

enterprises are defined as textile goods, leather processing, metal goods, food, wood processing, and chemical sectors. In this case, the total number of jobs in the Anatolian industry calculated for 1921 was 32,991; the total number of workers was about 70,208 (Kahraman & Şişmanoğlu, 2019, s. 44). The number of workers per unit was ~2.12, and each firm operated as a craftsman company between 1299 and 1922. Such a finding would result in an appropriate distinction, with the agricultural sector remaining in priority above Anatolia and other possessions; it is then commissioned by claiming that it will be in the industrial sector. Istanbul is independent in its service and industrial sectors. Therefore, the financing systems applied in the Ottoman Empire, which were mainly provided to artisan enterprises, developed in parallel in agriculture, industry, and services (Anatolia) on the one hand and in services and industry (Istanbul) on the other, until the Age of Enlightenment, and differently from the moment the first land was lost in the Age of Enlightenment. Because the finance concept involves the creation and distribution of funds that require the support of commercial enterprises, besides, it is important to question it. The finance concept is not associated with free aid. From an economic point of view, finance depends on capital, which is a factor of production that earns interest (*stake*). The fact that the Ottoman Empire (Istanbul) considered the concept of monarchical rule according to the rules of the Islamic religion and that Anatolia and two-thirds of the other possessions had an Islamic population made the financial systems parallel until the first territorial loss in the Age of Enlightenment. In other words, Istanbul has a flexible perception and practice of interest, afterward. However, Anatolia and the other possessions tended to remain the same on behalf of their previous par value. The meaningful behavior of Anatolian people is an *altruism* for the Islamic faith. So, this research aims to declare the categorization of financial systems and their subsequent discretization into two classes. It is expected to contribute to the literature movement by consistently realizing this distinction in the eyes of Ottoman monetary systems.

2. METHODOLOGICAL FRAMEWORK AND THE DOUBLE INTEREST CYCLE OF THE OTTOMAN EMPIRE

This research divides the Ottoman financial systems, besides observing and following the elements of the monetary systems in the reign years. With six pieces of literature data, just one methodological framework can be provided. Subsequently and constantly, the literature review will be presented, and the results will be obtained. In the beginning, the distinction between the Islamic population in Anatolia and Istanbul (*center*), which had a more flexible attitude towards commercial cooperation, was proven; secondly, the focus of each was that a significant part of the Ottoman population was Muslim. Istanbul's flexibility is essential to competing with modernizing and prosperous European societies. As is well known, the interest concept is always at the heart of the financial system. The ability of interest, as a mere output of the capital factor, to attract outside capital support is exact. However, the verses of the Koran, the holy book of the Islamic faith, can be defined as

preliminary data, for the concept of interest is forbidden by the Islamic tendency and is irrevocably linked to the subject. Because of the rigidity of the belief system, Islam makes the holy orders of the Creator stable by giving promises of eternal life to Muslims. The belief system of Islam has the nature of spiritual jurisprudence. At this point, in parallel, it seriously suppresses the desire of a significant part of society to generate more supplies, and it proposes a philanthropic chain that only creates a monetization cycle at the level of the low enterprises (Uluyol, 2019). Considering most aspects of the experience, artisan enterprises are defined by the Turkish Commercial Code as they are known without citation. According to this, small capital enterprises that aim to earn money in an amount that can provide a living for at least one family are called artisan firms. Previously, in the 1921 report, the dominance of these enterprises was reported during the reign years.

In economic terms, it should be noted that the concept of interest is based on the capital factor. Let us assume that x has an equity capital of Δc : if the x agrees to pay y an additional monetary debt of $\Delta + k$, then a debt contract with a maturity of half of $\Delta c + \Delta$ is a derivative between x and y . Assume in the context that x increases $\Delta + k$ by n contracts independently of y and generates a capital increase. Then there is at least one x such that for each element of the sequence y_1, \dots, y_n , x has used capital generated by the measure $\Delta c + \Delta_1 + \dots + \Delta_n$ sufficient to enable them to earn income on the contracts and then make a profit in the closed maturity period $x = \Delta c + \Delta_1 + \dots + \Delta_n + \sum i$. Drastically, the profit margin $\sum i$ has $\sum k \subseteq$

$\sum i$) as a subset of itself, $\sum k$): y_1, \dots, y_n can be transferred via $\Delta_1 + \dots + \Delta_n + \sum k$) according to the quantities

written in the delta contracts. As a result, some particular elements of the sequence y_1, \dots, y_n will leave the contract by earning interest; a precise part will want to join the partnership, and the stake (*interest*) will be transferred as a share; the final capital of x : $\Delta c + i + \sum^n (i - k)\theta \rightarrow \Delta c + \Delta_1 + \dots + \Delta_n > \Delta c + i +$

$$\sum^n \theta = 1$$

$(i - k)\theta > \Delta c$, even though it has fallen after the final maturity, x has nevertheless set up a business

$$\theta = 1$$

and earns a higher profit margin at the same time as paying interest than a tradesman's business: $\sum^n (i - \theta = 1 - k)\theta$. In the belief system of the Islamic religion, this process leads to a chain of philanthropy and the profit margin of a merchant business without a partner: $\Delta c + i - k = \Delta c + i$. Equations (1 and 2) with their definitions are as follows.

$$\begin{aligned}
& n & n \\
\text{stake}_{\sim 1} \Rightarrow \text{capital} \Rightarrow \Delta_c + i + \sum(i - k)\theta & \rightarrow \Delta_c + \Delta_1 + \dots + \Delta_n > \Delta_c + i + \sum(i - k)\theta \\
\theta=1 & \theta=1 \\
> \Delta_c, & (1) \\
\text{stake}_{\sim 0} \Rightarrow \text{tradesmen} \Rightarrow \sum k \subseteq \sum i \rightarrow k \subseteq i \rightarrow \forall k = 0, \Delta + i - k = \Delta + i, & (2)
\end{aligned}$$

Exactly, (Uluyol, 2019) defines the income cycle, $\text{stake}_{\sim 0}$, as the closure of the credit phenomenon in the Ottoman Empire; this essay explains that money foundations developed to establish interest-free (*partnerless*) enterprises during the years of rule. (Erdem, 2006) evaluates this cycle using a different strategy. The research considers that households in the Ottoman Empire had an attitude towards the functions of money according to Islamic criteria and states that the relevant functions were partially accepted. According to (Erdem, 2006) during the years of the Ottoman Empire, the function of money as a store of value was excluded, and the roles of a unit of account and a medium of exchange were exactly admitted by households with a religious approach; (Ortabağ, 2018) declares that the banks in the Ottoman Empire initiated transactions found on the $\text{stake}_{\sim 1}$ cycle and took measures after the reorganization (*Tanzimat*) to justify the interest regulations; in this context, they aimed to teach the households the correct definition of interest output with the stance taken against the loan sharking (*In Turkish: murabahacılık, ribahorluk*).¹ Namely, (Ortabağ, 2018) judges that the banks tried to establish commercial law in the Ottoman Empire. Nevertheless, the data from (Özdemir, 2010) show that they failed. In particular, the Ottoman Empire, which had a large treasury based on the spoils of war, began to lose territory with the development of the arms industry in the world after the Industrial Revolution in England and tended to borrow from European states with robust commercial law systems with a declining type of commercial law. It can be said that banking cannot keep the ability to fulfill its purpose. In (Apak & Tay, 2012) and (Azimov, 2016), it is common in both studies that the Ottoman people closed to the $\text{stake}_{\sim 1}$ cycle, and submitted the national banks of the Ottoman Empire to the control of foreign capital. As a conclusion of this negative impact, a European-controlled trade-credit balance dominated the Ottoman Empire's domestic and foreign borrowing processes. Therefore, this conclusion can reiterate the distinction between the state (*Istanbul*) and the nation (*Anatolia and other possessions*) mainly through the financial systems that developed in the late Ottoman Empire. In other words, Istanbul has a more relaxed understanding of interest according to the 1921 report and the $\text{stake}_{\sim 1}$

¹ Usury (Ribahorluk in Turkish) is parallel with the root “*riba*”, which means interest; in the Ottoman Empire, moneylenders who lend according to illegal methods are called (Türkmenoğlu, 2022) usury. It is attributed to the legal ways of “*riba*” adopted by the state order. “*Murabaha*”, differently, means adding a profit margin to the average cost of a good or service and thus offering it for sale (Türkmenoğlu, 2022). “*Murabaha*” is defined as the possibility of increasing the usury of this continuity. In the last years of the Ottoman Empire, the rulers acted against these two concepts

proof value mentioned above. Nonetheless, Anatolia and other properties tend to remain the same according to the 1921 report and *stake*₀ evidence value. The memoirs of Vehbi Koç, one of the most respected businessmen of the Republic of Turkey, can also be cited as a witness to all the findings so far.² Vehbi Koç, who started trading in the late period of the Ottoman Empire, stated in his memoirs that the Ottoman people in Anatolia were mainly related to businesses that did not require second capital when non-Muslims made a lot of money through their trading system. Here, the fundamental trading network for non-Muslims was Istanbul.

3. LITERATURE REVIEW

(Erdem, 2006), (Özdemir, 2010), (Apak & Tay, 2012), (Azimov, 2016), (Ortabağ, 2018), and (Uluyol, 2019) data are explained in the methodological framework. The framework is related to the unique perspective. Namely, the different findings of these six studies make sense when collected in one context. It can be concluded that there were two distinct financial systems during the reign of the Ottoman Empire and that these systems should be defined according to the *stake*₀ and *stake*₁ cycles. However, many studies examine the financing systems of the late Ottoman Empire with different strategies in the economic literature. At this point, old studies should be mentioned first.

(Eroğlu, 2010), indirectly stated that the Ottoman people, who were closed to cycle *stake*₁, subjected the national banks of the Ottoman Empire to the control of foreign capital. The research perspective shows that foreign debt increased in the last period of the Ottoman Empire, and the production and consumption cycles became more dependent on foreign countries when the Ottoman Empire compared with industrialized countries. Another finding is that public expenditure deviated from its purpose in the last years of the Ottoman Empire. It is concluded that the state of the Republic of Turkey inherited a wreck after the Great War of Independence, following the negative situations in which the tax system was changed, as it became difficult to pay the salaries of civil servants, which is the highest expenditure item.

(Parlak & Parlak, Ekim - Aralık 2012)'s essay analyzed the economic structure of the Ottoman Empire in two periods. The study found that the classical economic period continued until the end of the 16th century and that from the 17th century on, changes were made in the economic and financial systems of the Ottoman Empire. At the end of the 16th century, 90 percent of people in Anatolia and other regions claimed to live a life in which agriculture was accepted as the leading sector. However, this discrete study examined the Divan-ı Muhasebat³, which operates under a modern management system statute. This institution aims to increase the public revenue of the Ottoman Empire fairly by

² Ahmet Vehbi Koç's documentary was broadcast on the program named "32. Gün" in 1992, presented by Mehmet Ali Birand.

³ Divan-ı Muhasebat is a government institution like today's Court of Accounts (*Sayıştay in Turkish*).

collecting taxes on the production and consumption cycles. As a result, it can be explained by *stake*₁ and *stake*₀ that have been preserved as they are since the 17th century.

(Alper & Anbar, Nisan 2010)'s paper evaluated the difference between the 16th and 17th centuries in the Ottoman Empire. The strategy identifies the domestic and foreign borrowing instruments and methods that have changed since the 17th century. According to the findings of the study, domestic and foreign borrowing methods have been affected by some economic changes in the world since the 17th century. On the other hand, the procedures were also subject to Islamic principles, which were management interpretations of the Ottoman Empire. Depending on the second finding, the Ottoman Empire's acceptance of interest was divided into domestic and foreign borrowing processes. Some adulteration-like tax practices were applied until the 19th century due to the cycle *stake*₀. Regarding these negative results, the state switched to the term *stake*₁ by showing the military negativities as evidence and went to foreign borrowing. (Gündüz, 2012) 's strategy reached quantitative findings on the Ottoman economy; the research concluded that stable financial systems were not operated in the Ottoman Empire. And the study result describes the disintegration of the Ottoman Empire's *stake*₀ and *stake*₁ cycles because of the instability they caused. These reasons can be listed below (Gündüz, 2012, s. 11).

1. Open to the cycle of *stake*₁ agricultural and industrial sectors outside Istanbul; *stake*₀ closed to the cycle,
2. The failure of the Ottoman Empire to assimilate,
3. The defeats of the Ottoman Empire,
4. The lack of technological progress,
5. Failure to adapt to the capitalist mode of production,
6. It was the beginning of the rebellions in Europe in the Ottoman countries with technological developments.

(Güngör, 2016)'s research determined that the interest output was applied at low rates in the last years under the rule of the Ottoman state. The research entirely focuses on unfair interest practices that would constitute a crime. In fact, it states that the Ziraat Bank was established in accordance with the high-interest debts applied to the peasants. This research proves that based on the Ottoman Empire's late period financing systems, which were divided into two classes, the people representing the cycle *stake*₀ were very obedient, nonetheless, the people representing the cycle *stake*₁ were in a crime-sensitive spot that would almost constitute unjust enrichment. The second class represents an outside mob that is sensitive to crime.

(Bilicioğlu, 2023) assessed the 19th century and linked the exclusion of the Ottoman Empire after the Industrial Revolution, following the Renaissance and Reform periods in Europe, with the concept of religion. In the situation, one of the findings was that the ulama

class of the Ottoman Empire during the Tanzimat period, despite all kinds of Islamist opposition to the rule, was pro-reform in line with the benefits of the state. However, it is necessary to interpret this situation as the first appearance of the perception of secularism, and it is also paramount to understand that the pro-reform movements aim to derive a robust commercial law.

(Dikmen, 2010) defined the most vital element of a country's financial system as the central bank. However, he reports that the Ottoman Empire has been unable to operate without foreign borrowing since the beginning of the 19th century. He linked this finding to the absence of a national central bank. This study proved that the nationwide administration turned into a testing ground in recent years, that the banks established and financed by the British (Ottoman Bank, etc.) were used haphazardly, and that this was due to economic reasons, especially in parallel with the findings of the disintegration period, as in (Gündüz, 2012).

(Demirkol, 2018), who analyzed the population representing the cycle $stake_{\sim 1}$ in the Anatolian region between 1848 and 1864, proved that illegal interest practices existed in Anatolian lands (*Van, Kütahya, etc.*) to the extent of causing migratory movements. However, the case depends on an exceptional population concerning the inhabitants of Anatolia and other possessions, representing the cycle $stake_{\sim 0}$. Usury moved to Istanbul over time, according to the relevant findings. This research has also decided the distinction between the state (Istanbul) and the nation (Anatolia and other possessions) in the context of a theory of crime and punishment, which shows that the status had very little knowledge of law and economics and that society's knowledge in the same fields consisted only of religion, customs and traditions and that information beyond these did not pass into law.

The literature has clearly assessed the economic tradition of the Ottoman Empire in a multidimensional manner within the ruling years 1299-1922. The interest rate indicators presented in this study as a conceptual framework are consistently supported by the literature. Therefore, the financing systems of the late Ottoman Empire will be categorized within the framework of $stake_{\sim 0}$ and $stake_{\sim 1}$ cycles, and the identification and further discretization will be shared in a manner starting from the next section. Of course, the Ottoman people lived in prosperity until the 16th century; however, the monopolization of the development of scientific knowledge in European societies from the 17th century onwards turned this process against the Ottomans, and the Ottoman Empire became a “nauseous man” in the 19th century. In line with the studies of (Eroğlu, 2010), (Dikmen, 2010), and (Gündüz, 2012), this situation can be attributed to economic reasons. It is a precise knowledge status that it has shown a negative development. Hence, the weakening of the Ottoman military power led to a different behavior of the group defending the Islamic faith (Bilicioğlu, 2023). In other words, the movement of the economic achievements in the Ottoman Empire was directly proportional to the war skills of the Turkish nation. Islamic rule, on the other hand, was attributed to a spiritual consistency.

4. DEFINITIONS AND DISCRIMINATION OF THE LATE OTTOMAN STATE FINANCIAL SYSTEMS

Regarding the interest (*stake*) cycle $stake \sim 0$:

1299-16th century financial systems must be defined as *Timar System, Ahilik Organization and Guilds, Money Foundations, Avarız Foundations, Tradesmen Funds and Farming System* (Karavardar & Akar, 2022).

Financial systems are equally weighted across the agricultural and industrial sectors. It has continued throughout the relevant history.

Regarding the interest (*stake*) cycle $stake \sim 1$:

17th Century-1922 Financial Systems: Eytam Funds, Tradesmen Funds (*İstanbul*), Middle Funds, Homeland Fund, Ziraat Bank, Ottoman Bank, Mansion System, Esham Model, Düyün-ı Umûmiye, Divan-ı Muhasebat (Karavardar & Akar, 2022). Basically, low interest rates are applied (Güngör, 2016). By these provisions, discrete funding management and distribution have been implemented without equal weighting, especially for industrialization efforts based in Istanbul.

(İslamoğlu-İnan, 2004)'s study included detailed explanations of all the findings obtained through the literature review. In this context, it is significant to note that the first capitalist movements in the Ottoman Empire took place in Egypt at the end of the 18th century and the beginning of the 19th century. However, there is a difference between (İslamoğlu-İnan, 2004, s. 27) capitalist merchants, who also tend to satisfy luxury needs and seek ways to become rich, and modern capitalists, who adopt the principle of supplying and demanding only necessary products. On another note, it is understood that Jewish merchants financed the state in certain aspects until the 16th century, at the same time as Muslims decided to become (İslamoğlu-İnan, 2004, s. 58) capitalist merchants in the 19th century. Interest discrimination was initiated by the state and the administration in the 16th century before the households. On the other hand, it provides evidence as to why financial systems were not introduced until the 17th century. Graphs (a), (b), and (c) (Coşgel, Miceli, & Rubín, 2012) show the effectual tax revenue as net tax revenue for the ruling years 1299-1922.

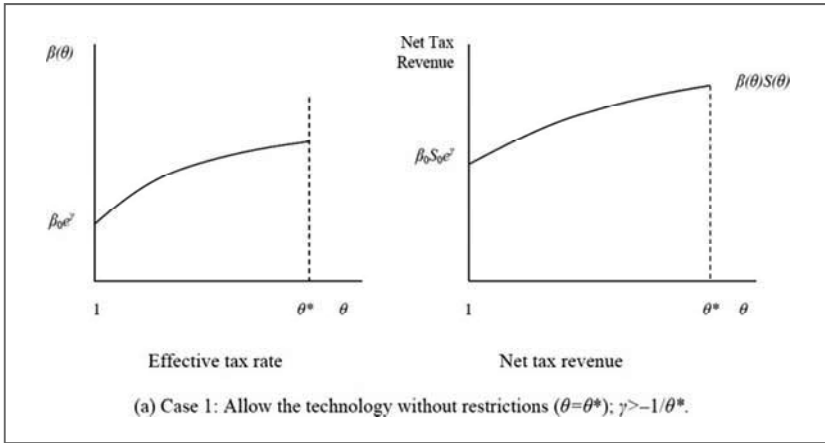

Figure 1. The First Chosen Technological Situation of the Three Cases (a), (b), and (c)

In graph (a): β_0 is a constant coefficient, γ is the minimum wage for natural logarithm factor θ and net tax, and S_0 is colleague wage of the new technology (Coşgel, Miceli, & Rubin, 2012, s. 5-8). On behalf of the beginning of the Ottoman Empire through the cycle $stake \sim 1$, which is the last period of the financial systems in the Ottoman Empire, the state chose to spread the printing technology by taking the 18th century as a reference, based on graph (a). In this context, there was an increase in tax rates, and commercial enterprises began to form differently from artisan enterprises. However, according to the research result, the maneuver that would increase literacy earlier was not started from the 15th to the beginning of the 18th century for fear that it would shake the religious authority. The financial system developed the cycle $stake \sim 1$ was implemented with the increase in literacy and employment (Coşgel, Miceli, & Rubin, 2012). The periods of repression are as follows:

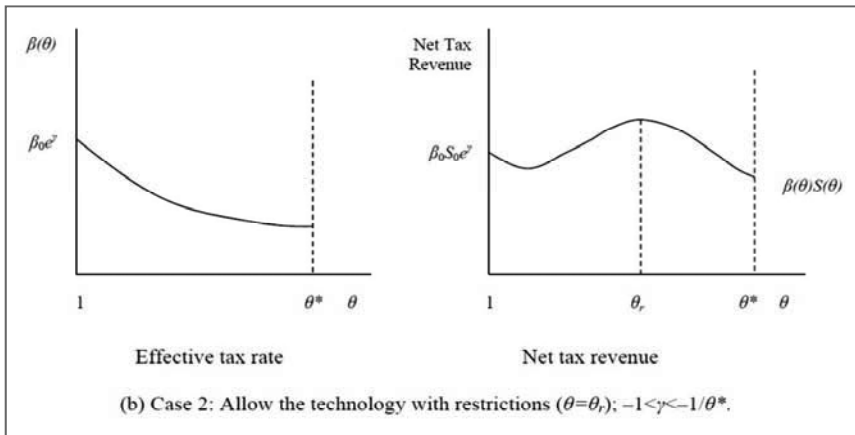

Figure.2. The Second Chosen Technological Situation of the Three Cases (a), (b), and (c)

As an outcome, points (b) and (c) prove that from the 15th to the 18th century, commercial enterprises remained at the level of craft enterprises in terms of printing technology, i.e., literacy and labor, through repression and restrictions, from 1299 to the 18th century.

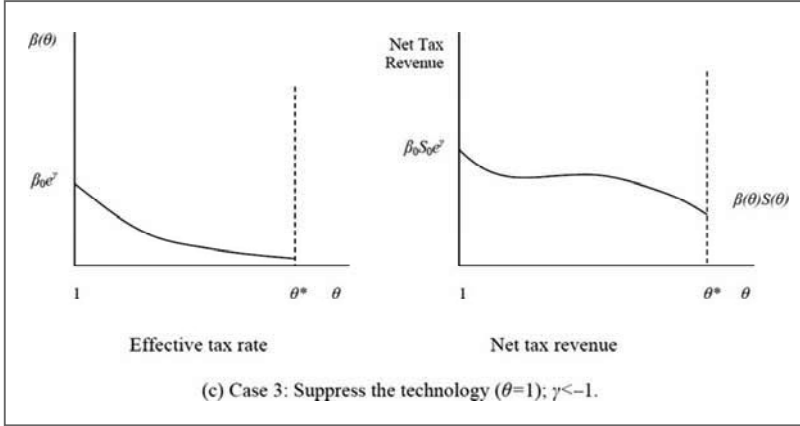

Figure.3. The Third Chosen Technological Situation of the Three Cases (a), (b), and (c)

5. FINDINGS

This paper will initiate the findings by suggesting a new conceptual framework that was formed independently of the economic system of the Ottoman Empire to interpret the process.

$$\begin{aligned}
 n & & n \\
 stake_{\sim 1} \Rightarrow capital & \Rightarrow \Delta_c + i + \sum(i - k)\theta \rightarrow \Delta_c + \Delta_1 + \dots + n > \Delta_c + i + \sum(i - k)\theta \\
 \theta=1 & & \theta=1 \\
 & > \Delta_c, & (1)
 \end{aligned}$$

$$stake_{\sim 0} \Rightarrow tradesmen \Rightarrow \sum k \subseteq \sum i \rightarrow k \subseteq i \rightarrow \forall k = 0, \quad \Delta + i - k = \Delta + i, (2)$$

It is probably the first time in the literature that interest is defined in terms of the output of a factor of production (capital), which is in a priority position to increase the profit margin and enrich itself. The second finding is attributed to the financial configuration of the Ottoman Empire during its reign. Monetary systems are based on cyclical conclusions of interest, as mentioned twice in the previous titles. *1299 - 16th century financial systems - 17th century - 1922 financial systems* are grouped into categories. The monetary systems were shaped by the hegemony of the Ottoman Empire, which adopted an Islamic management approach. The consequence completes this study.

6. RESULT AND DISCUSSION

This research has identified the late financial systems of the Ottoman Empire, obtained the interest cycles in two stages, and proved that interest is a capital-output that leads to enrichment from an economic point of view. After completing the literature review, it has been shown that equations (1) and (2) and the

$stake_{\sim 0}$ and $stake_{\sim 1}$ cycles are supported by related studies. And the financial systems in the Ottoman Empire are divided by their dependence on the concept of interest. This is because interest is an economic reason for a country's commercial law and microeconomic enrichment. The fact that a commercial company earns its profit margin by paying interest to shareholders as $\sum^n (i - k)$ is a fact in modern financial systems. However, the factuality could not be applied by the merchants due to the strict reasons offered by the Islamic faith, especially during the ruling years of the Ottoman Empire. Reasons, (Gündüz, 2012, s. 11):

1. For Anatolia, the altruism behavior for the Islamic faith,
2. For İstanbul, representation of the Caliphate,
3. Open to the cycle of $stake_{\sim 1}$ agricultural and industrial sectors outside İstanbul; $stake_{\sim 0}$ closed to the cycle,
4. The failure of the Ottoman Empire to assimilate,
5. The defeats of the Ottoman Empire,
6. The lack of technological progress,
7. Failure to adapt to the capitalist mode of production,
8. It was the beginning of the rebellions in Europe in the Ottoman countries with technological developments.

In fact, it is observed that the Ottoman Empire defended all lines of governance with a humanist (humanitarian) attitude because of the reasons that are mentioned above. However, additional researchers such as those (Wallerstein, Winter 1979), (Pamuk, 1984), (Kılınçoğlu, 2012), (Taskınoy, 2019) reached evidential values through robust findings that the people were poor. In the final stage, this article creates evidence for new discussions in the field. At the same time, it distinguishes the interest for the late financial systems of the Ottoman Empire, and it consistently obtains the definitions of the categories of *1299-16th century monetary systems* and *17th century-1922 finance systems* in relation to the T_1-T_2 distinction of (Wallerstein, Winter 1979). Differently, The Quran 1400 years ago identified interest as the cause of personal enrichment. It also predicts that even today, individual enrichment leads to the capitalist replica of exploitation. Islam, together with the Qur'an, can be described as an economic resource at a time when no one had any idea of economics. As a result, instead of individual enrichment, it advises enrichment as a society by teaching sharing through excellent communication methods. 1299–16th-century financial systems are defined in this context. It is the religious altruism, according to the Ottoman people.

REFERENCES

- Alper, D., & Anbar, A. (April 2010). Methods and Tools Used by the Ottoman Empire in Domestic Borrowing. *Finance and Finance Writings*, 1 (87), 27-49.
- Apak, S., & Tay, A. (2012). The Place and Activities of the Ottoman Bank in the Financial System of the Ottoman Empire in the 19th Century. *Journal of Accounting and Financial History Studies*, 3 , 63-103.
- Azimov, S. (2016). *Islamic Public Finance Sources in the Late Ottoman and Modern Turkish Economy*. Istanbul.
- Bilicioglu, I. Y (2023). Legitimacy Paradigm of the Ottoman Commercial Code: Ulema and Interest. *Journal of Islamic Studies*, 13 (1), 115-142.
- Coşgel, MM, Miceli, TJ, & Rubin, J. (2012). The Political Economy of Mass Printing: Legitimacy and Technological Change in the Ottoman Empire. *Journal of Comparative Economics*, 40 (3), 357-371.
- Demirkol, K. (2018). Social Tragedy: Usury in the Ottoman Empire (1848-1864). *Manisa Celal Bayar University Journal of Social Sciences*, 16 (1), 625-648.
- Dikmen, N. (2010). Economic and Political Consequences of Ottoman Foreign Debt. Atatürk University *Journal of Economics and Administrative Sciences*, 19 (2), 137-159.
- Erdem, E. (2006). Ottoman Monetary System and Corruption Policy: A Periodic Analysis. *Bankers Journal*, 56
- Eroğlu, O. (2010). Public Finance from the Late Periods of the Ottoman Empire to the Early Years of the Republic. *Dokuz Eylül University Faculty of Law Journal*, 12 (Special Issue), 57-89.
- Gündüz, AY (2012). Economy and Foreign Debt Policy of the Ottoman Empire. *Bingöl University Social Sciences Institute Journal*, 2 (3), 1-18.
- Güngör, F. (2016). Agricultural Credit Organizations Against Interest and Usury in the Ottoman Empire. *Turan-Sam*, 8 (31), 87-94.
- Islamoglu-Inan, H. (2004). *The Ottoman Empire and the world-economy*. New York: Cambridge University Press.
- Kahraman, S., & Şişmanoğlu, G. (2019). Economic Structure Inherited from the Ottoman Empire to the Republic of Türkiye. *Journal of the International Academy of Social Sciences*, 1 (2), 40-52.
- Karavardar, A., & Akar, S. (2022). Financing Models of the Ottoman State Finance History. *Journal of Accounting and Financial History Studies* (23), 81-102.
- Kilincoglu, DT (2012). The Political Economy of Ottoman Modernity: Ottoman Economic Thought During The Reign of Abdulhamid II (1876-1909). *A Dissertation Presented to the Faculty of Princeton University*. inside
- Ortabag, E. (2018). *Development of Banking and Regulation in the Ottoman Empire*. Istanbul.
- Özdemir, B. (2010). *Foreign Debts of the Ottoman Empire*. Ankara.
- Pamuk, S. (1984). The Ottoman Empire in the "Great Depression" of 1873-1896. *The Journal of Economic History*, 44 (1), 107-118.
- Parlak, M., & Parlak, Z. (October - December 2012). The Ottoman Financial System and the Path to the Court of Accounts. *Court of Accounts Journal*, 87 , 19-38.
- Taskinsoy, J. (2019). Turkey's Unravelling Economy Resembles the Ottoman Empire's Financial Collapse. *SSRN Electronic Journal* .
- Türkmenoğlu, MA (2022). Money Foundation: Interest-based Piety? Karz-i Hasen? An Essay on Understanding. *Manisa Celal Bayar University Journal of Social Sciences*, 20 (2), 297-314.
- Uluyol, O. (2019). The Development of Banking in the Ottoman Empire in the 19th Century. *Journal of Accounting and Financial History Studies*, 16 , 19-40.
- Wallerstein, I. (Winter 1979). The Ottoman Empire and the Capitalist World-Economy: Some Questions for Research. *Review (Fernand Braudel Center)*, 2 (3), 389-398.

Mehmed Murad Nakşibendî'nin “Hülâsâtü'ş-Şürûh” Adlı Mesnevi Şerhinin 6.Cildindeki Şerh Metodu ve Diğer Mesnevî Şârihlerine Yaptığı Göndermeler

Karden Karakoç

GİRİŞ

Mevlânâ'nın 13. yüzyılda kaleme aldığı Mesnevî-i Şerîf yazıldığı günden itibaren anlaşılmaya çalışılmış bu minvalde birçok eser yazılmıştır. Bu eserlerin bir kısmını Mesnevî şerhleri oluşturmaktadır. Değişik yüzyıllarda Mesnevî'nin tamamına veya bir kısmına şerhler yazılmıştır. Mesnevî'nin tamamına Şem'i Efendi, İsmail Rusûhî-i Ankaravî, Mehmed Murâd Nakşibendî, Ahmed Avni Konuk, Tâhirü'l- Mevlevî, Abdülbaki Gölpınarlı Türkçe; Şeyh Yusuf Arapça ve Sürûrî Farsça şerh yazmıştır. Bu eserler dışında Cân-ı Âlem olarak tanınan Pîr Muhammed Efendi'nin “Hazînetü'l-Ebrâr” adlı eserini bazı araştırmacılar Türkçe tam şerh olarak alırken bazı araştırmacılar ise eserin Mesnevî'nin ilk dört cildinin şerhi olduğunu belirtmektedir. Hazînetü'l-Ebrâr'ın şu ana kadar bulunan ve üzerinde çalışma yapılan tek cildi dördüncü cilttir.¹

Mesnevî'ye tam şerhlerin yanında kısmî şerhler de vardır. Bazı şârihler Mesnevî'nin bir cildini veya bir bölümünü şerh etmişlerdir. Mesnevî'den intihâb yoluyla şerh yapanlar şârihler ise belli bir bölümden veya altı ciltten seçtikleri beyitleri şerh etmişlerdir. Edebiyatımızda Mesnevî'nin bir kısmına yönelik yapılan şerhlerin sayısı kırkın üzerindedir (Özdemir, 2016: 461)

Mesnevî'nin altı cildinin tamamını şerh eden şârihlerden biri de 19. yüzyılda Nakşibendî-Mevlevî yakınlaşmasını temsil eden Mehmed Murad Nakşibendî'dir.

¹ Detaylı bilgi için bkz: Uçar, A. (2021). *Pîr Muhammed Efendi, Hazînetü'l-Ebrâr, IV. Cilt, İnceleme-Metin-Sözlük. Doktora tezi. Niğde: Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi.*

1. MEHMED MURAD NAKŞİBENDÎ

Hayatı hakkında bilgi veren kaynaklarda asıl adı “Muhammed Murâd” olarak geçmektedir.² Nakşibendî tarikatına bağlı olduğu için “Nakşibendî” ünvanı da adına eklenmiştir.³ Bazı kaynaklarda “Muhammed” yerine “Mehmed” kullanıldığı da görülmektedir.⁴ Şârih, Hülâsâtü’ş-Şürûh’un dîbâcesinde kendini “EsSeyyidü’l-Hâcc Hâfız Muhammed Murâdu’n-Nakşibendî İbnü’ş-Şeyhi’l-Hacc Abdü’l-Halimi’n-Nakşibendî” şeklinde künyelendirmiş⁵ Divan’ında ise “Murad” mahlasını kullanmıştır.⁶

Mehmed Murad Nakşibendî; zaman zaman başka şahıslarla karıştırılmıştır. Bunlardan biri Nakşî olan ve Mehmed Murad Nakşibendî’den bir asır önce yaşayan Murad Buhari (öl. 1720)’dir. Bir diğeri ise Murad Molla Tekkesi ve Kütüphanesi’ni 1775’te inşâ ettiren Kazaker Damadzâde Mehmed Murad Molla (ö.1778)’dir.⁷

Mehmed Murad Nakşibendî; “Mâ Hazar” adlı eserindeki Hâl Tercümesi’nde 23 Muharrem 1203/23 Ekim 1788’de Perşembe gecesi İstanbul’un Çarşamba semtinde doğduğunu, yine aynı eserinde babasının Murad Molla Tekkesi şeyhlerinden “Eş-Şeyhü’l-Hâcc Abdü’l-halîmü’l-Ahshavîyyü’n-Nakşibendî” olduğunu dile getirmiştir.⁸ Abdulhalim Efendi, Ahıska doğumlu olup Beyzade Mustafa Efendi’den sonra Murad Molla Tekkesi’nin ikinci postnişinidir. “Aslen Ahıskalı olan Murad Nakşibendî’nin soyu seyyid nisbesiyle Hz. Hüseyine dayanır. Ahıska’dan ne zaman geldiklerine dair bir bilgiye rastlanmamıştır.” (Kunt, Özkan, 2013: 22)

İlk eğitimini Nakşibendî şeyhi olan babasından alan Mehmed Murad, küçük yaşlardan itibaren başladığı hafızlık eğitimini tamamlayarak 10 yaşında hafız olmuş; çok sayıda hocadan ders alarak ilmi yetkinliğe ulaşmıştır. Mehmed Murad; aynı zamanda Hoca Neşet’in öğrencilerinden Süleyman Vahyî’den haftada iki gün Mesnevî dersi almış Mesnevî’nin üçüncü cildinin ortasına geldiğinde kendisine Mesnevî’yi okutma görevi verilmiş ve hocası Süleyman Vahyî’nin de izniyle bu göreve başlamıştır.⁹ Hayatının sonuna kadar İstanbul’da yaşayan ve çeşitli görevlerde bulunan Mehmed Murad; Murad Molla Tekkesi ve Dârü’l-Mesnevî’de şeyhlik yapmıştır.¹⁰ 25 Eylül 1848’de aniden vefât etmiştir. Kabri Dârü’l-Mesnevî’nin yanındadır.¹¹

Mehmed Murad’ın, Muhammed Arif adında bir oğlu vardır. İstanbul’da dünyaya gelmiş ve babasından sonra tekke meşihatına geçmiştir (Kunt, Özkan, 2013: 22). Murad

² Davud Fatîh, *Tezâkire-i Hatîmetü’l-Eşâr*, İstanbul 1867, s. 374; Hüseyin Vassâf, *Sefîne Enliyâ-II*, (çev. Mehmet Akkış, Ali Yılmaz), Kitabevi, İstanbul 2006, s. 133; Şemseddin Sâmî, *Kâmûsü’l-A’lâm*, “Murâd Efendi eş-Şeyh el- Hâc” mad., İstanbul 1945, c. VI, s. 4248-4249.

³ DLÂ, “Murad Nakşibendî” mad., c. 32, İstanbul 1991, s. 189; Davud Fatîh, 1867, s. 374; Hüseyin Vassâf, 2006, s. 256; Muşaffer Gökman, *Murat Molla Hayatı, Kütüphanesi ve Eserleri*, İstanbul Cumburiyet Matbaası, İstanbul 1943, s. 2; Bursalı Mehmed Tabir, *Osmanlı Müellifleri*, (bazı: A. Fikri Yavuz, İsmail Özgen), Meral Yay., İstanbul, c. I, s. 169-170.

⁴ Bursalı Mehmed Tabir, s. 159.

⁵ Mehmed Murad Nakşibendî, *Hülâsâtü’ş-Şürûh-I*, İstanbul Üniversitesi Ktp., TY 6309, vr. 1b.

⁶ Erol Ç. (2014) *Nakşibendî Mehmed Murâd Dîvânı (İnceleme-Metin)*, Yüksek Lisans Tezi, Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

⁷ Özgül, H. (2013). *Başka İsimlerle Karıştırılan Bir Mesnevi Şârihi: Mehmed Murad Nakşibendî*, *Turkish Studies*, Volume 8/12, p. 1009-1016.

⁸ Mehmed Murad Nakşibendî, *Mâ Hazar*, Süleymaniye Ktp., Mehmed Arif Koleksiyonu, No. 260, vr. 1b

⁹ Mehmed Murad Nakşibendî, *Mâ Hazar*, Süleymaniye Ktp., Mehmed Arif Koleksiyonu, No. 260, vr. 44a

¹⁰ Ahmed Lâtîf Efendi, 1999, s. 1268.

¹¹ Hüseyin Vassâf, *Sefîne II*, s. 133.

Murad'ın talebeleri arasında zikredebileceğimiz en mühim isim kendisinden Mesnevîhanlık icazeti almış Ahmet Cevdet Paşa'dır. Encümen-i Daniş üyesi olan Hafız Tevfik Efendi de bir diğer talebesidir (Kunt, Özkan, 2013: 24).

2. HÜLÂSÂTÜ'Ş-ŞÜRÛH

Mehmed Murad Nakşibendî'nin Mevlânâ'nın Mesnevî'sinin tamamına yazdığı altı ciltlik eserdir. Eserinin tam ismi "açıklığım sonunda olan şerhlerin özeti" manasındaki "Hülâsâtü'ş-Şürûh fi Nihâyeti'l-Vüzûh"tur. Murad Molla Tekyesi'nde çeşitli dersler veren ve Şifâ-i Şerîf, Divân-ı Şevket gibi kitapları her kesimden öğrenciye talim ettiren Mehmed Murâd Nakşibendî'nin en büyük meşguliyetlerinden biri Mesnevî okutmaktır. Mesnevî'yi üç defa ders olarak okutan şârihin hatrına kısa ve anlaşılması kolay özet bir şerh yazmak gelir. Talebelerinin de desteği ve ondan böyle bir eseri talep etmeleriyle şerhine başlar. Mehmed Murad Nakşibendî; Hülâsâtü'ş-Şürûh'un dîbâcesinde esere verdiği isimden, telif tarihi ve telif sebebinden bilgiler vermektedir.

"Haddimiz ve liyâkatimiz olmayarak hânkâhımızda dâyimâ neşr-i ilim ile meşgul olur idik binâberin Elhamdüli'llâhi Te'âlâ üç defa Mesnevî-i Şerîf hatmi mukadder oldu ve ahyânen hatır-ı fâtıra hutûr eder idi ki muhtasarca bir şerh yazayım bazı telâmîzimiz dahi bu esnâda tâlib olmakla efkâr-ı dîrîneyi kuvveden fi'ile çıkarmak murâd olunup Hicret-i Nebeviyyenin bin iki yüz elli beşinci senesi Receb-i Şerîfinin on yedinci çeharşenbe günü işbu şerh-i şerîf yazılmaya ibtidâ olundu biavni'llâhi te'âlâ ve ismine Hülâsâtü'ş-Şürûh tesmiye olundu" (Cilt 1, İ-vr.1b)

Mehmed Murad Nakşibendî; eserinin sonunda padişahlardan Abdülmecid'i öven bir şiire yer vermiş hemen ardından eserini kendi çabasıyla ve ilmiyle değil Allah'ın izni ve inayetiyle bitirdiğini dile getirmiştir. Yüz kadar kişinin Mesnevî'yi şerh etmek için yola çıktığını ancak eserin şerhini tamamlayamadığını, Mesnevî'nin tamamını Sürûrî Efendi'nin Farsça, Şeyh Yusuf'un Arapça, Şem'î Efendi ve İsmail Ankaravî'nin ise Türkçe şerh etmeye muvaffak olduğunu ifade etmiştir. Şerhini tamamlamasının kendisi için "ıyd-ı ekber" olduğunu söylemiştir.

"Bu sıfât-ı şerîfe ile mevsûf ve bu nâpâk ile ma'rûf şehnişân-ı zîşânın du'â-ı hayrı ve himmet-i şerîfesi ve iltifât-ı şahânesi tevfiik-i Hüdâya ve imdâd-ı Cenâb-ı Kibriyâya mukârin ve şefî' olmasından bilürüm ve kendi ilmimden sa'y ve gayretimden bilmem zirâ yüz kadar zevât-ı kirâm bu Kitâb-ı Celîlin şerhine şürû' itmişler ise de itmâmı mukadder olmamıştır ancak merhûm **Surûrî Efendi** Fârisî ibâre ile şerh ve tekml itmiş ve yine merhûm **Şem'î Efendi** şerh ve tekml itmiş ve yine **İsmâ'il Ankaravî** merhûm ki Şârih-i Mevlevî dinmekle meşhûrdur tekml-i şerh itmiş ve yine karîb asrda Beşiktâş Mevlevîhânesi Şeyhi Merhûm **Şeyh Yûsuf Efendi** Hazretleri bilürüm Arabî ibâre ile şerh itdiler ve tekml itdiler ve ismine Menhecü'l-Kavî tesmiye buyurdular lâkin fakat Hâlet Efendinûn kütübhânesinde bir aded nüshası vardır ve yine bu abd-ı ahkara tekml-i şerh itmek elhâm-düli'llâhi te'âlâ mukadder oldu **dört aded şurrâh-ı mükemmilin hâmesi olmuş oldum** ve sürûrumdan **ıyd-ı ekber** eyledim" (Cilt 6, S-vr.272a)

Altıncı cildin sonundaki “dört aded şurrâh-ı mükemmilin hâmesi olmuş oldum” ifadesi şârihin şerhinin özelliğini göstermesi açısından önemli bir açıklamadır. Zirâ şârih; Mesnevî’yi kendisinden önce tam şerh eden dört kişinin adını saydıktan sonra bu ifadeyi kullanmıştır. Bu ifadeden ve eserin adı olan Hülâsâtü’ş-Şürûh (şerhlerin özeti)’un anlamından Mehmed Murad’ın kastının eserin dört şârihin şerhlerinin -Sürûrî, Şeyh Yusuf, Ankaravî ve Şem’î - bir özeti ve değerlendirmesi olarak görmesi olarak anlamak mümkündür. Eserin altı cildi dikkatli incelendiğinde şârihin beyit şerhlerinde kimi zaman Ankaravî, Şem’î, ve Sürûrî’nin şerhlerine içerik olarak atıflarda bulunduğu ve bu şârihlerden farklı görüşler ortaya koyduğu durumlar olmuştur. Bu durum bize Mehmed Murad’ın söz konusu şerhleri göz önünde bulundurarak ve nihâî bir değerlendirme yaparak şerhini oluşturduğu izlenimi vermektedir.

Hülâsâtü’ş-Şürûh’un nüshalarıyla ilgili şu ana ana kadar yapılan çalışmalar sonucunda;¹²

- İstanbul Üniversitesi Yazma Eserler Kütüphanesinde “6309-6310-6311-6312-6313-6314” numaralarında sırasıyla 1, 2, 3, 4, 5 ve 6. cilt
- Süleymaniye Kütüphanesinde M. Arif-M. Murad bölümünde 112 numarada 1.cilt; 113 numarada 1, 3, 4 ve 6. cilt
- Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Bağışlar bölümünde 168 numarada 2, 3, 4 ve 5. Cilt; 165 numarada 1.cilt bulunmaktadır.

Şârih; eserini oluştururken Mesnevî’nin hangi nüshasını esas aldığını belirtmemiştir. Ancak bazı beyitlerin şerhinde “bazı nüshada vârid olmuştur” şeklinde ifadelerine yer vermiştir. Bu ifaleden şârihin birden fazla nüshayı esas aldığını söylemek mümkündür.

2.1. Hülâsâtü’ş-Şürûh’un Altıncı Cildinin Kaynakları ve Şerh Metodu

Mehmed Murad Nakşibendî; Dârü’l-Mesnevî’nin açılışı ile başladığı Mesnevî şerhini vefâtından iki yıl önce 1262’de tamamlamıştır. Şârih, Hülâsâtü’ş-Şürûh’un birinci cildinin dibâcesine hamdele ve selvele ile eserine başlamış ve eserini yazma amacını dile getirmiştir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi şârih; Mesnevî’yi üç kez baştan sona hatmettikten sonra hatrına kısa, sade bir şerh yazmak istemiştir. Tüm ciltleri ayrı ayrı şerh eden şârih, her cilde besmele ve dua ile başlamış ve ciltleri hangi tarihte yazdığını belirtmiştir. Bu çalışma kapsamında incelediğimiz altıncı cildin başında ise şârih yine eserine hamdele ve selvele ile eserine başlamış; Mesnevî’nin 5 cildini şerh etmekten duyduğu mutluluğu dile getirmiştir. Altıncı cildi de aynı şekilde ikmale erdirmek için Allah’a dua ve niyazda bulunmuştur. İlk beş cildin şerhini 1261 senesinde bitirdiğini, altıncı cildin şerhine ise 1261 rebiülahirinin yirminci günü olan pazar gecesinde başladığını dile getirmiştir.

Mehmed Murad Nakşibendî; Mesnevî’yi şerh ederken önce Mesnevî’nin Farsça beytini vermiş sonra ise beytin kısa bir tercümesini yapmıştır. Beytin tercümesinden sonra

¹² Bu çalışmada Süleymaniye Kütüphanesi 113 numaralı nüsha ile İstanbul Üniversitesi Yazma Eserler Kütüphanesindeki nüshalar kullanılmıştır. Çalışmada Süleymaniye nüshası “S”, İstanbul Ün. nüshası “İ” kısaltmasıyla gösterilmiştir.

şârih; tasavvufî şerh geleneğinin hiyerarşik yapısına uygun olarak beytin manasına uygun bir veya birden fazla ayet ve hadisi delil getirmiştir. Ayet ve hadisleri çoğunlukla Arapça olarak vermiş bazen de meâlen iktibas yoluna gitmiştir.

"Nitekim Kur'ân-ı Kerîmde **mâ rameyte iz rameyte ve lâkinallâhe ramâ**¹³ buyrulmuştur" (Cilt 6 S-vr. 4b)

Hadis alıntılarında şârih, hadisi Arapça olarak vermiş; bazen hadisi hangi kitaptan aldığı veya hadisi rivayet eden kişiyi de belirtmiştir.

"Hatta **el meru me'â men chabbeh**¹⁴ hadîs-i şerîfinin vurûdının..." (Cilt 6, S-vr.20b)

"**Buhârî**-i şerîfde musarrahdır bu hadîs-i şerîfî rü'yâ ta'bîri gününde buyurmuşlardır bu dahî delâlet ider ki mi'râc-ı rûhânî avdetindedir hadîs-i şerîf budur **Ebu Hureyre** radi-yallâhu te'âlâ anh" (Cilt 6, S-vr. 57a-57b)

Mehmed Murad; ayet ve hadis delillerinden sonra tasavvuf klasiklerinden, mutasavvif şahsiyetlerden, şairlerden, ders aldığı yahut meclislerinde bulunduğu hocalardan, vb. çok geniş yelpazede şahsiyetlerden alıntı veya iktibaslarda bulunmuştur. Şârih alıntı ve iktibaslarında kimi zaman Cüneyd Bağdâdî, İbn-i Sînâ, İbn-i Fâriz, Şemseddîn Sivâsî gibi kişilerin adını vererek alıntılar yapmıştır. Kimi zaman ise Muhammed Efendi (İmtahanü'l-Ezkiya), İbn-i Meşîş (Salavat-ı Meşîyye), Yazıcıoğlu Mehmet (Muhammediyye) Feridüddin Attar (Mantuku't-Tayr, Pendnâme), Sadî Şîrâzî (Gülistan), Mevlânâ Câmî (Baharistan, Nefahâtü'l-Üns), Hakîm Senâyî (İlahînâme), İbrahim Hakkî (Marifetnâme), Mustafa Beyzâde (Kasîde-yi Silsiletü'l-Zehab) vb. şeklinde kişiyle birlikte eserinin adını vererek alıntılar yapmıştır.

Şârih; eserlerinden alıntı yapmadan Karabağî (Muhadarat-ı Karabağî), Muhyiddin Arabî (Fûsûsu'l-Hikem, Fütûhat-ı Mekkiyye), Şeyh Attar (Musîbetnâme) gibi şahsiyetlerin eserlerini zikrederek okuyucuyu söz konusu âlim ve şairlerin eserlerine yönlendirmiştir.

"**Şeyh Attâr** kuddise sırruhunun kelâmından taleb eyle zîrâ ben sana kıssayı mufassal tahrîr idecek degilim tafsîlini Hazret-i Şeyh yazmışdır ve **Musîbetnâme** nâm kitâbında mevcûddur" (Cilt 6, S-vr. 81b)

Şârih bazen isim vermeden çeşitli kişilerden ve eserlerden Arapça, Farsça, Türkçe kelâm-ı kibar kâbilinden alıntılarda bulunmuştur. Şârih, ayrıca alıntı yaptığı Farsça, Türkçe, Arapça kimi söz ve şiirlerin manasını birkaç yer dışında vermemiştir. Bu durumun onun ders verdiği talebelerinin ve hitap ettiği kitlenin Arapça ve Farsçaya olan vukûfiyetlerinden kaynaklandığı söylenebilir.

"Eger sen yolsuz ve yârsız isen tarlığa düşersin hemân yoldan ve yârdan ayrılma zîrâ **errefiku sümme't-tarîk**¹⁵ dinmişdir" (Cilt 6, S-vr.31a)

Divan sâhibi olan şârih, sahip olduğu zengin şiir birikimini de şerhinde satır aralarına nakşetmiştir. Şârih; Niyâzî Mîsrî, Sâmî, Edirneli Sezâyî, Eşrefzâde Rûmî, Lebîd, İbrahim

¹³ "Attığın zaman da sen atmadın, fakat Allah attı." (Enfâl 8/17)

¹⁴ "Kişi sevdiğiyle beraberdir."

¹⁵ "Önce dost (bul) sonra yolculuğa (çık)."

Hakkı, Hüdâyî, Hakîm Senâyî, Bâkî, Nefî, Cennet Efendi gibi ismini zikrettiği pek çok şairden Arapça, Farsça, Türkçe şiirler alıntılanmıştır. Şârih, bazen de eserinde şairin ismini zikretmeden şiirlerinden alıntı yapmıştır.

“**Hazret-i Mısri** kuddise sırruhu buyurmuşdur beyit

İç ol zehri bal olsun sonunda

Sonunda zehr olan balı nidersin” (Cilt 6, S-v.79b)

“Efkâr-ı insâniyeye münâsib olan aslı olan bedenin ni’metler ile tolu olduğunu tefekkür idip şükr semtine sâlik ola nitekim **ba’zı şu’arâ** demiştir beyit

Yâ gelme meclis-i semt âmîz-i âleme

Yâhüd tahammül eyle zuhûr eyleyen gama” (Cilt 6, S-vr.106b)

Şârih, bazı beyitlerin şerhinde peygamber kıssalarına, sahabe hayatlarına da değinmiştir. Eserde şârihin bu türden atıflarının çok olduğu söylenebilir.

“Sarsar şedîd olan rüzgâra ta’bir olunur ki Âd kavmini yedi gece sekiz gün esüp helâk eyledi her şey Cenâb-ı Hakkın yedinde olduğundan Âd kavminin hakkında muzır eyledi ve yine Süleymân aleyhisselâma o rüzgârı hammâl eyledi zîrâ Hazret-i Süleymân Mevlânın hem dostu hem peygamberi idi” (Cilt 6, S-vr. 150a)

Şârih bazen isim vermeden çeşitli kişilerden Arapça, Farsça söz alıntılarda bulunmuştur. Söz konusu alıntıların bazıları Arapça ve Farsçadır. Alıntı yaptığı Farsça, Türkçe, Arapça kimi söz ve şiirlerin manasını birkaç yer dışında vermemiştir. Bu durum onun talebe ve öğrencilerinin Arapça ve Farsçaya olan vukûfiyetinin göstergesi sayılabilir.

“İnsân-ı kâmilin **zıddi’l-eşyâ tenkeşifi bâ ezdâdihâ**¹⁶ mazmûnı ile amel olunup keşf ve îzâh olunsun için nâmı küçük olanlar yanında zikr olunmuşdur (Cilt 6, S-vr. 4a)

Hoş sohbet, nüktedan bir kişiliğe sâhip olan Mehmed Murad; bazen de bizzat kendi yaşadığı ve müşahade ettiği bir durumu ve olayı okuyucuya naklederek örneklendirmiştir. Şerhlerin aynı zamanda Dârü’l-Mesnevî’de okunan dersler olduğunu düşünürsek hitap edilen cemâatin de bu beyitlerin nüktesine âşinâ olan zihni birikimin sahibi kişiler olduğunu anlayabiliriz.

“Fi’l-vâki’ bir kimsenin bir kimsene indinde kadri olmasa anın hîç bir hâlimden âgâh olmaz telâmîzimizden **Tevfik Efendinin** indinde kadr-i üstâdi olmadığından ve muhabbetimiz dahı kalbinde mevcûd degil olduğundan hânkâhımızın ittisâlinde gibi iken aslâ ve kat’â bir hâlimizden âgâh ve haberdâr olmadığı gibi zîrâ gelmez ki göre ve sormaz ki bile lâkin mesâfe-yi ba’idede ba’zı harîfân yâr-ı gârları vardır anlar öksürseler belki zartendâz olsalar anı dahı kuvve-yi sâmi’ası anlarda olduğundan işidir işte şimdi zamânedde böyle şâkirdler peydâ oldu” (Cilt 6, S- vr.68b)

Mehmed Murad; bazı beyitlerin şerhinde âşinâ olunmayan ya da çeşitli sebeplerle bilinmeyeceğini düşündüğü bazı kelimelerin Türkçe, Farsça ve Arapça karşılıklarını vermiştir. Farsça kelimelerde Şâhidî’nin manzum lügatından alıntı yapmıştır. Bazen de lügat ismi vermeden alıntılar yapmıştır.

¹⁶ “Bir şeyin zıddı, zıddıyla anlaşılır.”

"Nitekim **lugat-ı Şâhid**'de pûz hem bedfûz ağız avurd jem diyerek tasrîh olunmuştur" (Cilt 6 S-vr.56b)

Şârih, bazı kelimelerin gramer özelliklerine değinmiş ve bazen ismini vererek bazen de isim vermeden kimi gramer kitaplarından alıntılar yapmıştır.

"**Mefâtihu'd-Düriyye**de musarrahdur ki dâl-ı mühmelenin mâkablî harf-i medden vâv olur ise o dâl-ı mühmeleyi zâl-ı mu'ceme ile okunmak câ'iz olur" (Cilt 6, S-49b)

Şerhin en dikkat çekici hususlarından biri şârihin beyitleri, bıkmadan usanmadan herkesin anlayabileceği bir şekilde şerh etmesidir. Şârih anlaşılmadığını düşündüğü veya az kullanımdan kaynaklı bilinemeyeceğini düşündüğü kelimelerin Arapça, Farsça, Türkçe karşılıklarını vermiştir. Hatta bazen az bilindiğini düşündüğünü hissettiğimiz bir kelimeyi örnek içinde kullanarak konuyu somutlaştırmıştır.

"Tumturâk ululuga ve haşmete ve azamete dirler nitekim şâir Mâhîr Belîğîn şî'rinde gelmiştir" (Cilt 6, S-vr.12a)

Mehmed Murad; her beyti ayrı ayrı ele almış, birkaç beyti birleştirerek bir şerh yapmamıştır. Beyitlerin şerhlerinin uzunluk ve kısalıkları değişmekle beraber bazı beyitlerin şerhi iki sayfayı geçmekte bazı beyitlerin ise yalnızca manasının verildiği görülmektedir. Yalnızca manasını verildiği beyitlerde şârih kimi zaman "bu mana ile şerh olundu" ifadelere yer vermiştir.

Mehmed Murâd Nakşibendî'nin şerhinin göze çarpan yönlerinden bir diğeri de şerhinde muhatabının aklına gelebilecek soruları "suâl geldi ki" "suâl-i mukaddere cevâb oldur ki" ifadelerle aktararak zaman zaman farazî şerh yapmasıdır.

"**Su'âl geldi ki** bu ahvâl avâma olmaz niçindir bu beyitle cevâb virirler ki" (Cilt 6, S-vr.221b)

Şârih, zaman zaman anlaşılması zor kimi sözcüklerin okunuşunu ve yazılışını da tarif etmiştir. Bununla birlikte bazı beyitleri uzun uzun şerh eden şârih; Arapça nahiv özelliklerine göre "müşebbeh", "müşebbehün bih", "vech-i şebch", "ism-i meful" gibi unsurları beyitler içinde ayırmış, böylece beytin manasının daha iyi anlaşılmasını sağlamıştır.

"Şerm şının fethi ve rânın sükûnıyla hayâ ma'nâsınadır hacel hânın ve cimîn fethalârıyla hayâdan gelen hayrete ve dehşete dirler" (Cilt 6, S-vr.211b)

Şârih, şerhinde bazı kelimelerin gerçek anlamlarının yanında söz konusu kelimelerden murat edilen anlamları da vermiştir.

Şârih, bazen bir beyitteki mananın kendinden önceki veya kendinden sonraki bir beyitle ilişkili olduğunu "beyt-i âtiye merhûndur", "beyt-i sâbika rabt olunur" ifadeleriyle belirtmiştir. Yine kimi yerlerde metin içi görmelere veya diğer ciltlerdeki beyit şerhlerine göndermelerde bulunmuştur.

"Bu kîssa dahî cild-i evvelde beyân olundu" (Cilt 6, S-vr. 52b)

Şârih, çoğunlukla beyti bütün olarak şerh etmiş; mısra mısra şerh etmemiştir. Mesnevî içinde geçen Farsça başlık ve bölümlerinde beyit şerhinde izlediği yöntemi kullanmıştır

Şârih kimi zaman atasözü, hastalıklar, halk inanışları, yiyecek ve içecekler gibi folklorik ve kültürel unsurlarla şerhini zenginleştirmiştir.

“Dahî ev alma konşu al dirler” (Cilt 6, S-vr.167b)

“Nitekim **Şeyh Sa’dî** kuddise sırruhu **Gülistân**ında huftê râ huftêgi koned bîdâr buyurmuşdur ve yine lisân-ı Türkîde kelin tırnağı olsa kendi başını kaşır dirler”(Cilt 6, S-v.187a).

2.2. Hülâsâtü’ş-Şürûh’un Altıncı Cildinde Mehmed Murad Nakşibendî’nin Diğer Şârihlere Yaptığı Göndermeler

Hülâsâtü’ş-Şürûh’un altıncı cildinin sonunda şârih; şerhini tamamladığını ve Mesnevî şerhini tamamlayan dört şârihin -Sürûrî, Şeyh Yusuf, Ankaravî ve Şem’î-kalemi olduğu için mutluluktan ıyd-ı ekber eylediğini ifade etmektedir. Bu ifadeden şârihin; isimlerini saydığı şârihlerin eserlerini gözeterak bir şerh yazdığını anlayabiliriz. Nitekim Hülâsâtü’ş-Şürûh’u incelediğimizde Mehmed Murad’ın ismini zikrettiği dört şârihe zaman zaman göndermelerde bulunduğu görülmektedir. Bu şârihler içinde Mehmed Murad; en çok Ankaravî’ye gönderme yapmakla birlikte şerhinde Ankaravî’den Şârih-i Mevlevî diyerek övgüyle bahsetmiştir. Mehmed Murad’ın Ankaravî’ye olan tutumu Divan’ında bulunan bir şiirden de anlaşılmaktadır.

Uluların birisi **Hazret-i şârih** idi

Mesnevî’yi şerh idüb sa’yile o hoş- sühan

Nice kütüb dahî o eyledi te’lif hem

Her birinin gûyiyâ sözleri dürr-i ‘aden

Dikkat olsınsa eger şerhine o ekmelin

Cân gibidir Mesnevî şerhi ana beriden (Çamyar, 2014: 312)

Hülâsâtü’ş-Şürûh’un altıncı cildini incelediğimizde şârihin zaman zaman bazı beyit şerhlerinde Ankaravî’nin adını ve beyti nasıl şerh ettiğini söyleyerek bazen Ankaravî’nin görüşünü kabul ettiğini bazen de onun görüşüne karşı çıkarak bu görüşe karşı çıkma sebeplerini ortaya koymuştur. Murad Nakşibendî; Ankaravî dışında Şem’î Dede ve Mesnevî’ye Farsça şerh yazan Surûrî’ye de göndermede bulunmuştur. Şârih, Mesnevî’yi Arapça şerh eden Şeyh Yusuf’un şerhini zikretmekle birlikte bu şerhin içeriğine yönelik doğrudan bir gönderme yapmamıştır.

Murad Nakşibendî’nin Ankaravî’ye karşı çıktığı hususlardan en başta gelenlerinden biri Mesnevî’nin yedinci cildi meselesidir. Malum olduğu üzere Mesnevî’nin sonunda üç şehzade hikâyesi yarım kalmıştır. Ekseri şârih, Mesnevî’nin altıncı ciltle son bulduğu düşüncesindeyken Ankaravî yedinci cildin de olduğunu iddia etmiş ve bu cilde şerh yazmıştır. Murad Nakşibendî ise altıncı cilt yarım kalmışken yedinci cildin yazılamayacağını söyleyerek Ankaravî’nin bu iddiasına karşı çıkmaktadır. Ankaravî, Mesnevî’nin altıncı cildinin sonunda üçüncü şehzadenin sükût ettiğini bu sükûtdan da kadının onun akıl olduğunu anladığını ve hikâyenin de böyle bittiğini ifade etmektedir. Mehmed Murad ise Hülâsâtü’ş-

Şürûh'un altıncı cildinin sonunda Ankaravî'nin adını zikrederek üçüncü şehzadenin hikâyesinin tamamlanması görüşüne karşı çıkmaktadır. Şarih, altıncı cildin tamamlanmadığı görüşünden hareketle yedinci cildin yazıldığına ihtimal vermemektedir.

"ma'lûm ola ki üçüncü veledin hâli beyân olunmayıp bu cihetden Kitâb-ı Mesnevî tamâm degildir dimişler **Şârih-i Mevlevî Seyh İsmâ'il Ankaravî** kuddise sırruhu şerhinin âhîrinde yazmışlar ki üçüncü veled sükût eyledi ve hiçbir nesne söylemedi ise anın sükûtundan kâdî âkil olduğunu cezm eyledi zirâ âkilin kârı sükûtdur hâkim dahı mîrâsı ana virdi ve pederlerinin vasiyyetini anın hakkında icrâ eyledi böyle olduğu ma'lûm ve mu'in olduğundan üçüncü veledin hâlini beyân buyurmadılar bu sûretde Mesnevî-i Şerîf tamâmdur diyü tahrîr ve beyân buyurmuşlar fakîr dirim ki eger kâdî veled-i sâlise su'âl itmiş olaydı o veled dahı sükût idip cevâb virir miydi o zamân buyurdukları yirinde ve lâyıkında kelâm olmuş olur idi lâkin ana su'âl teveccüh itmedi ki sükût itdiginden âkil olduğu kâdînin indinde sâbit olup mîrâsı ana virmiş ola" (Cilt 6, S-vr. 271b)

"Şu iki beyit dahı delâlet ider ki üçüncü veledin hâlini söylememişler anın hâli mektûm kalmış bu sûretde hikâye nâkıs kalmış olur cild-i sâdis böyle olunca bilmem Mesnevî-i Şerîfin cild-i sâbi' ne gûne olur eger cild-i sâbi' söyleyecek ve te'lif buyuracak olaydı evvelâ cild-i sâlisin âhîrinde olan bu hikâyeyi tekmiil buyururlar idi ba'de cild-i sâbi'e şürû' iderler idi işte burada cild-i sâdisin şerhi bi'inâyetullhu te'âlâ tamâm oldu" (Cilt 6, S-vr.271b)

Murad Nakşibendî, eserinin sonunda Mesnevî'nin yedinci cildini reddettiği gibi yine altı cildin başlarında bulunan üçüncü beytin şerhinde de bu durumu dile getirmektedir.

"**Şârih-i Şem'i Efendi** bu beyit ile Mesnevî-i Şerîfün altı cild olduğunu ve ziyâde olmadığını istidlâl eylediler ve istidlâli dahı hakdır ve vâki'dir nitekim mîsrâ'-ı sâni tasrih itmişdir **Şârih-i Mevlevî** kısım-ı sâbi' olduğuna muzır olmagla redd itmişdir velâkin reddi yirinde degildir" (Cilt 6, S-vr.3a)

Mehmed Murad Nakşibendî, bazı beyitlerin şerhinde kelimelere verilen anlam konusunda diğer şârihlerden farklı bir yorum getirmiştir. Meselâ Mesnevî'nin bir beytinde geçen "evliyâ" kelimesini Murad Nakşibendî; "sâlihât" olarak yorumlamış ve beytin manasına en uygun yorumun da kendi yorumu olduğunu söylemiştir. Şârih, Ankaravî'nin "evliyâ" kelimesini "mahrem ve hasm", Şem'i Efendi'nin ise "dost" şeklinde aldığını ancak iki şârihin de "evliyâ" kelimesine verdiği anlamın beytin manasına uygun olmadığını kendisinin verdiği mananın ise daha güzel olduğunu dile getirmektedir.

"O zenânuñ evliyâsı yanî gayet ile sâlihâtdan olanı dahı benim cânıma kasd iderler nitekim Züleyhâ sâlihâtdan iken Yûsuf aleyhisselâma meyl eyledi işte bu beyitde hak ve lâyık olan manâ budur **Şârih-i Mevlevî** evliyâyı mahrem ve hasm manâsına almış **Şem'i Efendi** dahı pes bi'z-zarûret ol zenânların dostları hüdâvendleri benim cân u helâkime kasd iderler ibâresiyle şerh eylemiş egerçi merdûd olmaz ise de evliyâdan nâsın sâlihâtini murâd itmek ziyâde latîf ve ahlâ manâ olunur zirâ **Hazret-i Mevlânâ** kuddise sırruhunun murâd-ı şerîfi nefsin eşkâlini beyândır bu vechle alınır ise makâma enseb olur" (Cilt 6, S-vr.214a)

Mehmed Murad Nakşibendî; kimi zaman diğer şârihlerin Mesnevî'nin beyitlerine getirdiği misâli uygun bulmamakta ve kendi farklı bir misâl getirmektedir. Şârih altıncı ciltteki bir beytin şerhinde Ankaravî ve Şem'i Efendi'nin beytin ikinci mîsrasına getirdikleri

misâlin asla uygun olmadığını illâ ki bu misâl getirilecekse de bu misâlin birinci mısraya daha uygun olduğunu kesin bir dille ifade etmiştir. Devamında kendisi Mantuku't-Tayr'da bulunan Şeyh Sanân hikâyesine atıf yaparak bu misâlin beytin şerhine daha uygun olacağını dile getirerek beyti normal beyit şerhlerinden daha uzun bir şekilde şerh etmiştir.

“**Şârih-i Mevlevînin ve Şârih-i Şem’î Efendinin** getirdikleri misâl kat’an mısra’-ı sâniye misâl olmaz belki cümlesi mısra’-ı evvele misâl olur bunun misâli oldur ki Şeyh Sa’nân kuddise sırruhu kralın kızına âşık oldular” (Cilt 6, S-vr.21a)

Mehmed Murad Nakşibendî; altıncı ciltteki bir beytin şerhinde beyti nasıl şerh ettiğini anlatarak Ankaravî ve Şem’î Efendi’nin bu beytin şerhinde çok daha fazla söz söylediğini dile getirmiştir. Murad Nakşibendî’nin bu ifadelerinden Ankaravî ve Şem’î Efendi’nin yorumuna karşı çıkmadığını anlayabiliriz. Fakat diğer taraftan da kendisinin diğer şârihlere göre genellikle sözü fazla uzatmadan kısa bir şerh yaptığını iddia ettiğini de söyleyebiliriz.

“Şu iki beyit Mesnevî-i Şerîfin ebyât-ı müşkilesinden olmağla **Şârih-i Mevlevî ve Şârih-i Şem’î kuddise sırruhumâ** çok tekellûf itmışlerdir bu abd-i fakîr dahî kendi aklımca bu vechle şerh eyledim” (Cilt 6, S-vr.40b)

Mehmed Murad Nakşibendî; kimi zaman da Ankaravî’nin beyit şerhinde kelimeyi yanlış okuduğunu ve bu nedenle de kelimeye yanlış mana verdiğini iddia etmektedir. Bu bağlamda bir beytin şerhinde Farsça başlıkta yer alan “lahm” kelimesini Ankaravî’nin hâ-ı mühmele ile okuyup “et” manasını vermesini hata olarak değerlendirmektedir.

“Lahm lâmin fethi ile kara özlü çamura dirler gil-i fire anın atf-ı tefsîri olur **Şârih-i Mevlevî** rahimullâhi hâ-ı mühmele ile okuyup et ma’nâsını virerek şerh eylemiş hatâ-ı mahzdır zirâ et ile setrin ma’nâsı yokdur ve et ile güher setr olmaz”(Cilt 6, S-vr.52a-52b)

Mehmed Murad Nakşibendî; bir beytin şerhinde “Kıbçâk” kelimesine Ankaravî’nin Acem diyârında bir şehir, Şem’î Efendi’nin ise Tatar tarafında bir şehir dediğini dile getirmiş ve bu beyitte kendi görüşünü ortaya koymadan diğer şârihlerin görüşünü vermeye yetinmiştir. Bu beyitte dikkati çeken bir husus şârihin Şem’î ve Ankaravî’nin farklı görüşte olduğu bir yorumu ortaya koyarken kendi yorumunu vermemesidir. Bu durumu şârihin emin olmadığı konularda ihtiyatlı bir tavır sergilemesi olarak değerlendirebiliriz.

“**Kıbçâk** kâfîn kesri ve bânın sükûnuyla **Acem** diyârında bir yirin ismidir diyü Şârih-i Mevlevî tasrîh itmışdir likin Şârih-i Şem’î Efendi **Tâtâr** tarafında bir şehrdir diyü beyân ider” (Cilt 6, S-vr.255a)

Mehmed Murad; başka bir beytin şerhinde Ankaravî’nin “Cûhâ” kelimesine hilekâr manası vererek beyti şerh etmesini yerinde bulmaz ve kitaplarda böyle bir mısranın olmadığını Cûhâ’nın geçmiş hikâyelerde cûfe anlamında kullanıldığını dile getirir.

“Cûhâ hilekâr kimseneye dinir diyerek **Şârih-i Mevlevî** burada tasrîh itmışdir ve lâkin âhir kitâblarda böyle mısra’ olmamağla sahnı cezm olunmaz bundan akdem Cûhânın mürûr eyleyen hikâyesinde cûhâ cûfeye dirler bu kimseneye Cûhâ ta’bîri yâ cûfâ tokur ola yâhûd cûfâyı ıslâh ider ola bu cihetden Cûhâ tesmiye olunmuşdur diyerek beyân itmışdim akla kârib olan da budur” (Cilt 6, S-vr.245b)

Murad Nakşibendî, bir beytin şerhinde "şehzâde" kelimesinden muradın Hz. Bilal olduğunu söyleyerek beyti bu kelimeye göre şerh etmiştir. Ankaravî'nin şehzâde hakkında ettiği teklife hem ihtiyacın olmadığını hem de teklifin yersiz olduğunu ifade edip okuyucuyu bu teklife iltifat etmemesi hususunda uyarmıştır.

"Ey cehûd sen cehûd dîninde erkek olmayıp belki dışısın zîrâ bu sû'-i zannı böyle bir şehzâde-yi zîşâna tutarsın şehzâdeden murâd Hazret-i Bilâldir egerçi zâhîrisi abd-ı memlûkdur velâkin bâtînisi şehzâde ve şâhdir **Şârih-i Mevlevî'nin** şehzâde hakkında itdiği teklife ihtiyâc kalmadı ve yirinde dahî degildir sakınıp iltifât itmeyesin" (Cilt 6, S-vr.93a)

Murad Nakşibendî yine bir beytin şerhinde "zeneb" kelimesinin yazılışı üzerinde durmuş ve bu beytin şerhinde Ankaravî'nin ilm-i nücûma yönelik yaptığı teklifin yerinde olmadığını dile getirmiştir.

"Rûhumuzu mâh-ı hakîkînin envârından parlayıcı eyle zîrâ rûhumuz günâha tokuşmakdan kara ve şakî oldu zeneb zâlnın fethi ve nûnun sükûnuyla günâh dimekdir bu makâmda zarûret-i vezn için nûnun feyhîyle okunur **Şârih-i Mevlevî'nin** bu beytinde ilm-i nücûma zâhib olup itdiği teklifâta hâcet yokdur" (Cilt 6, S-vr. 156b)

Mehmed Murad Nakşibendî; Mesnevî'yi Farsça şerh eden Sürûrî Efendi'ye de göndermede bulunmuştur. Fakat burada diğer şârihlere yaptığı göndermeden biraz farklı bir durum söz konusudur. Mehmed Murad, "Zülhîmâr" ın hangi kâfirin ismi olduğunu bilmediğini hatta diğer şârihlerin bilmediği için kim olduğunu yazmadığını fakat Sürûrî Efendi'nin " Utbe ferzendi Ebû Lehebest Zülhîmâr nâm merdist ezyârân Ebû Cehl" şeklinde yazdığını söylemiştir. (Cilt 6- S-vr.112a)

"Zülhîmâr kangî kâfirdir ve ismin nedir bilmem ve şârihler dahî bilmezler imiş ki yazmamışlar fakat **Surûrî Efendi** şu mikdâr yazmış Utbe ferzendi Ebû Lehebest Zülhîmâr nâm merdist ezyârân Ebû Cehl" (Cilt 6- S-vr. 112a)

SONUÇ

Mehmed Murad Nakşibendî'nin 19. Yüzyılda kaleme aldığı "Şerhlerin Özeti" manasına gelen Hülâsâtü's-Şürûh adlı eser, Mesnevî'nin altı cildine yazılmış tek muhtasar şerhtir. Şârih, Mesnevî'nin her beytini ayrı ayrı beyitleri birleştirmeden şerh ve tercüme etmiştir. Bazı beyitlerin sadece manasını vermekle yetinen şârih, bazı beyitleri ise ayet, hadis, tasavvuf klasikleri, peygamber kıssaları vb. çeşitli alıntularla şerh etmiştir. Mehmed Murad'ın şerh metodunda göze çarpan en önemli hususlardan biri şerhi yapılan beyitlerde yer alan kelimeleri gramer özellikleri, yazılışları ve okunuşları, lügat manaları, Arapça nahiv özellikleri gibi birçok noktadan inceleyerek her kesimden insanın anlayabileceği şekilde şerh etmesidir. Bunda şârihin eğitici öğretici yönünün etkisi büyüktür. Eser gerek günümüze yakın bir tarihte yazılması gerek şârihin eğitici yönü ve ilmî şahsiyetinin etkisiyle gayet açık, sade ve özlüdür.

Eserinin sonunda kendinden önce yüz kadar şârihin Mesnevî'yi şerh etmek için yola çıktığını ancak bu şârihlerin eserlerini bitirmeye muvaffak olamadığını Ankaravî, Şem'î Efendi, Şeyh Yusuf ve Sürûrî'nin ise Mesnevî'nin tamamını şerh ettiğini bildirmektedir.

Kendisinin de Mesnevî'yi baştan sona şerh ettiğini ve dört şârihin kalemi olduğu için mutluluktan “ıyd-ı ekber” eylediğini dile getirmektedir. Şârihin bu ifadesinden şerhini oluştururken bu şerhlerden yararlandığını ve bu şerhleri değerlendirerek bir şerh ortaya koyduğunu anlamak mümkündür. Bu bağlamda Mehmed Murad, eserinde Mesnevî'yi baştan sona şerh eden Şem'î Efendi, Ankaravî, Şeyh Yusuf ve Sürûrî'ye atıflarda bulunmuştur. Bu şârihlerden en çok Ankaravî'nin şerhini zikretmiştir. Eserlerinde kendisinden övgüyle bahsettiği bir şârih olan Ankaravî'ye; bazı beyitlerin şerhinde karşı çıkmıştır. Özellikle yedinci cildin olduğunu savunan Ankaravî'den farklı bir görüş ortaya koymuş ve altıncı cilt bile yarım kalmışken yedinci cildin olamayacağını savunmuştur. Yine bazı beyitlerin şerhlerinde başta Ankaravî olmak üzere dört şârihin yorumundan farklı, kendine özgü yorumlar ortaya koymuştur. Sonuç olarak Hülâsâtü'ş-Şürûh hem Mesnevî'nin tamamına yazılmış bir şerh olması hem de zaman zaman diğer şârihlerden farklı yorumlar içermesi açısından önemli bir eserdir. Eser üzerindeki çalışmalar tamamlandığında ve eserin içeriğine yeterince nüfuz edildiğinde Mesnevî vadisindeki çalışmalara katkı sunacağı muhakkaktır.

KAYNAKÇA

- Ahmed Lûtfî Efendi: *Vak'anüvis Ahmed Lûtfî Efendi Tarihi VI-VII-VIII*. (haz. Yücel Demirel) YKY, 1999, İstanbul.
- Davud Fatin: *Tezkire-i Hatîmetü'l-Eşâr*. İstanbul 1867.
- Erol Ç. (2014). *Nakşibendî Mehmed Murâd Dîvâmı (İnceleme-Metin)*, Yüksek Lisans Tezi, Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gökman M. (1943). *Murat Molla Hayatı Kütüphanesi ve Eserleri*, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul.
- Güntan, Z. (2009). *XIX. Yüzyıl İstanbul Mutasavvıflarından Muhammed Murad Nakşibendî ve Hülâsâtü'ş-Şürûh Adlı Mesnevî Şerhinden İlk 1001 Beytin Tahlili*, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kunt, İ. ve Özkan A. (2013). *Molla Murad en-Nakşibendi Aşk Bağından Öğütler-Mâ Hazar*. İstanbul: Semerkant Yay.
- Mehmed Murad Nakşibendî, *Hülâsâtü'ş-Şürûh*-(I-II,III, IV,V ve VI. Cilt) İstanbul Üniversitesi Ktp., no: TY 6309-6310-6311-6312-6313-6314.
- Mehmed Murad Nakşibendî, *Mâ Hazar*, Süleymaniye Ktp., Mehmed Ârif Koleksiyonu, No. 260.
- Özdemir, M. (2016). Mesnevî'nin Türkçe Şerhleri. *International Periodical for the Languages Literature and History of Turkish or Turkic*, (11/20 Fall), s. 461-502.
- Özdil, H. (2013). Başka İsimlerle Karıştırılan Bir Mesnevî Şârihi: Mehmed Murad Nakşibendî. *Turkish Studies*, Volume 8/12, p. 1009-1016.
- Özdil, H. (2014). 19. Yüzyıl İstanbulu'nun İlim Merkezlerinden Murad Molla Tekkesi ve Kütüphanesi. *II. Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu Bildirileri 27-29 Mayıs 2014*, İstanbul: 29 Mayıs Üniversitesi, s.609-636.
- Şemseddin Sâmî: *Kâmûsu'l-A'lâm*. İstanbul 1945.
- Şentürk, M. H. (2020). Murad Nakşibendî, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. Cilt:31. S.188-189.
- Uçar, A. (2021). *Pîr Muhammed Efendi, Hazînetü'l-Ebrâr, IV. Cilt, İnceleme-Metin-Sözlük*, Doktora tezi. Niğde: Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi.
- Vassâf, Hüseyin (2006). *Sefîne-i Evliyâ II*, (Vassâf, Sefîne) haz. Mehmet Akkuş- Ali Yılmaz, Kitabevi Yay., İstanbul.
- Yavuz, A. F., Özen, İ. (1972). *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul: Meral Yay.

Kredi Kartı Kullanimini Etkileyen Faktörlerin Karar Ağacı Yöntemiyle Analizi Uygulması

Emine Fırat, Nurana Mammadli

GİRİŞ

Kredi Kartı kullanımı her geçen gün artmaktadır. İnsanların statülerinden, gelir düzeyinden, medeni durumlarından asılı olmaksızın çoğu kişi kredi kartı kullanmakta ve bazen kredi kartları insanları bütçesinden ve gereğinden daha fazla alışveriş yapıp, daha çok borçlanmaya itmektedir. Borçların birikmesiye geri ödeyememe durumunu ortaya çıkarmaktır. Eğer yapılan bu araştırmada anlamlı bulgular elde edilirse, araştırmanın kredi kartını hangi grup insana ve hangi limit düzeyinde kullanıldırılması gerektiği kontrol altına alınabileceğine dair bir ışık tutacağı umut edilmektedir.

Bankalar bu araştırmalar sonucunda belli kriteriler oluşturarak o kriteri çerçevesinde kredi kartı kullanırabilir ve kullandırdıkları kredinin geri ödenme durumundan kurtulmuş olurlar. Bunun için kişilerin geliri, statüsü, yaşı, harcama düzeyi vs. dikkate alınmalı ve tedbir görülmelidir.

Yukarıdaki bilgiler dikkate alınarak çalışmanın genel amacı kredi kartı kullanımı etkileyen faktörlerin neler olduğunu araştırmaktır.

1. LİTERATÜR ÇALIŞMASI

Recep ÇİÇEK ve Kemal DEMİRDELEN Niğde üniversitesi öğrencilerinin kredi kartı kullanımlarını değerlendirmeye yönelik bir araştırma yapmışlar. Araştırmada 200 kişiye anket uygulanmıştır. Ankette katılan kişilerin çoğunluğu bayan (%63), %97'i 18-25 yaş aralığında, %81'nin gelir düzeyi 0-400 TL, %69'unun kredi kartı sayısı 1'dir. Aylık yaptıkları harcama tutarı ortalama 100 TL'dir. Ankete katılan öğrencilerin %87'i kredi kartını daha çok alışveriş işlemi için kullanmakta, %74'ü kredi kartına sahip olmalarının harcamalarını artırdığını düşünmektedir. Verilerin analizinden elde edilen verilere göre "kredi kartının taksitli imkân

sağlaması” ve “kredi kartlarının bugün alıp sonda ödeme kolaylığı sağlaması” faktörlerinin kredi kartı kullanımına etki derecelerinin yüksek olduğu, ancak “kredi kartı kullanıcılarının üzerinde para taşımamalarına imkân sağlaması” faktörünün ise etkisinin küçük olduğu gözlemlenmiştir. “Kredi kartı veren bankanın hizmet kalitesi” ve “kredi kartı hesap kesim tarihi” faktörlerinin kredi kartı tercih nedenine etkisinin yüksek, ancak “yakınların tavsiyesi” ve “şubenin yakınlığı” faktörlerinin ise etkisinin küçük olduğu gözlemlenmiştir.

Fatma ULUCAN ÖZKUL ve Gülçin TAPŞIN’ın Kredi kartı ile kullanılabilir gelirin tüketim üzerindeki etkisi ve Türkiye ekonomisi bir ampirik çalışmasında modelden elde ettikleri sonuçlara göre, kullanılabilir gelirden meydana gelecek %1’lik artışın tüketim üzerinde %64’lük bir artışa neden olacağı belirlenirken, kredi kartı kullanımında meydana gelecek %1’lik bir artışın tüketim üzerinde % 0,09’luk bir artış sağlayacağı belirlenmiştir.

Tülay YENİÇERİ ve Ulun AKTURAN’ın kredi kartını bilinçli kullanan ve kullanmayan tüketicileri ayırmada kullanılabilir temel faktörler adlı çalışmada, kredi kartını bilinçsiz olarak kullanan tüketicilerin kredi kartlarının limitlerini sonuna kadar harcadıkları, daha plansız hareket ettikleri ve daha fazla para harcadıkları belirlenmiştir. (2007, 243-266).

Melik KUTLU, Musa GÜN ve Osman KARAMUSTAFA’nın yaptığı kredi kartı kullanımında satın alma isteğinin kontrolü adlı çalışmada kredi kartı kullanımının meydana getirdiği sosyal ve ekonomik problemleri ortaya koymak amaçlanmıştır. Çalışmada kredi kartı kullanımı ile ilgili demografik bilgiler ve harcama türleri kullanılmıştır ve bu değişkenler ile satın alma isteği arasındaki ilişki multinominal lojistik regresyon yöntemi ile analiz edilmiştir. Çalışmaya göre Rize ilindeki tüketiciler satın alma isteklerini kontrol etmede zorlanmakta ve en çok giyim, haberleşme alışverişi için kredi kartı kullanmaktadırlar. Taksitlere ve limitlere getirilen sınırlama bu verinin bir sonucudur. Bankaların tüketicilere kredi kartı kullanmalarını kâr amaçlı değil, daha çok sürdürülebilir borçlandırma amaçlıdır.

Hülya ŞEN, Fatih ÇEMREK ve Özer ÖZAYDIN’ın bireylerin kredi kartına bakış açıları ve sosyo-ekonomik nitelikleri bakımından karşılaştırılmasına yönelik uygulama çalışmasında Eskişehir’deki bireylerin kredi kartına düşüncelerini belirlemek amaçlanmıştır. Çalışmada veriler anket yöntemiyle toplanmıştır. Toplanan veriler ile kredi kartı kullanımı ve sosyo-ekonomik nitelikler arasında farklılık olup olmadığı Varyans Analizi, t testi ve çoklu uygunluk analizi uygulanarak belirlenmiştir. Ankete 396 kişi katılmış ve 396 kişiden 300 kişinin (%75,8) kredi kartı kullandığı kalan 96 kişinin (%24,2) kredi kartı olmadığı görülmüştür. Kredi kartı kullanan kişilerin, kredi kartı kullanma nedenleri içinde en büyük payın taksitli alışveriş imkanının olması (%53,7) görülmüştür. Bunun nedeni para taşımama kolaylığıdır (%24,7). Kredi kartı en çok alışverişte (%69,3) kullanılmaktadır. Nakit çekim amacıyla kullananların oranı (%2,0) iken, hem alışveriş hem de nakit çekimi için kredi kartı kullananların oranı (%28,7) olarak belirlenmiştir.

Faruk ADIGÜZEL ve Murat SAYILI (2012, 56-58) Tokat ili Merkez ilçede tüketicilerin kredi kartı kullanım durumlarını incelemişler ve bunu khi-kare analizi ile test etmişler. Veriler 239 adet tüketiciden anket yoluyla elde edilmiştir. Ankete katılanların %70,71’inin kredi kartı kullandıkları, kullanıcıların %78,70’inin erkek, %21,30’unun kadın olduğu belirlenmiştir. Kredi kartı kullanım nedenleri arasında %78,70 ile ‘nakit para olmadığında alışveriş yapabilmek imkânı sağlaması’, kredi kartı kullanmayan tüketiciler ise %61,43 ‘kredi

kartının çok fazla harcama yapmayı teşvik ettiğini düşünme, bu yüzden edinmeme' nedeni ile kredi kartı kullanmadıklarını açıklamışlar. Elde edilen sonuçlara göre, tüketiciler arasında kredi kartı kullanımının yaygın olduğu, kredi kartını en çok evliler, gençler, aylık geliri yüksek ve otomobil sahibi olanlar tarafından edildiği belirlenmiştir. Kredi kartı başta alışveriş olmakla beraber birçok amaçla kullanıldığı ve internet alışverişini yaygınlaşmaya başlandıkça kullanımının da arttığı belirlenmiştir.

Bülent BAŞARAN, Gamze Sancar BUDAK ve Hüseyin YILMAZ (2012,67-93) Kredi kartının rasyonel kullanımı etkileyen faktörler adlı çalışmalarında, kredi kartının bilinçsizce kullanılması durumunda tüketiciler gelir düzeylerinin üstünde borçlanmalarını ve yaşam standartlarını olumsuz yönde etkilediklerini incelemişler. Çalışma Bilecik Merkez ilçe sınırları içinde çalışan 514 kredi kartı kullanıcı memurdan anket yoluyla veriler toplanarak yapılmıştır. Yapılan açıklayıcı faktör analizi ve çoklu regresyon analizi sonucu kredi kartının rasyonel kullanımına etki eden faktörler araştırılmıştır. Araştırma sonucunda elde edilen sonuçlar, kredi kartı kullanımında rasyonelliğin, kredi kartı kullanımı ile bilgilendirici bankacılık hizmetlerinin yeterliliğine ilişkin algı düzeyinden etkilendiği, kişilerin kredi kartsız sahip oldukları harcama alışkanlıklarının kredi kartının rasyonel kullanımını doğrudan etkilediği, kişilerin paraya karşı tutumlarının kredi kartının rasyonel kullanımını etkilediği şeklindedir.

Veysel YILMAZ, Hülya ŞEN ve Fisun KAŞKIR yaptıkları kredi kartı kullanıcılarının memnuniyet ve gelecekte kullanma niyeti değişkenlerine göre kümelendirmesi adlı çalışmalarında, müşterileri kredi kartı tutumları dikkate alınarak sınıflandırmaya çalışmışlar. Araştırma sonucunda kredi kartı kullanıcılarının dört sınıfa ayrılacağı görülmüştür. Bu sınıflar, sadık kredi kartı kullanıcıları, sahte sadık kredi kartı kullanıcıları, mecburi kredi kartı kullanıcıları ve kredi kartı karşıtı kullanıcılar olarak adlandırılmıştır. Çalışmada faktör analizi ile belirlenen Memnuniyet ve Devam faktörlerine göre kümeleme analizi yapılmıştır. Araştırmaya katılan kredi kartı kullanıcılarının %34,32'i Sahte Sadık Kredi Kartı Kullanıcılar, %28,9'u sadık kredi kartı kullanıcıları, %23,37'i kredi karşıtı kullanıcılar ve %13,31'i mecburi kredi kartı kullanıcıları kümesine dahildir.

2. KREDİ KARTI KULLANIMINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Kredi kartları, 19. Yüzyılda ABD'de kullanılmaya başlanmıştır. Bu kartlar iş yerlerinde para yerine kullanılabilen ve belirli bir bölge sınırı olmayan ödeme araçlarıdır. Daha bir geniş tanımlaysa kredi kartları, mülkiyeti kendilerine ait olan banka ya da finansal kuruluşların müşterilerine belirli bir limitle anlaşmalı işyerlerinden yurtiçi ve yurtdışından mal ve hizmet satın alma ile nakit ödeme birimleri veya otomatik ödeme makinelerinden nakit çekmek için verilen kartlardır. Bugün kredi kartları bu özelliklerinden dolayı toplumun tüm kesimi tarafından kullanılmaktadır.¹

¹ Yrd. Doç. Dr. Fatma ULUCAN ÖZKUL, Öğr. Gör. Gülçin TAPŞIN. Bahçeşehir Üniversitesi, MYO. ss.139.

“Plastik Para” olarak adlandırdığımız modern bir ödeme aracı olan kredi kartları çek kullanmanın sağladığı önemli araç olan para taşımamanın yanında, hesapta para tutma zorunluluğunu ortadan kaldırması, geç ödeme olanağı sağlanması, itibar görme ve kolayca kredi kullanma gibi üstünlüklerinden dolayı kısa zamanda kabul görmüştür. Bankalar gerek izin alarak ya da izin almaksızın müşterileri adına kredi kartı düzenlediklerinden dolayı kredi kartı sayısı ve kullanımı artmaktadır.²

Kredi kartları sahiplerine nakit paralarının olmadığı veya yetmediği durumlarda bile istediklerini anında satın alma, vadelerle ödeme, nakit para tutma gibi zorunluluklardan kurtulma avantajı sağlar.

Kredi Kartının avantajları:

- Kolaylık
- Kayıt tutma
- Düşük kredi maliyetleri
- Hızlı para
- Yan ödemeler
- Kredibilitenin artması
- Garanti sağlar
- Bakiyeyi kaldırma

Kredi kartının dezavantajları:

- Aşırı kullanım
- Kâğıt kürek işi
- Yüksek masraflar
- Beklenmeyen ücretler³

Kredi kartlarının bankalara sağladığı faydalar:

1. Bankalar, kredi kartı ile yapılan satışlarda satış tutarı üzerinden komisyon ücreti alır.
2. Kredi kartı kullanıcılarından aidat, işletim ücreti, üyelik ücreti gibi adlar altında gelir elde eder.
3. Çapraz satış yöntemiyle, bireysel bankacılık ürünlerinin pazarlanmasını sağlar.
4. Kart sahiplerinin ve kartı kabul eden iş yerlerinin hesaplarını kendi bankasına çeker.
5. Ödenmeyen kredi kartı borçları üzerinden faiz geliri elde eder.
6. Banka, üzerinde logosunu taşıyan kredi kartlarıyla bedava reklamını yapar.
7. Türkiye’ye gelen konukların bankaların POS terminali aracılığı ile yaptıkları alışverişten döviz geliri elde eder.

² Yrd. Doç. Dr Recep ÇIÇEK, Kemal DEMİRDELEN. Üniversite öğrencilerinin kredi kartı kullanımını değerlendirmeye yönelik araştırma. Niğde öğrencileri örneği, ss.543.

³ <http://www.yeniisfikirleri.net/kredi-kartinin-avantajlari-ve-dezavantajlari/>.

8. Müşteri portföyünün genişlenmesi sağlanıyor.
9. Kart müşterisinin sayısı, bankanın değerini artırıyor. Bu nedenle bankalar kartın iptal ettirilmesini istemiyor.⁴

Kredi kartları günümüzde bireylerin ekonomik karar almalarında oldukça etkilidir. Kredi kartları tüketicide gelir düzeyinin arttığı olgusunu yaratmakta ve tüketicinin harcama alışkanlıklarını etkilemektedir. Bununla da tüketicinin gelirinin çok üstünde harcama yapmasına yol açmaktadır. Bilinçsizce kullanıldığı takdirde satın alma gücünün kullanım oranına paralel olarak artmaması nedeniyle tüketiciler, artan harcamalarını karşılayabilmek için bu defa yeni kredi kartları aracılığıyla yeniden borçlanmakta ve kredi kartı bir tür borç çevrim aracına dönüşmektedir. Böylece kredi kartının rasyonel kullanımı büyük önem taşımaktadır. Tüketicilerin kredi kartı kullanımına etki edecek faktörlerden birisi kredi kartı hakkında sahip oldukları bilgi düzeyidir. Kredi kartı tüketici açısından potansiyeli ve maliyeti anlaşılabilir şekilde kullanıldığı zaman yarar sağlayan bir kaynak olmaktadır. Bu çerçevede kredi kartının bankacılık açısından hangi hukuki niteliklere sahip olduğu, kullanıldığında tüketicie ne gibi sorumluluklar yüklediğinin bilinmesi önemlidir.⁵

Tablo 1. Türkiye’de Toplam Kredi Sayısı

	2014	2015	2016	2017	2018
Toplam Kredi Kartı	57.005.902	58.215.318	58.795.476	62.453.610	66.304.603
	2019	2020	2021	2022	2023
Toplam Kredi Kartı	69.825.826	75.697.214	83.791.396	99.489.990	111.392.363

Kaynak: <https://bkm.com.tr/kart-sayilari/>

Kredi kartı çağımızın bir sembolüdür. Schor (1998) kolay kredinin fazla harcama nedenlerinden biri olduğuna inanmaktadır.⁶

3. YÖNTEM VE VERİLER

Çalışmanın bu kısmında Veri Madenciliği ve Karar Ağaçlarına ilişkin bilgiler verilecektir.

3.1. Veri Madenciliği

Karmaşık ve çok büyük verilerden değerli sonuçlara ulaşmamızı sağlayan veri madenciliği, verileri kategorize eden ve veriler arasındaki korelasyonu belirlemeye yardımcı olan analitik bir araç ve bilgisayar yazılım paketi olarak da tanımlanabilir.⁷

⁴ <https://www.tuketicifinansman.net/2010/02/bankalarin-kredi-kartindan-faydalar.html>.

⁵ Bülent BAŞARAN, Gamze Sancar BUDAK, Hüseyin YILMAZ. *ESKİŞEHİR OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ İİBF DERGİSİ*, EKİM 2012, 7(2), 67-93 ss.69.

⁶ JAMES A. ROBERTS VE ELI JONES. *Money Attitudes, Credit Card Use, and Compulsive Buying among American College Students*. WINTER 200, VOLUME 35, NUMBER 2 213.

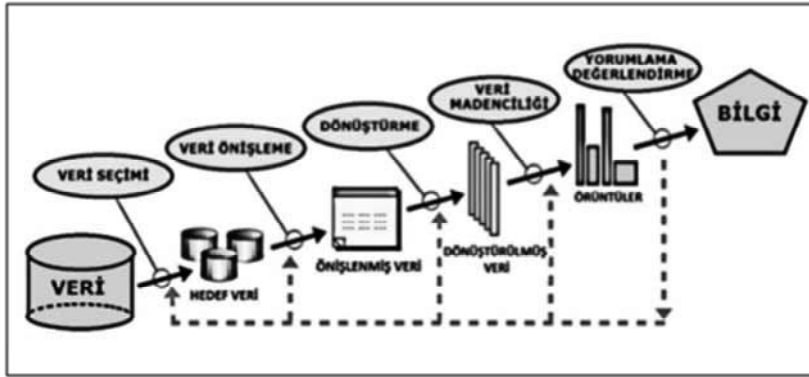
⁷ Kübra Önder, Hüseyin Turgut. *Examination of the Factors Affecting Household Rental Housing Demand Through Data Mining: The Case of Turkey*. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İİBF Dergisi*, Ağustos 2018, C. 13, S. 2, 227 – 238

Veri Madenciliği, bir dizi istatistiksel yöntemlerin veri tabanlarında anlamlı ve faydalı bilgi keşfi amacıyla kullanılması sürecini tanımlayan, 1990'lı yıllarda ortaya çıkan ve 2000'li yıllarda popülerleşen bir kavramdır.⁸ Veri Madenciliği, sağlık, e-ticaret, reklamcılık, veri tabanı pazarlama, güvenlik, biyoinformatik ve dolandırıcılık tespiti gibi alanlarla birlikte çeşitli alanlara da uygulanabilen farklı bakış açısı ve çalışması ile veri analizinden bilgi keşfetme sürecidir.⁹

Özetle Veri Madenciliği, mevcut veriler içerisinde açık olarak ifade edilmemiş, anlaşılabilir, net olmayan, önceden muhakeme edilemeyen bilgilerden yararlı bilgilerin elde edilmesidir.¹⁰

Veri madenciliği şu 6 süreci içermektedir:

1. Veri Temizleme
2. Veri Bütünleştirme
3. Veri İndirgeme
4. Veri Dönüştürme
5. Veri Madenciliği Algoritması Uygulama
6. Sonuçların Sunumu ve Değerlendirilmesi

Şekil 1. Veri Madenciliği Süreci

Kaynak: (Fayyad, Piatetsky-Shapiro, & Smyth, 1996, s. 41)

⁸ Yıldıztepe, E. ve Kocataş, A. Güz/Fall 2018 Cilt 8, Sayı 2, ss. 91-114.

⁹ Doç. Dr. Mehmet Ali ALAN, Sinan DÜNDAR Temmuz 2017 / Cilt: 7, Sayı: 2 Yatırım Teşvik Verilerinin Veri Madenciliği ile Analizi ss. 121.

¹⁰ Büşra YILDIZ KORKMAZ, Uğur ÖZCAN Karadeniz Fen Bilimleri Dergisi 8(2), 154-170, 2018.

3.2. Veri Madenciliği Yöntemleri

- Sınıflandırma Yöntemleri
- Kümeleme
- Birliktelik Kuralları

Sınıflandırma Yöntemi: Veri madenciliğinde en sık kullanılan yöntemlerden biridir. Veri tabanlarındaki gizli örüntüleri ortaya çıkarmak için kullanılır. Var olan veri tabının bir kısmı eğitim amacıyla kullanılarak sınıflandırma kurallarının oluşması sağlanır. Daha sonra bu kurallar yardımıyla yeni bir durum ortaya çıktığında nasıl karar verileceği belirlenir.

Sınıflama, makine öğreniminde de önemli bir araçtır. Sınıflama verilerin eğitimi ve modelin testi şeklinde iki adımda gerçekleşir. Eğitim, eğitim kümesinden çıkarılma modelin oluşturulması, test ise test kümesini kullanarak modelin kesinliğinin kontrol edilmesidir. Sınıflama ile ilgili literatürde farklı yaklaşımlar var. Bu yaklaşımlara göre sınıflama; kısmi sınıflama ve tam kısımlama olmakla ikiye ayrılmaktadır. Tam kısımlamada veri içindeki tüm sınıflar ve örnekler dikkate alınır. Örneğin, yapay sinir ağları, CHAİD, C4.5, C5.0 ve karar ağaçları gibi teknikler ile diskriminant analizi gibi. Kısmi sınıflamada ise tam kısımlamada olduğu gibi verilerin özellikleri gösterilmektedir ancak kısmi sınıflama modellerinde tüm sınıflar ve verilerin tüm özellikleri kapsanmayabilir.¹¹

Sınıflandırma, farklı sınıflardaki farklı öğeleri ayırma sürecidir. Bu sınıflar, sınıf kuralları, iş kuralları veya farklı matematiksel fonksiyonlar olabilir. Sınıflandırma işlemi, sınıflandırılmış olan değer, bilinen bir sınıf değeri ile özellikleri arasındaki bir ilişki üzerine inşa edilebilir. Bu sınıflandırma “denetimli öğrenme” diye adlandırılır. Eğer bir sınıfın bilinen öğeleri yoksa bu sınıflandırma denetimsiz bir sınıflandırmadır.¹²

3.3. Karar Ağaçları

Karar ağaçları, yorumlanmasının ve uygulanmasının kolaylığı nedeniyle en çok kullanılan yöntemlerden biridir. Karar ağaçları bilgi teorisine dayanarak bilinmeyen ve karmaşık verilerin daha kolay yorumlanmasını sağlayan modeller meydana getirir. Bu yüzden bu çalışmada kolay yorumlanabilmesi ve güçlü tahmini açısından karar ağaçları yöntemi kullanılmaktadır.¹³

Karar ağaçları sınıflandırma modellerinin oluşturulmasında parametrik olmayan bir yaklaşımdır. Karar ağacı algoritmaları gürültü (noisy) oluşmalarına karşı çok dirençlidir. Gereğinden fazla değişkenlerin olması karar ağacının doğruluğunu olumsuz yönde etkilememektedir. Karar ağacı oluşturmak için geliştirilen teknikler maliyet olarak ucuzdur ve düzenleme boyutu çok geniş olsa da kısa zamanda model oluşturmayı mümkün hale getirmektedir.¹⁴

Karar ağaçları soru ve cevap şeklinde hareket etmektedir. Sorular sorulur ve alınan cevaplar birleştirilerek kurallar oluşturulur. İlk olarak soru sormaya hangi veriden başlana-

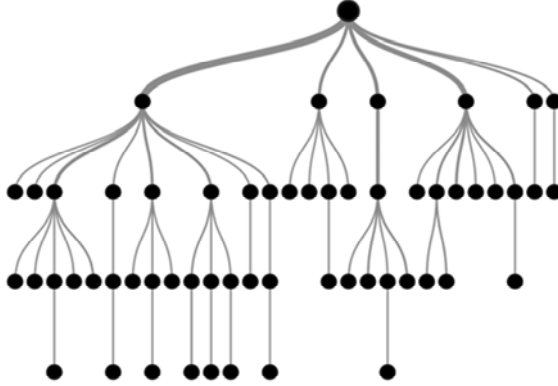
¹¹ Gül Gökay EMEL Çağatan TAŞKIN Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Cilt:6 Sayı: 2 Aralık 2005 ss.224.

¹² Doç. Dr. Mehmet Ali ALAN, Sinan DÜNDAR. Temmuz 2017 / Cilt: 7, Sayı: 2 ss.121.

¹³ Büşra YILDIZ KORKMAZ, Uğur ÖZCAN, Karadeniz Fen Bilimleri Dergisi 8(2), 154-170, 2018 s.160.

¹⁴ Dilek ALTAŞ, Vildan GÜLPINAR, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Haziran 2012 Cilt 14 Sayı 1 (1-22) s.5.

çağına karar verilir ve böylece ilgili değişken ağacın kök düğümünü oluşturur. Kök düğümünden başlayarak, cevabı veri tabanında olan sorular sorulup alınan cevaplara göre yeni düğümler oluşturulur.¹⁵ Örnek bir karar ağacı şekil 2’de gösterilmektedir.

Şekil 2. Karar Ağacının Kök ve Düğüm Yapısı

Bir karar ağacı, düğümdeki tüm örneklerin aynı sınıfa ait olması dallanmak için başka değişkenin kalmaması veya değişkenin değerin ait kayıt bulunmaması durumları gerçekleşinceye kadar büyümeye devam eder. Ancak bu durum çok fazla sürebilir ve oluşacak ağaç kullanılamayacak kadar çok büyüyebilir. Böğle olduğu durumda ağacın büyümesi durdurma kuralıyla kontrol edilebilir. Ağacın ulaşacağı maksimum derinliği veya bir düğümdeki minimum kayıt sayısının belirlenmesi yaygın kullanılan durdurma kurallarındandır. Bu kuralların ağacın olabildiğince büyümesine izin vermesi ve daha sonra budanması da başka bir stratejidir. Budama sürecinde, sonucu etkilemeyen ve analize katkısı olmayan dallar ve yapraklar budanır. Bu işlem zamanı budanan dallar ve yapraklardaki kayıtlar silinmez sadece daha üstte yer alan düğümlere eklenir. Budama işlemi ağaç oluştuğundan sonra da ve ağaç oluşurken de yapılabilir.¹⁶

4. ARAŞTIRMA BULGULARI

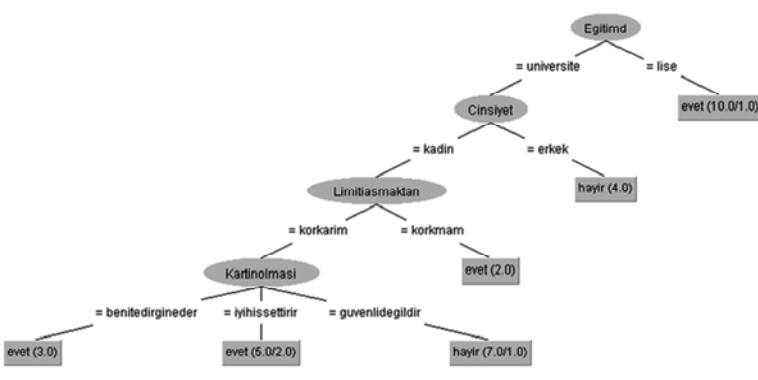
Araştırma için veriler 31 kişiye anket yapılarak toplanmış ve karar ağacı yöntemiyle veriler incelenmiştir. Ankete katılan kişilerin %61,3’nün kredi kartına sahip olduğu tespit edilmiştir. Bu oran ankete katılan kişilerde kredi kartı kullanımının yaygın olduğunu göstermektedir. %38,7’nin ise kredi kartı kullanmadığı belirlenmiştir.

Bu kişilerin sosyo-ekonomik özelliklerinden, cinsiyetleri incelendiğinde bireylerin %65,6’ı kadın, %34,4’ü ise erkektir. %16,1’i 18-20 yaş aralığında, %58,1’i 20-25 yaş aralığında, %25,8’i ise 25 yaş ve üstüdür. Katılımcıların %80,6’ı bekar, %19,4’i evlidir. %71’

¹⁵ Ferdi SÖNMEZ, ABMYO Dergisi Sayı 40 - (2015) - (1-22) s.11.

¹⁶ Yıldıztepe, E. ve Kocataş, A. Güz/Fall 2018 Cilt 8, Sayı 2, ss. 91-114.

üniversite mezunu, %29'u ise lise mezunudur. %54,8'i evde, %25,8'i yurttta ve %19,4'ü kirada oturmaktadır. %6,5'i doktor, %9,7i öğretmen, %3,2'i memur, %51,6'ı öğrenci ve %29'u diğer meslek gruplarından kişilerdir. %43,3'nün gelir düzeyi 500TL ve altında, %33,3'nün 500-2500TL arasında, %23,3'nün geliri is 2500 TL ve üzerindedir. Aylık harcama düzeyi %30'nun 500 TL ve altında, %46,7'nin 500-1500 TL arasında, %23,3'nün 1500 TL ve üzerindedir. Kredi kartı limiti 1500 TL'ye kadar olan %35,7, 1500 TL ve üstü %17,9, diğer %46,4 orandadır. %24,1 birey ara sıra, %27,6'ı sık sık, %48,3'ü ise çok az online alışveriş yapmaktadır. Katılan %16,1 kişinin arabasının olduğu, %83,9 kişininse arabasının olmadığı gözlemlenmiştir. %80,6'ı kredi kartı limitini aşp borçlanmaktan korktuğunu, %19,4'ü ise korkmadığını belirtmiştir. Kredi kartının olması %16,7 bireyi tedirgin, %43,3 bireyi güvensiz hissettirirken, %40 bireyi ise iyi hissettirmektedir. Kredi kartı kullanmak bireylerin %24,1'i için günah sayılırken, % 75,9'u için ise günah sayılmadığı sonucuna varılmıştır. Karar ağacı 15 değişkenli modelde detaylı bir biçimde incelenmiştir.

Şekil 3. Karar Ağacı

Şekil 4'ün yorumu: eğer bireyin eğitim düzeyi liseyse kredi kartı kullanıyordur. Eğitim düzeyi üniversiteyse ve cinsiyeti erkeğe kredi kartı kullanmıyordur. Eğitim düzeyi üniversiteyse cinsiyeti kadınsa, limiti aşp borçlanmaktan korkmuyorsa kredi kartı kullanıyordur. Limiti aşmaktan korkuyorsa kredi kartının olması onu güvende hissettirmiyorsa kredi kartı kullanmıyordur. Kartın olması onu tedirgin veya iyi hissettirirse kredi kartı kullanıyordur.

SONUÇ

Günlük hayatta çoğu işlemlerde kullanılan kredi kartı bireylerin hayatlarının ayrılmaz parçası haline gelmiştir. Ve bireylerin kentlerde yoğunlaşmasıyla bu oran daha da artmıştır.

Bizim yaptığımız kredi kartı kullanımını etkileyen faktörlerin araştırılmasında ankete katılan bireylerin bazı sosyo-ekonomik özellikleri, kredi kartı kullanım durumları, aylık harcama gibi faktörler incelenmiştir.

Yapılan araştırma sonuçlarına göre: Kredi kartı kullanımının yaygınlaşmakta olduğu ve bu oranın en çok kadınlar arasında çoğunluk gösterdiği görülmektedir. Limiti aşmaktan korkmayanların kesinlikle kredi kartı kullandığı, korkanlarınsa nasıl hissettiklerine bağlı

olarak eğer iyi hissedersen kullanıldıkları güvenli hissetmezlerse kullanmadıkları sonucuna varılmıştır. Bundan ziyade kredi kartı kullanımının kişilerin sosyo-ekonomik durumlarından da bağımsız olmadığı görülmektedir. Eğitim düzeyi, cinsiyet, limiti aşmak korkusu, nasıl hissettikleri kredi kartı kullanımını üzerinde etkili olmaktadır.

Kredi kartı kuruluşları bu özellikleri dikkate alarak kredi kartı kullanım hizmetlerinin özelliklerini çeşitlendirebilirler.¹⁷ Ve böylece bireyler borçlanma durumundan bankalar ise kullandıkları krediyi geri alamama durumundan kurtulmuş olurlar. Bu çalışmadaki veri sayısının artırılması ve birçok faktörün eklenmesiyle daha anlamlı ve geniş kapsamlı sonuçlara ulaşılabilir.

KAYNAKÇA

- JAMES A. ROBERTS VE ELI JONES. Money Attitudes, Credit Card Use, and Compulsive Buying among American College Students. WINTER 200, VOLUME 35, NUMBER 2 213.
- Kübra ÖNDER, Hüseyin TURGUT. Examination of the Factors Affecting Household Rental Housing Demand Through Data Mining: The Case of Turkey. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi Ağustos 2018, C. 13, S. 2, 227 – 238.
- Doç. Dr. Mehmet Ali ALAN, Sinan DÜNDAR. YATIRIM TEŞVİK VERİLERİNİN VERİ MADENCİLİĞİ İLE ANALİZİ. Temmuz 2017 / Cilt: 7, Sayı: 2.
- Ferdi SÖNMEZ. Kredi Skorunun Belirlenmesinde Yapay Sinir Ağları ve Karar Ağaçlarının Kullanımı: Bir Model Önerisi. ABMYO Dergisi Sayı 40- (2015) - (1-22).
- Büşra YILDIZ KORKMAZI, Uğur ÖZCAN. Bir Havayolu İşletmesinde Kabin Ekiplerinin Performans Değerlendirmesine İlişkin bir Veri Madenciliği Uygulaması. Karadeniz Fen Bilimleri Dergisi 8(2), 154-170, 2018.
- Yrd. Doç. Dr. Recep ÇİÇEK, Kemal DEMİRDELEN. Üniversite öğrencilerinin kredi kartı kullanımını değerlendirmeye yönelik araştırma. Niğde öğrencileri örneği.
- Yrd. Doç. Dr. Fatma ULUCAN ÖZKUL, Öğr. Gör. Gülçin TAPŞIN. Kredi Kartı Kullanımı ile Kullanılabilir Gelirin Tüketim Üzerindeki Etkisi ve Türkiye Ekonomisi Üzerine Bir Ampirik Çalışma.
- Faruk Adıgüzel, Murat Sayılı. Tokat İli Merkez İlçede Tüketicilerin Kredi Kartı Kullanımı Üzerine Bir Araştırma. Adıgüzel, F.; Sayılı, M. / Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi. I, (2012): 56-80.
- Bülent BAŞARAN, Gamze Sancar BUDAK, Hüseyin YILMAZ. Kredi Kartlarının Rasyonel Kullanımını Etkileyen Bireysel Faktörler. ESKİŞEHİR OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ İİBF DERGİSİ, EKİM 2012, 7(2), 67-93.
- Gül Gökay EMEL, Çağatan TAŞKIN. VERİ MADENCİLİĞİNDE KARAR AĞAÇLARI VE BİR SATIŞ ANALİZİ UYGULAMASI. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Cilt: 6 Sayı: 2 Aralık 2005.
- DilekALTAŞ, VildanGÜLPINAR. KARARAĞAÇLARI VE YAPAY SİNİR AĞLARININ SINIFLANDIRMA PERFORMANSLARININ KARŞILAŞTIRILMASI: AVRUPA BİRLİĞİÖRNEĞİ. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Haziran 2012 Cilt 14 Sayı 1 (1-22).
- Engin YILDIZTEPE, Ahmet KOCATAŞ. Türkiye İşgücü Verilerinin Karar Ağacı Yöntemleriyle Analizi. Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi Y. 2018, Cilt 8, Sayı 2, ss. 91-114.
- <http://www.yeniisfikirleri.net/kredi-kartinin-avantajlari-ve-dezavantajlari/>.
- <https://www.tuketicifinansman.net/2010/02/bankalarin-kredi-kartindan-faydalar.html>.
- bkm.com.tr/pos-atm-kart-sayilari/.

¹⁷ Adıgüzel, F.; Sayılı, M. / Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi. I, (2012): 56-80 ss.78.

İlaç Endüstrisinde Pazarlamanın Tercih Etme Etkisi Üzerine Bir Yazın Taraması

Ahmet Karakoç

GİRİŞ

İlaç endüstrisinin sürekli gelişimi ve ilaç kullanımının bununla paralel olarak artması sebebiyle sektör efektif olarak bir büyüme göstermiştir. Geçmişten günümüze kadar devam eden süreçte tıbbın sürekli gelişmesi, yeni ilaçların kullanıma çıkarak kullanılması, yeni hastalıkların ortaya çıkması gibi sebepler ilaç endüstrisinin gelişme ve büyütmesine sebep olmuştur. Son zamanlarda artan yaşlı nüfus ve sürekli artan genel nüfus sebebiyle ilaç satışları ve ilaç kullanımları artış göstermiştir. Bu sebeple sağlık endüstrisinde ilaç satışlarındaki maliyetlerin yükselmesi ve söz konusu maliyetteki büyümeye paralel olarak fazla ilaç kullanımını ilaç pazarlamanın büyümeye sebep olmuştur. (Stros ve Lee ,2015;319).

Dünyada gelişen teknoloji ile beraber her şey gelişip değişirken pazarlama ve özellikle ilaç pazarlaması da bundan nasibini alarak artış göstermektedir. Tanıtım da teknikler, sunumlar, araçlar, gereçler ve kullanılan dil, malzeme sürekli güncellenip değişmektedir. Piyasadaki ekonomik durumla ilgili olarak coğrafi kısıtların ortadan kalkması ve hızla artan rekabet pazarlama faaliyetlerini de ister istemez değişim boyutunda güncellemeye itmiştir. Pazarda bulunan firmaların birincil amacı, rekabette rakipleri geçip pazar payını arttırmaktır. Çalışmada da belirtildiği üzere ilaç markaları, reklam, doğrudan pazarlama, kişisel satış, uygulamalı satış geliştirme faaliyetlerinin tamamı veya birkaçını değişik oranlarda uygulamaktadır (Baykal,2017;1).

Tıbbi ilaç sektörü global ekonominin büyük bölümünü temsil eder. Hemen hemen her ülkede harcama kalemlerinde büyük yer tutar ve bu harcama kalemleri yüksek maliyetli harcamalardır. İlaç harcamaları Dünyada ve ülkemizde geçen yıllara oranla hızla artış göstermiş. Artıştaki bu durum sağlık reformları ve sağlık sisteminin devamı açısından tedbire gerekli görülmüştür. İlaça ulaşımın daha kolay ve rahat hale gelmesi duruma paralel olarak tüketimi de arttırarak ekonomik olarak ülkelerin mali ve ekonomik yapılarına külfet oluşturmuştur. Bu minvalde değerlendirildiğinde reçete etme sürecinde birkaç önemli done hekimin bakış açısını

farklı boyutlara çevirmesini sağlayarak bakış açısını da değiştirmektedir. Dolayısıyla ilaç ve sağlık sektöründe pazarlama, bazı karmaşıkları gidermek için planlamanın vazgeçilmez bir şart olduğu anlamına gelmektedir (Lidstone ve MacLennan,1999;113-120).

DSÖ tarafından ifade edilen ilaç tanımını ‘fizyolojik sistemleri veya patolojik durumları kullanıcısının yararı için değiştirmek veya incelemek amacıyla kullanılabilen madde’ olarak tanımlamıştır.(Kayaalp,2018;)Tıbbi ilaç sektörü ise ‘beşeri veya veteriner hekimlikte tedavi edici, koruyucu, besleyici ve tanı aracı olarak kullanılan ,kimyasal ,bitkisel, hayvansal ve biyolojik maddeleri farmasötik tedaviye uygun olarak ve bilimsel standartlara göre ,belirli dozlarda basit veya bileşik olarak farmasötik şekil hale getiren ve seri halde üreterek ,tıp biliminde tedavinin hizmetine sunan endüstri dalı ‘olarak ifade edilmektedir (Tübitak ,2003;3).

İlaç sanayisinde satışların ve pazar payının artırılması için birçok hamle ve birbirinden farklı dikkat çeken, ilgi uyandıran pazarlama stratejileri oluşturulur. Pazar payı artırma ve satışların bir önceki ay bir önceki yıla göre her zaman büyüme sağlamada görev ilaç mümessillerine düşmektedir. Hekimler ve ilaç arasındaki etkileşim temelde bilgi ve ödül vasıtasıyla gerçekleşmektedir. Genel olarak doktorlar söz konusu etkileşimi reçetelendirme davranışında minimum etki sayesinde algımlarken, bilgi edinme konusundaki tutumlar araştırmalara göre çeşitlenmektedir (Alevi ve Koni ,2018;9).

İlaç seçimini etkileyen en majör faktör ilacın kalitesidir. Hastaya olan faydası hekim için birincil ve en önemli önceliktir. Hekim ilacı tercih ederken önceliğini hasta üzerine kurarak, ilacın klinik etkinliği, güvenliği, referansları, hastaya uygunluğu gibi parametreleri göz önünde bulundurur.

1. PAZARLAMA KAVRAMI

Pazarlama üretim sürecinden tüketiciye ulaştırma eğilimine kadar gerçekleştirilen satış çabalarını, yeni müşterilere daha üstün değer vadederek cezbettirme ve mevcut müşteriye de memnun ederek elde tutma ve büyütme sürecidir. (Kotler ve Armstrong ,2014;45).Bu nedenle zaman ve mekan bakımından pazarlama günümüz şartlarına göre tüketicinin ürün ve hizmete istediği anda ulaşmasını sağlamaktadır.(Sherlekar ve.2010 ;18).

Pazarlamada marka, malı satanın malın ve ürünün tanımlamak ve diğer rakiplerinden farkını göstermek, kalitesini ispat etmek için kullandığı ‘sembol, işaret, tasarım, isim’ olarak ifade edilmektedir. İlaç markası genelde ilaçta dikkat çekici, ilgi uyandırıcı, akılda kalıcı bir isim vermek olarak kabul edilmektedir. Hekim ise güvendiği, daha önce kullandığı, tedavisinde fayda bulduğu, aklında kalıcı olarak kalan veya kolay yazımı ile alışkanlık oluşturmuş markayı reçete eder. Çünkü her marka her hekimde farklı bir algı oluşturur. Doktorların markayı kabul edip sahiplenme sürecinde en önemli görev ilaç mümessillerine düşmektedir. Markanın ilk akılda kalma sürecinde ilaç mümessilinin olumlu etkisi hekimin markayı çok hızlı bir şekilde kabul edip reçetelemesiyle devam edip gider. Buna ek olarak ilaç markalarının hekimlerin reçete yazma kararları üzerinde olumlu etkisi olabilmektedir.(Murshid ve Mohaidin,2018;158-159).

2. İLAÇ SANAYİNDE PAZARLAMA

İlaç sanayisinde pazarlama her geçen gün büyüyerek etkisini göstermektedir. Sağlık hizmeti içinde önemli bir yere sahiptir. İlaç şirketleri, doktorlar, eczacılar, ilaç mümessilleri bu sürecin ayrılmaz ve birbirine bağlı bir parçası olarak hizmet vermektedirler. İlaç endüstrisinde İlaç mümessilleri firma hedefleri doğrultusunda satış hedeflerini gerçekleştirmek için bir takım tanıtım etkinlikleri kullanmaktadırlar. Bu etkinliklerden majör amaç hekim reçetesinde hep var olmak, sürekli var olmak ama bunlar olurken hastada üst düzey fayda görebilmeli. Bu durumda hem hasta, hem mümessil hem de doktor süreçten memnun bir şekilde ayrılmış olacaktır. Her tanıtımda farklılık yaratıp ilgi çekmek hekimde farklılık yaratacağı için mümessil her ziyarette farklı, değişik ama en önemlisi hekimin ilgisini diğer mümessillerden farklı yere çekmek için enerji harcamalı ve reçetede kalıcı olmalıdır.

İlaç endüstrisinin önemli ve büyük bölümünde ilaç mümessillerinin hekimlerle birlikte hasta ve eczane ilişkilerini yönetmesi de meydana gelmiştir. Hekimler, ilaç mümessilleri ve eczaneler sürekli iletişim halindedir. Hekimler sağlık ve hastalık uzmanı olduğu için hasta hekimine güvenir ve kendisine reçete edilen ilacını alır. Bu sebeple hekimlerin, eczacıların ve mümessillerin rolü büyüktür. Mümessiler doktora ilacı reçete ettirip, bilinirliği arttırıp satış hedeflerini gerçekleştirmek için eğitim, sempozyum, kongre v.b. gibi sponsorluklar yapmaktadırlar. Dolayısıyla bazı hekimler bu pazarlama faaliyetlerinin etkinliğine inanırken bazı hekimler bunların etkinliğine hiç inanmamaktadırlar. İlacın tercih edilmesinde hangi faktörün etkili olduğu tam olarak bilinmemekle birlikte her hekime göre de değişmektedir.

Tıbbi ilacın pazarlama ruhsatı için dikkat edilmesi gereken unsurlar şöyledir: (AİFD ,2008;14-15):

- Reçeteli satılan beşeri tıbbi ürünlerin tanıtımı yalnızca sağlık mensuplarına yapılır.
- ilgili mevzuata göre ruhsatlandırılmamış veya izin verilmemiş hiçbir tıbbi ürünün veya endikasyonun tanıtımı yapılamaz.
- Resmî merciler tarafından onaylanmış güncel bilgi, veri ve ayrıntılar gibi kısa ürün bilgisine yer verilmelidir.
- Ürünün özellikleri hakkında bilgilendirici, doğru, bilimsel verilerle tutarlı, güvenilir, adil, nesnel, yeterli derecede tam ve açık olmalıdır.
- Söz konusu tanıtım yalnızca yasal koşullarla değil, yüksek etik standartları barındırmalıdır.
- Yanıltıcı, abartılı veya doğruluğu kanıtlanmamış bilgiler ve savlar kullanılmamalıdır.
- Gereksiz aşırı veya beklenmeyen sağlık risklerine yol açılmamalıdır.
- Objektif, abartısız olarak ürünün akılcı kullanımını sağlamaya yönelik olmalıdır.

İlaç şirketleri bilimsel olarak sürekli gelişim halinde olmalıdır. Bazen de insanların bilimsel araştırmaya karşı farkındalıklarını arttırmak için bazı eğitimler düzenlerler. Amaçları insanları, hastalıklara karşı önlemede ,erken teşhiste ve ilkyardım konularında bilinçlendirmektir.

3. KARAR VERME SÜRECİNDE REÇETELEME

İlaç mümessillerinin tanıttığı ürüne yönelik tutundurma çabaları, alternatifler arasında karar verme sürecinde o ürünün hekim tarafından reçete edilmesiyle gerçekleşmektedir. İlaç ürünlerinin satışlarının artmasına yönelik satış hamleleri karar verme sürecinde hekim üzerinde etkili olmaktadır. Hekim tedavisinin ilk başlangıç aşamasından itibaren önceliğini hastaya faydalı olmaya yönelik kurmaktadır. İlaç ürünlerinin satışlarını arttırmaya yönelik itme-çekme stratejileri karar verme üzerine etki göstermektedir. Hekim tercihinde birçok faktörü göz önünde bulundurur. Bu faktörler arasında ilacın etkisi en önemli faktördür. Faktör sıralaması da her hekime göre önem sıralamasında değişiklik arz eder. Hekim reçeteleme de ilk önce kararını verirken her türlü etkisi altındaki marka ilaca yönelik algılarıyla hareket eder ve reçetesinde bu yönde düzenler. Bu nedenle hekim reçeteleme de karar verirken muadil ilaçlarla ilgili daha iyi bio eşdeğerlilik gereksinimlerinin yanı sıra güvenilir ülkelerin kontrol ettiği ,kamunun onayladığı, Dünya sağlık örgütü gibi güvenilirliği yüksek olan ilaçları tercih eder.

İlaçlar hakkında bilgi

I

I

I

Okuma

Anlama

Kabul

I

Tedavi özellikleri hakkında bilgi

Etkinlik ve yan etkiler

I

Tedavi yönlerine bağlı değer

I

Algılanan hasta talebi

I

Reçetelendirme

Şekil 1. İlaç Seçimini Etkileyen Teorik Model

Kaynak: Petra,1994;63.

Günümüzde reçete yazan hekimler geri ödeme koşullarını ve literatürleri de göz önünde bulundurlar. Ülkemizde hekim reçete kararını verirken hasta ödeme sistemi ve sağlık ödeme sistemi hekimin kararında doğrudan yer almaz. Hekimler reçete kararlarında aşağıdaki faktörleri göz önünde bulundurlar. (Sharifnia vd.2018;1107):

- Hastaların etkisi (yaş, ırk, cinsiyet, geçmiş hastalık)
- Hekim deneyimleri ve ürün değeri
- İlaç etkisi (güvenlik, etkinlik, yan etki)
- Farmasötiklerin pazarlama faaliyetleri stratejileri (numune, reklam)
- Sağlık ödeme sistemi (sigorta, geri ödeme vb)
- Çevresel faktörler (eczacı ve iş arkadaşlarıyla ilişkiler, seminerler, kongreler)

Reçete için karar verme süreci karmaşık ve zorlu bir süreçtir. Hekim kararını verirken çok faktör kullanır ve bazen de hem eleştirel hem de sezgisel yönlerinden faydalanır. Tam karar verme sürecini anlayabilmek için çok faktörlü bakış açısı gerekmektedir. İlaç firmaları ilaçları hekime reçete ettirebilmek için farklı ve hekimi etkileyici teknikler bulurlar ve kullanırlar. Üreticiler, ilaç tanıtımının hekim eğitimini desteklediğini ve bununla birlikte bilinçli reçetelemeye yol açtığını iddia etseler de, araştırmalar ilaç mümessiliyle daha çok temasa geçmenin, daha ucuz alternatiflerin ön plana çok fazla ilişkili olmadığını göstermiştir. Son yapılan çalışmalar ilaç şirketlerinin yaptıkları yatırımlarla birlikte teşvik edilen ilaçların reçete edilme olasılığının daha yüksek olduğunu göstermektedir. (Greeway ve Ross ,2017:1).

Sonuç olarak ilk önce Stros ve Lee (2015) ilaç pazarlama döngüsünün hekimler üzerindeki etkisini ve pazarlamanın boyutlarını çok yönlü inceleyip analiz etmişlerdir. Belli stratejilerle birleştiğinde ilaç tanıtımının hekim karar verme sürecinde etkili olacağına dair bulgular bulmuşlardır. Murshid ve Mohaidin (2017) 2000-2017 yıllarında yaptıkları araştırmalarda hekim reçeteleme tercihlerinde tıbbi marka algısına yönelik farklı detaylar ortaya çıkarmışlardır. Hekiminin karar verme sürecindeki alışkanlıklarını belgelemek için çok araştırma yapılmıştır. İlaç endüstrisi de reçeteleme de sık ve düzenli yer alabilmek için stratejiler ve projeler oluşturmaya devam etmektedirler.

SONUÇ

Hekimlerin reçete tercihindeki faktörler ve pazarlamanın etkisi bu çalışmada vurgulanmıştır. Hekimi tanıtımda en çok etkileyen faktör tıbbi mümessillerdir. Reçete etmede hekimi farklı yöntem ve bilimsel argumanlarla etkilemeye çalışan tıbbi mümessiller fark yaratarak reçete de hep var olmak istemektedirler. Yapılan araştırmalar anket odaklı hekimlerin reçetelendirme kararlarına ilişkin nedensel ilişkileri ölçmesine rağmen tamamen tıbbi firmaların sebep olduğu kanıtlanamamıştır. Bu çalışmada sadece hekimlerin nelere önem verdiği ve fikrini neyin değiştirdiği değil aynı zamanda ilaç firmalarının sektörün gidişatına ve durumuna göre farklı pazarlama stratejilerine sahip olabilmek için neler yapması gerektiğine ışık tutmaktadır.

KAYNAKÇA

- Abacıoğlu, N. (2010) "Türkiye'de İlaç Sanayi" İTO Yayınları, İstanbul.
- AİFD (Araştırmacı İlaç Firmaları Derneği), (2008) "Sağlık Mesleği Mensuplarıyla İlişkiler Ve Beşeri Tıbbi Ürünlerin Sağlık Mesleği Mensuplarına Tanıtım İlkeleri"
- Alovi, M., Kani, Y. (2018) "Impact of Pharmaceutical Companies' Promotional Tools on Physicians' Prescription Patterns: A Systematic Review" *Journal Of Applied Pharmacy*, Vol. 10, No. 3, pp.1-10.
- Amanda, L. G., Hogerzeil, H. V., Ruskamp, F. M. H. (1999) "Intervention Research in Rational Use Of Drugs: A Review" *Health Policy And Planning*, Vol. 14, No. 2, pp. 89-102.
- Baykal, Y. M. (2017) "Tıbbi Cihaz Sektöründe Bütünleşik Pazarlama İletişimi Çabaları: Medtronic Medical Firması Örneği" Yüksek Lisans Tezi, Aydın.
- Bülbüloğlu, S. (2014) "The Influencers of Prescription Decision And The Relationship Between Doctors Ethnocentric Tendencies And Prescription Decision" *Yeditepe University Graduate Institute Of Social Science*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Demirkıran, M., Şahin, B. (2010) "Pratisyen Hekimlerin İlaç Seçimlerini Etkileyen Faktörlere İlişkin Değerlendirmeleri" *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, Cilt: 13, Sayı: 1.
- Detailing, Samples, Prior Authorizations And Patient Copays" W.P. Carey School Of Business, Arizona State University.
- Düzcü, T., Akyol, M., Sancar, O. (2017) "Ürün Tanıtım Temsilcilerinin Yeterlilik Eğitimindeki Başarı Düzeylerinin Demografik Özellikleriyle Karşılaştırılması" *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, Vol. 20, No. 2, s. 203-218.
- Epstein, A. J., Ketcham, J. D. (2010) "Influencing Physicians' Prescribing Decision Through
- Grand, A. L., Hogerzeil, H. V., Ruskamp, M. H. (1999) "Intervention Research in Rational Use Of Drugs: A Review" *Health Policy And Planning*, Vol. 14, No.2, pp. 89-102.
- Greenway, T., Ross, J. R. (2017) "Us Drug Marketing: How Does Promotion Correspond With Health Value?" *The Bmj*.
- Jamshed, S. Q., Ibrahim, M. I. M., Hassali, M. A. A., Masood, I., Low, B. Y., Shafie, A. A., Babar, Z. D. (2012) "Perception And Attitude Of General Practitioners Regarding Generic
- Johnson, E. M. (2002) "Fundamentals of Marketing" *American Management Association*, 4. Baskı.
- Kassa, T. T. (2016) "Influence of Medical Representatives On Prescribing Practices in
- Kayaalp, S. O. (2018) "Akılcı Tedavi Yönünden Tıbbi Farmakoloji" *Pelikan Kitabevi*, 13. Baskı.
- Khazzaka, M. (2019) "Pharmaceutical Marketing Strategies' Influence on Physicians' prescribing Pattern in Lebanon: Ethics, Gifts, and Samples" *BMC Health Services Research*, Vol. 19, No. 80, pp. 1-11.
- Khoshdel, A. R. (2018) "Main Factors Affecting Physicians' Prescribing Decisions: The Iranian Experience" Vol. 17, No. 3, pp. 1105-1115.
- Kotler, P., Amrstrong G. (2014) "Principles of Marketing" *Pearson Education Limited*, Global Edition, UK.
- Lidstone, J., MacLennan, J. (1999) "Marketing Planning For The Pharmaceutical Industry" *Routledge*, London.
- Lieb, K., Scheurich, A. (2014) "Contact Between Doctors And The Pharmaceutical Industry, Their Medicines in Karachi, Pakistan: A Questionnaire Based Study" *South Med. Review*, Vol. 5, No. 1, pp. 22-30.
- Mekelle, Northern Ethiopia" *Plos One*, Vol. 11, No. 6, pp. 1-11.
- Murshid, M. A., Mohaidin, Z. (2017) "Models And Theories of Prescribing Decisions: A Review And Suggested A New Model" *Pharmacy Practice*, Vol.15, No. 2, pp. 1-12.
- Murshid, M. A., Mohaidin, Z. (2018) "Physicians' Perceptions Towards Brand Medicine And Its Effect On Prescribing: A Narrative Review" *Journal Of Generic Medicines*, Vol.13, No. 4, pp. 157-183.
- Murshid, M. A., Mohaidin, Z. (2018) "The Influence Of Information, Brand, Medical Representatives And Sales Promotion On Physician Prescribing Decision" *Journal Of Pharmaceutical Health Services Research*, Vol. 9, pp. 259-269.

- Murshid, M. A., Mohaidin, Z., Nee, G. Y. (2016) "Moderating Effects of Contextual Factors on Relationship Between Pharmaceutical Marketing Strategies And Physician Prescription Decision: A Review" *Tropical Journal Of Pharmaceutical Research*, Vol.15, No. 7, pp. 1559-1568.
- Othman, N., Vitry, A. I., Roughead, E., Ismail, S. B., Omar, K. (2015) "Doctors' Views On The Quality Of Claims Provided By Pharmaceutical Representatives: A Comparative Study in Malaysia And Australia" *Journal Of Taibah University Medical Sciences*, Vol. 10, No. 4, pp. 471-480.
- Parker, R. S., Pettjohn, C. E. (2005) "Pharmaceutical Drug Marketing Strategies And Tactics: A Comparative Analysis Of Attitudes Held By Pharmaceutical Representatives And Physicians" *Health Marketing Quarterly*, Vol. 22, No. 4, pp. 27-43.
- Pathak, G. P., Bhola, S. S. (2013) "Impact Of Promotional Items On Business Outcomes in Pharmaceutical Industry" *Pravara Management Review*, Vol 12, No. 2, pp. 38-45.
- Perceptions, And The Effects on Prescribing Habits" *Plos One*, Vol. 9, No. 10, pp. 1-8.
- Petra, D. (1994) "Drug Choice In Medical Practice: Rationales, Routines And Remedies" *Proefschrift, Groningen*.
- Prescribe Antiretroviral Drugs For Treating Aids" *Sao Paulo Med. J.* Vol. 132, No. 1, pp. 55-60.
- Representatives And Ophthalmology Trainees" *American Journal Of Ophthalmology*, Vol. 148, No. 4, pp. 619-622.
- Saito, S., Mukohara, K., Bito, S. (2010) "Japanese Practicing Physicians' Relationships With Pharmaceutical Representatives: A National Survey" *Plos One*, Vol. 5, pp. 1-7.
- Salman, A. N., Uydacı, M. (2011) "Butik Hastanelerde Pazarlama Stratejileri" *Öneri Dergisi*, Vol. 9, No. 35, pp.45-50.
- Scheffer, M. C. (2014) "Interaction Between Pharmaceutical Companies And Physicians Who
- Schwartz, L. M., Woloshin, S. (2019) "Medical Marketing in The United States, 1997-2016" *Clinical Review And Education*, Vol. 321, No. 1, pp. 80-96.
- Sharifnia, S. H., Mohammadzadeh, M., Arzani, G., Salamzadeh, J. Abolfazl, A., Zali, A., Sherlekar, S. A., Prasad, K. N., Victor, J. S. (2010) "Principles of Marketing" *Himayala Publishing House, Revised Edition, India*.
- Stros, M., Lee, N. (2015) "Marketing Dimensions in The Prescription Pharmaceutical Industry: A Systematic Literature Review" *Journal Of Strategic Marketing*, Vol. 23, No. 4, pp. 318-336.
- Tosun, N. Kurtuluş, S. A. (2017) "Hekimlerin Reçeteleme Kararında İlaç Mümessillerinin Rolü: Pilot Çalışma
- Tübitak, (2003) "Vizyon 2023 Teknoloji Öngörüsü Projesi: Sağlık Ve İlaç Paneli Ön Rapor", Ankara.
- Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 10, Sayı: 54, s. 899-905.
- Wang, Y., Adelman, R. A. (2009) "A Study of Interactions Between Pharmaceutical
- Wood, S. F., Podrasky, J. McMonagle, M. A., Raveendran, J. Bysshe, T., Hogenmiller, A., FughBerman, A. (2017) "Influence of Pharmaceutical Marketing on Medicare Prescriptions in the District of Columbia" *Plos One*, pp. 1-13.
- Workneh, B. D., Gebrehiwot, M. G., Bayo, T. A., Gidey, M. T., Belay, Y. B., Tesfaye, D. M.,

Türkiye Ekonomisinde Covid-19 Pandemisi ve Makroekonomik Etkileri: Enflasyon

Betül Nur Adıgüzel

1. GİRİŞ

Covid-19 salgını 2019 yılı Aralık ayında Çin'in Wuhan kentinde ortaya çıkan bu salgın başlangıçta Asya ülkelerini, ticaret yolları ile Avrupa devletlerini ve kısa süre içerisinde tüm dünyayı etkisi altına almıştır. Salgının ortaya çıkmasından neredeyse 3 ay sonra ülkemizde de görülmeye başlanmıştır. Türkiye'de ilk vaka 11 Mart 2020 tarihinde görülmüştür.

Dünya Sağlık Örgütü (WHO), 11 Mart 2020 tarihinde toplam 114 ülkede salgının görülmesi ve vaka sayılarının 13 kat artmasıyla beraber pandemi ilan etmiştir (Gülmez, 2020). Ülkeler salgına son verebilmek için okulların tatil edilmesi, uzaktan eğitim, seyahat ve sokağa çıkma yasağı gibi sosyal bir takım tedbirlerin yanı sıra ülkeler ekonomilerini güçlü tutabilmek için ekonomik anlamda da bazı tedbirler almıştır ve alınan tedbirlerle beraber ülke ekonomileri makroekonomik açıdan değişkenlerde çeşitli sorunlar yaşamışlardır. Küresel ve ulusal kapsamda salgınla mücadele kapsamında uluslararası iktisadi ve finansal kuruluşlar finansal destek paketleri hazırlayıp Covid-19 salgınının dünya ekonomisi üzerindeki etkisini azaltmaya çalışmışlardır.

Salgın yayılmaya devam ederken kısıtlamalar sonucunda 2020 yılı yaz aylarında vaka sayıları azalış göstermiştir ancak Eylül ayından sonra ikinci dalga ile karşılaşmıştır. Üçüncü dalga ise 2021 yılı Mart ayında gerçekleşmiştir ve dünya çapında vaka sayılarında tekrar bir artış yaşanmıştır. Salgının ilacı hemen bulunmamış ve yapılan aşı çalışmaları da pandemi başlangıcından yaklaşık bir yıl içinde olumlu sonuç vermemiştir.

Bir yıllık bir süre sonunda Prifizer ve Biontech şirketlerinin ortak geliştirdiği Biontech ismi verilen aşı düzenleyici kurumlar tarafından acil ve düzenli kullanım onayını alan ilk aşı olmuştur. İlk onay 2 Aralık'ta İngiltere'de verilirken bunu ABD, Avrupa Birliği (AB) ve WHO onayları takip etmiştir (BBC NEWS, 2021). Küresel çapta büyük bir belir-

sizlik ortaya koyan bu salgın tıpkı dünyada daha önce görülen diğer salgınlar gibi tüketim alışkanlıklarını, ülkelerin ekonomik süreçlerini değiştirmiştir.

Covid-19 salgınıyla beraber ortaya çıkan en önemli ekonomik olaylardan biri enflasyon oranlarında meydana gelen değişimlerdir. Salgın süreci boyunca yaşanan arz-talep şokları, döviz kurlarındaki hızlı dalgalanmalar ile beraber ülkelerin enflasyon oranlarında önemli değişimler yaşanmıştır. Çalışmanın bundan sonraki kısımlarında ilk olarak enflasyon ile ilgili genel bilgiler verilmiştir. Sonrasında 1999 yılı sonrası tarihsel açıdan ele alınmıştır ve ardından 2018-2021 yılları arası 4 yıllık süreç incelenmiştir.

2. ENFLASYON KAVRAMI

Enflasyon dinamik bir olgudur ve para, talep, ücretler ve fiyatların birbirinden etkilenip bu etkileşimle beraber değişkenlik gösterir (Aydoğan, 2004). Ekonomide enflasyon tanımı temelde aynı olsa da bu tanım farklı çeşitlerde yapılabilir.

Enflasyon, fiyatlar genel seviyesindeki sürekli artış olarak tanımlanmaktadır. Enflasyon deyince ilk akla gelen mal ve hizmetlerin fiyatlarının artmasıdır ancak mal ve hizmetlerin fiyatları zaman içinde artabilir veya azalabilir. Enflasyon sadece belli bir mal veya hizmet fiyatının tek başına artması değil, fiyatlar genel seviyesinin sürekli bir artış göstermesidir. Maaş ve ücretlerdeki artış mal ve hizmet fiyatlarındaki artıştan az olduğu durumda enflasyon tüketicinin satın alma gücünü azaltmaktadır (TCMB, 2013). Yüksek enflasyon ulusal paranın satın alma gücünü azaltırken aynı zamanda fiyat değişimlerini anlamayı da zorlaştırır. Enflasyonun düşmesi ise fiyatların düşmesi, bireylerin alım gücünün artması veya gelir artışı demek değil, fiyatların daha az artması, bireylerin alım gücünün daha az azalması ve bunun sonucunda refah ve istikrarı ifade eder (TCMB, 2004).

Enflasyon ekonomide bir aksama ve istikrarsızlıktır. Enflasyonun sorun haline gelmesi şiddetine bağlı değişebilir. % 2-3'lük bir fiyat artışı durumunda bir sorun olmayıp hatta üretimi özendirici etki yaratacağından ülke ekonomisi için yararlı dahi olur (Aydoğan, 2004).

Fiyatlar genel seviyesindeki artış nedenlerine bakıldığında bunlar; toplam talebin toplam arzı aşması, yüksek faiz oranları, tasarrufların yatırımlardan daha az olması, dolaşımdaki para miktarının hızlı artması, yüksek tabanlı fiyat politikaları, yanlış uygulanan ekonomi politikaları sayılabilir (Aydoğan, 2004).

Enflasyonu ölçmede kullanılan farklı endeksler vardır. Tüketici fiyat endeksi (TÜFE), tüketicinin satın aldığı mal ve hizmetlerin fiyatlarındaki değişimi ölçer. TÜFE'de ithal malları da içeren sabit bir mal sepeti söz konusudur. TÜFE endeksi makroekonomik açıdan enflasyonu ölçmekte, diğer ülkelerin enflasyon oranları ile karşılaştırma yapmakta kullanılır. Aynı zamanda ücret ve fiyatların ayarlanmasında gösterge olarak alınırken milli gelir hesaplarında hem arındırma hem de milli muhasebe hesaplarında gösterge olarak kullanılır. TÜFE en kapsamlı ve en çok kullanılan fiyat endeksidir (Eğilmez, 2013).

Üretici fiyat endeksi (ÜFE), üreticilerin kullandığı girdi fiyatlarındaki değişimi ölçer. ÜFE’de ithal malları içermeyen sabit bir mal sepeti kullanılır.

Çekirdek enflasyon, fiyatlarda oluşan tüm geçici etkilerin arındırılmasıyla oluşan özel kapsamlı TÜFE göstergeleri ile ölçülen enflasyondur. TÜFE’den alkollü içliler, enerji, tütün ürünleri gibi bazı alt kalemlerin dışlanması ile oluşturulan bir endekstir (Eğilmez, 2013).

3. ENFLASYONUN NEDENLERİ VE SONUÇLARI

Enflasyonun nedenleri temelde 4 tanedir. Bunlar talep enflasyonu, maliyet enflasyonu, para arzı ve enflasyon beklentileri olarak sıralanabilir.

Talep enflasyonu, toplam talebin toplam arzı aşması durumunda ortaya çıkmaktadır. Başka bir ifade ile mal ve hizmet arzının toplam talebin artış hızını yakalayamaması mal ve hizmet fiyatlarında artışa neden olmaktadır. Genelde ekonomi toparlanma sürecine girip işsizlik oranının azaldığı durumlarda görülmektedir. Geleceğe daha güvenle bakan tüketiciler daha çok harcama yoluna gider ve toplam talep artarken üreticiler üretim seviyelerini aynı hızda arttıramamaktadır. Aynı zamanda merkez bankalarının genişletici politikalar uygulaması da toplam talebi artırarak talep enflasyonunu tetiklemektedir (TCMB, 2013).

Maliyet enflasyonu, petrol ve gıda gibi emtia fiyatlarının yükselmesi ya da doğal afet gibi ebeplerle üretim maliyetinin artmasıyla toplam arzın azalması ve beraberinde fiyatlar genel seviyesinin artmasıdır. Aynı zamanda devletin yapmış olduğu düzenlemeler ve vergilendirmeler de maliyet enflasyonuna sebep olabilmektedir (TCMB, 2013).

Para arzı, ekonomide belli bir dönemde dolaşımda bulunan para miktarıdır. Ekonomide para arzının artması durumunda yatırım ve tüketim harcamaları artar ve bunun sonucunda fiyatlar genel seviyesinde de bir artış meydana gelir (TCMB, 2013)

Enflasyon beklentileri, üreticilerin ve tüketicilerin ileride fiyatların yükselmeye devam edeceğini beklerken bu durum geleceğe yönelik mal ve hizmet fiyatlarına artış olarak yansımaktadır. Diğer bir ifade ile enflasyon beklentileri yakın geçmişteki enflasyon oranlarına göre belirlendiği sürece enflasyon artış oranı geçmişe paralel bir seyir izler (TCMB, 2013).

Enflasyonun sonuçları sadece bireyler açısından değil ekonominin bütünü açısından önemlidir. Fiyatlar genel seviyesinde ki sürekli artış ekonomik birimlerin satın alma gücünü düşürürken tüketim ve yatırım konusunda da kararsızlığa sürüklemektedir. Yüksek enflasyon üretim ve verimliliği olumsuz etkiler ve ekonomik büyümenin kalıcı olmasını da engellemektedir. Sonrasında resesyona da sebep olabilmektedir (TCMB, 2013). Enflasyon iş gücü piyasasını ve gelir dağılımını da olumsuz etkilemektedir. Ayrıca enflasyon vergi kalemlerini de olumsuz etkilemektedir. Verginin tarhi ile tahsil edilmesi arasındaki uzun dönem nedeniyle yüksek enflasyon reel vergi gelirlerinde bir azalmaya neden olmaktadır.

4. TARİHSEL ÇERÇEVE

Türkiye’de çok uzun yıllardır yüksek oranlı enflasyon yaşanmaktadır. Yıllık enflasyon 1939-1949 döneminde %14,3, 1950-1959 döneminde %8,8, 1960-1969 döneminde %4,4, 1980-1989 döneminde %50,7, 1990-1996 döneminde %78,7 düzeyinde olmuştur (Aydoğan, 2004).

1990’lı yıllarda ekonomide istikrar bozulmuş, enflasyon oranları artmış ve ülke ekonomisi tam bir belirsizlik içinde kalmıştır (Aydoğan, 2004). 1990’lı yıllar enflasyonun hızla yükseldiği, ulusal paranın değer kaybettiği, bütçe dengesinin sağlanamadığı ve para politikasında mali baskınlığın arttığı bir dönemdir. Bu dönemde yaşanan en önemli gelişme Körfez Krizi ile alınan erken seçim kararının yarattığı belirsizliktir (TCMB, 2013). 1990 yılında toptan eşya fiyatları endeksi bir önceki yıla göre azalmış ve %48,6 seviyesinde gerçekleşmiştir. Aynı yıl iç talepteki canlılık tüketici fiyatlarının toptan eşya fiyatlarından daha hızlı artmasına sebep olmuştur ve tüketici fiyatları endeksi %60,4 oranında artmıştır (Kargı, 2007).

1994 yılı %149,6 ile enflasyon oranının en yüksek olduğu yıldır. 24 Ocak kararlarıyla beraber sıkı para politikası uygulanmak istenmesine rağmen para arzı arttırılmıştır. Kamu açıklarının finansmanında Merkez Bankası kaynaklarının kullanılması para arzını arttırmış ve beraberinde enflasyon da yükselmiştir (Aydoğan, 2004). 27 Mart 1994 seçimleri ile ekonomide bir kriz ortaya çıkmış ve ekonomide istikrarı tekrar sağlamak adına 5 Nisan 1994 tarihinde Ekonomik Önlemler Uygulama Planı yürürlüğe konulmuştur. Bu programın amacı piyasalarda istikrarı sağlamak, fiyat istikrarını sağlamak, kamu açıklarının giderilmesi, ödemeler bilançosunun dengeye getirilmesi, yapısal değişiklikler ve özelleştirmeye ağırlık verilmesidir. Uygulanan bu planın etkisiyle ekonomide canlanma meydana gelmiş ve enflasyon oranı da düşmüştür.

1990’lı yılların ikinci yarısında Güneydoğu Asya, Rusya ve Brezilya’da yaşanan krizlerin de etkisiyle ekonomide kırılganlık artmıştır. Bu bağlamda TCMB, 1996-1997 yıllarında finansal piyasalarda istikrarı sağlamaya yönelik politikalar uygulamıştır. 1996 yılında hazineye sağlanan kısa vadeli avans oranı düşürülmüş 1997 yılında ise TCMB ve Hazine arasında imzalanan protokol ile Hazine kısa vadeli avans hesabını kullanmayacaktır. 1998 yılında para politikası yüksek enflasyon ile mücadele için kullanılmaya başlanmış ve 1998 yılında enflasyon oranı %54,3 seviyesine düşmüştür (TCMB, 2013).

1990’lı yılların sonunda ekonomide tekrar olumsuzluklar yaşanmaya başlamıştır. Yüksek reel faiz, yüksek borç stoku, yüksek enflasyon ve ekonomik daralma yaşanmış ve bu olumsuzlukların giderilmesi için IMF ile Stand-by anlaşması imzalanmıştır ancak öngörülen yapısal değişim gerçekleşmemiştir.

2001 yılı Mayıs ayında Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı adında önemli yapısal reformlar içeren, ekonominin tekrar yapılandırılmasını ve istikrarın kalcını olmasını hedefleyen yeni bir program uygulanmaya başlanmıştır. Programda enflasyon oranı 2002 yılı için %20, 2003 yılı için %15 tahmin edilip dalgalı kur rejimi ile enflasyonla mücadele esas alınmış ve yapısal reformlara ağırlık verilmiştir. 2003 yılında TEFİ %13,9 TÜFE ise %18,4 oranında gerçekleşmiştir ve enflasyonda önemli bir azalış sağlanmıştır (Terzi, 2004). Enflasyon 2004 yılında tek haneye inmiş ve takip eden yıllarda %10 civarında istikrarlı bir seyir izlemiştir

Geçiş dönemi olarak adlandırılan 2005 yılında Türk Lirası'ndan altı sıfır atılarak Para Reformu gerçekleştirilmiştir. 2002-2005 yılları arasında gözlemlenen olumlu gelişmeleri takiben 2006 yılında açık enflasyon hedeflemesi rejimine geçilmiştir (Oğuz, 2010).

2007 yılında arz yönlü bir şok yaşanmış gıda talebi ve tarımsal emtia fiyatlarının artması gıda fiyatlarını olumsuz etkilemiştir. Bununla beraber enerji fiyatlarındaki artışla beraber 2007 yılı sonunda enflasyon %8,4 olmuştur (TCMB, 2013). 2007 yılında yaşanan bu olumsuzluklar 2008 yılında da etkisini göstermiş ve 2008 yılı sonunda enflasyon %10,06 olmuştur. 2008 yılı son çeyreğinden itibaren toplam talepteki daralma ve emtia fiyatlarının düşmesi ile 2009 yılı sonunda enflasyon %6,5 olmuştur. 2010 yılı sonunda ise %6,4 seviyesine gerilemiştir (TCMB, 2013).

2011 yılında Türk Lirası'ndaki değer kaybının temel mal fiyatlarına yansımaları, gıda fiyatlarındaki yıllık artışın yüksek oranda olmasıyla beraber yıl sonunda enflasyon bir önceki yıla göre artış göstererek %10,45 olmuştur (TCMB, 2012).

2012 yılında maliyet ve talep baskılarının hafiflemesi ile enflasyon %6,16 ile son 44 yılın en düşük seviyesine ulaşmıştır (TCMB, 2013). 2013 yılında %7,40, 2014 yılında %8,17, 2015 yılında %8,81, 2016 yılında %8,53 oranında gerçekleşmiştir. 2017 yılına geldiğinde ise %11,92 oranında gerçekleşen enflasyonda Türk Lirası'ndaki değer kaybı, ithalat fiyatları, işlenmemiş gıda fiyatları ve iktisadi faaliyetin güçlü seyri etkili olmuştur (TCMB, 2018).

5. PANDEMİ DÖNEMİ

Çalışmanın bu bölümünde pandemi döneminin Türkiye ekonomisinde enflasyon üzerindeki etkisi incelenecektir. Bunun için pandeminin başladığı 2019 yılı verilerine ek olarak karşılaştırma yapabilmek adına 2018-2022 yılları arası veriler kullanılacaktır.

Dünya çapında kendisini gösteren Covid-19 salgını ile beraber tüm ekonomilerde daralma meydana gelirken bu daralmalarda enflasyonisteki etki oldukça etkilidir. 2020 yılında petrol fiyatları düşmesi, döviz kurlarında dalgalanmaların olması, arz talep dengesizliklerinin olması enflasyonu etkilemiştir (Ünüvar & Aktaş, 2022).

Ülkemiz 2001 krizi sonrasında aldığı önlemler ile 2008 Küresel Finans Krizinden hafif etkilenmiştir ancak 2020 yılı Mart ayında pandemi başladığında ülke ekonomisinin bir süredir yüksek enflasyon, mali ve cari açık sorunları bulunmaktaydı. 2017 yılından itibaren enflasyon çift haneli rakamlara çıkmıştı ve Türkiye pandemi krizine olumsuz koşullarda yakalanmıştı (Kuzucu, 2022).

Tablo 1: Türkiye Ekonomisi Enflasyon Oranları (%)

	2018	2019	2020	2021
TÜFE (%)	20,3	11,84	14,6	36,08

Kaynak: (TCMB, 2022)

Tablo 1'de 2018-2022 yılları arası Türkiye için enflasyon oranları gösterilmiştir. Türkiye ekonomisinde 2017 yılından beri çift haneli rakamlarda seyreden enflasyon oranları

söz konusu 5 yıl içinde de çift haneli rakamlarda seyretmiştir. 2018-2022 yılları arasında en yüksek enflasyon oranı %64,27 ile 2022 yılına ait iken en düşük enflasyon oranı ise son çeyreğinde pandeminin başladığı 2019 yılına aittir. Pandeminin başladığı yıl olan 2019'da enflasyon oranı %11,84 iken takip eden 2020 yılında %14.6ya yükselmiştir. 2021 Aralık ayındaki %36,08 enflasyon oranı ve 2022 Aralık ayındaki %64,27 enflasyon oranı iyimser görünümünden uzak kalmaktadır.

2018 yılında enflasyon oranı %20,3 olarak gerçekleşmiştir. Türk Lirasının değer kaybı, üretici fiyatları ve fiyatlama davranışındaki bozulma ile enflasyon artış göstermiştir. 2018 yılında döviz kuru geçişkenliği yüksek olan mallar enflasyonun temel sürükleyicilerinden olmuştur. Risklere karşı güçlü bir parasal sıkılaştırma uygulamıştır ve bununla beraber alınan tedbirler ve ekonomi politikaları aracılığıyla yılın son çeyreğinde fiyatlama davranışındaki bozulma ve enflasyon kademeli olarak iyileşmiştir. Ancak risklere karşı sıkı parasal duruş korunmuştur (TCMB, 2019).

Tablo 2: 2019 Yılı Enflasyon Oranları (%)

YILLAR	TÜFE(%)
Ocak	20,35
Şubat	19,67
Mart	19,71
Nisan	19,50
Mayıs	18,71
Haziran	15,72
Temmuz	16,65
Ağustos	15,01
Eylül	9,26
Ekim	8,55
Kasım	10,56
Aralık	11,84

Kaynak: (TCMB, 2022)

Pandeminin başladığı 2019 yılı enflasyon verileri Tablo 1'de gösterilmiştir. 2018 yılı sonunda %20,3 olan enflasyon 2019 yılı sonunda %11,84 seviyesine gerilemiştir. 2019 yılına bakıldığında Türkiye ekonomisi Ocak ayının başında çift haneli yüksek enflasyon ile karşı karşıyadır. Ağustos ayına kadar çift haneli rakamlarda seyreden enflasyon oranı Eylül ve Ekim aylarında tek haneye düşse de yıl sonunda tekrar artış göstererek %11,84 seviyesine ulaşmıştır. Enflasyondaki düşüşün temel nedeni mal ve gıda fiyatları iken bunlara ek olarak sıkı para politikası ile beraber ulusal paranın istikrarlı seyri, ithalat fiyatlarındaki düşük seyir sayılabilir (TCMB, 2020).

Tablo 3: 2020 Yılı Enflasyon Oranları (%)

YILLAR	TÜFE(%)
Ocak	12,15
Şubat	12,37
Mart	11,86
Nisan	10,94
Mayıs	11,39
Haziran	12,62
Temmuz	11,76
Ağustos	11,77
Eylül	11,75
Ekim	11,89
Kasım	14,03
Aralık	14,60

Kaynak: (TCMB, 2022)

Covid-19 salgınında ilk vakanın görüldüğü ve ekonomik olarak da etkisini gösterdiği 2020 yılı enflasyon verileri Tablo 2’de gösterilmiştir. 2020 yılı enflasyon oranı yılın ilk ayında %12,15 iken Aralık ayına gelindiğinde %14,60 a yükselmiştir. Rakamlar incelendiğinde 2020 yılında ilk on aylık süreçte enflasyon oranları %11 civarlarında neredeyse yatay bir seyir izlerken sonrasında artış göstererek %14 civarına ulaşmıştır. Türkiye’de ilk vakanın görüldüğü 2020 yılı Mart ayı dikkate alındığında Mart ayı ve sonrasında enflasyon oranlarında önemli ölçüde bir değişiklik gerçekleşmemiştir. 2020 yılında gıda fiyatları ve reel birim iş gücü maliyetleri enflasyonun artmasına etki etmiştir. Yıllık enflasyon artışının temel nedeni gıda ve mal grupları olmuştur (TCMB, 2021). 2020 yılında enflasyonun temel sürükleyicisi döviz kuru iken Temmuz ayından itibaren gıda ve temel mal gruplarında artış eğilimine girmiştir. TCMB Kasım ayında enflasyonda düşüşü önceleyen politikalar uygulanmasına karar vererek Kasım ve Aralık aylarında güçlü bir parasal sıkılaştırma yapmıştır. Bu parasal sıkılaştırma sonucunda Türk Lirasının oynaklığında gerileme olmuştur (TCMB, 2021).

2021 yılına gelindiğinde yıl sonu enflasyon oranı %36,08 seviyesine yükselmiştir. Kapanmanın yaşandığı Mayıs ayı dışında enflasyon hep artma yönünde olmuştur. Mart ayında güçlü bir parasal sıkılaştırma ile politika faizi %17 den %19 a yükseltilmiştir. Ancak Türk Lirasının değer kaybı, ithalat fiyatları, işlenmemiş gıda fiyatları enflasyonu artış yönünde etkilemiştir. Başta enerji olmakla beraber metal ve tarımsal emtia fiyatları artarken arz yönlü unsurlarda enflasyonu olumsuz etkilemiştir (TCMB, 2022).

SONUÇ

Covid-19 pandemisi hem arz hem de talep yönlü şokları barındıran bir krizdir. Sonuç olarak Covid-19 salgını insanları, refahı, sosyal hayatı olumsuz bir şekilde etkilemiştir. Salgının dünya genelinde yayılmasıyla beraber alınan seyahat ve sokağa çıkma yasağı gibi tedbirlerin de etkisiyle ekonomik faaliyetler yavaşlamıştır. Çoğu gelişmekte olan ülkenin aksine Türkiye ekonomisi pandemi başladığında yüksek enflasyon ile karşı karşıyaydı. Covid-19 pandemisi tüm dünyada durgunluğu arttırırken Türkiye ekonomisinde enflasyon üzerinde de etkili olduğu söylenebilir. Diğer birçok ülke gibi Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası da bu dönemde faiz indirimine gitmişli likidite ve kredi sağlamaya yönelik tedbirler almıştır.

2019 yılı enflasyon verileri ile pandemi dönemi olan 2020 yılı enflasyon verileri incelendiğinde salgının enflasyon oranlarına herhangi bir etkisi olmadığını söyleyebiliriz. 2021 yılında alınan tedbirlerde serbestleşmeye gidilirken hem talep hem de maliyette yaşanan bozulmalar ile enflasyon oranı artmış ve %36,08 olmuştur. Enflasyon oranlarında yaşanan bu yükselme ile salgın arasındaki bağlantı göz ardı edilemez ancak salgının enflasyona etkisi dolaylı bir etkidir. Salgınla beraber başka etkenlerde enflasyonu olumsuz etkilemektedir (TCMB, 2022).

KAYNAKÇA

- Aydoğan, E. (2004). 1980 den Günümüze Türkiye de Enflasyon Serüveni. *Yönetim Ve Ekonomi*, 91-110.
- BBC NEWS. (2021, Nisan 2). *Covid aşısı: Dünyada Herkesin Aşılınması Ne Kadar Sürecektir?* BBC NEWS : <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-56614031> adresinden alındı
- Eğilmez, M. (2013, Kasım 3). *Manşet Enflasyon*. Kendime Yazılar: <https://www.mahfiegilmez.com/2013/11/manset-enflasyon.html> adresinden alındı
- Gülmez, H. (2020). *En Kolay Anlatımı ile Covid-19 Pandemisi*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Kargı, V. (2007). Enflasyon ve 1980–2005 Döneminde Türkiye'de Fiyat Artışları. *Maliye Dergisi*, 60-80.
- Kuzucu, S. (2022). TÜRKİYE CUMHURİYET MERKEZ BANKASI'NIN COVID-19 PANDEMİSİNE KARŞI PARA POLİTİKASININ BİR DEĞERLENDİRMESİ. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 265-279.
- Oğuz, Ş. (2010, Mayıs). Türkiye'de Enflasyon Sürekliliğinin Analizi: Tarihsel Trendi Ve Tüfe Alt Gruplarındaki Farklılaşması. Ankara: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası İletişim ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü.
- TCMB. (2004). *Enflasyon*. Ankara: TCMB.
- TCMB. (2012). *Yıllık Rapor 2011*. Ankara: TCMB.
- TCMB. (2013). *Enflasyon Ve Fiyat İstikrarı*. Ankara: TCMB.
- TCMB. (2013). *Yıllık Rapor 2012*. Ankara: TCMB.
- TCMB. (2013). *Yıllık Rapor 2012*. Ankara: TCMB.
- TCMB. (2017). *2016 Yıllık Rapor*. Ankara: TCMB.
- TCMB. (2018). *Yıllık Faaliyet Raporu 2017*. Ankara: TCMB.
- TCMB. (2018). *Yıllık Faaliyet Raporu 2017*. Ankara: TCMB.
- TCMB. (2019). *Yıllık Faaliyet Raporu 2018*. Ankara: TCMB.
- TCMB. (2019). *Yıllık Faaliyet Raporu 2018*. Ankara: TCMB.

- TCMB. (2020). *Yıllık Faaliyet Raporu 2019*. Ankara: TCMB.
- TCMB. (2021). *Yıllık Faaliyet Raporu 2020*. Ankara: TCMB.
- TCMB. (2022). *Tüketici Fiyatları*. TCMB: <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Istatistikler/Enflasyon+Verileri/Tuketici+Fiyatları> adresinden alındı
- TCMB. (2022). *Yıllık Faaliyet Raporu 2021*. Ankara: TCMB.
- Terzi, H. (2004). Türkiye'de Enflasyon Ve Ekonomik Büyüme İlişkisi (1924-2002). *Gazi Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 59-75.
- Ünüvar, İ., & Aktaş, H. (2022). Dünya'da Ve Türkiye'de Covid-19 Pandemisinin Ekonomik Etkileri. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 124-140.

Davranışsal Ekonomi Alanında Karar Verme Mekanizmasını Etkileyen Seçimlerin Açıklaması

Sinem Dönmez

GİRİŞ

Psikolojinin bilim olarak ortaya çıkışı 19. Yüzyılın sonları, 20. yüzyılın başları olarak bilinmektedir. 20. Yüzyılın ikinci yarısında ise, pozitivist perspektife yapılan eleştiriler ekonomi ve psikoloji alanında gündeme gelmiştir. George Katona ve Herbert Simon gibi araştırmacılar, ekonomik karar analizinde psikolojinin önemini belirtmiş ayrıca, rasyonalitenin sınırlarını ortaya çıkaran çalışmalar da bulunmuşlardır. Özellikle, dünya üzerinde ortaya çıkan gelişmeler neticesinde “pür rasyonellik” kavramına karşılık Herbert Simon, üzerinde durduğu “Sınırlı Rasyonellik” kavramını geliştirip, bireylerin problem çözmeye yeteneklerine gerçekçi yaklaşımlar getirmiştir.

1950’lerden sonra yapılan çeşitli deneysel çalışmalarla Beklenen Fayda Teorisi ortaya çıkmıştır. Beklenen fayda teorisinin varsayımları ve sonuçları oldukça esneklerdir. Bu nedenle iktisadi disiplinde Beklenen Fayda Modeli’nin aksayan yönleri çoğu kez araştırma konusu olmuştur.

1960’lı yıllarda ise, zihinsel psikoloji, iktisadi kararlardaki mekanizmanın anlaşılabilmesi için bir araç olarak iktisat biliminde egemen hale gelirken, Ward Edwards ve Duncan Luce gibi psikologlar, Beklenen Fayda Teorisi’ni iktisat teorilerinin ölçütü olarak kullanmaya başlamışlardır.

1970’lere gelindiğinde, Daniel Kahneman ve Amos Tversky’nin çalışmalarının ana hatlarını belirleyip, iktisada farklı bir bakış açısı kazandırarak Davranışsal İktisat kavramının temelini oluşturmuşlardır. Tversky ve Kahneman’ın çalışmalarında, psikoloji bilimindeki analizlerin, ekonomi biliminde de kullanılmasının uygun olduğunu, risk altında verilen her kararın her zaman maksimum fayda sağlamadığını ve karar verirken bireylerin her koşulda rasyonel davranmadıklarını ispat ederek büyük bir başarı elde etmişlerdir. Bunun yanı sıra, “Belirsizlik Altında Karar Alma” ve “Beklenti Teorisi” gibi yeni düşünce teorilerinin ortaya çıkmasına istinaden iktisada kazandırılan bu bakış açılarının oluşturduğu yeni

alan “Davranışsal İktisat” olarak karşımıza çıkmaktadır. Sosyal bilimlerin iktisat üzerindeki etkileri göz önünde bulundurularak oluşturulan bu alanda, pek çok çalışma mevcut olup, bu çalışmalar halen güncelliğini korumaktadır. Özellikle Deneysel İktisat’ın bulgularından yola çıkarak, toplum davranışları üzerinde etki yaratan bu bilim alanında, farklı konular üzerinden analizler yapılmıştır. Anket konuları genellikle, “Toplumsal Mutluluk Endeksi”, “Karar Verme Mekanizması” ve “Rasyonel Birey Kavramını Reddetme” üzerine oluşturulmuştur. Bunun yanı sıra, Oyun Teorisi’nin modelleme ve analiz yöntemleri de bir araç olarak bu disiplin içerisinde kullanılmaktadır. Bu yönü ile davranışsal iktisat kavramı, insan tutumlarını baz alarak, bunları matematiksel olarak analiz etmektedir. Ayrıca finans alanında, geniş bir veri setinin varlığı, kullanılan metodların çeşitliliği ile etkinliğini arttırmaktadır. Ortaya çıkan mevcut çalışmalar, piyasaların etkin işleyişinin yanı sıra, insanların davranışsal finans alanında kar / zarar analizlerini ve tasarruf davranışlarını anlamak için de kullanılmaktadır. Bu nedenle ekonomik fenomenleri analiz ederken, ilk yöntem gözlemlere dayansa bile, psikolojik süreçlerin insan davranışını ve tercihlerini nasıl etkilediğini doğrudan ölçmek mümkün değildir. Davranışsal iktisat teorisini ve modellerini test etmenin en önemli yöntemlerinden birinin deneysel yöntemler olduğu açıktır. Bu açıdan iktisada gelecek deneylerin çoğu, kurumsal alanda gözlemlenen küçük değişikliklere, bireysel davranışın grup davranışları üzerindeki etkisine, öğrenme modellerine, rasyonalitenin test edilmesine ve diğer davranışsal bilimlerdeki deneylerin sonuçlarına etki etmesi muhtemeldir. İktisat alanında yapılan bu deneysel çalışmaların diğer bir sonucu olarak, üniversitelerin iktisat bölümlerinin yapısında sosyal bilimlerin varlığı ile bir takım değişiklikler meydana getirmesidir. Bu değişiklikler ana akım iktisadın, önemle üzerinde durduğu “rasyonalite” ve bireyin çıkarlarını göz önünde bulunduran teorisyenlerin görüşlerine bir tepki niteliğindedir. Bu açıdan davranışsal iktisat, gözlemlenenin aksine, farklı düşünce yapısının ortaya çıktığı ve bu nedenle günden güne gelişen bir akım olarak ilerlemektedir. Bu çalışmada, insan tutumlarının, psikolojik davranışlar kapsamında toplanan veri analizleri incelenmiştir. Deneyimlenen anket çalışmaları ile bu çalışmaların iktisada uyarlanması ve davranışsal iktisat üzerinde çalışma yapan teorisyenlerin ortaya attığı kavramlar üzerinde durulacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. PSİKOLOJİ BİLİMİNİN GELİŞİM EVRESİ

1.1. Psikoloji Biliminin Ortaya Çıkışı

Psikolojinin bir bilim olarak ortaya çıkında, dönemin hakim düşünce biçimleri olan pozitivism, ampirizm ve özellikle materyalizmin etkisi büyüktür. Bütün bu gelişmeler, fizyoloji çalışmaları ve felsefi alt yapının da desteğiyle, zihni araştırmak üzerine bilimsel yöntemin kullanılabileceğini düşündürmüştür (D. Schultz ve S. Schultz, 2012: 131).

Bilimsel devrim sürecinde pozitif bilimler dünyayı açıklamada öne geçmiş ve böylece temel bilimlere önem kazanmıştır. Gözlem ve deneye önem verilmesiyle insan davranışının da deneysel gözlemler ile açıklanmasının gerekliliğine inanılmış, insanın bireysel ve diğer insanlara yönelik davranışlarını açıklamada da yeni yöntemlerden yararlanılmak istenmiştir (D. Schultz ve S. Schultz, 2012: 110 - 128).

Psikolojinin köken araştırmasına göre; Antik Yunan filozoflarından olan Hipokrat, Sokrates, Platon ve Aristo'ya kadar dayanmaktadır. Bu filozofların zihin, ruh, beden ve insan deneyimi üzerine görüşleri bulunmaktadır. O zamanlar temel tartışmalardan biri insan yeteneklerinin doğuştan mı yoksa deneyimle mi kazanıldığıdır. 17. yüzyıla gelindiğinde Descartes de bazı bilgilerin doğuştan geldiğini savunarak doğacı görüşü desteklemiştir. 17. Yüzyıl da bu görüşün bir diğer en bilinen temsilcisi John Locke olacaktır. Bu görüş daha sonra zihnin doğuştan düşünce ve yeteneğe sahip olduğu görüşünü reddeden çağrışımçı psikolojinin doğmasını sağlamıştır (Kamilçebe, 2019: 11).

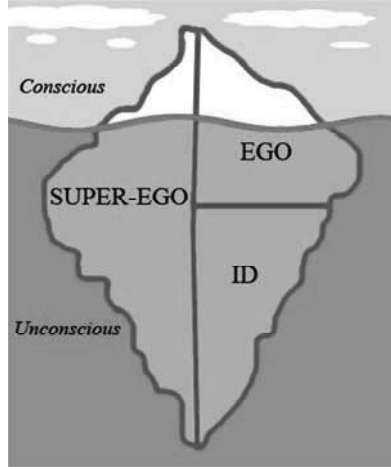
Almanya'da Leipzig Üniversitesi'nde ilk psikoloji laboratuvarını, Wilhelm Wundt 1879 yılında kurmuştur. Bu yıl psikolojinin felsefeden ayrılıp akademik bir bilim olarak kurulduğu yıl olarak kabul görmüştür. Wundt, laboratuvarında çeşitli araçlar kullanarak doktora öğrencilerinin zihinsel deneyimlerini iç gözlem/içe bakış yöntemiyle ortaya koymalarını sağlamayı amaçlamaktaydı. Böylece hangi uyarılarla uyarıldığında zihinde neyin oluşacağı tahmin edilebilecekti. Bu da zihinsel süreçlerin akışı ve insan davranışını tahmin etmek açısından önemliydi. Öte yandan Wundt'un "bilimsel" psikolojinin dışında, farklı yöntemlerle incelenmesi gerektiğini düşündüğü, başka bir psikoloji alanında da kapsamlı yazıları vardı: Völkerpsychologie/Halk psikolojisi. Bu alanda yazdıklarıyla Wundt, insan zihninin çeşitli aşamalarının kültür üzerinde, yani dil, sanat, efsane, gelenek-görenekler, yasalar ve ahlakta araştırılması gerektiğini öne sürmektedir (Ertürk, 2017: 165).

1920lere gelindiğinde Watson'un bir makale ile ilan ettiği üzere Psikoloji, artık soyut kavramlar olan ruh, zihin, bilinç gibi kavramlarla ilgilenmeyi bırakarak, gözlenebilir, ölçümlenebilir, laboratuvarında sayısal verilere dökülerek araştırılabilir davranışlar ve uyarılar ile ilgilenmeye başlamıştır. Davranışçılığın bu iddiası temelde Pavlov'un "Klasik Koşullanma" fikrine dayanmış, bundan sonra farklı deneylerle uyarın-davranış ilişkisi araştırılmaya başlanmıştır. Belli uyarana belli bir biçimde tepkide bulunmak, sadece insana özgü olmadığından, psikoloji diğer bazı canlılar üzerinde de davranışlarını gözlemlemek amacıyla çalışmalar yapmaya başlamıştır. İnsan davranışı zihin, düşünme gibi kavramlardan bağımsız olarak araştırıldığından, fare, güvercin, köpek, kedi, maymun gibi çeşitli hayvanların davranışları üzerinden incelenmesinde bir sakınca görülmemiştir. Çünkü artık önemli olan hangi miktardaki hangi uyarana, ne şekilde tepki verildiğidir. İlk dönemdeki bu katı yaklaşımdan uzaklaşmış olan davranışçılığın psikoloji üzerinde etkileri günümüzde de halen gözlenmektedir (D. Schultz ve S. Schultz, 2012: 456 - 457).

Psikanalitik kuramın öncüsü Sigmund Freud ise, çocukluk yaşantısının çok önemli olduğunu, insanların "id" ile doğduğunu iddia eder. Bu dürtüler genelde toplum tarafından hoş karşılanmadığından bilinç dışına itildiğini açıklar (Freud, 2019: 21). Her bebek saf id ile doğar ve büyüyüp dış dünya ile tanıştıktan sonra, id'nin sağladığı içgüdüsel dürtülerin, gerçekliğin dayatması altında olgunlaşması gerektiğini öğrenir. Bu durum alt benliğin bir kısmının ego'yu oluşturması ile sonuçlanır (Burger, 2006: 78).

Ego ve süper ego kavramlarına tanım olarak değinecek olursak, Ego; id ve süper ego arasındaki dengeleyici unsurdur. Temel görevi, kişisel güvenlik sağlamak ve id'nin bazı isteklerine izin vermektir. Freud ise, gerçekliği test etmiş, savunma bilgi sentezi ve zeka

fonksiyonları ile hafızayı bu merkeze bağlamıştır. Süper ego ise, ahlak ve ahlaki ölçüm, analiz, kısıtlamalar, vicdan vb. kavramların yöneticisidir. Süper ego genellikle toplumu temsil eder. İd alt benlik, ego benlik iken, süper ego üst benlik olarak tanımlanır. Freud ise insanın doğuştan bir enerji ile geldiğini ve bu enerjilerin de psişik ve libido enerjisi olduğunu söyler. Freud, pozitivizmi psikolojiye yansıtmıştır. Psikanalitik kuram, insanın kötü ve bencil olarak doğduğunu öne sürer ve çoğunlukla insanların davranışlarındaki bozukluklar ve bunların tedavisiyle ilgilenir (Freud, 2019: 21).

Şekil 1. Freud'un Id, Ego ve Süperego Kavramı

Kaynak: (McLeod, 2019)

Adolf Meyer ve nöropsikolojinin öncüsü olarak kabul edilen Donald O. Hebb'in işlevselcilikten etkilenecek öne sürdüğü nörobiyolojik kuramda ise, davranışların kalıtım yoluyla insanlara geçtiği savunulur. Davranışların nedenlerini anlayabilmek için organizmanın biyolojik yapısının anlaşılması gerektiği iddia edilmiştir. Bilişsel kuramın savunucusu Jean Piaget'e göre ise insan davranışlarını anlamak için algılama, bellek ve düşünme gibi zihinsel süreçleri deney, tümevarım ve akıl yürütme yoluyla incelemek gerekir (Atkinson, vd., 1996: 683 – 688).

Sosyal bilimlerin bilim olarak ele alınıp alınmayacağı tartışmaları psikoloji bilimi doğmadan önce sosyoloji alanında tartışılmaya başlanmıştır. Sosyal davranış ile ilgili iki önemli tartışma ortaya koyulabilir (Bailey, 1987: 7).

Birincisi Wilhelm Dilthey tarafından öne sürülen, insanın özgür iradesi nedeniyle, davranışlarının tahmin edilmesinin veya genellemesinin mümkün olmadığı görüşüdür. Bu durumda insan psikolojisinin bilimin yöntemleriyle incelenmesi veya bundan yola çıkarak davranış tahminlerinde bulunulması anlamsızdır. İkincisi ise Emile Durkheim, sosyal olayların belli bir düzen dahilinde gerçekleştiği ve tahmin edilebileceği iddiasında bulunur. Davranışlar tıpkı fiziksel kurallar gibi sosyal kurallara göre oluşur. Böylece sosyal bilimler

de pozitif bilimlerde ele alınabilir. Bu iki farklı görüşe ilaveten bir üçüncü görüş de Max Weber tarafından ileri sürülmüştür. Weber'e göre sosyal durum tamamen sosyal kurallar tarafından belirlenmez, aynı zamanda kişinin iradi davranışlarının da ürünüdür. Farklı görüşlere sahip olan psikologlar olsa dahi çoğunluğu sosyal bilimlerin bilimsel yöntemlerle ele alınabileceği konusunda hemfikirdir (Bailey, 1987: 8 – 10).

1.2. Davranışsal İktisadın Tarihçesi

David Hume ve Adam Smith, rasyonel birey kavramından dolayı, kendi çıkarlarını düşünen birey görüşünü geliştirerek günümüzdeki davranışsal iktisatçıların kafasını kurcalayan bazı konuları daha o dönemde tanımlamışlardır.

David Hume “İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme” (1739) adlı çalışmasında çağdaş davranışsal iktisattaki gelişmeleri önceden sezen anlayışıyla sempati, kıskançlık, statü kaygısı ve sosyal normlarla ilgili çeşitli açıklamalarda bulunmuştur. İnsanın doğal olarak başkalarıyla kendisiyle ilgili hisleri açısından empati kurduğunu, bu yüzden kişisel çıkarın adaletin oluşumunun ilksel güdüsü olduğunu söylemiş, insanların servet sahiplerini beğenmesinin nedenlerinden biri olarak ise servet sahiplerinin mülklerinden sağladığı ve insanlarda hoş bir empati oluşturan haz ve kazanç olduğunu belirtmiştir (Hume, 1978: 616). Smith, aynı zamanda arkadaşı olan Hume'dan da etkilenerek insan davranışlarının psikolojik temellerine fazlasıyla ilgi duymuştur. Smith “Ahlaki Duygular Teorisi” adlı çalışmasında davranış tutkular ve tarafsız gözlemci olarak adlandırdığı şey ile geçen mücadele olarak ifade eder (Smith, 2010: 3).

Sempati kelimesi özünde empati ile aynı anlama da gelmektedir, o nedenle Smith herhangi bir tutku üzerinden kurulacak olan duygudaşlığı ifade ederken empatiyi kullanmaktadır (Smith, 2010: 6). Benzer şekilde rasyonalite ya da fayda ile ilgili olarak ise insanların hiçbir fayda sağlamayan eşyalara para harcayarak gereksiz masraf yaptığını ve onları memnun eden şeyin bu eşyaların işe yaramasından ziyade, bu faydayı sağlayabilecek yetiye sahip olmaları olduğunu ifade etmektedir. Değersiz şeyleri taşımak sadece eşyalar için değil günlük yaşantımızda en önemli işlerin peşinden koşarken zihnimizde de taşıdıklarımızdır. Zengin olmayan tembel birisinin zengin olanları görüp sahip olduklarından büyülenerek onlarla empati yapması sonucunda zengin olmak istemesini örnek olarak verir. Bu tembel kişinin zengin olmak için tüm dalkavuklukları yapıp ömrünün sonuna gelip hasta olduğunda bütün ömrünü zengin olmak için harcadığını fark ederek zengin olma düşüncesinin bir ömür boyu zihninde taşımaya değmediğini görmesi de aynı şeydir (Smith, 2010: 161 – 164).

Smith, modern anlamda bir karar teorisine sahip olmasa da insan doğası ve davranış hakkında kendi dönemi itibarıyla çok önemli bir görüşe sahiptir. Ayrıca Smith “Ulusların Zenginliği” adlı çalışmasında çoğu insanın kendi yeteneklerini gerçekte olduğundan fazla gösterdiklerini ifade etmektedir. Burada aslında davranışsal iktisatta son yıllarda üzerinde durulan bir konu olan aşırı güven ön yargısından bahsetmektedir. Smith'in bu çalışmasında tanımladığı iktisadi insan (homo economicus) daha büyük bir toplumsal bütünün parçası olduğunun bilincine sahip ve aynı zamanda kendi çıkarını da düşünen bir insandır. Ayrıca iktisadi davranışın bireysel çıkar tarafından motive edildiğini savunmuştur (Kamilçelebi, 2019: 16 - 18).

19. yüzyılın sonlarında Jevons, Edgeworth, Walras ve Pareto gibi iktisatçılar matematiksel modeller geliştirdiler. Ardından 20. yüzyılda ise Robbins'in rasyonel seçim teorisi ana akım iktisada hâkim oldu. Rasyonel seçim teorisiyle birlikte iktisadi insan kişisel çıkarları ve servet arzusuyla ilgili tüm bilgileri rasyonel bir şekilde uygulayan kişi olarak ifade edilmeye başlanmıştır (Robbins, 1984: 86).

Ordinalistlerden John R. Hicks'e göre, eğer herhangi birinin uygun bir nicel fayda veya memnuniyet ölçüsü olduğunu varsayacak bir temeli varsa bu iddiaya karşı koyacağımız bir şey olmadığı anlamına gelmez. Dolayısıyla faydanın ölçülemediğini savunan Hicks piyasayı açıklarken faydanın ölçülebilirliğini gerekli görmemiş ve kayıtsızlık eğrilerini kullanmaya başlamıştır (Hicks, 1946: 18).

İnsan davranışının psikolojik temelleri konusundaki şüpheliğinden ötürü ordinalizm klasik ve erken dönem neoklasik iktisattan daha az taahhüde sahiptir. Dolayısıyla tercih sıralaması tatmin yoğunluğunun kardinal yargılarını varsaymadığından ve insanlar tercih sıralamasını tamamen hazcı olmayan yollarla iyi bir şekilde oluşturabildiğinden ordinalizmi haz veya fayda temelinde ele almak kapsamını daraltacaktır. Ordinalist iktisatçılar, faydayı bir endeks olarak ya da tercih memnuniyetinin bir ölçüsü olarak ele alırlar. Bir başka deyişle seçeneklerin göreceli sıralanmasıdır. Dolayısıyla x 'in faydası y 'den fazlaysa x , y 'ye tercih edilir. Buradan da anlaşılacağı gibi faydanın haz ve acı gibi psikolojik veya güdüsel bir durumla ilgisi bulunmamaktadır (Mandler, 1999: 5).

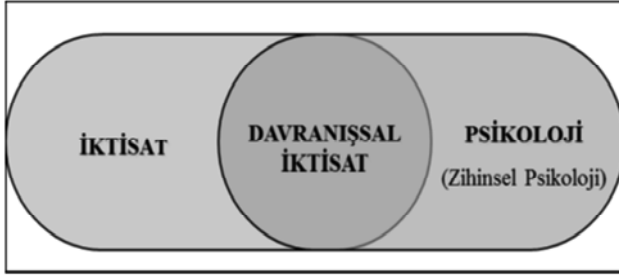
Ordinalizmin, refah iktisadı için de sonuçları mevcuttur (Hicks, 1975: 307). Bunların ilki, refahın zihinsel duruma etkileri tercih memnuniyeti etkilerine yol açmıştır. Dahası faydacı refah kriteri olan Pareto kriteri "sonrakine nazaran öncesinde en az bir birey daha iyi durumda ise ve hiçbir birey daha kötü durumda değil ise bir durumun diğerine göre üstün olduğu" lehine gözden çıkarılmıştır (Hicks, 1975: 6).

Kurumsal iktisatçılar yazılarında, hazcı psikolojinin kusurlu olduğunu kabul ederler ama iktisatçıların psikolojiyi görmezden gelmelerinin bir hata olacağına da düşünürler. Böylece Mitchell, hazcı psikolojinin başarısızlığının, iktisatçıları analiz için daha sağlam bir psikolojik temel aramaya teşvik edeceğini ve iktisatçıların kendilerinin de psikolojiye katkıda bulunacağını ummuştur (Mitchell, 1914: 2 – 3). Dolayısıyla iktisat varsayımsal koşullar altındaki parasal bir mantığın mekanik bir incelemesi olmaktan çıkıp beşeri davranış bilimi haline gelerek yeni bir karakter kazanacaktır (Mitchell, 1910: 47).

Özellikle para teorisi ve konjonktür dalgalanmaları teorisi bağlamında psikolojiye yönelik diğer erken dönem denemeleri makro iktisat alanında da bulunmaktadır. Irving Fisher, "Para Aldanması" adlı kitabında para aldanmasını herhangi bir para biriminin değerinin arttığı veya azaldığının insanlar tarafından algılanmaması olarak tanımlanmaktadır. Bir başka deyişle insanlar nominal ücretlerde yapılacak bir azalışa büyük tepki gösterirken, enflasyon nedeniyle reel ücretlerdeki azalışa daha az tepki vermektedir. Bu durum konjonktür dalgalanmalarını etkilemektedir. Böyle dalgalanmaların temel nedeni olan istikrarsız para ve paranın istikrarlı hale getirilmesi örtbas edilerek konjonktür dalgalanmaları çok daha zararlı hale gelmektedir (Fisher, 1928: 12).

1.3. Davranışsal İktisat Tanımı ve Teorisyenleri

Davranışsal iktisat tanımı itibarıyla, insan faktörünü baz alarak, düşünce tarzı ve ekonomik yönelimlerinin sistematik analizini göstermektedir. Özellikle, zihinsel süreçlerin davranışsal eğilimleri belirlemesiyle ilgili çalışmalar ekonominin diğer sosyal bilimler birlikte var olduğunu bizlere göstermiştir. Bu yüzden davranışsal iktisat, pek çok bilim dalı ile "multi disiplinler" bir yapıya sahiptir. Bunun yanı sıra, aşağıdaki şekilde yer alan konumu ile iktisat ve psikolojiyi birbirine bağlar niteliktedir.

Şekil 2. Davranışsal İktisadın Konumu

Kaynak: (Aktan ve Yavuzaslan, 2020)

Yukarıdaki tablo da yer alan davranışsal iktisadı açıklayan farklı bir yaklaşım da iki bilim dalını (psikoloji ve ekonomi) birleştirmeyi amaçlayan araştırma alanı olarak tanımlanabilir (Camerer ve Ho, 1999: 829). Davranışsal İktisat; psikolojik, zihinsel, duygusal, kültürel ve sosyal faktörlerin iktisadi karar birimlerinin tercihleri üzerindeki etkilerini incelerken geleneksel iktisadın aksayan yönlerini ortaya çıkartmıştır (Teitelbaum ve Zeiler, 2018: 190).

1951 yılında George Katona, "Ekonomik Davranışın Psikolojik Analizi" (Psychological Analysis of Economic Behavior) ismiyle yayınladığı kitabında; iktisatçıların yaptıkları analizlerde, insan psikolojisine de yer vererek araştırmalarına devam etmeleri gerektiğinin altını çizmektedir. Böylece Katona, psikolojinin iktisat teorilerinde yer alması gerektiğini dile getiren ilk iktisatçı olmuştur (Aktan ve Yavuzaslan, 2020: 106).

1960'larda bazı psikologlar bilişsel davranışlar, sezgiler, ön yargılar, simülasyonlar, karar alma süreçleri ve irrasyonelite ile ilgili araştırmalarına iktisadı da katmışlardır. Bu psikologların öncüleri 70'li yıllardan itibaren yaptıkları çalışmalarla bilinen Daniel Kahneman ve Amos Tversky'dir. İnsanların kararlarında genellikle rasyonel davranmadıklarını ve belirsizlik anında insanların karar verme davranışlarını açıklayan deneyler yapan Kahneman ve Tversky yeni davranışsal iktisadın temellerini atmıştır. Kahneman'ın, belirsizlik altında karar alma üzerine yaptığı çalışmalarla iktisada psikolojiyi entegre etmesi, Vernon Smith'in ise deneysel iktisat analizinde, özellikle alternatif piyasa mekanizmaları konusunda yapmış olduğu laboratuvar deneyleri sayesinde Kahneman ve Smith 2002'de Nobel Ekonomi Ödülünü almaya layık görülmüşlerdir. Daha sonra bireylerin harcamalarını neye göre yaptığı, gelirlerinin ne kadarını harcayıp ne kadarını tasarruf ettiği ve yoksulluk ve refahın

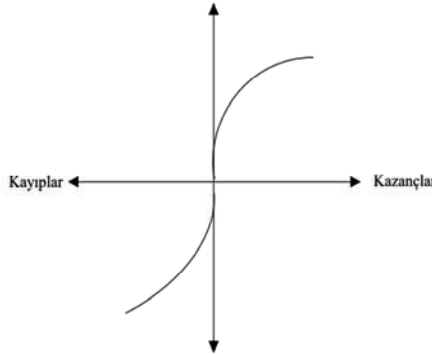
en iyi nasıl ölçüleceği gibi tüketici davranışları ve refah üzerine yaptığı çalışmalarla 2015 yılında Angus Deaton bu ödüle layık görülmüştür. Davranışsal iktisatla ilgili birçok çalışma yanında, davranışsal iktisat alanında zihinsel muhasebe, miyopik kayıptan kaçınma ve dürtme gibi birçok yeni kavrama da imza atan Richard Thaler 2017’de Nobel Ekonomi Ödülünü almaya layık görülmüştür (Kamilçelebi, 2019: 27).

1.4. Davranışsal İktisat Kavramının Teoriler Kapsamında Açıklanması

1.4.1. Beklenti Teorisi

Tversky ve Kahneman, beklenti teorisi olarak adlandırılan ve bireylerin risk altında karar verme teorisini açıklamıştır. Beklenti teorisinde, fayda kavramı yerine değer kavramı kullanılmaktadır. Teorideki değer fonksiyonu, beklenen fayda fonksiyonundan farklıdır. Değer fonksiyonu, bir referans noktasından sapan kazanç ve kayıplardır (Shiller, 1998: 5).

Beklenti teorisi tercih süreci, düzenleme safhası ve değerlendirme safhasından oluşur. Gelecekteki beklentilerin ön analizden geçirilerek daha basit hale getirildiği safha düzenleme safhasıdır. Değerlendirme safhasında ise düzenlenen gelecekteki beklentiler değerlendirilmekte ve her bir beklentiye değer atfedilmektedir. Düzenleme safhasının başlıca işlemleri ise; kodlama, birleştirme, ayırma, iptal etme ve yuvarlamadır. Kodlamada, referans noktasının belirlenmesi aşaması olup, referans noktası bireylerin kafasındaki bir hedeftir, fakat bireyler bunu kayıp ve kazanç olarak algılamaktadır (Kahneman ve Tversky, 1979: 274 - 275).

Şekil 3. Beklenti Teorisi, Hipotetik Değer Fonksiyonu

Kaynak: (Kahneman & Tversky, 1979)

Bireylerin beklenen değer fonksiyonu belli bir referans noktasına bağlı kazanç ve kayıplar üzerinden tanımlanacaktır. Kazanç durumunda konkav, kayıp durumunda ise konvektir. Yani bireylerin kazanç ihtimalinde riskten kaçındığı, kayıp ihtimalinde ise risk

aramaya hazır olduğu kabul edilmektedir. Bir başka ifade ile insanlar kazançlara kıyasla, kayıplara karşı daha duyarlıdır (Tversky ve Kahneman, 1979: 263 – 292).

Olasılıkların çok küçük değerleri söz konusu olduğunda bireyler kazanç durumunda daha düşük olasılıkla daha yüksek ödül öneren teklifi seçerler. Bu şekilde bireyler risk almaktadır. Durum kayıplara çevrildiğinde ise; bireylerin daha yüksek olasılıkla daha düşük miktarlar kaybetmeyi kabul ettikleri görülmektedir. Bu şekilde bireyler risk almaktan kaçmaktadır (Kamilçelebi, 2019: 47).

1.4.2. Çerçeveleme Etkisi

Kahneman ve Tversky'nin üzerinde önemle durduğu ve birçok çalışmasında da yer verdiği çerçeveleme etkisi de neoklasik iktisadın rasyonel bireyine bir eleştiridir (Kamilçelebi, 2019: 51). Çerçeveleme etkisi, bireylerin genellikle riskli bir beklentiyi, karşılaştığı diğer risklerle birlikte değerlendirmeyip, onlardan ayrı tutarak değerlendirmesidir (Tversky ve Kahneman, 1981: 453).

1.4.2.1. Örnek 1: Salgın Hastalıkla İlgili Bir Deney

Çerçeveleme etkisini açıklamak için yapılan bir deneyde katılımcılara iki ayrı program sunulmuş ve kendilerinden bu programlara ait iki seçenektan birini seçmeleri istenmiştir (Tversky ve Kahneman, 1986: 260).

“Birleşik Devletler’de 600 kişiyi öldürmesi beklenen olağandışı salgın bir Asya hastalığına hazırlandığını varsayın. Hastalıkla mücadele için iki ayrı program önerilmiştir.

Farz edin ki her iki programın kesin sonuçları şunlardır:

Program 1. Eğer A programı kabul edilirse 200 kişi kurtarılacak.

Eğer B programı kabul edilirse, üçte bir olasılıkla 600 kişi kurtarılacak, üçte iki olasılıkla hiç kimse kurtarılamayacak.”

Diğer programda ise aynı soru farklı tasarlanarak sorulmuştur (Tversky ve Kahneman, 1986: 453).

“Program 2. Eğer C programı kabul edilirse 400 kişi ölecek.

Eğer D programı kabul edilirse üçte bir olasılıkla kimse ölmeyecek, üçte iki olasılıkla 600 kişi ölecek.”

Burada çerçeveleme, pozitif ve negatif çerçeveleme şeklinde olmaktadır. İlk program pozitif çerçevelemeye, ikinci program negatif çerçevelemeye örnektir. Birinci programda 152 kişiden oluşan katılımcıların yüzde 72’si güvenli olarak gördükleri A programını, kalan yüzde 28’i ise B programını tercih etmiştir. Kararlar çoğunlukla 200 kişiyi kurtarma, bir başka deyişle riskten kaçınma yönünde olmuştur. İkinci programda ise 155 katılımcının yüzde 78’i D programını diğerleri C programını tercih etmiştir. Birinci problemin aksine ikinci problemde karar risk alma yönündedir (a.g.e.: 453).

Burada A ile C'nin B ile D seçenekleri ile aynı sonuca sahip olduğunu küçük bir hesapla görebiliriz. Buna rağmen katılımcılar programın tanıtımında kullanılan kelimelerden etkilenerek cevap vermiş, bir başka deyişle çerçevelenmiştir. Katılımcılar B seçeneğini seçip riske girerek herkesi kurtarmaktansa, A seçeneğini seçip insanların üçte birini kesin olarak kurtarmayı tercih etmiştir. C seçeneğinde ise insanların üçte ikisinin kesin olarak ölmesinden, D seçeneğindeki insanların üçte iki ihtimalle ölmesini tercih etmişlerdir (Kamilçelebi, 2019: 52).

1.4.3. Zihinsel Muhasebe

Zihinsel muhasebe, insanların zihinlerinde oluşturdukları duygusal ve bilişsel bir davranış şeklidir. Zihinsel muhasebe, birey tarafından finansal bir durumu veya olayı değerlendirmek, daha önce kodlanmış verilere göre kategorize ederek sınıflandırmak ve sonuçlarını kaydetmek için kullandığı bilişsel, duyuşsal ve sosyal operasyonlar kümesidir (Atik, vd., 2018: 718).

1.4.3.1. Örnek 2: Tiyatro Bileti Deneyi

Tversky ve Kahneman, 1981'deki çerçeveleme etkisine de yer verdikleri aynı makalelerinde, psikolojik muhasebe olarak adlandırdıkları iki sorudan oluşan başka bir deney daha yapmışlardır. Birinci soruda deneklerden girişin 10 dolar olduğu bir oyunu izlemeye karar verdiklerini varsaymaları istenmiştir. Tiyatroya girerken, 10 dolarlarını kaybettiklerinin farkına vardıklarında hala bileti satın alıp almayacakları (ödeme için paralarının olduğu varsayımı altında) sorulmuştur. Soru sorulan 183 kişiden 161'i (% 88'i) bileti tekrar satın alacağını ifade ederken, 22 kişi (% 12'si) almayacağını ifade etmiştir. İkinci soru ise girişin 10 dolar olduğu ve bilet satın aldıkları bir oyunu görmeye karar verdikleri varsayımdır. Tiyatroya girerken, bileti kaybettiklerinin farkına vardıklarında (koltuklarının işaretlenmediği ve girişte 10 dolara hala bilet satıldığı varsayımı altında) başka bir bilet satın alıp almayacakları sorulmuştur. Soru sorulan 200 kişiden 92'si (% 46'sı) bileti tekrar satın alacağını ifade ederken, 54 kişi (% 27'si) tekrar satın almayacağını ifade etmiştir. Dolayısıyla bu sonuca göre biletin kaybedildiği ikinci durumda deneklerin biletin maliyetini toplayarak 20 dolar olduğu sonucuna vardıkları, fakat paranın kaybedildiği diğer durumda böyle bir psikolojik muhasebe yapmadıkları ortaya çıkarılmıştır. Oysaki iktisadi açıdan iki seçenek de aynıdır (Kamilçelebi, 2019: 55).

1.4.3.2. Örnek 3: Rasyonel Birey Kavramına Karşı Çıkan Deney

Thaler'ın mülkiyet etkisini göstermek için yaptığı bir çalışmada katılımcılara şu soru sorulmuştur (Kahneman, 2011: 338 – 339).

“Sizin için önemli bir grubun kapalı gişe konseri için 200 dolarlık normal fiyattan aldığı bir biletiniz var. Bu gruba ciddi bir şekilde hayransınız. Bilet için 500 dolara kadar para vermeye razıydınız. Biletiniz elinizdeyken internetteki hayranlarının bu bileti alabilmek için 3.000 dolar teklif ettiğini öğrendiğinizde bileti satar mıydınız?”

Bu durumda teklif sunulan kişilerin de kapalı gişe konser izleyicilerinin çoğu gibi olduğu varsayımı altında bileti satmayacağı öngörülmektedir. Bu durum mülkiyet etkisidir ve standart iktisat teorisindeki rasyonel ve çıkarıcı insan iddialarını çürütmektedir (Kamilçelebi, 2019: 62).

1.4.3.3. Örnek 4: Tasarruf Deneyi

Kişinin gelecekteki benliğinin görsel temsilleri ile etkileşimleri gibi farklı yöntemlerin tasarlandığı bir başka çalışmada insanların yatırımlarına göre şu anda ve gelecekte nasıl görüneceklerini gösteren bir avatar oluşturulmuştur. Uygulama katılımcının fotoğrafı çekildikten sonra 100 ayrı görüntüsünün temsili şeklinde dizayn edilmiştir. Bir program kullanarak katılımcıların görüntüsü yaşlandırılmakta ve onlara nasıl görüneceklerini gösterilmektedir. Katılımcıların gelecekteki yüzlerine baktıklarında yatırım davranışlarınıza değiştirip değiştirmeyeceği test edilmiştir. Burada katılımcılar ilk başta kendilerine yetecek bir yatırımı seçmiştir. Yapılan yatırımın nasıl sonuçlanacağını simülasyonunu yapılmıştır. Kişilere emeklilikteki maddi durumu ve görüntüsü gösterilmiştir. Emeklilik için şu anda tasarruf etmeye başladığıysa şu andaki görüntüsü mutsuz fakat gelecekteki görüntüsü mutlu çıkmaktadır. Ancak şu anda tasarruf etmediyse şu andaki görüntüsü mutlu ama gelecekteki yaşlı görüntüsü acı çeken bir görüntüye dönüşmektedir. Gelecekteki durumlarını gören kişiler şu anda tasarruf yapma konusunda bir artış göstermiştir (Hershfield, vd., 2011: 23 – 37).

1.4.4. Ortalamaya Doğru Regresyon

Kahneman ve Tversky, herhangi bir dağılımın kenarlarına doğru yaklaşılsa bile genellikle ortalamaya doğru geleceğini gözlemlemiştir. Örneğin bir pilot eğitimcisi, eğer bir pilot ortalamanın üstünde çalıştıysa pilota ödül vermektedir. Ancak ödülü alan pilotun sonraki performansı eskisi gibi iyi olmamaktadır. Buna rağmen pilot eğitmeni eğer pilot hata yaptıysa ona ceza vermektedir. Bu cezadan sonra ise pilot daha iyi iş çıkarmaktadır. Eğitime göre ceza ödülünden daha çok işe yaramaktadır. Kahneman ve Tversky ise bu sonucun ödül veya ceza ile ilgisi yoktur. Çok iyi ve çok kötü sonuçlar genellikle ortalama sonuçlara doğru gelecektir (Kahneman ve Tversky, 1973: 251).

19. yüzyılın ortalarında Sir Francis Galton ise zekâ testlerinin geliştirilmesinde önemli katkılarda bulunmuştur (Atkinson, vd., 1996: 683 – 688). Davranışsal iktisat alanında da sözü edilen “ortalamaya doğru regresyon”, ilk Galton tarafından adlandırılıp açıklanmıştır (Galton, 1886: 246 – 263). Kahneman ve Tversky bireylerin en iyi ve en kötü performanslarından sonra eninde sonunda ortalamaya doğru bir performans sergileyeceklerini ve bunun ceza veya ödül gibi kavramlardan kaynaklanmadığını tekrar vurgulamışlardır (Kamilçelebi, 2019: 72).

1.4.5. Dürtme

İnsanlar genellikle çok detaylı hesap yapmadıklarında ve tahminlerindeki hatalar nedeniyle yanlış kararlar alabilmekte, bazen bu durum tüm hayatlarını etkilemektedir. Thaler ve

Sunstein, “Dürtme” adlı çalışmalarında bireylerin bazı durumlarda kendilerini kontrol edemediklerini, seçimlerini doğru yapamadıklarını ve kendilerine hakim olamadıklarını iddia eder. Bu yüzden insanların tasarruf etmesini sağlamak veya finansal durumlarını daha iyi hale getirmek için aldıkları kararlarda onları yönlendirmek veya Thaler’ın tabiriyle “dürtmek” gerekir. Bu aslında davranışsal kalkınma politikalarının oluşturulmasını sağlar. Bu politikalar davranışsal iktisadi pratiğe geçirmeyi amaçlar. Dürtme, bireylerin, tercih hakları ellerinden alınmadan, nazikçe olumlu, belli bir yöne doğru itilmeleri gerektiğini işaret eder (Kamilçelebi, 2019: 73). Böylece davranışsal iktisadın makro değişkenler üzerindeki etkili sonuçları da daha fazla dikkat çekmeye başlamıştır (Aktan ve Yavuzaslan, 2020: 109).

1.4.5.1. Örnek 5: Emeklilik Planı Deneyi

Bireylerin emeklilik planlarından ayrılmak istemelerinde, özellikle erken çekimde fazla vergi konulması zihinsel muhasebeyi güçlendirebilir. Bir başka deyişle birey emeklilik planından ayrılırsa bu kadar fazla vergi ödemenin zihinsel muhasebesini yaparak bu istekten vazgeçebilir. Uzun vadede emeklilik planı bireye daha faydalı olacaktır. Thaler ve Sunstein kamu politikalarının benzer şekilde dizayn edilebileceğini vurgular. Bazen piyasalarda ve politikalarda da büyük sosyal değişimlerin küçük bir sosyal dürtü sonucu meydana geldiği görülmektedir. İnsanların tasarruf, yatırım yaparken ve borç alırken daha akıllıca davranması için neler yapmaları gerektiğini göstermek, onları daha güvenli ve rahat bir yaşantıya kavuşturmak için önemlidir (Kamilçelebi, 2019: 73).

Farklı bir örnek vermek gerekirse, firmalar yeni işe başlayan kişiler için yapılan iş sözleşmesi formunda ilk önce BES programına katılmaları için seçenek sunarken, insanların bu programa katılma olasılıkları düşük çıktığı için bunu bir seçenek olarak sunmak yerine işe başlayan herkesin otomatik olarak bu programa dahil olması daha çok katılımcı sağlamıştır. Diğer bir yatırım çeşidi olan “Yarın Daha Fazla Tasarruf Et” olarak adlandırılan bu planda, katılımdan sonraki her yıl, bireylerin gelirindeki her artıştan sonra arzu edilen tasarruf seviyesine ulaşana kadar maaşlarından artan miktarlarda kesintiler yapılmaktadır. Katılımcılar istedikleri zaman plandan ayrılabilirler. Gelecekteki bir maaş artışında işçilerin maaşlarına yapılacak zamdan kesinti yapılacağı için işçiler azalışı çok fazla fark etmeyeceklerdir. İşçiler plana dâhil oldukları için bir hedefe ulaşana kadar sistemde kalıp tasarruflarını arttırmaktadırlar. Böylece bu plan, otomatik katılımı birleştirildiğinde, hem daha yüksek katılım hem de daha yüksek tasarruf sağlanmaktadır (Thaler ve Benartzi, 2004: 164 – 187).

1.4.6. Beklenen Fayda Teorisi

1738 yılında Daniel Bernoulli tarafından ortaya atılan beklenen fayda, bir kararın sonucunda karşılaşılabilecek olan olası faydanın, olayın gerçekleşme olasılığı ile çarpımının sonucunda bulunan değer olup, teori ise bireyin rasyonel karar verme davranışını piyango oyunundaki riskli tercihler yoluyla açıklamaktadır (Kamilçelebi, 2019: 79).

1979 yılında ise, Daniel Kahneman ve Amos Tversky tarafından ortaya konan “beklenti teorisi”, normal bir insanın karar verme sürecinde kayıplara kazançlardan daha fazla anlam yüklediği üzerine kurulmuştur. Buna göre, insanlar kendilerinin fayda durumlarında meydana

gelen değişmelere kendilerinde meydana gelen değişmelerden daha fazla odaklanırlar ve sübjektif olasılıkların beklentisi, yüksek düzeyde önyargılı olarak gerçekleşir. Beklenen fayda teorisi, hangi kararların rasyonel olduklarını açıklar (Hens ve Bachmann, 2008: 12).

J. Von Neumann ve O. Morgenstern'in 1944 yılındaki "Oyunların Teorisi ve İktisadi Davranış" (1944) adlı çalışmasında Bernoulli'nin bulunduğu ve bireylerin yaptığı tercihlerden dolayı beklenen faydayı daha üstün tutmalarına rağmen Bernoulli, beklene değer sonsuzken beklenen faydanın sonlu olduğunu açıklamasına karşı, beklenen fayda teorisini ispatlamıştır (Kamilçelebi, 2019: 79).

1.4.6.1. Allais Paradoksu

1944 yılında von Neumann ve Morgenstern beklenen fayda teorisinin sübjektiflik olmasını eleştirerek bu teoriye ilaveler yapmışlardır. Beklenen fayda teorisi her ne kadar uzun bir zamandan beri belirsizlik altında yapılan tercihler için tanımlayıcı bir model olarak kullanılsa da gerçek davranışların tanımlanması bağlamında tam olarak işlevini yerine getiremediği ileri sürülerek eleştirilmiştir (Hens ve Bachmann, 2008: 13). Bu durum Allais Paradoksu olarak tanımlanmaktadır.

1.4.6.2. Petersburg Paradoksu

Petersburg Paradoksunu araştırmak amacıyla yola çıkan Daniel Bernoulli, risk ölçümüne yeni bir bakış açısını getirerek beklenen faydanın ilk tanımını ortaya koymuştur. Bernoulli'nin 1738'de Latince olarak yayınladığı "Specimen Theoriae Novae de Mensura Sortis"(Bernoulli, 1954: 23-24) adlı makalesinde yaptığı tanıma göre:

"Eğer bütün olası kar beklentilerinin faydaları, bu beklentilerin bütün oluşabilme alternatiflerinin sayısı ile çarpılıp, bulunan sonuç toplam alternatif sayısına bölünürse ortalama fayda elde edilir. Ortalama fayda ise problemin risk değerine karşılık gelmektedir."

İKİNCİ BÖLÜM

2. FAYDA VE MUTLULUK ORANLARININ İNCELENMESİ

2.1. Faydanın Ölçülebilirliği

Faydacılık felsefesini 1789 yılında tanımlayan, Jeremy Bentham, insanlığı acı ve hazın yönetiminin altına olduğundan bahseder. Bentham, faydayı "haz, iyilik ya da mutluluk üretme eğilimi veren özellik" olarak tanımlamaktadır (Bentham, 1776: 64). Dolayısıyla insanların faydalarını en üst düzeye çıkarmaya çalıştığı varsayımı Bentham'a dayanır (Kahneman, vd., 1997: 375). Bentham'a göre fayda, psikolojik bir büyüklük olup bu büyüklük, bireyin içsel mutluluğu ile ölçülebilmektedir (Wilkinson, 2008: 54).

Bentham'ın faydacılık felsefesi üç ilkeye dayanır (Kamilçelebi, 2019: 84).

- 1) Bireyin mutluluğu
- 2) Bireyin aldığı hazların artması
- 3) Bireyin çektiği acıların azalması

olarak tanımladıktan sonra birey için nihai iyinin mutluluk olduğu iddia edilir.

En büyük mutluluk ilkesine göre en fazla sayıda insanın mutluluğunu sağlayan eylemler doğrudur, Bentham'a göre her bireyin öznel mutluluğu, nesnel bir şekilde, zevklerin yoğunluğuna ve süresine bakılarak ölçülebilir. Toplumun mutluluğu hesaplanırken, her bireyin mutluluğu eşit olarak değerlendirilmelidir. Bentham, bu psikolojik büyüklüğü ölçmek için "mutluluk hesabı" olarak adlandırdığı bir yöntem geliştirmiştir. Bu yöntemle göre, hazlar tablo halinde sıralanıp, birbiriyle karşılaştırılarak puanlandırılmaktadır. 1863 yılında John Stuart Mill, faydacılık kavramı hakkında önemli çalışmalarda bulunmuştur. John Stuart Mill, Bentham'ı "mutluluk hesabı" konusunda eleştirmiştir. Mill'e göre mutluluk kavramı, sadece hazların niceliği ile değil, niteliği ile de ilgilidir. Örneğin, gelişmiş bir bireyselliğe sahip olmayan bir kişinin tatmini ile, gelişmiş bir bireyselliğe sahip bir filozofun mutluluğu aynı kefeye konulamaz. Daha yüksek yetilere sahip olanların mutlu olmaları için daha fazla şeye ihtiyaçları olduğunu ve daha sık daha büyük acılar hissedebildiğini ama yine de, daha aşağı bir varoluş aşamasına dönmeyi hiçbir zaman gerçekten arzulamadıklarını iddia eder. Mill hazların ölçümü konusunda da Bentham'dan farklı düşünmektedir. Mill'e göre hangi zevkin daha değerli olduğuna karar verebilecek olanlar, iki zevki de tatmış ve ikisinden de haz alacak yetkinliğe sahip olanlardır. (Mill, 2007: 7 – 8).

1950'lerde de mantıksal pozitivizm hâkimdir ve rasyonel tercih teorisi, risk ve belirsizlik üzerine yoğunlaşmış, Samuelson'un ve Friedman'ın da uyguladığı matematiksel metodların bireyin rasyonel davranarak faydasını maksimize ettiği savunulmuş ve öznel deneyimler nesnel bir şekilde gözlemlenemediği için bilimsel olmadığı gerekçesiyle de kabul edilmemiştir (Frey ve Stutzer, 2002: 404).

Böylelikle bireye göre öznel değerler, ölçüt alınarak faydanın ölçülebileceğini, topluma göre ise bu değerler nesnel boyutta olduğu için faydanın ölçülemez olduğu sonucu çıkarılır.

Geçmiş dönemlere bakacak olursak; Klasik iktisatçılar fayda maksimizasyonundan bahsetmekte ve bilinen sonuçlar üzerinden değerlendirme yaparken, neoklasik iktisatçılar rasyonaliteyi fayda ile bağdaştırmışlardır. Görüldüğü gibi ana iktisadi akım faydanın, gözlemlenen seçimlerden ve bu seçimleri sıraya koymaktan ibaret olduğunu savunmaktadır (Kahneman, vd., 1997: 375).

Kahneman çalışmasında karar faydasından farklı olan deneyimlenen faydanın hazzı bir karakteristiğe sahip olduğu ve ölçülebildiği bir dizi deney sonucu kanıtlanmıştır. Deneyimlenen fayda elde edilen kalitenin hazzal biçimi olup, anlık fayda ve hatırlanan fayda olarak iki kısma ayrılır. Deneyimlenen faydanın temel yapı bloğu anlık faydadadır. Anlık fayda, yaşanan anın acısı veya hazzıdır ve zamana yayılan sonuçların geçmiş üzerine ölçütüdür. Hatırlanan fayda, hafıza temel alınarak ölçülmekte ve zamana yayılan sonuçların

geçmişe dayalı bir değerlendirmesidir. Aynı zamanda bireyin geçmişe yönelik memnuniyetinin veya memnuniyetsizliğinin geçmiş sonuçlarıyla ilişkisinin toplamı olarak ifade edilmektedir. Deneyimlenen fayda, hazcı deneyimin sonucuyla ilgilidir (Kahneman, vd., 1997: 375 - 376). Karar alırken görülen çelişkileri vurgulayan çalışmalarda, standart iktisat teorisinin dayandığı nesnel yaklaşım teorik ve deneysel açıdan sorgulanmaktadır. Nesnel yaklaşımın bireylerin iyi olmasını anlamaya yönelik bir katkı sağlamaması nedeniyle iyi olmayı anlamak için öznel yaklaşımın temel alınması gerektiği savunulmaktadır (Thaler, 1994: 72).

Deneyimlenen fayda, öznel deneyimlerin bir ön raporudur. Bireyin elde ettiği kalitenin hazsal biçimidir ve deneyimlenen faydada anlık elde edilen faydaya göre karar verilir. Memnuniyet ve memnuniyetsizlik deneyimin her bir anında yer alabilmektedir, fakat insanların sonuçlara verdiği değer zamanla genişletilmiştir. Karar faydası ise bir verilen karardaki sonucun ağırlığıdır. Gözlemlenen bir davranışın temelini oluşturur. Zamana yayılan sonuçlar üzerine bir ölçüttür ve tercihlerden bir sonuca varır. Toplam fayda, normatif bir kavramdır. Zamana yayılan sonuçların olabilirliği üzerine bir ölçüt olan toplam fayda, bir takım normatif kurallara göre anlık faydanın geçici görünüşünden inşa edilmiştir. Tahmini fayda ise, deneyimlenen faydanın sonucu hakkındaki inançlardır (Kahneman, vd., 1997: 375 – 377).

2.1.1. Örnek 6: Fayda Maksimizasyonu Bazı Durumlarda Gerçekleşmez

Amnezi, olarak bilinen ağır derecede unutkanlık hastalığı, bir katılımcı ile yapılan deneyde, bu hastanın mutfağına iki tost makinesi konulmuştur. Bu makinelerden sağ taraftaki normal çalışmakta, sol taraftaki ise elektrik kaçırmaktadır. Tostlar olduktan sonra hasta tostları alırken tost makinesi elektrik kaçırdığından elektrik çarpmaktadır. Hasta, acı çektiğinden dolayı elini hızlıca geri çekmektedir. Amnezi hastası, yaşadığı bu deneyimi ertesi sabah hatırlamadığı için şok beklememekte, tost makinelerinin seçimine yönelik kayıtsız kalmaktadır. Unutkan olan bu hastanın elektrik kaçıran tost makinesinde tostunu yapması onun faydasını maksimize etmeyecektir. Bu gibi bilişsel bozuklukları olan kişilerde fayda maksimizasyonu gerçekleşmeyecektir (Kamilçelebi, 2019: 93). Bu sayede bilişsel fonksiyonları normal olmayan bireylerde fayda kavramı söz konusu değildir.

Benliğimiz yaşadığımız deneyimleri değerlendirirken bu deneyimlerin sürelerini ihmal ederek zirve - son kuralını benimser. Benliğimiz sadece deneyimin zirve noktasında ve sonundaki anları hatırlayarak tüm deneyimi bu ikisinin ortalamasına atfeder (Kahneman, vd., 1997: 376).

Genellikle insanlar mutluluk veya keder verici durumlara hemen uyum sağlamaktadırlar. Maaş artışı ve piyango kazanma gibi iyi bir olayı yaşadıkten sonra veya kayıp ve hastalık gibi kötü bir olayı yaşadıkten sonra insanlar duygusal olarak bu duruma hemen adapte olur. Bu durum ise hedonik adaptasyon olarak adlandırılmaktadır (Brickman ve Campbell, 1971: 287 – 305).

2.2. Bireysel Mutluluk Oranlarının İncelenmesi

Bireysel mutluluk, kişinin haz kavramı ile doğrudan ilgilidir. Kişisel ihtiyaçlarının karşılanması haricinde bireysel doyumluğa erişim mutluluk endeksleri ile ölçümlenebilir. Bu ölçümler kitlesel boyutta olup analizler kapsamında değerlendirilmektedir.

Mutluluğun kökenleri, ilk insandan itibaren süregelmiştir. Mutluluk arayışı ünlü düşünür Aristoteles' e göre, bireyin motivasyonlarına ulaştığında ya da çeşitli ihtiyaçları uygun bir biçimde giderildiğine hissedilen duygudur (Tamir, vd., 2017: 1454).

Genel olarak ifade etmek gerekirse, mutluluk bireyin hayatından duyduğu hoşnut olma hali ya da hissedilen psikolojik refah olarak açıklanabilir. Mutluluk yaşam boyu gündemde olan bir kavramdır ve farklı boyutları vardır. Ryan ve Deci'nin 2001 yılında yaptıkları çalışma kapsamında, mutluluğun üç ana boyutla incelenebileceğini ifade etmektedirler. Bunlar; öznellik, olumlu ölçümler / nitelikler ve öznel iyi olma ölçümleridir. Mutluluk bireyin kendi durumunu algılama hali olduğundan öznel bir boyuttur. Öznellik; kişinin mevcut durumu bireysel olarak algılama biçimidir. Olumlu ölçümleri ve nitelikleri mutluluğun çeşitli seviyeleri “az mutlu, orta mutlu, çok mutlu” arasındaki etmenlerle ilişkisini, öznel iyi olma ölçümleri ise kişinin yaşamına dair unsurları bütüncül bir yaklaşımla ele alınmasını içermektedir (G. Çelebi ve B. Çelebi, 2020: 180).

2.2.1. Türkiye'nin Yer Aldığı Anket Çalışmaları

Birleşmiş Milletler de 2012 yılından itibaren 156 ülkenin mutluluk raporunu yayımlamaktadır. 2019 yılında yayımladıkları Finlandiya'nın birinci sırada yer aldığı bu rapora göre Türkiye 79. sırada yer almaktadır. Raporda Cantril Yaşam Basamakları olarak adlandırılan ve sıfırdan 10'a kadar ölçeklendirilen yaşam değerlendirmesine göre Türkiye'de yaşayanların ortalama mutluluk seviyesi 5.37 olarak belirtilmektedir (Worldhappiness, 2021).

Diğer bir araştırma da Dünya Değerler Anketi'nin yaptığı araştırmadır. Dünya Değerler Anketi'nde 81 farklı ülkedeki insanların yaşam memnuniyetini ölçmek için “Bütün her şey göz önüne alındığında hayatınızdan genel olarak ne kadar memnunsunuz?” sorusu sorulmaktadır. Cevaplar “Hiç memnun değilim” cevabından “Çok memnunum” cevabına doğru 10 ölçeklidir. Dünya Değerler Anketi'nde mutluluk “Bugünlerde genel olarak mutlu musunuz?” sorusu sorularak dört ölçek ile ölçülmektedir. Ölçekte “1. Çok mutluyum”u ifade ederken “4. Hiç mutlu değilim”i ifade etmektedir³¹⁷. Bu ölçeğe göre 2012'de Türkiye'de yaşayanların yaşam memnuniyeti 7.25, mutluluğu ise 1.8'dir (Worldvaluesurvey, 2021).

Yaşam memnuniyeti 2017 yılında “Son zamanlardaki yaşam memnuniyetinizi 0 ile 10 arasında derecelendiriniz” ifadesi ile ölçülmüştür. Cevaplar 11 ölçeklidir, sıfır yaşamdan hiç memnun olmamayı, on ise çok memnun olmayı ifade eder. Türkiye İstatistik Kurumu'nun yaptığı bu araştırmada mutluluk ölçüt alınmayıp sadece yaşam memnuniyet seviyesi belirlenmiş ve bu oran 5.46 çıkmıştır (Tuik, 2021).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. Oyun Teorisinin Davranışlara Etkisi

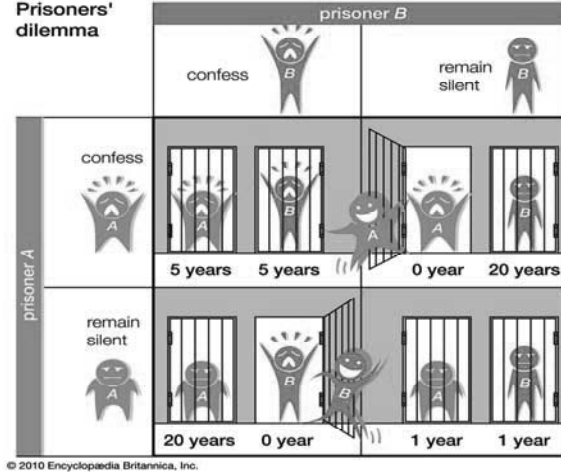
John Nash'in oyun teorisinde işbirliği genellikle mahpus ikilemi olarak adlandırılan sıfır toplamı olmayan bir oyunla analiz edilir. Oyuncular, stratejilerini oyunda ulaşmak istedikleri sonuca göre belirlerler. Bunu yaparken matematiksel hesaplamaları kullanırlar ve kendileri için en rasyonel sonuca ulaşmak ister, faydasını maksimize etmeye çalışır. Oyunun sonucu oyuncuların stratejilerine bağlıdır, ancak oyuncular bu stratejileri belirlerken birçok faktörü göz önünde bulundurmaktadır. Oyuncular arasındaki iletişim, oyunun tekrarlı olup olmaması, oyuncular arasındaki güven, oyuncular arası işbirliği, oyuncuların rasyonelite anlayışları, oyuncuların net kazanç ya da mutlak kazançtan hangisini elde etmek istediği gibi durumlara göre stratejilerini belirleyeceği için bu faktörler oyunun sonucunda da etkili faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır (Chaudhuri, 2009: 15).

Oyun teorisi kavramı ilk olarak, matematiksel anlamıyla Von Neumann ve Morgestern tarafından yazılan "Theory of Games and Economic Behavior" adlı kitap ile ortaya çıkmıştır. Genellikle sıfır toplamı toplamı oyunları açıklamışlardır. Ancak daha sonra 1994 yılında Nobel Ekonomi Ödülüne layık görülen John Nash toplamı sıfır olmayan oyun teorisini geliştirecektir (Aktan, 2018: 373). Yöntemsel olarak birçok farklı analizi içinde barındıran oyun teorisi kavramı davranışsal veriler ile matematiksel sonuçlara ulaşmaktadır.

3.1. Mahkumlar Çıkmazı

Nash'in açıkladığı toplamı sıfır olmayan oyunlar incelenmiş ve bunlara çeşitli örnekler oluşturulmuştur. İşbirlikli oyunlara oluşturulan en ünlü örnek, Al Tucker tarafından bulunan "Mahkumlar Çıkmazı" diğer bir adıyla "Prisoner's Dilemma"dır. Bu kavram, iki farklı zanlı üzerinden incelenmektedir. Bunlar iki ayrı odada eş zamanlı olarak sorgulanırlar. Elleri dört seçenek vardır. Her iki tarafın da itiraf etmesi, birinin sessiz kalıp diğerini itiraf etmesi, karşılıklı olarak birbirlerini ele verme ve her ikisinin de sessiz kalması durumudur. Her iki tarafında itiraf etme seçeneği kimsenin yararına olmayacağı için burada ele alınmaz. Birinci seçenek birinin sessiz kalıp, diğerini ele vermesidir. Şayet zanlılardan birisi, diğerini ele verirse ve diğeri de sessiz kalırsa; sessiz kalan 20 yıl ceza alacaksa bunun tamamını alır, ele veren ise cezadan kurtulmuş veya büyük oranda hafifletilmiş olarak sıyrılır. Anlatılan bu seçenek baskın stratejidir. İkinci seçenek olan karşılıklı olarak birbirlerini ele verme durumunda ise her iki taraf kazançlıdır. Ama ilkinde göre daha az kazanç sağlar. Karşılıklı olarak birbirlerini ele verme durumunda, her iki tarafında cezası 20 yıldan 5 yıla düşer. En son seçenek ise her iki tarafın sessiz kalmasıdır. Bu "cooperative games" diğer adıyla işbirlikli oyunlar kapsamına girer. Çünkü sessiz kalma durumu, genellikle önceden verilen bir kararla gerçekleştirilir. Sessiz kalma ve suçu itiraf etmeme durumunda deliller yeterli olmazsa serbest kalacaklardır veya ceza alsalar dahi bu ceza asgariye inecektir. Bu seçenek her iki taraf içinde en kazançlı olandır. Mahkumlar Çıkmazı'nın önemi, Nash dengesine ters düşmesinden kaynaklanmaktadır. Nash dengesinde, herkes kendi çıkarına olan baskın stratejiyi seçecektir. Fakat son seçenek olan sessiz kalmak, her iki taraf için

baskın değil, grup için olumlu bir stratejidir. Görüldüğü üzere “Mahkumlar Çıkmazı”, Nash dengesinden bu yönüyle ayrılır ve genellikle işbirlikli oyunların baskın stratejisini anlatmada daha etkilidir (Demirkan, 2010: 50 - 54).

Şekil 4. Mahkumlar Çıkmazı

Kaynak: (Britannica, 2010)

3.2. Ültimatom Oyunu

Ültimatom oyunu, insanların ekonomik kararları nasıl aldıklarını basit ama etkili bir biçimde analiz etmemize imkan tanır. Bu çerçevede ultiमतom oyununun deneysel ekonomide kullanılması ve sonuçların rasyonel oyun teorisi tahminlerine uymaması, evrimsel oyun teorisi kavramının geliştirilmesine ve ekonomi biliminin yeni bir biçim almasına yol açmıştır (Rizvi, 2003: 388).

3.2.1. Örnek 7: Rasyonel Birey Varsayımına Ters Düşen Deney

Bir deneyde, toplam tutarın 10 dolar olduğu ve gönderici – alıcı arasında geçen bir deneyden bahsedelim. Nash dengesi göndericinin 9 doları elinde tutup alıcıya 1 dolar göndermesidir. Bu teklifte alıcının rasyonel olduğu varsayımı temel alındığında kendisine gönderici tarafından hiç para gönderilmemesi dışındaki tüm teklifleri kabul etmesi gerekir, çünkü kazanacağı miktar 1 dolar olsa bile hiç kazanmamaktan daha iyidir. Yapılan deneysel çalışmalar gönderici alıcıya az miktarda bir para gönderirse alıcının bu parayı sıklıkla reddettiğini göstermektedir. Çünkü genel olarak göndericilerin az miktarda bir para göndermesine karşı alıcılar duygusal olarak kızgınlıkla tepki verip karşı tarafı cezalandırmaktadır. Göndericiler ise sıklıkla adil bir şekilde yüzde 40 ila yüzde 60 arasında para göndermekte-

dir. Dahası, göndericiler bu adil teklifleri reddedilme korkusu ile yapmamaktadır. Kendi istekleri ile yapmaktadırlar (Thaler, 2000: 139 – 140).

Ültimeatom oyunu insanların tercihinde iki unsuru ortaya çıkarır. Bunlardan biri olan gönderici algısında insanların diğer insanları önemseydiğini ve onlara yardım etmek için kendi kaynaklarından vazgeçtiğini gösteren kısımdır. Bu durum ana akım iktisadın iddia ettiği çıkarını maksimize etmeyi düşünen birey kavramını değişime uğratmaktadır. Çünkü rasyonel karar teorisine göre gönderici az miktarda bir para gönderse bile, alıcının bu teklifi kabul etmesi beklenir. Diğer unsur ise alıcıların algıladıkları adil olmayan teklifleri reddederek olumsuz tepki vermesini ve göndericinin bu davranışını cezalandırmak için elde edeceği miktardan da vazgeçmeye meyilli oluşunu göstermesidir (Mullainathan, 2016: 107).

SONUÇ

20. yüzyıl'da ortaya çıkan mantıksal pozitivizm etrafında şekillenen rasyonalite kavramı, insanların davranışlarını anlamlandırmak için kullanılmaktaydı. Çünkü rasyonel birey bir yandan faydacılık prensibi gereği hareket ederken, diğer yandan kendi çıkarları için maksimum davranış göstermektedir. Ancak daha sonra 1970'li yılların başında bilişsel psikoloji alanında yaptıkları çalışmalar ile Daniel Kahneman ve Amos Tversky, insanların sınırlı bir rasyonaliteye sahip olduğunu, sistematik hatalar yaptıklarını ve bu hataların çoğunlukla ön yargılardan dolayı oluştuğu gerçeği psikolojik temelde, anket ve deney yöntemleriyle ortaya çıkmaktadır. Günümüz standartlarında, yerel ve küresel bazda yapılan anketler ve gözlemler neticesinde bireylerin memnuniyet oranları, yaşam standartları, refah düzeyleri gibi konularda ampirik verilere erişilebilmektedir.

Davranışsal iktisat kavramı, psikoloji temelli olarak, bireylerin olaylara karşı tutum ve yaklaşımlarını belirlemede oyun teorisine katkıda bulunmuştur. Davranışsal iktisattaki deneyler oyun teorisi ile birleştirilerek insanların iktisadi davranışları analiz edilmiştir.

2002 yılında, Daniel Kahneman, insanların irrasyonel kararlar almaları yönündeki davranışları ile Vernon Smith ise, alternatif piyasa mekanizmaları konusunda yapmış olduğu laboratuvar deneyleri sayesinde, Nobel Ekonomi Ödülü'ne layık görülmüşlerdir. Diğer yandan zihinsel muhasebe kavramı ile öne çıkan Richard Thaler geliştirdiği bu sistemi ve farklı konularda yapmış olduğu çalışmaları ile 2017 yılında Nobel Ekonomi Ödülü'nün sahibi olmuştur.

Çağımızın bilişsel analiz sürecinde, insan davranışlarını veri kabul edip onlar üzerinde deneyler yapan davranışsal iktisat alanında pek çok farklı sonuç ve buna bağlı değerlendirme yapılmaktadır.

KAYNAKÇA

- Adam S. (2010). *The theory of moral sentiments*. United Kingdom: Harriman House Limited.
- Aktan, C.C. (2018). *Yeni iktisat okulları ve iktisadi düşünce*. (3. Basım). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Aktan, C. C., ve Yavuzaslan, K. (2020). Davranışsal iktisat: Bireylerin iktisadi karar ve tercihlerinde zihinsel, duygusal ve psikolojik faktörlerin analizi. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 12 (2), 100-120. <https://dergipark.org.tr/tr/download/articlefile/1267895> adresinden alındı
- Atık, M., Yılmaz, B., ve Köse, Y. (2018). Bireysel finansal kararlarda zihinsel ön yargıların etkisi: Mental Muhasebe. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 17. ÜİK Özel Sayısı, 717 - 730. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/513212> adresinden alındı
- Atkinson R. L., Atkinson, R. C., Smith, E. E., Bem D. J., and Hoeksema, S. N., (1996). *Hilgard's introduction to psychology*. (Twelve edition). United States: Harcourt Brace College Publishers.
- Bentham, J. (1776). *A fragment on government*, London: T. Payne, P. Elmsly, E. Brooke.
- Bernoulli, D.(1954). Exposition of a new theory on the measurement of risk. *Econometrica*, Vol 22, No 1, 23 – 36. <https://www.jstor.org/stable/1909829?origin=crossref> adresinden alındı
- Brickman, P., and Donald T. C. (1971). Hedonic relativism and planning the good society. M. H. Appley (Ed.), *Adaptation-level theory* (pp. 287-305). New York: Academic Press. <https://www.semanticscholar.org/paper/Hedonic-relativism-and-planning-the-good-society-BrickmanCampbell/705b7748c08bfdd1808d76a6b10a37842a2482ef> adresinden alındı
- Burger, J. M. (2006). *Kişilik*. (Çev. I. D. Sarıoğlu). İstanbul: Kaknus Yayınları. (Eserin orijinali 2003 de yayımlandı).
- Camerer, C., and Ho, T. H. (1999). Experience - weighted attraction learning in normal form games. *Econometrica*, Vol. 67, No. 4, 827 – 874. <https://authors.library.caltech.edu/22107/1/1468-0262.00054%5B1%5D.pdf> adresinden alındı
- Chaudhuri, A. (2009). *Experiments in economics: playing fair with money*. New York: Routledge.
- Çelebi, G., ve Çelebi, B. (2020). Bireylerin mutluluk düzeylerinin değişkenler açısından incelenmesi. *Academic Review of Humanities and Social Sciences*, Vol. 3, No. 1, 179 – 189. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1151972> adresinden alındı
- Demirkan, Y. (2010). Oyunlar teorisi ve tarihsel gelişimi. *İstanbul Erkek Lisesi Dergisi*, 50 – 54. https://ielbek.files.wordpress.com/2010/09/10_50-54_oyunlarteorisi.pdf adresinden alındı
- Ertürk, M. E. (2017). Bilimsel psikolojinin tarihsel süreci üzerine. *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 7 (14), 161- 180. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/591558> adresinden alındı
- Fisher, I. (1928). *The money illusion*. New York: Adelphi Publishers.
- Freud, S. (2019). *Haz ilkesinin ötesinde ben ve id*. (Çev. A. Babaoğlu). İstanbul: Metis Yayınları. (Eserin orijinali 1919'da yayımlandı).
- Frey, B., and Stutzer, A. (2002). What can economists learn from happiness research?. *Journal of Economic Literature*, Vol. 40, No. 2, 402 - 435. <https://edoc.unibas.ch/20762/1/002205102320161320.pdf> adresinden alındı
- Galton, F. (1886). Regression towards mediocrity in hereditary stature. *The Journal of the Anthropological Institute of Great Britain and Ireland*, Vol. 15, 246 – 263. Web: <https://utstat.toronto.edu/reid/sta2212s/Galton85.pdf> adresinden alındı
- Hens, T., and Bachmann, K. (2008). *Behavioural finance for private banking*. Chichester, West Sussex: John Wiley & Sons Ltd.
- Hershfield, H. E., Goldstein, D. G., Sharpe, W. F., Fox, J., Yeykelis, L., Carstensen, L. L., and Bailenson, J. N. (2011). Increasing saving behavior through age - progressed renderings of the future self. *Journal of Marketing Research*, Vol. 48, 23–37. <https://vhil.stanford.edu/mm/2011/hershfield-jmr-saving-behavior.pdf> adresinden alındı
- Hicks, J. R. (1946). *Value and capital: An inquiry into some fundamental principles of economic theory*. (2. Edition). Oxford: Clarendon.

- Hume, D. (1978). *A treatise of human nature*. K. A. Selby-Bigge and P. H. Nedditch. (Eds.), (Second Edition), Oxford: Clarendon.
- Kahneman, D., and Tversky, A. (1973). On the psychology of prediction. *Psychological Review*, Vol. 80 No. 4, 237 - 251. <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.357.4117&rep=rep1&type=pdf> adresinden alındı
- Kahneman, D., and Tversky, A. (1979). Prospect theory: An analysis of decision under risk. *Econometrica*, Vol. 47, No. 2, 263 – 292. <https://www.uzh.ch/cmsssl/suz/dam/jcr:00000000-64a0-5b1c-0000-00003b7ec704/10.05-kahneman-tversky-79.pdf> adresinden alındı
- Kahneman, D., Wakker P. P., and Sarin, R. (1997). Back to Bentham? Explorations of experienced utility. *The Quarterly Journal of Economics*, Vol. 112, No. 2, 375 – 406. <https://academic.oup.com/qje/article-abstract/112/2/375/1870917?redirectedFrom=fulltext> adresinden alındı
- Kahneman, D. (2011). *Thinking, fast and slow*. New York: Farrar, Straus and Giroux.
- Kamilçelebi, H. (2019). *Davranışsal iktisat*. IJOPEC Publication Limited London. http://www.ijopec.co.uk/wp-content/uploads/2020/01/2019_20.pdf adresinden alındı
- Kenneth D. B. (1987). *Methods of Social Research*. (Third Edition). New York: The Free Press.
- Mandler, M. (1999). *Dilemmas in economic theory: Persisting foundational problems of microeconomics*. New York: Oxford University Press.
- McLeod, S. A. (2019). *Simply Psychology*. <https://www.simplypsychology.org/psyche.html> adresinden alındı
- Mill, J. S. (2007). *Utilitarianism*. Mineola, New York: Dover Publications.
- Mitchell, W. C. (1914). Human behavior and economics: A survey of recent literature. *Quarterly Journal of Economics*, Vol. 29, No. 1, 1 – 47. <https://academic.oup.com/qje/article-abstract/29/1/1/1902238?redirectedFrom=fulltext> adresinden alındı
- Mitchell, W. C. (1910). The rationality of economic activity. *Journal of Political Economy*, Vol. 18, No. 3, 197 – 216. <https://www.journals.uchicago.edu/doi/pdf/10.1086/251677> adresinden alındı
- Mullainathan, S. (2016). Psikoloji ve kalkınma iktisadı., H. Kamilçelebi (Editör). *Davranışsal iktisat ve davranışsal iktisadın uygulamaları*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Prisoner's Dilemma (2012). <https://www.britannica.com/science/game-theory/The-prisoners-dilemma> adresinden alındı
- Rizvi, S. A. (2003). Postwar neoclassical microeconomics. In J. W. Samuels, J. E. Biddle, and J. B. Davis (Eds.), *A companion to the history of economic thought* (pp. 377 – 394). Blackwell Publishing.
- Robbins, L. (1984). *An essay on the nature and significance of economic science*. New York University Press.
- Schultz, D. P., and Schultz, S. E. (2012). Modern psikoloji tarihi. (Çev. Y. Aslay). İstanbul: Kaknüs Yayınları. (Eserin orijinali 1987'de yayımlandı).
- Shiller, R. J. (1998). Human behavior and the efficiency of the financial system. *NBER Working Paper*, No. 6375. 1 - 56. https://www.nber.org/system/files/working_papers/w6375/w6375.pdf adresinden alındı
- Tamir, M., Schwartz, S. H., Oishi, S., and Kim, M. Y. (2017). The secret to happiness: Feeling good or feeling right?. *Journal of Experimental Psychology: General*, Vol. 146, No.10, 1448 –1459. <https://www.apa.org/pubs/journals/releases/xge-xge0000303.pdf> adresinden alındı
- Teitelbaum, J., and Zeiler, K. (Eds.). (2018). *Research handbook on behavioral law and economics*. Northampton, MA : Edward Elgar Pub.
- Thaler, R. H., and Benartzi, S. (2004). Save more tomorrow TM: Using behavioral economics to increase employee saving. *Journal of Political Economy*, Vol. 112, No. S1, 164–187. https://econpapers.repec.org/article/ucpjpolec/v_3a112_3ay_3a2004_3ai_3as1_3ap_3as164-s187.htm adresinden alındı
- Thaler, R. H. (1994). *The winner's curse: Paradoxes and anomalies of economic life*. New Jersey: Princeton University Press.
- Thaler, R. H. (2000). From homo economicus to homo sapiens. *Journal of Economic Perspectives*, Vol. 14, No. 1, 133 – 141. <https://pubs.aeaweb.org/doi/pdfplus/10.1257/jep.14.1.133> adresinden alındı
- TUİK (2021). *2017 Yılı Yaşam Memnuniyeti Araştırması*. www.tuik.gov.tr adresinden alındı

- Tversky, A., and Kahneman, D. (1981). The framing of decisions and the psychology of choice. *Science*, Vol. 211, No. 4481, 453 - 458. https://www.uzh.ch/cmsssl/suz/dam/jcr:fffff-fad3-547b-ffff-ffffe54d58af/10.18_kahneman_tversky_81.pdf adresinden alındı
- Tversky, A., and Kahneman, D. (1986). Rational choice and the framing of decisions. *The Journal of Business*, Vol. 59, No. 4, 251–278. https://edisciplinas.usp.br/pluginfile.php/1945681/mod_resource/content/1/Tversky%20and%20Kahneman_Rational%20Choice%20and%20the%20Framing%20of%20Decisions.pdf adresinden alındı
- Tversky A., and Kahneman, D. (1992). Advances in prospect theory: Cumulative representation of uncertainty. *Journal of Risk and Uncertainty*, Vol. 5, No. 4, 297 – 323. https://psych.fullerton.edu/mbirnbaum/psych466/articles/Tversky_Kahneman_JRU_92.pdf adresinden alındı
- Wilkinson, N. (2008). *An introduction to behavioral economics*. London: Palgrave Macmillan.
- World Happiness Report. (2021). *Dünya Mutluluk Raporu*. <https://worldhappiness.report>. adresinden alındı
- World Values Survey. (2021). *Dünya Değerler Anketi*. <http://www.worldvaluessurvey.org> adresinden alındı

Merkantilist Politikalar Karşısında Osmanlı İktisadi Yapısı

Hatice DOĞAN

GİRİŞ

Osmanlı Devleti 14.ve 16. yy arasında klasik iktisadi yapısını bozmamış, değişen ve gelişen dünya düzenine rağmen 17. Ve 18.yy'lı öyle veya böyle bir şekilde geçirip 19.yy'ın ilk yarısına kadar köklü bir değişim geçirmeden yaşamıştır.

Biz ise bu makalede 15. ve 16.yy arasında Osmanlı iktisadi yapısını irdeleyeceğiz. Klasik dönem olarak adlandırılan ve Osmanlı'nın altın çağını yaşadığı bu dönemde devletin iktisadi oluşumunda toplum düzeninin büyük bir önemi bulunmaktadır. Bu sebepten iktisadi olarak oluşan düzen sırf iktisadi bir mahiyet göstermez. Toplumun dini, örfi, siyasi ve askeri zeminindeki yapılanmadan süregelen bir sistem oluşturulmuştur. Devlet birçok iktisadi fonksiyonunu tebaası için din, siyaset, ahlak, cemaat içinde sarmal bir toplumsal düzen olarak göstermektedir. Dolayısı ile devletin iktisadi düzeninin belirginleşmiş bir kuralı yoktur. Zamanın toplumsal yapısı ve şartlarına bakılmaksızın devletin bu anlamda birçok iktisadi uygulamasını anlamamız ve yorumlamamız mümkün değildir.

Osmanlıda uygulanan politikalarda temel amaç ihtiyaçların karşılanması iken batıda gelişen dünya düzeninde merkantilist politikalar baş göstermiş ve ticaret ile birlikte artık ürün kavramı ortaya çıkmıştır. Avrupa'daki uygulanan iktisadi faaliyetlerdeki temel amaç ihtiyaç fazlası mal üretip dış ticareti artırmak olmuştur. Bu çalışmamızda Osmanlıda ve Avrupa'da iktisatta uygulanan bu iki temel amaç üzerinden bir karşılaştırma yapılmıştır. Kavramların toplumlar ve ekonomi üzerinde oluşturduğu etki zamanla toplumsal düzende değişiklik oluşturmasıyla değişen Avrupa bu süreç hiçte kolay olmamıştır. Zorlu mücadeleler sonucunda oluşturulan merkantilist politikalar Avrupa'nın sömürü aracı olarak da kullanılmıştır.

1. MERKANTİLİZM

Merkantilizm kelimesinin kökeni “merkant” sözcüğünden gelir ki bu da Latince’de tüccar demektir. ¹ Merkantilizm, 1450-1750 yıllarında Ortaçağda doğmuş ve akım halini almış bir iktisadi düşünce bütünüdür. Bu zaman dilimi tam da kapitalist sistemin hayata geçmesinden hemen önce, Avrupa’da feodalizmin çöktüğü yıllardan hemen sonrasına teka-bül etmektedir.²

16.yydan itibaren ulus devletlerin doğuşu ve reform, rönesans ve coğrafi keşifler gibi tarihi olaylar sonucu Avrupa toplumunda köklü değişimler yaşanmaya başlanmıştır. Ortaçağ düşünceleri bir kenara bırakılıp rasyonelizm benimsenmiş ve hayatın her alanında önemli köklü değişimler gözlemlenmişti. Tüm bu değişimler ekonomiyi de etkilemiş ve merkantilist düşüncenin doğmasına zemin hazırlamıştı. ² Avrupa’da doğan merkantilist düşüncenin temsilcileri arasında Jean Bodin, Jean B. Colbert, Thomas Myles, Montaigne ve Antonia Serra bulunur.³ Bunlardan daha önce 16.yy’da ise John Locke, David Hume, Adam Smith, John Stuart Mill ve Nikolas Kopernik gibi önemli düşünürlerin iktisadi görüşleri merkantilistlerin doğmasına ve merkantilist düşüncenin gelişimine büyük katkı sağlamıştır. ⁴

Merkantilist düşünce sistemine göre devletlerin zenginleşmek için altın ve gümüş gibi değerli madenlere sahip olmaları gerekmektedir. Daha fazla güç için daha fazla maden biriktirmek zorunda olan devletin, aynı zamanda korumacı ve müdahaleci bir politika izlemesi merkantilistlere göre elzemdir. Onlar için devlet, ekonomide ihracat fazlası vermek için sağlam ve katı politikalar uygulayıp iktisada tam müdahale etmekle mükelleftir.

Merkantilizmin temel amacı, değerli madenler alanında ihracatı artırıp ithalatı azaltmak yani dış ticaret fazlası vermektir. Böylelikle bu değerli madenleri ülke içinde olabildiğince fazla tutarak devletin zenginleşmesini hedefler. Fazla ihracat yapabilmek için de üretim ülke genelindeki tüketimden fazla olmalıdır. Merkantilist düşünürler ülke içinden değerli maden çıkışına karşı radikal önlem amaçlı ithalatın yasak olmasını bile zaman zaman gündeme getirmişlerdir. Yalnızca hammadde ithalatına istisna getirmişler, (tüm dünyada üretimin sekteye uğramaması için) hatta ülkeye maden getireceği için buna teşvik bile etmişlerdir. ⁵

Zaman içinde her düşünür kendine özgü merkantilist fikirler ortaya atmıştır. Bu nedenle Avrupa’da her ülkede uygulanan merkantilist politikalar farklı isimlendirilmiştir.⁶⁷ Şimdi sırasıyla bu ülkelerdeki merkantilist politikaları ele alalım: ⁸

¹ Stratejik Ortak, “Merkantilizm: 16-18. Yüzyıllar Arası Ticarete Bakış” <https://www.stratejikortak.com/2020/09/merkantilizm-ticaret-osmanli.html> (Erişim:09.01.2022) ² Ekonomi Okulu, “Merkantilizm Nedir?” <https://www.ekonomiokulu.net/2020/03/27/merkantilizm-nedir/> (Erişim:09.01.2022)

² Hasan Sencer PEKER, “Avrupa’da Merkantilist Uygulamalar ve Osmanlı Ekonomisi İle Bir Karşılaştırma” **Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Y.2015, Cilt 5, Sayı1, ss.3

³ Nazım Öztürk, **Piyasanın Başarısızlığından Kamu Ekonomisinin Başarısızlığına Ekonomide Devletin Değişen Rolü**, Ankara: Palme Yayıncılık, 2007, s. 10.

⁴ Stratejik Ortak, “Merkantilizm: 16-18. Yüzyıllar Arası Ticarete Bakış” <https://www.stratejikortak.com/2020/09/merkantilizm-ticaret-osmanli.html> (Erişim:09.01.2022)

⁵ Yüksel Bayraktar, **İktisadi Düşünce Tarihi**, İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ AÇIK VE UZAKTAN EĞİTİM FAKÜLTESİ s.7-10

⁶ Hasan Sencer PEKER, “Avrupa’da Merkantilist Uygulamalar ve Osmanlı Ekonomisi İle Bir Karşılaştırma” **Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Y.2015, Cilt 5, Sayı

Fransa: Fransız merkantilistleri; Colbert, J. Bodin, E. Melon ve De Sully gibi isimler oluşturuyordu. Bunlardan en ünlüsü ve de bir dönemin maliye bakanlığını yapmış olan Colbert'ti. Bu ünlü merkantilist düşünür, görevi sırasında zorlu savaş koşullarına rağmen merkantilist politikalar sayesinde Fransa'nın ekonomisini güçlendirmiş, sanayisini kalkındırmış ve kısa sürede savaşın izlerini silmeyi başarmıştı. Bu nedendir ki Fransa'da merkantilizme, 'Colbertism' denilmektedir.

İtalya: İtalyan merkantilist öncüleri; A. Serra, G. Montanari, A. Genovesi ve G. Ortes'dir.

Hollanda: Hollanda'da merkantilizmin en ünlü temsilcisi De la Court olmuştur.

Almanya: Almanya'daki merkantilist temsilciler, Friedrich Wilhelm ve Büyük Friedrich'dir. Almanya'da 16.yy sonlarında büyük ekonomik buhran baş göstermiştir. Bu sıkıntılı süreçte uygulanan merkantilist politikalar başarılı olmuş ve Almanya'da merkantilizme bu ekonomik krizin sıkıntılarını en çok çeken maliye memurlarının ismi yani Kameralizm verilmiştir. **Avusturya:** Avusturyalı merkantilistler; Maria Theresia, 2. Josef, Schröder, Hörnigk ve Sonnenfels olmuştur.

İngiltere: İngiltere'de merkantilizmin gelişmesini sağlayan düşünürler; Edward Misesden, Thomas Mun, Duly North ve Sir William Petty olmuştur. İngiltere'de merkantilist politikalar, ilk önce sanayi pamuklu dokumacılığına uygulanarak pamuk ihracatına teşvik edilmiştir. Diğer bir önemli merkantilist adım ise Deniz Nakliyesi Kanunudur. Bu kanuna göre; Avrupa menşeli malların İngiltere'ye ithalinde yalnız İngiliz gemileri veya malın üretildiği ülkenin bandırasını⁹ taşıyan gemiler kullanılabilir ve Avrupa dışı ülkelerden ithal edilen mallar yalnızca İngiliz gemilerinde taşınabilirdi.

2. OSMANLIDA ÜRETİM BİÇİMİ VE ÖZEL MÜLKİYET

Osmanlı'da meşruiyet söyleminin iki odağı şu şekilde oluşmaktadır. Bunların birincisi toplumdaki hâkim grupların gelir dağılımını düzenlemek ikincisi ise Osmanlı üretiminin yapı birimi olan köylü üreticiler başta olmak üzere tüm toplumun refahını düşünerek üreticilerin geçim kaynaklarında oluşacak gereksinimleri, kutsal düzene aykırı olmayacak şekilde hukuki olarak karşılamak.⁹ Bu düzenin oluşmasını sağlayacak Osmanlı toplumu ve iktidar arasında zımni sözleşme olarak açıklanan iyiliği emretme kötülükten meyletme düşüncesiyle toplum ve iktidarın değerleri paralellik arz etmektedir. Bu düşünce üzerinden hareketle Osmanlıda üretim miri toprak rejimi ve çift hane sistemini oluşturan küçük köylü işletme ailelerine dayanmaktadır. Bu köylü ailelerde vergi mükellefi olarak tanınan koca aile ekonomisinin ve işletmesinin örgütleyicisidir ve kocası ölen ailenin erkek evladı yoksa devlet elinden tarla arazisini alır ve başka bir köylüye aktarmaktadır. Bu aile düzenine patrilinial ali tipi, mutlak mülkiyet hakkı devlette olan bu arazilere ise miri arazi denmektedir. Yani kısacası köylünün üretim yaptıkları miri arazinin özel mülkiyet hakkı bulunmamakta-

⁷ , ss.2

⁸ Hüseyin Haşimi GÜNEŞ, Cahit AYDEMİR, "Merkantilizmin Ortaya Çıkışı", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Kış2006 C.5 S.15(136-158) s.147-150

⁹ Huri İslamoğlu-İnan, "Mukayeseli Tarih Yazını İçin Bir Öneri: Hukuk, Mülkiyet, Meşruiyet", *Toplum ve Bilim Dergisi*, 1993 s.18

dır. Bu sayede tarım ekonomisi ve sosyal yapı belirli düzen içinde tutulmaktadır. Aynı zamanda miri araziler devletin büyük bir kaynağını oluşturmaktadır. Köylerdeki bu topraklar merkezi yönetime bağlı sipahilerin denetimi altındadır ancak reayanın sipahiler karşısındaki yükümlülükleri kanunla belirlenmektedir ve reaya sipahinin kanuna aykırı hareketlerine karşı mahalli kadı mahkemesine, önemli durumlarda ise sultana başvuru hakkına sahiptir.¹⁰ Böylece merkezi yönetim Avrupa'daki feodalizmde olduğu gibi iktidara ortak olabilecek bir sınıfın oluşmasını engellemektedir hem de köylünün haklarını korumayı başarmaktadır. Bu ve benzer birçok yönleriyle Osmanlıdaki reaya-sipahi Avrupa'daki senyör-self arasında ilişkiden farklılık göstermektedir. Sipahi üretimden alacağı payı feodal beyden farklı olarak kendisi belirlememektedir vergi oranı devlet tarafından belirlenir, vergi tahsilinde sipahi ise ayrıca devlet tarafından denetlenmektedir. Aslında bakılırsa her ikisi de toprağa bağımlı emekçi sınıftır. Reaya toprağa bağlı üretici statüsündedir. Fakat senyörler gibi toprağını bırakıp başka bir alanda çalışması tümüyle yasak değildir çiftbozan resmi adını taşıyan bir ödemeyi yaparak toprağını terk edebilmektedir. Buna karşılık serf toprağın kölesi durumundadır ve normal şartlarda senyör onu azletmeden bu durumdan sıyrılmamaktadır. Ayrıca statüler arası geçişin Osmanlı'da düzenin işbirliği ve üretimin istikrarını sağlamak gibi kamu yararına dönük toplumsal bir işleme sahipken feodalitede statüler arası geçiş senyörün özel çıkarlarını koruma işlevi görmektedir.¹¹ Machiavelli'nin tanımına göre Şerif Mardin Osmanlı yapısını "patrimonial" Avrupanın yapısını feodalite olarak tanımlanmaktadır. Osmanlı'nın ihsan ettiği topraklarda miras hakkı yoktur fakat feodalizmde ihsan edilen toprakların vassal durumuna getirilmiş olması gerekmektedir. Machiavelli'nin tanımında iki düzeni ayıran ana etmen siyasi üst yapıdır ve bu Osmanlı Devleti kime ne amaçla hangi koşullar altında toprak ihsan edeceğini üst yapı kurumlarıyla sağlamaktadır. Ona göre Osmanlı toplumunda reaya ile Devlet (sultan+sipahi) ayrı ayrı ve çıkar çatışması içinde bulunmaktadır. Bu çıkar çatışmasını Weber şu şekilde açıklamıştır; "vakıf kurumunu toplumun ortaya çıkarma nedeninin temelinde dini vecibelerin değil sultanın toprağa vergi koymasından kaçarak ailenin devamlı gelir elde etmesi ve miras yoluyla geçişin sağlanması amaçlanmaktadır. Weber'e göre bu amaç karşılıklı bir çatışmanın sonucudur."¹² Tekrar feodalizme dönecek olursak Avrupa'da merkezi devletin gücü sınırlıydı ve toprak mülkiyeti feodal beylerin oluşmaktadır, egemenlik parseller halinde parçalanmaktadır. Temel toplumsal sınıflar, feodal beyler ve toprağa bağlı serflerden oluşmaktaydı. Daha sonralarda toprağın alınır satılır bir meta haline gelmesi ve köylülerin topraktan koparak mülksüzleşmesi ile feodal üretim tarzı çözülme sürecine girmektedir. Osmanlıda merkezi devletin gücü sürdükçe köylülerin topraktan atılmaları söz konusu olmamaktadır ve devletin siyasi gücü toprağa bağlı bir aristokrasinin oluşumunu engellemektedir. Devlet desteğini ve korumacılığını gören tebaa böyle bir çözülme sürecine kendisi doğal olarak yeltenmemektedir.¹³ 15.yüzyılda Osmanlı Avrupa karşısındaki üretim biçimini ve sosyo-ekonomik yapısını bu temeller üzerinde oluşturmaktadır.

¹⁰ Huri İslamoğlu-İnan Mukayeseli Tarih Yazını İçin Bir Öneri: Hukuk, Mülkiyet, Meşruiyet", **Toplum ve Bilim Dergisi**, 1993 s.99

¹¹ Ahmet Kara, "Osmanlı Üretim Biçimi Tartışmaları (Kurumsal Çerçeveslere Eleştirel Bir Yaklaşım)" **İlim ve Sanat Dergisi** Sayı:2 Sene:1985 ss.3

¹² Coşkun Ürünü, "1838 Ticaret Sözleşmesi", **T.C. Başkanlık D.P.T.**, Yayın no.1435 Sene.1975 ss.158

¹³ Şevket Pamuk, **Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914**, İstanbul: İletişim Yayınları, s.95

3. OSMANLI İKTİSADİ YAPISININ ÖZELLİKLERİ

Osmanlı ekonomisinde esnaf lonca teşkilatları belirleyici rol oynamaktadır ve yarı özerk olan ahilik bu anlamda piyasa kontrol mekanizması olarak görülebilir. Devletin piyasa ile ilgili yetki ve görevleri ahilik teşkilatına aktarılmış durumdadır. Bu konuda kadıya da bir takım görevler verilmişti. Osmanlı Devletinde kadı, bölgesindeki esnafları denetleme ve düzenleme yetkisine sahiptir. Bununla birlikte kadının; iaşe kıtlığını gidermek, istifçilik, karaborsacılık ve yolsuzluğu engellemek gibi görevleri de bulunmaktadır.¹⁴ Bu işleyen mekanizma iyi sonuçlar verse de bir süre sonra Avrupa'daki iktisadi gelişmelerden Osmanlı da nasibini almış ve ticari hayatı olumsuz etkilemeye başlamıştır. Artan kapitülasyonlar ve Batı'da uygulanmaya başlayan merkantilist politikalarla birlikte açığa çıkan altın bolluğu Osmanlı ekonomisi gün geçtikçe daha da zayıflatmıştır. Bunda hiç kuşkusuz Osmanlı yöneticilerinin Avrupa'daki gelişmeleri yakından takip etmemesi de etken rol izlemiştir.¹⁵ Avrupa'da oluşan değişim ve gelişimden etkilenmesine nispeten Osmanlı yönetimi 19. Yüzyıla kadar genel yapısını bozmadığı köklü bir değişikliğe gitmemiştir. Klasik dönemde yönetimin, toplumun iktisadi hayatını etkileyen fonksiyonları vardır. Son yıllarda yayınlanan önemli bir makalede Mehmet Genç, merkezi bürokrasinin iktisadi önceliklerini ve iktisadi politikalarını incelemiştir ve bunları 3 ana temel ilkede açıklamıştır. Bunlar iaşe (provizyon), fiskalizm ve gelenekçiliktir. Bu temel ilkeler Osmanlı Devlet'inde iktisadi konuların her zaman dini, siyasi, idari veya mali kaygılarla oluşturulmuştur. Devlet, ekonomide mal arzını bollaştırmak, kalitesini yükseltmek ve fiyatını düşük tutmak için üretim ve ticaret üzerinde müdahaleci yaklaşımı benimsemiştir. Ayrıca üretim saray ve ordunun gereksinimlerini karşılamak için ve kentlerdeki tüketici halkın gereksinimlerini karşılamak adına yapılmaktadır. Yani kısacası önce yurt içi tüm gereksinimlerin karşılanması gerekiyor daha sonra artık mal kalırsa ancak ihraç edilebilmektedir.

İaşe adı verilen bu durum Osmanlıların iktisadi anlamda birinci önceliğidir. Bu temel ilke kapsamında ihracat yapılırken özel bir izin gerekir ve ağır vergi yükümlülükleri oluşturulmaktaydı. Kentlerde sık sık görülen kıtlıklar bu durumu birazda zorunlu hale getirmektedir. Mehmet Genç'e göre devletin ikinci önceliği mali gelir sağlamaktır. Fiskalizm olarak nitelendirilen bu ilke devletim hazineye ait gelirlerini olabildiğince yüksek tutmak ve aşırıya düşürmemektir. Hazine gelirlerinin asıl fonksiyonu devletin yapması gereken harcamaları karşılamak olduğu için fiskalizm harcamaları kısımaya yönelik bir politika olarak da izlenmektedir. Buradan aslında fizkalizmin hazine bütçesini en yüksek bütçede tutmaya yönelik faaliyetler olarak da anlaşılmaktadır. Bu ilkeye dayandırılan vergi toplamak amacıyla devlet iktisadi faaliyetlere müdahale etmekteydi. Devletin iktisadi faaliyetlerde benimsediği üçüncü ilke ise gelenekseldir. Bu ilkeyle devlet geleneksel düzenin korunmasını ve sürekli olarak üretim yapılmasını hedeflemektedir. Üretim ile tüketim dengede tutulmalı ve denge bozulması haline kıtlığa düşme olasılığı çok yüksektir. Korunması gereken bu düzen içinde

¹⁴ İlber Ortaylı, **Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devletinde Kadı**, İstanbul: Kronik Yayınları, s.56-57

¹⁵ Stratejik Ortak, "Merkantilizm: 16-18. Yüzyıllar Arası Ticarete Bakış" <https://www.stratejikortak.com/2020/09/merkantilizm-ticaret-osmanli.html> (Erişim:09.01.2022)

loncaların üreticilerin köylülerin bir yerleri ve kesimler arasında belirli dengeler vardır bu dengelerin bozulması Osmanlı yönetici sınıfı için tehdit unsuru olarak görülmektedir. Buna karşı Osmanlı dengelerin bozulmaması gereğinden geleneksel politikalar izlemiş toplumda hiçbir sınıfın sivrilmesine olanak tanımamıştır. Aynı zamanda bunu toplumun refahını ve düzenini sağlamak için kendine asli bir görev bilmiş, böylelikle köylü üretici kesimi de korumuş olmaktadır. Devlet iktisadi faaliyetlerin ehemmiyetinin farkında olup bu faaliyetleri bir yandan desteklerken bir taraftan da sıkı denetimlere tabii tutmuştur.¹⁶

4. MERKANTİLİZM VE OSMANLI İKTİSADİ POLİTİKALARI

Merkantilizim, Fernard Braudel'in tanımıyla coğrafi keşiflerden sonra yeni ticaret yollarının bulunmasıyla farklı toplumlar arasındaki bağlantının sağlanması ve bu keşiflerde Amerika kıtasından çıkan madenlerin Avrupa'ya aktarılmasıyla Batılı ülkelerin maden ve iktisadi faaliyetlerde bulunduğu politikalarlardır. Bu süreç sömürgecilikle bağdaşmış Sanayi Devrimi ile birlikte emperyalizme dönüşmüştür.¹⁷ Osmanlı devleti ise bu süreçten kendine özgü iktisadi politikaları sayesinde az etkilenmiş en azında sistemin devlet sınırlarına girmesini iki yüz yıl kadar ertelemiş fakat bu süreç içerisinde bir başat aktör olamamıştır. İlerleyen süreçte ise bu sistemin çevresel aktörü olmuştur. Buna karşılık Hint ticaret yollarında bazı girişimlerde bulunmasına karşılık başarısız olmuş ve bu ticaret yollarında kendi ekonomisini ticari merkeze oturtamamış ve dolayısıyla toplum arasında sermaye birikimi yapacak bir sınıfı oluşmamıştır.¹⁸

Osmanlıda kötüye giden ekonomiye karşı merkezi otorite iktisadi konuda müdahaleci rol oynayarak ticari hayatı kontrol altına almak durumunda kalmıştır. Ancak bu yönüyle merkantilizme benzeyen Osmanlı, merkantilizmden çok farklı bir ekonomik model izlemiştir. Avrupa'da merkantilist politikalar sayesinde yeni farklı iş kolları türemiştir. Ticaret gelişmiş, üretim artmış ve üretim fazlası ürün doğmuştur. Bu üretim fazlası ürünler ise Osmanlı'ya ithal edilmeye başlanmıştır. İthalatın gittikçe arttığı Osmanlı ekonomisi ise zor bir sürece girmiştir.¹⁹

Avrupa'da merkantilist politikalar gereği ucuz iş gücünü artırma, üretim fazlalığı sağlama gibi nedenlerle nüfus politikaları kontrol altına alınmaya başlanmıştır. Merkantilistlere göre bir ülkenin en büyük sermayesi nüfusun fazla olmasıydı. Osmanlı da geniş bir imparatorluk olduğundan dolayı ülke nüfusu oldukça fazlaydı. Yani Osmanlı topraklarında da nüfus anlamında merkantilizmi uygulayacak gerekli koşullar mevcuttu.²⁰ Ucuz iş gücü ve yüksek emek arzı, daha fazla ihracat ve daha az ithalatı gerektirdiği için merkantilistlerin

¹⁶ Mehmet Genç, "Osmanlı İktisadi Dünya Görüşünün İlkeleri", *İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Dergisi*, Sayı:1, ss.146-153

¹⁷ Fernard braudel, *Maddi Uygarlık*, İmge Yayınlar, ss.93

¹⁸ Ramazan İzol, Murat Cingöz, "Merkantilizm ve Sanayi Devrimi Sürecinde Osmanlı Devleti'nin Konumu" *Akademik Hassasiyetler Dergisi*, yıl:2020 Cilt:7 Sayı:14 ss., 379-398

¹⁹ Hasan Sencer PEKER, "Avrupa'da Merkantilist Uygulamalar ve Osmanlı Ekonomisi İle

önerdiği durumlardı. Ancak bu konuda Osmanlıya baktığımızda ahi teşkilatı, ücret dengesi ve istihdam konusunda piyasada sürekli olarak denge politikasını izlemiştir. Ahiler piyasada denge politikasıyla fiyatlar genel düzeyinin aşırı düşmesini engellemiş ve arz fazlası olması durumunda devreye girmişlerdir.²¹ Merkantilizmde vergi önemli bir yere sahiptir ve hem üreticiden hem de tüketiciden vergi alınması gerekmektedir. Özellikle işçilerden alınan vergi azami miktarda olmalıdır ki üretim verimli olabilsin. Osmanlı Devletinde verginin kaynağını toprak oluşturmaktadır ve yönetim, topraktan alınan vergileri arttırma yoluna hiç gitmemiştir.²² Merkantilizmin en çok önemseydiği mevzu ise dış ticaret fazlası vermektir. Bu da ihracatı artırıp ithalatı azaltmakla mümkün olmaktadır. Osmanlıda ise 18 ve 19. yüzyıllarda ülkede üretim azlığı olmaması için ithalatı teşvik edici politika izlenmiştir. İhracata yalnızca ülke halkına yetip ihtiyaç fazlası olan mallarda izin verilmiş ve minimum düzeyde tutulmuştur.

Hatta bazı devletlere Osmanlı Devleti'ne ihracat yapmaları için imtiyazlar da sunulmuştur. Osmanlı, yabancı tüccarların ülkeye gelmesini de sağlamaya çalışıyordu. Böylelikle imparator topraklarına dışardan mal geliyor ve kıtlık riski azalmış oluyordu.²³

Sonuç olarak Osmanlı'ya merkantilist politikaların yerleşmemesinin asıl nedeni tüccar ve üreticilerin fikirlerinin Avrupa'da değer görüp Osmanlı'da görememesi olmuştur.

SONUÇ

Osmanlı yönetimi, merkantilist devletlerin politikalarına benzer biçimde altın ve gümüşün ülkeden çıkmasını sık sık yasaklamıştır ancak bu önlemin amacı devletin yerli üretimini korumak değil, devletin kendi adına para basabilmesi için gerekli madenleri sağlamaktır. Ülke içindeki üretimi korumak dış rekabete karşı onları desteklemek Osmanlı yönetimi için pek önem arz etmiyordu. Onların için önemli olan geleneksellik ve iase ilkesinde de vurgulandığı gibi ordunun, sarayın ve kentteki tüketicinin gereksinimlerini karşılamak ve devletteki iktisadi faaliyetlerde dengeyi koruyabilmektir. Bunun için ihracata önemli ölçüde zorluklar ve kısıtlamalar getirerek ithalata teşvik etmişlerdir. Merkantilistlerin temel iktisadi amacı ülkenin altın ve gümüş miktarı ile özdeşen milli servetin arttırılması ve milli servetin artması için ithal ettiğinden daha fazla ihraç etmesi gerekiyordu. Merkantilist politikalarda Avrupalı devletler biryandan ihracatı arttırmaya, diğer yandan ithalatı sıkılamaya çalışırken ülkelerinde dış ticarete karşı oluşacak rekabetten korumaya yönelik politikalar izlemişlerdir. Böylece yerli üretimi arttırırken işsizliği de hafifletmiş oluyorlardı.²⁴ Bunun yanında coğrafi keşifler sonrasında altın ve gümüş bolluğuna düşen Avrupalılar birbiriyle sömürge elde etme mücadelesine girişmiş bunun yanı sıra ticari ve askeri çekişmeler içerisinde de girmişlerdir. Merkantilizm bir başka önemli tarafı da merkezi otoritenin olmayışından kaynaklanan serbest piyasada yeni oluşan üretici sınıfının (burjuvazi) krallarla ortak çıkarlarda buluşması sonucunda feodalitenin çözülmeye başlamasıdır. Buna karşılık Osmanlı İmparatorluğunda güçlü bir merkezi yönetim ve üreticileri denetleyen, toplumda iktidarın paylaşılabilceği bir sınıfın oluşmasına izin verilmeyen kendine has iktisadi anla-

yılları vardı. Bu bağlamda Osmanlılar bu ekonomik anlayışı mevcut dengeyi koruma üzerine kurmuşlardır. Bundan dolayı merkantilizm sonrası Avrupa ortaya çıkan bir ticaret serbestliği bulunmamaktadır dolayısıyla büyük sermaye birikintisi oluşturabilecek üretici sınıfı oluşmamaktadır. Osmanlılar toprağın boş kalmasını engellemek ve üretimi maksimum düzene çıkarmak için narh uygulamaları getirmiştir ve ihracat kısıtlanmıştır. Osmanlı İmparatorluğu toplumun refahını amaçlayarak fiskalizm ilkesini kullanmış bunun gereği olarak ticareti ve üretimi denetleyici politikalar izlemiştir. Osmanlı devleti bu yüzyıllarda bir gerileme yaşamamıştır fakat Avrupalı devletlere göre çok cüzi sayılabilecek bir ilerleme kaydetmiştir ve merkantilizm çağında merkantilizme karşı politikalar izlemiş Adam Smith'in "ülke zenginliği para bolluğuyla değil mal bolluğu ile olur" ilkesine paralellik göstermiş ülke içindeki mal bolluğunu önemli ölçüde arttırmayı hedeflemiştir.²⁰ Böylece genel olarak Avrupa'da baş gösterdiği merkantilist faaliyetlerin olduğu dönemlerde Osmanlı İmparatorluğunun hiçbir izleri bulunmamış tam aksine imparatorluk merkantilist politikaların tam tersine yol izlemiştir. Osmanlı'nın kendine has özel bir iktisadi tarzı ve yönetimi vardır. Takındığı geleneksel tarzı ile Avrupa'ya uyum sağlamayı reddetmiş, gelişen ve değişen Batının yeni yöntemleri ve politikalarından etkilenmemiş devletin düzenini, istikrarını ve dengesini bozacak hiçbir gelişmeyi kabul etmemiştir. Bu politikasında 19. yüzyıla kadar başarılı olmuş ancak 19. yüzyıldan sonra dünyadaki değişim yavaş yavaş İmparatorluğun içinde etkisini göstermeye başlamıştır. Son olarak 15. ve 16. yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğunda herhangi bir merkantilist politika oluşmamış, devlet bu konuda kendini Avrupa'daki gelişimlerden uzakta tutmayı başarmış ve kendi ticaretini korumuştur. Fakat 19. Yüzyıldan sonra Sanayi devrimiyle küreselleşen dünyada emperyalizm yaygınlaşmış Osmanlı İmparatorluğu ise bu değişimden nasibini almıştır.

²⁰ Bulut, M. (2000). "XVIII. Yüzyılda Osmanlı Devleti ve Merkantilistler", Ekonomik Yaklaşım, Sayı:39, s.23-35. Bir Karşılaştırma" **Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Y.2015, Cilt 5, Sayı 1, s.8

²⁰ Ruhi Özcan, "Osmanlı Devleti'nde XVII. Yüzyılda Yapılan Sikke Tashihleri", **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, 17, 237-266.

²¹ Nurettin Öztürk, "Ahilik Teşkilatı ve Günümüz Eknomisi, Çalışma Hayatı ve İş Ahlakı Açısından Değerlendirilmesi" **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi** Sayı:7, 43-56.

²² Şevket Pamuk, **Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914**, İstanbul: İletişim Yayınları, s.95s.18-19

²³ Şevket Pamuk, **Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914**, İstanbul: İletişim Yayınları, s.18-19 Şevket Pamuk, **Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914**, İstanbul: İletişim Yayınları, s.72-73

KAYNAKÇA

- Bulut, M. (2000). “XVIII. Yüzyılda Osmanlı Devleti ve Merkantilistler”, Ekonomik Yaklaşım, Sayı:39,
- Stratejik Ortak, “Merkantilizm: 16-18. Yüzyıllar Arası Ticarete Bakış” <https://www.stratejikortak.com/2020/09/merkantilizm-ticaret-osmanli.html> (Erişim:09.01.2022)
- Ekonomi Okulu, “ Merkantilizm Nedir?” <https://www.ekonomiokulu.net/2020/03/27/merkantilizm-nedir/> (Erişim:09.01.2022)
- PEKER, Hasan Secer, Avrupa’da Merkantilist Uygulamalar ve Osmanlı Ekonomisi İle Bir Karşılaştırma, Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Y.2015, Cilt 5, Sayı1,
- Öztürk, Nazım, Piyasanın Başarısızlığından Kamu Ekonomisinin Başarısızlığına Ekonomide Devletin Değişen Rolü, Ankara: Palme Yayıncılık, 2007, Stratejik Ortak, “Merkantilizm: 16-18. Yüzyıllar Arası Ticarete Bakış” <https://www.stratejikortak.com/2020/09/merkantilizm-ticaret-osmanli.html> (Erişim:09.01.2022)
- Yüksel Bayraktar, İktisadi Düşünce Tarihi, İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ AÇIK VE UZAKTAN EĞİTİM FAKÜLTESİ
- BAYRAKATAR, Yüksel, İktisadi Düşünce Tarihi, İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ AÇIK VE UZAKTAN EĞİTİM FAKÜLTESİ
- GÜNEŞ, Hüseyin Haşimi ve AYDEMİR, Cahit, Merkantilizmin Ortaya Çıkışı, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, Kış-2006 C.5 S.15(136-158)
- İslamoğlu-İnan, Huri, Mukayeseli Tarih Yazını İçin Bir Öneri: Hukuk, Mülkiyet, Meşruiyet, Toplum ve Bilim Dergisi, 1993
- Kara, Ahmet, Osmanlı Üretim Biçimi Tartışmaları (Kurumsal Çerçevelere Eleştirel Bir Yaklaşım) İlim ve Sanat Dergisi Sayı:2 Sene:1985
- Ürnlü, Coşkun, 1838 Ticaret Sözleşmesi, T.C. Başkanlık D.P.T., Yayın no.1435 Sene.1975
- Pamuk, Şevket, Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914, İstanbul: İletişim Yayınları,
- Ortaylı, İlber, Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devletinde Kadı, İstanbul: Kronik Yayınları,
- Stratejik Ortak, “Merkantilizm: 16-18. Yüzyıllar Arası Ticarete Bakış” <https://www.stratejikortak.com/2020/09/merkantilizm-ticaret-osmanli.html> (Erişim:09.01.2022)
- Genç, Mehmet, Osmanlı iktisadi Dünya Görüşünün İlkeleri, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Dergisi, Sayı:1
- Braudel, Fernard, Maddi Uygarlık, İmge Yayınlar
- İzol, Ramazan ve Cingöz, Murat, Merkantilizm ve Sanayi Devrimi Sürecinde Osmanlı Devleti’nin Konumu Akademik Hassasiyetler Dergisi, yıl:2020 Cilt:7 Sayı:14
- Özcan, Ruhi, Osmanlı Devleti’nde XVII. Yüzyılda Yapılan Sikke Tashihleri”, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 17
- Öztürk, Nurettin, Ahilik Teşkilatı ve Günümüz Eknomisi, Çalışma Hayatı ve İş Ahlakı Açısından Değerlendirilmesi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Sayı:7
- Pamuk, Şevket, Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914, İstanbul: İletişim Yayınları
- Timur, Tamer, Osmanlı Toplumsal Düzeni, imge yayınları (2010)

Mehmed Murad Nakşibendî'nin “Hülâsâtü’ş-Şürûh” Adlı Mesnevi Şerhinin Üçüncü ve Dördüncü Cildinin Kaynakları ve Şârihin Nakşibendiliğe Temasları

Hilal Yiğit , Karden Karakoç

Giriş

Mehmed Murad Nakşibendî'nin bazı kaynaklarda ismi Muhammed Murad Nakşibendî olarak geçmektedir. İstanbullu olan Mehmed Murad, İstanbul'un Çarşamba semtindeki Murad Molla Tekkesi'nde irşadla meşgul olmuş ve mesnevihanlık yapmıştır. Dergâhın yakınlarında Daru'l-Mesnevî inşasına öncülük etmiştir. H. 1264 (M. 1847) yılında İstanbul'da vefat etmiş, kabri Daru'l-Mesnevî'dedir. Altı ciltlik mesnevi şerhi Hülâsâtü'ş-Şürûh'tan başka “Ma Hazar” isimli Pend-i Attar şerhi, Tuhfe-i Şâhidî şerhi, Risaletü's-sakaleyn ve Muinu'l-Vaizin adlı eserleri ayrıca Divan'ı vardır (Bursalı Mehmed Tahir, 2016:180). Hülâsâtü'ş-Şürûh'un dîbâce kısmında Mehmed Murad, kendisini “Es-Seyyidü'l-Hâcc Hâfız Muhammed Murâd en-Nakşibendî İbnü'ş-Şeyh el-Hacc Abdü'l-Halim en-Nakşibendî” künyesiyle zikretmiştir (Cilt 3-İ.Ü.2a). Nakşibendî-Mevlevî yakınlaşmasını 19. Yüzyılda temsil eden Nakşibendî şeyhlerinden ve döneminin ünlü mesnevihanlarından olan Mehmed Murad, Sultan Ahmet Cami'nde cuma vaizliği görevini de uzun yıllar devam ettirmiştir. Mehmed Murad'ın haftanın belli günlerinde Mesnevî okuttuğu Murad Molla Tekkesi, Cevdet Paşa'ya göre her türlü ilmin okutulduğu ve her kesimden insanın müdâvimi olduğu bir darulfünun gibidir (Şentürk, 2020:189).

Hülâsâtü'ş-Şürûh'un tam ismi “Hülâsâtü'ş-Şürûh fî Nihâyeti'l-Vüzûh” şeklindedir. “Açıklığın sonundaki şerhlerin özeti” anlamına gelmektedir. Murad Nakşibendî altı cilt olarak kaleme aldığı eserindeki her cildin başında, şerhe başladığı ve bitirdiği tarihi belirtmiştir. Mehmed Murad III. cildin yazımına 1257/1841 yılında rebîü'l-evvel ayında cuma günü başladığını 1258/1842 yılında muharrem ayında bitirdiğini, IV. cildin yazımına ise 1258/1842 yılında muharrem ayının on ikisinde başladığını ve zilhicce ayının dokuzunda

şerhini bitirdiğini ifade etmektedir. Şârih, Hülâsâtü’ş-Şürûh’u yazma sebebini “bazı telâmî-zimizin ve taleb ve terğibi ile şerhine dahi ibtidâ olunmuş” (Cilt 3- İ.Ü.2a) diyerek öğrencilerin arzusu şeklinde açıklar. Bu çalışmada Hülâsâtü’ş-Şürûh’un üçüncü ve dördüncü cildinde şârihin, şerh esnasında başvurduğu kaynakları ve Nakşibendiliğe ilişkin temasları incelenecektir.

1. HÜLÂSÂTU’Ş-ŞÜRÛH’UN ÜÇÜNCÜ VE DÖRDÜNCÜ CİLDİNİN KAYNAKLARI

Mehmed Murad Nakşibendî; Mesnevî’yi şerh ederken ayet ve hadislerden, mutasavvıfların eserlerinden, Fars ve Türk şairlerin şiirlerinden veya meclislerinde bulunduğu hocalardan olmak üzere geniş bir yelpazedeki kaynaklardan faydalanmıştır. Şârih alıntı ve iktibaslarında kimi zaman yalnızca yazarın ismini kimi zaman ise yazarla birlikte eserinin adını da zikretmiştir. Murad Nakşibendî’nin şerh usûlünde takip ettiği en önemli kaynaklar Kur’an-ı Kerîm, hadîs-i şerifler ve ilk dönem İslam tarihidir. Mehmed Murad, aşağıdaki açıklamasında Hadid Suresi dördüncü ayetinin bir kısmını delil getirir. Ayette ilgili kısım “Nerede olsanız, O sizinle beraberdir.” manasına gelmektedir (Özek vd., 2003:534). Mekân ve mekânsızlık lafızlarından hareketle şârih şehadet âleminde ya da gayb âleminde veya ahirette insan nerede olursa olsun Allah’ın insanla ve eşya ile birlikteliğine delil olarak ilgili ayete başvurur.

“Seninle olur mekân ve lâmekân âlemlerinden çünkü sarây ve dükân âlemlerinden girü kalursun ve kabre gidersin lâmekân âlemi buna dirler ve dünyâya gelmezden evvelki âlemimize dahi lâmekân âlemi dinür kale’l-âhu te’âlâ ve hüve me’aküm innemâ küntüm” (Cilt 3-İ.Ü. 22b)¹

Aşağıdaki şerhinde Mehmed Murad, Müzemmil Suresi 17. ve 18. ayetlerine başvurur. Müzemmil Suresi 17. Ve 18. ayetlerinin meali şu şekildedir. “O halde eğer inkâr ederseniz, çocukları ak saçlı kocalara (ihtiyarlara) çevirecek olan o günde nasıl korunursunuz?” “Gök onun dehşetiyle çatlamıştır ve O’nun va’di yerine getirilmiştir.” Ayetlerde kıyamet gününün dehşeti anlatılmış ve imân etmeyenlerin kıyamet gününden kaçmalarının mümkün olmadığı ifade edilmiştir. Beyte göre Mevlânâ kıyametin dehşetini yeryüzünde iken hissetmiş bir başka deyişle ölmeden önce ölmüştür. Şârih bu hakikatten hareketle ilgili ayetlere başvurarak beyti şerh etmiştir.

“Bu sadâ benim cânımı tagyîr eyledi acı ve kasâvedden der akb beni pîr eyledi zîrâ kesret gamûm vehmûm insânın kaddini bûker ve saçını sakalını tîz ak ider kale’l-lâhu te’âlâ fekeyfe tetteküne in kefertum yevmen yec’alu’l-vildâne şîbâ es-semâ’u munfatirun bih kâne va’duhu mef’ûlâ” (Cilt 3-İ.Ü. 50a-50b).

Mehmed Murad, Mesnevî’yi açıklarken gerekli gördüğü yerlerde hadislerle sıklıkla başvurmuştur. Aşağıdaki örnekte Mesnevî’nin bir beyitini kibir ve tevazu hakkındaki bir hadisten

¹ Bu çalışmada Hülâsâtü’ş-Şürûh’un İstanbul Üniveristesi Yazma Eserlerdeki nüshasının numarasını yaz “İ. Ü.” kısaltmasıyla gösterilmiştir.

hareketle açıklar. Şerhte geçen hadis "Kim tevazu gösterirse Allah onu yükseltir kim de kibirlenirse Allah onu alçatır." manasına gelmektedir. Beyitte toprak gibi mütevazı olan Allah'ın yücelteceği ve kimi zaman da sultanlar üzerine sultan kılacağı bildirilmektedir.

"*Ey insân bir gayrı cümle idüb sen hâk olmağı sanat tut hattâ ben seni cümle sultânlar üzerine sultân ideyim ve fi'l-hadîs men tevâda' ref'a'l-lâhu ve men tekebbera veda'hu Allah Te'âlâ o denlû mürtefi'dir kasr-ı bünyâd tevâzu kim zemîninden kusûr cen-neti nazâra kâbildir*" (Cilt 3-İ.Ü. 27b).

Ayet ve hadislerden sonra Mehmed Murad'ın bir başka önemli kaynağı sahabe sözlüdür. Aşağıda şârih Hz. Ali'nin bir sözüne yer verir.

"*Kâle Ali kerrema'l-lâhu vechehu ve radiya'l-lâhu anh ruviyet teza'um inneke cür-min sagîrun ve fike intavî el-âlemü'l-ekberu*" (Cilt 3-İ.Ü. 62a).

Mehmed Murad, Mesnevî'yi şerh ederken ayet ve hadislerin yanında zaman zaman klasik edebiyat şairlerinin şiirlerini veya meşhur mutasavvıfların sözlerini kaynak olarak kullanmıştır. Şarihin, aşağıda "lisân-ı Türkî'de dahi dinmişdir" ifadesiyle verdiği mısra 17. yüzyıl klasik Türk edebiyatı şairi Nefî'ye aittir.

"*Herhâlde tevâzu ve inkıyâd insân olayım diyene farzdır ve lisân-ı Türkî'de dahi dinmişdir mısra*

Bir edîb-i kâmilî gördükde tfl-ı mekteb ol" (Cilt 4-İ.Ü. 218a).

Murad Nakşibendî'nin aşağıda verilen açıklamasında Mesnevî'nin ilgili beytinde hakikatin en büyük delilinin insan ve nefsinde taşıdığı mana olduğu bilgisinin verilmesinden hareketle şârih, Zariyat suresi 21. Ayeti delil gösterdikten sonra Niyaz-ı Mısri'nin şiirini aynı mananın bir ifadesi olarak örnek gösterir. Niyazî-ı Mısri insanın aradığı hakikatin aslında âlem-i sagîr olması hasebiyle kendinde olduğunu ve hakikati uzakta araması gerektiğini ifade eder. Murad Nakşibendî Mesnevî'nin ilgili beytini Niyazî-ı Mısri'nin Divan-ı İlahiyat'ında yer alan bir beytinden hareketle açıklar.

"*Hâsılı o irâdın senin vücûdundadır sen ise anı uzakda ararsın kâle'l-lâhu te'âlâ ve fi enfüsükum efelâ tubsirûn*"⁴ ya'nî her şey kendi zâtımızdadır ve sizde mevcûddur...niteki hazret-i Mısri kuddise srruhu buyurmuşdur beyt

Sağ ve solum gözler idim dostum yüzini görsem diyü

Ben taşrada arar idim ol cân içinde cân imiş" (Cilt 4-İ.Ü. 209-a-209b)

Şarihin şerh ve açıklamalarını güçlendirmek için başvurduğu diğer bir Mutasavvıf şair, Eşrefoğlu Rûmî'dir.

"*Ve dahi Eşref-zâde Rûmî kuddise srruhu buyurmuşdur beyt*

Her ne kim işledim ise bî-garaz işlemişim

Bendeyim tâcir değilim ben ticâret itmezem" (Cilt 3-İ.Ü. 244a).

² Sen kendini küçük bir cisim sanırsın sende büyük bir âlem saklıdır.

³ Bu mısra Nefî Divanı'nda 83 numaralı gazelin ikinci beytinde yer almaktadır (Akkuş, 2018:267).

⁴ Ez-Zariyat 51/21 "Nefislerinizde de hâlâ görmeyecek misiniz?"

Murad Nakşibendî vahdet kavramını kimi zaman vahde-i mutlaka kimi zaman ise vahdet-i vücud terkihiyle kullanır ve vahdet makamına Beyazîdî-Bistâmî ve Hallac-ı Mansur gibi meşhur mutasavvıfların sözlerini örnek verir. Müşahade-i ayân lafzıyla da İbn Arabî'nin düşünce sistemine atıfta bulunur.

“Vahdet-i vücûd makâmına vâsıl oldun (İ.Ü. 5b). Vahdet-i mutlakanın sırrı ve hakikati zâhir olur İbn Fâriş kuddise sırruhu hazretlerinin tâ-i hitâbî Cenâb-ı Hak ile benim beynimde ref olundu buyurduğu bu makâmdır sen bu kelâma i'timâd eyle ve ve bu niçe olur dime işte bu böyle olur beyhûde Bâyezîd-i Bistâmî kuddise sırruhu leyse fî cübbefî seviya'l-lâh buyurdu ve yine Hallâc-ı Mansûr beyhûde Ene'l-Hak kelâmını terennüm itmedi bil ki cümlesi bir olup ve böyle olduğunu müşâhede-i ayân ile görüp bu vecihle buyurdular.” (İ.Ü. 253a).

Mehmed Murad Nakşibendî bir başka beytin şerhinde meşhur mutasavvıflardan Aziz Mahmut Hüdâyî ve Abdulkâdir Geylânî'ye değinir. Beyitte Mevlânâ, Allah'a kulluk eden bir insanın âlemde tasarruf sahibi olacağını ve padişahların ona kul olacağını bildirir. Murad Nakşibendî bu manaya örnek olarak beş padişahın Aziz Mahmud Hüdâyî'nin elini öpmesini ve Abdulkâdir Geylânî'nin ise evliya üzerindeki tasarrufuna dair bir sözünü örnek gösterir.

“Menkûldür ki Hüdâyî⁵ kuddise sırruhu nun beş pâdişâh elini öpmüş ve kendüye ubûdiyyet göstermiş ve yine kutbu'l-ârifin gavsı'l-vâsilin ma'den-i esrâr-ı ilahî hazret-i şeyhü'l-seyyid Abdu'l-kâdir el-Geylânî⁶ kuddise sırruhu hazretleri esnâ-i va'zında mübârek kadem-i şerîflerini kürsîden uzadup kademî hazîhi 'alâ rakbetihi küllü evliyâ'u'l-lâh⁷ buyurmuşlardır.” (Cilt 4-İ.Ü. 227b).

Mehmed Murad Nakşibendî, Mesnevî beyitlerini açıklarken Arapça ve Farsça üzerine yazılmış sözlüklerden faydalanmıştır. Yazar, kimi zaman sözlük isimlerini verirken kimi zaman sözlük ismi vermeden kelimenin dil bilgisi ve gramer açısından açıklamasını yapmıştır. Aşağıdaki beyti tercüme ederken şârih, herhangi bir sözlük ismi vermeden veya bir lügatten yararlandığına dair bir ifade kullanmadan kelimenin dil ve gramer özelliklerine değinmiş ve nasıl harekelendirileceğini bildirmiştir.

“kîc kâfîn kesriyle ahmak ma'nâsındır gûl dahi kâf-i Fârisiyye'nin dammıyla ahmaka dirler ve kîci kendi mürâdifine mudâf itmek kemâl-i mübalağa olsun içündür” (Cilt- ? cilt kaç İ.Ü. 26a).

Mehmed Murad sözlük ismini vermediği açıklamalarında “lügatde eli ve ayağı kat olunmuş kimesneye dirler” (Cilt 3-İ.Ü. 93a) şeklinde ifade kullanarak hangi lügati kastettiğine dair bir işaret vermemiştir. Şârih bazen de “lügat-i Arab'da böyle vaz olunmuşdur” diyerek Arapça bir sözlükten faydalanır fakat sözlüğün ismini zikretmez.

“Cevâbında diriz ki bu iyyâke na'budu hasr içündür zîrâ mef'ûl fi'linin üzerine takaddüm itmişdir mef'ûlün tekaddümi hari ifâde ider **lugat-i Arab'da** böyle vaz olunmuşdur (Cit 4-İ.Ü. 186b).

⁵ Celvetiyye tarikatının kurucusu, mutasavvıf ve şairdir. 1038/1628 yılında vefat etmiştir (Yılmaz, 1991:338).

⁶ Tam adı, Muhyiddin Ebû Muhammed Abdülkâdir b. Ebî Sâlih Mûsâ Zengîdost el-Geylânî'dir. Kâdiriyye tarikatının kurucusudur. 561/1166 yılında vefat etmiştir (Uludağ, 1998:234).

⁷ Benim ayağım cümle evliyanın omuzu üzerindedir.

Aşağıdaki örnekte ise Mehmed Murad, Lugat-i Şâhidî'ye bir sözcüğün tanımı için başvurur.

"*hıng hânın kesri ve nûnun sükûnuyla at ma'nâsınadır ve **lugat-i Şâhidî**'de boz (2) at diyu ta 'bîr itmişdir.*" (Cilt4-İ.Ü. 41b)

2. HÜLÂSÂTU'Ş-ŞÜRÛH'UN ÜÇÜNCÜ VE DÖRDÜNCÜ CİLDİNDE NAKŞİBENLİĞE TEMASLAR

Mehmed Murad 19. Yüzyılda Mevlevî-Nakşibendî yakınlaşmasının önemli bir temsilcisidir. Nakşibendî tarikatına mensup olması hasebiyle Mesnevî'de kimi beyitlerini Nakşibendiliğe bir işaret olarak yorumlar veya ilgili beyitleri Nakşibendiliğin kavramlarıyla açıklar. Tarikatlar arası ortak husulara da bir anlamda işaret eden Mehmed Murad, Nakşibendî tarikatına mensup âlim ve şairlerin görüşlerinden de sıklıkla faydalanır. Mehmed Murad, Mevlânâ'nın aşağıdaki beytinde Bahaeddin Nakşibend'in geleceğine ve tarikatın "Hacegan" ismini bırakıp Nakşibendiyye ismini alacağına işaret ettiğini ve beyitte Nakşibendî sûfilernin övüldüğünü ifade eder. Bu manayı kalbiyle hissettiğini bildirir. Zümre-i Hacegân, müteahhir Nakşibendî müellifleri, Nakşibendî silsilesini Hz. Ebû Bekir'le başlatırlar ve Bâyezîd-i Bistâmî'nin (ö. 234/848 [?]) zamanına kadar olan dönemi Bekriyye, Hâce Yûsuf el-Hemedânî'ye (ö. 535/1140) kadar olan dönemi Bâyezîd'in Tayfûr lakabına nisbetle Tayfûriyye adıyla kaydederler. Hemedânî'den Hâce Bahâeddin Nakşibend'in (ö. 791/1389) zamanına kadar Hâcegân adıyla zikredilen silsile Bahaeddin Nakşibend'den itibaren de Nakşibendiyye adıyla anılır. Silsilede "hâce" lakabını taşıyan ilk sûfi Yûsuf el-Hemedânî'dir. Fakat yaygın görüşe göre hacegan tarikatının kurucusu, Hemedânî'nin tayin ettiği ve "ser-silsile-i Hâcegân" lakabıyla anılan dördüncü halife Abdülhâlik-ı Gucdûvânî'dir (Algar 1996:431). Bahâeddin, kurduğu tarikatın mensuplarınca özellikle Türkiye'de Şâh-ı Nakşibend ünvanıyla tanınır. Bu ünvanın devamlı yapılan hâfî zikrin kalpte bıraktığı "nakş"a (iz) bir işaret olduğu söylenmiş ve bu yorum genel kabul görmüştür. Nakşibendî silsilesinin Bahâeddin'den önceki devirleri hakkında bilgi veren kaynaklara göre tarikat, Yûsuf el-Hemedânî zamanından Bahâeddin zamanına kadar, Hemedânî ve ardından gelenlerin taşıdığı "hâce" lakabına işaret olarak "tarîk-i hâcegân" diye anılmakta iken Bahâeddin'den itibaren "tarîk-i Nakşibendî" adıyla tanınmıştır (Algar 1991:458-460).

"Nakş-bendânend dercevv-i felek

Kâr-sâzânend behr-i lî vü lek

Bu beyitte tarîk-i H'âcegân'ın adı Nakşibend olacağına ve zamân-ı âtîde Şâh-ı Nakşibend kuddise sırruhunun geleceğine telmih ve işaret vardır dinse ba'îd olmaz egerçi Şârih-i Mevlevî kuddise sırruhu buna işarete tasaddî itmişlerdir velakin böyle olduğunu kalbim ihsâs ider ve yine Nakşibendiyye ricâlini senâ dahi murâd-ı şerifleridir." (Cilt 4-196b).

Murad Nakşibendî aşağıdaki beytin konusu olan müminin nazarı ve ilhamını Molla Camî'den aktardığı bir anekdotla izah eder. Molla Câmî, Nakşibendî tarikatına mensup İranlı bir âlim ve şairdir. Horasan'ın Câm şehrinde doğan Abdurrahman-ı Câmî ilk tahsiline babasının yanında başladı. Babası Herat'a gidip Nizâmiye Medresesi'ne müderris olunca (823/1420) öğrenimini orada sürdürdü. Devrinin meşhur âlimlerinden derler aldı. Molla

Câmî'nin, Baykara devrinin emirlerinden Ali Şîr Nevâî ve Süheylî gibi şairlerle de yakın dostluğu vardı. Câmî'nin Nakşibendî tarikatına mensup oluşu diğer tarikat mensuplarından faydalanmasına engel olmamış, vahdet-i vücûdcu mutasavvıflara âdeta hayran olarak onların eserlerini şerh ve telhis etmiştir. Muhyiddin İbnü'l-Arabî ile İbnü'l-Fârız tarafından işlenen ve vahdet-i vücûdu esas alan tasavvuf anlayışı, XV. yüzyılda Doğu İslâm dünyasında bir hayli yayılmış olan ve Timurlular tarafından da himaye edilen Nakşibendiyye tarikatının tasavvuf anlayışı ile Molla Câmî vasıtasıyla kaynaştırılmıştır (Okumuş, 1993:94-99).

“Bu hikâyeye nazîre olarak hazret-i Mevlânâ câmî kuddise sirruhu's-sâmî Nefâhâtü'l-Üns'de beyân buyurmuşdur ki: Bir gün hâce Muhammed Baba Semmâsî⁸ kuddise sirruhu hazret-i şâh-ı Nakşibendî kuddise sirruhunun mevlidi olan kasr-ı ârifândan müridleri ile geçerken hazret-i pîrin râyihasını istişmâm buyurup buyurmuşlar ki buradan bir veled-i mükerrem tevellüd idecekdir ... yine oradan geçüp buyurmuşlar ki o veled toğmuş râyihasını buldum müridlerden birisi tecessüs itmiş ve haber virmişler ki fulânın bu günlerde bir oğlu oldu varup pederlerine mürid tebşîr idince pederleri kemâl-i sürûrundan alup hazret-i şâhi huzûr-ı hâceye getirmişler hâce hazretleri dahi görüp bu veleddir buyurmuşlar. O zamân Seyyid Emîr (18) Külâl⁹ kuddise sirruhu orada hâzır imiş anlara tevcih-i hitâb idüp buyurmuşlar ki ben seni niçe terbiye idtim ise oâlum Muhammed Bahâed-dîn'i dahi öylece terbiye idesin sana virdim buyurmuşlar.” (Cilt 4-121b).

Yukarıdaki beytin şerhinde ve yer yer Mesnevî'de geçen Ebu'l-Hasan Harakânî'ye Nakşibendiyye silsilesinde önemli bir yer verilir ve onun Üveysîliği üzerinde özellikle durulur. Harakân'dan Bistâm'a gidip Bâyezîd'in türbesini ziyaret eden Harakânî'nin Bâyezîd-i Bistâmî'nin ruhaniyetiyle terbiye edildiği ve şeyhinin Bâyezîd olduğu kabul edilir. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin naklettiği bir menkıbeye göre Bâyezîd Harakân'dan büyük bir velî çıkacağını önceden haber vermiştir. Aynükdât el-Hemedânî, Necmeddîn-i Dâye, Attâr, Mevlânâ gibi büyük mutasavvıfları derinden etkileyen Harakânî'nin 10 Muharrem 425 (5 Aralık 1033) tarihinde vuku bulan ölümünden sonra da etkisi uzun süre devam etmiştir (Uludağ 1997:93-94).

Aşağıdaki beytin şerhinde Mehmed Murad, Nakşibendiliğin temel esaslarından “sefer der vatan” kavramına değinir. Sefer der vatan, kötü huyları terk edip iyi huylara doğru yolculuk anlamına gelen (Tosun 2006:342) sefer der vatan kişinin lüzumsuz ve kendisini ilgilendirmeyen malayani işleri terk etmesidir. Sâlikin bu manevî yolculukta gayesi melekî ve ilahî sıfatlara ulaşmaktır. Salikin, Allah'a kurbiyet elde edebilmesi için, kendi mertebesinin gerektirdiklerine göre güzel ahlakla ahlaklanması, Mülk aleminden Melekût alemine, Melekût aleminden Ceberût alemine, Ceberût aleminden de Lâhut alemine yükselmesi gerekir. Bir başka ifadeyle sâlikin ilme'l-yakîn, ayne'l-yakîn ve Hakke'l-Yakîn mertebelerini geçmesi anlamına gelir (Özçelik, 2020:313). Mesnevî'de riyazet ve çaba ile yapılan seyr ve seferden bahsedilir. Evvelâ sâlikin yıldız gibi felek üzerine seyr etmesi gerektiği

⁸ Buhara'nın Râmîten kasabasının Semmâsî (Semâsî) köyüne mensup olup Orta Asyalı Hâcegân tarikatı şeyhidir. 736/1335-36 yılında vefat ettiği düşünülmektedir (Tosun, 2009:498).

⁹ Bahâeddin Nakşibendî'nin müridi ve Nakşibendiyye tarikatının kurucusudur. Emir Külâl 772/1370 yılında vefat etmiştir (Algar, 1995:137).

ikinci mısradan ise bu seyrin feleksiz yani şehadet âleminin ötesine yapılan manevî bir yolculuk olduğu ifade edilir. Şârih beyitte zikredilen bu seyri Nakşibendî esasından hareketle "sefer-der vatan" olarak tanımlar.

"Çun sitâre seyr bergerdun kunî

Belki bîgerdun sefer biçun kunî

Eğer sa'y ile sen yıldız gibi felek üzerine seyr idersen belki feleksiz bir sefer idersin ki ana seyr-i biçun dirler velakin aslâ gayretin yokdur bu sefere zümre-i h'âcêgân sefer der vatan dirler" (Cilt 3 61b).

Bir başka beyitte şârih, yine "sefer der sefer" kavramını kullanmıştır. Mevlânâ insanın ana rahmindeki yaratılışından akıl âlemine yükselişini ifade eden manevî yolcuğa temas eder. Şârih ise bu yolculuğu "sefer der vatan" olarak tanımlar.

"Tû sefer kerdî zinutfe tâ be'akl

Nî begâmî bûd nî menzil ne nakl

Sen sefer eyledin nutfe âleminde akl-ı âleme dek ne evim ile idi ve ne zâhir ile idi ve ne nakl-i zâhirî var idi âşıkın adımı dahi böyledir ma'nevî olur ve buna sefer der vatan ta'bir iderler" (Cilt 3-106b).

Mehmed Murad'ın Nakşibendîliğin esaslarına ilişkin temas ettiği bir diğer husus "yâd kerd" yani gizli zikirdir. Yâd Kerd, salikin diliyle veya gönlüyle Hakk'ı zikretmesi. Hâcegan tarikatında Abdülhalik Gucdüvani döneminde zikr-i hâfî (gizli zikir, kalpte zikretmek) örf oldu (Rahimov 2022:53). Beytin şerhinde şârih zîr-i leb lafzından hareketle Nakşibendîliğin esaslarından olan gizli zikrin makbul olduğunu ifade eder. En önemli hâfî zikirlerden biri ise nereden geldiğini ve nereye gideceğini tefekkür etmektir. Aşağıda görüleceği üzere şârih gizli zikri açık zikirden üstün kabul eder.

"An keşîden zîr-i leb âvâzrâ

Yâd kerden mebde' ü âgâzrâ

O makbûl olan münâcât âvâzını zîr-i lebine çekmekdir ya'nî Mevlâ'ya gizli yalvarmakdır niteki Kur'ân-ı Kerîm'de ud'u () (1) rabbekum tedarru'an ve hufyeh, innehu lâ yuhîbbul mu'tedin¹⁰ buyurmuşdur ve âyet-i kerîme ile zîkr-i hafî zîkr-i cehrîden efdaldir didiler ve dahi münâcât mebde' ve me'âdını yâd eylemekdir mebde'den murâd nutfeden mahlûktur ve me'âddan murâd ahvâl-i kabri tefekkürdür" (Cilt3-İ.Ü. 15a-15b).

Mehmed Murad, aşağıdaki beyitten ve Mevlânâ'nın soyunun Hz. Ebu Bekr'e dayanmasından hareketle Mevlevîliğin usul ve esasının hâfî zikir üzerine kurulu olduğunu iddia eder. Beytin tercümesini "habs-i nefes" şeklinde yapar ve zikrin ismi celal ve kelime-i tevhîd olduğunu bildirir. "Yâd Kerd" Hâcegân'a göre, Tevhîd kelimesini (La ilahe illallah) "habs-i nefes" ile zikretmekten ibarettir. Nakşî tarikatının müşîdleri, sâliklerinin kalbini temizlemek için, tevhîd kelimesini habs-i nefes yukarda habs yazmışsın ile telkin edince; "Yâd kerd'e meşgul ettik" derlerdi. Bu bakımdan "yâd kerd" kelimesi, bu tarîkatta tevhîd

¹⁰ El-A'raf 7/55

kelimesini habs-i nefes ile zikirden kinâye olarak anılmıştır. Burada asıl amaç sâlikin dil ve kalp zikri ile sırr-ı tahkiki elde etmesidir (Özaydın 2014:2020).

Dem bühur derâb-ı zikr ü sabr kun

Tâ rehî ezfîkr ü vesvâs-ı kühün

*Böyle olunca ey sâlik âb-ı zikrde **habs-i nefes** eyle ve sabr eyle hattâ fikirden ve köhne kalbindeki vesveselerden rehâ bulasın”*

*“Bu beyitte **habs-i nefes** ile zikru’l-lâh itmeğe emr buyururlar ve habs-nefes ile zikr dahi hafî olur ve zikr-i cehrîde habs-i nefes mümkün olmaz ... ma’lûm ola ki bu beytde habs-i nefes ile zikr **ism-i celâl** ve **kelime-i tevhîde şâmil**dir velakin meşâyih-i Nakşibendîye habs-i nefesi kelime-i tevhîde tahsîs itmişlerdir ve ism-i celâl ile habs-i nefes dahi gâhîce iderler ... işbu beyt-i şerîfden gün gibi âşikâre ve vâzih oldı ki hazret-i Mevlânâ kuddise sırruhu hazretlerinin tarikat-ı ‘aliyeleri hafîdir ve tarîk-i cehrî değıldir zîrâ sâliklerini bu vechle terbiye buyurmuşlar ve kendüleri dahi bu vechle zikru’l-lâh itmişler bu müdde’âmıza dahi kendilerinin **Siddîk-i Ekber** radıya’l-lâhu ‘anh hazretlerinin cedd-i emcedleri olması ve kendilerinin dahi hazret-i Siddîk-ı Ekber’in on ikinci oğı olduğı delâlet ider” (Cilt4-İ.Ü. 32a).*

Mehmed Murad, şerhin devamında Mevleviliğın usul ve esasının hâfî zikir üzere olduğunu iddia eder. Ayrıca Abid Çelebi’nin cehrî zikir çeken bir şeyhe değıl de Şeyh Abdullah’a intisab etmesini Mehmed Murad Mevleviliğın hâfî zikir çektiğine delil gösterir. Şeyh Abdullah İlahî Nakşibendîye tarikatının Anadolu ve Rumeli’de yayılmasına öncülük eden Kütahyalı mutasavvıf, âlim ve şairdir. 896/1491’de vefat etmiştir (Kara&Algar 1998:110).

“Ve evlâdından Âbid Çelebî kuddise sırruhu hazretlerine ru’yâsında Şeyh Abdu’l-lâh İlahî kuddise sırruhuya git ve andan ehazz-ı tarîkat eyle diyu emir buyurmaları ve Abdu’l-lâh İlahî’ye dahi Âbid Çelebîyi sana gönderdim terbiye idesin ve himmetini bezl idesin diyu emr buyurmaları dahi bu da vâya şâhid-i âdildir” (Cilt 4-İ.Ü. 32a).

Aşağıda şârih, Nakşibendî esası olarak “Yâd Kerd”, hafi zikir ile kelime-i tevhid çekilmesi anlamına geldiğinden hareketle Mevlânâ’nın usulünün habs-i nefes olduğunu bildirir ve Mevlevîlerin “bizim tarikimizde lâ ilâhe ilal’l-lâh yokdur” demelerini eleştirir.

“Zamânımızda meşâyih-i Mevlevîyye şeklinde olanlar tarîk-i Mevlevîyyenin zikri fakat ism-i celâldir ve bizim tarikimizde lâ ilâhe ilal’l-lâh yokdur diyu hezeyân ve türrehâtla-rının butlânı şu beyt-i şerîfden izhâr-ı mineş’ş-şemsdir” (Cilt 4-İ.Ü. 32a).

Aşağıdaki bölümde ise Mehmed Murad, Arapça Mesnevî şerhi yazmış olan Beşiktaş Mevlevî-hânesi şeyhi Yûsuf Efendi’nin uygulamalarını delil göstererek Mevlevîlerin uyguladığı usulü tenkid eder ve Mevlevîliği Nakşibendîlikle aynı meşrepte değerlendirir:

*Hattâ karîb-i asrda Beşiktaş Mevlevî-hânesinde şeyh olan **Yûsuf Efendi** Hazretleri ki Mesnevî-i Şerîfe Nehcü’l-Kadîm nâmında Arabîyyü’l-İbâretü şerh yazmış idi ve fûnûn-ı şettâda mâhir bir zât-ı şerîf idi ve elli sene o makâmda post-nişîn olmuş idi kendileri Trablûsî olmağla ... eger çi ben ağzından işitmedim velakin ba’zı mukâbelesinde bulunduğumuz olur idi ve kendinin hâli böyle didiğine şehâdet ider idi ez-cümle kalkar iken cümle*

ile ber-a-ber secde ider gibi yere yatup elini urmaz idi ve postun önünden geçer iken rükû' iderek geçmez idi belki âdetâ yürür gibi geçer idi ve bunun emsâli çok şeyler mukâbele esnâsında kendinden sudûr ider idi hattâ Mevleviler kendüyi sevmeyüp hâlâ suhtedir elli yıldır post-ı Mevlânâ'da oturur dervîş olamadı diyu zebân-dırâzlıktan ve ta'ndan hâlî olmazlar idi ... işte böyle tarikat-ı Mevleviyye'yi ki habs-i nefesle zikru'l-lâh ve terbiye ve tasfiye-i kalbden ibâretdir anı zâyî itdiler ve böyle mel'abayı tarik-i Mevleviyye i'tikâd eylediler''(Cilt 4-İ.Ü. 32b).

SONUÇ

Mehmed Murad Nakşibendî, Mevlânâ'nın Mesnevî-i Manevî adlı eserine bir Nakşibendî şeyhi olarak yaptığı şerhte birçok kaynaktan faydalanır. Beyitlerin açıklanmasında şârihin en önemli kaynağı Kur'an ayetleri ve hadislerdir. Birçok beytin şerhinde görüşlerine delil olarak ayet ve hadislere başvuran Mehmed Murad, sahabe görüşlerinden, meşhur mutasavvıf ve âlimlerin sözlerinden faydalanmış ayrıca klasik edebiyat şairlerinin şiirlerinden de örnekler vermiştir. Kimi zaman âlim ve şairlerin ismini verirken kimi yerlerde ilgili mutasavvıf, âlim ve şairin ismini zikretmeden söz ve beyitlerine yer vermiştir. Şârihin diğer bir kaynağı lügat ve gramer eserleridir. Mehmed Murad, kelimelerin yazılış ve okunuşu, harekelenmesi, sözlüklerde hangi manalara geldiği ve Arap ve Fars dillerinin gramer özellikleri gibi hususları göz önünde bulundurarak beyitleri tercüme ve şerh etmiştir. Bu minvâlde şârih yer yer başvurduğu sözlük isimlerini zikrederken kimi yerlerde sözlük ve gramer eserlerinin ismini zikretmeden açıklamalar yapmıştır.

Mehmed Murad, Mesnevî'yi tercüme ve şerh ederken Nakşibendî esaslarına temas etmiş ve Nakşibendiliğin önde gelen şeyhlerinin görüş ve anekdotlarına başvurmuştur. Bir beytin şerhinde Mevlânâ'nın, Bahâeddin Nakşibend'e ve Hâcegan tarikatının isminin Nakşibendiyye şeklinde değişeceğine işaret ettiğini ifade etmiştir. İnsanın manevî yolculuğundan bahsedildiği beyitlerdeki manayı "sefer der vatan" olarak tanımlamıştır. Bazı beyitlerin şerhinde ise Nakşibendiliğin bir diğer esası olan "yad kerd" ve "hafî zikir" kavramlarına temas etmiş, Mevlânâ'nın gizli zikirle meşgul olduğunu bu nedenle dönemin Mevlevîlerinin usul ve uygulamalarının hatalı olduğunu dile getirmiştir.

KAYNAKAÇA

- Akkuş, M. (2018). *Nef'i Divanı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/57741,nefi-divanipdf.pdf?0>
- Algar, H. (1991). "Bahâeddin Nakşibend". Diyanet İslam Ansiklopesi, C. 4, İstanbul, s.458-460.
- Algar, H. (1995). "Emir Külal". Diyanet İslam Ansiklopesi, C. 11, İstanbul, s.137-138.
- Algar, H. (1996). "Hacegan". Diyanet İslam Ansiklopesi, C. 14, İstanbul, s.431.
- Bursalı Mehmed Tahir (2016). *Osmanlı Müellifleri*. (Haz. Yekta Saraç). (Ed. Mustafa Çiçekler). Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi TÜBA.
- Kara, M. & Algar, H. (1988). "Abdullah İlahi" Diyanet İslam Ansiklopesi, İstanbul: C. 1, s. 110-112.
- M. Murad Nakşibendî, *Hülâsatü's-Şürûh-* (III. ve IV. Cilt.) İstanbul Üniversitesi Ktp., no: TY 6309-6312.
- Okumuş, Ö. (1998). "Câmî Abdurrahman". Diyanet İslam Ansiklopesi, C. 7, İstanbul, s. 94-99.
- Özaydın, M. (2014). "Şeyh Abdurrahman'a göre Nakşibendiliğin Onbir Temel Esası". *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 13, S. 50, s.213-239.
- Özçelik, M. (2020). "Abdülğani b. İsmâil en-Nablusî (ö. 1143/1731) ve Miftâhu'l-Ma'iyye Adlı Eseri Çerçevesinde Nakşibendî Tarikatının On Bir Esâsi". *Amasya İlahiyat Dergisi – Amasya Theology Journal*, 14: 293-326.
- Özek, A; Karaman, H; Turgut, A; Çağrıç, M; Dönmez, K. İ. & Gümüş, S. (2003). *Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Rahimov, K. (2022). "Hacegan-Nakşibendiyye Talimlerinin Temelleri". *Din Araştırmaları* 1 (8), s. 49-63.
- Şentürk, H. (2020). "Murad Nakşibendî". Diyanet İslam Ansiklopesi, İstanbul, C. 31, s. 188-189.
- Tosun, N. (2006). "Nakşibendiyye (Âdâb ve Erkân)". Diyanet İslam Ansiklopesi, İstanbul, C. 32, s. 342-343.
- Tosun N. (2009). "Semmâsi". Diyanet İslam Ansiklopesi, İstanbul, C. 36, s. 498.
- Uludağ, S. (1997). "Harkânî". Diyanet İslam Ansiklopesi, C. 16, İstanbul, s. 93-94.
- Uludağ, S. (1998). "Abdulkâdir Geylânî". Diyanet İslam Ansiklopesi, C. 1, İstanbul, s.234-239.
- Yılmaz, H. K. (1991). "Aziz Mahmud Hüdâyî". Diyanet İslam Ansiklopesi, C. 4, İstanbul, s.338-340.

Öğrencilerin Muhasebe Meslek Etiği Algısı: Selçuk Üniversitesi Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin Algılarına Yönelik Bir Araştırma

Zekiye Dalboş

1. GİRİŞ

Dünyada ve ülkemizde yaşanan bazı skandalların ardından kanunların her durumda etkili olmadığı gün yüzüne çıkmıştır. Yaşanılan tüm bu durumlardan dolayı da meslek etiği kavramı yeniden gözden geçirilmeye başlanmıştır. Bu durum muhasebede meslek etiği kavramının önemini ve boyutunu ön plana çıkarmış ve bunun sonucunda da dünyada ve ülkemizde meslek örgütleri tarafından muhasebe meslek etiği ilke ve kurallarının yeniden değerlendirilmesi, düzenlenmesi ve yeni kanunların çıkarılmasına neden olmuştur. Pek çok meslek grubunda olduğu gibi muhasebe mesleğinde de bir takım etik kurallar bulunmaktadır. Etik kurallar; neyin yanlış, neyin doğru olduğuna işaret etmekte ve kişilere, gruplara ve toplumlara yol göstermektedir.

Muhasebe mesleği mensuplarının etik konusunda oldukça hassas dengeler üzerinde bir uygulamaya yer vermeleri gerekmektedir. Ayrıca meslek etiğine daha iyimser bir yaklaşım sergilemeleri gerekmektedir. Bu doğrultuda, muhasebe mesleği açısından ahlaki davranışların ve standartların ortaya konması ve uygulanması, etik dışı davranışların ortaya çıkmasına engel olmaktadır. Ahlakla uygun olmayan davranışların yaratacağı sonrasında ise topluma da yansiyacak istenmeyen davranışlar ve sonuçlar ortadan kaldırılmış olacaktır.

Çalışmanın temel amacı, muhasebe mesleği mensubu olmaya aday Selçuk Üniversitesi Meslek Yüksekokulu Muhasebe ve Vergi programı öğrencilerinin muhasebecilerin etik kurallara uymalarına ilişkin algılarını ölçmektir. Çalışmada ilk olarak muhasebe mesleği, etik ve meslek etiği kavramları, muhasebe mesleğinde meslek etiği kavramları üzerinde durulmaktadır. Sonrasında ise, öğrencilerin muhasebe meslek etiğini nasıl algıladıkları ve ilgili alana ilişkin gelecekte yapılacak araştırmalar ve yapılacak uygulamalara ilişkin önerilere yer verilerek çalışma sonlandırılmıştır.

1.1. Muhasebe Mesleği

Yapılan bir “iş” ve “uğraşı”nın meslek olarak kabul edilebilmesi için temel bazı özellikleri sağlaması gerekmektedir. Bununla birlikte, bir iş veya uğraşı (Marşap, 1996: 119);

- Karmaşık ve sürekli gelişen bir bilgi yapısını içeriyor ise,
- Uygulamada karşılaşılan sorunların çözümünde mesleki yargı kullanılıyor ise,
- Kamu yararına hizmet edecek mesleki bir sorumluluk taşıyorsa, meslek olarak kabul edilmektedir.

Muhasebe; mali nitelikteki işlemleri ve olayları para ile ifade edilmiş şekilde kaydetme, sınıflandırma, özetleme, analiz etme, yorumlama ve raporlama süreci olarak tanımlanmaktadır (Acar ve Tetik, 2006: 8).

Muhasebe mesleği Türkiye’de 13.06.1989 yılında yürürlüğe giren 3568 Sayılı “Serbest Muhasebecilik, Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik ve Yeminli Mali Müşavirlik Kanunu” ile Serbest Muhasebecilik, Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik, Yeminli Mali Müşavirlik olmak üzere üç statüde değerlendirilmiştir. 26.07.2008 tarih ve 26948 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan 5786 sayılı Kanun ile 01.06.1989 tarihli ve 3568 sayılı Serbest Muhasebecilik, Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik ve Yeminli Mali Müşavirlik Kanununun adı "Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik ve Yeminli Mali Müşavirlik Kanunu" olarak değiştirilmiştir (Koçyiğit vd., 2017: 178-179).

Muhasebe mesleğinin konusu özetle; gerçek ve tüzel kişilere ait işletmelerin ve bu işletmeler ile ilişkisi olanların, hak ve sorumluluklarını belirlemek amacıyla muhasebenin ilke ve kurallarına uygun olarak, defter tutma, tablo ve beyannameler düzenleme, muhasebe sistemleri kurma, müşavirlik, bilirkişilik ve benzeri işleri yapma şeklinde ifade edilmektedir (Kutlu, 2008: 145).

Muhasebe mesleği dünyadaki ekonomik ve teknolojik gelişmelere paralel bir şekilde değişmekle birlikte, ürettiği bilgilerin kapsamını genişletmekte ve niteliğini artırmaktadır. Bu gelişmeler muhasebe mesleğini icra eden meslek mensuplarında aranan nitelikleri ve sorumlulukları da artırmaktadır. Muhasebe sürekli gelişen ve değişen kapsam ve özelliklerine, çağımızın işletmecilik anlayışına, ekonomik ve sosyal gerçeklerine uygun bir şekilde bilgi üretirken, muhasebe teori ve uygulaması yanında hukuk, ekonomi, maliye ve teknoloji alanlarında bilgi sahibi olan uzman kişilere de ihtiyaç duymaktadır (Yıldız, 2011: 158).

1.2. Etik Kavramı ve Meslek Etiği

1.2.1. Etik Kavramı

Etik ve ahlak kavramlarının çoğunlukla birbirlerinin yerine kullanıldığı gözlenmektedir. Bilim insanları arasındaki genel eğilim ise iki kavramın birbirinden farklı olduğu yönündedir ve “Anglo-Amerikan kültürünün içinde felsefe çalışanlar, yaşadığımız dünya içindeki ahlak (morality) ile bu ahlak üzerine oluşturulan düşünceleri, kuramları (ethics) birbirinden ayırmışlardır” (İnam, 1998: 67).

Ahlak kavramı daha genel anlamıyla insanların toplum içinde uyması gereken kuralları ve ilkeleri belirtirken; iş ahlakı kavramı uygulamalı bir ahlak bilgisi olup, iş hayatında karşılaşılan tüm ahlaki sorunların üstünde durmaktadır (Arslan, 2012: 17-19). Etik ise; bir felsefi disiplinin adıdır. Etik ahlakın felsefesini yapmakta ve insanların nasıl davranması gerektiğini gösteren etik, görev ve sorumlulukları temel alan bir davranış kuralı ya da disipline işaret etmektedir. Kişinin neyi yapip neyi yapmaması gerektiği konusunda davranış biçimini tanımlayan kuralları konu edinmektedir (Yıldız, 2011: 159).

Etik, hem uygulayıcılar hem de akademisyenler arasında önemli bir ilgi konusu olmuştur. Etik kurallar, meslek kuruluşları ve kuruluşlar tarafından kılavuz olarak kullanılmak üzere hazırlanan ve üyelerin görevlerini yerine getirirken ve ifade ederken içinde kendilerinin yapması gereken bir parametre olan belgelerdir (Bakar vd., 2003: 109-107).

Etik kavramı Yunanca “ethos” sözcüğünden türemiştir. Ethos; töre, gelenek, görenek, alışkanlık, yerleşik hale gelmiş duygululuk hali, karakter, huy, mizaç vb. anlamlarına gelmektedir. Etik, “yararlı olanın yanında, iyi, kötü, doğru ve yanlış gibi kavramları inceleyen, hem bireyin hem de grubun davranışlarında neyin iyi neyin kötü olduğunu belirleyen, ahlaki ilkeler, değerler ve sistemler bütünü” olarak tanımlanabilmektedir (Daştan vd., 2015: 76-77).

Etik davranış ve eğitim, modern toplum, iş dünyası ve muhasebe mesleği için oldukça önemlidir. Muhasebeciler tarafından etik davranışında eksiklikler oluştuğunda, mesleğin güvenilirliği tehlikeye girmektedir (Kerr ve Smith, 1995: 987).

Genel olarak etik, bireylerin ve kurumların faaliyetlerini yürütürken nasıl davrandıklarını belirleyen bir dizi belirli ahlaki norm olarak tanımlanmaktadır. Hem diğer alanlarda hem de muhasebede etik, genellikle neyin iyi neyin kötü olduğunu anlama becerisi olarak ifade edilmektedir (Todorovic, 2018: 140).

1.2.2. Meslek Etiği

Genel etik değerleriyle, her mesleğin kendine ait özel etik değerleri de bulunmaktadır. Meslek mensuplarında da bir takım özel etik kurallar aranmaktadır (Sakarya ve Kara, 2010: 58).

Meslek etiği, belirli bir meslek grubunun, mesleği ile alakalı oluşturulan ve koruduğu; meslek üyelerine emreden, onları belli bir şekilde davranmaya zorlayan, bireysel eğilimlerini kısıtlayan, meslek içi rekabeti düzenleyen ve hizmet ideallerini korumayı amaç edinen mesleki ilkeler bütünü olarak tanımlanmaktadır (Kırel, 2000: 4). Diğer bir tanım da ise meslek etiği, iş dünyasındaki davranışları yönlendiren, onlara rehberlik eden etik prensipler ve standartların toplamı olarak ifade edilmiştir (Kolçak, 2012: 93).

Meslek etiğinin en önemli yanlarından biri, dünyanın neresinde olursa olsun, aynı meslekte çalışan kişilerin bu davranış kurallarına uygun davranmalarının gerekli olması durumudur. Mesleki etiğin temelinde insanlarla ilişki yatmaktadır ve öyle ki günümüzde her meslekte, mesleğin gereklerinin yerine getirilebilmesi için meslek mensuplarının bir takım kişisel, mesleki ve ahlaki niteliklere sahip olması gerekmektedir (Aymanıy ve Sarıoğlan, 2005: 28).

1.2.3. Muhasebe Mesleği ve Etik

Muhasebe meslek etiğinin muhasebe alanındaki düşünce ve davranış kalıpları ile ilgili olduğu söylenebilir. Muhasebede etik, kanunlara uygun işlemlerin yanında, toplumun güncel değer yargılarına da önem vererek güvenilir bilgilerin topluma sunulması olarak ifade edilmektedir (Akyatan ve Kutluk, 2015: 43, Aymankuy ve Sarioğlan, 2005: 29).

Muhasebede etik, mali raporlamanın karşılaştırmalı kalitesini sağlama sürecinde muhasebe meslek mensuplarına kılavuzluk eden, geniş çapta kabul gören bir dizi ahlaki norm ve değer olarak tanımlanmaktadır (Todorovic, 2018: 140).

Muhasebe meslek etiği, muhasebe meslek mensuplarınca hem faaliyetlerin yürütülmesinde hem de herhangi bir sebeple mesleki faaliyetin yürütülmediği durumlarda, kanunlara uygun işlemlerin yapılması, güvenilir bilgilerin topluma sunulması ve müşteriler, toplum, meslektaşlar ve ilgili meslek kuruluşları ile olan ilişkilerde uyulması gereken kurallar bütünüdür (Daştan, 2009: 285).

Muhasebecilerin sahip oldukları bilgi, beceri, görgü ve yeteneklerinin, hem kendilerinin hem de mesleklerinin gelişiminde önemli rolü bulunmaktadır. Muhasebe meslek mensuplarının mesleklerinin gerektirdiği teknik bilgi, beceri ve deneyime sahip olmalarının yanında aynı zamanda da mesleki etik değerlere bağlı olmaları istenilen bir durumdur. Ayrıca bu değerleri davranışlarına yansıtmaları gerekmektedir. Toplumda muhasebe mesleğine olan güvenin sağlanmasında, muhasebe mesleğinin işlevinin topluma daha iyi anlatılması ve toplumsal ahlak kuralları çerçevesinde en iyi ve etkin bir biçimde yürütülmesinde muhasebecilerin taşıdıkları ahlaki değerlerin önemi oldukça büyüktür. Bu bağlamda da meslek mensupları toplumun değer yargılarına önem vermelidir. Sorumluluklarını yerine getirirken objektif olmak, belli kişi ya da grupların değil, tüm toplumun çıkarlarını gözetecek bilgi üretiminde gerçeğe uygun, tarafsız, güvenilir ve dürüst davranmak zorundadırlar (Yıldız, 2011: 158).

Ülkemizde muhasebe eğitimi üniversitelerin, fakülte ve yüksekokul (lisans) ile meslek yüksekokullarında verilmektedir. Bazı üniversitelerde ise ayrıca yüksek lisans ve doktora düzeyinde de programlara yer verilmektedir. Bu bölümlerden mezun olan öğrenciler, mesleğin her aşamasında çalışmaktadırlar (Elagöz ve Şahbaz, 2016: 321).

Muhasebe meslek mensuplarının dürüst, güvenilir ve mesleki etik ilkelerine bağlı bir şekilde mesleklerini yürütmelerinde etik eğitimi her geçen gün daha da fazla önem kazanmaya başlamıştır. Nitelikli ve mesleki etik değerlerin bilincinde olan meslek elemanlarının yetiştirilmesinde de üniversitelerin sorumlulukları her geçen gün daha da fazla artmaktadır (Çelenk vd., 2015: 159).

2. LİTERATÜR

2001 yılında Enron ve 2002 yılında WorldCom şirketinin gelir tablolarında düzeltme yapmaları ve sonrasında bu büyük iki şirketin iflas etmesi sonucunda muhasebede etiğin ne kadar önemli olduğu gözler önüne serilmiştir (Uyar vd., 2015: 239). 1998 yılında finansal raporlarında düzeltme yapan şirket sayısı 158 iken bu rakam 2004 yılında 414'e ulaşmıştır.

Dünyanın en eski ve finansal raporlar konusunda en tutucu şirketlerinden biri olan Royal-Dutch/Shell 2004 yılında elindeki petrol rezervini %24 daha fazla gösterdiğini itiraf etmek durumunda kalmıştır. Bu skandallar ve finansal raporlarla ilgili yapılan usulsüzlükler sonucu gerçekleşen iflaslar muhasebe meslek etiğinin ne kadar önemli olduğunu tekrardan gündeme getirmiş ve bu konu yeniden sorgulanmaya başlanmıştır (Grant ve Visconi, 2006: 361-362).

Tüm bunlarla birlikte, literatür araştırması yapıldığında muhasebe mesleki etiği ile ilgili yapılan çalışmalardan bazılarına yer verilmiştir.

Uyar, Kahveci ve Yetkin (2015) yapmış oldukları çalışmada, ALTSO Meslek Yüksekokulu muhasebe ve vergi uygulamaları programı birinci ve ikinci sınıf öğrencilerinin muhasebe meslek etiği algısını ölçmek ve meslek etiği dersi alan öğrencilerle almayanlar arasındaki etik algısı farklılığını araştırmaktadırlar. Yapılan araştırmanın sonucunda ise, muhasebe mesleği adaylarının genel olarak muhasebe meslek mensuplarının etik davranışlarıyla ilgili olarak olumsuz bir algıya sahip oldukları ve öğrencilerin etik ilkelere uymanın önemini ve meslek etik kurallarına uyulduğu sürece mesleğin saygınlığının da artacağını düşündüklerini tespit etmişlerdir.

Armstrong vd. (2003) Muhasebede etik eğitimi: doğru ilerleme etik motivasyon ve etik davranış isimli çalışmalarında etik gelişimini ve bunlarla ilgili yapılan çalışmaları özetlemişlerdir. Öğrencilerin muhasebeyle ilk olarak tanıştıkları yer olan üniversitelerin öğrencilerin etik karakterlerini oluşturma konusunda oldukça önemli olduğunu vurgulamışlar ve öğrencilerin etik davranışlarının desteklenmesi gerektiğini tespit etmişlerdir.

Elagöz ve Şahbaz (2016) yaptıkları çalışmalarında, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Meslek Yüksekokulları Muhasebe ve Vergi Uygulamaları programında eğitim gören öğrencilerin muhasebe meslek etiği algısını ölçmeyi amaçlamışlardır. Bu amacın dışında ayrıca öğrencilerin meslek etiği algısının demografik özelliklere göre farklılık gösterip göstermediği tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın bulgularına göre ise, eğitim gören öğrencilerin meslek etiği algılarının sadece cinsiyete göre farklılık gösterdiğini, yaş, gelir, öğrenim gördüğü sınıf ve yaşadığı yere göre bir fark olmadığını tespit etmişlerdir.

Akbaş, Çalışkan ve Özarslan (2009) tarafından yapılan Muhasebe Mesleğinde Etik Algısı Ve Etik Dışı Davranışlarla İlişkisi: İşletme Bölümü Öğrencileri Üzerine Bir İnceleme isimli çalışmalarında, İstanbul'da bulunan üç büyük üniversitenin işletme bölümünde eğitim gören 504 öğrenci üzerinde muhasebe meslek etiğinin önemini ortaya koymak ve bu önem vurgusuyla öğrencilerin algıları çerçevesinde, etik dışı davranışlarla olan ilişkisini incelemeyi amaçlamışlardır. Yapılan analiz sonuçlarına göre, meslek etiğinin önemi ve muhasebe mesleğinde etik algısı, alt boyutları ve etik dışı davranışlar ile ters yönde ilişkili tespit edilmiş ve öğrencilerin bazı demografik özelliklerine göre de etik dışı davranışlarının farklılık gösterdiği tespit edilmiştir.

Hiltebeitel ve Jones (1992) Muhasebe Eğitiminde Etik Öğretiminin Değerlendirilmesi isimli çalışmalarında, iki akademik dönem boyunca etik eğitimi muhasebe derslerine entegre bir şekilde öğrencilere vermişler ve bu eğitimler öncesi ile sonrasında öğrencilerin etik kural algılarındaki farklılıkları aynı anketi kullanarak ölçmüşlerdir. Çalışmanın sonucunda ise, etik eğitiminin muhasebe dersleri içinde öğrencilere öğretilmesini önermişlerdir.

Akın ve Özdaşlı (2014) Muhasebe Meslek Mensuplarının Mesleki Faaliyetlerinde Uymaları Gereken Etik İlkelerine Uyuma Düzeyine Yönelik Meslek Mensupları İle Meslek Yüksek Okulu Muhasebe Bölümü Öğrencilerinin Algıları isimli araştırmalarında, muhasebe meslek mensupları ile meslek yüksek okulu öğrencilerinin etik kavramının algılanmasına yönelik mesleki etik kuralları yönetmeliği kapsamında yer alan dürüstlük, tarafsızlık, gizlilik, mesleki yeterlilik ve özen ve mesleki davranış gibi etik boyutlar baz alınarak karşılaştırmalı analiz yapmışlar ve analiz sonucunda ise; muhasebe eğitimi alan öğrencilerin muhasebe mesleğini yerine getiren meslek mensubuna kıyasla dürüstlük ve şeffaflık ilkelerinin meslek mensupları tarafından daha fazla ihlal edildiğini düşündüklerini tespit etmişlerdir.

Güney (2018) Muhasebe Meslek Mensubu Adaylarının Mesleki Etik Algısı Üzerine Bir Araştırma: Gazanfer Bilge Meslek Yüksekokulu Örneği isimli çalışmada, muhasebe meslek mensubu adaylarının meslek etiği algı özelliklerinin demografik özelliklere göre farklılık gösterip göstermediğini tespit etmeyi amaçlamıştır. Muhasebe ve Vergi Bölümüne kayıtlı 1. ve 2. Sınıf öğrencilerinden toplam 81 öğrenci üzerinde yaptığı araştırmanın sonuçlarına göre, Dürüstlük İlkesi, Gizlilik ilkesi ve Mesleki Davranış İlkesi algıları açısından kadınların algılarının, erkeklerin algılarından daha yüksek olduğunu, yaş değişkenine göre, liseden mezun olunan program türüne göre, eğitim görülen sınıf türüne göre ve staj durumuna göre Dürüstlük İlkesi, Gizlilik ilkesi ve Mesleki Davranış İlkesi, Tarafsızlık ilkesi ve Mesleki Yeterlilik ve Özen ilkesi algılarının herhangi bir farklılık göstermediği tespit edilmiştir.

Alkan (2015)'nin yaptığı araştırmada geleceğin muhasebe meslek mensubu adayları olan Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Programı öğrencilerinin etik değerlerinin bazı değişkenlere göre belirlenmesini amaçlamıştır. Araştırmanın bulgularına göre, bazı değişkenlere göre etik algı düzeylerinde anlamlı bir fark olduğu tespit edilmiştir. Bayan öğrencilerin erkek öğrencilere göre etik algı düzeylerinin daha yüksek olduğu, yaş değişkeni etik algı düzeyini etkilerken, öğrencilerin öğrenim gördükleri sınıflar etik algısını etkilemediği tespit edilmiştir. Araştırmanın bir diğer sonucuna göre ise, gelir düzeyinin etik algısında farklılığa neden olduğu ve ailenin geliri arttıkça etik algısının azaldığı tespit edilmiştir. Annenin eğitim düzeyi tüm boyutlarda öğrencilerin etik algısını etkilediği tespit edilmiştir.

3. METODOLOJİ

3.1. Araştırmanın Hipotezleri

- H₁: Öğrencilerinin cinsiyetlerine göre muhasebe meslek etiği algıları arasında anlamlı bir fark vardır.
- H₂: Öğrencilerinin okuduğu sınıf ile muhasebe meslek etiği algıları arasında anlamlı bir fark vardır.
- H₃: Öğrencilerinin öğrenim türü ile muhasebe meslek etiği algıları arasında anlamlı bir fark vardır.

H₄: Öğrencilerinin mezun oldukları lise türü ile muhasebe meslek etiği algıları arasında anlamlı bir fark vardır.

H₅: Öğrencilerinin lise öğrenimleri sürecinde staj yapma durumları ile muhasebe meslek etiği algıları arasında anlamlı bir fark vardır.

H₆: Öğrencilerinin staj veya çalışma süreleri ile muhasebe meslek etiği algıları arasında anlamlı bir fark vardır.

H₇: Öğrencilerinin meslek etiği dersi alma durumu ile muhasebe meslek etiği algıları arasında anlamlı bir fark vardır.

H₈: Öğrencilerinin meslek etiği dersini duyma biçimi ile muhasebe meslek etiği algıları arasında anlamlı bir fark vardır.

3.2. Araştırmanın Konusu, Amacı ve Sınırlılıkları

Araştırmanın amacı, muhasebe mesleği mensubu olmaya aday Selçuk Üniversitesi Ali Akkanat MYO Muhasebe ve Vergi programı öğrencilerinin etik kurallara uymalarına ilişkin algılarını ölçmektir. 100 öğrenciden oluşan evrenden 67 adet örneklem sayısına ulaşılmıştır. Google Forms ile oluşturulan anket öğrencilere ulaştırılmış 67 katılımcıya ilişkin anket SPSS 22 paket programı ile analiz edilmiştir.

Selçuk Üniversitesi Beyşehir Ali Akkanat Meslek Yüksekokulu Muhasebe ve Vergi Uygulamaları bölümünde öğrenim gören öğrencilere uygulanan ankete cevap veren öğrencilerin sorulara doğru olarak cevap verdikleri varsayılmıştır. Seçilen örneklemin de evreni yansıttığı varsayılmıştır. Araştırma süresinin kısıtlı olmasından dolayı anket, sadece Selçuk Üniversitesinde hedeflenen amaçlar doğrultusunda öğrenciler üzerinde uygulanmıştır.

3.3. Araştırmanın Kapsamı ve Yöntemi

Araştırmada birincil kaynaktan veri toplamada en çok tercih edilen anket yöntemi kullanılmıştır. Araştırmada kullanılan anket formu Akın ve Özdaşlı (2014)'nin "Muhasebe Meslek Mensuplarının Mesleki Faaliyetlerinde Uymaları Gereken Etik İlkeler Uyma Düzeyine Yönelik Meslek Mensupları İle Meslek Yüksek Okulu Muhasebe Bölümü Öğrencilerinin Algıları." isimli çalışmadan alınmıştır. Ankette 6 adet demografik soru ve muhasebe meslek etiğinin nasıl algılandığını tespit etmek üzere 5'li Likert ile ölçülen 25 adet soru sorulmuştur. Ankete ilişkin güvenilirlik analizi yapıldıktan sonra katılımcıların demografik dağılımları verilmiş ve sorulara verilen cevapların yorumlanmasında frekans analizinden yararlanılmıştır.

3.4. Araştırmanın Bulguları

3.4.1. Demografik Verilerin Analizi

Ankete katılım gösteren öğrencilerin demografik verilerine ilişkin bulgular Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1: Demografik Bulgular

Cinsiyet	Frekans	Yüzde
Kadın	34	50,7
Erkek	33	49,3
Yaş		
18-20	15	22,4
21-30	33	49,3
31 ve üzeri	19	28,4
Öğrenim Şekliniz		
Örgün Öğretim	51	76,1
İkinci Öğretim	16	23,9
Öğrenim Gördüğünüz Sınıf		
1. Sınıf	34	50,7
2. Sınıf	33	49,3
Mezun Olduğunuz Lise		
Düz Lise	10	14,9
Ticaret Lisesi	10	14,9
Anadolu Lisesi	31	46,3
Diğer	16	23,9
Lise Öğreniminizde Staj Yaptınız mı?		
Staj Yaptım	19	28,4
Staj Yapmadım	48	71,6
Staj veya Çalışma Süreniz		
6 Ay ve Daha Az	4	6,0
1 Yıl ve Daha Az	10	14,9
1 Yıldan Fazla	19	28,4
Yapmadım	34	50,7
Meslek Etiği Dersi Aldınız mı?		
Evet	24	35,8
Hayır	43	64,2
Meslek Etiğini Nereden Duydunuz?		
Okul	26	38,8
Arkadaş	2	3,0
Basın	3	4,5
İnternet	9	13,4
Duymadım	21	31,3
Diğer	6	9,0
Toplam	67	67

Çalışmaya katılanların cinsiyetlerine ilişkin dağılımlara baktığımızda % 49,3'ünün erkek, % 50,7'sinin de kadın olduğu, yaş durumlarına ilişkin dağılımlara baktığımızda %22,4'ü 18-20 yaş arasında, %49,3'ünün 21-30 yaş arasında ve %28,4'ünün ise 31 yaş ve üzerinde olduğu tespit edilmiştir.

Araştırmaya katılan öğrencilerin öğrenim türüne baktığımızda ise, % 76,1'inin örgün öğretim, % 23,9'unun da ikinci öğretim türünde oldukları görülmektedir. Sınıf dağılımlarına ilişkin verilerde ise öğrencilerin % 50,7'sinin birinci sınıfta; % 49,3'ünün ikinci sınıfta; sınıfta olduğu görülmüştür. Öğrencilerin mezun oldukları lise türlerine ait bilgiler sunulmuştur. Buna göre öğrencilerin % 14,9'unun Düz liseden mezun olduğu; % 14,'unun Ticaret lisesinden mezun olduğu; % 46,3'unun Anadolu lisesinden mezun olduğu ve son olarak % 23,9'unun diğer lise türlerinden (Fen lisesi, Sosyal Bilimler lisesi gibi) mezun olduğu tespit edilmiştir.

Öğrencilerin % 28,4'lük bir kesimin lise öğrenimleri sürecinde staj yaptığı; % 71,6'sının de staj yapmadığı görülmüştür. Öğrenimleri boyunca staj yapanların bu faaliyeti ne kadarlık bir sürede gerçekleştirdikleri ile elde edilen verilere bakıldığında ise, % 4'ünün staj sürelerinin 6 ay ve daha az sürdüğü; % 14,9'unun staj sürelerinin 1 yıl ve daha az sürdüğü; % 28,4'ünün 1 yıldan daha fazla sürdüğü ve %50,7'sinin staj yapmadığı tespit edilmiştir.

Öğrencilerin meslek etiği alma durumuna ilişkin verilere göre ise araştırmaya katılanların % 35,8'inin dersi aldıklarını, % 64,2'sini ise dersi almadıkları görülmüştür. Anket yöntemi sonucu elde edilen bir diğer önemli değişken ise, meslek etiği dersinin nereden duyulduğu ile ilgilidir. Yapılan analizde, öğrencilerin % 38,8'inin meslek etiği dersini okuldan; % 3'ünün meslek etiği dersini arkadaştan; % 4,5'inin meslek etiği dersini basından; % 13,3'ünün meslek etiği dersini internetten ve % 9'unun diğer yollardan duyduğu görülmüştür. Araştırmaya katılanların bir kısmı ise (% 31,3'lük oranda) meslek etiği dersini herhangi bir yerden duymadığını ifade etmişlerdir.

3.4.2. Ölçeklere İlişkin Güvenilirlik Analizi

Araştırmada yer alan ölçeğe ilişkin güvenilirlik incelenmiştir. Tablo 2'de yapılan güvenilirlik analizi sonuçlarına yer verilmiş ve Cronbach Alpha güvenilirlik hesaplamasından yararlanılmıştır. İlgili tablo aşağıdaki gibidir;

Tablo 2: Araştırmanın Güvenilirlik Analizi Sonuçları

Cronbach's Alpha	Madde Sayısı
,817	25

Yapılan analizler sonucunda anket ifadelerinin 0,817'lik bir düzeyde güvenilirliğe sahip olduğu tespit edilmiştir. Bu oran, anket sorularının oldukça güvenilir olduğunu göstermektedir.

Araştırmada, anket yöntemi sonucu elde edilen verilerin çözümlenmesinde kullanılan bir diğer test tekniği de Kolmogorov Smirnov Testidir. Bu test, Bağımsız Örneklem t-Testi

yönteminin kullanılabilirliğinin temel bir şartı olan “verilerin normal bir dağılıma sahip olma” koşulunu ortaya koyan bir testtir. Kolmogorov Smirnov Testinde p değerine karşılık gelen değer 0,05’ten büyük olduğu durumda verilerin normal dağılıma sahip olduğu varsayılmaktadır.

Tablo 3: Kolmogorov Smirnov Testi Analizi

	Kolmogorov-Smirnov ^a			Shapiro-Wilk		
	Statistic	df	Sig.	Statistic	df	Sig.
Muhasebe Meslek Etiği Algısı	,103	67	,077	,982	67	,446
a. Lilliefors Significance Correction						

Tablo 3’den de görüleceği üzere, anket yöntemi sonucu elde edilen veriler normal dağılıma sahiptir (0,077).

3.4.3. Muhasebe Meslek Etiği Algılama Düzeylerine İlişkin Hipotezlerin Testi

Araştırmanın bu kısmında, öğrencilerin muhasebe meslek etiği algılamasına ilişkin düzeyleri “cinsiyet, okuduğu sınıf, öğrenim türü, mezun olunan lise türü, lise öğrenimi sürecinde staj yapma durumu, staj veya çalışma süresi, meslek etiği dersi alma durumu, meslek etiği dersini duyma biçimi” değişkenlerine göre incelenmiştir. Bu amaçla araştırmaya katılan öğrencilerin; Muhasebe meslek etiği algılama düzeylerine ilişkin çözümlenmeleri descriptive yöntemi ile ve algılama düzeylerinin karşılaştırılmasına ilişkin çözümlenmeleri ise iki seçeneğe sorular için Mann Whitney U Testi; ikiden fazla seçeneğe sahip sorularda ise Kruskal Wallis H Testi ile gerçekleştirilmiştir.

Bu çalışmada, öğrencilerin algılama düzeylerine ilişkin puan aralıkları Gönen’in ifade ettiği sınıflamaya göre değerlendirilmiş ve buna göre algılama düzeyine ilişkin puan aralıkları 1,00-1,80 diliminde ise çok düşük; 1,81-2,60 diliminde ise düşük; 2,61-3,40 diliminde ise orta; 3,41-4,20 diliminde ise yüksek ve 4,21-5,00 diliminde ise çok yüksek olarak değerlendirilmeye tabi tutulmuştur (Gönen, 2013: 97).

H₁: Öğrencilerinin cinsiyetlerine göre muhasebe meslek etiği algıları arasında anlamlı bir fark vardır.

Tablo 4: Cinsiyet Değişkenine Göre Muhasebe Meslek Etiği Algılaması Boyutlarının Dağılımı

Cinsiyet	Kişi	Ortalama	Mann Whitney U	P
Kadın	34	3,20	471,500	,261
Erkek	33	3,11		
Total	67	3,15		

Tablo 4 incelendiğinde, cinsiyet değişkeninin, öğrencilerin muhasebe meslek etiği algılamaları bağlamında istatistiksel açıdan anlamlı derecede bir farklılık oluşturmamaktadır (p değeri $0,261 > 0,05$). Dolayısıyla H_1 hipotezi reddedilmiştir. Yine, muhasebe meslek etiği algılama düzeylerine ilişkin sonuçlara baktığımızda ise, erkeklerde bu düzeyin 3,14, kadınlarda 3,20 olduğu görülmektedir. Buna göre cinsiyet değişkeni bağlamında muhasebe meslek etiği algılaması katılımcılara “orta” düzeyde bir katkı sağlamaktadır.

H_2 : Öğrencilerinin okuduğu sınıf ile muhasebe meslek etiği algıları arasında anlamlı bir fark vardır.

Tablo 5: Öğrencinin Okuduğu Sınıf Değişkenine Göre Muhasebe Meslek Etiği Algılaması Boyutlarının Dağılımı

Öğrenim Gördüğünüz Sınıf	Kişi	Ortalama	Mann Whitney U	P
1. Sınıf	34	3,18	511,500	,534
2. sınıf	33	3,13		
Total	67	3,15		

Tablo 5’de yer alan analizlere ilişkili çözümlemede p değerinin 0,534 olduğu tespit edilmiştir. Bu değer, anlamlılık düzeyi açısından H_2 hipotezinin reddedileceğini göstermektedir (p değeri $0,534 > 0,05$). Muhasebe meslek etiği algılamasına ilişkin öğrencinin okuduğu sınıf değişkeni birinci sınıf öğrencilerinde 3,18 iken ikinci sınıf öğrencilerinde 3,13 oranındadır. Söz konusu oranlar, öğrencinin okuduğu sınıf değişkeninin muhasebe meslek etiği algılamaları üzerinde “orta” düzeyde bir katkı sağladığını göstermektedir.

H_3 : Öğrencilerinin öğrenim türü ile muhasebe meslek etiği algıları arasında anlamlı bir fark vardır.

Tablo 6: Öğrenim Türü Değişkenine Göre Muhasebe Meslek Etiği Algılaması Boyutlarının Dağılımı

Öğrenim Şekliniz	Kişi	Ortalama	Mann Whitney U	P
Örgün Öğretim	51	3,15	403,000	,941
İkinci Öğretim	16	3,17		
Total	67	3,15		

Tablo 6’dan da görüleceği üzere, öğrenim türü değişkeninde öğrencilerin muhasebe meslek etiği algılaması 0,941 değerindedir. Buna göre, öğrenim türü değişkeni ile muhasebe meslek etiği algılaması arasında anlamlı bir ilişki olmadığı söylenebilir (p değeri $0,941 > 0,05$). Bu nedenle, oluşturulan H_3 hipotezi reddedilmiştir. Muhasebe meslek etiği algılamalarına ilişkin değerlere baktığımızda, öğrencinin öğrenim türü değişkeninin örgün öğretimlerde 3,15, ikinci öğretimlerde ise 3,17’lik bir düzeyde olduğu görülecektir. Bu değer daha önceden de ifade edildiği üzere katılımcılara “orta” düzeyde bir katkı sağlamaktadır.

H₄: Öğrencilerinin mezun oldukları lise türü ile muhasebe meslek etiği algıları arasında anlamlı bir fark vardır.

Tablo 7: Lise Türü Değişkenine Göre Muhasebe Meslek Etiği Algılaması Boyutlarının Dağılımı

Mezun Olduğunuz Lise	Kişi	Ortalama	Chi-Square	P
Düz Lise	10	3,39	4,312	,230
Ticaret Lisesi	10	3,18		
Anadolu Lisesi	31	3,06		
Diğer	16	3,18		
Total	67	3,15		

Tablo 7 incelendiğinde, öğrencilerinin muhasebe meslek etiği algılamaları ile mezun olunan lise türü arasındaki ilişkinin anlamlı farklılık oluşturmadığı görülecektir. H₄ hipotezi reddedilmiştir ($p = 0,230 > 0,05$). Araştırma kapsamında incelenen bir diğer değişken olan “lise türü” ne ilişkin elde edilen sonuçlarda da etki düzeyinin düz lise mezunu olanlarda 3,39; Ticaret lisesi mezunları açısından baktığımızda ise 3,18’lik bir oranda, Anadolu lisesinden mezun olanlarda 3,06 ve diğer lise türlerinden mezun olanlarda ise 3,18 olduğu görülmüştür. Yani düz lise, Ticaret lisesi, Anadolu lisesi ve diğer lise türlerinde katılımcıların muhasebe meslek etiği algılaması “orta” düzeyde olduğu söylenebilir.

H₅: Öğrencilerinin lise öğrenimleri sürecinde staj yapma durumları ile muhasebe meslek etiği algıları arasında anlamlı bir fark vardır.

Tablo 8: Staj Durumu Değişkenine Göre Muhasebe Meslek Etiği Algılaması Boyutlarının Dağılımı

Lise Öğreniminizde Staj Yaptınız mı?	Kişi	Ortalama	Mann Whitney U	P
Staj Yaptım	19	3,03	369,000	,226
Staj Yapmadım	48	3,20		
Total	67	3,15		

Katılımcılar arasında anlamlı derecede farklılık oluşturup oluşturmadığının tespitini yaptığımız bir diğer değişken staj yapma durumudur. Bu değişken muhasebe meslek etiğinin algılanmasında öğrenciler arasında farklılık oluşturmamaktadır (p değeri $0,226 > 0,05$). Sonuç olarak H₅ hipotezi reddedilmiştir. Staj durumu değişkeninin muhasebe meslek etiği algılamasının tüm boyutlarında, “orta” düzeyde (3,15) bir etkiye sahiptir. Bu etki staj yapanlarda 3,03, staj yapmayanlarda ise 3,20 düzeyindedir.

H₆: Öğrencilerinin staj veya çalışma süreleri ile muhasebe meslek etiği algıları arasında anlamlı bir fark vardır.

Tablo 9: Staj veya Çalışma Süresi Değişkenine Göre Muhasebe Meslek Etiği Algılaması Boyutlarının Dağılımı

Staj veya Çalışma Süreniz	Kişi	Ortalama	Chi-Square	P
6 Ay ve Daha Az	4	3,30	4,293	,232
1 Yıl ve Daha Az	10	2,89		
1 Yıldan Fazla	19	3,20		
Yapmadım	34	3,19		
Total	67	3,15		

Öğrencilerin muhasebe meslek etiği algılamalarının anlamlılık düzeyi üzerinde etkili olan bir diğer değişken öğrencilerin lise öğrenimleri süresince staj veya çalışma süresi değişkenidir. Bu değişken Tablo 9'dan da görüleceği üzere 0,05 düzeyinde gruplar arasında anlamlı bir farklılık oluşturmamaktadır (p değeri $0,232 > 0,05$). Bu durumda H_6 hipotezi reddedilmiştir. Muhasebe meslek etiği algılaması üzerinde etkisi olduğu düşünülen diğer değişken katılımcıların lise öğrenimleri süresince staj veya çalışma süresi bulunma değişkenidir. Söz konusu değişkenin etki derecesinin en yüksek olduğu değer 3,30'luk bir düzeyde 6 ay ve daha az staj veya çalışma süresi bulunanlarla ilişkilidir. Bu düzeyi 3,20'lik bir düzeyde 1 yıldan fazla süre ile staj veya çalışma süresi bulunanlar ve 2,89'luk bir düzeyde ise 1 yıl ve daha az sürede staj veya çalışma süresi bulunanlar takip etmektedir.

H_7 : Öğrencilerinin meslek etiği dersi alma durumu ile muhasebe meslek etiği algıları arasında anlamlı bir fark vardır.

Tablo 10: Meslek Etiği Dersi Alma Durumu Değişkenine Göre Muhasebe Meslek Etiği Algılaması Boyutlarının Dağılımı

Meslek Etiği Dersi Aldınız mı?	Kişi	Ortalama	Mann Whitney U	P
Evet	24	3,19	456,000	,432
Hayır	43	3,14		
Total	67	3,15		

Tablo 10'daki bulgulara göre, öğrencilerin muhasebe meslek etiği algılamaları ile ilgili fikirler arasında anlamlı bir ilişki olmadığı görülmüş olup (p değeri $0,432 > 0,05$) H_7 hipotezi reddedilmiştir. Araştırmaya konu olan ve etki düzeyinin "orta" olduğu bir diğer değişken, katılımcıların meslek etiği dersi alma durumudur. Buna göre, muhasebe meslek etiği algılama düzeyi üzerinde etkisi bulunan sözü edilen dersi alanların ortalamalarının (3,19) almayanlara kıyasla daha yüksektir.

H₈: Öğrencilerinin meslek etiği dersini duyma biçimi ile muhasebe meslek etiği algıları arasında anlamlı bir fark vardır.

Tablo 11: Meslek Etiği Dersini Duyma Biçimi Değişkenine Göre Muhasebe Meslek Etiği Algılaması Boyutlarının Dağılımı

Meslek Etiğini Nereden Duydunuz?	Kişi	Ortalama	Chi-Square	P
Okul	26	3,14	2,871	,720
Arkadaş	2	2,88		
Basın	3	2,88		
İnternet	9	3,20		
Duymadım	21	3,25		
Diğer	6	3,04		
Total	67	3,15		

Muhasebe meslek etiği algılamalarının gruplar arasındaki anlamlılık düzeyinin ele alındığı son değişken, öğrencilerin meslek etiği dersini duyma biçimi ile ilgilidir. Tablo 11'den de görüleceği üzere, öğrencilerin meslek etiği dersini duyma biçimi ile muhasebe meslek etiği algılamaları arasında 0,05 anlamlılık düzeyinde fark oluşturmadığı bulunmuştur (p değeri 0,720>0,05). Sonuç olarak H₈ hipotezi reddedilmiştir. Muhasebe meslek etiği algılamasının ortaya çıkmasında önemli bir etkiye sahip son değişken, katılımcıların meslek etiği dersini duyma biçimi ile ilgilidir. Bu değişken içerisinde en yüksek değere sahip boyut internet (3,20) boyutudur. Sonuç olarak, muhasebe meslek etiği algılaması üzerinde internetin önemli bir işleve sahip olduğu söylenebilmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Meslek Yüksekokullarının Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Programları muhasebe mesleğinin her alanında yer alabilecek nitelikte elemanlar yetiştiren programlardan bazıdır. Mezun öğrenciler şirketlerde ve Serbest Muhasebecilik ve Mali Müşavirlik bürolarının her kademesinde yer almaktadırlar. Bundan dolayıdır ki bu öğrencilere muhasebe mesleğine yönelik etik davranışların ve bakış açısının kazandırılması oldukça önemli hale gelmektedir. Bu çalışmada, meslek yüksekokullarının Muhasebe ve Vergi Uygulamaları programlarında eğitim gören ön lisans öğrencilerinin muhasebe mesleğiyle ilgili etik algılarının; öğrencilerin cinsiyet, öğrenim türü, okuduğu sınıf, mezun olunan lise türü, lise öğrenimi sürecinde staj yapma durumu, staj veya çalışma süresi, meslek etiği dersi alma durumu, meslek etiği dersini duyma biçimi ile muhasebe meslek etiği algılaması arasında nasıl farklılaştığını ortaya çıkarmak amaçlanmıştır.

Bu çalışmada, araştırmaya katılanların muhasebe meslek etiği algılamasının etki düzeyinin “orta” (3,15) olduğu görülmüştür. Buna göre; “cinsiyet, okuduğu sınıf, öğrenim türü, lise türü, staj durumu, staj veya çalışma süresi, meslek etiği dersi alma durumu, ve

meslek etiği dersini duyma biçimi” değişkenleri araştırmaya katılanların muhasebe meslek etiği algılama düzeylerinde orta derecede bir katkı sağladığı tespit edilmiştir. Çalışma için oluşturulan hipotezlerin istatistiksel açıdan farklılığının olup olmadığı tespit edilmiştir. Araştırmaya katılan öğrencilerin cinsiyet, okuduğu sınıf, öğrenim türü, mezun olunan lise türü, lise öğrenimi sürecinde staj yapma durumu, staj veya çalışma süresi, meslek etiği dersi alma durumu, meslek etiği dersini duyma biçimi değişkenleri ile muhasebe meslek etiği algılamasının anlamlı derecede farklılık olmadığı tespit edilmiştir. Bu bağlamda oluşturulan H₁, H₂, H₃, H₄, H₅, H₆, H₇ ve H₈, hipotezleri reddedilmiştir.

Muhasebe meslek elemanı adaylarının mesleki etik algısı hakkında bilgi edinmeyi amaçlayan bu çalışmanın daha büyük bir örneklem üzerinde uygulanması ile daha genelle-yici sonuçlara ulaşılmasını sağlayacaktır. Ayrıca demografik bilgi formunda yer alan değiş-kenleri artırarak daha farklı analizler gerçekleştirilebilir. Muhasebe mesleğinin yerine geti-rilmesinde son derece önemi bulunan meslek etiği dersinin özellikle yükseköğrenim kurum-larında yaygınlaştırılmasının sağlanması gerekmektedir. Bu konuda meslek mensuplarının öğrenim düzeylerinin arttırılması da oldukça önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

- Acar, D., & Tetik, N. (2006). Tek Düzen Hesap Planı ve Türkiye Muhasebe Standartlarına Uygun Genel Muhasebe, 5. Baskı, Detay Yayıncılık, Ankara.
- Akbaş, H. E., Çalışkan, A. Ö., & Özarslan, E. (2009). Muhasebe Mesleğinde Etik Algısı ve Etik Dışı Dav-ranışlarla İlişkisi: İşletme Bölümü Öğrencileri Üzerine Bir İnceleme. *Öneri Dergisi*, 8 (32), 175-184.
- Akın, O. & Özdaşlı, K. (2014). Muhasebe Meslek Mensuplarının Mesleki Faaliyetlerinde Uymaları Gere-ken Etik İlkeler Uyma Düzeyine Yönelik Meslek Mensupları İle Meslek Yüksek Okulu Muhasebe Bölümü Öğrencilerinin Algıları. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 63, 59 – 74.
- Akyatan, A., & Kutluk, F. A. (2015). Muhasebe Dersi Alan Öğrencilerin Etik Karar Alma Sürecini Etkileyen Faktörler Üzerine Bir Araştırma. *Journal of Accounting, Finance and Auditing Studies*, 1 (4), 42-66.
- Alkan, G. İ. (2015). Muhasebe Eğitiminde Etik: Ön Lisans Öğrencilerinin Etik Algılarına Yönelik Bir Araştırma. *Business and Economics Research Journal*, 6 (2), 113-125.
- Armstrong, M. B., Ketz, J. E., & Owsen, D. (2003). Ethics Education in Accounting: Moving Toward Ethical Motivation And Ethical Behavior. *Journal of Accounting Education*, 21, 1-16.
- Arslan, M. (2012). İş ve Meslek Ahlakı Dünya ve Türkiye Örnekleri, Siyasal Kitabevi, 3. Baskı, Ankara.
- Aymankuy, Y. & Sarioğlan, M. (2005). Muhasebe Meslek Mensuplarının Meslek Etiğine Yaklaşımları ve Balıkesir İl Merkezinde Bir Uygulama. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8 (14), 23-45.
- Bakar, M. A., Saat, M. M., & Majid, A. (2003). Ethics And The Accounting Profession In Malaysia. *Natio-nal Accounting Research Journal*, 1 (1), 105-122.
- Çelenk, H., Atmaca, M. & Horasan, E. (2015). Marmara Üniversitesi'nde Muhasebe Eğitimi Alan Öğrenci-lerin Muhasebe Alanına Bakış Açılarının Değerlendirilmesine Yönelik Bir Araştırma. *Öneri Dergisi*, 9 (33), 159-171.
- Daştan, A. (2009). Etik Eğitimin Muhasebe Eğitimindeki Yeri ve Önemi: Türkiye Değerlendirmesi. *Mar-mara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 26(1), 281-311.
- Daştan, A., Bayraktar, Y. & Bellikli, U. (2015). Muhasebe Mesleğinde Etik İnkilem Ve Etik Karar Alma Konularında Farkındalık Oluşturma: Trabzon İlinde Bir Araştırma. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 29 (1), 63-82.

- Elagöz, İ., & Şahbaz, Ü. (2016). Muhasebe Mesleğinde Etik: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Ön Lisans Öğrencilerinin Etik Algılarına Yönelik Bir Araştırma. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 11 (2), 316-340.
- Grant, M. R. & Viscconti, M. (2006). The Strategic Background to Corporate Accounting Scandals. *Long-Range Planning*, 39(4), 361-383.
- Gönen, B. (2013). Stratejik Yönetim Dersinin Öğrencilere İş Dünyasında Gerekli Nitelikleri Kazandırma Düzeyi: Ankara Üniversitesinde Bir Araştırma, Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Güney, C. (2018). Muhasebe Meslek Mensubu Adaylarının Mesleki Etik Algısı Üzerine Bir Araştırma: Gazanfer Bilge Meslek Yüksekokulu Örneği. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 17 (65), 295-316.
- Hiltebeitel, K. M., & Jones, S. K. (1992). An Assessment of Ethics Instruction in Accounting Education. *Journal of Business Ethics*, 11, 37-46.
- İnam, A. (1998). Hâlsiz Kalmış Bir Ahlâkın Cehenneminde: Ahlâkı Hak Saklasın Bir Yarım Var İçimde, *Doğu- Batı*, 1(4), 67-68.
- Kerr, D. S., & Smith, L. M. (1995). Importance of and Approaches to Incorporating Ethics into the Accounting Classroom. *Journal of Business Ethics* 14, 987-995.
- Kirel, Ç. (2000). Öğütlerde Etik Davranışlar, Yönetimi ve Bir Uygulama Çalışması. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, No:1211, İ.İ.B.F. Yayın No: 168.
- Koçyiğit, S. Ç., Uzuner, M., Salgın, E., & Yüksek, M. (2017). Öğrencilerin Muhasebe Meslek Etiği Algısı: Gazi Üniversitesinde Bir Uygulama. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10 (2), 177-196.
- Kolçak, M. (2012). Meslek Etiği. Murathan Yayınevi, Ankara.
- Kutlu, H. A. (2008). Muhasebe Meslek Mensupları ve Çalışanlarının Etik İnkilemleri: Kars Ve Erzurum İllerinde Bir Araştırma. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 63 (02). 143-170.
- Marşap, B. (1996). Muhasebe Mesleği, Fonksiyonları ve Meslek Mensuplarının Nitelikleri. *Yaklaşım Dergisi*, 37, 119-123.
- Sakarya, Ş. & Kara, S. (2010). Türkiye’de Muhasebe Meslek Etiğine Yönelik Düzenlemeler ve Meslek Mensupları Tarafından Algılanması Üzerine Bir Alan Araştırması. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 12 (18), 57-72.
- Todorovic, Z. (2018). Application of Ethics in the Accounting Profession with an Overview of the Banking Sector. *Journal of Central Banking Theory and Practice*, 7 (3), 139-158.
- Uyar, S., Kahveci, A., & Yetkin, M. (2015). Öğrencilerin Muhasebe Meslek Etiği Algısı: ALTSO Meslek Yüksekokulu Örneği. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8 (2), 237-247.
- Yıldız, G. (2011). Muhasebe Mesleğinde Meslek Etiği ve Kayseri İl Merkezinde Bir Uygulama. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 36, 155-178.

Suriyeli Göçmenlerin Entegrasyonunda/Uyum Sürecinde “Aidiyetlik”i Anlamak

Hatice Adaklı Hançer

GİRİŞ

1. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

1.1. Araştırmanın Konusu ve Problemi

Araştırmada Türkiye’de yaşayan Suriyeli göçmenlerin, entegrasyon sürecinde aidiyet bilinçlerinin geçmişten günümüze kadar gelen süreçte nasıl şekillendiği ve bu algılama biçimlerinde bir veya birden fazla değişikliklerin yaşanıp yaşanmadığı incelemesi üzerinden aidiyetlik konusu ele alınacaktır.

Geçmişten günümüze çeşitli etnik gruplara ev sahipliği yapmış olan Türkiye, gerek toplumsal ve gerekse dini açılardan temasların ve etkileşimlerin yaşandığı ve birlikte yaşamın başarılı örneklerinin yer aldığı bir coğrafya olarak ifade edilmektedir. Aynı coğrafya içinde yaşayan çeşitli grupların birbirleri ile aynı kamusal alanı paylaşmalarından ötürü zaman içinde temaslar ve etkileşimler yaşanmıştır.

Çalışma esnasında bu etkileşimlerin özellikle entegrasyon sürecinde Suriyeli göçmenlerin genel toplumsal yapıları ile birlikte incelenecek olmasında aidiyet bilinçlerini anlamak ve incelemek hedeflenmektedir.

Türkiye’de göçmen statüsünde yaşamakta olan Suriyeli göçmenlerden, entegrasyon süreci boyunca Avrupa gibi tek taraflı uyum beklemekten ziyade ki bu asimilasyon demektir temas ve etkileşimler ile uyum kavramının doğası gereği kamunun, STK’larının, eğitim kurumlarının çeşitli kaynaştırma plan ve programları ile sürece çift taraflı olarak katılım sağlamaları hedeflenmiştir. Bu bağlamda, Suriyeli göçmenlerin dışarıdan gelen bu etkiler çerçevesinde kimliklerini nasıl tanımladıkları ve aidiyetlik algılarının nasıl şekillendiği sorusu bu çalışmanın temel problemini oluşturmaktadır.

1.2. Araştırmanın Amacı

Araştırmada ilişkileri keşfetmeye yönelik yani uyum sürecinde “aidiyetlik” fenomeninin anlamını inceleme üzerine odaklanılacaktır inceleme sırasında konunun çok yönlü olarak anlaşılması açısından Turner ve Tanjel’in Sosyal Kimlik Kuramı’ndan da faydalanılacaktır. Bu anlamıyla da “incelemeci” bir araştırma olacaktır.

İncelemeci araştırmalarda yaratıcılık, açık fikirli olma, esneklik ve sorgulayıcı bir duruş yer almaktadır ve çoğunlukla veri toplamak için nitel teknikler kullanılmakta olup bir dizi kanıt kullanmaya ve yeni konular keşfetmeye daha açık olma eğilimi taşır. (Neuman, 2014: 52-53)

Suriyeli göçmenlerin ev sahibi topluma entegrasyon süreçlerinde aidiyetlik bilinçlerini anlamak araştırmanın temel amacıdır.

Suriyeli göçmenlerin ev sahibi topluma uyumu sürecinde, Suriyeli göçmenler ile ev sahibi toplumun benzerlikleri üzerinden “aidiyetlik”lerini anlamak çalışmanın başka bir boyutu olarak amaçları arasındadır.

Suriyeli göçmenlerin kendi kimlikleri ve kendi kimliklerinin dışında kalan yerli halk hakkındaki görüşlerinin incelenmesi de bu çalışmanın amaçlarından birini oluşturmaktadır.

1.3. Araştırmada yanıt aranan temel sorular şu şekilde verilebilir:

- Suriyeli göçmenler, ülkelerine özlem duyma konusunda nasıl bir durum sergilemektedirler?
- Suriyeli göçmenlerin kimlik ve aidiyet bakımından kendilerini ait hissettikleri ülkeler hangileridir?
- Suriyeli göçmenlerin kimlik ve aidiyet bağlamında, göçmenlik duygusu algılamaları nasıldır?
- Suriyelilerin kimlik ve aidiyet duygularının Türkiye’de kaldıkları süre zarfındaki değişimi nasıldır?
- Suriyelilerin aidiyet algılarının ve Türkiye’deki yaşantılarına bu algılarının etkisi nasıl olmuştur?
- Toplumsal yaşantıya uyum bağlamında aidiyet algılarının etkisi nasıl olmuştur?
- Suriyeli göçmenlerin Türklerle evlilik ve diğer ilişkiler bakımından, nasıl bir algı-lama söz konusudur?
- Suriyeli göçmenlerin Türkiye’de yaşadıkları uyum sorunları nelerdir? (İnançlarını yaşama, eğitim ve iş)
- Suriyeli göçmenlerin ülkelerine dönme konusundaki görüşleri nelerdir?
- Suriyeli göçmenlerin yaşamayı arzuladıkları, huzur bulacakları ülke ya da toplum hakkındaki görüşleri nasıldır?
- Suriyeli göçmenler kendilerinin, yerli halk ile hangi noktalarda benzer olduklarını düşünmektedir?

1.4. Araştırmanın Önemi

İlk olarak; literatür bazında daha önce Suriyeli göçmenler, entegrasyon ve aidiyet hakkında yapılan çalışmaların pek çoğu incelenmiş ve bu çalışmaların eksik yanları tespit edilmeye çalışılmıştır. Suriyeli göçmenlerle ilgili daha önce yapılmış olan araştırmalar genellikle göçmenlerin entegrasyonları, yerli halka uyumları, göçmenlere sunulan hizmetler, göçmenlere uygulanan politikalar ve sosyoekonomik durumlarına ışık tutma eğilimindedir. Bu nedenle, bu çalışmanın Ankara'nın Siteler bölgesi özelinde ve Suriyeli göçmenlerin genelinde toplumsal hayatlarının özellikle uyum süreci ve kimlik algısı bakımından daha iyi anlaşılmasına ve aidiyetlik bilincinin analiz edilmesine yardımcı olacağı düşünülmüştür.

Araştırmamızın benzer diğer çalışmalardan farkı; Suriye gibi farklı bir kültürden ve farklı nedenlerden dolayı Türkiye'ye göç eden bir göçmen kitlesinin uyum ve entegrasyon süreçlerinde hem kendi kimlikleri hem de ev sahibi toplumun, yerli halkın kimliği üzerinden "aidiyetlik bilinçlerini" anlamak üzerinden ortaya koymaya çalışmak olmasıdır.

Çalışma kapsamında elde edilen veriler; Siyasi, ekonomi, kültürel, eğitim ve toplumsal alanlarda politika yapıcılara yerli halk ve göçmenlerin bütünleşmesi açısından kaynaştırma plan ve programların yapımı ve uygulanmasında ve bu farklılıkların yerli halk ve liderler, yöneticiler ve toplumun önde gelen şahsiyetleri bakımından bu farklılıkların bir zenginlik olarak algılanması ve dezavantaj olarak görülen kısımların avantaja dönüştürülmesi bakımından bir çaba olarak sunulup katkı sağlaması hedeflenmektedir. Bu bakımdan başta Birleşmiş Milletler (BM) ve ona bağlı olarak çalışan Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) gibi uluslararası kuruluşlara, AFAD (Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı) ve Göç İdaresi gibi resmi kurumlara, İHH (İnsan Hak ve Hürriyetleri ve İnsani Yardım Vakfı), Kızılay, Göç-Der gibi sivil kuruluşlara ışık tutacak olması açısından da önemlidir.

1.5. Araştırmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları

Araştırmanın verileri Ankara'nın Siteler bölgesinde yaşayan Suriyeli göçmenler ile görüşülerek elde edilmiştir. Araştırma Ankara'nın Siteler bölgesinde yaşayan Suriyeli göçmenler ile sınırlandırılabilir fakat sonuçlar Ankara'nın Siteler bölgesi dışında yaşayan Suriyeli göçmenlere genellenebilir. Araştırma, görüşmede yer alan sorularla ve bu sorulara verilen cevaplarla sınırlı olmayıp sahadaki gözlemleri de kapsamaktadır. Saha çalışması, 2018 yılı bahar döneminde iki defa Siteler bölgesine gidilerek yapılmıştır.

Araştırma süresince üç temel sınırlılık durumuyla karşılaşmıştır:

Bunlardan birincisi; göçmenlerin Türkçe bilmemeleridir. Önemli bir kısmı Arapça ve Kürtçe bildiğinden dil sorunu tercüman vasıtasıyla aşılmaya çalışılmıştır.

İkincisi; görüşülen kişilerin eğitim seviyelerinin farklı olmasından dolayı soruları anlamlandırabilmelerinin önemli bir sorun teşkil etmesidir. Bu durum da sorular mümkün olduğunca, görüşülen kişilerin durumlarına indirgenerek aşılmaya çalışılmıştır.

Üçüncüsü ise; kadınlar yukarıdaki diğer üç sınırlılığa ilaveten yabancı biri ile görüşmekten çekinmektedirler. Bu ise yer yer kadın tercümanlar vasıtasıyla aşılmaya çalışılmıştır.

1.6. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini Ankara'nın Siteler bölgesinde yaşayan Suriyeli göçmenler ve yerli halk ile yapılan görüşmeler oluşturmaktadır. Bilimsel araştırmalarda araştırma evreninin tümünü ele alarak incelemek, hem maliyet hem de zaman açısından pek mümkün değildir. Bu yüzden bütün içerisinde, bütünü temsil edeceği varsayılan bir kısım veya parça ele alınıp incelenmiştir.

Bu çalışmada 18'i Siteler bölgesinde yaşayan Suriyeli göçmenlerle, 18'i aynı bölgede yaşayan yerli halk dahil olmak üzere toplam 36 kişi örnekleme dahil edilebilmiştir.

1.7. Araştırmanın Yöntemi ve Veri Toplama Teknikleri

Araştırma saha araştırması ve derinlemesine mülakatlar olmak üzere iki farklı şekilde gerçekleştirilmiştir. Araştırmada bilgi ve veri toplamak için iki nitel araştırma tekniği kullanılmıştır. Nitel veri toplamada derinlemesine mülakat görüşmeleri ve etnografik gözlem tekniği kullanılmıştır.

Öncelikli olarak göç, göçmen, kimlik, aidiyetlik ve uyum konularıyla ilgili literatür taramasının yanı sıra, konuya ilişkin daha önce gerçekleştirilen araştırmaların da incelenmesi ile araştırmanın amaçları doğrultusunda belirli temalar ve genel hatlar çerçevesinde sorular oluşturulmuştur. Tema ve sorular iki ana gruba ayrılmıştır. İlk kısım Suriyeli katılımcıların sosyo-demografik, sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik özellikleri, ikinci kısım ise Suriyeli göçmenlerin uyum sürecinde etkili olan faktörler ve yaşadıkları problemler üzerinden hem kendi algılarına hem de yerli halkın algısına yönelik veri sağlaması amacıyla yöneltilen sorulardan oluşmaktadır.

1.8. Verilerin Analizi

Araştırma sürecinde elde edilen verilerin işlenmesi ve çözülmesi elde edilecek verilerin anlam kazanması önem arz etmektedir. Araştırmadan elde edilen verilerin analiz edilmesinde betimsel ve içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Elde edilen bulgular, eleştirel ve yorumlayıcı bakış açısıyla ele alınmıştır. Verilerin yorumlanmasında gözlemlerden de yararlanılmıştır.

2. KURAMSAL VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Araştırma ile ilgili yapılmış çalışmalar

Türkiye'de göçmenlerin uyumu ve aidiyetlikle ilgili yapılan önemli çalışmalardan biri "*Türkiye'deki İranlı Göçmenlerin Kimlik, Aidiyet ve Uyum Sorunları*" araştırmasıdır. (Hajiagha, 2007). Bu araştırmanın amacı, 1979 İran İslam Devrimi sonrası Türkiye'ye göç eden İranlı göçmenlerin sosyal, ekonomik ve kültürel kimlik-aidiyet sorunlarını tespit etmektir. Bu çalışmada Azeri, Kürt ve Fars kökenli 100 İranlı göçmenle anket görüşmesi yapılmıştır (51'i erkek ve 49'u kadın).

Ergenlik Çağındaki Suriyeli Mülteci Çocuklarda Kimlik Ve Aidiyet Duygusu: Kocaeli Örneği çalışmasında ergenlik çağındaki Suriyeli mülteci çocukların kimlik ve aidiyet algılarının nasıl şekillendiğini ortaya koymaya çalışmış bir çalışmadır. Dört bölümden oluşan bu çalışmada nitel araştırma yöntemleri kullanılarak, 13-17 yaş aralığında bulunan 19 Suriyeli mülteci çocukla derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Çalışma kapsamında elde edilen verilere göre sosyalleşme süreçleri olumlu geçen çocukların kimlik gelişim süreçleri de olumlu olmuştur. Ayrıca sosyalleşme süreçleri olumlu geçen çocukların çifte aidiyetler taşıdıkları, köken ülke olmasından dolayı Suriye’ye özlem duydukları ve etnik kimliklerini korudukları görülmüştür. (Çelik, 2019)

Kimlik Ve Aidiyet Bağlamında Zorunlu Göç Ve Uyum: Ankara Önder Mahallesi Örneği çalışmasında kimlik ve aidiyet duygularının uyum ve entegrasyon sürecine etkisi araştırma konusudur. Bu çalışma kapsamında zorunlu göçe maruz kalan Suriyelilerin toplumsal uyum süreci ile ilgili düşüncelerini ortaya koyabilmek için saha araştırması gerçekleştirilmiştir. Saha araştırması kapsamında nicel araştırma yöntemi kullanılarak Ankara’ya savaş sonrasında göç eden Suriyelilerin en yoğun yaşadığı bölgelerden biri olan Önder Mahallesi’nde iki yüz yetmiş altı kişilik bir örneklem grubuyla anket çalışması gerçekleştirilmiştir. (Balci, 2017).

Aidiyet ve kimlik çalışmasıyla ilgili başka bir çalışma ise Türklerin etnik kimlik ve dini kimlik kavramlarına yönelik algılarının incelenmesi ve Prizren’de yaşayan Türklerin aidiyet bilincini ortaya koymak amacıyla “Kosova’nın Prizren Şehrinde Yaşayan Türklerin Etnik Ve Dini Kimlik Algısı Ve Aidiyet Bilinci” çalışması yapılmıştır. (Demirkol, 2019). Çalışma esnasında Kosova’nın Prizren Şehrinde yaşayan otuz beş (35) Türk ile görüşme yapılmıştır.

Diasporada Kimlik İnşası Ve Aidiyet Sorunsalı: Kavramsal Analiz çalışması ise, Türkiye dahilindeki politikalar sonucu çeşitli ülkelere dağılmış ya da yayılım göstermiş Türklerin ve Kürtlerin milliyetçi diasporik kimlik oluşumunda anavatan kavramına atfettikleri anlamı tespit etmek amacıyla anavatan algıları üzerinden karşılaştırmalı bir analiz sunmayı amaçlamaktadır. (Kaplan, 2019). Çalışma üç bölümden oluşan teorik bir çalışmadır. Birinci bölümde diaspora, göç ve kimlik kavramlarıyla ilgili kavramsal çerçevenin oluşturulduğu bölümdür. İkinci bölümde diaspora ve diasporada milliyetçilik başlıklarından devam edilmiştir. Üçüncü bölümde ise diasporada Türk - Kürt milliyetçiliği ve aidiyet politikaları başlıklarına yer verilmiştir.

2.2. Sosyal Kimlik Kuramı

Sosyal kimlik kuramı, 1970’lerin ortalarında Henri Tajfel ve John Turner tarafından geliştirilmiş olup, grup ve gruplar arası ilişkilere odaklanan sosyal psikoloji kuramıdır. Kişilerin davranışlarını grupsal düzeyde inceleyerek birlikteliği, biz olmayı, ait olmayı inceleyen bir kuram olarak karşımıza çıkmaktadır. (akt. Demirtaş, 2003, s. 124).

Sosyal kimlik kuramıyla ilgili olarak Bauman’ın iç grup ve dış grup ayrımı vardır. İç grup, dahil olmak istenilen, benzer tercih ve zevklerde olan kişilerden oluşan kategoriye temsil ederken dış grup, içerisinde olmak istenilmeyen, kişinin yaşam prensiplerine aykırı olan ve onu yansıtmayan kategoridir. Bauman’ın uyarlaması “iç grup: biz” ve “dış grup:

onlar” ekseninde düşünülebilir. Biz kimliği kişileri, grup kimliğiyle özdeşleştirir, tutum ve davranışlarını ona göre şekillendiren bir kimlik kategorisi olarak ifade edilebilir. “Onlar” kimliği ise kişiyi uzaklaştırır, tedirgin eder, çatışmaları barındırabilir. Bu noktayı aidiyet duygularının işlemediği bir nokta olarak ifade edebiliriz. (akt. Kantemur, 2017, s.51-52)

Bauman’ın iç grup ve dış grup adını verdiği kategorileri araştırmaya konu olan Suriyeli göçmenler üzerinden incelemek yerinde olacaktır. Siteler bölgesinde yaşayan ve görüşme yapılan Suriyeli göçmenler için iç grup yani biz kategorisi: Suriyeli kişilerden oluşurken, dış grup yani onlar kategorisi ise, Suriyeli olmayan tüm diğer toplulukları, örneğin Lazlar, Türkler vb. kapsamaktadır.

Hall, kültürel kimliği, "birçok kendiliğin birleşmesi" sonucunda oluştuğunu ifade etmektedir. Kolektiflik kazanması ise ortak bir tarihe, inançlara ve değerlere sahip olan ve bunun paylaşıldığı insan sayısındaki artışla doğru orantılı olarak gerçekleştiği ifade edilmektedir. Kültürel kimlikler hem geçmişe hem de geleceğe aidiyeti içinde barındırır. (akt. Kantemur, 1990, s.223).

Göç ve aidiyetlik ilişkisi bağlamında göç eden kişilerin göç edilen yerlere kendi değerlerini de taşıyarak kimliklerinin önemli bir parçası olan kültürlerini yansıtmaya çalıştıkları ifade edilmektedir. (Brettell ve Hollifield, Migration Theory: Talking Across Disciplines 2008)

Kişinin kendini ve ötekilerini tanıma amacı olan kimliğin, algılama ile başlayıp ardından bir inşa sürecini kapsamasıyla, bu süreçte sadece tanıma ve tanımlama değil, tanıma aracına da dönüştüğünü savunmaktadır. (Anık, M. *Kimlik ve Çok Kültürcülük Sosyolojisi* 2012:9)

Kendi algı dünyasını ben, içinde bulunduğu toplumun öğelerini de öteki olarak kabul eden birey, ben ve öteki ayrımı içerisinde kendini tanımlayarak konumlandırır. Kimliğini tanımlamak için ben kimim, biz kimiz, hangi topluluğa bağlıyız? Sorularını sorarak içinde bulunduğu durumu sorgular. Kültürel kimlik unsurları benzerlikler açısından işleyerek aitlik hissetmeye başlayan birey çeşitli bağlılıklar geliştirmeye başlar ve bunun neticesinde aidiyet, inanç, etnisite vb. kavramların gelişimi ortaya çıkar. (Hall, 1998; Weeks, 1998; Bostancı, 1999; Bilgin, 2001; Tok, 2003; Akdemir, 2004; Aşkın, 2007; Karaduman, 2010; Connolly, 2011).

3. AİDİYET

Yuval-Davis’e göre aidiyetin inşa edilmesinde üç önemli etken vardır. Bunlardan ilki, toplumsal konuma aidiyet, ikincisi kişilerin kimliklerine, üçüncüsü ise, kişilerin ait olduğu etik ve politik değer sistemleriyle ilgilidir (2006, s.199). Aidiyet, toplumdaki farklılıkların gösterebilir. Mesela, bazıları mekana aidiyetlik duyarken bazıları değerlere, inançlara bazıları gruplara bazıları ise statülere duyabilir. Bu noktadan hareketle aidiyetlik duygusunu toplumsal bütünleşmenin temel dinamiği olarak ifade edebiliriz. Toplumsal bütünleşme bağlamında farklılıklar ve benzerlikler üzerinden kurulan bağlarla çeşitli kolektivitelere ulaşılabilir.

4. BULGULAR VE YORUM

Ankara'nın Siteler bölgesi, Önder mahallesinde yapılan saha araştırması ve Suriyeli göçmenler ile yapılan görüşmeler sonucunda elde edilen bulgular:

Toplumsal bütünleşme ve memnuniyet düzeylerine bakıldığında, "Türkiye'de bulunmaktan memnun olduklarını ve yabancılik çekmediklerini" ifade etmişlerdir.

Kimlik ve aidiyetlik duyguları Türkiye toplumundan farklı olarak Suriye'de yaşadıkları toplum içerisinde gelişen Suriyeli göçmenlerin şu an için içinde buldukları toplum açısından kendilerini nasıl tanımladıkları önemli bir mesele olarak karşımıza çıkmaktadır.

Suriyeli göçmenlerin (kendisini Suriyeli, Müslüman ve Arap olarak tanımlayanların) büyük çoğunluğu Türkiye vatandaşı olmak istediğini ifade etmiştir.

Suriyeli göçmenlerin, özellikle kendisini Müslüman olarak tanımlayanların büyük çoğunluğu Türk toplumu ve kültürüne uyum sağlamada sorun yaşamadığını ifade etmişlerdir.

Suriyeli göçmenlerin, büyük çoğunluğu Türkiye'de kendi milli ve kültürel değerlerini rahatça yaşayabildiklerini ifade etmişlerdir.

Suriyeli göçmenlerin, komşuluk ilişkileri bakımından yerli halk ve diğer göçmenleri birbirinden ayırt etmediği ve bütünleşme bağlamında yarısının "iyi" yarısının "orta" düzeyde sayılabilecek ilişkiler kurduğu ifade edilmektedir.

Türkiye'de kalma süresi ile kendilerini yerli halkın gözünden tanımlama durumları değerlendirildiğinde kendilerini "misafir" olarak görenlerin sayısının oldukça az olduğu görülmüştür. Buradan hareketle kimlik ve aidiyet duygularının kalma süresiyle doğru orantılı olarak yerli halkı "onlar" olarak tanımlamaktan "biz" duygusuna, vatan algısı noktasına geçişin olduğu görülmektedir. Aidiyet ve vatan algısı düzeyinde, kalma süresiye orantılı olarak arttığı saptanmıştır.

Suriyeli göçmenlerin yarısının kendini doğrudan Müslüman olarak tanımlarken, diğer yarısının kendisini Sünni Müslüman olarak tanımlaması mezhep vurgusunu ön plana çıkarmaktadır. Buradan hareketle dini inancın ve mezhep birliğinin, kimlik ve aidiyet duygusunun inşası ve gelişimi bakımından en temel etkenlerden biri olarak ortaya çıktığı hem yerli halk hem de Suriyeli göçmenler arasında toplumsal bütünleşme bağlamında "kollektivitenin" sağlanmasında en önemli bağlardan biri olduğu saptanmıştır.

Suriyeli göçmenlerin etnik kimlik açısından herhangi bir ayrımcılığa maruz kalmadıklarını ifade edenler, görüşmecilerin büyük çoğunluğunu oluşturmaktadır. Ayrımcılığa, ötekileştirmeye maruz kalmadığı düşüncesi Suriyeli göçmenlerin, yerli halkla bütünleşmeleri açısından aidiyetliğin önemli bir bağı, dinamiği ve parametresi olduğu saptanmıştır.

Suriyeli göçmenlere giyim tarzlarıyla ilgili herhangi bir sıkıntı yaşayıp yaşamadıklarını yerli halk tarafından "ötekileştirmeye" maruz kalıp kalmadıkları sorulduğunda büyük çoğunluğu herhangi bir sıkıntı yaşamadığını, aynı dini inanca sahip olunması nedeniyle tesettürlü

olmak noktasında da kendilerini rahat hissettiklerini ifade etmişlerdir. Yine bu noktada da kimliklerin en önemli parçalarından biri olan dini inanç konusunda yerli halkla aynı dini inanca sahip olmaları, İslam dinin önemli bir sembolü olan tesettür noktasında ve diğer dini ritüeller noktasında kimlik ve aidiyet duygusunun ortaklığı ve "biz" duygusunun paylaşımı, gelişimi ve kolektif bilinç açısından önemli olduğu elde edilen bulgular arasındadır.

Dil bir toplumda birlik ve bütünlüğü sağlaması açısından insanların kimlik tanımlamaları ve toplumun kimlik ve aidiyetlik inşası açısından önemli bir yerde olduğu tartışılmaz bir gerçekliktir. Bu sebeple Suriyeli göçmenlerin, Türkçe'yi öğrenme düzeyleri arttıkça sosyal hayata, gündelik hayata katılım düzeyleri arasında korelasyonel bir ilişki olduğu görülmüştür. Bu durum yerli halkla bütünleşme ve Suriyeli göçmenlerin kendilerini, kimliklerini tanımlama ve ifadeleri açısından aidiyetlik bilinçlerinin gelişiminde önemli bir bağ kurduğu elde edilen bulgular arasındadır.

Savaş ortamından kaçan Suriyeli göçmenler zorunlu göç dalgasıyla Türkiye, Ürdün, Irak, Mısır vb. çeşitli ülkelere göç etmek zorunda kalmıştır. Bir kısmı da çeşitli yollarla Avrupa'ya gitmeyi tercih etmiştir. Suriyeli göçmenlerin, örnekleminin tamamı Türkiye'nin diğer Arap ülkelerine göre daha güvenli olduğunu ifade etmişlerdir. Göç için Türkiye'yi tercih etmelerinde Türkiye'de akrabalarının olması, coğrafi olarak Türkiye'nin daha yakın olması büyük çoğunluğun ifadeleri arasında yer alırken, çok az bir kısmı Avrupa'ya gidebilmek için Türkiye'nin önemli bir geçiş noktası olduğunu ifade etmişlerdir. Suriyeli göçmenlerin tamamı Türkiye'de yaşadıkları için kendilerini rahat hissettiklerini ifade etmişlerdir. Suriyeli göçmenlerin ülke, kent, toplum olarak yaşadıkları ortamda kendilerini rahatta ve güvende hissetmeleri mekana duyulan aidiyetlik bakımından ve vatan algısı, kimlik inşası açısından önemli bir nokta olması elde edilen bulgular arasındadır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Suriyeli göçmenlerin, göç için Türkiye'yi tercih etmelerinde burada akrabalarının bulunması, göç edilebilecek muhtemel ülkeler arasında en güvenli olanın Türkiye olması ve coğrafi olarak yakın olması tercih etme sebepleri arasındadır. Bunun yanında aynı dini inanca ve çoğunluğun aynı mezhebi paylaşıyor olması en önemli sebepler arasında gösterilmiştir. Bu bulgular bize gösteriyor ki yerli halk ile toplumsal bütünleşme ve entegrasyon sağlanması konusunda benzerliklerin ne kadar güçlü olduğu, beraberlik duygusunun nasıl inşa edildiği ve bunların kimlik ve aidiyetlik bilincini nasıl şekillendirdiği sorularının cevabını ortaya koymaktadır. Akriba ve dostlarından Türkiye için davet alıyor olmaları ve davet ediyor olmaları mekan, grup, inanç, etnisite, değerler, ritüeller v.b açılardan aidiyet duygu ve bilinçlerini ortaya koymaktadır.

Yabancılaşmadan ziyade yakınlaşma ve benzerlikler noktasında oluşturulan kolektivitelerin aidiyetlik noktasında kurulan bağların güçlenmesi ile Suriyeli göçmenlerin bir kimlik inşa ve gelişimine olanak sağlamıştır.

Kendilerini kalınan süre neticesinde artık misafir olarak tanımlamıyor olmaları ve geri dönüşün ancak barış ortamı sağlandığında ancak mümkün olabileceğini ifade etmişlerdir. Asli vatanlarının Suriye olduğunu fakat geri dönüşün yakın görünmediğini ifade etmişlerdir ve bu sebeple Türkiye ve Türk toplumuyla ilgili düşünce ve duygularını ifade ederlerken yeni vatan algısı çerçevesinde bunu ifade ettikleri ve Türkiye’yi vatan belledikleri görülmüştür. Yeni aile bağlarının kurulmasıyla Suriyeli göçmenler ve Türkler arasında gerçekleştirilen aile birliklerinin de Suriyeli göçmenlerin aidiyetlik bilinçlerinin pekiştiricileri olarak ifade edilebilir.

Suriyeli göçmenlerin kimlik ve aidiyet duygularının yerli halk ile bütünleşiyor olması ayrılmış olarak sorun teşkil ediyor olmaması hem Suriyeli göçmenler hem de Türk toplumu açısından önemli ve sevindirici görülmektedir fakat bu yeterli değildir. Bu durumun korunması ve devamlılığın sağlanması açısından özellikle Suriyeli çocuklar, gençler ve yerli halkın çocukları ve gençleri arasında karşılıklı olarak tek taraflı olarak değil bir entegrasyon sürecinin yapılandırılması ve bu anlamda çeşitli eğitim ve kaynaştırma faaliyetlerinin hayata geçirilmesi çok önemli olarak görülmektedir. Bu sürecin beraberce deneyimleniyor olması yeni gelen nesillerin bir arada ve dayanışma, anlayış içerisinde yaşaması ve bu bilinçlerin gelişimi açısından önemli görülmektedir çünkü yeni bir nesil gelmektedir.

Suriyeli göçmenler ve diğer göçmen gruplarıyla ilgili olarak toplumsal bütünleşme, aidiyetlik ve kimlik konusunda derinlemesine ve gerekirse özel çalışmalar yapılmalı ve bu konularla ilgili fikir ve projelere maddi ve manevi kaynak ve zaman ayrılmalıdır. Bu konuda politika yapıcılara ve liderlere politikaların belirlenmesi noktasında yol gösterici, değerli çalışmalara imkanlar verilmelidir.

KAYNAKÇA

- ANIK, M. (2012). *Kimlik ve Çokkültürcülük Sosyolojisi*. İstanbul: Açılım Kitap.
- CRESWELL, J.W. (2017). *Araştırma Deseni*. Çeviren: Demir, S. B. Ankara: Eğiten Kitap Yayını
- ÇOŞTU, Y. (2016). *Göçmenlerin Kimlik Arayışı*. Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 9(2), 533-546. DOI: 10.17218/hititsosbil.280803
- ÇELİK, D. (2019). *Ergenlik Çağındaki Suriyeli Mülteci Çocuklarda Kimlik Ve Aidiyet Duygusu: Kocaeli Örneği*. (Yüksek lisans tezi). YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanından elde edildi. (Tez no: 614558). Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, İstanbul.
- DEMİRKOL, E. (2019). *Kosova'nın Prizren Şehrinde Yaşayan Türklerin Etnik Ve Dini Kimlik Algısı Ve Aidiyet Bilinci*. (Yüksek lisans tezi). YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanından elde edildi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, Bolu.
- ERDOĞAN, M. (2014). *Türkiye'deki Suriyeliler: Toplumsal Kabul ve Uyum Araştırması*. Hacettepe Üniversitesi Göç ve Siyaset Araştırmaları Merkezi, Ankara.
- ERDEM, T. (2019). *Üçüncü ve Dördüncü Kuşak Göçmenlerdeki Etnik Kimlik Algısı ve Sembolik Etmisite*. Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, 19(1), 27-36.
- Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/egetdid/issue/46319/338957>
- HAJIAGHA, M. (2007). *Türkiye'deki İranlı Göçmenlerin Kimlik, Aidiyet ve Uyum Sorunları*. (Doktora tezi). YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanından elde edildi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Sosyoloji Anabilim Dalı, Ankara.
- KANTEMUR, Z. (2018). *Mekân Ve Aidiyet İlişkisi Üzerinden Kimlik İnşası: Kayseri Çerkesleri Örneği*. (Yüksek Lisans Tezi). YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanından elde edildi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Sosyoloji Anabilim Dalı, Kayseri.
- KÖRÜKMEZ, L. (2011). *Göçmen Kadınlar, Göçmen Erkekler: Kimliğin Değişimi*. Sosyoloji Dergisi, (23), 95-104.
- Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sosder/issue/40997/495335>
- NAR, M. (2019). *Kültürel Kimlik Sorunsalı: Görecelik Mi, Evrenselcilik Mi? Yoksa Uzlaşım mı?*. Antropoloji, (37), 72-80. DOI: 10.33613/antropolojidergisi. 529387
- NEUMAN, W. L. (2014). *Toplumsal araştırma yöntemleri. Cilt: 1-2* Çeviren: Özge, S. İstanbul: Yayınodası Yayınları.
- OKTİK, N, DEĞER, F. (2013). *Göçmen Kimliğinin Oluşumunda Eğitimin Rolü Üzerine Bir Deneme*. Sosyoloji Dergisi, (28), 107-123.
- Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sosder/issue/41003/495456>
- SÖZER, A. (2019). *Göç, Toplumsal Uyum ve Aidiyet*. Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi, 14 (28), 418-431. DOI: 10.35675/befdergi.643948
- YETER, E. (2018). *Suriyeli Göçmen Kadınların Dini- Kültürel Kimlik Oluşturmalarında Yerel Dini Kültürün Etkisi*. Antakiyat, 1(1), 99-126.
- Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/antakiyat/issue/40370/474823>
- YILMAZ KAPLAN, A.D. (2019). *Diasporada Kimlik İnşası Ve Aidiyet Sorunsalı: Kavramsal Analiz*. (Yüksek lisans tezi). YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanından elde edildi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi Ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, İstanbul.

The Advantages and Disadvantages of Industry 4.0 In Terms of Innovation Management Competencies: Evidence From Business Sector

Hakan Başdağ

INTRODUCTION

The paper purports to put light on the underlying processive mechanism of Industry 4.0, its informative direction from past to future and provide a deliberate overview of Industry 4.0 together with comprehensive decentralization of branches of Industry 4.0, its employment challenges and issues materializing with discharge activities of the Industry 4.0 and to design a study related to contemporary trends and streams within Industry 4.0. Foremost, the next industrial revolution is a great indicator of unprecedented change in every industry which creates monumental challenge to apply and Industry 4.0 sees to integration of the merging of all sorts of systems in a systematic pattern into a cyber physical realm which reflects the fundament for nominal digitalization. For this to succeed, there should be most definitely an preparatory clarification that could be furthered by emphasizing where digitization and intelligentization of manufacturing process gains significance and how its range of application is available in the sector. First initiated in Germany, “the Fourth Industrial Revolution”, known as Industry 4.0 , plays a significant part in concurrent literary review. Industry 4.0 could be claimed to be defined as the working out of complex physical machinery and devices with networked sensors and software, used to predict, control and plan for better business and societal outcomes. Historically speaking, The First Industrial Revolution, which began circa 1780, harnessed water and steam power for mechanized production. About 1870, the Second Industrial Revolution get into motion assembly line floor productiveness, with the eventual advent, help of activated electrified energy. In the early 1950s, computers ring in the Third Industrial Revolution with a clear view of programmed technology. Often called the Fourth Industrial Revolution, Industry 4.0 was not inspiration on the part of producer or a gross

corporation. Instead, it took off with German government's 2011 scheme to constitute over the computerization of the Third Industrial Revolution for the purpose to all-out invent digitized optimization in manufacturings. It completed this with the help of smart data systematized. On this explanatory platform, Henrik von Scheel: "We're just at the start and already industry is beginning to be reshaped beyond recognition. The most important thing for any manufacturer today is just to start." Here the innovation management capacity emerges as the catalyst for stagnation and gives out an overtone of pushing forward for the market-rooted success. What is more, it could be hypothesized that the manufacturing industries are in the process of transition straight from bulk to customized fabrication as well as galvanizing the rapid advancements in production technologies and actually on this context steps taken via the help of IR4, that is to say, Fourth Industrial Revolution contribute to how the sector broadens productively.

1. AN OVERVIEW OF INDUSTRY 4.0

Three earlier industrial revolutions culminated in a manufacturing patterns transformation: water mechanization, steam power appearance, assembly lines enlargement and a Information technology deeply rendered automated. The first industrial revolution was in the chiefest sense seeded and grown in the United Kingdom until the end of 18th century. On the advent of water and steam power and mechanization of production, It was a good deal the most prominent advancement in connective side of human productivity, which to a applicable degree assisted mechanically traded agriculture. It was followed by the second one (Industry 2.0) complimented by steel mass manufacturing. Finally, The third industrial revolution (Industry 3.0) electronics and devices within the machines instigated the developing of automational robotics that were compliant within the manufacturing affairs.

2. RESEARCH METHOD

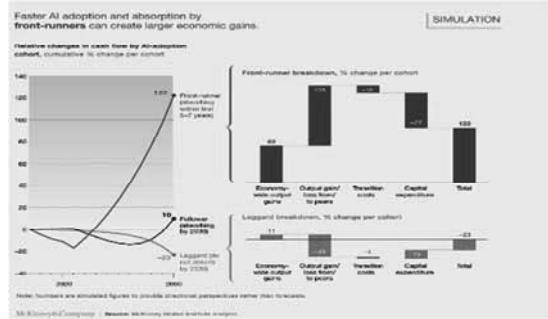
A systematic review of the literature was implemented and so much exploration of challenges, and benefits of Industry 4.0 is made. The research described in this paper was predominantly carried out through literature review varieties taken into consideration of the following electronic databases: JSTOR, Google Scholar and Amazon, Scholarpedia over the periods time frame period, including scientific journals, articles, books, newspapers, governmental writing plus American and European business reports from companies, firms and other respective statements. Throughout the development of this paper, the underlying purpose is relate the outline of Industry 4.0 definitions, benefits and difficulties. The methodology validated for us to attain an comprehensive current practices of the field. The primary step of the literature reviewing process was the purviewing of search terms, wherein the keywords "challenges" and "benefits" had been tracked in combination with the keywords "industry 4.0", and "production" in the scientific databases recognized by high quality research hosting. Focused up on this , a subset of 40 articles was selected, encompassing the corpus of papers to be read in detail and gone over unabridged.

McKinsey Digital (2015) Industry 4.0 seen as a digitization of the manufacturing sector, with embedded sensors in virtually all product components and manufacturing equipment, ubiquitous cyber physical systems, and analysis of all relevant data”.

3. CONCEPTUAL FRAMEWORK

The term Industry 4.0 represents a novel approach with coordination and guidance through the duration of products' emergence on the market. It takes into consideration of what individualized customer requirements are. Today, Industry 4.0 remains a distant yet a realizable concept among which were IOT (Internet of things) Industrial Internet, Smart manufacturing and cloud manufacturing. The Industry 4.0 in essence does not mean that humane involvement is a barrier in front of digitalization process. Contrarily it sets forth the rigid integration of human in manufacturing course in order that factories or companies might be communicative of resources with efforts direct to kill waste and to recondition business ameliorations. The adoption of Industry 4.0 is essential for companies to remain competitive in the global market. Below the innovation concept is discussed more connectedly. Smart Manufacturing and Smart Factories present optimizations and extensive ability for self-optimized products requiring the utmost performance of machinery. Optimization is a key concept as well. It plays a major role in regards of equipment maintenance by having the needed resources as well as channeling them in the right course. It could be plainly asserted that for a company to be able to put into action and manage its capacity on and on appears more advantageous than a delaying transition or downtime. The link that ties smart factory production and the Industrial Internet of Things comes to mean your supply chain is at a junction wherein you are supposed to keep up with demands of customers. The recent decade has observed companies which had been operated being badly affect in view of disruptive environment of the industry. Technology, a game changer, renders the competitive edge so important that holdings do not help themselves drowning in the necessity to innovate their groundwork. As well as this forcible fact, rapidly changing customer choices plus demand ambiguity and disruptions do heavily cause burden upon the way business components are proceeding in plan. With a view to security concerns, whether international or national - nevertheless more predominantly the industry peruses the national issues foremost - logistics transfer barriers are urging factories, companies to come up with alternatives instead of globalized product deliveries. Substantial sways in demand compel drastic operative cost cuts in specific areas and greater extension in others. Physical distance is a key factor too when assessing the preemptive background of what constitutes Industry 4.0. Global networking converges on every aspect for a company that has been moving on digital and technologic direction, forcing producers and fabricators to reconfigure flows and management chart when dealing with companies

abroad. Concurrently, global concern with environmental impact from human activities has affected revamp of manufacturing methodologies. The duration abridgment and quality degree trending up points out the favourableness of Industry 4.0.

As seen from the figure above, it is a tellable premise that simulated works of automation elements proclaim that Industry 4.0 opens a different curtain for its users and provide managers with an vantage point from which they should be rather able to push their economical endeavours on in consonance with very output gains.

Appropriately, in order that these disruptive actions be mentioned, successful advanced and revolutionary industry companies (AI) are spectacularly anchoring Industry 4.0 for attaining more feasible and continuable changeover, perceptibly demonstrable around lighthouse manufacturers who pioneered Industry 4.0 implementation. AI companies have essayed their efforts together with many distinct adept approaches to go over innovationally deficient barriers and struggled to improve performance through digitalized production transformations. Beata Ślusarczyk from Czestochowa University of Technology puts forth that majority of entrepreneurs grasp the Industry 4.0 concept as a big opportunity in order to develop and push forward their ambitiousness, despite the state of preparation for its implementation varying considerably depending on the country, sector outputs and even hitherto distinct enterprises. all technologies are becoming the driving force of market success. Schneider Electric's Global defines six important challenges of Industry 4.0: 1.Strategy and analysis, planning and implementation, cooperation and networks, business models, human resources, change and leadership. Most of these challenges could be tackled barriers positioned against new Industry 4.0's launch introduction and cycle. Analytic methods were conducted and deliberated over the case studies with reference whether advantages or disadvantages succeed predominantly on the Business sector: first, they did select the appropriate cases; then, they heeded that which cases could reinforce one another. Cyber resources, approval of technology is heavily dependent on SMEs cyber resources since numerous SMEs allocates the same supply chain resources (Kumar et al. 2022, Nguyen et al. 2019) Ineffective Data management, customers are shy about security issues and feel themselves about the safety of private information. Example: Companies want to develop service-Led strategies to offer services because the provider needs feedbacks from customers; still, customers are blocked to tell their

information for developing benefit bringing discernments (Kumar et al. 2021, Peillon et al. 2019). Incompetent in the swiftness of digital effectiveness, customers are familiar with customized products and services. Therefore organization's technologies and operations may not be sufficient to compete with digital dynamism. Due to this up-gradation is required and employee should adaptable (Kohnke et al 2012, Agrawal et al 2020). Ethical Barriers: Cyber security peril, meshing up with such different technologies like AI namely artificial intelligence, machine and deep learning, cloud hosting, and data analytics do not undermine cyber security risk (Nguyen et al. 2019). Analysis of obstacles to execution of I4.0 is not done broadly like barriers are gather for single industries and a lot of significant barriers are missed in the remote and every kind of papers that direct as hindrances toward implementation. The antecedent works that are displayed in literature are done to spot the hindrances to the implementation of I4.0 are not really sufficient enough to drive and pick out the conclusions. But realization of the hindrances is necessary for the very execution of I4.0 in order to restructure the industries from traditional to technological industries. Industries are also developed by mitigating the risk caused by hindrances or barriers. So, there is a great need of identifying the essential barriers, and the interrelationship among the barriers and should take action on them for industrial growth. So what is this light house and their linkage to the tech? World Economic Forum, WEF, has found out that there are 18 more Industry 4.0 to have become recognized as 'lighthouse' factories that have attempted to outrank degenerative forces through employment of the newfangled industrial IoT-correlated tech. The institution's twice-yearly lighthouse-called inputs total up to 132 generally in regions, a robust indicator for achievement. Knowledgeably 44 percent of factories in the new lighthouse margin are stationed in China and three new sustainability lighthouses set to downgrade environmental impression by dint of handling Network and computational capabilities.

Cultural and sectoral differences govern the attitude towards IR4 due to the fact that distinguished mindset and ethical rules of specific area differentiate the utilization of smart setups. Beforehand, Turkey was a not a technological country that is why it was oriented to the West for import. Still, right now it intends to manufacture every tech part for itself leaving no room for the nonnecessity word to profess Industry 4.0 is a benevolent step forward compared to Industry 1.0 albeit the nonexistence of capable automative mechanization of smart devices. Europe especially is now a stronghold because of smart manufacturing practices existant; yet, North America and such place or continents like South Africa which has foundationally ranked far lower as regards lighthouse identification albeit the fact that Johnson & Johnson, Lenovo are consistently upgrading themselves in relation of innovation management. Unilever Nutrition Factory, according to a source being designated as 'the world's first savoury foods lighthouse' have been integrated as prominent lighthouse prototypical engagers beforehand. In its website:

''As the first FMCG factory in India to join the World Economic Forum's (WEF) Global Lighthouse Network, the Unilever Dapada factory, lying north of Mumbai, is a beacon of tech-driven efficiency, innovation and empowerment. There are many reasons why. Here are the top five.''

This quotation above, after taking for granted how a nonindustrialized company would appear and edge up in front of customer portfolio, compared to 4.0 Industrialized factory workplace adds dimension to their perception of dealings and trading quintessence.

A participant write in a business section about a new post in a financial magazine, McKinsey & Company runs the survey at the behest of the World Economic Forum remarked that lighthouse sites are aware of “‘fourth-industrial-revolution’ technologies, from artificial intelligence and robotics to cloud computing and big data” as well being recognized sector’s avantgarde endorser. McKinsey & Company also said the contemporary robotics longevity grade indicates “productivity and sustainability are no longer at odds with one another”.

Francisco Betti, the head of automated mechanics department in World Economic Forum, commented: “Lighthouse companies are achieving double-digit impact on throughput, costs, and lead times... They are setting the pace across industries... [and] demonstrating how to scale advanced technologies across entire manufacturing networks and beyond towards suppliers and customers or new functions, such as procurement, logistics, and research and development.”

Secondly, it would be good enough to relate what the advantages of Industry 4.0 are. They are basically comprised of capability, economical stiffness, and lucrateness. Industry 4.0 furthermore extends the customer experience with the additional personalized items and services. This experience is bound to aid companies, holdings in their environmental practices via making outlets of technological conduciveness to resourceful actions. Hence, physical entities are consolidated by their virtual representations for the purpose of automational versatility, and diversified product umbrella through formations of better system lines and fabricative fronts. In actuality, Industry 4.0 is supported by Acatech, a Germany based academy for innovation as “the technical integration of CPS into manufacturing and logistics and the use of the Internet of Things and Services in industrial processes. This will have implications for value creation, business models, downstream services and work organization”. For all that, the labour market has become more dichotomous Inequality is a major problem needing tackling. Actually, Industry 4.0 is liable to eliminate the gap of income between poor functionality and richer one inasmuch as the automatic systems go along to a specified pattern. A consummate, gifted person who plies technology so as to be more productive, replaces the labour of others according to her or his opportunistic demeanour, wages being paid to change heavily. Therefore important income discrepancy arises. Moreover, innovative technology might as well pave the first turf to better and more maintainable business types and careers, income rise. Putting off the most forcive issues of this modern time can just be executed provided that every sector component, academia and governmental department, bureaucratic people, diverging from national towards international – is of the adjustment to the necessary or ineluctable changes to be made. Significant changes should need to happen within infrastructure, education, regulation and governance. Clearly, this will require courage, strong leadership and entrepreneurship from all parties involved and need to work across the geographic levels.

Daron Acemoglu and Pascua Restrepo in their articles remark ‘‘which will be relied upon (...) clarifies the two distinct forces shaping the labor share (in an industry or the entire economy). As is standard, the labor share depends on the ratio of effective factor W/AL and R/AK . Intuitively, as effective wages rise relative to effective rental rates of capital, the price of tasks produced by labor increases relative to the price of tasks produced by capital, and this generates a substitution effect across tasks. This is ’’ Here it should be said to have been implied that Acemoglu refers to the direct proportion or ratio that two constants get affected at the same time meaning that supposed that a business formation is employing a technically sophisticated paradigm in service of producing, marketing outlets will be more expensive, gains rised so considerably. Also this could be summarized down to that dictum with the latin motto: Moins est plus (simplicity is preferable to complexity.) Also this quote would be of help to clarify the bridge over which how a modernized factory straightfowardly is centred around technological movements to ease the labor force, increase the top notch nature of latest automation which do nothing save satisfying the costumer, taking into consideration of preferences whatsoever.

There are also some intimidative resisting, barriers, in terms of implementing Industry 4.0 practices. These obstacles might have been classified under the following business dimensions: First of all, financial constraints are a basic issue in implementing Industry 4.0 in terms of developing sophisticated present time infrastructure and sustainable process improvements. Secondly, the technical competency of the focal organization is the key focus influencing the scale of investment. The economic perspective financial world is not so wise up to. Its infancy floats visibly. A lack of clarity about cost–benefit analysis and monetary rewards on digital investments is a critical issue for deploying Industry 4.0, obliging future analysis of innovation management skills scaffolding, organizational nature, insufficient research and development procedures, a lack of policies and prop from the government combined become susceptible to disinterest of owners and the sine qua non indignations of how to prosper in the arena. Among most nations, governments supply the infrastructure for the digital world on the civic level however, Private sector can be encountered with a serious setback of deficiency of 5.G or upper Gs insofar as the technic of this firmization dictates to the productional merchandise.

4. LITERATURE REVIEW OF FINDINGS

Consulting.Innovation Agenta-enterprise, analysis, identification of needs and innovation priorities	Scouting and innovation development. Innovative solutions	Popularization and changing culture. Video course	How to Startup together with MHP, trainings ‘‘Practical methodology of innovation implementation’’.
--	---	---	---

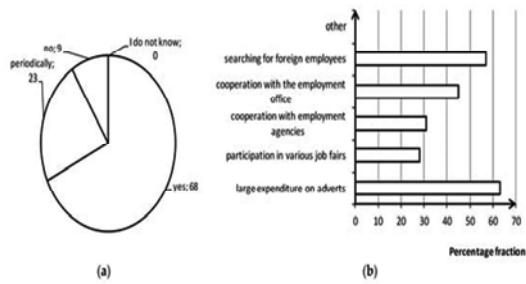
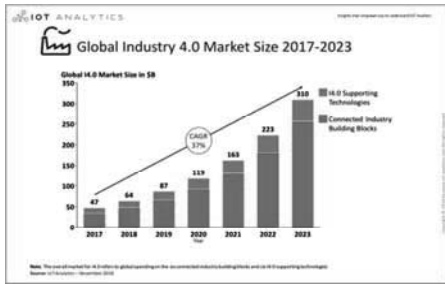
Kateryna KRAUS in her artice published in WSEAS TRANSACTIONS on Business and Economics assert that country as the totality ought to be ‘‘assessed comprehensively and objectively. ‘‘For example, Finland, which is only five times larger than Lithuania, has 50 times more startups in Silicon Valley. Here is an indicator of success’’ Technologized

companies which take advantage of Industry 4.0 set out more products quickly while budgeting for allotment of resources much more efficiently and cost-effectively. Machines and production processes are bound to experience less downtime, disruption, or delay, thanks to automated (or half-automated) decision-making and enhanced equipment monitoring. Let us ponder over Coca Cola's John Pemberton or Unilever before them having tactical attitude of placing on the market their outcrops. That Industry 4.0 tracks areas of monetary efficiency. It would be good to look at how the advantageous standpoint of engineering turns out to be the driving agency of manipulating the disadvantage cantilever. A graduated student and Civil War veteran, Pemberton would eventually concoct one of the most enduring beverages of all time — before dying a penniless drug addict who sold the Coca-Cola rights. After harsh facts, the company took its strolling out of a SME towards being the global leader of drink. How come ? Because it is able to see, organize and incentivize the aftermath of mathematical mindset of engineering in terms of innovation management. They know how to govern the way innovative necessary behaviours usher them in to. In amazon, Justin Honoman say the world's sixth largest bottler of Coke products. Headquartered in Istanbul, Turkey, CCI brings some impressive stats: They manufacture 1.2 billion cases of drinks produced annually across 26 bottling plants with operations in 10 countries, including Turkey, Azerbaijan, Iraq, Jordan, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Pakistan, Syria, Tajikistan, and Turkmenistan, and serve 400 million consumers. CCI is modernizing its manufacturing facility by creating a digital plant replica—a digital twin—in the cloud. It hopes to unlock value with advanced analytics, artificial intelligence (AI), and real-time asset monitoring. In fact, CCI has produced a repeatable playbook so other Coca-Cola bottlers can deploy the same digital manufacturing solution in their facilities.' So from this detection, one could display that digital conversion takes everything including stock market value investiture to almost the upmost monetary point. When it comes to opposition to IR4, the real problem will always be the innovative adjustment speed. Limitations and future research directions are also the builder of concern for this perfunctory and hastily urgent effort. Today's industrial science does not encourage excellent inquiry which would have made the Business Sector progress from a burgeoning and naturally well-developed nadir. Numerous drawbacks and questions resulting proffer grounds for subsequent analysis alongside the location and type of industry influence enterprise's implementative distributor produced systems, road-maps and gateway. Additional comments coming out from various sectors are supposed to become obtained and scrutinized for the aim to make strides in generalizations research findings by different MCM (Machine Centred Manufacturing) techniques.

RESULT

In conclusion, the Industry 4.0 word is so contemporaneous that a lot more exploratory and active data collection has to be gathered for the sake of illuminative scopus papers or corpora. Our times proposition businessman or businesswoman to keep up and innovate to the degree of professionalism if they would like to be more successful than how

were they at the prior time. It should be suggested that techno-science has to be helped to gain control to prod the production levels very higher. For futuristic investigative research, one should tell scientifically Industry 4.0 is of profit for companies and without it, holding competitive edge over financial rivals are not on the horizon stating that innovation management competency is framed within the manner of look at the time ahead throughout the lens of automated, simplified but modernized equipment.

REFERENCES

1. Acemoglu, Daron, and Pascual Restrepo. "Automation and New Tasks: How Technology Displaces and Reinstates Labor." *The Journal of Economic Perspectives*, vol. 33, no. 2, 2019, pp. 3–30. JSTOR, <https://www.jstor.org/stable/26621237>. Accessed 15 May 2023.
2. Agrawal, P., Narain, R., & Ullah, I., Analysis of barriers in implementation of digital transformation of supply chain using interpretive structural modelling approach. *Journal of Modelling in Management*, 2019.
3. De Steur, H., X. Gellynck, and M. Canavari. 2019. "Drivers, Adoption, and Evaluation of Sustainability Practices in Italian Wine Smes." *Business Strategy and the Environment* 1–19. doi:10.1002/bse.2
4. Frank et al. (2019); Kagermann et al. (2013); Müller et al. (2018); Prem (2015); Smit et al. (2016); Ustundag and Cevikcan (2017)
5. Honoman, Justin: AWS for Industries. Coca-Cola Bottler Digitizes Manufacturing Processes, with AWS. July 15. 2021. aws.amazon.com/blogs/industries/coca-cola-bottler-digitizes-manufacturing-processes-with-aws/
6. Kumar, R. Sindhvani, and R. Kumar Singh. 2020. "Digital Transformation Priorities of India's Discrete Manufacturing Smes – a Conceptual Study in Perspective of Industry 4.0." *Competitiveness Review* 30 (3): 289–314.

Yaşayan Laboratuvarların Şehir Ulaşımına Etkisi ve İstanbul İçin Öneriler

Akın Arda

1. GİRİŞ

Tüm metropollerde olduğu gibi İstanbul'da da ulaşım önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmakta olup her türlü çalışmanın büyük etkisi olabilmektedir. Ulaşım sorununun çözümünde yeni yol ve köprü inşası gibi altyapı imkanlarının geliştirilmesine yönelik çalışmaların yapılması katkı sağlasa da hem süre hem maliyet hem de etkinliği çeşitli sorunları beraberinde getirmektedir. İlgili sorunun çözümüne katkı sağlamak için teknoloji de son zamanlarda kullanılmaya başlanmıştır. Bu alanda Yaşayan Laboratuvarların kullanımı yeni bir yol olsa da etkisini göstermeye başlamıştır. Yaşayan Laboratuvar (Living Lab) yaklaşımı, paydaşların planlama ve uygulama süreçlerine çok daha erken dahil edildiği ve önerilen şehir lojistiği uygulamasının paydaş ihtiyaçlarını karşılamak ve uzun süreli en büyük etkiyi elde etmek için sürekli olarak gözden geçirildiği ve geliştirildiği bir ortaklık olarak tanımlanmaktadır. Ulaşım dışında genel olarak metropollerde sürdürülebilirlik sorunlarının yaşanması da Yaşayan Laboratuvarların oluşumuna katkı sağlamıştır (Marvin vd., 2018).

Yaşayan Laboratuvarlar, teknoloji destekli (Folstad, 2008) ve sosyal yeniliklere (Smas vd., 2016) imkan sağlarken gerçek koşullarda uygulamaları ile öngörülemeyen ve karmaşık durumların çözümündeki katkıları etkili olmaktadır. Teknolojinin gelişmesi ve sosyal alanlarda kullanımının artmasıyla Yaşayan Laboratuvarların gelişim gösterdiği görülmektedir (Menny, 2016). Bu sebeple de akıllı uygulamalara göre süreçlerin işletildiği şehirlerde, sorunların çözümünde Yaşayan Laboratuvarlar etkilidir (Bifulco vd., 2017). Yaklaşık 25 yıllık geçmişi olan Yaşayan Laboratuvarlar (Herselman vd., 2010), akıllı şehirlerdeki sorunların çözümüne yönelik tarafları birleştiren platform işlevindedir. Dünya genelinde farklı sektörler ve alanlarda faaliyet gösteren 400'ün üzerinde Yaşayan Laboratuvar bulunmakta ve ENoLL (European Network of Living Labs) çatısı altında örgütlenmektedir.

Araştırmanın kapsamını ulaşımaya yönelik aktivitesi bulunan Yaşayan Laboratuvarlar oluşturmaktadır. Örnek olay tarama araştırmasına dayanan bu çalışmanın temel amacı,

İstanbul ve dünyanın diğer şehirlerindeki ulaşım ile ilişkili oluşturulan Yaşayan Laboratuvarların (Yaşam Laboratuvarları, Living Labs) bilgileri ve uluslararası kuruluşların (The European Network of Living Labs – ENOLL ve Civitas gibi) gerçekleştirdiği çalışmalar derlenerek sonuçlar üzerinden İstanbul için katkı sağlayabileceği değerlendirilen hususlara yönelik önerilerin getirilmesidir. Bu durumlar göz önüne alındığında asıl olarak aşağıdaki sorulara cevap bulunmaya çalışılmaktadır.

1. Yurtdışında Yaşayan Laboratuvarlarda ulaşım ile ilişkili nasıl çalışmalar yapılmaktadır?
2. Türkiye’deki Yaşayan Laboratuvarlarda nasıl çalışmalar yapılmaktadır?
3. Ulaşım konusunda Yaşayan Laboratuvarlar ile İstanbul’a nasıl katkı sağlanabilir?

Bu çalışmada, doküman incelemesi yöntemi kullanılmaktadır. Bu çalışma sayesinde İstanbul ve Yaşayan Laboratuvarlara ilişkin bilgilerden yola çıkılarak ilgili literatüre ve benzer sorunları içeren şehirlere katkı sağlanması beklenmektedir.

2. YAŞAYAN LABORATUVARLAR, AKILLI ŞEHİR VE YÖNETİŞİM

Her ne kadar artan nüfusla birlikte şehirlerdeki sorunlar da artsa da teknolojiye ilişkin gelişmeler bu sorunların çözümüne yönelik fırsatları da beraberinde getirmektedir. Teknolojinin şehirlerde kullanımıyla “Akıllı Şehir” kavramı doğmuştur. Bu şehirlerin dijital ve bulut tabanlı teknolojilerin uygulanmasıyla sınırlı olmak dışında yaratıcılık, sürdürülebilirlik, stratejik karar verme, bütünleştiricilik, bilgi oluşturma ve insan odaklılık gibi nitelikleri bulunmaktadır. Akıllı Şehirde, yaşayanların yaşam kalitesini artırmak, kaynak tüketimini optimize etmek, maliyetleri azaltmak ve etkileşimi artırmak gibi konularda Bilgi ve İletişim Teknolojileri kullanılmaktadır. (Nikitas vd., 2020)

Akıllı kentlerin oluşturulmasına ilişkin yaklaşımlara bakıldığında, “Yukarıdan Aşağıya” ve “Aşağıdan Yukarıya” şeklinde iki yaklaşım olduğu görülmektedir. “Yukarıdan Aşağıya” yaklaşımında, merkezileşmiş bir yapı bulunmakta ve uygulamalar şirketler tarafından yürütülmektedir. “Aşağıdan Yukarıya” yaklaşımında ise yerel aktörler de sürece dahil edilerek geliştirmeler yapmaya önem verilmektedir (Coenen vd., 2014). İkinci yaklaşımda politika geliştirilirken kullanıcı odaklılık ön plandadır (Dameri, 2013; Baccarne vd., 2014) ve Yaşayan Laboratuvarlar da bu yaklaşıma katkı sağlamaktadır (Paskaleva, 2011). ENOLL (2023) tarafından Yaşayan Laboratuvarlar; araştırma ve yenilik süreçlerinin gerçek hayat içerisine uyumunu sağlayan, topluca üretme düşüncesine dayalı, kullanıcıyı odağına alan açık inovasyon ekosistemi olarak tanımlanmakta olsa da bu çalışmada paydaşların planlama ve uygulama süreçlerine çok daha erken dahil edildiği ve önerilen şehir lojistiği uygulamasının paydaş ihtiyaçlarını karşılamak ve uzun süreli en büyük etkiyi elde etmek için sürekli olarak gözden geçirildiği ve geliştirildiği bir ortaklık olarak tanımlanmaktadır. Şehir Lojistiği Yaşayan Laboratuvarı (ŞLYL) ise, gerçek hayattaki şehir zorluklarına uyacak şekilde ayarlanabilen ve deneme yanılma yaklaşımı ile birkaç çözümün denenebildiği ve yeniden ayarlanabileceği döngüsel bir yaklaşımı takip eden karmaşık şehir lojistiği yeniliklerinin uygulanabileceği dinamik bir test ortamı olarak tanımlanabilmektedir.

Living Lab metodolojisi, ağırlıklı olarak paydaş katılımına ve farklı türde paydaşlar arasındaki iletişime odaklanmakta olup, bu metodoloji sınırlı ve kontrollü bir kapsamda birden fazla çözümün hızlı bir şekilde test edilmesine izin vermektedir. (Nesterova ve Quak, 2016)

Yaşayan Laboratuvarların amaçlarına bakıldığında, şehirlerdeki yaşamın kalitesini sağlamak ve artırmak için sınırlı kaynakların sürdürülebilir kullanımının geliştirilmesi olduğu görülmektedir (Franz, 2015).

Her ne kadar Yaşayan Laboratuvarların ortaya çıkışında birçok taraf etkili olsa da devletin (Schuurman, 2016) ve devlet dışındaki paydaşlardan da belediyeler ile üniversitelerin ön plana çıktığı ifade edilmektedir (Memiş ve Küçük Bayraktar, 2020).

Yaşayan Laboratuvarların yönetim yapısında farklı taraflar barındırılmakta (Brask, 2015) ve bu yönetim yapısının etkisiyle farklı etki gruplarının farklı kazanımları oluşabilmektedir. Bu yapıda; imkân sağlayanlar, destekleyenler, faydalananlar ve kullanıcılar bulunmaktadır (Juujarvi & Pessa, 2013).

Bu yapıda Yaşayan Laboratuvarlar paydaşlar arasında arabulucu olarak hareket etmektedir (Stahlbröst, 2013; Sharp & Salter, 2017). Yaşayan Laboratuvarların örgütlenmesine ve yönetimine bakıldığında hibrit yapıya benzer farklı uygulamaların bulunduğu anlaşılmaktadır (Scholl & Kemp, 2016). Belediyenin içinde yapılan veya belediyeden bağımsız olarak farklı paydaşlarla gerçekleştirilen oluşumlar bulunmaktadır (Nesti, 2017). Şehirsel durumlara ilişkin laboratuvarlar; ingilizcede street lab olarak belirtilen sokak laboratuvarları, kentsel veya kent laboratuvarı (Scholl & Kemp, 2016) gibi terimlerle de isimlendirilebilmektedir. (Memiş ve Küçük Bayraktar, 2020)

2.1. Akıllı Kent Yönetişi

Akıllı yönetim; elektronik devlet uygulamaları, büyük veriye ilişkin çalışmalar, sosyal medyanın dahil edilmesi ve sosyal girişimciliğin dikkate alınması gibi hususların katkısıyla aksiyonun belirlenmesine, şehrin yönetimine ilişkin süreçlerde tüm etkilenecek ve etkileyecek grupların dahil edilmesine, işlerin birlikte gerçekleştirilmesine ve şeffaf olarak paylaşımına dayanmaktadır (Letaifa, 2015). Bu sayede söz konusu kaynakların görece etkin ve / veya etkili kullanımı ile toplumsal faydanın daha uzun döneme yayılması sağlanmaktadır. Yönetim, karar alma ve uygulama süreçlerinde kullanılan bilişim ve iletişim teknolojileri ile sorunlar ve ihtiyaçlar daha kısa sürede öğrenilebilmekte, paydaşlarla birlikte çözümler üretilebilmekte ve üretilen çözümlerde ortaya çıkan eksiklikler giderilebilmektedir. Akıllı yönetim aslında; daha hızlı ve etkili/etkin akıllı kent karar mekanizmalarının oluşturulmasında mobil uygulamalar, çevrimiçi sistemler vb. kullanılmasını ifade etmektedir (Örselli ve Dinçer, 2019).

Akıllı Yönetişimin literatürdeki tanımlarına bakıldığında çeşitli tanımların yer aldığı anlaşılmaktadır. Meijer 2016 yılındaki çalışmasında Akıllı Yönetişimi tanımlarken bilginin kullanımının ve iletişimin iyileştirilmesinin etkisiyle şehir yönetişiminin iyileştirilmesine yönelik olarak güncel teknolojik ürünlerin kullanımı ifadelerine yer verilmiştir. Willke'nin

2007 yılındaki çalışmasında belirttiğine göre akıllı yönetim; bilgi toplumunda bulunan durumlar ve ihtiyaçlar ile ilgilenebilen ve çözüm bulabilen bir yönetim sürecini meydana getiren kriterler, faktörler ve yetenekler bütünüdür kısaltması olarak tanımlanabilmektedir. (Öztaş Karlı ve Açıksöz, 2021)

Praharaj vd., (2018) tarafından, dört ana akıllı kent yönetimi türü belirtilmişti olup bu türler kurumsal dönüşümün gerçekleştiği dereceye göre değişim göstermektedir. İlkinde, öncelikle devlet tarafından mevcut yapı dönüştürülmeden sadece akıllı kent girişimi desteklenmektedir (Nam, 2012). Burada akıllı bir kentin gelişimini devlet onaylamakta ve bazı eylem alanlarına öncelik vermektedir. (Öztaş Karlı ve Açıksöz, 2021)

İkincisinde, şehirlerin günümüz dünyasında yaşadığı zorlukları gerektiği yeterlilikte anlamak ve çözüme ulaşabilmek için sensörler, nesnelere interneti vb. hususların yardımıyla gerçek zamanlı verileri toplayarak karar vermeye odaklanmaktadır (Praharaj vd., 2018).

Üçüncüsünde, elektronik yönetime yönelik araçlar dönüşüme ilişkin adımlarda kullanılmaktadır. Devlet sisteminin yeniden yapılandırılmasında ve entegre edilmesinde bu araçların yardımına başvurulmaktadır. Belirtilen araçlar sayesinde kurumlar, politikalar, bilgiler ve altyapı birbirine bağlanarak devletin kurumları arasındaki çatışmalar önlenmektedir. (Öztaş Karlı ve Açıksöz, 2021)

Dördüncüsünde ise, kentsel iş birliğine odaklanılmakta ve bu da devletin iç yapısı ile devletin dışındaki paydaşların birlikte çalışmasını sağlandığından üst seviye dönüşümü beraberinde gerektirmektedir. (Öztaş Karlı ve Açıksöz, 2021)

2.2. Yaşayan Laboratuvarlar

Günümüz dünyasında Avrupa Birliği (AB) ülkeleri tarafından akıllı şehirlere yönelik projelerde akıllı şehir yönetimi uygulamalarının sürdürülebilirliğini oluşturabilmek için YL süreçlerinden faydalanılmıştır. (Öztaş Karlı ve Açıksöz, 2021)

• Şehir Lojistiğine Yönelik Yaşayan Laboratuvar Metodolojisi

Şehir lojistiğine yönelik 4 adımdan oluşan Yaşayan Laboratuvar metodolojisi aşağıda özetlenmiştir. (Nesterova ve Quak, 2016)

Planlama aşaması:

1. **Kurulum:** Genel amaç tanımlanır, kritik ortaklar ve kapsam belirlenir.
2. **Sistem analizi:** Living Lab'in amacına ve kapsamına bağlı olarak dış unsurlara ilişkin bir dizi analiz gerçekleştirilir.
3. **Tasarım:** Teknolojik çözümler veya yumuşak önlemler tasarlanır ve tanımlanır. Mevcut döngü için değerlendirme ve izleme sistemi geliştirilir.
4. **Uygulama planı:** Önceki tüm adımların özetlenmesi ve Yaşayan Laboratuvar döngüsü için zamanlama, kaynaklar, kilometre taşları ve diğer gerekli bilgiler tanımlanmaktadır.

Uygulama aşaması:

5. Hazırlık: Protokoller ve prosedürler hazırlanır, çalışanlar eğitilir ve temel ölçüm yapılır.
6. Uygulama: Living Lab'in amacına ve kapsamına bağlı olarak dış unsurlara ilişkin bir dizi analiz gerçekleştirilir.

Değerlendirme aşaması:

7. Veri toplama: Veri toplanır ve eksiklikler giderilir.
8. Veri analizi: İhtiyaçlara göre veri analizi gerçekleştirilir ve sonuçları sunulur.

Karar/Aksiyon aşaması:

9. Karar verme: Gelecekteki gelişime yönelik karar alınır.
10. Karara yönelik aksiyon alma: Aşağıdaki 3 yöntemden bir ile devam edilir.
 - Mevcut döngüye revizyon gerçekleştirilmeye veya tamamen yeni bir fikre ilişkin süreç başlatılır.
 - Çözüm piyasa sürülür.
 - Yaşayan Laboratuvarın durdurulmasına karar verilir.
11. Sürece ilişkin analiz yapma: Yaşayan Laboratuvar ortamının hedeflere ve araçlara karşılık gelip gelmediği ve proje sonuçlarına ulaşmak için en iyi ortam olup olmadığı değerlendirilerek ne tür iyileştirmeler yapılacağına karar verilir.

Yaşayan laboratuvarlara ilişkin literatür taraması yapılarak sonuçların incelenmesi neticesinde aşağıdaki hususların çalışmaya katkı sağlayabileceği değerlendirilmiştir. Folstad yaşayan laboratuvarların teorik temellerini, takip edilen aşamalarını, yöntemlerini ve perspektiflerini belirlemek için 2008 yılında yayımlanan bir çalışma yapmıştır. Franz 2015 yılındaki çalışmasında yaşayan laboratuvarlara görece daha sosyal odaklı bir perspektif ifade ederken, Schuurman ve arkadaşları 2016 yılındaki çalışmalarında yaşayan laboratuvarlarla ilgili araştırma ve uygulamaların halihazırda yeni bir aşamada olduğu sonucuna varmıştır. Leminen ve arkadaşları ise yaşayan laboratuvar teriminin oluşumunu anlamlandırmaya ilişkin 2016 yılında yayımlanan bir çalışma gerçekleştirmişlerdir. 2018 yılında McLoughlin ve arkadaşları, yaşayan laboratuvarların bibliyometrik analizini gerçekleştirmiş ve Westerlund ve arkadaşları yine aynı yıl yaşayan laboratuvarlara yönelik modelleme çalışmaları yapmıştır. (Öztaş Karlı ve Açıköz, 2021)

Konunun anlaşılmasının kolaylaşması için birkaç Yaşayan Laboratuvar örneğine aşağıda yer verilmiştir. 2009 yılına ilişkin Amsterdam Smart City olarak adlandırılan Amsterdam Akıllı Şehir Projesi'ne temel atılma öncesinde yani 2008 yılında Amsterdam Yaşayan Laboratuvar kurulmuş ve bu sayede birkaç firma için yeni ürünlerin testine yönelik çalışmalarda bulunulmuştur (Amsterdam Yaşayan Laboratuvar, 2021). Amsterdam Yaşam Laboratuvar'ı şehrin içinde ve de dışında çeşitli iş birliklerine sağladığı katkı sonucunda kent akıllı sistemlerinin gelişmesinde çok değerli katkıları olmuştur. İlgili çevrede ikamet

edenler veya etkileşim içerisinde bulunanlar, araştırmaya yönelik kuruluşlar, yerel ajanslar ile işletmeler arasında çevre problemlerine ilişkin iş ortaklıkları meydana gelmiştir. (Öztaş Karlı ve Açıksöz, 2021)

22@ isimli Barselona'nın Yenilikçilik Bölgesi Projesi sonucunda ticarete yönelik inovasyona katkı sağlamak ve topluma ait bölgelerin daha iyi kullanımı için yaşam laboratuvarı bulunmaktadır. Yaşam laboratuvarı sayesinde ulaşılabilen değerlendirmeler neticesinde şehrin konuyla ilgili yöneticilerinin etkisiyle yeni girişimleri (Kamu hizmetlerinin, ulaşımın, ekolojinin ve BİT'lerin vb.) desteklenmesine katkı sağlamıştır (Barselona Yaşayan Laboratuvar, 2021). Bu projede, yaşam laboratuvarlarında bulunan ilişkilerin nasıl yönetileceğini öğretmek, vatandaşların en önemli öznesi olduğu bir açık inovasyon kültürünü desteklemek ve şehrin açık laboratuvar olmasını sağlamak için üniversiteler önemli rolde bulunmaktadır. Yaşayan laboratuvarlar sayesinde ulaşılan sonuçlar; yerel kuruluşlar, şehrin yöneticileri ve akademisyenlerin katkısıyla meydana gelmiş olup, ilgili sonuçlar genellikle yenilikçilikle, yaratıcılıkla, kültürle ve bilgiyle ilişkilidir. (Öztaş Karlı ve Açıksöz, 2021)

Helsinki Yaşayan Laboratuvarı, yeni ürünler dışında direkt olarak kentsel yeniliğe odaklanan bir laboratuvardır. Yenilikçi toplum hizmetlerine yönelik olarak ilgili paydaşlar (Kamu kuruluşları, yerel ajanslar ve vatandaşlar gibi) dijital araçlar ile iş birliği içerisinde bulunmuşlardır (Helsinki Yaşayan Laboratuvar, 2021). Kullanıcıyı odağına alan yenilik yaklaşımı projede özellikle teşvik edilmiş ve şirketlerin yenilikleri test etme izni, kamu hizmetlerine yönelik ilk sonuçlara ulaşılması akabinde verilmiştir. (Öztaş Karlı ve Açıksöz, 2021)

Türkiye'deki Başakşehir Yaşayan Laboratuvarı'na (BYL) ilişkin detaylı bilgiye çalışmanın ilerleyen bölümlerinde yer verilecek olmakla birlikte bu bölümde kısaca bahsedilmektedir. Başakşehir ilçe belediyesinin önderliğinde olmak üzere 2011 yılında kurulmuş olan YL, 2014 yılında aktif faaliyete geçmiştir. "Kullanıcı odaklılık" ve "birlikte üretim" prensipleri, Başakşehir Yaşayan Laboratuvarı'nın yönetim mantalitesinin özünde yer almaktadır. "*Bilişim teknolojileri ve tasarım tabanlı inovasyon ve girişimciliği yaymak ve yeni iş oluşumlarına ortam sağlamak*" BYL'nin temel amacı olarak ifade edilmektedir (Başakşehir Living Lab, 2023). İlgili Yaşayan Laboratuvar'da, yaşam alanlarının teknolojinin katkısıyla iyileştirilmesine ve yine teknolojinin kullanımı sayesinde şehrin ekonomik gelişimine destek olunmasına önem verilmektedir. Bunlarla birlikte Başakşehir Yaşam Laboratuvarının sağladıkları girişimci adaylarına ve küçük işletmelere takdim edilmektedir (Memiş ve Küçük Bayraktar, 2020).

3. AMAÇ, KAPSAM, KISITLAR VE YÖNTEM

Bu araştırmada Yaşayan Laboratuvarların ulaşım özelinde İstanbul için yapabileceği katkılar incelenmiş olup "İstanbul ulaşım sorununa Yaşayan Laboratuvarlar nasıl katkı sunabilir?" sorusunun cevabına yönelik çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın kapsamını ulaşımaya yönelik aktivitesi bulunan Yaşayan Laboratuvarlar oluşturmakta olup, örnek olay tarama araştırması gerçekleştirilmiştir. Her ne kadar Akıllı Şehir ve Yaşayan Laboratuvar konuları görece yeni sayılsa da literatürde yer alan çalışmalar her geçen gün artış

göstermekle birlikte Türkiye'ye yönelik yapılan çalışmalar oldukça sınırlıdır ve özellikle İstanbul ulaşım sorununa odaklanan detaylı çalışmanın bulunmadığı değerlendirildiğinde bu çalışmanın sonuçlarının literatüre katkı sağlayabileceği değerlendirilmiştir.

Türkiye'de Yaşayan Laboratuvar uygulamalarına bakıldığında; İstanbul Büyükşehir Belediyesi, İstanbul Başakşehir Belediyesi, Eskişehir Büyükşehir Belediyesi ve Eskişehir Tepebaşı Belediyesinde Yaşayan Laboratuvarlara ilişkin lisans bulunduğu ama aktif olarak sadece İstanbul Başakşehir Belediyesi'nin "Başakşehir İnovasyon ve Teknoloji Merkezi" adıyla Yaşayan Laboratuvar olarak devam ettiği anlaşılmaktadır (Memiş ve Küçük Bayraktar, 2020). Ayrıca, Bodrum ve Mezopotomya Living Lab'lerinin bulunduğu da ENOLL'un sitesinde belirtilmektedir.

Yapılan literatür taraması sonucunda Yaşayan Laboratuvarlara yönelik çalışmalarda, ağırlıklı olarak nitel araştırma yöntemlerinin kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bu çalışmada, gözlem ve doküman gibi veri toplama yöntemleri kullanılmaktadır. İstanbul ve dünyanın diğer şehirlerindeki ulaşım ile ilişkili oluşturulan Yaşayan Laboratuvarların bilgileri ve uluslararası kuruluşların gerçekleştirdiği çalışmalar derlenerek sonuçlar üzerinden İstanbul için katkı sağlayabileceği değerlendirilen hususlara yönelik önerilerin getirilmesi amaçlanmıştır.

4. YAŞAYAN LABORATUVARLARIN ULAŞIMA İLİŞKİN UYGULAMALARI VE GELİŞİM ALANLARI

4.1. Yurtdışında Bulunan Yaşayan Laboratuvarların Ulaşım İlişkili Uygulamaları

Yurtdışında bulunan ve ulaşım/mobilyeyle ilgili ulaşılabilen ve İstanbul'a uyarlanabileceği değerlendirilen çalışmalara ilişkin özet bilgilere aşağıda yer verilmiştir.

Civitas Projeleri: (Civitas, 2019)

1. Empower: Şehirde yaşayanların akaryakıt kaynaklı ulaşım tercihlerini azaltmasına ilişkin ne tür teşviklerin sağlanması gerektiğine odaklanmaktadır. Enschede, Gothenburg, Helsinki, Milton Keynes ve Scotland'da çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Enschede'de araç kullanımı yerine bisiklet kullanımı, toplanan puanların yerel satıcılarda ödül olarak kullanılması yoluyla teşvik edilmeye çalışılmıştır. Gothenburg'da ise odak noktası uzun seyahatlerde kişisel araç yerine toplu taşımanın kullanılması olmuş ve Enschede'ye benzer bir teşvik yöntemi kullanılmıştır. Helsinki'deki uygulama ise yerel iş birliğinin artırılmasına yöneliktir. Milton Keynes'te de bisiklet veya elektrikli araç kullanımı ödül uygulamasıyla teşvik edilmeye çalışılmıştır. Scotland'da ise düşük emisyonlu araçların satın alınması, katılımcıların bilgilendirilmesi ve finansal destek sağlanmasıyla teşvik edilmeye çalışılmıştır.
2. Citylab: Sıfır emisyonlu şehir lojistiğine yönelik çalışmalara odaklanmıştır. Rotterdam, Brüksel, Londra, Oslo, Paris, Roma ve Southampton'da çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Amsterdam'da mikro merkezler ve bisikletle teslimatlar üzerine çalışmalar

yapılmıştır. Brüksel’de yükleme kapasitesi artırılmaya çalışılmıştır. Londra’da taşımalar konsolide edilmeye çalışılmış ve taşımalarda elektrikli araçların kullanılmasına yönelik çalışmalarda bulunulmuştur. Oslo’da alışveriş merkezi teslimatlarına yönelik çalışmalar yapılmıştır. Paris’te lojistik otellerine, Roma’da lojistik akımların entegrasyonuna ve Southampton’da büyük kamusal kuruluşlara yönelik teslimatın konsolidasyonuna yönelik çalışmalar gerçekleştirilmiştir.

Distribute: Yerel teslimat trafiğinin azaltılması, teslimatların etkinliğinin artırılması, emisyonun azaltılması ve yerel tedarik zincirinin geliştirilmesi programın amaçlarıdır. Berlin’deki program sonucunda yerel teslimatlar ve kiralık elektrikli bisikletlere yönelik sürdürülebilir iş modeli geliştirilmiş ve test edilmiştir. (Alexandrakis, 2021)

Mobility Lab Projeleri (Graz/Avusturya): (Mobility Lab, 2023)

1. Cycle4Value: Blok zincirine dayalı şeffaf ödül modellenli olarak bisiklet sürmek teşvik edilmektedir. Kazanılan ödüller dijital bir cüzdanda saklanmakta ve test pazarında ödenebilmektedir.
2. SHOW: AB tarafından finanse edilen proje 69 ortaktan oluşan bir konsorsiyum tarafından 20 Avrupa şehrinde uygulanacak olup, amacı, otonom araçların kentsel ulaşımı daha etkili, sürdürülebilir ve kullanıcı dostu hale getirmedeki rolünü değerlendirmektir. Projenin merkezinde, 74 otonom araç filosu yer almaktadır. Çalışmada özellikle 18 ila 50 km/s üzerindeki trafik hızlarında çalışan rotalar seçilmiştir. SHOW projesinin bir parçası olarak Graz’da otonom araçlar için bir test yolu kurulmakta ve toplu taşıma ile etkileşimi incelenmektedir. Buradaki odak noktası, insanları toplu taşıma araçlarından otomatik servis araçlarına verimli ve güvenli bir şekilde aktarmaktır.
3. Sistem senaryoları: "Kişisel hareketlilikte otonom sürüş için sistem senaryoları" projesinde, otonom sürüş alanındaki olasılıklar ve gelişmeler öngörülürken, trafik sistemini tanımlayan kişisel mobilite senaryoları geliştirilmektedir. Bu, siyaset, idare, bilim, endüstri ve sivil toplumdan uzmanlar ve paydaşlarla geniş ve kapsamlı bir diyalog içinde gerçekleşmektedir. Senaryolara dayanarak, trafikle ilgili etki spektrumları tahmin edilmesi ve özellikle toplum, mekan, hareketlilik ve trafik arasındaki etkileşimlerin dikkate alınması hedeflenmektedir. Ayrıca, çeşitli politika alanlarına (Ulaşım politikası, mekansal planlama vb.) ilişkin kazanımlar elde edilebilecektir. Senaryolarda otonom sürüş de ön plandadır.
4. ULTIMOB: 'Nihai Entegre Hareketlilik' anlamına gelmekte ve mobilite devrimini ilerletmek, gerekli yeni mobilite tekliflerini yaratmak ve bunları mevcut çözümlerle anlamlı bir şekilde birleştirmek amaçlanmıştır. Multimodal (Farklı taşıma yöntemleri içerir.) düğümler, mikro toplu taşıma veya trafik yönetimi gibi bir dizi yenilikçi önlem geliştirilmekte, iyileştirilmekte ve test edilmektedir.
5. Walk&Feel: Yayılar için koşulları iyileştirmeyi ve böylece kentsel alanlarda yaşam kalitesini artırmayı hedeflemektedir. Yalnızca patikaların kalitesini (yürünebi-

lirlik) değerlendirmek için yüksek kaliteli bir veri tabanı ile yapılabilmektedir. Sensörler gibi yeni teknolojik gelişmeler, algıları ve duyguları tespit etmek için belirli durumlarda fizyolojik tepkilerin kaydedilmesini ve haritalanmasını mümkün kılmaktadır. Sübjektif ve objektif araştırma yöntemlerini birleştirerek, kentsel (sokak) mekana ilişkin tepkilerin belirli tetikleyicileri hakkında sonuçlar çıkarılabilmektedir. Araştırma projesinin yeniliği, sokak alanındaki algıya ilişkin insan-fizyolojik verilerinin toplanmasında ve yapılı çevre ile sokak alanının patika kalitesi açısından değerlendirilmesi için göstergelerin türetilmesidir.

Panaji: Hindistan’da bisiklet altyapısı ve bisiklet kullanımına yönelik çalışmalar gerçekleştirilmiştir. (PULL, 2021)

Savona Kampüs: Genova Üniversitesinin Savona Kampüsünde akıllı mobiliteye ilişkin Yaşayan Laboratuvar kurulmuştur. Bu kapsamda 4 şarj istasyonu, 2’si bisiklet ve 2’si araba olmak üzere 4 elektrikli taşıt ve 73 bisiklet parkı sağlanmıştır. (Bracco, Delfino, Laio&Morini, 2018)

Sion: 2016 yılında 2 sürücüsüz otobüsle talep üzerine işleyen taşımacılık gerçekleştirilmiştir. (Postauto, 2023)

Thessaloniki (Selanik) Akıllı Ulaşım Projeleri: (ENOLL, 2023)

1. Compass4D: Kırmızı ışıklarda veya yolda olan sorunlara ilişkin şoförlere bildirim gönderilmektedir. Ayrıca, sağlık taşıtları veya toplu taşıma araçlarının enerji etkinliğini artırmak için belirli noktalardaki ışıklar geçiş anında yeşile dönmektedir.
2. Galileo4Mobility: 20 taksilik filo ile şehir merkezi ve banliyö arasında kişiler toplanarak taşıma gerçekleştirilmektedir. Proje desteği sayesinde taksilerin sabit oranlı çalışmaktadır. Yolcuların biniş ve iniş verileri kaydedilerek ilerleyen zamanlarda programın etkinliğinin artırılması planlanmaktadır.

4.2. Türkiye’deki Yaşayan Laboratuvarların Ulaşımına İlişkin Uygulamaları

EnoLL’un sitesinde yer verilen Türkiye’deki Yaşayan Laboratuvarların ilgili özet çalışmalarına aşağıda yer verilmiştir.

Başakşehir İnovasyon ve Teknoloji Merkezi

Başakşehir İnovasyon ve Teknoloji Merkezi (BİTM), Başakşehir’i “teknoloji odaklı” geliştirme ve kalkındırma amacıyla kurulmuştur. İlgili kurumda, internet teknolojileri odaklı ürün ve hizmetlerin geliştirilmesine ve gerçek yaşam ortamında test edilmesine odaklanmıştır. Başakşehir İnovasyon ve Teknoloji Merkezi, 2012 yılında ENOLL üyeliğine kabul edilmiştir. Kurumun bütçesi büyük oranda İstanbul Başakşehir Belediyesi tarafından karşılanmakta olup, firmanın yönetimi belirli şartlar altında özel sektöre yıllık olarak ihale gerçekleştirilip ilgili ihale sonucunda verilmektedir. Firmanın genellikle eğitim kuruluşlarıyla çalıştığı ifade edilmektedir. (Memiş ve Küçük Bayraktar, 2020)

Başakşehir İnovasyon ve Teknoloji Merkezinin Odak Alanları: (Memiş ve Küçük Bayraktar, 2020)

- Akıllı Yaşam Planlama
- Akıllı Şehircilikte Mobil Sağlık Hizmetleri
- Mobil Uygulamalar Aracılığıyla BT Eğitimleri
- Robotik Yenilenebilir ve Akıllı Enerji Sistemleri
- Kablosuz İletişim BT ve Yazılım
- Giyilebilir Teknolojiler Sensör Teknolojileri
- Tasarım
- Mobil Sağlık
- BT Eğitimleri
- Yenilenebilir ve Akıllı Enerji Sistemleri
- BT ve Yazılım
- Sensör Teknolojileri

Projeler: (Başakşehir Living Lab, 2023) (Sevinç Çubuk, 2021)

1. “Enler TV” ile showroom, fabrikalar vb. alanlarının 360 derece panoramik çekimleri yapılarak müşterilerin ilgili internet siteleri veya sanal gerçeklik gözlükleri vasıtasıyla gösterilmesi ve tanıtım yapılması planlanmaktadır.
2. “Smartlabs” ile kurumların çevrimiçi mecralarını uzaktan ve bulut tabanlı bir sistem üzerinden yürütmesi sağlanmaktadır.
3. “IonAd” ile açık hava reklamcılığına ilişkin analitik yazılım alanında çalışmalar yapılmaktadır.
4. “Solartic” ile alternatif enerji kaynaklarından üretilen elektrik gücünün anlık olarak raporlanması sağlanmaktadır.
5. “Takıhanem” projesi, tasarımcıların sorunlarına çözüm odaklı sanal ticaret platformuna yöneliktir.
6. “Tercümenet” ile belge ve metinlerin algoritma sayesinde online olarak, çevirilerin ve noter onaylarının yapılması ve gönderimi sağlanmaktadır.
7. “Visiosoft Bulut Tabanlı Akıllı Veri Sayısallaştırma” ile derin öğrenme ve yapay zeka teknolojileri kullanılarak görüntü işleme yöntemiyle panoramik verilerin akıllı ve bulut tabanlı sistemle sayısallaştırılması sağlanmaktadır.
8. “RedSec”, mobil akıllı cihazların kılıflarının içine konularak meydana getirilen güvenlik aksamı ve bu aksamın çalışmasına yönelik bir güvenlik sistemidir.
9. “MobiOkul”, öğrenci ve öğretmenlerin buluşmasına imkan oluşturan bulut tabanlı eğitim yönelik sosyal medya platformudur.

10. “Tekno Donanım”, BT alanındaki güncel gelişmeleri makaleler halinde ilgililerine sunan ve donanım / yazılım incelemeleri yapan bir platformdur.
11. “Fatingo”, güncel internet arama motorlarına rakip olma amacıyla oluşturulan arama motorudur.
12. “Yenibirkolej” projesi; taraf olarak öğrenci, öğretmen ve velileri ihtiyaçlarına göre bir araya getiren ve ders almak isteyen öğrenciler ile ders vermek isteyen öğretmenleri buluşturmaya yarayan bir platforma yöneliktir.
13. “Lınsmart”, elektronik kimlik ile pasaport okuma ve doğrulama sistemlerine yöneliktir.
14. “RoboticMobi”, mobil cihaz ve uygulama sahiplerinin gerçek cihazlarda uygulama testlerini herhangi bir kod yazımına ihtiyaç duymadan otomatik hale getirmelerini imkan sunan mobil test otomasyonu ve karar destek sistemidir.
15. “Rota Bulut Ticari Yazılım” ile ticari işletmelerin tüm iş ve muhasebe süreçlerini takip edebilmeleri amaçlanmaktadır.
16. “Petty”, sokakta yaşamlarını sürdüren hayvanların ihtiyaçlarını konuyla ilgili aksiyon almak isteyen insanlara bildiren sosyal medya platformudur.
17. “Workiom”, kurumların ve kişilerin bilgilerini ve iş takip süreçlerini yönetmelerine yönelik fayda sağlayan bulut üzerinden işlem gören platformdur.
18. “Dank”, uzmanlık arayanlar ile uzmanlığa sahip olanları buluşturan bir platformdur.
19. “Elta”; emlak, araç vb. ürünlerin araçlar tarafından pazarlanmasının hızlı ve kolay olmasını ve kolayca gösterilmesini sağlayacak sanal gerçeklik özelliği bulunan platformdur.
20. “Citymody”; medya, sanat, organizasyon, eğlence, fuar vb. sektörlerde çalışabilme yeteneklerine sahip olanlara yönelik yenilikçi bir yetenek havuzudur.
21. “Portföy Takip Sistemleri”, emlak ofislerine ilişkin portföy takip sistemidir.
22. “OB – İ”, insanların gün içerisindeki hareketliliğini artırmasına yardımcı olan sağlıklı yaşama ilişkin mobil uygulamasıdır.
23. “Çevrimiçi Sipariş Uygulaması”, arama hızlığı ve verilerin entegrasyonunun sağlanabilme özellikleriyle satıcıları ve müşterileri hızlı bir şekilde buluşturan dijital pazar yeri platformudur.
24. “Kutowo”, mobil oyunlara ve bu mobil oyunlarla ilişkili etkinliklere yönelik platformdur.
25. “Kariyonsel”, iş arayan engelli adaylara destek olmayı amaçlayan mobil bir platformdur.
26. “Atık Nakit”, atıkların karşılığında ödüllendirme yöntemi kullanılarak doğrudan kaynağında ayrıştırmayı teşvik edip, toplanan geri dönüşebilir atık miktarını olabilecek en yüksek seviyeye çıkarmayı amaçlayan ve atıkların evlerde ayrıştırılmasını özendirmeye ve desteklemeye yönelik geliştirilen bir uygulamadır.

27. “Technous”, teknoloji ve bilim alanlarında nitelikli bilginin üretilmesi ve yayılması amaçlanmaktadır.
28. “İskelelon” ile yürüme engeli olan hastaların tekrardan yürüyebilmesinin sağlanmasını ve engeli olmayan kişilerin de günlük aktivitelerini daha az bir eforla gerçekleştirebilmelerinin sağlanması amaçlanmaktadır.
29. “Evrino Yazılım Teknolojileri”, e-ticaret çözümleri sunmaktadır.
30. “Akıllı Sosyal Mesafe ve Hava Kalitesi Ölçer Farkındalık Cihazı (DUUBİ)”, bulunan ortamın hava kalitesini ölçmeye yararmaktadır.
31. “Protection” ile sistem ve ağ üzerinde oluşan hareketlerin analiz edilmesi ve güvenlik önlemleri ile siber saldırılara karşı hazırlıklı olunması ve anlık müdahale şansı oluşturmak amaçlanmaktadır.
32. “Swam Akıllı Aydınlatma Sistemleri”, enerji israfını azaltmaya katkı sağlamaktadır.

Mezopotamya Living Lab

Mezopotamya Living Lab’de (MLL); Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi, Harran Üniversitesi, sanayi ve şehrin gençleri ile farkındalık, eğitim ve ortak değer yaratma faaliyetlerine odaklanılmıştır. Çocuklardan yaşlılara, yerlilerden göçmenlere ve tarım alanlarına kadar birçok farklı kişi ve kurum ilgili gruplardandır. MLL, daha yaşanabilir ve sürdürülebilir bir dünya ve şehir hedeflemektedir. (MLL, 2023)

Ekoteknolojik tarım araştırmaları ve uygulamaları ile en sürdürülebilir ve onarıcı tarım yöntemlerini keşfetmek, sürdürülebilir ve onarıcı tarım için anahtar olduğu değerlendirilen suyun doğru kullanımı hakkında yapılan projelerin bir parçası olmak, Mezopotamya bölgesi ve Şanlıurfa Büyükşehir kentinin turizm bilincini artırmak, girişimcilik ruhunu güçlendirerek ve teknoloji alanındaki girişimleri artırarak gençlerin kendi istihdamlarını yaratmalarını sağlamak, Şanlıurfa’yı yerel / küresel aktörler aracılığıyla yerel / uluslararası platformlardan gelen göçmenlere destek ve mentorluk yaparak birlikte var olan ve çok uluslu bir metropol olarak dünyaya örnek olmak ve “Mülteci krizi” terimi yerine “göçmen fırsatı” terimini dünyada yaygınlaştırmak MLL’nin ilkeleridir. MLL’de film veya bilgisayar gibi çeşitli alanlarda yüz yüze veya uzaktan eğitimler ile e-spor, hackathon ve ideathon gibi etkinlikler de düzenlenmektedir.

Projeler:

1. “Akıllı Tespit Sistemi” ile otobüslerin yollardaki hasarın tespitini algılayıp sisteme yüklemesi planlanmaktadır.
2. Modern Sarnıç: Su kaynaklarının en gelişmiş sistemler kullanılarak en verimli şekilde kullanılması için yağmur ve drenaj sistemlerinden elde edilen atık suların arıtılarak yeniden kullanım için sunulması amaçlanmıştır.
3. Manyetik Levitasyon: Manyetik levitasyon ile nesnelerin manyetik kuvvetler kullanılarak havada tutulması veya hareket ettirilmesi sağlanmaktadır. Konuyla ilgili olarak MLL’de bilgilendirme yapılmaktadır.

Bodrum Living Lab

Bodrum Living Lab’de (BOLL), yenilikçi ürünlerin kullanım ortamlarında kullanıcılar tarafından geliştirilmesi ve projeye ilgili tüm tarafların koordine edilmesi amaçlanmaktadır. BOLL’un misyonu; fikirlerin teknolojik ürünler ile toplumsal katkı sağlanmasına yönelik dönüşümlerinin gerçekleştirilebilmesi için gerçek kullanım ortamlarında ve gerçek kullanıcılarla proje geliştirilmesine uygun ortamı sağlamaktır. (Bodrum Living Lab, 2023)

Projeler:

1. Wannawell ile sağlıklı yaşam desteklenilmekte ve kullanıcılar süreci mobil uygulamadan takip edebilmektedir.
2. Mistikist: Uygulama aracılığıyla beyin frekansları değiştirilerek öğrenme amaçlı bilinçaltı programlaması yapılmaktadır.

Yukarıdaki bilgiler göz önünde bulundurulduğunda, her ne kadar yurt dışındaki Yaşayan Laboratuvarların şehir içi ulaşımına ilişkin çok önemli çalışmaları bulunsa da Türkiye’de artan bir problem olan ulaşım yönelik çok sınırlı çalışmanın olduğu sonucuna ulaşılabilmektedir. Bununla birlikte, Türkiye’deki potansiyel sayesinde Yaşayan Laboratuvarların ulaşım alanında kayda değer fark yaratabilecek imkana sahip olduğu değerlendirilmektedir.

SONUÇ

Bu çalışmada Akıllı Şehir, Akıllı Kent Yönetişi ve Yaşayan Laboratuvar kavramları incelenerek konuyla ilgili yurt içi ve yurt dışı çalışmalar değerlendirilmiştir. Ulaşım sorunu alanında detaylandırılan çalışma ile “İstanbul ulaşım sorununa Yaşayan Laboratuvarlar nasıl katkı sunabilir?” sorusunun cevabı aranmıştır. Bu çalışmanın önemi ise Yaşayan Laboratuvarların İstanbul ulaşımına etkisine yönelik bu detayda değerlendirme içeren literatürde benzer çalışmanın bulunmamasından kaynaklanmaktadır.

Artan nüfusla birlikte kentlerde yaşama ilişkin sorunlar çoğalsa da hem teknolojiye gelişmeler hem de bu sorunlara yönelik yapılan çalışmalar sayesinde sorunların etkisi azaltılmaktadır. Çözüme yönelik en güçlü adımların bazıları ise Yaşayan Laboratuvarlar sayesinde atılmaktadır. Dünya çapında kurulan Yaşayan Laboratuvarlar buldukları bölgelerdeki sorunları teşhis edip yerel paydaşlarla çözüme yönelik adımlar atmaktadır (ENOLL, 2023).

Yurt dışındaki uygulamaların incelenmesi sonucunda ülkemizde ve özellikle İstanbul’da önemli bir sorun olan ulaşımına ilişkin olarak birçok çalışmaya imza atıldığı görülmüştür. Bununla birlikte, ülkemizdeki Yaşayan Laboratuvarlardaki ulaşım odaklı çalışmalar neredeyse yok denilecek kadar azdır. Bu durum hem bir zayıflık iken hem de bir fırsat olarak karşımıza çıkmaktadır. Hem İstanbul’un özellikli bölgelerinde hem de ülkemizin ulaşım sorunu yaşayan diğer bölgelerinde kurulacak olan Yaşayan Laboratuvarlar ile ulaşım sorununa katkı sağlanabilecektir.

Sonuç olarak hem uluslararası alandaki destekler hem de yerel paydaşların önemli katkıları dikkate alındığında büyük bir sorun olan ulaşımın iyileştirilmesinde Yaşayan Laboratuvarların hem planlama hem teknolojik destek sağlama hem de teşviklerle katkı sağlama ihtimalinin yüksek olduğu anlaşılmıştır.

REFERANSLAR

- Alexandrakis, J. (2021). "Cycling towards sustainability: The transformative potential of urban design thinking in a sustainable living lab." *Transportation Research Interdisciplinary Perspectives* 9.
- Amsterdam Yaşayan Laboratuvar. (2021). <https://www.ams-institute.org/how-we-work/living-labs/>
- Arlati, A. R., A.; Kanjaria-Christian, S.; Knieling, J. (2021). "Stakeholder Participation in the Planning and Design of Nature-Based Solutions. Insights from CLEVER Cities Project in Hamburg." *Sustainability* 13.
- Baccarne, B., Mechant, P., Schuurman, D., Colpaert, P., & De Marez, L. (2014b). Urban socio-technical innovations with and by citizens. *Interdisciplinary Studies Journal*, 3 (4), 143-156.
- Barcelona Yaşayan Laboratuvar. (2021). <https://www.urbanlivinglab.net/tag/22/>
- Başakşehir Living Lab (2023), <https://basaksehir-livinglab.com/BLL/anasayfa/>.
- Bifulco, F., Tregua, M., & Amitrano, C. C. (2017). Co-Governing smart cities through living labs. Top evidences from EU. *Transylvanian Review of Administrative Sciences*, 50, 21-37.
- Bodrum Living Lab (2023). <https://bodrumlivinglab.com>
- Bracco, S., Delfino, F., Laiolo, P. ve Morini, A. (2018). "Planning & Open-Air Demonstrating Smart City Sustainable Districts." *Sustainability* 10.
- Brask, M. (2015). *The Role of Urban Living Labs in Fostering Sustainable Cities – Insights from Sweden.* Lund Üniversitesi
- Civitas (2019). "CIVITAS Research Projects - Lessons Learned - 2015-2018." <https://civitas.eu/resources/civitas-research-projects-lessons-learned-2015-2018>
- Civitas (2023). "Civitas-Sustainable and smart mobility for all." <https://civitas.eu/>.
- Coenen, T., van der Graaf, S., & Walravens, N. (2014). Firing up the city – a smart city living lab methodology. *Interdisciplinary Studies Journal*, 3 (4), 1-11.
- Curtis, S. (2015). *An investigation of living labs for sustainability reflections on the living lab methodology, Applied Research in Sustainable Consumption and Production (ARSCP) Master of Science in Environmental Management and Policy Lund, Sweden.*
- Dameri, R. P. (2013). Searching for smart city definition: A comprehensive proposal. *International Journal of Computers & Technology*, 11 (5), 2544-2551.
- ENOLL (2023). "The European Network of Living Labs." 2023, <https://enoll.org/>.
- European Commission (2015). "Reducing impacts and costs of freight and service trips in urban areas." 2023, from https://cordis.europa.eu/programme/id/H2020_MG-5.2-2014.
- Florez Ayala DH, A. A., Ersoy A. (2022). "Urban Living Labs: Pathways of Sustainability Transitions towards Innovative City Systems from a Circular Economy Perspective." *Sustainability*.
- Folstad, A. (2008). Living labs for innovation and development of information and communication technology: A literature review. *The Electronic Journal for Virtual Organizations and Networks*, 10, 99-131.
- Franz, Y. (2015). Designing social living labs in urban research. *Info*, 17(4), 53-66.
- Gasco, M. (2017). Living labs: Implementing open innovation in the public sector. *Government Information Quarterly*, 34, 90–98.
- Helsinki Yaşayan Laboratuvar. (2021). <https://rural-urban.eu/living-lab/helsinki>
- Herselman, M., Marais, M., & Pitse-Boshomane, M. (2010). Applying living lab methodology to enhance skills in innovation. *eSkills Summit 2010 Proceedings*, 1-7.
- Huertas, J. I. M., J.; Lozoya-Santos, J.d.J.; Uribe, S.; López-Guajardo, E.A.; Ramirez-Mendoza, R.A. (2021). "Campus City Project: Challenge Living Lab for Smart Cities." *Applied Sciences* 11.
- İBB (2023). "Zemin İstanbul." 2023, <https://zeministanbul.ist/tr/>.
- İBB (2023). Açık Veri Portalı.
- İTÜ (2023). "İstanbulON Kentsel Hareketlilik Laboratuvarı." 2023, <https://istanbulon.itu.edu.tr/>.

- Jaller M., X. C. W. a. J. H.-V. (2015). "Large urban freight traffic generators: Opportunities for city logistics initiatives." *Journal of Transport and Land Use* 8: 51-67.
- Juujärvi, S., & Pessa, K. (2013). Actorroles in an urban living lab: What can we learn from Suurpelto, Finland?. *Technology Innovation Management Review*, 3 (11), 22-27.
- Korsnes, M. (2017). "Householders as co-producers: lessons learned from Trondheim's Living Lab." *ECEEE SUMMER STUDY PROCEEDINGS*: 831-839.
- Kviselius, N. Z., Ozan, H., Edenius, M., & Andersson, P. (?): The evolution of living labs – Propositions for Improved Design and Further Research. 842-856, https://www.researchgate.net/publication/228653862_The_Evolution_of_Living_Labs-propositions_for_Improved_Dsign_and_Further_Research.
- Leminen, S., Nyström, A.-G., Westerlund, M., & Kortelainen, M. J. (2016). The effect of network structure on radical innovation in living labs. *Journal of Business & Industrial Marketing*, 31 (6), 743-757.
- Letaifa, S. B. (2015). How to strategize smart cities: revealing the SMART model. *Journal of Business Research*, 68(7), 1414-1419.
- Lopes, N. V. M., & Farooq, S. (2020). Smart city governance model for Pakistan. In N.V. M., Lopes (Ed.), *Smart Governance for Cities: Perspectives and Experiences* (pp. 17-28). Springer, Cham.
- Marvin, S., Bulkeley, H., Mai, L., McCormick, K., & Palgan, Y. V. (Eds.) (2018). *Urban living labs: Experimenting with city futures* (pp. 1-17), New York: Routledge.
- McLoughlin, S., Maccani, G., Prendergast, D., & Donnellan, B. (2018). Living labs: A bibliometric analysis. *Hawaii International Conference on System Sciences (HICSS)*, Hawaii.
- Meijer, A., & Bolívar, M. P. R. (2016). Governing the smart city: a review of the literature on smart urban governance. *International Review of Administrative Sciences*, 82(2), 392-408.
- Memiş, L. K. B., H. (2020). "Akıllı Kentler ve Yaşam Laboratuvarları (Living Labs): Başakşehir Yaşam Laboratuvarı Örneğinde Bir İnceleme." *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*: 954-975. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1487605>
- Menny, M. (2016). Users as co-creators? an analysis of user involvement in urban living labs. Thesis for the Fulfilment of the Master of Science in Environmental Management and Policy Lund, Sweden, <https://lup.lub.lu.se/student-papers/search/publication/8893215>.
- Mezopotamya Living Lab (2023). <https://www.mezopotamyall.com/>
- Mobility Lab (2023). <http://mobility-lab.at/projekte/>
- Nam, T. (2012). Modeling municipal service integration: a comparative case study of New York and Philadelphia 311 systems. Doctoral dissertation, State University of New York at Albany, <https://pqdtopen.proquest.com/doc/1038380201.html?FMT=ABS>, Erişim tarihi: 05.10.2020
- Nesterova N., H. Q. (2016). "A City Logistics Living Lab: A Methodological Approach." *Transportation Research Procedia* 16: 403-417.
- Nesti, G. (2017). Co-production for Innovation: The Urban living lab experience, policy and society. *Policy and Society*, 37 (3), 1-16.
- Nikitas A, M. K., Njoya ET, Karampatzakis D. (2020). "Artificial Intelligence, Transport and the Smart City: Definitions and Dimensions of a New Mobility Era." *Sustainability* 12.
- Örselli, E. ve Dinçer, S. (2019). Akıllı kentleri anlamak: Konya ve Barcelona üzerinden bir değerlendirme. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 2(1), 90-110.
- Öztaş Karlı, R. G., Açıksoz, S. (2021). "Akıllı Kent Yönetişimi ve Yaşayan Laboratuvarlar." *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*: 335-350.
- Paskaleva, K. A. (2011). Thesmartcity: A nex us for open innovation?. *Intelligent Buildings International*, 3 (3), 153-171.
- Postauto (2023). <https://www.postauto.ch/en/about-us-and-news/innovation/on-demand?shortcut=pa-en-project-smartshuttle>
- Praharaj, S., Han, J. H., & Hawken, S. (2018). Towards the right model of smart city governance in India. *Sustainable Development Studies*, 1.

- Project Urban Living Lab (2021). <https://urbanlivinglabindia.org/success.html>
- Quak, H., Lindholm, M., Tavasszy, L., Browne, M. (2016). "From Freight Partnerships to City Logistics Living Labs – Giving Meaning to the Elusive Concept of Living Labs." *Transportation Research Procedia* 12: 461-473.
- Rodrigues, M., & Franco, M. (2018). Importance of livinglabs in urban entrepreneurship: A Portuguesecase-study. *Journal of CleanerProduction*, 180, 780-789.
- Sevinç Çubuk, E. B. (2021). Bilişim ve İletişim Teknolojileri ve Kamu Değeri Bağlamında Kamuda İnovasyon: Sistem Tasarım Modeli. Pamukkale Üniversitesi.
- Schuurman, D., De Marez, L., & Ballon, P. (2016). The impact of living lab methodology on open innovation contributions and outcomes. *Technology Innovation Management Review*, 6 (1), 7-16.
- Scholl, C., & Kemp, R. (2016). City labs as vehicles for innovation in urban planning processes. *Urban Planning*, 1 (4), 89–102.
- Sjöman, M., Ringenson, T. & Kramers, A. (2020). "Exploring everyday mobility in a living lab based on economic interventions." *European Transport Research Review*.
- Sharp, D., & Salter, R. (2017). Direct impacts of an urban living lab from the participants' perspective: Livewell Yarra. *Sustainability*, 9, 1-15.
- Smas, L., Schmitt, P., Perjo, L., & Tunström, M. (2016). Positioning urban labs – a New Form of Smart Governance?. *Proceedings of 21st International Conference on Urban Planning, Regional Development and Information Society*, 919-923, <https://repository.corp.at/179/>.
- Ståhlbröst, A. (2013). A living lab as a service: Creating value for micro-enterprises through collaboration and innovation. *Technology Innovation Management Review*, 3, 11, 37-42.
- Voytenko, Y., K. M., Evans, J., Schliwa, G. (2016). "Urban living labs for sustainability and low carbon cities in Europe: towards a research agenda." *Journal of Cleaner Production* 123: 45-54.
- Westerlund, M., Leminen, S., & Rajahonka, M. (2018). A topic modelling analysis of living labs research. *Technology Innovation Management Review*, 8 (7), 40-51.
- Willke, H. (2007). *Smart governance: governing the global knowledge society*. Campus Verlag.

Akıllı Şehir Uygulaması ve Sürdürülebilirlik İlişkisi: Trafik Sıkışıklığı Üzerine Bir Değerlendirme

Ziya Kaya

1. GİRİŞ

Akıllı şehir, sakinlerinin yaşamını kolaylaştıran ve güncel teknolojilerle güçlendirilmiş bir kentsel yaşamı ifade eden kavrama verilen addır. Beşeri sistemler, enerji sistemleri, iş sistemleri, operasyonel sistemler, iletişim sistemleri ve su sistemleri şehrin çekirdek yapısını oluşturmaktadır ve Endüstri 4.0 teknolojileriyle bunların her biri dönüşüm geçirmektedir.

Akıllı şehirlerde akıllı ekonomi, akıllı insan, akıllı yönetim, akıllı mobilite, akıllı çevre ve akıllı yaşam olmak üzere altı temel alan bulunmaktadır. Bu alanların etkileşim halinde olması ve entegrasyonu ile şehirler “akıllı” bir nitelik kazanmaktadır. Akıllı şehirlerin sürdürülebilirlik kapsamındaki etkilerinin ele alınması, özellikle Endüstri 4.0 teknolojilerinin bir getirisi olarak akıllı şehirlerin öneminin anlaşılması için değerlidir. Bu çalışmada, akıllı şehirlerin sürdürülebilirlikle ilişkili olarak tanımı, gelişimi ve kentsel hareketlilik çerçevesinde bir örnek olarak trafik yoğunluğu değerlendirilmiştir. Çalışmada öncelikle akıllı şehir kavramı ele alınmıştır. Ardından akıllı şehirlerin boyutları detaylı biçimde incelenmiştir.

Çalışmada, akıllı şehirlerin bir Endüstri 4.0 getirisi olduğu göz önünde bulundurularak, Endüstri 4.0 ile ilişkisine sıklıkla atıfta bulunulmuştur. Akıllı şehirlerin avantajları, dünyada ve Türkiye’de akıllı şehir uygulamaları da incelendikten sonra sürdürülebilirlik, akıllı şehirler ve Endüstri 4.0 ilişkisi beraberce ele alınmıştır.

Konuya bir örnek oluşturmak amacıyla, trafik yoğunluğu konusu seçilmiştir. Trafik yoğunluğuna çözüm getirmek üzere geliştirilen akıllı şehir uygulamalarından bahsedilerek, bunların nasıl etkiler sağlayabileceği üzerinde durulmuştur. Bu örneklendirme ile beraber çalışma tamamlanmıştır.

2. AKILLI ŞEHİR KAVRAMI

Akıllı şehir kavramı, şehir sistemlerinin gelişiminin evriminde bir sonraki adımdır. Mevcut şehirlerin bilgi işlem teknolojileri ile güçlendirilmesi, bu şehirlere çevredeki ve kırsal alan altyapısı ile dinamik etkileşim için yeni fırsatlar sunmaktadır. Şehirler, günden güne fiziksel altyapısı ve sanal dünyada inşa edilen teknolojik yazılımları ile, nesnelere interneti (IoT) ve diğer teknolojiler aracılığıyla birbirine bağlandığı, karmaşık siber fiziksel sistemler haline gelmektedir (Behmann & Wu, 2015).

Çok katmanlı kent ekosisteminin ve yaşam kalitesinin sürdürülebilirliği, kentin bakım ve yönetimindeki son güncelleme faaliyetlerinin ve tüm sistemlerin fiziksel olarak yenilenmesinin en önemli nedenidir (Bibri & Krogstie, 2017, s. 221). Yeni teknolojilerin uygulanmasının arkasındaki güç, şehir entropisini kontrol altında tutmaktır. Bu kontrol, enerji ve zaman kaybını en aza indirmek, sakinlerin memnuniyetini artırmak vb. nedenlere dayanmaktadır. Yüksek düzeyde fiziksel ve siber entegrasyona sahip şehir bileşenleri birbirine bağlanabilmektedir. Şehirlerin dijital dönüşümü, dolayısıyla akıllı şehir kavramı, aşağıda sıralanan unsurları içeren, siber fiziksel sistemin katmanlarının daha verimli olarak kullanılmasını sağlayan bir şehir yapılanmasını ifade etmektedir (Postránecký & Svitek, 2017, s. 217):

- Ticari faaliyetler,
- Kamu faaliyetleri, (eğitim, güvenlik, sağlık hizmetlerine erişim vb.),
- Boş zaman faaliyetleri (konut, kültür, spor).

Akıllı şehir yaklaşımı, kaynakların kullanımını en aza indirme ve mevcut altyapı kullanımına ilişkin verimi en üst düzeye çıkarma beklentisiyle CPS içindeki süreçlerin organizasyonu ile birlikte şehir sistemlerini ve mevcut yapısını ifade etmektedir. Amaç, toplanan ve analiz edilen büyük verileri ve daha fazla optimize edilmiş çözümleri kullanarak alan hakkında daha derin bilgi edinmek, böylece sistem içindeki tüm süreçlerin zincirini geliştirmektir. Kentler karmaşık sistemlerdir ve kaynakların en aza indirilmesi ve mevcut altyapının optimizasyonunun yeni algoritmalar tarafından kontrol edilmesi günümüz şartlarında önemli bir gerekliliktir.

Ekolojik, demografik, ekonomik veya mekânsal sorunlar, sürekli ağ oluşturan toplum karşısında daha akıllı çözümler gerektirmektedir. Artan nüfus ve hızlı kentleşme ile birlikte ekonomik, sosyal ve çevresel açıdan sürdürülebilir şehirler yaratmamıza yardımcı olacak akıllı yaklaşımlara ihtiyacımız vardır. Bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanarak hizmet ve altyapının sunulduğu akıllı şehirler, kentsel operasyonların daha etkin, çevik, esnek, sürdürülebilir olmasını sağlamaktadır (Rossi & Gonzales, 2011, s. 9).

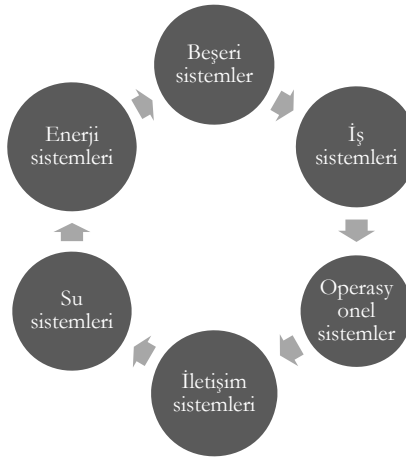
2.1. Akıllı Şehirlerin Boyutları

Akıllı hizmetler şehri ve sakinlerini teknolojik, ekonomik ve sosyal olarak dönüştürmektedir. “Akıllı şehir” kavramı yakın zamanda tanımlanmamıştır. Tanımlanması 1990'ların sonunda yeni kentsel planlama politikalarını destekleyen “Akıllı Büyüme” hareketine dayanmaktadır (Harrison & Donnelly, 2011, s. 3). Akıllı büyüme yaklaşımına göre kalkınma kararları sağlığımızı, okullarımızı, vergilerimizi, trafiğimizi, çevremizi, ekonomik büyümemizi, adaletimizi, konut fiyatlarını, mahallelerimizin güvenliğini etkilemektedir.

Başka bir deyişle, kalkınma kararları kişisel hayatımızdan topluma ilişkin her şeyi etkisi altına almaktadır. Kalkınmanın bu etkilerinin yönetilebilmesi için akıllı büyüme stratejileri, cazip, uygun, güvenli ve sağlıklı şehir ortamlarının korunmasına ve geliştirilmesine yardımcı olmaktadır. Bu stratejiler sosyal ve fiziksel aktiviteleri desteklemekte, çevreyi korumaya yardımcı olmakta, sakinler için seçenekler yaratmaktadır (Emerine, Shenot, Mary, Bailey, & Sobel, 2006, s. 2).

Terim, 2000’li yılların ortalarında, bilgi sistemlerini kentsel altyapı ve hizmetlere entegre etmek için IBM, Cisco ve Siemens gibi bazı teknoloji şirketleri tarafından yeniden değerlendirilmiştir. Bu altyapı ve hizmetler, binalar, ulaşım sistemleri, elektrik, su ve kanalizasyon altyapıları, güvenlik, sağlık ve kamu güvenliği olarak sıralanabilir. Daha sonra akıllı büyüme yaklaşımı, kentsel hizmet ve tesislerin planlanması, geliştirilmesi, işletilmesi ve sürdürülebilirliğinde BİT tabanlı gelişmelere dayanan akıllı şehir yaklaşımının gelişmesiyle sonuçlanmıştır (Harrison & Donnelly, 2011, s. 2-3).

Şehirler her geçen gün daha fazla ekonomik güç kazanmakta, daha fazla siyasi etki geliştirmekte ve operasyonlarını geliştirmek için giderek daha gelişmiş teknolojik yetenekler kullanmaktadır. Ekonomik olarak, şehirler küresel hizmetler için yığılma merkezlerine dönüşmüştür. Şehirler bu tür merkezler haline gelerek beşeri ve fiziki sermayeyi çekmektedirler. Politik olarak, dünyadaki yönetim sistemleri ulusal ölçekten yerel ölçüğe dönüşmektedir. Bu dönüşüm süreci çok seviyeli bir yönetim gerektirmektedir. Ancak şehirlere daha fazla özgürlük sağlamaktadır. Şehirler ayrıca daha fazla yasal ve finansal güç kazanmaktadır. Teknolojik olarak operasyonlarını ve geliştirme projelerini hassas, başarılı ve sık bir şekilde izleyebilir ve kontrol edebilirler. Operasyonel olarak şehirler, altyapılar, ağlar ve ortamlar gibi alanlara hizmet eden sistemlere dayanmaktadır. İnsan, iş, ulaşım, iletişim, su ve enerji ile doğrudan ilişkilidir. Bu sistemlerin etkinliği ve verimliliği şehrin ne kadar kendi kendine yeterli olduğunu göstermektedir. Şehirlerin “akıllı” olma durumuna ilişkin açıklamalarda da anlaşıldığı gibi bu sistemler otonom veya işbirlikçi olarak çalışmaktadır. Şekil 1, bahsi geçen sistemlerin içeriğini göstermektedir:

Şekil 1. Şehrin Çekirdek Sistemleri

“Akıllı şehir” terimi bir şehri bütün olarak tanımlamak için kullanılabilir bir kavram değildir. Ancak vatandaşları, çevreleri, ekonomisi, yönetimi, iletişimi veya ulaşımı gibi farklı boyutlarını değerlendirmek için kullanılabilir. Sanayi, eğitim, katılım, teknik altyapı vb. gibi çok çeşitli kentsel faaliyetler akıllı şehir ile ilişkilendirilebilir. Akıllı şehirler, üretim sürecinde BİT kullanımı, yerel ve küresel ekonomiler, işgücü piyasaları, teknoparklar, iş ilişkisi gibi konuları ve alanları kapsayan “akıllı endüstri” üzerinden değerlendirilebilir. Akıllı şehir terimi aynı zamanda vatandaşlarının eğitimi ile de ilgilidir. Akıllı bir şehir, eğitimleri açısından akıllı sakinlere sahip olmalıdır. Akıllı şehir, şehir yönetimi ve vatandaşları arasındaki güçlü ilişkiyi kapsamaktadır. Yönetişimdeki yeterlilik, vatandaşlarla e-devlet hizmetleri gibi yeni iletişim kanallarının kullanımı ile doğrudan ilişkisi olan akıllı yönetimin önemli bir yönüdür. Akıllı şehirlerin bir başka kullanımı da modern teknolojinin gündelik kent yaşamıyla ilişkilendirilmesiyle gerçekleşmektedir. Bu, farklı BİT çözümlerini ve modern ulaşım teknolojilerini kapsamaktadır. Ulaşım sistemleri kapsamında kentsel hareketliliğin lojistik, araçlar ve yayalar aracılığıyla iyileştirilmiş “akıllı” bir şekilde dönüştürülmesi örnek verilebilir. Ayrıca, kamu güvenliği, çevre koruma, çevresel sürdürülebilirlik ve enerji gibi akıllı şehir ve kentsel yaşamdaki çözümlerle ilgili farklı terimler de bu kapsama girmektedir (Cohen, 2012). Giffinger ve diğerlerinin (2007) Bölgesel Bilim Merkezi’nde yayımladıkları rapor, akıllı şehirleri altı temel alan ve bunların alt alanları ile tanımlamaktadır (bkz. Şekil 2):

Şekil 2. Akıllı Şehirlerin Altı Temel Alanı

Kaynak: (Giffinger, ve diğerleri, 2007, s. 11)

Teknolojinin akıllı şehir olmada önemli bir rolü var. BİT kullanımı şehirleri önemli ölçüde dönüştürmektedir. Akıllı şehir olmak için bilgi ve iletişim altyapısı gereklidir ancak yeterli değildir. BİT altyapısı ve uygulamaları birincil bileşenlerdir, ancak yerel yönetimler, kamu ve özel aktörler, STK’lar, okullar, sosyal gruplar ve vatandaşlar arasında işbirliği olmadan akıllı şehir operasyonları başarılı olamaz. Teknolojik gelişmelerin ve BİT’in bir-

leşmesi, şehrin sistemlerine kaynak tahsisi, yönetimi ve izlenmesinde yenilikçi çözümler yaratmaktadır. Ayrıca şehirler, karbon salınımının azaltılması, yaşam kalitesinin artırılması, akıllı şebeke sistemleri, yenilenebilir enerji kullanımının artırılması gibi hedeflere ulaşmak için yenilikçi eylemler gerçekleştirebilmelidir. BİT sistemlerine gerçek zamanlı izleme sağlayan entegre bir donanım, yazılım ve ağ teknolojileri, şehir yönetimlerinin ve vatandaşların daha akıllı kararlar almasına yardımcı olmaktadır. Akıllı ekonomi, rekabeti, basitleştirilmiş ve desteklenen girişimciliği, üretkenliği, yaratıcılığı, yenilikçiliği ve işgücü piyasası esnekliğini, yerel ve uluslararası pazarlara bağlantıyı içerir. Akıllı insanlar, bireylerin nitelikleri ve vatandaşların eğitim düzeyi ile ilgilidir. Aynı zamanda, insanların sosyal etkileşiminin kalitesi, zenginleştirilmiş halkla ilişkiler ve küresel karşılıklı bağlantıları tüm toplumla entegre olması ile alakalıdır. Akıllı yönetim, vatandaş katılımını, vatandaşlar için katılım sürecini kolaylaştıran hizmetleri, yerel yönetim ve STK'lar arasındaki işbirliğini içerir. Akıllı mobilite, yerel ve uluslararası erişilebilirliği, BİT'e erişimi ve modern ulaşım sistemlerini kapsar. Akıllı çevre, korunmuş doğal kentsel ortamlar (kentsel yeşil alanlar, hava kalitesi, parklar, azaltılmış gürültü kirliliği vb.), atık yönetimi, kaynak yönetimi ve diğer çevre koruma operasyonları olarak tanımlanabilir. Son olarak akıllı yaşam, kültür, sağlık, güvenlik, konut, turizm, enerji vb. gibi yaşam kalitesinin çeşitli yönlerini kapsamaktadır (Giffinger, ve diğerleri, 2007, s. 11).

2.2. Akıllı Şehirlerin Avantajları

Günümüzde her alana yayılmış bulunan bilgi işlem ve iletişim teknolojisindeki hızlı ilerleme, yakın gelecekte toplum ve çevreyi yönlendirecek teknolojinin doğasının bir yansımasını ifade etmektedir. IoT teknolojisi “her zaman, her yerde, herkes için” ifadesini “her zaman, her yerde, herhangi bir ortam” olarak değiştirmeyi vadetmektedir. Bir şehir sosyal ve modern iletişim altyapısına yapılan yatırımın ekonomik kalkınmayı desteklemesi, mevcut kaynakların akıllıca ve verimli yönetilmesi sonucunda vatandaşlara yüksek yaşam kalitesi sunduğunda “akıllı” olarak nitelendirilmektedir (Al-Hader, Rodzi, Sharif, & Ahmad, 2009, s. 94).

Akıllı şehirlerin pek çok avantajı vardır. Akıllı bir şehir, temellerini yetenekli bir dijital altyapı üzerine kurar. Çeşitli yerel toplulukları birbirine bağlayarak büyümeyi, verimliliği, üretkenliği ve rekabeti teşvik eder (Yovanof & Hazapis, 2009, s. 447). Akıllı şehirlerin bu ve diğer birçok avantajı, günümüzde akıllı şehir teknolojisinin benimsenmesindeki hızlı artışın nedenlerini oluşturmaktadır. Akıllı şehirlerin tanıtılmasıyla birlikte, IoT mimarisine bağlı yeni hizmetler ve yeni uygulamalar da gündeme gelmektedir. Bu yeni mimariler, ana bilgisayar merkezli içerik merkezliye kaymayı beraberinde getirmektedir (Al-Hader, Rodzi, Sharif, & Ahmad, 2009, s. 93). Dünyada şehirler, giderek artan bir hızla statik bina ve altyapı sisteminden akıllı şehirler olarak ifade edilen ve pek çok avantaj sağlayan dinamik ve gelişen ekosistemlere doğru evirilmektedir (Yovanof & Hazapis, 2009, s. 448).

Dünyanın dört bir yanındaki birçok şehir, kentleşme ve yüksek nüfus yoğunluğu sorunlarını çözmek için akıllı şehir programlarını geliştirmektedir. Akıllı şehir rolünün yüksek beklentilerine rağmen, akıllı şehrin etkinliği hala tartışmalıdır (Brown, 2014, s. 5). Etkisizliğin birçok nedeninden biri, akıllı şehri tüm akıllı sistemleri entegre etmek ve yönetmek için kapsamlı bir vizyona sahip olmayan ayrık BT girişimleri ve projeleri olarak ele almaktır (Kim, Ramos, & Mohammed, 2017, s. 160).

Akıllı şehirlerin tüm avantajlarından faydalanılması için, karmaşık sistemleri, etkileşim halindeki paydaş toplulukları ve birbirine bağlı kaynakları içeren eksiksiz bir ekosistem olarak görülmeli ve geliştirilmelidir (Gretzel, Werthner, Koo, & Lamsfus, 2015, s. 559). Akıllı şehir ekosistemleri, diğer sistem türleri gibi öğelerden, işlevlerden ve ara bağlantılardan oluşmaktadır. Ancak öğeler akıllı ve uyarlanabilirdir (Anthopoulos, Janssen, & Weerakkody, 2019, s. 249). Ayrıca, akıllı şehir ekosistemlerinde kullanıcılar, politika yapıcılar, düzenleyiciler, satıcılar ve iş modelleri ile süreçleri gibi unsurlar da vardır. Akıllı şehir ekosistemleri ayrıca geçerli yasal ve düzenleyici çerçevelere tabidir (Hefnawy, Bouras, & Cherifi, 2016, s. 689).

Pek çok paydaş şehir ortamında akıllı çözümleri benimsedikçe, akıllı cihazlardan akıllı sistemlere, birbiriyle ilişkili/bağımlı sistemlerden oluşan bileşik bir sisteme doğru karmaşıklık düzeyi artmaktadır. Neureiter ve diğerlerine (2014) göre, akıllı şehir sistemlerinin tanımı için ortak bir temel sağlayacak bir mimari çerçeveye ve ilgili tüm paydaşlardan bahseden bir mühendislik sürecine ihtiyaç vardır. Bu bağlamda akıllı şehir mimarisi “izleyicilerine beklenen tüm akıllı şehir hizmetlerini sunan tüm potansiyel alt sistemlerin ve öğelerin organizasyonu ve birbiriyle ilişkisi” olarak tanımlanmaktadır (Anthopoulos, Janssen, & Weerakkody, 2019, s. 249). Bu tanım kapsamında da akıllı şehirlerin avantajları anlaşılabilir.

2.3. Akıllı Şehir Uygulamaları

Akıllı şehirlere ilişkin sistematik bir tanım, “vatandaşın şehir içindeki deneyimini geliştirmek için sosyal, ticari ve teknolojik yönlerinin BİT tarafından desteklendiği bir şehir” biçiminde yapılabilir. Tanımda yer alan niteliklerin başarılı olması için şehir entegre, uygun maliyetli ve sürdürülebilir bir şekilde faaliyet gösteren kamu ve özel hizmetler sunmalıdır. Bu nedenle, akıllı şehrin temel amacı, şehrin alt sistemleri arasında birlikte çalışabilirliği, katılımı ve geliştirmeleri kolaylaştırmak için entegre ve iş birliğine dayalı bir ortama sahip olmaktır. Şehri daha akıllı yapmak, gelişen ve süregelen bir faaliyettir ve paylaşılan hizmetlerin birleşik teknoloji altyapısı altında entegre edilmesi gerekmektedir (Gade, 2019, s. 10).

Bu süreci gerçekleştirmenin daha tercih edilebilir bir yolu, büyük miktarda veri, çok çeşitli yazılım cihazları, platformlar ve uygulamalar, birlikte çalışabilir sistemler ve diğer sorunlarla başa çıkmak için gerekli altyapıyı sağlayan iyi düşünülmüş ve tasarlanmış, sağlam bir yazılım platformudur. Herhangi bir akıllı şehrin sahip olması gereken altı temel özelliği gösteren yukarıdaki Şekil 2 incelendiğinde, akıllı şehirlerin bu özellikleri etkinleştiren akıllı kombinasyonlar üzerine inşa edilebileceği anlaşılmaktadır. Bir şehrin akıllı ve sürdürülebilir biçimde büyümesi için, mevcut kaynakların daha verimli kullanımını, güvenilir veri analizini, sağlam teknik altyapıyı, rekabetçi bir ekonomiyi ve sürekli inovasyonu teşvik etmek önemlidir. Daha iyi performans için akıllı şehir, yazılım mühendisliği alanındaki gelişmelere bağlıdır ve vatandaşların daha iyi yaşamasını sağlamak için sunulan hizmetlerin kalitesini artırmak için dijital ve bilgi iletişim teknolojilerini kullanır (Giffinger, ve diğerleri, 2007, s. 11).

3. ENDÜSTRİ 4.0 İLE GELİŞEN AKILLI ŞEHİRLER

Veri ve teknolojilerin hayatın çeşitli alanlarına entegrasyonu, akıllı şehir gelişiminin belirleyicilerinden biridir. Bu durum, Endüstri 4.0'ı gerçeğe dönüştürmektedir. Endüstri 4.0'ın kilit unsuru, gerçek ve sanal dünyanın bağlantısıdır (Hermann, Pentek, & Otto, Design Principles for Industrie 4.0 Scenarios, 2016, s. 3929). Bu da yeni bir kentleşme modelinin ve akıllı bir şehrin yaratılmasıyla sonuçlanmaktadır. Model, büyük veri, IoT, bulut bilişim ve siber-fiziksel bir sisteme dayanmaktadır. Bu teknolojiler bir şehrin teknolojik dönüşümüne olanak sağlarken, aynı zamanda sakinlerin hayatlarını da değiştirmektedir (Kupriyanovsky, ve diğerleri, 2016, s. 43). Dahası, büyük akıllı sensörleri ve analizi, IoT'nin gerçek zamanlı kontrole geçişini sağlar. Böylece şehir yönetimlerine ve vatandaşlara katma değerli hizmetler sunmak için en gelişmiş iletişim teknolojilerini kullanan akıllı şehir vizyonu desteklenmektedir (Zanella, Bui, Castellani, Vangelista, & Zorzi, 2014, s. 23). Bu kısımda, dünyada ve Türkiye'de akıllı şehirlere Endüstri 4.0 etkileri değerlendirilmektedir.

3.1. Dünyada Endüstri 4.0 İle Gelişen Akıllı Şehir Uygulamaları

BİT ile desteklenen Endüstri 4.0 temelli akıllı şehir uygulamalarına bir örnek olarak akıllı sokak aydınlatma kontrolü verilebilir. Bu sistem trafik yoğunluğuna göre ışık yoğunluğunu ayarlayarak enerji tasarrufu sağlar. Sistem, aydınlatma yönetimi maliyetlerini ve elektrik maliyetlerini %40'a kadar düşürmeyi sağlamaktadır. Akıllı bir aydınlatma ağı, şehirlerde akıllı enerji dağıtımının temeli olabilecek potansiyededir. Bu çözüm, enerji tüketiminin sürekli izlenmesine ve elektrikli ekipmanın otomatik kontrolüne olanak tanıyarak, enerji tüketiminin planlanması kolaylaştırmaktadır. Bu unsurların kombinasyonu, kendilerine bağlı tüm kullanıcıların, davranış ve işleyişini etkin bir şekilde entegre edebilen akıllı güç ağlarının yaratılmasıyla sonuçlanmaktadır. Amaçları, düşük kayıplar, yüksek kalite ve arz güvenliği ile karakterize edilen ekonomik ve sürdürülebilir bir enerji sistemi yaratmaktır.

Endüstri 4.0, akıllı bir şehri açık, ilişkili ve güvenilir platformların gereksinimlerini karşılayan, her yerde bulunan bir sensör ağına dayalı bir açık inovasyon platformuna dönüştürmektedir. Dördüncü Sanayi Devriminin potansiyelini kullanarak, bir şehrin tüm unsurları (ekonomi, ulaşım, yaşam, yönetim, eğitim, tıp vb.) daha akıllı hale gelebilir ve mevcut altyapının işleyişini iyileştirebilir. Ayrıca planlama ve kentsel tasarım yaklaşımını da değiştirebilir. Endüstri 4.0'a dayalı bir akıllı şehir yaratmak, örneğin enerji verimliliği, kentsel çevre için üretim süreçlerinin zorluğunu azaltmak, şehir kaynaklarının daha iyi kullanılması veya akıllı bir ulaşım ağı aracılığıyla tıkanıklığı kontrol etmek gibi bir şehrin pek çok problemini çözecektir. Endüstri 4.0 teknolojisi yalnızca süreçlerin dikey entegrasyonuna izin vermekle kalmaz, aynı zamanda "akıllı fabrika"nın ötesine geçen yatay entegrasyon için koşullar yaratır. Değer yaratma süreçlerinin otomatikleştirilmesini ve dijitalleştirilmesini teşvik eder (Muñoz, ve diğerleri, 2011, s. 448).

Hızla gelişen yeni BİT nesli, şehrin ve altyapısının (ekonomi, ulaşım, eğitim, tıbbi bakım, kamu düzeni ve yönetim) tüm unsurlarının “akıllı” hale gelmesini sağlamaktadır. Bir yandan nesnelerin internetinin, entegre sistemlerin ve bunların küresel ağlarının (örneğin, tıkanıklığı düzenlemek için kullanılan akıllı ulaşım ağı), siber-fiziksel sistemlerin geliştirilmesi, “akıllı şehir” inşa etmek için yeni fırsatlar yaratmaktadır. Endüstri 4.0’a dayalı akıllı ekonomi bu fırsatları güçlendirmektedir. Endüstri 4.0’ın geliştirilmesi, mega kentlerde kaynak ve enerji verimliliği, kentsel üretim, demografik değişiklikler gibi pek çok sorunu çözecektir. Akıllı şehir gelişimi için önemli girişimlerden bazıları ABD’de, Uzak ve Orta Doğu ülkelerinde bulunmaktadır. Her şeyden önce, akıllı şehir gelişimi üzerine büyük bir araştırma olan MetroLab projesini başlatma girişimi, doğrudan ABD siyasetinden gelmiştir (Sarver, 2017). Öte yandan, New York, trafik sıkışıklığında yüzde 10’luk bir azalma, bilgiye ve internete daha kolay erişim, daha verimli yönetim ve kamu hizmetleri toplamayı sağlayan akıllı sistemleri uzun yıllardır uygulamaktadır. Enerji verimliliğini artırmak, güvenliği güçlendirmek ve alan planlamasını iyileştirmek için akıllı çözümlerin uygulanma derecesi Tokyo’da da oldukça ileri bir seviyededir. Akıllı çözümlerin günlük yaşamda uygulanması ve geleneksel şehirlerin modern, akıllı şehirlere dönüştürülmesi konusunda öncü şehirlerden biri olan Singapur da yakından takip edilmelidir. Dubai’de 2013’ten bu yana akıllı şehirler geliştirmek için bir girişim olduğunu ve bunun iş dünyasının yoğun dijitalleşmesi, şehir yönetimi ve çeşitli yaşam aktivitelerinin gerçekleştirilmesi süreciyle sonuçlandığını belirtmek önemlidir (Popovic & Rajovic, 2021, s. 64-76).

Akıllı şehirlerin geliştirilmesine yönelik girişimler Avrupa’da da mevcuttur ve şehirleri, yatırımcıları ve şirketleri tek bir akıllı şehir pazarına bağlamak için aktif olarak çalışan AB ve Avrupa Komisyonu tarafından desteklenmektedir. Avrupa’nın akıllı şehirleri arasında özellikle önemli olanlardan biri, 2009’dan bu yana 170’in üzerinde akıllı çözüm uygulama projesi gerçekleştiren ve bu sayede sel, trafik sıkışıklığı ve nüfus yoğunluğu sorunlarını ortadan kaldıran Amsterdam’dır. Akıllı hava kalitesi bakım sistemiyle ön plana çıkan Kopenhag, ardından trafik ve kirlilik sorunlarını çözmeye odaklanan Londra ve Manchester ile akıllı sistemleri uygulayan İspanyol şehirleri Barselona ve Madrid akıllı şehir geliştirmede önemli başarılar elde etmişlerdir. Doğu Avrupa söz konusu olduğunda Moskova, bağımsız olarak geliştirdiği son derece verimli dijital sistemlerin uygulanmasıyla başı çekmektedir (Popovic & Rajovic, 2021, s. 64-76).

3.2. Türkiye’de Endüstri 4.0 İle Gelişen Akıllı Şehir Uygulamaları

Dünyada olduğu gibi Türkiye’de de akıllı şehir uygulamaları popülerliğini artırmıştır. Türkiye’de akıllı şehir uygulamalarına geçiş süreci, 2000’lerde kalkınma planlarının hazırlanmasıyla beraber başlamıştır. İlk örnek, Yalova’da Bilişim Vadisi Projesi ile beraber eko-tek yerleşim yeri kuruluşuyla verilmiştir (Çetin & Çiftçi, 2019, s. 140).

Çevre ve Şehircilik Bakanlığı beraberliğinde hazırlanan “Ulusal Akıllı Şehirler Stratejisi Eylem Planı”, Cumhurbaşkanlığı Genelgesi olarak Türkiye’deki akıllı şehir politikalarına yönelik bütüncül bir yaklaşım sağlanabilmesi amacıyla ortaya konulmuştur (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2019, s. 83).

Mevcut akıllı şehir projelerinde ulaşım, toplu taşıma ve doğal afet sorunlarına yönelik çalışmaların oldukça yoğun olduğu görülmektedir. Buna karşın enerji, akıllı bina, altyapı, su gibi konularda oldukça az çalışıldığı, bu konularda yetersiz bir duruma işaret edildiği görülmektedir (Mirghaemi, 2019, s. 43). Türkiye için 2020’de yapılan bir araştırmada, Türkiye’de 2025’e dek 26 akıllı şehir bulunacağı ve sürdürülebilirliğin bu şehirlerde sağlanabileceği belirtilmiştir. Sürdürülebilir akıllı şehir öncüleri olarak raporda Ankara, Antalya, Adana’nın başı çekeceği vurgulanmıştır (Karayılmaz & Özker, 2020, s. 91). Bu nedenle çalışmamızda, Ankara, Antalya ve Adana’da akıllı şehir uygulamalarına değinilmektedir.

Ankara’da akıllı şehir uygulamaları, 2011’de başlamıştır. Ankara Büyükşehir Belediyesi EGO Genel Müdürlüğü kapsamında otobüslerin hangi durakta bulunduğu, vatandaşın beklediği durağa ne zaman ulaşacağı gibi bilgilerin sunulduğu mobil uygulama hayata geçirilmiştir. İlk uygulamalardan birisi budur (Örselli & Dinçer, 2019, s. 236). Bir diğer uygulama, Harikalar Diyarı Akıllı Park Projesi olmuştur. Bu proje ile beraber parklarda güvenliğin sağlanması ve huzurun inşa edilmesi amaçlanmıştır. Proje akıllı video sistemi, akıllı operasyon merkezi takip sistemi gibi uygulamalarla akıllı şehir uygulamalarına bir yenisi eklenmiştir. Sonraki proje “Ankara Büyükşehir Belediyesi Katı Atık Projesi”dir. Bu proje kapsamında elektrik enerjisi üretimi yapılmaktadır. Açık alanlarda Wi-Fi ağlarının kurulması, doğalgaz ya da elektrik enerjisi ile çalışan otobüsler, sesli kütüphane uygulamaları, mezarlık bilgi sistemi, sıfır atık programı, akıllı su yönetimi gibi birçok akıllı şehir uygulaması Ankara’da hayata geçirilmiştir (Silik & Akgül, 2021, s. 546). Pek çok çeşitli akıllı şehir uygulamasının da hayata geçirilmesi için çalışmalar devam etmektedir.

Antalya’da akıllı şehir uygulamaları sağlık alanıyla 2015’te başlamıştır. Ulaşım, yönetişim, enerji konularında da akıllı şehir uygulamalarına geçme çalışmaları sürdürülmektedir. İlk çalışma, “Kronik Hasta Takip ve Panik Butonu Projesi” olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu proje ile acil durumlarda ihtiyaç sahibi hastaların buton aracılığıyla ambulans çağırması ve belirlediği yakın çevresinden kişilere haber vermesi mümkündür. Ayrıca hastaların şeker, tansiyon ve nabız bilgileri de takip edilebilmektedir (Karayılmaz & Özker, 2020, s. 91). Antalya Büyükşehir Belediyesi 2017’de 28 proje ortağı bulunan MatchUP kentsel dönüşüm projesine Valencia ve Dresden kentleri ile uygulayıcı kent olarak dahil olmuştur. Bu projeye beraber altyapı, enerji, su, çevre, akıllı evler, güvenlik, sağlık gibi konularda akıllı şehir uygulamalarının yaygınlaştırılması amaçlanmaktadır (Kocakaya & Engin, 2020, s. 75).

Antalya’da dikkat çeken bir diğer akıllı şehir uygulaması İmar Otomasyon Sistemi (İMOR) olarak karşımıza çıkmaktadır. Belediye çalışanlarının binalara ilişkin bilgilere hızlı ve kolay biçimde ulaşmaları bu uygulamayla söz konusu olmuştur. Ayrıca halka açık olarak bu bilgiler sunulmakta ve vatandaşlara fayda sağlanmaktadır (Kemeç & Gül, 2021, s. 367). Bir diğer proje Şehir Bilgilendirme Ekranları (Kioks) ile vatandaşların şehirle ilgili bilgilere erişiminin sağlanmasıdır. Kioks kabinleri kurulmuş, vatandaşların akıllı cihaz şarj etme imkanı sağlanan klimalı, internet erişimli ortamlara ulaşmaları kolaylaştırılmıştır. Bu kabinler vatandaşın yanında turistlerin de dikkatini çekmekte ve fayda sağlamaktadır. Vatandaşlara ve turistlere kioks ile taksi, eczane, turistik yerlere erişim gibi konularda bilgi hizmet-

ti verilmektedir. Tarım konusunda da Antalya’da akıllı şehir uygulamaları dikkat çekmektedir. Güneş Enerji Elektrik Santrali Projesi bunun için geliştirilmiştir. Elektrik üretimi yapılmakta ve 47 sulama birliğine enerji desteği sağlanmaktadır. Elektrik üreten stadyum, güven çemberi, akıllı aydınlatma, geri dönüşümlü atık otomatı, Muhtarlık Bilgi Merkezi (MUBİM) gibi pek çok akıllı şehir uygulaması Antalya’da hayata geçirilmektedir (Karayılmaz & Özker, 2020, s. 91). Yeni akıllı şehir uygulamalarından biri Fasty Cankurtaran Robot’tur. İlk kez Konyaaltı Sahilinde uygulanmıştır. Can kurtaranların komutlarıyla hareket eden robotlar teknolojinin kentlerde hayatı kolaylaştırmak için kullanılmasının en güzel örneklerinden birine işaret etmektedir (Kemeç & Gül, 2021, s. 369).

Adana’da akıllı şehir uygulamaları, ilin büyükşehir olmasıyla beraber başlamıştır. Nüfusun yoğunluğuna bağlı olarak ilk çalışmalar ulaşım kapsamında gerçekleştirilmiştir. Mobil cihazların ve tabletlerin kullanımının artması sonucunda akıllı şehir uygulamaları da mobil cihazlarda geliştirilmeye başlanmıştır. Adana Büyükşehir Belediyesi Akıllı Kent Uygulamaları, Adana vatandaşlarına kullanım imkanı sağlamaktadır. Uygulamada gezi ve şehir rehberleri, ulaşım imkanlarına ilişkin bilgiler, güncel belediye hizmetleri, ihaleler, mezarlıklar, sebze-meyve fiyatları, fuar takvimleri gibi bilgiler sunulmaktadır. Ayrıca vatandaş istek ve şikayetleri de uygulama aracılığıyla aktarılabilir. Adana’da bir diğer akıllı şehir uygulaması, Gezici Akıllı Kart İşlem Merkezi’dir. Akıllı kart işlemleri bu uygulama sayesinde kesintisiz biçimde sürdürülmektedir. Akıllı kartla yapılan dolum, kart bastırma ve yenileme işlemlerini kapsamaktadır (Ray Haber, 2019).

3.3. Endüstri 4.0, Sürdürülebilirlik ve Akıllı Şehirler

Şehirler günümüzde teknik gelişmeler nedeniyle güncellenmiş ve farklı kaynaklardan veri elde etmek, bunları birleştirmek ve analiz etmek, kentleşmiş alanlardaki tüm faaliyetler ve süreçler hakkında yeni gerçekler ve özellikler bulmak için yeni ürünlerle donatılmıştır (Anthopoulos & Fitsilis, Using classification and roadmapping techniques for smart city viability’s realization, 2013, s. 327).

Tüm yeni şehir sistemleri her biri arasında yalnızca minimum etkileşimle, merkezi kontrol yönetimine sahip bireysel silolar olarak hareket etmektedir. Hükümet düzenlemeleri ve politikalarının yanı sıra, bu mevcut şehirlerin ve bunların işlevsel olmayan bölümlerinin ve mahallelerinin gelecekteki rehabilitasyonunda, tarihsel olarak gelişmiş kentsel yapıyla (binalardan, açık alanlardan ve yer altı altyapısından oluşan) rekabet eden ulaşım altyapısında yönetim zafiyeti ve istikrarsızlığı birçok engel oluşturmaktadır (Svitek, 2015). Bu nedenle Endüstri 4.0 teknolojilerinin akıllı şehir gelişimindeki potansiyeli büyük bir önem taşımaktadır.

Hizmetlerin interneti, nesnelere interneti ve sosyal ağların gelişimi, toplu taşıma sisteminin organizasyonu, enerji dağıtımının optimizasyonu, su ve atık dağıtım yönetimi, şehir altyapısının bakımı, kontrol süreçleri ve insanların şehir genelinde, özellikle de insanların dağılımı üzerinde olumlu bir etkiye sahiptir. Evler ve binalar, her bileşende veri işleme ve bulutlar üzerinden kontrol edilen akıllı teknolojilerle donatılmaktadır. Sensörler ve aktüatörler, binaların içinde ve dışında yoğun bir şekilde dağıtılmaktadır. Sokak elemanları ve

nesneleri (aydınlatma, duraklar, çöp kutuları vb.), mobil cihazlar veya giyilebilir cihazlar büyük veri toplayabilmektedir. Birçok farklı kaynaktan toplanan bu verileri analiz etmek ve incelemek, şehir tasarımcılarına, siyasi temsilcilere veya ticari girişimlere mahallelerde, yerleşim çevresinde ve ilgili çevrede yürütülen süreçler hakkında yeni bilgi ve bakış açısı sağlamaktadır (Kitchin, 2014, s. 3).

“Akıllı şehir” kavramına geçmişte kamu hizmetlerinin vatandaşlara sunulması kapsamında önem verilmiştir. Ortaya çıkan yeni BİT nesli, şehrin tüm unsurlarının ve altyapısının (ekonomi, ulaşım, eğitim, tıbbi bakım, kamu düzeni ve yönetimi) “daha akıllı” hale gelmesinde zorlayıcı bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir yandan, nesnelerin internetinin, entegre sistemlerin ve bunların küresel ağlarının (örneğin, trafikte tıkanıklığı düzenlemek için kullanılan akıllı ulaşım ağı), siber-fiziksel sistemlerin gelişimi, “akıllı şehir” inşa etmek ve “akıllı şehir”e geçiş için yeni fırsatlar yaratmaktadır. Endüstri 4.0’ın geliştirilmesi, mega şehirlerdeki kaynak ve enerji verimliliği, kentsel üretim, demografik değişiklikler gibi bazı sorunları çözme potansiyeline sahip olarak değerlendirilmektedir. Endüstri 4.0, üretimi kentsel çevreye zararsız hale getirme potansiyeliyle de dikkat çekmektedir. Üretim, yalnızca basit bir fabrika veya tesis düzeyinde değil, entelektüel, dijital ve entegre hale getirilebilmektedir. Endüstri 4.0 teknolojileri, yalnızca tasarımdan tedarike, üretimden lojistiğe ve hizmete kadar kuruluş içindeki süreçleri birbirine bağlayan bir dikey entegrasyon sağlamamaktadır. Dijital teknolojiler, “akıllı fabrika”nın ötesine geçen ve yerel, bölgesel, ulusal ve küresel düzeylerde otomatikleştirilmiş değer yaratma zincirlerini teşvik eden yatay entegrasyon için koşullar yaratmaktadır. Öte yandan, kentsel, endüstriyel, ekonomik, sosyal, çevresel politikanın bir hedefi olarak akıllı şehirlerin geliştirilmesi, yeni sanayileşmeyi ve modern ekonominin dijitalleşmesini teşvik etmektedir. Akıllı şehirler yaşam, çalışma, eğitim için daha cazip koşullar yaratmakta, sosyal ve beşeri sermaye biriktirmekte ve iş geliştirme için finansal kaynakları kendine çekmektedir (Kupriyanovsky, ve diğerleri, 2016, s. 43).

“Akıllı şehir” ve “Endüstri 4.0” kavramları arasında var olan terminolojik farklılığa rağmen, endüstri kavramının her zaman şehir kavramının ayrılmaz bir parçası olduğunu belirten araştırmaların sonuçları iki unsur arasındaki ilişkiyi ve potansiyeli gözler önüne sermektedir. Endüstri 4.0’ın gelişimini akıllı şehirler ve akıllı fabrika, akıllı ev, akıllı sokak, akıllı kampüs gibi diğer nesnelerin oluşturulması olarak değerlendirmek esastır. Yeni dijital teknolojiler, basit üretimi nesnelerin interneti ve siber-fiziksel sistemlere dayalı değer zincirlerine dönüştürmekle ve üretim sistemlerinde yeni etkileşim biçimleri yaratmakla kalmamakta, aynı zamanda üreticiler, tedarikçiler ve müşteriler arasında yeni bağlantılar da sağlamaktadır. “Akıllı” teknolojiler ve çözümler, üretim komplekslerinin ötesine geçerek ekonominin her seviyesinde (ülke, bölge, şehir), ulaşım, enerji sistemleri ve diğer altyapı öğelerinde lojistik, pazarlama ve iş süreçlerinin diğer bileşenlerini dönüştürerek yeni şehir ortamı yaratmaktadır. Bu ortam entegre, birbirine bağlı, Endüstri 4.0 araçlarıyla donatılmıştır ve güçlü bir potansiyel barındırmaktadır. Endüstri 4.0, gelişimi ve entegrasyonu ekonominin dijitalleşmesinin ayrılmaz bir unsuru haline gelen, gelişmekte olan akıllı şehirler için sağladığı potansiyelin yanında endüstriyel ve teknolojik bir temel de oluşturmaktadır.

Endüstri 4.0 sürecinde, her endüstri devriminde olduğu gibi enerji kaynağı kullanımında değişim ön plana çıkmıştır. Kaynak tüketiminin önlenmesi amacıyla yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanılmasına eğilim başlamıştır. Bu eğilimler devletler tarafından da desteklenmiş ve güneş enerjisi, rüzgâr enerjisi, hidroelektrik, jeotermal enerji kullanımı yaygın hale getirilmiştir. Bu kapsamda Endüstri 4.0 süreciyle ilişkili kavramlardan biri de sürdürülebilirlik olmuştur (Işık & Erol, 2020, s. 90).

Sürdürülebilirliğin geniş kapsamlı bir kavram olması nedeniyle, kapsamı hakkında yüzlerce tanım ve görüş vardır (Arowoshegbe & Emmanuel, 2016, s. 90). Bununla birlikte, yaygın olarak kabul edilen tanıma göre sürdürülebilirlik, "gelecek nesillerin ihtiyaçlarını karşılama yeteneğinden ödün vermeden bugünün ihtiyaçlarını karşılayan kalkınma" olarak tanımlanmaktadır. Bu tanım, Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu'nun (WCED) tarafından yapılmıştır (WCED, 1987, s. 8). Bununla birlikte, tanımından daha önemli olan, sürdürülebilir kalkınmanın nasıl operasyonel hale getirildiğini anlamaktır. Elkington (1998) tarafından sunulan Üçlü Sonuç (TBL) çerçevesi genellikle sürdürülebilirliği çevresel, sosyal ve ekonomik bir bakış açısıyla incelemenin bir yolu olarak kullanmaktadır (Gimenez, Sierra, & Rodon, 2012, s. 151).

Endüstri 4.0 bağlamında sürdürülebilir kalkınma, ürünler, yaşam tarzları, ekolojiler, süreçler ve yapılar dahil olmak üzere bir sürecin ilgili tüm unsurlarını dikkate alan bütünsel bir düşünceyi teşvik etmektedir. Sanayi devriminin bu evrimsel eğrisine paralel olarak Endüstri 4.0, özellikle ekonomik, çevresel ve sosyal avantajları geliştirmeye odaklanarak üretim sistemlerini ve toplumu dönüştürmeyi ve geliştirmeyi amaçlamaktadır (Schulz & Flanigan, 2016, s. 450).

Endüstri 4.0'a atıfta bulunarak, ekonomik sürdürülebilirlik, ürün ve hizmetlerin değer yaratmasını, esnekliğini ve özelleştirilmesini aramaktadır. Bu hedefler, üretim maliyeti değerlendirmelerini beraberinde getiren dijitalleştirme ve otomasyonla desteklenmektedir (Peukert, ve diğerleri, 2015, s. 515).

Çevresel sürdürülebilirlik perspektifinden, veri tabanına dayalı karbon ayak izi analizleri gibi Endüstri 4.0 uygulamaları, sera gazı emisyonlarının, atık ve kaynak tüketiminin azaltılması yoluyla üretimde ekolojik sürdürülebilirliğe katkıda bulunmaktadır (Hermann, Pentek, & Otto, 2016, s. 3931). Ayrıca, Nesnelerin İnterneti gibi üretim odaklı Endüstri 4.0, kaynakların, araçların ve hasarlı ürünlerin yeniden kullanımının yanı sıra makinelerin yenilenmesini de desteklemektedir (Stock & Seliger, 2016, s. 538). Endüstri 4.0'da sürdürülebilirliğin sosyal yönü, toplumun iyileştirilmesine odaklanmaktadır. İnsan-makine ara yüzleri ve akıllı sistemler yoluyla gelişmiş iletişim ön plana çıkmaktadır ve basit görevlerin otomasyonu, çalışanların karar verme, sürekli izleme, eğitim ve işbirliği konularında destek sağlamaktadır. Böylece genel çalışan memnuniyetini artırmak ve sürdürülebilir bir organizasyonu desteklemek, Endüstri 4.0 ile mümkün hale gelmektedir (Kiel, Arnold, & Voigt, 2017, s. 7).

Teknoloji, günümüz toplumunun çekirdeği olduğundan, sürdürülebilir kalkınmada önemli bir rol oynamaktadır. Sürdürülebilirliğin teknolojik bakış açısı, kirlilik içermeyen üretime, yerel istihdam yaratılmasına ve yenilenebilir çözümlere odaklanmaktadır. Süreç-

lerde ve makine performansında verimliliği artırmak için teknikleri ve araçları ön plana çıkarmaktadır. Örneğin, birçok nesnelerin interneti ve siber-fiziksel sistem uygulaması, eskileri iyileştirirken yeni teknolojik gelişmeleri kolaylaştırarak ulaşım, sağlık, enerji ve üretimi geliştirmeye destek olmaktadır (Bonilla, Silva, Terra, Franco, & Sacomano, 2018).

Teknoloji ve toplum arasındaki bütünsel ilişki, teknolojinin sürdürülebilirlikteki önemini vurgulamaktadır. Teknolojik değişim, teknoloji için yeni gereksinimler, önkoşullar ve durumlar geliştiren sosyal değişimin yaratılması için yeni seçenekleri ön plana çıkarmaktadır (Van Lente, Swierstra, & Joly, 2017, s. 256).

3.4. Akıllı Şehir Uygulamalarına Bir Örnek Olarak Trafik Yoğunluğuna Yönelik Sistemler

Trafik yoğunluğunun yarattığı olumsuz etkileri altı başlıkta toplamak mümkündür. Bu etkiler şunlardır (Tyagi, Kalyanamaran, & Krishnapuram, 2012, s. 1156);

- Şehrin altyapısal verimliliğini azaltmakta,
- Yolculuk sürelerini arttırmakta,
- Yakıt tüketimini arttırmakta,
- Hava kirliliğini arttırmakta,
- Araç kullanıcılarında yorgunluğu arttırmakta,
- Araç kullanıcılarında sinir bozukluğunu arttırmaktadır.

Görüldüğü gibi, trafik sıkışıklığının giderilmesi kentlerde altyapı verimliliğini artırmakta ve yolculuk süresini de kısaltmaktadır. Ayrıca yakıt tüketimleri ile hava kirliliği de azalacaktır. Araç kullanıcıları daha az yorulacak, sinir sorunları da minimuma indirilebilecektir. TomTom'un görevi herkes için trafik sıkışıklığını azaltmaktır” diyen TomTom Trafik Başkan Yardımcısı Ralf-Peter Schaefer, şöyle konuşuyor: “*Yerel yönetimler ve trafik sorumluları TomTom'un trafik verilerini kullanarak trafiğin sıkışık olduğu saatleri rahatlatmaya çalışıyor. Şirketlerin zamanı daha akıllıca kullanmaları için çalışanların trafikte harcadığı süreyi azaltarak daha verimli iş yapmalarına yardımcı olmak istiyoruz. Ayrıca sürücülere gerçek zamanlı trafik bilgilerini vererek sıkışıklığı atlattıklarını ve gitmek istediği yere daha hızlı ulaşmasını sağlıyoruz*” (Hürriyet, 2015).

Trafik sıkışıklığının giderilmesi için çeşitli dönemlerde yapılmış uygulamalar mevcuttur. Akıllı Ulaşım Sistemleri (ITS) bunların başında gelmektedir. Gelişmiş ülkelerde sıklıkla kullanılan sistemler, araç tespiti, araç hızı tespiti, kaza tespiti, trafik sıkışıklığı tespiti, şerit kontrolü ve akıllı trafik ışık kontrolleri gibi çözümler sunmaktadır. Bu çözümlerde ilk aşamada hızölçer, manyetik detektör gibi algılayıcılar kullanılmıştır (Tyagi, Kalyanamaran, & Krishnapuram, 2012, s. 1158). Bununla birlikte, destek ve kurulum yönünden çok maliyetli olmalarına ek olarak bu süreçlerde trafik akışını engellemeleri sebebiyle bu algılayıcıların geniş ölçekli uygulanabilirlikleri yoktur. Bu nedenle son yıllarda görüntü, ses, radar, lazer, ultrasound gibi algılayıcılara yönelik çalışmalar artmıştır (Tyagi, Kalyanamaran, & Krishnapuram, 2012, s. 1158).

Gelişmiş ülkelerdeki Akıllı Ulaşım Sistemleri'nin büyük bölümü trafik yoğunluğunu ölçmede manyetik loop dedektörünü kullanmaktadır (Kato, Watanabe, Joga, Liu, & Hase, 2004, s. 142). Bu sensör kurulum ve teknik destek açısından oldukça maliyetlidir. Buna ek olarak, sensör üzerinde yapılması gereken bakımlar için tüm trafik akışının kesilmesi gerekmektedir. Şerit temelli çalışan bu sistem trafik yoğunluğunun ve şerit ihlallerinin sıkça yaşandığı bölgelerde oldukça iyi çalışmaktadır (Coifman & Cassidy, 2002, s. 899). Akıllı Ulaşım Sistemleri'nde akustik sinyal çalışmaları son yıllarda büyük hız kazanmıştır (Tyagi, Kalyanamaran, & Krishnapuram, 2012, s. 1160). Trafik yoğunluğu tespiti, araç tespiti, araç hızı, araç tanımlama gibi uygulamaların akustik sinyaller kullanılarak gerçekleştirilmesi yönünde çeşitli çalışmalar gerçekleştirilmiştir (Kato, An attempt to acquire traffic density by using road traffic sound, 2005, s. 353). Akustik sinyal teknik destek ve kurulum açısından düşük maliyete sahip olması ve kurulum ya da destek zamanlarında trafiğin akışını engellememesi yönüyle oldukça kullanışlıdır. Bu nedenle akustik sinyal geniş çaplı uygulamalar için de uygundur (Tyagi, Kalyanamaran, & Krishnapuram, 2012, s. 1166).

SONUÇ

Dünya üzerinde yapılan çalışmalar sonucu elde edilen endeksler, trafik sıkışıklığının ne şekilde azaltılabileceğine dair bilgiler vermektedir. Bu verileri iyi okuyabilen yerel yönetimler ise, kullandıkları bu uygulamalar sayesinde trafik sorununun çözümünde sürdürülebilir bir rahatlama yaratmaya çalışmaktadırlar. Bu çalışmada, akıllı şehir uygulamaları çerçevesinde trafik sıkışıklığı sorununun nasıl çözümlenmeye çalışıldığı üzerinde durulmuş, akıllı şehirler sürdürülebilirlik kapsamında değerlendirilmiştir.

İnsanların trafikte daha az vakit harcama istekleri, trafik güvenliğinin giderek azalması, enerji verimliğinin doğru kullanılmaması gibi etkenler sebebiyle idareler, gelişen teknoloji ve yeni gelişmeler doğrultusunda beklentileri karşılayacak tedbirler almak zorundadır. Endüstri 4.0 trafik anlamında kullanıcılara ve trafiği düzenleyen kurumlara veriler aktararak hızlı karar almalarına imkan tanımaktadır.

Dünya özelinde yapılan araştırmalar göstermektedir ki; trafik yoğunluğunun temel belirleyicileri; nüfus ve konut artışıdır. Plansız gelişme, hızla artan nüfus ve göç, şehirleri giderek içinden çıkılmaz duruma gelen bir trafik düzeni ile karşı karşıya bırakmıştır. Böyle bir durumda akıllı uygulamaların kullanılması kaçınılmaz olmuştur.

Çalışmada ortaya konulduğu üzere, yaşanabilir bir dünyanın temel gerekliliği olan sürdürülebilirliğin sağlanması için trafik sıkışıklığı yönetimi başta olmak üzere kentsel yaşamın tamamında akıllı şehir uygulamalarına ihtiyaç vardır. Bu kapsamda Türkiye'de de Endüstri 4.0 aşamasına ulaşma çabaları sürdürülmeli, akıllı şehir uygulamaları özellikle trafik yoğunluğu problemi olan illerde hayata geçirilmeye çalışılmalıdır.

KAYNAKÇA

- Al-Hader, M., Rodzi, A., Sharif, A., & Ahmad, N. (2009). Smart city components architecture. *Computational Intelligence, Modelling and Simulation, 2009. CSSim '09*, 93-97.
- Anthopoulos, L., & Fitsilis, P. (2013). Using classification and roadmapping techniques for smart city viability's realization. *Electron. J. e-Gov.*, 11(1), 326-336.
- Anthopoulos, L., Janssen, M., & Weerakkody, V. (2019). A Unified Smart City Model (USCM) for smart city Conceptualization and Benchmarking. *Smart cities and smart spaces: Concepts, methodologies, tools, and applications*, 247-264.
- Arowoshegbe, A., & Emmanuel, U. (2016). Sustainability and Triple Bottom Line: An Overview of Two Interrelated Concepts. *Igbinedion University Journal of Accounting*, 1(2), 88-126.
- Behmann, F., & Wu, K. (2015). *Collaborative Internet of Things (C-IoT): For Future Smart Connected Life and Business*. Wiley.
- Bibri, S. E., & Krogsstie, J. (2017). On the social shaping dimensions of smart sustainable cities: a study in science, technology, and society. *Sustain. Cities Soc.*, 29, 219-246.
- Bonilla, S., Silva, H., Terra, S., Franco, G., & Sacomano, J. (2018). Industry 4.0 and sustainability implications: A scenario-based analysis of the impacts and challenges. *Sustainability*, 10(10), 3740.
- Brown, L. A. (2014). The city in 2050: A kaleidoscopic perspective. *Applied Geography*, 49, 4-11.
- Cohen, B. (2012). *What Exactly Is A Smart City?* Fast Company: <https://www.fastcompany.com/1680538/what-exactly-is-a-smart-city> adresinden alındı.
- Coifman, B., & Cassidy, M. (2002). Vehicle reidentification and travel time measurement on congested freeways. *Transportation Research Part A: Policy and Practice*, 36(10), 899-917.
- Çetin, M., & Çiftçi, Ç. (2019). Literatüre Göre Dünya ve Ülkemizden Örneklerle Akıllı Kent Kavramının İrdelenmesi. *Ulusal Çevre Bilimleri Araştırma Dergisi*, 134-143.
- Çevre ve Şehircilik Bakanlığı. (2019). Türkiye'de Akıllı Şehirler. *Akıllı Şehirler Beyaz Bülten*.
- Elkington, J. (1998). Accounting for the Triple Bottom Line. *Measuring Business Excellence*, 2(3), 18-22.
- Emerine, D., Shenot, C., Mary, E. P., Bailey, K., & Sobel, L. (2006). *This Is Smart Growth*. Smart Growth Network.
- Gade, D. (2019). Introduction to smart cities and selected literature review. *International Journal of Advance and Innovative Research*, 6(2), 7-15.
- Giffinger, R., Fertner, C., Kramar, H., Kalasek, R., Pichjer-Milanovic, N., & Meijers, E. (2007). *Smart cities Ranking of European medium-sized cities*. Vienna UT: Centre of Regional Science.
- Gimenez, C., Sierra, V., & Rodon, J. (2012). Sustainable operations: Their impact on the triple bottom line. *International Journal of Production Economics*, 140, 149-159.
- Gretzel, U., Werthner, H., Koo, C., & Lamsfus, C. (2015). Conceptual foundations for understanding smart tourism ecosystems. *Computers in Human Behavior*, 50, 558-563.
- Hürriyet. (2015, Mart 31). *TomTom'un araştırmasına göre İstanbul, trafiğin en çok sıkıştığı şehir*. Hürriyet: <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/tomtomun-arastirmasina-gore-istanbul-trafigin-en-cok-sikistigi-sehir-28608902> adresinden alındı.
- Harrison, C., & Donnelly, I. (2011). *A Theory Of Smart Cities*. IBM Corporation.
- Hefnawy, A., Bouras, A., & Cherifi, C. (2016). Integration of smart city and lifecycle concepts for enhanced large-scale event management. *Product Lifecycle Management in the Era of Internet of Things: 12th IFIP WG 5.1 International Conference*, 687-697.
- Hermann, M., Pentek, T., & Otto, B. (2016). Design principles for Industrie 4.0 scenarios. *2016 49th Hawaii International Conference on System Sciences*, 3928-3937.
- Hermann, M., Pentek, T., & Otto, B. (2016). Design Principles for Industrie 4.0 Scenarios. *Proceedings of 49th Hawaii International Conference on System Sciences HICSS*, (s. 3928-3937).
- Işık, M., & Erol, H. Ö. (2020). Endüstri 4.0 Farkındalığı ve İşgücü Nitelikleri Üzerine Etkileri: Süleyman Demirel Üniversitesi Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 8(86), 86-112.
- Karayılmaz, C., & Özker, A. (2020). Kamusal Nitelikli Özel Malların Sunumunda Akıllı Şehirler Olgusu: Akıllı Şehir Uygulamalarında Küresel Değişimler. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 82-100.

- Kato, J. (2005). An attempt to acquire traffic density by using road traffic sound. *Active Media Technology*, 353-358.
- Kato, J., Watanabe, T., Joga, S., Liu, Y., & Hase, H. (2004). An HMM/MRF based stochastic framework for robust vehicle tracking. *IEEE Transactions on Intelligent Transportation Systems*, 5(3), 142-154.
- Kemeç, A., & Gül, H. (2021). Antalya Büyükşehir Belediyesi Örneğinde Akıllı Kent Uygulamaları. *Kamu Yönetim ve Politikaları Dergisi*, 355-382.
- Kiel, D., Arnold, C., & Voigt, K. (2017). The influence of the industrial internet of things on business models of established manufacturing companies—A business level perspective. *Technovation*, 68, 4-19.
- Kim, T., Ramos, C., & Mohammed, S. (2017). Smart City and IoT. *Future Generation Computer Systems*, 76, 159-162.
- Kitchin, R. (2014). The real-time city? Big data and smart urbanism. *GeoJournal*, 79, 1-14.
- Kocakaya, K., & Engin, T. (2020). 22@Barcelona Projesi Analizi; Bandırma Ölçeğinde Uygulanabilirliği. *Akıllı Ulaşım Sistemleri ve Uygulamaları Dergisi*, 71-93.
- Kupriyanovsky, V., Bulancha, S., Kononov, V., Chernykh, K., Namiot, D., & Dobrynin, A. (2016). Integration of Industry 4.0 technologies for “smart cities” development. *International Journal of Open Information Technologies*, 4(2), 41-52.
- Mirghaemi, S. (2019). Akıllı Kentler Üzerine Bir İnceleme: Türkiye Örneği. *Beykent Üniversitesi Fen ve Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 37-46.
- Muñoz, J., Vercher, J., Muñoz, L., Galache, J., Presser, M., Gómez, L., & Pettersson, J. (2011). Smart Cities at the Forefront of the Future. *Proceedings of the Future Internet Assembly*, 6656, s. 447-462. Budapest.
- Neureiter, C., Rohjans, S., Engel, D., Danekas, C., & Uslar, M. (2014). Addressing the complexity of distributed smart city systems by utilization of model driven engineering concepts. *Proceedings of the VDE-Kongress*, 1-6.
- Örselli, E., & Dinçer, S. (2019). Akıllı Kentleri Anlamak: Konya ve Barcelona Üzerinden Bir Değerlendirme. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 90-110.
- Peukert, B., Benecke, S., Clavell, J., Neugebauer, S., Nissen, N., Uhlmann, E., . . . Finkbeiner, M. (2015). Addressing sustainability and flexibility in manufacturing via smart modular machine tool frames to support sustainable value creation. *Procedia CIRP*, 29, 514-519.
- Popovic, M., & Rajovic, B. (2021). Impact of the Industry 4.0 on smart city development. *Journal of Engineering Management and Competitiveness (JEMC)*, 11(1), 64-76.
- Postránecký, M., & Svítek, M. (2017). Conceptual Model of Complex Multi-agent System Smart City 4.0. *International Conference on Industrial Applications of Holonic and Multi-Agent Systems*, 215-226.
- Ray Haber. (2019). *Adana'da Gezici Akıllı Kart İşlem Merkezi Hizmete Başladı*. <https://rayhaber.com/2019/03/adanada-gezici-akilli-kart-islem-merkezi-hizmete-basladi/> adresinden alındı.
- Rossi, A., & Gonzales, J. (2011). *New Trends for Smart Cities*. OPEN INNOVATION Mechanisms in Smart Cities.
- Sarver, W. (2017). *Smart city: Use cases and development notes*. US.
- Schulz, S. A., & Flanigan, R. L. (2016). Developing competitive advantage using the triple bottom line: A conceptual framework. *Journal of Business & Industrial Marketing*, 31(4), 449-458.
- Silik, C. E., & Akgül, S. (2021). Akıllı Şehir Endeksi Kapsamında Ankara'ya İlişkin Karşılaştırmalı Bir Analiz. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 542-557.
- Stock, T., & Seliger, G. (2016). Opportunities of sustainable manufacturing in Industry 4.0. *Procedia CIRP*, 40, 536-541.
- Svitek, M. (2015). Towards complex system theory. *Neural Netw. World*, 25(1), 5-33.
- Tyagi, V., Kalyanamaran, S., & Krishnapuram, R. (2012). Vehicular traffic density state estimation based on cumulative road acoustics. *IEEE Transactions on Intelligent Transportation Systems*, 13(3), 1156-1166.
- Van Lente, H., Swierstra, T., & Joly, P. (2017). Responsible innovation as a critique of technology assessment. *Journal of Responsible Innovation*, 4(2), 254-261.
- WCED. (1987). *Our Common Future*. Oxford University Press.
- Yovanof, G., & Hazapis, G. (2009). An architectural framework and enabling wireless technologies for digital cities & intelligent urban environments. *Wireless Personal Communications*, 49(3), 445-463.
- Zanella, A., Bui, N., Castellani, A., Vangelista, L., & Zorzi, M. (2014). Internet of Things for Smart Cities. *IEEE Internet Things*, 1, 22-32.

İşçinin Kişisel Verilerin Korunmasındaki Hukuki ve Toplumsal Yansımaları

Summani Demirci

GİRİŞ

Bilgi varlığı içinde önemli bir yer tutan kişisel veriler, davranış stratejisi oluşturmak, idari analizler yapmak, kamu düzenine ilişkin önlemler almak, kişilik profilleri çıkarmak, yapılandırılmış kişisel veri dizileri elde etmek ile siyasal, ekonomik ve kültürel eğilimleri etkilemek kapsamında değişik amaçlara konu yapılabilecek çok katmanlı bir düzlemde görünürlük kazanır. Kamu hizmeti sunumuna ilişkin kayıtlar, sağlık kuruluşlarınca oluşturulan kişisel dosyalar, tıbbi veri bankaları, güvenlik birimleri arşivi, sosyal güvenlik bilgi sistemi, sigorta sektörü ve istihdam alanında toplanan veriler ile telekomünikasyon, multimedia, elektronik işlemler ve internet ağlarında biriken bilgiler, kişisel verilerin dolaşım içine girdiği başlıca bilgi mecralarını meydana getirir¹.

Bireyin günlük yaşamını idame ettirdiği ve somut işlemler alanında doğrudan temas kurduğu sektörler ise sınav hizmetleri, elektronik bankacılık, e-ticaret, e-imza, e-devlet, e-okul ve uzaktan eğitim gibi dijital çağ uygulamalarını kapsayan yaygın bir sektör çeşitliliği sergilemektedir². Gerek kurumsal ağ ortamlarıyla internet platformlarında gerçekleştirilen aktiviteler gerekse ziyaret edilen web siteleri yoğun bireysel başvuru ve faaliyetleri kayıt altına alarak son noktada tüm bilgileri kişisel hayatın dijital izleri halinde devasa bir arşiv birikimine dönüştürmektedir³. Enformasyon ve bilgi teknolojilerinin kazandığı büyük boyutlu yenilik ve risklere bağlı olarak gelişim gösteren kişisel veriler ise kendisini kuşatan dijitalleşen dünyada güvenlik, kişi hakları, kamu yararı, kamu düzeni ve uluslararası ilişkiler sistemi gibi farklı dinamiklerin etkisi altında gelişim gösteren özel bir disiplin niteliği taşır.

¹ Henkoğlu, Türkay, Bilgi Güvenliği Ve Kişisel Verilerin Korunması, 1. Baskı, Ankara, 2015, S. 20-21.

² Bulut, Metin, Özel Bir Hukuksal Koruma ve Veri Kategorisi Alanı, Hassas Kişisel Veriler, Ankara Barosu Dergisi, S: 3, 2020, s.103.

³ Bulut, s. 103.

Bu sebeple başta Avrupa Birliği olmak üzere uluslar üstü kuruluşlarca düzenlenen belgelerde kişisel verilerin toplanması, kaydedilmesi, organizasyonu, saklanması, uyarlanması, değiştirilmesi, geri alınması, kullanılması, iletim yoluyla ifşa edilmesi, engellenmesi ve imha tasarlanan zaman, süreç ve eylem dinamiği içinde özellikle kişi haklarının güvence altına alınması ile kişisel verilerin korunması arasında yakın bağlar kurularak güçlü elektronik/dijital sistemler inşa edilmesi önerilerine sıkça rastlanmaya başlanmıştır. Bilgi güvenliği sistemlerinin kurulmasını zorunlu hale getiren planlı ve programlı amaç ve arzu eğilimi sonuçta kamu yönetimi alanında da ayrıntılı normatif düzenlemeleri ve teknik yönetsel kapasite edinmeyi kaçınılmaz gören resmi bir pozisyon almayı gerektirmiştir.

Bilgi teknolojilerinin yaygın kullanımı ölçüsünde bir risk yönetimi algısının eşzamanlı olarak yerleşmeye başladığından söz edilmeye başlanması⁴ ise kişisel verilerle ilgili hukuksal düzenlemelere hız veren önemli bir motivasyon kaynağını ortaya çıkarmıştır. Bilgi varlığı, depolama sistemlerinin oluşturulması ve güvenlik sorunları ekseninde oluşan ilişki zeminiyle kişisel verilerin korunması arasında yakın hukuksal bağlantılar olduğunun belirtilmesi, ekonomik ve yönetsel sektörlerde risk yönetiminin çeşitli boyutlarına biçim vermekte ve koruma rejiminin kazanacağı içerikte tayin edici bir rol yüklenmektedir. Aynı anda mevcut toplumsal bilinç düzeyi, kamusal ve bireysel çapta beliren menfaat alanlarının uygun hukuki araçlarla bağdaştırılması çabasını teşvik ederek hukuksal, teknik ve yönetsel girişimlerin varlığını açığa çıkaran kendine özgü bir anlam dünyasını inşa etmektedir.⁵

Bu ilişki durumunun öne çıkan yönü, temel hak ve özgürlükler düzeni, mahremiyetin korunması ve özel nitelikli hassas kişisel verilerin işlenmesi arasında kurulan çok yönlü bağlantıda yansıma bulur. Özel kişisel veriler ile hukuksal çerçeve ve teknik donanımın kesiştiği ortak zeminde güvenilir karar destek sistemleri ve potansiyel dijital ayrımcılıkla mücadele için etkili tahmin modelleri oluşturma, karmaşık menfaat çatışmaları dikkate alındığında yüksek nitelikli bilgi güvenliği politikalarının vazgeçilmez gereklilikleri olarak görülmektedir⁶.

Diğer yandan Kişisel Verilerin Korunması Kanunu'nun amacı, kişisel verilerin işlenmesini tamamen yasaklamak değildir. Açıkçası günümüz dünya düzeninde böyle bir amaç mümkün de değildir. Zira kişisel verilerin işlenmesi tek bir nedene dayanmamakta, işleme faaliyeti artık hayatın olağan bir parçası haline gelmiştir. Kişisel verilerin korunması düzenlemelerindeki asıl amaç ise veri işleme faaliyetinin belirli sınırlar çerçevesinde, hukuka ve dürüstlük kuralına riayet edilerek, insan haklarına ihlale sebebiyet vermeyecek şekilde belirli bir düzen çerçevesinde gerçekleştirilmesidir⁷.

Ancak her nasıl ki Ceza Hukukuna özgü düzenlemelerle suç işlenmesinin önüne geçilemiyorsa salt kişisel verileri koruyan düzenlemeler getirilerek de kişisel verilerin hukuka aykırı olarak işlenmesi engellenemez. Kişisel verilerin korunması mantalitesinin gerçek yaşamda tam olarak karşılık bulabilmesi için veri koruma bilincinin yediden yetmişe toplum tarafından içselleştirilmesi gerekmektedir. Aksi halde kişisel verilerin korunması için getirilen düzenlemeler ütopik bir gayretten öteye gidemez⁸.

⁴ Henkoğlu, 2015, s. 22-25.

⁵ Bulut, s. 104.

⁶ Bulut, s. 105.

⁷ Özkan, Oğulcan, Kişisel Verilerin Korunması, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2020, s. 2.

⁸ Özkan, s. 3.

Değişen ve dönüşen toplum ile bağlantılı ve hukuksal olarak dünya da çok hızlı bir şekilde değişmektedir. Özel nitelikli kişisel veriler, Kişisel Verilerin Korunması Kanunu'nun (KVKK) 6. maddesinde tek tek sayılmıştır. Kanunda yer alan ırk, etnik köken, siyasi düşünce, sağlık ve cinsel hayat ile ceza mahkûmiyeti gibi bu veriler, diğer verilere nazaran işçinin ayrımcılığa uğramasına neden olabilecek hassas verilerdir. Bu sebeple, kanunda ayrıca düzenlenmiştir⁹.

İş ilişkisinin kurulması aşamasında ve iş ilişkisinin devamında, işveren işçiye ait verilere ulaşır ve bu verileri çoğu zaman kanuni bir yükümlülük olarak işler. İş ilişkisinin başından sonuna hatta sona ermesinden sonra dahi işçinin özel nitelikli kişisel verilerinin korunması gerekir. Bu iş ilişkisinde işverenin işçiyi gözetme borcunun yanında işçinin kişilik hakkının korunması bakımından da zorunludur. İşverenin işçinin kişisel verilerini koruması borcu hem uluslararası hem de ulusal hukukta çeşitli hükümlerde korunmaktadır¹⁰.

İşçinin kişisel verilerinin korunması bakımından, Türk Borçlar Kanunu'ndaki (TBK) hizmet sözleşmesi ve Türk Medeni Kanunu'nun (TMK) kişilik haklarını koruyan hükümleri bu çerçevede göz önüne alınmalıdır. Ayrıca, 6698 sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu'nun ilgili hükümlerinin özellikle dikkate alınması gerekir. İşçinin özel nitelikli kişisel verilerinin hukuka veya kanuna aykırı olarak işlenmesinden bir zarar meydana geldiğinde işveren bu zararı gidermekle yükümlü olacaktır¹¹.

1. ÖZEL HAYAT VE GİZLİLİĞİ

Yaradılışı gereği toplumsal bir varlık olan insan, tarih boyunca hep toplum içinde var olmuştur. Toplumda var olmasının gereği olarak insanın hem toplumsal hayatı hem de bunun yanında, toplumdan ayrı olarak kendine özgü bir hayatı olmaktadır¹².2 Dolayısıyla insanın birey olarak kişiliğinin yansımaları olan yaşam alanı içerisinde özel yaşamı da bulunmaktadır. İnsan; bir taraftan herkese açık olan toplumda bulunma duyusuna ve diğer taraftan da toplumdan uzak, kendine ait, özel ve gizli alanında yaşama arzusuna sahiptir¹³.

Özel hayat, kişinin, başkalarının gözü önünde olmayan, kamuya kapalı olan, herkesten gizlediği hayatıdır. Özel hayat, insanın kişiliğine saygı gösterilme, rahat bırakılmayı isteme, kendi hayatını istemediği ve benimsemediği şekilde kamuya aktarılmadan devam ettirebilmeyi isteme hakkıdır. Özel yaşam alanı, kişinin hayatının yakınları (ailesi, arkadaşları, dostları v.b.) bilinen, onlarla paylaşılan etkinlik ve davranışları kapsayan kesittir¹⁴. Özel hayatın yanı sıra, özel hayatın bir parçası olan kişinin gizli hayat alanı vardır. Gizli alan kişinin kimseyle paylaşmadığı, kişinin kendisiyle baş başa kaldığı, sır, gizli duygu ve düşünce alanıdır¹⁵.

⁹ Özer, Deniz, s. 356.

¹⁰ Özer, Deniz, s. 356 vd.

¹¹ Özer, Deniz, s. 356 vd.

¹² Hafizoğulları, Zeki, Özen, Muharrem, Özel Hayata ve Hayatın Gizli Alanına Karşı Suçlar, Ankara Barosu Dergisi, Y. 67, S. 4, 2009, s. 9.

¹³ Akgül, s. 19.

¹⁴ Kanmaz, Fatih, Özel Hayata Karşı Suçlar, Ankara 2015, s. 127.

¹⁵ Çelik, s. 392.

Günümüzde devletler, kişilerin özel hayatlarıyla ilgili çok sayıda bilgiye sahiptirler. Bu bilgilerin başkasının eline geçme ihtimali kişilerin özel hayatına müdahaleyi oluşturmaktadır ki işte gizlilik, özel hayatın ve dolayısıyla bunun kapsadığı kişiliğin korunmasının bir aracını oluşturmaktadır¹⁶. Hangi şekilde olursa olsun, bir kimsenin gizli alanına girilip müdahale edilmesi, özel hayatın gizliliğinin ihlalini oluşturur.⁸ Yani özel hayat hakkı, herkesin kendisi, ailesi ve mesleğiyle alakalı olup başkalarının öğrenilmesini istemediği bilgilerin gizliliğini içeren; kişilerin üzeri, eşyası ya da iletişimi v.b. ile ilgili olarak, herkese karşı ileri sürülebilir anayasal olarak güvenceye alınmış mutlak bir haktır. Dolayısıyla hukuk devleti olmanın bir gereği olarak devlet, onur sahibi insanların kişiliğini geliştirebileceği bir alan olan özel hayatı ve gizliliğini tanımak ve korumakla yükümlüdür¹⁷.

2. ÖZEL HAYATIN GİZLİLİĞİ İLE KİŞİSEL VERİLERİN İLİŞKİSİ

Kişisel verilerin korunması hakkı, özel hayatın gizliliği ve korunması hakkının en iyi biçimde değiştirilmesi olarak kabul edilip, çoğu ülkede kişisel verilerle bağlantı kurulmadan, yani kişisel verileri teğet geçerek özel hayatın gizliliği hakkının tanımlanamadığı, mutlaka kişisel verilere dokunulduğu görülmüştür. Bu bağlantı; kişisel verilerin korunmasının özel hayatın gizliliği hakkının kendine has özelliklerini içinde barındıran bir türü olması, biçiminde ortaya konulmuştur.²⁴ Resmi makamların kişiler hakkında özel hayat alanına giren resmi nüfus sayımı, polisin aldığı parmak izi veya fotoğraf, tıbbi bilgilerin tutulması gibi rızası hilafına bilgileri toplaması özel hayat çerçevesinde değerlendirilmektedir¹⁸.

Ülkelerin normatif düzenlemelerine baktığımızda da kişisel verilerle ilgili normların özel hayatın gizliliği başlığı altında yapılması da bunun bir kanıtıdır. Keza 1982 Anayasası'nda kişisel verilerle ilgili hüküm Özel hayatla ilgili 20. Maddeye eklenerek son fıkrasında düzenlenmiştir¹⁹. Özel hayatın korunmasının her şeyden önce bu hayatın gizliliğinin korunması, resmi makamların özel hayata müdahale edememesi anlamına gelmektedir²⁰. Bu iki norm arasındaki temel ilişki kaynaklarına dayanmaktadır ki bu da özel hayat alanıdır. Tabii ki de konu kişisel olduğunda özel hayat alanının daha geniş olarak sorgulanması gerekmektedir. Bununla beraber; özel hayatın gizliliği hakkı kişisel verilere göre daha geniş kapsamlı olup, özel hayatın gizliliği kişisel verilerin korunmasını da kapsamaktadır²¹.

¹⁶ Çelik, s. 392

¹⁷ Koca, Mahmut, Üzülmöz, İlhan, Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler, 3. Baskı, Ankara 2016, s. 465.

¹⁸ Çelik, Yeşim, Özel Hayatın Gizliliğinin Yansıması Olarak Kişisel Verilerin Korunması Ve Bu Bağlamda Unutulma Hakkı, TAAD, Yıl:8, S:32, Ekim, 2017, s. 395.

¹⁹ 2010 yılında yapılan Anayasa değişikliği ile Anayasa'nın özel hayatın gizliliğini düzenleyen 20. maddesine "Herkes, kendisiyle ilgili kişisel verilerin korunmasını isteme hakkına sahiptir. Bu hak; kişinin kendisiyle ilgili kişisel veriler hakkında bilgilendirilme, bu verilere erişme, bunların düzeltilmesini veya silinmesini talep etme ve amaçları doğrultusunda kullanılıp kullanılmadığını öğrenmeyi de kapsar. Kişisel veriler, ancak kanunda öngörülen hallerde veya kişinin açık rızasıyla işlenebilir. Kişisel verilerin korunmasına ilişkin esas ve usuller kanunla düzenlenir" şeklinde bir fıkra eklenmiştir.

²⁰ Çelik, s. 395.

²¹ Akgül, Aydın, Danıştay Kararları Işığında Kişisel Sağlık Verilerinin Korunması, Danıştay Dergisi, Y. 2013, S: 133, s. 21-45. (Akgül, Sağlık Verileri).

3. TÜRK HUKUKUNDA KİŞİSEL VERİ KAVRAMI

Türk Hukukunda kişisel veri kavramına verilen önem, son dönemde fazlasıyla artmış, bu alanda yapılan çalışmalara hız verilmiştir. 6698 sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu ile bağımsız bir düzenlemeye kavuşan kişisel veriler, Türk Hukukunda çeşitli yasal düzenlemelerde de yer almaktadır. Kişisel veri kavramının kapsamına hangi verilerin gireceği ancak kişisel verilerin tanımlanması ile mümkün olmaktadır. Koruma kapsamının belirlenebilmesi açısından da kişisel verilerin hukuki niteliğinin belirlenmesi gerekmektedir. Bu nedenle bu başlık altında kişisel veri tanımı ve hukuki niteliği üzerinde durularak kavram somutlaştırılmaya çalışılacaktır. Buna ek olarak yukarıda sözü edilen yasal düzenlemelere de kısaca değinilecektir²².

3.1. Tanımsal Olarak Kişisel Veri

Kişisel veri, KVKK “Tanımlar” başlıklı 3. maddesinde “Kimliği belirli veya belirlenebilir gerçek kişiye ilişkin her türlü bilgiyi ifade eder” şeklinde tanımlanmıştır. Bu tanımdan yola çıkarak, bir verinin kişisel veri olması için üç unsurun gerektiği sonucuna ulaşılabılır. Öncelikle bir veri, bir kişi ve bu kişi ve veri arasında bağlantı olmalıdır. Veri, bilgi, enformasyon anlamında kullanılmaktadır. Kişi ise gerçek kişileri ifade eder. KVKK, tüzel kişileri koruma kapsamı dışında bırakmıştır. Veri ile kişi arasındaki bağlantı ise ilgili veriden ilgili kişiye ulaşılabilmesini ifade eder. Bu çerçevede, bir veriden kişiye ulaşamaz ise o veri kişisel veri olarak kabul değerlendirilemez.

Aynı maddede ilgili kişi, kişisel verisi işlenen gerçek kişi olarak tanımlanmıştır. İş ilişkisinde ilgili kişi, işçi olarak kabul edilecektir. Veri sorumlusu ise kişisel verilerin işleme amaçlarını ve vasıtalarını belirleyen, veri kayıt sisteminin kurulmasından ve yönetilmesinden sorumlu olan gerçek veya tüzel kişi olarak tanımlanmıştır. Bu çerçevede iş ilişkisinde veri sorumlusu işverendir. İşverenin kamu veya özel tüzelkişi olması, veri sorumlusu sıfatını kazanması bakımından bir fark yaratmaz. Veri sorumlusu işverenin tüzelkişi olması halinde, hukuki sorumluluk tüzel kişinin şahsında doğacaktır. Özel nitelikli kişisel veriler 6698 sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu m. 6’da tek tek sayılmıştır. KVKK m. 6’ya göre özel nitelikli kişisel veriler, ilgili kişinin ırkı, etnik kökeni, siyasi düşüncesi, felsefi inancı, dini, mezhebi veya diğer inançları, kılık ve kıyafeti, dernek, vakıf ya da sendika üyeliği, sağlığı, cinsel hayatı, ceza mahkûmiyeti ve güvenlik tedbirleriyle ilgili verileri ile biyometrik ve genetik verileridir. Bu veriler, diğer verilerden farklı olarak kişilerin ayrımcılığa uğramasına veya dışlanmasına sebep olabilecek hassasiyettedir²³. Kişisel Verileri Koruma Kurumu’na göre, özel nitelikli kişisel verilerin kanunda sınırlı sayıldığı ve kıyas ile genişletilemez.

²² Belge, Ayşe, Merve, Özellikle Kişisel Verilerin Korunması Kanunu Çerçevesinde İşçilerin Kişisel Verilerinin İhlali ve Korunması yolları, D.E.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi, (Prof. Dr. Şeref ERTAŞ’a Armağan), C. 19, Özel Sayı-2017, s. 1027-1028.

²³ Kaya, Cemil, Avrupa Birliği Veri Koruma Direktifi Ekseninde Hassas (Kişisel) Veriler ve İşlenmesi, İÜHFİM, C. LXIX, S. 1-2, s. 317-334.

Kişisel verilerin işlenmesi ise KVKK m. 3'te kişisel verilerin elde edilmesi, kaydedilmesi, depolanması, muhafaza edilmesi, değiştirilmesi, yeniden düzenlenmesi, açıklanması, aktarılması, devralınması, elde edilebilir²⁴ hâle getirilmesi, sınıflandırılması ya da kullanılmasının engellenmesi gibi veriler üzerinde gerçekleştirilen her türlü işlem şeklinde tanımlanmıştır. Bu tanıma göre, işverenin işçinin adı, mesleği, daha önceki iş başvuruları ve işleri, referansları, yıllık izin kayıtları, disiplin cezaları, iş kazası kayıtları, medeni hali, banka hesabı, adli sicil kaydı, sağlık raporu gibi bilgilerini elde etmesi, bunları dosyalaması, kullanması gibi ger türlü işlemi, işçinin kişisel verilerini işleme anlamına gelir²⁵.

3.2. Kişisel Verilerin İşlenmesinde Hâkim Olan Kurallar

Kişisel Verilerin Korunması Kanunu'nda kişisel verilerin işlenmesine ilişkin ilkelere yer verilmiştir. KVKK'nun 4. maddesinde yer alan bu ilkelere göre kişisel veriler, hukuka ve dürüstlük kurallarına uygun, doğru ve gerektiğinde güncel, belirli, açık ve meşru amaçlar için, işlendikleri amaçla bağlantılı, sınırlı ve ölçülü olarak ve ilgili mevzuatta öngörülen veya işlendikleri amaç için gerekli olan süre kadar muhafaza edilmelidir. İşçinin kişisel verileri işlenirken, kişisel verilerin işlenmesine hâkim olan ilkeler gözetilmelidir²⁶. Bu bağlamda, öncelikle verileri elde etme yöntemi olmak üzere işleme faaliyetleri dürüstlük kurallarına uygun ve şeffaf olmalıdır²⁷. Örneğin işçi, şeffaflık ilkesi sayesinde hangi kişisel verilerinin ne amaçla işleneceğini bilebilmelidir. İlgili kişinin bilgi talep etme hakkına paralel olarak, işçinin işverenden kişisel verilerinin işlenip işlenmediği veya bu verilerin güncelliğini kontrol etme hakkına sahip olduğu söylenebilir²⁸. Bu hakların bir sonucu olarak, işlenen kişisel verilerin düzeltilmesini, silinmesi ve üçüncü kişiler ile paylaşılmışsa buna ilişkin bilgi talep hakkı mevcuttur. Bu kapsamda, işçinin kişisel verilerinin hukuka ve dürüstlük kurallarıyla çelişmeyecek şekilde elde edilmesi önemlidir. İşçinin kişisel verinin işlendiği yönünde aydınlatılması, gerekmeyen verilerinin elde edilmemesi ve işleme faaliyetlerinin yasal sınırlar içerisinde kalması bu ilkeye paralel olacaktır²⁹.

İşçiye kişisel verilerinin işlendiğinin bildirilmesi, kişisel verilerin hukuka uygun olarak işlenmesi için gerekli bir koşuldur. Bilgilendirme yapılmadan işçinin kişisel verilerinin işlenmesi, işçinin takip edilmesi veya elektronik olarak gözetlenmesi, işçinin kişilik haklarını ihlal edecektir. Nitekim İş Sağlığı ve Güvenliği Hizmetleri Yönetmeliği 6. maddesine göre, işçiler kendi verilerinin kullanımı hakkında bilgilendirilmelidir. İşverenin, işçinin verilerini toplarken bu verileri ne amaçla, ne kadar süreyle, hangi güvenlik tedbirlerini alarak saklayacağını ve kim ile ne şekilde paylaşacağını bildirmesi gerekir. İkinci olarak,

²⁴ Kişisel Verileri Koruma Kurumu, Özel Nitelikli Kişisel Verilerin İşlenme Şartları, s.2, <https://kvkk.gov.tr/SharedFolderServer/CMSFiles/fae2e7c8-f24f-457f-a71d-2d5ed599cf15.pdf>, (ET: 17.08.2020)

²⁵ Özer, Deniz, Miray, işçilerin Özel Nitelikli Kişisel Verilerinin Korunması ve Bundan Doğan Sorumluluk, TAAD, Yıl: 12, S: 45, Ocak 2021, s. 360.

²⁶ Özer, Deniz, s.360.

²⁷ Sevimli Ahmet, Veri Koruma İlkeleri Işığında Türk Borçlar Kanunu Madde 419, Sicil İş Hukuku Dergisi, S. 24, 2011, s. 128.

²⁸ Uncular, Selen, İş İlişkinde İşçinin Kişisel Verilerinin Korunması, Ankara 2014,65.

²⁹ Yücedağ, Nafiye, Kişisel Verilerin Korunması Kanunu Kapsamında Genel İlkeler, Kişisel Verileri Koruma Dergisi, 1 (1), 2019,s.49.

verilerin doğru ve güncel olması gerekir. İşçinin, asgari geçim indirimi belirlenirken çocuk sayısının doğru yazılması işçinin gelirini belirleyecektir³⁰.

Aksine bir işleme faaliyeti özellikle işçi yönünden olumsuz sonuçlar doğurabilir. Örneğin işçi evli ve çocuklu iken verilerinin yanlışlıkla bekâr olarak işlenmesi onun çocuk yardımı almasını engelleyerek maddi zarara uğramasına neden olabilir. Bu nedenle, işçinin verilerinin doğru ve güncel olarak işlenmesi işçinin maddi ve manevi haklarını koruyacaktır. Üçüncü olarak, işleme faaliyetleri belirli, açık ve meşru amaçlar için olmalıdır. Bu ilke uyarınca, işveren ancak belirli ve yasal dayanağı olan amaçlarına ulaşmak için veri işleme-lidir. Kişisel verilerin işlenmesinde, amaç ile bağlılık ilkesine de uyulmalıdır. İşverenin işçinin kişisel verilerini işleyebilmesinin sınırı TBK m. 419'da çizilmiştir. Madde, "İşveren, işçiye ait kişisel verileri, ancak işçinin işe yatkınlığıyla ilgili veya hizmet sözleşmesinin ifası için zorunlu olduğu ölçüde kullanabilir"³¹.

Özel kanun hükümleri saklıdır." şeklindedir. Madde uyarınca, kişisel veriler, ancak işin niteliğinin gerektiği ölçüde işlenmelidir. İşin icrası için bilinmesi gerekmeyen veriler işlenmemelidir. Örneğin, şoför olarak çalışan bir kimsenin ehliyetinin bilgisi işlenebilmeli iken şoförün dini ve felsefi inançlarına ilişkin verinin işlenmemesi gerekir. Yalnızca merakını giderme ya da işçi üzerinde psikolojik baskı kurma amacıyla meşru dayanağı olamadan veri elde etmemelidir. Esasen bu ilke, keyfi uygulamaların önüne geçme amacı taşımaktadır. Dördüncü ilkeye göre, veri asrileştirmek (The data minimisation principle) ilkesi gereği veri işleyen, işleme amacını gerçekleştirmesine yetecek kadar veri kullanılmalıdır. Veri işleme amacını aşan işleme faaliyetleri hukuka aykırı olacaktır. Örneğin Danıştay, güvenlik amacıyla işe giriş çıkış yaparken parmak izi vermek istemeyen memuru haklı bulmuştur³².

Benzer şekilde, güvenlik gerekçesiyle çalışanların servislerine kameralı takip sisteminin uygulanmasını ölçülülük ilkesine aykırı bulmuştur. Danıştay, her iki olayı ölçülülük ilkesine göre değerlendirip, belirlenen amaca daha az veri ile ulaşabiliyorken daha fazla veri toplanmasını bu ilkeye aykırı kabul etmiştir. Buna ek olarak, kişisel verilerin işlenmesi amacının dışına çıkılmaması gerekir. Örneğin, iş telefon görüşmelerinin işin niteliği gereği kayıt altına alındığı çağrı merkezlerinde, iş konuşmalarının kaydı verilerin işleme amacına uygun olacak iken çalışanlarının özel telefon görüşmelerinin de kayıt altına alınması amacın dışına çıkmak olur. Son ilke, verilerin saklanma süresine ilişkindir³³.

Toplanan ve elde edilen veriler, belirlendikleri amaca veya yasal sürelerle ölçüsünde saklanmalıdır. İş ilişkisi bakımından bu sürelerin bir kısmı çeşitli mevzuat hükümlerinde belirlenmiştir. Örneğin, İş Sağlığı ve Güvenliği Hizmetleri Yönetmeliği 5. maddesine göre, işveren, işçilerin kişisel sağlık dosyalarını işçilerin işten ayrılmasından itibaren en az 10 yıl saklamak zorundadır. Asbest Yönetmeliği 20. maddesine göre işçilerin sağlık dosyalarının saklanma süresi 40 yıldır. Kısaca, bu ilkeler ışığında söylenebilir ki verilerin öncelikle dürüstlük kurallarına uygun, keyfiyetten uzak, işçinin kişilik haklarını koruma amacını gözetken biçimde elde edilmesi gerekir³⁴.

³⁰ Özer, Deniz, s.361.

³¹ Özer, Deniz, s.361-362.

³² Danıştay 5. Daire, E: 2013/5730 K: 2013/9526 T: 10.12.2013 (E.T.11.06.2023).

³³ Özer, Deniz, s.361-362.

³⁴ Özer, Deniz, s. 362-363.

4. İŞÇİLERİN ÖZEL HASSAS NİTELİKLİ KİŞİSEL VERİLERİ

Çeşitli düzenlemelerde “hassas veri (sensitive data)”, “özel nitelikli veri” veya “özel koruma gerektiren veri” olarak adlandırılan bu veriler, yapısı gereği kişilerin temel hak ve özgürlüklerini ihlal edebilecek düzeydedir. Bu nedenle özel olarak korunmaları gerekmektedir. Hukuki düzenlemelerde özel nitelikli kişisel verilerin tanımı yapılmamış, hangi tür verilerin bu kategoriye gireceği sayma yoluyla tespit edilmiştir³⁵. Özel nitelikli kişisel veriler KVKK m. 6/1’de “*Kişilerin ırkı, etnik kökeni, siyasi düşüncesi, felsefi inancı, dini, mezhebi veya diğer inançları, kılık ve kıyafeti, dernek, vakıf ya da sendika üyeliği, sağlığı, cinsel hayatı, ceza mahkûmiyeti ve güvenlik tedbirleriyle ilgili verileri ile biyometrik ve genetik verileri*” olarak sayılmıştır. İlgili hüküm incelendiğinde hassas verilerin sınırlı sayma yoluyla belirlendiği görülmektedir³⁶.

Bu sebeple KVKK m. 6’da yazmayan bir kişisel veri, özel nitelikli kişisel veri kategorisine dahil edilemez. Burada sayılmayan her türlü veri özel nitelikli olmayan (genel nitelikli) kişisel veri sayılacaktır. Kanuna göre özel nitelikli sayılan veriler incelendiğinde bu verilerin yapısı gereği hassas olduğu görülecektir. Bu verilerin hassaslığı veri sahibi dışındaki kişilerin bilgi sahibi olması durumunda ilgili kişinin zarar görme, dışlanma ya da ayrımcılığa maruz kalma ihtimalinden kaynaklanmaktadır. Bu husus KVKK m. 6 gerekçesinde “*Bu verilerin, başkaları tarafından öğrenildiği takdirde ilgili kişinin mağdur olabilemesine veya ayrımcılığa maruz kalabilmesine neden olabilecek nitelikte veriler olmaları dikkate alınmakta, bu sebeple bu tür veriler özel nitelikli (hassas) veri olarak kabul edilmektedir.*” şeklinde ifade edilmiştir³⁷.

Tüm bu nedenlerle de kanun koyucu KVKK m. 6’da özel nitelikteki kişisel verilerin işleme şartlarını diğer kişisel veri işleme şartlarından (KVKK m. 5) ayrı olarak düzenlemiştir. Bu husus kişisel verilerin işleme şartları başlığında ayrıntılı olarak incelenecektir. Kişinin uçak bileti alırken belirttiği, dini inancını gösteren yemek seçimi bilgisi hassas veriye örnek olarak verilebilir³⁸. Kişiyle ilgili din veya mezhep bilgileri doğası gereği hassastır. Misalen ceza mahkûmiyetine ilişkin veriler, kişinin işe giriş aşamasında sonucu etkileyebilecektir³⁸.

Zira bu veri, narin bir veridir. Bu veriye müdahale edilmesi, işlenmesi kişinin haksızlığa uğramasına sebep olabilir. Bu nedenle ceza mahkûmiyetine ve güvenlik tedbirlerine ilişkin veriler, hassas kişisel veri sayılmıştır. Keza kişinin sağlığı⁶³ ve cinsel hayatı ile ilgili bilgiler çok narindir. Bu bilgilerin 3. kişiler tarafından bilinmesi kişi açısından olumsuz sonuçlar doğurabilir. Bu verilerin genel nitelikteki verilerle aynı koruma değerine tabi tutulması mantık kurallarıyla bağdaşmamaktadır. Hassas veriler KVKK’da sayılmakla birlikte, sayılan verilerin tanımına yer verilmemiştir.

³⁵ Aksoy, Hüseyin Can, Medeni Hukuk ve Özellikle Kişilik Hakkı Yönünden Kişisel Verilerin Korunması, Ankara, 2010, s.30.

³⁶ Aksoy, Kişisel Veri, s. 32.

³⁷ Özkan, Oğulcan, Kişisel Verilerin Korunması, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Hukuk Anabilim Dalı, Ankara, 2020, s. 23.

³⁸ Özkan, s. 23.

Bu nedenle özellikle sağlık verileri, genetik ve biyometrik veriler gibi teknik anlamı olan verilerin tanımlarının yapılması gerekmektedir. Zira bir verinin hassas veri kategorisinde olup olmadığını belirleyebilmek için hassas veri türlerinin tam olarak açıklığa kavuşturulması gereklidir³⁹.GDPR'(General Data Protection Regulation=Genel Veri Koruma Yönetmeliği)'a göre kişisel sağlık verisi (data concerning health), kişinin fiziksel veya ruhsal sağlığıyla ilgili her türlü bilgidir⁴⁰.

“Kişisel Sağlık Verileri Hakkında Yönetmelik”65 kişisel sağlık verisini tanımlamıştır. Buna göre, “Kişisel sağlık verisi, kimliği belirli veya belirlenebilir gerçek kişinin fiziksel ve ruhsal sağlığına ilişkin her türlü bilgi ile kişiye sunulan sağlık hizmetleriyle ilgili bilgileri ifade eder.” Genetik veri (genetic data), “Gerçek kişinin fizyolojisi ya da sağlığı hakkında benzersiz bilgi veren ve özellikle söz konusu kişiden alınan bir biyolojik numunenin analizinden kaynaklanan ve söz konusu kişinin kalıtsal özellikleri ile ilgili kişisel verilerdir.”⁴¹ Biyometrik veri (biometric data) ise “Gerçek kişinin fiziksel, fizyolojik veya davranışsal özelliklerine ilişkin olan, yüz görüntüleri gibi gerçek kişinin benzersiz olarak tanınmasını sağlayan, özel teknik işlemeyen kaynaklanan kişisel verilerdir.”⁴²

5. İŞÇİNİN KİŞİSEL VERİLERİNİN İŞLENMESİNDE HUKUKA UYGUNLUK DURUMU

İşçinin kişisel verilerinin işlenmesinde hukuka uygunluk nedenlerinin başında işçinin rızası gelir. İşçi, kendi özgür iradesiyle geçerli bir rıza beyanında bulunursa, işleme hukuka uygun olur. Burada, tartışılacak olan bir konu, işçiye bağımlı olan ve işini kaybetme ihtimali olan bir işçinin rızasının özgür iradesiyle verildiğini kabul etmek noktasında olabilir. Doktrinde, işçinin rıza beyanını verirken işini kaybetme korkusu ile hür olamayacağını ve bu sebeple somut olaya göre geçersiz rıza hallerinin mümkün olduğu belirtilmektedir⁴³.

İşçinin kişisel verilerinin işlenmesinde bir diğer hukuka uygunluk nedeni “üstün yarar ilkesi”dir. İşçi, işveren veya üçüncü kişilerin üstün yararlarının korunması için işçinin kişisel verilerin işlenmesi gerekebilir²⁶. Bu duruma daha çok iş sağlığı ve güvenliği konularında rastlanır. İşçinin bulaşıcı hastalık taşıması gibi bir durumda, diğer işçilerin sağlığının korunması adına işçinin sağlık kayıtlarının işlenmesi hukuka uygun olur. Burada yer gelmişken COVID-19 salgınının etkisinden bahsetmek gerekir⁴⁴.

Dünya çapında yaşanan bu pandemi, elbette üstün yarar ilkesi çerçevesinde ele alınmalıdır ancak bir yandan da kişisel verilerin işlenmesine yönelik ilkeler gözetilmelidir. Kişisel Verileri Koruma Kurumu 27.3.2020 tarihinde yayınladığı kamuoyu duyurusunda, Covid-19 ile mücadele sürecinde gizlilik ve veri işleme faaliyetlerinin asgari düzeyde tu-

³⁹ Kaya, Cemil, “Avrupa Birliği Veri Koruma Direktifi Ekseninde Hassas (Kişisel) Veriler ve İşlenmesi”, İÜHFİM, 2011, C. 69, S. 1-2, s. 322.

⁴⁰ Özkan, s. 24.

⁴¹ Özkan, s. 24.

⁴² Özkan, s. 24.

⁴³ Özer, Deniz, s. 364.

⁴⁴ Özer, Deniz, s. 364-365.

tulması gerektiğini vurgulamıştır. İşçinin hastalığa yakalanması veya bu riski taşımasının işverene bildirilmesi gerekir. İşveren, bu kapsamda hastalık riski taşıyan ya da etrafında hasta birisi olan işçinin sağlık verisini işlemek zorundadır⁴⁵.

İşveren, kendisine bu şekilde bir bildirim yapılması halinde derhal gerekli önlemleri almalıdır. Ancak bunu yaparken, işçinin kişilik haklarını da düşünmelidir. Örneğin, bir işçide virüs tespit edilirse, olabildiğince işçinin kimliği ifşa edilmeden önlem alınmalıdır. Bu bağlamda, işçinin ismi diğer işçilere bildirilmeden fiyasyon çalışması yapılmalı ve son çare olarak işçinin ismi ve sağlık bilgisi diğer işçiler ile paylaşılmalıdır. Başka bir hukuka uygunluk nedeni ise sözleşmeden doğar. İşçi ve işveren arasındaki sözleşmenin ifasından dolayı işçinin kişisel verilerini işlemesi zorunlu hale gelebilir. Burada önemli olan husus, sözleşmenin şartlarını belirleyen işveren tarafının, daha fazla veri elde etme amacıyla sözleşme hükümlerini düzenlememesidir⁴⁶.

İşveren tarafının da sözleşme hazırlar iken verilerin işlenmesine ilişkin ilkeleri göz önüne alması gerekir. Son olarak, işçinin birtakım haklar elde etmesi veya mevcut haklarını koruması için de işçinin kişisel verilerinin işlenmesi hukuka uygunluk sebebidir. Örneğin, çocuk yardımı alabilmesi için işçinin medeni hal ve çocuk sayısı ile çocuklarının yaşlarına dair verilerin işlenmesi, dil tazminatı alabilmesi için dil bilgisinin veya dil sınavının sonuçlarının işlenmesi, engellilik halinin belirlenmesi ve buna bağlı hak kazanımları için sağlık ve engel raporunun işlenmesi hallerinde bu işlemler hukuka uygun olur. Bunun dışında belirtmek gerekir ki işçinin ve işverenin kişisel verilerin işlenmesinden dolayı sahip olduğu haklar ve yükümlülükler Kişisel Verilerin Korunması Kanunu uyarınca saklıdır⁴⁷. Sonuç olarak, işçinin kişisel verilerinin yukarıda sayılan hukuka uygunluk nedenleri uyarınca işlenmesi halinde hukuka aykırılık oluşmaz⁴⁸.

5.1. İşverenin İşçinin Kişisel Verilerini İşlemesinin Önemi ve Gerekliği

İş Hukukunda, işveren hem iş sözleşmesi kurulmadan önce hem de sözleşme kurulduktan ve hatta sona erdikten sonra çeşitli sebeplerle işçinin kişisel verilerini işlemeye ihtiyaç duyar. Bu sebepler şu şekilde açıklanabilir. İşçinin kişisel verilerinin işlenmesindeki sebeplerin başında yasal yükümlülükler gelir. Çeşitli kanun hükümlerine göre, işverenin işçinin bazı kişisel verilerini işlemesi gerekir. Bunlardan biri, İş Kanunu'nun 75. maddesidir⁴⁹.

Anılan madde, "İşveren çalıştırdığı her işçi için bir özlük dosyası düzenler. İşveren bu dosyada, işçinin kimlik bilgilerinin yanında, bu Kanun ve diğer kanunlar uyarınca düzenlemek zorunda olduğu her türlü belge ve kayıtları saklamak ve bunları istendiği zaman yetkili memur ve mercilere göstermek zorundadır. İşveren, işçi hakkında edindiği bilgileri

⁴⁵ Özer, Deniz, s.364-365.

⁴⁶ Beytar, Erbil, İşçinin Kişiliğinin Ve Kişisel Verilerinin Korunması, XII Levha, İstanbul 2017, s. 158.

⁴⁷ Bozkurt Gümrükçüoğlu, Yeliz, İş İlişkisinde İşçinin Kişisel Verilerinin Korunmasına İlişkin Sorunlar Ve Kişisel Verilerin Korunması Kanunu, İş Hukukunda Yeni Yaklaşımlar, Beta, 2017, s. 66 vd.

⁴⁸ Özer, Deniz, s.365.

⁴⁹ Özer, Deniz, s.365.

dürüstlük kuralları ve hukuka uygun olarak kullanmak ve gizli kalmasında işçinin haklı çıkarı bulunan bilgileri açıklamamakla yükümlüdür.” şeklindedir. Bu madde ile görüldüğü gibi kanun koyucu işverene, işçinin kişisel verilerini içeren bir özlük dosyası oluşturma zorunluluğu öngörmüştür. Özlük dosyası oluşturma, işçiye ait bilgilerin sistemli olarak saklanmasını ve kaydedilmesini gerektirir ki bu saklanana verilerin güvenliği aynı zamanda işverenin sır saklama yükümlülüğünün de bir parçasını oluşturur⁵⁰.

İşverenin özlük dosyası oluşturmada ve bu bilgileri kullanmada dürüstlük kuralına uyması beklenir⁵¹. Ayrıca, İK m. 28. işverene, çalışma belgesi düzenleme yükümlülüğü getirmiştir. İşveren, kanuni bir yükümlülük olarak, doğru bir şekilde işçiye ait kişisel verileri bu belgede işlemek zorundadır. İşverenin çalışma belgesi düzenleme yükümlülüğünü yerine getirebilmesi için işçinin kişisel verilerini işlemesi gerekir. Benzer düzenleme, TBK m. 426’da mevcuttur. Her iki kanuni düzenlemede adı geçen çalışma belgesi, işçinin kişisel verisidir. Belgenin hazırlanıp yazılı hale getirilmesi ise veri işleme faaliyetidir.

Bu sebeple, işverenin bu belgeyi hazırlarken işleme ilkelerine uygun olarak verilerin doğruluğu ve güncelliğini kontrol etmesi gerekir. Bunun yanında, işverenin İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu⁵² gereği de işçinin kişisel verilerini elde etmesi gerekir. İSGK m. 14’e göre işveren, bütün iş kazalarının ve meslek hastalıklarının kaydını tutar; gerekli incelemeleri yaparak bunlar ile ilgili raporları düzenler. Ayrıca İSGK m. 15’e göre, çalışanların işe girişlerinde, iş değişikliğinde, iş kazası, meslek hastalığı veya sağlık nedeniyle tekrarlanan işten uzaklaşmalarından sonra işe dönüşlerinde ve Bakanlıkça belirlenen düzenli aralıklarla sağlık muayenelerinin yapılmasını sağlamak zorundadır. İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu’nun işverene yüklediği bu kayıt ve bildirim yükümlülüğü, aslında işçinin sağlığına ilişkin özel nitelikli kişisel verilerine ilişkindir. Bir diğer örnek ise Zorunlu İlköğretim Çağı Dışında Kalmış Okuma Yazma Bilmeyen Vatandaşların, Okur - Yazar Duruma Getirilmesi veya Bunlara İlkokul Düzeyinde Eğitim - Öğretim Yaptırılması Hakkında Kanun’un 6. maddesidir⁵³.

Anılan madde, “İşverenler işyerlerinde çalışan okuma - yazma bilmeyen işçilerin iş ve ikametgâh adreslerini, Kanunun yürürlüğe girmesinden itibaren üç ay içinde milli eğitim müdürlüklerine bildirmek zorundadır.” şeklindedir⁵⁴. Aynı Kanun, zorunlu ilköğretim çağı dışında kalan kişileri 14 yaşını bitiren kişiler olarak tanımlamıştır. Dolayısıyla, işyerinde 14-18 yaş arasında yarı zamanlı olarak çalışan bir çocuk dahi olsa, yasal temsilcisinin rızası olmadan, kanuni yükümlülük olarak işveren milli eğitim müdürlüğüne işçinin bilgisini göndermek zorundadır⁵⁵. İşverenin işçiyi gözetme borcu kapsamında, işçiyi korumak adına birtakım verileri işlemesi gerekebilir. Örneğin, engeli olan işçi için uygun çalışma düzeni hazırlamak işverenin işçiye karşı borcudur⁵⁶.

⁵⁰ Manav, A. Eda, İş İlişkisinde İşçinin Kişisel Verilerinin Korunması, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. XIX, 2015, S. 2, s. 106.

⁵¹ Velioglu, Azize, Sosyal Medya Üzerinde İşçinin Kişisel Verilerinin Korunması, T.C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Hukuk Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2019, s. 63.

⁵² 6331 sayılı Kanun, Resmi Gazete Tarih: 30.6.2012 Sayı: 28339.

⁵³ Özer, Deniz, s.366.

⁵⁴ 2841 sayılı Kanun, Resmi Gazete Tarih: 18/6/1983 Sayı: 18081.

⁵⁵ Özer, Deniz, s.366.

⁵⁶ Özer, Deniz, s.367.

Dolayısıyla, işyerinde iş güvenliğini ve engelli işçiye sağlık durumuna uygun çalışma ortamı sağlamak adına işçinin sağlık verilerine veya engel durumuna ilişkin bilgi ve belgelere sahip olması gerekir. İşveren sözleşmeden doğan edimlerini yerine getirmek için işçinin kişisel verilerini işlemeye ihtiyaç duyar. En doğal örneği, işverenin işçiye maaş ödemesi için işçinin banka ve kimlik bilgilerini ya da işyerine ulaşım servisi sağlaması için işçinin açık adresini öğrenmesidir. İşçinin sendika üyeliği gibi özel nitelikli kişisel verilerinin de işverenin sözleşmesel sorumluluğu kapsamında işveren tarafından işlenmesi gerekir⁵⁷. İşveren, işçinin işe uygunluğunu belirlemek için de birtakım kişisel verilere ihtiyaç duyar.

Bu durum özellikle, işe alım sürecinde gündeme gelir⁵⁸. İşverenin, aradığı kriterlere uygun işçiyi belirlemek için aday işçilerin mesleki deneyimleri, eğitim bilgileri, kimlik numarası⁵⁹, cinsiyeti, yaşı, medeni hali ve cezai mahkûmiyeti gibi kişisel verileri elde etmesi gerekebilir. Bu amaçla, iş sözleşmesi kurulmadan önce, işe alım sürecinde, işveren işçinin ismi, eğitim seviyesi, yaşı ve hatta bazı işler bakımından sağlık bilgileri gibi verilerini toplar⁶⁰. İşçinin kişilik haklarının korunması kapsamında birtakım soruların sorulmaması gerektiği, sorulsa dahi bunların işçi tarafından cevaplanmamasının mümkün olduğu ileri sürülmektedir.

Nitekim hukuki ve ekonomik olarak üstün taraf olan işverenin, işçiye gereksiz ve özel hayata müdahale edebilen konular hakkında soru sormasına iş hayatında oldukça sık rastlanır. İşçinin kişilik hakkını ihlal edebilecek konulardan bir tanesi, işçiye sevgilisi olup olmadığı veya evlenmeyi düşünüp düşünmediğinin sorulmasıdır. Evlenme hakkı, kişinin kendisine sıkı sıkıya bağlı haklarından biridir ve bunun sorgulanması kişilik haklarını ihlal eder⁶¹. İşçinin evlenmek konusundaki soruya cevap vermemesi veya işi kaybetme korkusuyla yanlış cevap vermesi doktrindeki görüşlere göre tazminat sorumluluğuna yol açmaz. İşverenin, evli olan bir kişiye hamileliği düşünüp düşünmediğini sorması da aynı şekilde özel hayatın gizliliği ve kişilik hakkının ihlali olur.

Nitekim Alman Federal Mahkemesi ve Avrupa Adalet Divanı, geçmişte verdiği bir kararında kadın işçilere hamilelik planı olup olmadığının sorulmasının ayrımcılık yasağının ihlali olduğuna kanaat getirmiştir. Hamileliğe ilişkin sorular, Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi m. 11, İş ve Meslek Bakımından Ayrımcılık Hakkındaki 111 sayılı Uluslararası Çalışma Sözleşmesi m. 1, İşe Girme, Mesleki Eğitim, Terfi ve Çalışma Koşulları Konusunda Kadın ve Erkeğe Eşit İşlem Hakkındaki 76/207/EEC sayılı Yönerge m. 1 ve m. 3/1-a hükümleri kapsamında cinsiyet ayrımcılığı oluşturur⁶².

⁵⁷ Uncular, Selen, İş İlişkisinde İşçinin Kişisel Verilerinin Korunması, Seçkin, 2014, s. 51.

⁵⁸ Gürsel, İlke, İşçinin Kişisel Verilerinin Korunması Hakkı, Adalet Yayınları, 2016, s. 280 vd.

⁵⁹ Gürsel'e göre, kimlik numarası kişi hakkında diğer bilgilerin de elde edilmesini kolaylaştırdığı için yalnızca işe kabul edilen işçiden talep edilmelidir. Gürsel, s. 291.

⁶⁰ İşçi, işe alım sürecinde işverenin işin niteliğine uygun sorduğu soruları doğru cevaplamak ve onu yanıltmaması gerekir. Zira aksi halde, işçinin tazminat sorumluluğu veya iş akdinin feshi durumu meydana gelebilir. Bunun yanında, işin niteliğine uygun olmayan soruları da cevaplaması gerekmez. Manav, s. 114, Baytar, s. 163 vd, Bozkurt, Gümrükçü oğlu, s. 75; Gürsel, s. 285.

⁶¹ Özer, Deniz, s.368.

⁶² Özer, Deniz, s.367.

Bunun yanında, medeni hali ve çocuk sayısına ilişkin sorular, gerek yasal yükümlülükler gerekse işin niteliğine uygunluk açısından dürüstlük kurallarına uygun olduğu ölçüde sorulabilir. İşverenin, işçiye daha önceki işinde ne kadar maaş aldığı ilgili soru sorup sormayacağı tartışmalıdır. Genel kanıya göre, ücret konusunda, işçinin bu soruyu yanıtlaması veya pazarlık amacıyla yüksek bir ücret söylemesi, eski ücreti yeni iş sözleşmesinin kurulmasında esaslı unsur değilse, işvereni yanıltma olarak kabul edilmemelidir⁶³. Bazı işler bakımından işçinin kişisel verilerinin işlenmesi, işin niteliği gereği söz konusu olabilir. Örneğin işveren, işin niteliği gereği iş ilişkisinin devamında işçiye elektronik yöntemler ile gözetleme ihtiyacı duyabilir. İşçinin ses kaydı, görüntüsü veya aracının takibi işverenin menfaati ve işin niteliği gereğidir. Örneğin, market veya mağaza gibi işyerlerinde hem müşteriler hem de ürünlerin güvenliğinin sağlanması ve hırsızlığın önlenmesi amacıyla kamera ile gözetlemenin sürekli olmasının da mümkün olabilir. Bazı işlerde, işin niteliği veya verilerin hizmet kalitesi ve güvenliğini sağlamak adına işçinin kişisel verilerinin kayıt altına alınması gerekebilir⁶⁴.

Bu amaçla, işyerinin bazı noktalarına kamera veya ses kayıt cihazı yerleştirebilir. Örneğin, hizmet kalitesini ölçmek amacıyla işçilerin telefon görüşmeleri kayıt altına alınabilir, araçların ve şoförlerin güvenliği, rota takibi ve yol yardımı için araçlar GPS ile takip edilebilir⁴². Burada önemli olan işçinin bilgilendirilmesidir. İşçi, işverenin kendisini elektronik yollar ile izlediğini ve bazı bilgilerini kaydettiğini bilmelidir⁶⁵. Aksi halde, işçinin bilgisi olmadan yapılan inceleme sonucu elde edilen veriler, kişisel verilerin hukuka aykırı işlenmesi sonucunu doğurur. Bazı işverenler, işçilerin performansını ölçmek, işyerinin güvenliği gibi sebepler ile işçiye iş amaçlı verilen elektronik posta ve bilgisayardan ziyaret edilen internet sayfalarını kaydedebilir. Bu, öncelikle, işyerinin ve işe ait bilgilerin güvenliği için gereklidir⁶⁶.

Zira işveren bu kayıtlar sayesinde işçinin bilgi sızdırmasını veya zararlı içerikli internet sayfalarını ziyaret edip etmediğini kontrol edebilir. AIHM'nin, işçinin bilgisayarının denetlenmesi konusundaki iki farklı kararından bahsetmek isteriz. Birinci kararı, Barbulesco v. Romanya kararında, işverenin işçiye iş ilişkisi için bir hesap açması talimatını vermiştir. İşçi, kendisine işverenin iş amacıyla kullanması talimatını verdiği bir Yahoo hesabı açmıştır. İşveren, daha sonra işçinin bu hesabını denetlemiş ve başvurucu işçi, kendisinin özel yaşamın gizliliği hakkının ihlal edildiğini ileri sürmüştür. Mahkeme bu olayda, işverenin elektronik posta adresini denetlemek için işçiye önceden bilgilendirme yapması gerektiğini, denetleme yapmak için makul sebeplerinin olmasını ve bu denetlemenin amaca⁶⁷ ulaşmak için son çare olarak kullanması gerektiğini ifade ederek, işçinin özel yaşamın gizliliğinin ihlal edildiğine karar vermiştir. İkinci olayda ise, işçinin işyeri bilgisayarında porno

⁶³ Manav, s. 114 vd, Baytar, s. 163 vd; Uncular, s. 61 vd; Sevimli, s. 152 vd; Gürsel, s. 291vd; Yazara göre, mankenlik, oyunculuk gibi hamileliğin işin ifasını engellediği hallerde hamilelik bilgisi işverene verilmelidir. Uncular, s. 72.

⁶⁴ Özdemir, Hayrunnisa, İşyerinde İşçilerin İzlenmesi Ve İşçinin Kişilik Haklarının Korunması, Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, XIV (1-2), 2010: 231-270.

⁶⁵ Özer, Deniz, s.369.

⁶⁶ İnternet Toplu Kullanım Sağlayıcıları Hakkında Yönetmelik 4. maddesinde, İnternet toplu kullanım sağlayıcılarına, erişim kayıtlarını elektronik ortamda kendi sistemlerine kaydetmek ve iki yıl süre ile saklamak ödevi yüklenmiştir. 30035 sayılı 11 Nisan 2017 tarihli Resmi Gazete.

⁶⁷ Özer, Deniz, s.369.

içerikleri bulundurması şüphesiyle işveren, işçiye ait bilgisayarı denetlemiştir. Bu olayda, Mahkeme, işverenin işyerindeki bilgisayarın sözleşmeye ve mevzuata uygun kullanımını garanti etmek için denetim yapabileceği yönünde karar vermiştir. Doktrindeki görüşe göre işverenin, işçiye iş amaçlı tahsis edilen bilgisayar ve elektronik postalarını kaydedip bunları saklaması işçinin kişisel verilerinin ihlalini oluşturmaz⁶⁸.

İşverenin, işçinin kişisel verilerini işlemede üstün özel yararı olabilir. Özellikle, performans odaklı yapılan işlerde performans ölçümü veya işin beklenen niteliklerde olmasının kontrolü gibi amaçlar söz konusu olduğunda işverenin meşru hukuki yararı işçininkinden daha ağır ise anlamına gelmemelidir⁶⁹. İşverenin kullandığı makinenin performansını ve üretim sıklığını ölçme gibi amaçlarla işçinin makineyi kullanma saatlerini parmak izi ile ölçmesi gibi bir veri elde etme amaca uygun olmaz. Örneğin, özel bankacılık şubesinde tutulan üçüncü kişinin zimmet eşyalarının güvenliği, bankanın itibarı ve çalışanların güvenliği gibi sebepler dikkate alındığında burada işveren bankanın meşru hukuki menfaati, görevli bekçinin kişisel verilerinin işlenmesinden daha ağır basabilir⁷⁰.

Bu amaçla, bekçi, iş ilişkisinin devamında elektronik olarak gözetilebilir, giriş- çıkışı denetlenebilir veya üstü aranabilir. Burada belirtmek isteriz ki işveren, her ne kadar üstün yararı da olsa, işçinin kişisel verilerini işlerken dürüstlük kurallarına uygun davranmak ve işlemeye dair ilkelere uygun faaliyet göstermek zorundadır. İşverenin üstün yararı kapsamında işçinin kişisel verilerini işlemesi gerekse de bunu insan onuru ve özel yaşamın gizliliği hakkı çerçevesinde yapmalıdır⁷¹.

5.2. İşçilerin Kişisel Verilerin Hukuki Niteliği

Kişisel verilerin hukuki niteliğine ilişkin olarak çeşitli görüşler⁶ ortaya atılmış olsa da kişisel verileri, kişilik hakkına konu olan bir kişisel değer olarak nitelendirmek mümkündür⁷². Kişisel Verilerin Korunması Kanunu'nun amacını ifade eden 1. Maddesine bakıldığında bu Kanun ile başta özel hayatın gizliliği olmak üzere kişilerin temel hak ve özgürlüklerini koruma amacı güdüldüğü görülmektedir. Zira maddede Kanun'un amacının "kişisel verilerin işlenmesinde başta özel hayatın gizliliği olmak üzere kişilerin temel hak ve özgürlüklerini korumak ve kişisel verileri işleyen gerçek ve tüzel kişilerin yükümlülükleri ile uyacakları usul ve esasları düzenlemek" olduğu belirtilmiştir. Bu durumda söz konusu Kanun'un, kişisel verilerin hukuki niteliği bakımından kişilik hakkı görüşü esas alınarak düzenlendiği kabul edilebilecektir. Öğretide bir görüşe göre⁷³ kişisel verilerin üzerindeki hakkın kişilik hakkı olduğunun ileri sürülmesiyle kişisel veriler, özel hayatın gizliliğiyle bağdaştırılmakta; özel hayat da kişilik hakkının bir görünümü olduğundan kişisel veriler kişilik hakkı kapsamına alınmaktadır.

⁶⁸ Okur Zeki, İşyerinde İşçinin Bilgisayar Ve İnterneti Özel Amaçlı Kullanımının İş İlişisine Etkisi, Kamu-İş Dergisi, 8 (2), 2005, s. 54.

⁶⁹ Uncular, s. 58.

⁷⁰ Özer, Deniz, s.370.

⁷¹ Özer, Deniz, s.370

⁷² Uncular, s. 28.

⁷³ Kılınç, Doğan, Anayasal Bir Hak Olarak Kişisel Verilerin Korunması, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, S. 61/3, 2012, s. 1099- 1101.

Buna karşılık diğer bir görüşe göre kişisel verilerin korunmasına yönelik tüm uluslararası düzenlemelerin amacı özel hayatın gizliliğiyle beraber kişilik hakkı ile bilgilerin serbest dolaşımı arasında bir denge kurmaktır; ancak, kişisel verilerin korunmasının özel hayatın gizliliğiyle bağdaştırılması isabetli değildir. Zira kişisel verilerin özel hayatın gizliliği kapsamında korunduğu savunulursa, kişilerin yalnız sır alanına ve özel yaşamına ilişkin bilgilerinin korunması gündeme gelir. Bu durumda, kamusal alanda meydana gelen davranışların kişilik hakkı çerçevesinde korunmaması sorunu ortaya çıkacaktır⁷⁴.

Bu şekilde kişisel verilerin özel hayatın gizliliğiyle sınırlı olarak koruma altına alınması kişisel verilere ilişkin koruma alanının sınırlanmasına yol açacağından, salt kişilik hakkı kapsamında değerlendirilerek korunması daha isabetli bir yaklaşım olacaktır⁷⁵.

5.3. İşçilerin Kişisel Verilerine İlişkin Kanuni Düzenlemeler

Türk Hukukunda, kişisel verilere ilişkin esas düzenleme 6698 sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu'dur. Kanun'un yürürlüğe girmesiyle birlikte kişisel verilerin müstakil bir düzenlemeye kavuştuğu ileri sürülmekle birlikte, kişisel verilere ilişkin hükümlere Anayasa, Türk Ceza Kanunu, Türk Borçlar Kanunu ve İş Kanunu'nda da rastlanmaktadır. Bu başlık altında, sözü edilen kanunlardaki düzenlemelere kısaca yer verilecek, Kişisel Verilerin Korunması Kanunu'ndaki hükümlere, çalışma içerisinde yeri geldikçe değinileceğinden, bu başlık altında ayrıca yer verilmeyecektir⁷⁶.

5.3.1. Anayasa Açısından Kişisel Verilerin Değerlendirilmesi

Kişisel verilerin korunmasına ilişkin hükümlere, Anayasa'da 2010 yılında yapılan değişiklikle eklenen düzenlemelerde yer verilmiştir. Bu şekilde, Anayasa'nın "Özel Hayatın Gizliliği" başlığını taşıyan 20. Maddesine 12.09.2010 tarihli 5982 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun'un 2. maddesiyle eklenen fıkra ile kişisel veriler, anayasal güvenceye kavuşmuştur⁷⁷. Buna göre: "*Herkes, kendisiyle ilgili kişisel verilerin korunmasını isteme hakkına sahiptir. Bu hak; kişinin kendisiyle ilgili kişisel veriler hakkında bilgilendirilme, bu verilere erişme, bunların düzeltilmesini veya silinmesini talep etme ve amaçları doğrultusunda kullanılıp kullanılmadığını öğrenmeyi de kapsar. Kişisel veriler, ancak kanunda öngörülen hallerde veya kişinin açık rızasıyla işlenebilir. Kişisel verilerin korunmasına ilişkin esas ve usuller kanunla düzenlenir.*"⁷⁸

⁷⁴ Belge, s. 1030.

⁷⁵ Belge, s. 1030.

⁷⁶ Belge, s. 1031.

⁷⁷ Uncular, s. 43-44.

⁷⁸ Belge, s. 1031.

5.3.2. Türk Ceza Kanunu Açısından Kişisel Verilerin Değerlendirilmesi

5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nda da kişisel verilerin korunmasına ilişkin hükümler bulunmaktadır. Bu hükümler cezai yönden bir sorumluluk doğurmakta ve aynı zamanda koruma sağlamaktadır. Türk Ceza Kanunu'nda kişisel verilerin hukuka aykırı olarak elde edilmesi ve verilmesi, kaydedilmesi ile yok edilmemesi suç olarak düzenlenmiştir. Türk Ceza Kanunu'nun 135. maddesine göre: *“Hukuka aykırı olarak kişisel verileri kaydeden kimseye bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası verilir. Kişilerin siyasi, felsefi veya dini görüşlerine, irki kökenlerine; hukuka aykırı olarak ahlaki eğilimlerine, cinsel yaşamlarına, sağlık durumlarına veya sendikal bağlantılarına ilişkin bilgileri kişisel veri olarak kaydeden kimse yukarıdaki fıkra hükmüne göre cezalandırılır.”*⁷⁹

Türk Ceza Kanunu'nun 136. maddesine göre: *“Kişisel verileri, hukuka aykırı olarak bir başkasına veren, yayan veya ele geçiren kişi, iki yıldan dört yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.”* Türk Ceza Kanunu'nun 138. maddesinde ise kişisel verileri yok etme yükümlülüğünü yerine getirmeyenler için cezai sorumluluk öngörülmüştür. Şöyle ki: *“Kanunların belirlediği sürelerin geçmiş olmasına karşın verileri sistem içinde yok etmekle yükümlü olanlara görevlerini yerine getirmediğinde bir yıldan iki yıla kadar hapis cezası verilir. Suçun konusunun Ceza Muhakemesi Kanunu hükümlerine göre ortadan kaldırılması veya yok edilmesi gereken veri olması hâlinde verilecek ceza bir kat artırılır.”*⁸⁰

5.3.3. Türk Borçlar Kanunu Açısından Kişisel Verilerin Değerlendirilmesi

Türk Borçlar Kanunu'nda kişisel verilere ilişkin düzenleme, hizmet sözleşmesine ilişkin hükümlerde yer almaktadır. Bu Kanunda düzenlenen hizmet sözleşmesi, İş Hukukunun temeli olan iş sözleşmesinin kaynağı sayılmaktadır. Hizmet sözleşmesine ilişkin hükümlerde, işçiye ait kişisel verilerin işveren tarafından kullanılması ile ilgili olarak bir sınırlama getirilmiştir. Türk Borçlar Kanunu'nun 419. maddesine göre⁸¹ *“İşveren, işçiye ait kişisel verileri, ancak işçinin işe yatkınlığıyla ilgili veya hizmet sözleşmesinin ifası için zorunlu olduğu ölçüde kullanabilir. Özel kanun hükümleri saklıdır.”* Maddeden de anlaşılacağı üzere, işveren işçiye ait kişisel verileri kullanabilir; ancak bu kullanma işçinin işe yatkın olup olmadığına ilişkin olarak ya da hizmet sözleşmesinin ifası için zorunlu olduğunda mümkün olacaktır.⁸²

⁷⁹ Belge, s. 1032.

⁸⁰ Belge, s. 1032.

⁸¹ Maddenin Kişisel Verilerin Korunması Kanunu karşısında işçiler açısından özel hüküm niteliği taşıdığına ilişkin olarak bkz. Sevimli, Ahmet, Veri Koruma Hukuku İlkeleri Işığında Türk Borçlar Kanunu Madde 419, MESS Sicil İş Hukuku Dergisi, Aralık, 2011, (Veri Koruma Hukuku), s. 133-134.

⁸² Belge, s. 1033.

5.3.4. İş Kanunu Açısından Kişisel Verilerin Değerlendirilmesi

4857 sayılı İş Kanunu'nun 75. maddesinde işverenin, işçiye ilişkin bir özlük dosyası tutma ve bu dosyada yer alan kayıtları saklama yükümlülüğünden bahsedilmektedir⁸³.

Buna göre: “İşveren çalıştırdığı her işçi için bir özlük dosyası düzenler. İşveren bu dosyada, işçinin kimlik bilgilerinin yanında, bu Kanun ve diğer kanunlar uyarınca düzenlemek zorunda olduğu her türlü belge ve kayıtları saklamak ve bunları istendiği zaman yetkili memur ve mercilere göstermek zorundadır. İşveren, işçi hakkında edindiği bilgileri dürüstlük kuralları ve hukuka uygun olarak kullanmak ve gizli kalmasında işçinin hakkı çıkarı bulunan bilgileri açıklamamakla yükümlüdür.”⁸⁴

6. İŞ İLİŞKİSİNDE İŞÇİLERE AİT KİŞİSEL VERİLERİN EDİNİLMESİ VE KAYIT ALTINA ALINMASI

İş Hukuku bağlamında kişisel veriler, bilgisayar ortamında ya da işçinin özlük dosyasında saklanan, işçinin özel ve mesleki yaşamını kapsayan, bir şekilde onunla ilgili olan ya da dolaylı da olsa işçiyle ilişkilendirilebilecek bilgiler anlamına gelmektedir⁸⁵.

Bu anlamda işçilere ait kişisel veriler, işçinin kişiliğine, fiziksel özelliklerine, sağlığına, alışkanlıklarına, inanç ve düşüncelerine ilişkin olabilir. Bu başlık altında sözü edilen bu verilerin edinilmesi ve işlenmesi inceleme alanı bulacaktır.

6.1. İşçilere Ait Normal Kişisel Verilerin Edinilmesi

İşçilere ait kişisel verilerin edinilmesi ve toplanıp depo edilmesi iş ilişkisinin başında gündeme gelebileceği gibi devamında da söz konusu olabilir⁸⁶. Örneğin, iş ilişkisi içerisinde işçiden düzenli olarak sağlık taramasına girmesinin istenmesi ve bu taramanın sonuçlarına ilişkin bilgilerin depolanması kişisel verinin, iş ilişkisinin devamında toplandığı bir durumdur. İş ilişkisinde işçilerin kişisel verilerinin edinilmesi yollarını, soru sorulması ve diğer yöntemler başlıkları altında toplamak mümkündür⁸⁷.

6.2. Mülakat Yaklaşımıyla Soru Sorulması

İş ilişkisinde işçilere ait veriler, işveren tarafından işlenmektedir. İşveren, iş sözleşmesinin tarafı olacak işçiye belirlerken birtakım sorular yönelte gereği duyabilir; ancak soru sorma hakkını kullanırken dürüstlük kuralına uygun olarak hareket etmek durumundadır⁸⁸. Öğretide⁸⁹ işverenin işçiye yönelteceği soruların içeriğinin işçinin mesleki yaşantısına

⁸³ Bu yükümlülüğün sır saklama yükümlülüğü kapsamında değerlendirilebileceğine ilişkin olarak bkz. Manav, s. 106

⁸⁴ Belge, s. 1032.

⁸⁵ Okur, s. 373.

⁸⁶ Manav, s. 113-129; Uncular, s. 70-94.

⁸⁷ Belge, s. 1034.

⁸⁸ Aydınlı, İbrahim, İşçinin Kişiliğinin Korunmasına Yönelik Düzenlemeler ve Borçlar Kanunu Tasarısının Konuyla İlgili Maddelerinin Değerlendirilmesi, TÜHİS İş Hukuku ve İktisat Dergisi, Kasım 2005. (İşçinin Kişiliğinin Korunması)

yönelik olması gerektiği savunulmaktadır. Mesleki yeterliliği ölçmek için sorulan soruların dışındaki sorulara cevap vermemesi nedeniyle işe alınmayan işçinin tazminat talebinin söz konusu olabileceği kabul edilmektedir⁹⁰.

İş ilişkisinde işçilere yönelik olarak bilgi edinilmesi, genellikle işçiye ya da işçiyi tanıyan bir üçüncü kimseye⁹¹ soru yöneltilmesi suretiyle elde edilmektedir⁹². Bu konuda işçinin rızasının bulunması önemlidir. Örneğin bazı iş başvuru formlarında referans gösterilmesi istenmekte; işçi hakkında bilgi alınması için bu kimselere başvurulmaktadır. Burada işçi, kendisi hakkında bilgi edinilmesini istediği üçüncü kişiyi kendisi seçmekte; bu bakımdan seçtiği kişiye kendisi hakkında soru sorulmasına rıza göstermiş olmaktadır. Ancak bu durumda dahi, üçüncü kişiye soru yöneltilmesinin işçinin kişilik hakları ile bağdaşır nitelikte olması, işle alakalı olmayan soruların sorulmaması gerekmektedir⁹³. İş ilişkisinde işçilere yönelik sorular, işçinin kişisel durumuna, sağlık durumu ve hamileliğine, eski hükümlülüğüne, dini veya felsefi inancına ve parti ve sendika üyeliğine ilişkin olabilir⁹⁴. İşçinin kişisel durumuna ilişkin sorular, kimlik bilgilerinin dışında, bir özgeçmişe konu olabilecek nitelikteki bilgilerdir. Bu hususta işverenin işçiye yönelteceği sorular, işçinin adı-soyadı, doğum tarihi gibi kimlik bilgilerinin yanı sıra, ikametgâh, eğitim durumu, deneyimleri ve askerliği ilişkin olabilir⁹⁵.

İşçinin sağlık durumuna ilişkin sorular, işçinin alınması düşünülen işe, sağlık durumu açısından uygun olup olmadığını anlamak amacıyla sorulması gereken sorulardır. Sorulacak sorunun bu işte çalışmaya engel bir hastalığın olup olmadığı ve varsa türünün ne olduğuna ilişkin olması gerekir⁹⁶. Örneğin kot taşıma işlemini gerçekleştirecek işçinin akciğer rahatsızlığının olup olmadığı sorulabilir. Zira bu işlem akciğerlere zarar veren bir işlem olduğundan işçinin sağlığının daha da kötüye gitmesi söz konusu olabilir. Hastalığın nasıl meydana geldiği bu açıdan işvereni ilgilendirmemelidir. İşçilere, hamileliğe ilişkin soruların yöneltilmesi hususu öğretilde tartışmalıdır. Bir görüşe göre yapılacak işin özelliği ve niteliği hamileliğe ilişkin bir soru sorulmasını gerektiriyorsa böyle bir soru sorulabilir⁹⁷.

Aksi hâlde bu şekildeki bir soru işçinin özel hayatına müdahale niteliği taşır. Diğer bir görüşe göre⁹⁸ işin niteliğinin gerektirip gerektirmediğine bakılmaksızın, hamilelik işveren bakımından bir külfet yaratacağından işverenin bu durumu bilmesi gerekir ve buna ilişkin soru sorulabilir. Hamileliğe ilişkin soruların işin niteliği gerektirdiğinde yöneltilmesi yerinde olan tercihtir.

⁸⁹ Aydın, İşçinin Kişiliğinin Korunması, s. 29.

⁹⁰ Sevimli, s. 147-148; Uncular, s. 71.

⁹¹ Uncular, s. 79-81.

⁹² Manav, s. 113-114; Uncular, s. 72.

⁹³ Belge, s. 1034.

⁹⁴ Odaman, Serkan, İşçinin İşe Başvurusu Sırasında İşvereni Yanıltması ve Hukuki Sonuçları, *Tekstil İşveren Dergisi*, S. 274, Ekim 2002, s. 40-43.

⁹⁵ Gürsel, İlke, İşçinin Kişisel Verilerinin Korunması Hakkı, Ankara 2016, s. 290-322; Aydın, İbrahim, İşçinin Kişiliğinin Korunmasına Yönelik Düzenlemeler ve Borçlar Kanunu Tasarısının Konuyla İlgili Maddelerinin Değerlendirilmesi, *TÜHİS İş Hukuku ve İktisat Dergisi*, Kasım 2005, (İşçinin Kişiliğinin Korunması), s. 30.

⁹⁶ Ertürk, s. 68.

⁹⁷ Kaplan, İş Hukukunda Kişilik Hakları, s. 379; Sevimli, s. 154.

⁹⁸ Belge, s. 1036.

Genellikle işe alım basamağında işçinin karşılaştığı sorulardan biri de eski hükümlülüğe ilişkin sorulardır. Bu kapsamda sorulacak soruların da işle bağlantılı olması gerekmektedir⁹⁹.

İşçi, kendisine yöneltilen dini veya felsefi inanç ya da dernek, parti ve sendika üyeliğine ilişkin soruları cevaplamak zorunda değildir. Bu tarz sorulara verdiği yanlış cevaplar da işvereni yanıltma olarak algılanmamalı; işçi bakımından bir sorumluluk doğurmamalıdır. Zira Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 24. ve 25. maddelerine göre kimse dini inanç, düşünce ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamamaktadır.

6.3. İşçiye Soru Sormada Diğer Yöntemler

İşçilere ait kişisel veriler, işçiye soru sorulması dışındaki yollarla da edinilebilir. Birtakım işyerlerinde, işçilerin giriş çıkışının ya da parmak izi ve retina taraması ile kontrol edildiği görülmektedir. İşverenin, işçinin işyerine giriş çıkış saatlerinin kontrol etmesinde herhangi bir ihlal yoktur. Bu giriş çıkışlar imza ya da manyetik kartlarla da kontrol edilebilmektedir. Ancak parmak izi ve retina taraması yoluyla işçinin bedenine ait kişisel veriler toplanmaktadır. Bu sebeple işçinin rızası gerekmektedir. Bunun yanı sıra savunma sanayisi gibi üst düzey güvenlik önlemlerinin alınması gereken iş kollarında, işin niteliği gereği işçinin rızasının bulunduğu kabul edilmelidir¹⁰⁰.

İşçinin işe devamı süresince, yasal zorunluluk gereği, belirli dönemlerde işyeri hekiminin¹⁰¹ kontrolünden geçmesi ve bazı testlerin yaptırılması istenmektedir. Yapılacak kontrolün yalnız işin niteliği ile sınırlı olması aranmaktadır. İşyeri hekiminin kontrol ve test uygulamaları sırasında işin niteliğine ilişkin olmayan birtakım hastalıklara rastlaması durumunda bu bulguları işçinin rızası olmadan işverenle paylaşmaması gerekir¹⁰². İşin niteliği, aynı zamanda işçinin, yapılacak kontrollere rıza gösterme zorunluluğunun olup olmadığının da belirleyicisidir. İşin niteliği gereği işçinin düzenli olarak sağlık taramasından geçmesi gerekiyorsa işçinin yapılacak kontrole rıza göstermemesi somut olayın özelliğine göre geçerli ya da haklı nedenle fesih sebebini oluşturabilir¹⁰³.

Örneğin; son derece tehlikeli faaliyet yürüten bir işletmedeki işçinin durumu böyledir. Burada işçinin düzenli olarak sağlık taramasından geçmeye rıza göstermemesi hem kendi sağlığını hem de diğer işçilerin sağlığını tehlikeye atmaktadır. O hâlde işçinin rıza göstermesi gerekmektedir. Ancak, yapılan iş düzenli sağlık taramasından geçilmesini gerektirmeyen bir iş ise, bu durumda işçi rıza göstermeye zorlanmamalı; işçinin rıza göstermemesi bir fesih nedeni sayılmamalıdır. Bu bağlamda, bir emlak ofisinde çalışan sekreterin düzenli olarak sağlık taramasından geçmeye rıza göstermemesi iş sözleşmesinin feshedilmesini gerektirmemektedir¹⁰⁴. İşçinin işyerinde kendine ayrılan bölme çekmece gibi yerlerde kendine ait özel eşyalarını bulundurması mümkün olduğundan, işverenler tarafından bu özel

⁹⁹ Manav, s. 119; Uncular, s. 78.

¹⁰⁰ Gürsel, s. 359.

¹⁰¹ Süzek, Sarper, İş Hukuku, Yenilenmiş 12. Baskı, İstanbul 2016, s. 942-943.

¹⁰² Uncular, s. 77-78.

¹⁰³ Belge, s. 1037.

¹⁰⁴ Belge, s. 1037.

eşyaların karıştırılması suretiyle işçinin özel hayatına ilişkin bilgiler edinilebilmektedir. Bununla birlikte işyerinde işçilerin telefonlarının dinlenmesi¹⁰⁵, e-postalarının, internette ziyaret etikleri sitelerin ve sosyal medya hesaplarının denetlenmesi ya da takip edilmesi¹⁰⁶, işyerindeki davranışlarının kamera gibi görüntü cihazları ve ses kayıt cihazlarıyla izlenmesi¹⁰⁷ yoluyla da kişisel veri elde edilmesi söz konusu olabilir³⁶. Ancak bu yollarla edinilen bilgiler, aşağıda inceleneceği üzere kişisel verilerin ihlali anlamına gelebilecektir.

6.3.1. İş İlişkisi Nedeniyle İşçilere Ait Kişisel Verilerin İşlenmesi

İşçilere ait verilerin toplanması ve depolanmasına ilişkin faaliyetlerin belli bir usul dâhilinde gerçekleştirilmesi gerekmektedir. İlgili usullere uyulmadan yapılan toplama ve depolama faaliyeti, kişisel verilerin ihlali de beraberinde getirmektedir. Sözü edilen veri toplama ve depolama faaliyeti, Kişisel Verilerin Korunması Kanunu'nda "kişisel verilerin işlenmesi" olarak nitelendirilmiştir. Kişisel verilerin işlenmesi, Kanunun 3. maddesinin birinci fıkrasının (e) bendinde şu şekilde tanımlanmıştır¹⁰⁸.

"Kişisel verilerin işlenmesi: Kişisel verilerin tamamen veya kısmen otomatik olan ya da herhangi bir veri kayıt sisteminin parçası olmak kaydıyla otomatik olmayan yollarla elde edilmesi, kaydedilmesi, depolanması, muhafaza edilmesi, değiştirilmesi, yeniden düzenlenmesi, açıklanması, aktarılması, devralınması, elde edilebilir hâle getirilmesi, sınıflandırılması ya da kullanılmasının engellenmesi gibi veriler üzerinde gerçekleştirilen her türlü işlemi ifade eder." İşçi, iş ilişkisindeki konumu itibarıyla işverene bağlıdır; ancak işçinin kişilik hakları, bu bağlılık ilişkisinde işverene verilmiş yönetim hakkının sınırını oluşturmaktadır. İşveren, yönetim hakkına dayanarak, işçinin kişisel verilerini hukuka aykırı olarak toplayamaz ve depolayamaz¹⁰⁹.

İşverenin, işçi ile arasındaki iş sözleşmesinden kaynaklanan yükümlülüklerinden biri işçiyi koruma ve gözetme borcudur¹¹⁰. Bu borcun kapsamına işçinin kişiliğine saygı gösterme ve kişiliğini koruma hususları da dâhil olmaktadır. O hâlde işveren, işçinin kişisel verilerini işçinin rızası olmadan işlememe, işçinin kendisine teslim ettiği verilerini saklama, koruma ve rızası dışında paylaşmama borcu altındadır.

7. İŞ İLİŞKİSİ NEDENİYLE İŞÇİLERE AİT KİŞİSEL VERİLERİN İHLAL EDİLMESİ

Kişisel verilerin işlenmesi faaliyetinin özellikle Kişisel Verilerin Korunması Kanunu'nda belirtilen usul ve esaslara uyulmadan yapılması durumunda kişisel verilerin ihlali söz konusu olur. Kişisel verilerin işlenmesi hususundaki usul ve esaslara ilişkin genel ilke-

¹⁰⁵ Belge, s. 1038.

¹⁰⁶ Belge, s. 1038.

¹⁰⁷ Gürsel, s. 365.

¹⁰⁸ Belge, s. 1039.

¹⁰⁹ Uncular, s. 54; Manav, A. Eda, İş İlişkisinde İşçinin Kişisel Verilerinin Korunması, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, S. 19, 2015, s. 95-136.

¹¹⁰ Kaplan, Emine Tuncay, Bireysel İş Hukuku, Yenilenmiş 7. Baskı, Ankara 2015, s. 133.

ler Kanununun 4. Maddesinde belirtilmiştir. Bu ilkeler Hukuka ve dürüstlük kurallarına uygun olma, doğru ve gerektiğinde güncel olma, belirli açık ve meşru amaçlar için işlenme, işlendikleri amaçla bağlantılı, sınırlı ve ölçülü olma ile ilgili mevzuatta öngörülen veya işlendikleri amaç için gerekli olan süre kadar muhafaza edilmelidir¹¹¹.

Hâl böyle iken işçilere ait kişisel verilerin işlenmesinin bu ilkeler doğrultusunda gerçekleştirilmesi gerektiği; aksi hâlde kişisel verilerin ihlâlinin meydana gelebileceği söylenebilir. Örneğin, işverenin işçinin çekmecesinde bulunan günlüğü gizlice açıp okuması ve bu yolla işçinin özel hayatıyla ilgili bilgilere ya da kendisiyle ilgili düşüncelerine erişmesi hukuka ve dürüstlük kurallarına aykırıdır ve işçinin kişisel verilerinin ihlâli söz konusudur. Kişisel Verilerin Korunması Kanunu'nda kişisel verilerin ilgili kişinin açık rızası olmaksızın işlenemeyeceği belirtilmiştir (KVKK 5/I)¹¹².

Özel nitelikli kişisel verilerin de kişilerin açık rızası olmaksızın işlenmesi yasaklanmış, sağlık ve cinsel hayat dışındaki kişisel verilerin, kanunlarda öngörülen hâllerde ilgilinin açık rızası aranmadan işlenebileceği kabul edilmiştir (KVKK 6/II-III). Aynı zamanda kişisel verilerin ilgilinin açık rızası olmaksızın aktarılması (KVKK 8) ve işlenmesini gerektiren sebeplerin ortadan kalkmış olması hâlinde silinmemesi, yok edilmemesi veya anonim hâle getirilmemesi (KVKK 7) de kişisel verilerin ihlâli anlamına gelmektedir. Yukarıda incelenen maddelerden de anlaşılacağı üzere kanun koyucu, verilerin işlenmesi bakımından açık rızanın bulunmasına özel önem atfetmiştir. Bu durum göz önünde bulundurulduğunda bir işçiye ait kişisel verilerin işlenebilmesi ancak işçinin açık rızasının varlığı hâlinde mümkün olacaktır¹¹³.

Bu durumda örtülü olarak verilmiş rıza geçerli olmayacak; bir başka deyişle, işçi açıkça rıza gösterdiğini belirtmediği sürece, işçinin hal ve hareketlerinden rıza gösterdiği sonucuna ulaşılamayacaktır. Açık rıza kavramı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu'nun 3. maddesinde "*belirli bir konuya ilişkin, bilgilendirilmeye dayanan ve özgür iradeye dayanan rıza*" olarak tanımlanmaktadır. O hâlde işçi tarafından verilecek rıza, işverenin baskısı olmadan verilmiş bir rıza olmalıdır¹¹⁴. İşçi-işveren ilişkisi çerçevesinde, işçilerin çoğunlukla işsiz kalma korkusuyla işveren baskısı altında olduğu düşünüldüğünde, sağlıklı şekilde açıklanmış bir rızanın varlığının tespiti zorlaşacaktır. Bu durumda ispat kolaylığı açısından işveren tarafından işçinin yazılı rızasının alınması düşünülebilir. Ancak burada işveren, işçinin yazılı olarak rıza gösterdiği konu hakkında tam bilgili olduğunu ve bilinçli olarak rıza beyanı açıkladığını da ispat etmelidir¹¹⁵.

Kişisel verilerin işlenebilmesi için açık rızanın bulunması kuralının da birtakım istisnaları bulunmaktadır. Bu istisnalar Kişisel Verilerin Korunması Kanunu'nun 5. maddesinin ikinci fıkrasında ifade edilmiştir. Hükme göre kişisel verilerin açık rıza aranmaksızın işlenmesi ancak "*Kanunlarda açıkça öngörülmesi, fîli imkânsızlık nedeniyle rızasını açıkla-*

¹¹¹ Belge, s. 1040.

¹¹² Belge, s. 1040.

¹¹³ Belge, s. 1040.

¹¹⁴ Uncular, s. 60; Sevimli, Özel Yaşam Hakkı, s. 56.

¹¹⁵ Korkmaz, İbrahim, Kişisel Verilerin Korunması Kanunu Hakkında Bir Değerlendirme, TBB Dergisi, S. 124, Ankara 2016, [http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2016-124-1571,\(E.T.17.06.2023\)](http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2016-124-1571,(E.T.17.06.2023)).

yamayacak durumda bulunan veya rızasına hukuki geçerlilik tanınmayan kişinin kendisinin ya da bir başkasının hayatı veya beden bütünlüğünün korunması için zorunlu olması, bir sözleşmenin kurulması veya ifasıyla doğrudan doğruya ilgili olması kaydıyla, sözleşmenin taraflarına ait kişisel verilerin işlenmesinin gerekli olması, bir hakkın tesisi, kullanılması veya korunması için veri işlenmesinin zorunlu olması, ilgili kişinin temel hak ve özgürlüklerine zarar vermemek kaydıyla, veri sorumlusunun meşru menfaatleri için veri işlenmesinin zorunlu olması” durumlarında mümkün olacaktır¹¹⁶.

Örneğin, işçi hakkında özlük dosyası tutulması kanundan kaynaklanan bir yükümlülük olduğundan bu durumda işçinin açık rızası aranmayacaktır (İK 75). İşverenin işçiye ait ücreti yatırabilmesi için işçinin kimlik numarası ya hesap bilgilerini işlemesi de sözleşmenin ifasıyla doğrudan doğruya ilgili olduğundan, bu konuda da işçinin açık rızası aranmayacaktır¹¹⁷.

SONUÇ

Bu çalışmada kişilerin(özellikle işçinin/ işçilerin) kişisel nitelikli özel veya genel verilerinin değerlendirilmesi ve korunması yükümlülüğü genel hatlarıyla ele alınmıştır. Bu bağlamda kişisel verilerin işlenmesi hayatın her alanında olduğu gibi kişinin içinde yaşadığı toplum tarafından da algılanma şekli ve o kişinin özel nitelikli yada genel nitelikli kişisel verilerinin haksız ve geçersiz nedenlerle toplum tarafından öğrenilmesi ve bu verilerin yayılması kişide çeşitli geri dönüşümsüz psiko sosyal kır ılımlara veya toplumsal dışlanmalara da sebebiyet verecektir. Diğer taraftan kişisel verilerin hukuksuz bir şekilde ifşa edilmesi durumunda bu eylemi gerçekleştiren kişi/kişiler yada kurumlar yaptıkları bu hukuksuz davranışları nedeniyle de cezai müeyyidenin gerçekleşmesi gerekmektedir.

Nitekim daha özel alanda kurgulanan hassas kişisel veri düzeninde benimsenen nihai amaç ise duyarlılık düzeyi yüksek kişisel verilerin özel bilgi veya tasarruf alanından çıkarılarak yetkisiz kişilerin erişimine açılması sonucunda, doğacak maddi ve manevi zararlar ile özel yaşam alanı ihlaline karşı bireyi korumak refleksine özgülenmiştir. Bu perspektif içinde Türk hukuk mevzuatı, başta Anayasa olmak üzere, ceza özlü kanunlar, medeni hukuk, iş hukuku ve sigorta hukuku gibi geniş bir hukuksal alanda kişisel veri koruma normlarını küresel standartlara adapte etmeye çalışmıştır. Verimli işbirliği olanaklarına rağmen her iki hukuki düzey ilişkisinde sorunsuz ve tam örtüşen bir norm aktarımının varlığından söz edilemeyeceği gerçekliğini ise idari, siyasi ve toplumsal gerekçelerin farklılaşmasına bağlı olarak özellikle göz önünde bulundurmak gerekmektedir.

Bu hal toplumun ortak yaşamını sağlayan hukuk normlarında olumsuzluklara sebebiyet verecektir. Nihayeti kişilerin toplumla olan uyumlarını olumsuz yönde etkileyecektir. Çalışma hayatında da sık rastlanılan bir durumdur. Nitekim işverenler, kanunun öngördüğü yükümlülöklere uymak, işçi seçiminde, eğitiminde, işçinin yükselmesinde kullanmak, iş sağlığı ve güvenliğini sağlamak, müşteri ilişkilerini kontrol etmek, işyeri güvenliğini sağlamak gibi amaçlarla iş başvurusunda bulunan işçi adaylarına ya da çalıştırdıkları işçilerine ait kişisel verileri kullanmakta, bazı durumlarda üçüncü kişilerle paylaşmaktadır.

¹¹⁶ Belge, s. 1041.

¹¹⁷ Uncular, s. 60.

Kişinin/işçinin kimlik bilgileri, adresi, mesleği, medeni durumu, doğum tarihi, tabiiyeti, mahkumiyet durumu, siyasi ya da sendikal faaliyetleri, sağlık ve hastalık durumu, e-posta yazışmaları, dini, ırkı, etnik kökeni, cinsel eğilimi vb. bilgiler korunması gereken kişisel veriler kapsamında yer almaktadır. İşçinin kişisel verilerinin korunmaması halinde işverenin sorumluluğu doğar. İşveren öncelikle TMK m. 23-25 arasında düzenlenen kişilik haklarının korunması ve TBK m. 473'teki iş sözleşmesi hükümlerine göre sorumlu olur. Bunun yanında işçi, TKB'deki genel tazminat hükümlerine göre tazminat talebinde bulunabilir. İşçi, uğradığı zarara ve zarar gören kişilik hakkına göre, maddi veya manevi tazminat talebinde bulunabilir.

Ayrıca, KVKK m. 11 ve 14 uyarınca, işçinin tazminat talep etme hakları da saklıdır. Teknolojik gelişmeler sonucu günlük yaşantının bir parçası hâline gelen ve bilgisayar ortamında saklanabilen verilerin kullanılması konusunda işçinin korunması amacıyla bazı sınırlamalar yapılmış ve bu gerekçe ile Türk Borçlar Kanununun 419 uncu maddesi düzenlenmiştir. Genel nitelikte bir düzenleme olan TBK.m.419 tüm iş ilişkilerine uygulanabilecek bir hükümdür. İş Kanunumuzda işçilerin kişisel verilerinin korunmasına ilişkin olarak 75. madde ile bir düzenleme getirilmiştir. Söz konusu maddeye göre, işveren çalıştırdığı her işçi için bir özlük dosyası düzenler. İşveren bu dosyada, işçinin kimlik bilgilerinin yanında, bu Kanun ve diğer kanunlar uyarınca düzenlemek zorunda olduğu her türlü belge ve kayıtları saklamak ve bunları istendiği zaman yetkili memur ve mercilere göstermek zorundadır.

Diğer taraftan değerlendirilecek olursa bu çerçevede hem ulus ötesi hem de ulusal veri koruma mevzuatı açısından normular belirlemesi durumunda ve adaptasyon çabaları sürecinde kişisel genel/hassas verilerin korunması ile ilgili getirilebilecek en temel eleştiri noktası, kamu düzeni, kamu yararı veya kamu hizmeti örgütlenmesi ölçütleri etrafında yasal istisna düzenlenmeleriyle genişletilen bir yetki düzeninin muğlak bir yaklaşımla kamusal organlara tanınmış/verilmiş olmasıdır. Bu riskli alanın tolere edilmesi ve hukukun genel ilkelerine göre yapılandırılmasının yolu ise, kamusal ve işletme bazlı çıkarların hassas verilerin korunması çabasını etkisizleştirerek belirsiz durumlar yaratmasını bloke etmekten ve küresel düzeyde öngörülen güçlü mekanizma ve araçların iç hukuka transfer edilmesi çabasını desteklemekten geçmektedir.

Aksi halde koruma mekanizmalarının teknik ve hukuksal araçlarla tahkim edilmediği ve kişisel hak alanın yeterince güçlendirilmediği düşük kapasiteli bir hassas veri düzeni, yasal amaçlarla uyumlu olmayan ağır bir güven açığı yaratacağı gibi sorumlu birimler, veri işleyen gerçek/tüzel kişiler, veri sorumluları ve özneleri nezdinde de onarılması güç bir hukuksal maliyet ve zarar tablosu ortaya çıkarmaktan ve aynı zamanda toplumsal barışın ve toplumsal psiko-kültürel yaklaşımlarında bozulumlara sebebiyet vereceği sorumluluktan da kurtulamayacaktır.

KAYNAKÇA

- Akgül, Aydın, Danıştay Kararları Işığında Kişisel Sağlık Verilerinin Korunması, Danıştay Dergisi, Y. 2013, (Akgül, Sağlık Verileri).
- Aksoy, Hüseyin Can, Medeni Hukuk ve Özellikle Kişilik Hakkı Yönünden Kişisel Verilerin Korunması, Ankara 2010.
- Aydınlı, İbrahim, İşçinin Kişiliğinin Korunmasına Yönelik Düzenlemeler ve Borçlar Kanunu Tasarısının Konuyla İlgili Maddelerinin Değerlendirilmesi, TÜHİS İş Hukuku ve İktisat Dergisi, Kasım 2005. (İşçinin Kişiliğinin Korunması).
- Belge, Ayşe, Merve, Özellikle Kişisel Verilerin Korunması Kanunu Çerçevesinde İşçilerin Kişisel Verilerinin İhlali ve Korunması yolları, D.E.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi, (Prof. Dr. Şeref Ertaş'a Armağan), C. 19, Özel Sayı-2017.
- Beytar, Erbil, İşçinin Kişiliğinin Ve Kişisel Verilerinin Korunması, XII Levha, İstanbul 2017.
- Bulut, Metin, Özel Bir Hukuksal Koruma ve Veri Kategorisi Alanı, Hassas Kişisel Veriler, Ankara Barosu Dergisi, S: 3, 2020.
- Bozkurt, Gümrükçüoğlu, Yeliz, İş İlişkisinde İşçinin Kişisel Verilerinin Korunmasına İlişkin Sorunlar Ve Kişisel Verilerin Korunması Kanunu, İş Hukukunda Yeni Yaklaşımlar, 2017.
- Çelik, Yeşim, Özel Hayatın Gizliliğinin Yansıması Olarak Kişisel Verilerin Korunması Ve Bu Bağlamda Unutulma Hakkı, TAAD, Yıl:8, S:32, Ekim, 2017.
- Gürsel, İlke, İşçinin Kişisel Verilerinin Korunması Hakkı, Adalet Yayınları, 2016.
- Özdemir, Hayrunnisa, İşyerinde İşçilerin İzlenmesi Ve İşçinin Kişilik Haklarının Korunması, Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, S. XIV (1-2), 2010: 231-270.
- Hafizoğulları, Zeki, Özen, Muharrem, Özel Hayata ve Hayatın Gizli Alanına Karşı Suçlar, Ankara Barosu Dergisi, Y. 67, S. 4, 2009, s. 9.
- Henkoğlu, Türkay, Bilgi Güvenliği Ve Kişisel Verilerin Korunması, 1. Baskı, Ankara, 2015.
- Kanmaz, Fatih, Özel Hayata Karşı Suçlar, Ankara 2015, s. 127.
- Kaplan, Emine Tuncay, Bireysel İş Hukuku, Yenilenmiş 7. Baskı, Ankara 2015.
- Korkmaz, İbrahim, Kişisel Verilerin Korunması Kanunu Hakkında Bir Değerlendirme, TBB Dergisi, S. 124, Ankara 2016, [http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2016-124-1571,\(E.T.17.06.2023\)](http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2016-124-1571,(E.T.17.06.2023)).
- Kaplan, Emine Tuncay, Yeni Türk Borçlar Kanunu Hükümlerine Göre İş İlişkisinde İşçinin Kişilik Haklarının Korunması, MESS Sicil İş hukuku Dergisi, Aralık 2011, s. 40-53. (Kişilik Haklarının Korunması)
- Kaya, Cemil, Avrupa Birliği Veri Koruma Direktifi Ekseninde Hassas (Kişisel) Veriler ve İşlenmesi, İÜHFİM, C. 69, S. 1-2, 2011.
- Kılınç, Doğan, Anayasal Bir Hak Olarak Kişisel Verilerin Korunması, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, S. 61/3, 2012, s. 1099- 1101. Kişisel Verileri Koruma Kurumu, Özel Nitelikli Kişisel Verilerin İşlenme Şartları, s.2, [https:// kvkk.gov.tr/S-haredFolderServer/CMSFiles/fae2e7e8-f24f-457f-a71d-2d5ed599cf15.pdf](https://kvkk.gov.tr/S-haredFolderServer/CMSFiles/fae2e7e8-f24f-457f-a71d-2d5ed599cf15.pdf), (Erişim Tarihi: 11.06.2023)
- Koca, Mahmut, Üzülmüş, İlhan, Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler, 3. Baskı, Ankara 2016.
- Manav, A. Eda, İş İlişkisinde İşçinin Kişisel Verilerinin Korunması, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. XIX, 2015.
- Manav, A. Eda, İş İlişkisinde İşçinin Kişisel Verilerinin Korunması, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, S. 19, 2015.
- Odaman, Serkan, İşçinin İşe Başvurusu Sırasında İşvereni Yanıltması ve Hukuki Sonuçları, Tekstil İşveren Dergisi, S. 274, Ekim 2002.
- Okur Zeki, İşyerinde İşçinin Bilgisayar Ve İnterneti Özel Amaçlı Kullanımının İş İlişkisine Etkisi, Kamu-İş Dergisi, S. 8 (2), 2005.
- Özer, Deniz, Miray, İşçilerin Özel Nitelikli Kişisel Verilerinin Korunması ve Bundan Doğan Sorumluluk, TAAD, Yıl: 12, S: 45, Ocak 2021.

- Özkan, Oğulcan, Kişisel Verilerin Korunması, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Hukuk Anabilim Dalı, Ankara,2020.
- Sevimli Ahmet, Veri Koruma İlkeleri Işığında Türk Borçlar Kanunu Madde 419, Sicil İş Hukuku Dergisi, S. 24, 2011.
- Süzek, Sarper, İş Hukuku, Yenilenmiş 12. Baskı, İstanbul 2016, s. 942-943.
- Uncular, Selen, İş İlişkisinde İşçinin Kişisel Verilerinin Korunması, Seçkin, 2014.
- Velioglu, Azize, Sosyal Medya Özelinde İşçinin Kişisel Verilerinin Korunması, T.C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Hukuk Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2019.
- Yücedağ, Nafiye, Kişisel Verilerin Korunması Kanunu Kapsamında Genel İlkeler, Kişisel Verileri Koruma Dergisi, 1 (1), s.47-63,2019.
- 2841 sayılı Kanun, Resmi Gazete Tarih: 18/6/1983 Sayı: 18081.
- 6331 sayılı Kanun, Resmi Gazete Tarih: 30.6.2012 Sayı: 28339.
- Danıştay 5. Daire, E: 2013/5730 K: 2013/9526 T: 10.12.2013 (E.T.11.06.2023).

Türkiye’de Genç İşsizliği Sorunun Çözümüne Yönelik Bir Çalışma: Türkiye-Avrupa Birliği Karşılaştırması

Fatih Çelik - Ertuğrul Güreşçi - Taner Demir

GİRİŞ

Bugün dünyadaki ülkelerin ekonomik istikrarı yakalayıp sürdürmesinde en önemli makroekonomik değişkenlerden birisi işsizlik olmuştur. Son zamanlarda işsizliğin tüm dünyada olduğu gibi Avrupa Birliği (AB) ve Türkiye’de artış gösterdiği, buna bağlı olarak işsizlik türlerinden biri olan genç işsizliğinin de arttığı gözlemlenmiştir. Genç işsizliğin artması ülkeleri ekonomik yönden etkilemekte tüm ekonomilerde eksik istihdamın oluşmasını sağlayarak üretimin düşmesine neden olmaktadır. Bu nedenle ülkelerin öncelikli hedefi genç işsizliğin önüne geçebilmek için üretim seviyesini yükselterek istihdam seviyesini artırmak olmuştur.

İşsizlik; istihdam edilmeyen, son üç ayda iş aramış ve 15 gün içinde bir işte istihdam edilebilecek durumda olan kişiler işsiz olarak sınıflandırılmaktadır (Eğilmez, 2012, s. 1). İşsizlik içerisinde genç işsizliği ise ayrı bir öneme sahip durumdadır.

Ülkelerin ekonomik olarak istikrarlı büyüme oranlarına sahip olması bunun yanında kalkınma hamlelerinde başarılı olabilmeleri için işsizlik oranlarının doğal işsizlik oranlarına yakın seviyelerde olması gerekmektedir. Bunun yanında ekonomik büyüme işsizliğin azaltılmasında tek başına etkili bir faktör olarak kabul edilmemektedir. Ekonomik büyüme sağlanırken istihdamı artırıcı politikalar ve teknolojiyle birlikte verimliliği arttıracak ve ekonomik kırılگانlıkların önüne geçecek politikaların da yürütülmesi ülkeler için hedefler doğrultusunda olması hayati hale gelmiştir. Diğer yandan yine bu hedeflere bağlı olarak işsizliğin içerisinde yer alan genç işsizliğin azaltılması ve istihdamın artırılması da ayrıca önem arz etmektedir.

Bu çalışmada Avrupa Birliği ülkeleri ve Türkiye’de genç işsizliğin nedenleri, çözümüne yönelik uygulanan politikalar ve 2018-2022 yılları verileri karşılaştırılmaktadır. AB ülkelerinde en düşük genç işsizliği oranlarının olduğu Almanya örneği analiz edilerek Türkiye açısından model olarak uygulanabilirliği araştırılmaktadır.

1.1. İşsizlik ve Genç İşsizliği

İşsizlik: Çalışma istek ve arzusunda olan cari ücret düzeyini ve çalışma şartlarını kabul ettiği halde iş bulamayan yetişkin işçi işsiz olarak tanımlanmaktadır (Dinler, 1997, s. 1). Eurostat ILO yönergelerine göre şu anda işsiz olan ve 15 gün içinde çalışmaya hazır 15-24 yaş arası kişiler işsiz olarak tanımlanmaktadır. (Eurostat, 2017). TÜİK ise, işsiz tanımını biraz daha farklı şekilde ele almıştır. TÜİK'e göre işsizlik uluslararası standarda göre ele alınmış, istihdam edilemeyen son üç ayda iş aramış ve 15 gün içinde bir işte istihdam edilebilir durumdaki kişiler işsiz olarak tanımlanmaktadır (TÜİK, 2023).

Genç İşsizliği: Çalışma istek ve iktidarına sahip olmasına, iş aramasına rağmen kendi isteği dışında işsiz kalmış 15-24 yaş arasındaki gençlerin işsiz kalması genç işsizliği olarak tanımlanmaktadır (Karabıyık, 2009, s. 296). Genç işsizlik oranı ise genç iş gücünün yüzdesi olarak ifade edilen 15-24 yaş arası işsizlerin sayıdır (Data, 2023).

İşsizlik sorunu bireyler ve toplumlar üzerinde hem psikolojik hem de sosyal sorunların artmasını tetiklemektedir. Özellikle işsizlik bireylerin sosyal hayattan uzaklaşmasına içine kapanarak huzursuzlukların artmasını tetiklemekte, onların kötü alışkanlıklar kazanmasına yol açmakta ve toplumların yozlaşmasına neden olmaktadır. Bu açıdan tüm dünya gençliğe özel önem vermekte onlarla ilgili programları uygulamaya almaktadır. Bu uygulamalardan bir tanesi Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu (UNFPA) her yıl 11 Temmuz Dünya Nüfus gününde önemli bir tema belirlemektedir. UNFPA, 2014 yılının temasını genç işsizliğini dikkate alarak “gençlere yapılacak yatırımlar yarınlar için yapılacak yatırımlardır.” olarak belirlemiştir (TÜİK, Dünya Nüfus Günü, 2014, s. 1). Genç işsizliği ile mücadele de bugün dünyada ortak politikalar uygulanmaktadır. Bu açıdan BM ve Dünya Bankası tarafından kurulan ve büyük öneme sahip Gençlik İstihdam Ağı (Youth Employment Network) kurulmuştur (Erdayı, 2009, s. 133-162). Yine AB tarafından genç işsizliğini azaltıp istihdamı artırıcı politikalar uygulamak için Avrupa İstihdam Stratejisi (AİS) kurulmuştur. Her iki politika ile eğitimin önemine vurgu yapılmakta, gençlerin daha iyi iş imkanına kavuşturularak, gelişimlerinin hızlandırılması ülkelerin öncelikli hedefleri içerisinde yer almaktadır.

1.2. Türkiye’de Genç İşsizliği

Türkiye’de Cumhuriyetin kuruluşu ile birlikte özellikle istihdam ve üretim yapısında önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Dünyadaki küreselleşme ve ülke dinamiklerinin de etkisi ile bu gelişmeler önemli yapısal sorunları beraberinde getirmiştir (Bölükbaş, 2014, s. 82). Bu sorunların en başında işsizlik ve buna bağlı olarak genç işsizliği gelmektedir. Ülkemizde genç iş gücü yoğunluğuna rağmen işsizlik ve onun bir çeşidi olan genç işsizlik en önemli sorun olarak görülmektedir. Genç işsizlik oranı Türkiye de genel işsizlik oranının yaklaşık iki katı olarak görülmektedir (Işık, 2016)37).

Türkiye’de genç işsizlik oranları 2015 yılında %18.5 iken 2016 da %19.6, 2017 de %20.8 seviyesine çıkmış, 2018 yılında ise %20.3 oranına gerilemiştir (Sos.Göv.Bak., 2021, s. 15)

Aşağıdaki tablo 1.1’de 2018-2023 yılları arasında Türkiye’de işsizlik ve genç işsizlik oranları görülmektedir. Tablo 1.1 de 2018 yılından itibaren genç işsizlikte hızlı bir artış görülürken, 2021 yılından itibaren düşüş başlamıştır.

Tablo:1.1. Türkiye’de Genç İşsizlik ve Oranları

Yıllar	İşsizlik Oranları(%)	Genç İşsizlik Oranları(%)
2018	11	20.3
2019	14	25.4
2020	13.4	25.3
2021	12	22.6
2022	10,4	19.4
2023*(Ağustos Ayı İtibariyle)	9,2	17.2

Kaynak: Tablo, TÜİK verilerinden yola çıkılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

1.2.1. Türkiye’de Genç İşsizliğin Nedenleri

Türkiye’de genç işsizliğin nedenleri mikro ve makro düzeyde ele alınmaktadır. Mikro nedenler kişinin kendinden kaynaklanan ilk kez iş başı yapacak olanların beklentisi, iş beğenmeme, yetenek, etnik köken vb. olarak görülmektedir (Adıgüzel, 2021, s. 104). Makro nedenler ise, kişinin kendi yapısı dışından kaynaklanan faktörlerdir. Bunlar, nüfus, eğitim, küreselleşme, işgücü piyasası ve devlet yapısı kaynaklı olarak sıralanmaktadır.

Nüfus Kaynaklı: Türkiye’de genç nüfus ve tarımla uğraşan nüfusun fazlalığı genç işsizliğinin artmasının bir nedeni olarak görülmektedir. Özellikle tarımla uğraşan kesimlerde eğitim seviyesinin düşüklüğü ve tarım arazilerinin miras nedeni ile aşırı bölünmesi bu alandaki gençlerin işsiz kalmasına ve iç göçü oluşturmalarına neden olmaktadır.

Eğitim Kaynaklı: Eğitim sisteminin statik yapıya kavuşmaması ve reel sektörün ihtiyaçlarını karşılamaktan uzak ve teorik eğitimlerin ağırlıklı olması gençlerin işsiz kalmasına neden olmaktadır. Özellikle mesleki eğitimden uzaklaşılması ve mesleki eğitime gerekli önemin verilmemesi ile birlikte eğitilmiş işsizler ordusu oluşması genç işsizliğinin eğitim kaynaklı nedenleri olarak karşımıza çıkmaktadır (Şahin Murat, 2011, s. 1-48)).

İşgücü Piyasası Kaynaklı: Dış göçler nedeni ile ülkeye gelen yabancı sığınmacıların yerli işçilerin yerini alması yerli işçilerin işsizliğini özellikle gençlerin işsizliğini arttırmaktadır. 2011 yılından itibaren ülkeye gelen Suriye, Irak ve Afganistanlılar ülke içinde özellikle vasıfsız iş gücü olarak istihdama önemli katkılar sağlarken yerli işsizliğin artmasına neden olmaktadır (Çelik, 2019, s. 17).

Küreselleşme Kaynaklı: Küreselleşme daha çok ucuz iş gücünün ülkeler arasında hareketli olmasını sağlamıştır. Ucuz iş gücü bir şekilde ülke sınırlarını aşarak diğer ülkelere geçmektedir. Küreselleşme ile gelişmiş ülkelerdeki yaşam şekilleri az gelişmiş ülkelerdeki gençleri batıya yönlendirmektedir. Özentili ve yaşam standartlarının yüksekliği bu işsiz gurubu batıya doğru kaydırmış bu ülkelerde yerli işçilerin işsiz kalmasına neden olmuştur.

Devlet Kaynaklı: Genç işsizliğinin diğer bir nedeni de devlet kaynaklıdır. Burada devlet kaynaklı temel sorunlar uygulanan işsizlik ve istihdam politikalarının boş pozisyon oluşturmama ve gençlere yönelik olmaması olarak gösterilmektedir. Bu temel dayanağın altında yatan nedenler ise; siyasi istikrarsızlık, koalisyon hükümetlerinin zayıflığı, iş gücü piyasası ile çelişen yasal düzenlemeler, kurumsal düzenlemelerdeki eksiklikler, hatalı kur politikaları, tasarruf mevduatına verilen güvencenin uzun sürmesi vb. olarak sıralanmaktadır. (Akçan, 2018, s. 39).

1.2.2. Türkiye’de Genç İşsizliğin Çözümüne Yönelik Politikalar

Ülkelerde ele alınacak istihdam politikaları, işsizlik ve genç işsizlik ile ilgili olumlu sonuçlar verecek kamu politikalarından oluşması gerekmektedir. Bu politikalar tüm ülkelerde iki genel çerçevede belirlenmektedir. Bunlar, eğitim politikaları ve aktif işgücü piyasası politikalarıdır. Eğitim ve aktif işgücü piyasası politikaları (AİPP) gençlerin işgücü piyasalarına daha fazla katılımlarını sağlamayı ve gençlerin işgücü piyasasına katılımları ile ilgili ortaya çıkabilecek problemlere karşı engelleyici önlemler almayı amaçlamaktadır. (Erdayı, 2009, s. 144)

Türkiye’ de işsizlik sorununa karşı genellikle aktif ve pasif politikalar uygulanmaktadır. Aktif politikalar arasında özel sektörü teşvik programları, mesleki eğitim ve danışmanlık, kamu istihdam hizmetleri ve gençlere yönelik istihdam hizmetleri aracılığı ile işsizlerin işsizliğini ortadan kaldırmaya yönelik politikalar (Yanbaşı, 2014, s. 56). Pasif politikalar ise; gelişmiş ülkelerde daha çok uygulanan ve sigorta yardımı şeklindedir. Bu politikalar, işsizliği önlemekten çok işsizliğin neden olduğu bireysel ve toplumsal olumsuzlukları gidermeye yöneliktir. Gelişmekte olan ülkeler arasında yer alan Türkiye’de de genç işsizlik sorunu için çoğunlukla aktif politikalar uygulanmakta ve bu aktif istihdam politikası Türkiye İş Kurumu (İŞKUR) ile yürütülmektedir.

Aktif istihdam politikaları iş gücü piyasasında eşitliğin sağlanması amacıyla uygulanan politikalar. Aktif istihdam politikaları; doğrudan kamu istihdamı, meslek eğitim programı, kamu eşleştirme ve danışmanlık hizmetleri gibi pek çok uygulama yer almaktadır (Bayram Ö.Soylu, 2020, s. 354).

İŞKUR öncelikle uluslararası kuruluşlar ve Avrupa Birliği Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı projeleriyle birlikte projeler yürütmektedir. Bu projenin amacı; AİS’e (Avrupa İstihdam Projesi) teknik altyapı sağlanmasında yardımcı olmak ve böylece istihdam politikalarının geliştirilmesini ve planlanmasını sağlayarak kurumun kapasite gücünü arttırmaktır. Bu kapsamda son yıllarda genç istihdamını arttırmak üzere birtakım projeler yürütülmektedir. Bu projeler arasında;(İŞKUR, 2023, s. 1)

- Ne eğitimde ne istihdamda olan gençler için iş gücü piyasası destekleme programı,
- Aktif iş gücü programları projesi,
- Herkes İçin İnsana Yakışır İş, Ulusal Gençlik İstihdam Programı,
- Genç İstihdamının desteklenmesi operasyonu (Genç I),
- Sektörel yatırım alanlarında genç istihdamının desteklenmesi operasyonu,
- İstihdam ve beceri geliştirme projesi, vb. bulunmaktadır.

2.1. Avrupa Birliğinde Genç İşsizliği

AB, 1957’de Roma Anlaşması ile kurulmuş ve dünyada en ileri entegrasyon örneği gösteren birlik olarak karşımıza çıkmaktadır. Bugün 27 ülkenin üye olduğu AB’de entegrasyon süreci boyunca önemli bir refah artışı sağlandığı kabul edilmektedir. Bunun yanında, bazı ekonomik sorunlar da varlığını korumaktadır. İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra AB ülkelerinde diğer ülkelere nazaran daha düşük olan işsizlik düzeyi, 1970’li

yıllardan itibaren artmaya başlamış, 1980'li yıllarda ise daha da yükselerek kalıcı hale gelmiştir. AB ülkelerinde işsizlik en önemli sorun olmaya başlamıştır. 2019 yılı sonunda 27 ükeli AB'de işsizlik oranı ortalaması %6,7 olarak gözükmektedir. İşsizlik oranı aynı yıl için Almanya'da %3,2, Hollanda'da %3,4 olmuş ancak Yunanistan, İspanya gibi bazı ülkelerde sırasıyla %17,3 ve %14,1 oranında gerçekleşmiştir (Eurostat, <https://ec.europa.eu/eurostat>, 2020).

AB içinde genç işsizlik 1980'li yıllardan sonra sorun olarak gündeme gelmeye başlamıştır. Bunun için bu yıllardan itibaren çeşitli politikalar üretilmeye başlanmıştır. İlk kez resmi doküman başlığı halinde 1982 yılında yer almıştır. Genç işsizliğin çözümü amacıyla eğitim ve mesleki eğitimin gençler için önemine vurgu yapılarak bu alandaki eksikliklerin giderilmesi için önlemler alınmasına ve bu sorunun çözümü için Avrupa Sosyal Fonuna çağrı yapılmıştır (Azman, 2020, s. 45-46). 2002 yılından itibaren ise genç işsizliğine daha çok odaklanılmaya başlanmış, 2007-2008 finansal krizden sonra AB de genç odaklı politika girişim ve önlemleri daha yoğun olarak tartışılmaya başlanmıştır (Azman, 2020, s. 47).

Ancak yapılan çalışmalar ve alınan önlemlere rağmen AB'de son yıllarda işsizlik açısından en çok genç işsizlik sorunu yaşanmaya başlanmıştır. Eylül 2023 itibariyle AB'de genç işsizlik oranı %14.2'e yükselmiştir (Eurostat, <https://ec.europa.eu/eurostat>, 2023).

Nisan 2023 itibariyle AB de 27 ülkenin genç işsizlik oranı ortalaması %13.8 olarak gerçekleşirken, İspanya %27,9, Yunanistan %27.7 ile en yüksek genç işsizlik oranına sahip ülkeler olarak görülmektedir. Slovenya ise %5.6 ile AB ülkeleri içinde en düşük genç işsizliği oranına sahip ülke konumundadır. AB üyesi ülkelerde de genç işsizlik oranı birkaç ülke hariç (Almanya, Slovenya, Hollanda gibi) diğer ülkelerde yüksek olarak gözlemlenmektedir (Statista.com, 2023, s. 1). Türkiye-AB ülkelerinin karşılaştırmasını yaptığımızda ülkemizde genç işsizlik Nisan 2023 itibari ile hem AB ortalamasından yüksek hem de AB ülkelerinin genelinden yüksek olduğu aşağıdaki tablo 2.1 de görülmektedir.

Tablo:2.1: Nisan 2023 İtibari İle AB Ülkeleri ve Türkiye'de Genç İşsizliği Oranları

Ülkeler	Genç İşsizliği Oranı (%)
AB	13.8
Türkiye	18.3
İspanya	27.9
Yunanistan	27.7
İtalya	20.7
Hırvatistan	19
İsveç	18.9
Slovakya	18.7
Lüksemburg	18.6
Portekiz	18.1
Finlandiya	17.6
Fransa	17
Litvanya	14.5
Belçika	13.9
Estonya	12.4
Letonya	11.6
Macaristan	11.4
Kıbrıs	10.8
Danimarka	10.7
Avusturya	10.5
Polonya	10.3
İrlanda	10.1

Bulgaristan	9.3
Malta	8.7
Çekya	8.4
Hollanda	7.9
Almanya	6.2
Slovenya	5.6

Kaynak: (statista.com, 2023), (TUIK, İş Gücü İstatistikleri Nisan, 2023),

2.2. Kişisel Verilerin İşlenmesinde Hâkim Olan Kurallar

AB ülkelerinde genç işsizliği sorununu çözmek için gençler arasındaki adaletsizliği azaltmaya yönelik politikalar geliştirilmeye başlanmıştır. Bu politikalar; eğitim ve öğretim reformu, mesleki alanda yapılan eğitimin verimli ve etkin hale getirilmesi, meslek seçimine yönelik danışmanlık hizmetlerinin geliştirilmesi ve iş tecrübesinin artırılmasına yönelik programların geliştirilmesidir. Avrupa Komisyonu genç işsizliğini büyük bir sorun olarak görmektedir. Bu amaçla 30 Ekim 2000'de Yaşam Boyu Öğrenme Memorandumu gerçekleştirmiştir. Bu memorandum da genç işsizliği ile mücadelede eğitimin önemi vurgulanarak, yaşam boyu öğrenmenin unsurları belirlenmiştir (Atabey, 2019, s. 6764).

Bunlar: 1- Ortak Çalışma, 2- Öğrenme talebini doğru tespit etme, 3-Yeterli kaynağa sahip olma, 4- Öğrenme imkanlarına ulaşımı kolaylaştırma, 5- Bireyler arasında öğrenme kültürü oluşturmadır.

21 Kasım 2001 tarihinde ise “Avrupa Gençliği İçin Yeni Bir Atılım-Beyaz Kitap” bildirgesi ile gençlerin karar alma mekanizmalarına katılımının daha etkin hale getirilmesi ve gençlik alanında faaliyette bulunan kurum ve kuruluşların işbirliği içinde olması amaçlanmıştır. Bu amaçla birlikte; gençlerin istihdam şanslarını artırılması, genç girişimciliğin ve gençlerle ilgili yeni mesleklerin geliştirilmesi hem işçilerin hem de işverenlerin işe adaptasyon süreçlerinin desteklenmesi, kadın erkek olmak üzere her iki cinsiyetin eşit şekilde istihdam fırsatlarından yararlanması hedefleri belirlenmiştir (Atabey, 2019, s. 6764).

Avrupa Komisyonu 2005 yılı Mart ayında genç işsizliği ile mücadele amacıyla Avrupa Gençlik Paketi ile istihdam, birleşme ve toplumsal ilerleme alanlarında üye tüm ülkelerin harekete geçmelerini ve alınması gereken önlemleri sıralamıştır (Şahin, 2010, s. 176-179).

Bunlar:

Gençlerde istihdam edilebilirliğin artırılması ve sürekliliğini sağlamak için karşılıklı öğrenme programları oluşturmak, gençlerde öğrenme başarısızlıklarının önlenmesi,

Dezavantajlı gençlere yönelik sosyal içerikli programlara ağırlık vermek,

Gençlerin eğitim alanında başarısız olmalarını önlemek, gençlerin staj imkanlarının geliştirilmesi,

Gençlerde mesleki eğitime ulaşılabilirliği kolaylaştırmak, mesleki eğitimin kalitesinin yükseltilmesi,

Eğitimden istihdama geçişi güçlendirmek, gençlerin girişimciliği üzerindeki engellerin azaltılması,

İş dünyasını işin içine dahil ederek istihdamda sorumluluk verme, genç girişimciliğin desteklenmesi ve teşviki,

Gençlerin yurt dışı hareketliliğinin sağlanması ve yurt dışında istihdam edilmeleri için fırsat yaratma,

AB üyesi ülkeler arasında iş birliğini geliştirme, çocuk dostu politikaların izlenmesi, aileler arasında sorumluluk dağıtma, vb. önlemlerdir.

AB'de özellikle 2008 küresel finans krizinden sonra genç işsizliği hızla yükselmeye başlamıştır. AB ülkeleri, genç işsizliğine karşı acil çözüm üretmek amacıyla Gençlik Garantisini uygulamaya koymuştur. AB Konseyinin 2013 yılında Gençlik Garantisi Oluşturulmasına ilişkin Tavsiye Kararı ile, AB ülkelerine 25 yaş altı her gence kaliteli bir istihdam, sürekli eğitim, çıraklık ve stajyerlik teklifi sunma çağrısında bulunulmuştur. İşsiz kaldıktan veya örgün eğitimden ayrıldıktan sonraki dört ay içinde stajyerlik veya çıraklık teklifinde bulunmaları istenmektedir (ILO, 2023, s. 1). Güçlendirilmiş Gençlik Garantisi AB üyesi devletler tarafından 30 yaşın altındaki tüm gençlerin iyi kalitede bir eğitim teklifi almasını sağlamaya yönelik bir taahhüttür (Commission, 2023, s. 1).

2.3. AB'de Genç İşsizliğin çözümünde Almanya Örneği

Bugün dünyada genç işsizliği oranlarının en düşük olduğu ülkelerden bir tanesi ve en önemlisi Almanya'dır. 2023 yılı Eylül ayı itibari ile Almanya'da genç işsizliği oranı %6.2 olarak gerçekleşmiştir. Bu nedenle genç istihdamı politikası konusunda sık sık örnek olarak bu ülke gösterilmektedir. 90 milyona yaklaşan nüfusu ile AB içinde en düşük genç işsizliği oranına sahip ülke Almanya olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunda da en önemli faktör ikili (düal)eğitim sistemi veya Çıraklık sistemidir.

Almanya'da genç istihdamı politikasının temeli mesleki eğitime dayanmaktadır. Literatür, Alman mesleki eğitim sisteminin çıraklık sistemi ile özdeş tutulduğunu göstermektedir. İkili sistem olarak bilinen Alman çıraklık sisteminin en önemli özelliği; eğitimden çalışma hayatına geçişi kolaylaştırmak suretiyle gençleri iş piyasasıyla bütünleştirmesidir. Bu sistem okulda verilen teorik eğitim ile iş yerinde verilen pratik eğitimin birleştirilmesini sağlamaktadır (Gündoğan, 1999, s. 76).

Bu ülkede çıraklık eğitiminin maliyeti yerel hükümetler, işverenler ve eğitime katılan çırak öğrenciler tarafından karşılanmaktadır. Programın okul eğitim kısmı yerel hükümetler tarafından, iş yerindeki eğitimin maliyeti iş verenler tarafından karşılanmaktadır. Öğrencilerde asgari ücretliye ödenen ücretin %58'inden vazgeçerek bu maliyete katlanmaktadır. Bu sistem sayesinde devlet genç işsizliğinden kurtulmuş, işverenler geleceğin işçilerini kazanmış ve çıraklarda işsiz kalmaktan kurtulmuşlardır. Bu sistemde tüm taraflar konsensus halindedirler. Ancak bu sistemin olumsuz yönü ise bu sistemin esnek olmamasıdır. Bu açıdan gençler istemedikleri bir alanda mesleki eğitime katılmak zorunda kalabilmektedirler (Gündoğan, 1999, s. 76-77).

Almanya'da çıraklık eğitim sisteminin başarısını araştıran araştırmacılar, çalışma sonucunda iş gücünün profilini çıkarmışlardır. Buna göre Almanya'da orta öğretim sonrasında eğitimin temel direğinin mesleki eğitim ve çıraklık eğitimi olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Buna göre mevcut iş gücünün %72'sinin ikili eğitim sistemi mezunu olduğu tespit edilmiştir (Şahin, 2010, s. 211).

Almanya'da işsizlik ve genç işsizliği ile mücadelede tek seçenek mesleki eğitim ya da çıraklık eğitimi değildir. Aynı diğer ülkelerde olduğu gibi Almanya'da da aktif ve pasif iş gücü piyasası politikaları uygulanmaktadır. Ancak çıraklık sisteminin etkisi çok büyük olarak kabul edilmekte ve pek çok ülkede eğitimde model olarak alınmaktadır.

Almanya'da iş gücü piyasalarının etkin olmasında "Hartz Yasaları", çok önemlidir. Bu yasalar ile istihdamda koruyuculuğu azaltmak, esnek çalışma, düşük ücretle çalışanlara verilen teşvikler, yerel istihdam bürolarının yeniden yapılandırılması vb. yöntemlerle iş gücü piyasasının iyileştirilmesi sağlanmıştır (Azman, 2020, s. 84).

2008 Almanya Ulusal Eylem Planı kapsamında küreselleşme, demografik geçiş, hızla artan bilgi gibi zorluklarla karşılaşan Almanya'da bu sorunlarla baş edebilmek için iyi eğitilmiş insanlara ihtiyaç olduğu belirtilmiştir. Federal Eyaletlerin çabalarıyla Almanya'da eğitim sisteminde önemli derecede ilerleme sağlanmıştır. Özellikle eğitimin ilk yıllarından okul, mesleki eğitim ve üniversite gibi geçiş noktaları için bazı adımlar atılması planlanmıştır. Federal Hükümet ve Eyaletler "Nitelik Girişimi" ile birlikte bu önlemleri birlikte almayı hedeflemektedirler.

2015-2018 yıllarında Almanya'da ulusal eylem planı uygulaması yapılmıştır. Bu kapsamda ikili mesleki eğitimi güçlendirmek ve mesleki eğitimin önemini, kariyer ve teklif edilen nitelikli istihdam olanaklarını belirginleştirmek programın temel amacı olarak belirlenmiştir. İşletmeler, ticaret birlikleri, Federal Hükümet tarafından "Eğitim ve Devam Eden Eğitim İttifakı'nın" gelecekte mesleki eğitimi sürdürmesine ve mesleki eğitim konusunun okul ve üniversitelerde gençler ve onların ebeveynlerinin, aynı zamanda tüm toplumun mesleki eğitim konusunda teşvik edilmesi kararlaştırılmıştır (Azman, 2020, s. 84-98).

SONUÇ VE ÖNERİLER

AB ülkelerinin 1990'lı yılların başlarından itibaren hedeflerine bağlı olarak uygulamış oldukları politikaların genç istihdamını artırdığı ve 'Avrupa İstihdam Stratejisi' politikasının başarılı olduğu gerçeği ortaya çıkmaktadır. AB'de genç işsizlik oranlarının yıllar itibarıyla azalma eğiliminde olması uygulanan bu politikaların başarılı sonuçlar verdiği anlamı taşımaktadır.

Gençlerde işsizlik onları pasifleştirmekte, ülke açısından yetişmiş genç insan gücünün boş kalmasına neden olmaktadır. Gençlere yapılacak yatırım geleceğe yapılacak yatırımdır ilkesinden hareketle genç işsizliğinin çözümü ülke açısından büyük önem taşımaktadır. En büyük sermaye olan beşeri sermayeye ve genç nüfusa yoğun olarak sahip olan ülkemiz bunu iyi değerlendirilmeli ve bu potansiyelin ülkenin geleceğini şekillendireceği unutulmamalıdır. Ülkede genç işsizliğinin önlenmesi genel işsizlik oranlarının da düşmesini kolaylaştıracaktır.

Türkiye'de genç işsizliğin nedenleri arasında ekonomideki konjoktüre bağlı arz ve talepte meydana gelen dalgalanmalar, ülke ekonomisinin yapısal sorunları, eğitim sistemindeki aksaklıklar ve buna bağlı olarak mesleki eğitime gerekli önemin verilmemesi, işgücü politikalarında uygulanan eksiklikler, tecrübe eksikliği ya da teknoloji kullanımındaki yetersizler gösterilmektedir.

Türkiye-AB ülkelerinin karşılaştırmasını yaptığımızda ülkemizde genç işsizlik Nisan 2023 itibarı ile hem AB ortalamasından yüksek hem de AB ülkelerinin genelinden yüksek olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. AB'de Slovenya, Almanya ve Hollanda'da genç işsizlik oranlarının oldukça düşük olduğu ve bunun nedeninin Almanya eğitim sistemi içerisinde yer alan ikili eğitim olarak adlandırılan Alman Çarıklık sisteminin çok etkili olduğu tespit edilmiştir. Bu açıdan Türkiye'de genç işsizlikle mücadelede bu sistemin iyi analiz edilerek ülkede uygulanabilirliğinin sağlanması işsizlik ve genç işsizliğinin düşürülmesinde etkili olacaktır.

Türkiye'de işsizlik ve genç işsizliği ile mücadele için aşağıdaki öneriler getirilmektedir.

- Ülkede eğitim sisteminde köklü bir reform yapılmalıdır.
- İşverenlerin görüşü alınarak üniversitelerde bölgeye özgü istihdam imkanı daha yüksek

alanlarda bölüm ve programlar açılmalıdır.

- İş dünyasının ihtiyaç duyduğu kalifiye eleman yetiştirmek amacıyla teorik eğitimler azaltılıp uygulamalı eğitimler arttırılmalıdır.

- Özellikle üniversite bölüm tercihlerinde gençler istihdam imkanı yüksek olan alanlara yönlendirilmelidir.

- Eğitim sisteminde staj uygulamasının süre ve içeriği iyi belirlenmelidir.

- Çıracılık eğitimi uygulamasının süresi artırılarak yaygınlaştırılmalıdır.

- Mesleki eğitime ağırlık verilmelidir.

- Mesleki eğitim alanların donanımları iş gücü piyasası ihtiyacını karşılayacak şekilde arttırılmalıdır.

- Almanya örneği dikkatle analiz edilerek model olarak alınmalıdır.

- Nitelikli işgücünü artırmak için gençlerin becerilerinin arttırılmasına odaklanılmalıdır.

- Gençleri iş hayatına girişimci olarak girmeleri için teşvik edilmelidir.

- Gençlerin istihdamı amacıyla işveren destekleri arttırılmalıdır.

- İşverenlerin maliyetlerini düşürücü çözümler üreterek yeni istihdam alanları açılmalıdır.

- Dış göçlerle ülkeye gelen, ucuz ve kalitesiz iş gücünün yerli iş gücünün yerini alması yasal düzenlemelerle engellenmelidir.

- Mesleki eğitimde yeniden yapılanma sağlanarak işverenlerin ihtiyacına göre gençlerin yetiştirilmesi sağlanmalıdır.

- Geleceğin meslekleri tespit edilerek gençlerin bu mesleklere yönelimleri özendirilmelidir.

- Üniversite-sanayi işbirliği sözde değil özde sağlanmalıdır.

- Ülkede yaşlı iş gücü emekliliğe özendirilerek gençlere yer açılmalıdır

KAYNAKÇA

- Adıgüzel, M. (2021). Türkiye'de Genç İşsizliği Etkileyen Faktörler. Econharran Harran Üniversitesi İ.İ.B.F.Dergisi, 5(8), 104.
- Akçan, A. T. (2018). Türkiye'de Genç İşsizlik Sorunu ve Çözüm Önerileri. Gençlik Araştırmaları Dergisi.
- Atabey, S. (2019). Genç İşsizliği Sorunun Avrupa Birliği ve Türkiye'deki Boyutları. International Social Sciences Studies Journal, 5(50).
- Azman, F. Ö. (2020). Avrupa Birliğinde Genç İşsizliği İle Mücadele Politikaları ve Türkiye İçin Öneriler. Ankara: Ankara Üniversitesi SBF, Yüksek Lisans Tezi.
- Bayram Ö.Soylu, B. N. (2020). Genç İşsizliğin Gelişimi, Belirleyiciler ve İktisadi Politikalar: avrupa Birliği-Türkiye Karşılaştırması. EKEV akademi Dergisi(82), 339-360.
- Bölükbaş, C. (2014). Türkiye'de İş Gücü Piyasası ve Genç İşsizlik- Büyüme Üzerine Bir İnceleme. Amme İdaresi Dergisi, s. 82.
- Commission, E. (2023, 11 11). <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1079&langId=en>. Employment, Social Affairs & Inclusion. adresinden alınmıştır
- Çelik, B. (2019). Mülteci, Sığınmacı ve Göçmenlerin Türkiye'deki İş Gücü Piyasasına Etkileri: Kırşehir Örneği. Nevşehir: Nevşehir Hacıbekta Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Data, O. (2023, 11 9). <https://data.oecd.org/>. <https://data.oecd.org/unemp/youth-unemployment-rate.htm>. adresinden alınmıştır
- Dinler, Z. (1997). İktisada Giriş. Bursa: Ekin Kitap Evi.
- Eğilmez, M. (2012, 1 17). <https://www.mahfiegilmez.com/>. <https://www.mahfiegilmez.com/2012/01/issizlik-nasl-hesaplaniyor.html#:~:text=%C3%96zetle%2015%20ya%C5%9F%C4%B1ndan%20b%C3%BCy%C3%BCKk%20olup,i%C5%9Fg%C3%BCc%C3%BCne%20b%C3%B6l%C3%BCnmesiyle%20i%C5%9Fsizlik%20oran%C4%B1%20hesaplan%C4%B1yor>. adresinden alınmıştır
- Erdayı, U. A. (2009). Dünyada Genç İşsizliğin Çözümüne Yönelik Ulusal Politikalar ve Türkiye. Çalışma ve Toplum Dergisi, 3(22), 133-162.
- Eurostat. (2017). <https://ec.europa.eu/eurostat>. <https://ec.europa.eu/eurostat>. adresinden alınmıştır
- Eurostat. (2020). <https://ec.europa.eu/eurostat>. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Social_protection_statistics_-_unemployment_benefits#Unemployment-related_expenditure_in_2020. adresinden alınmıştır
- Eurostat. (2023, Eylül 11.11.2023). <https://ec.europa.eu/eurostat>. <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/17791746/3-03112023-AP-EN.pdf/7de0add9-2fd1-b656-b90d-63aaa97f72ff#:~:text=Youth%20unemployment,13.9%25%20in%20the%20previous%20month>. adresinden alınmıştır
- Gündoğan, N. (1999). Genç İşsizliği ve Avrupa Birliğine Üye Ülkelerde Uygulanan Genç İstihdamı Politikaları. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 1(54).
- ILO. (2023, 11 11). <https://www.ilo.org/global/topics/youth-unemployment/project/youth-employment-policy/lang--en/index.htm>. <https://www.ilo.org/global/topics/youth-unemployment/project/youth-employment-policy/lang--en/index.htm>. adresinden alınmıştır
- Işık, V. (2016). Türkiye'de Genç İşsizliği ve Genç Nüfusta Atalet. Emek ve Toplum Dergisi, 5(11), 137.
- İŞKUR. (2023). <https://www.iskur.gov.tr/kurumsal-bilgi/uluslararasi-iliskiler-ve-projeler/projeler/>. 11.11.2023 tarihinde <https://www.iskur.gov.tr/kurumsal-bilgi/uluslararasi-iliskiler-ve-projeler/projeler/>. adresinden alındı
- Karabıyık, İ. (2009). Avantaj ve Dezavantajları İle Genç İşsizliğinin Değerlendirilmesi. Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk fakültesi Dergisi, 3(3-4).
- Sos.Güv.Bak., Ç. v. (2021). Ulusal Genç İstihdam Stratejisi ve Eylem Planı. Ankara.
- Statista.com. (2023, 4). <https://www.statista.com/statistics/613670/youth-unemployment-rates-in-europe/>. <https://www.statista.com/statistics/613670/youth-unemployment-rates-in-europe/>. adresinden alınmıştır
- statista.com. (2023, 11). <https://www.statista.com/statistics/613670/youth-unemployment-rates-in-europe/11.11.2023>. <https://www.statista.com/statistics/613670/youth-unemployment-rates-in-europe/11.11.2023>.

europe/11.11.2023,. adresinden alınmıştır

Şahin Murat, Ş. L. (2011). Nedenleri ve Sonuçları Bakımından Gençler Arasında Yaygınlaşan İşsizlik. İstanbul Journal of Sociological Studies, 1-48.

Şahin, L. (2010). Avrupa Birliğine Uyum Sürecinde Türkiye'de Genç İşsizlik Sorunu. İstanbul: İstanbul Üniversitesi SBE, Doktora Tezi.

TUİK. (2014). Dünya Nüfus Günü. Haber Bülteni, Ankara.

TUİK. (2023). <https://www.tuik.gov.tr/>. İstatistik veri portalı. adresinden alınmıştır

TUİK. (2023, 11 11). İş Gücü İstatistikleri Nisan. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Isgucu-Istatistikleri-II.-Ceyrek:-Nisan---Haziran,-2023-49389>. adresinden alınmıştır

Yanbaşlı, E. (2014). Türkiye'de Genç İşsizliği Sorunu ve İşsizlikle Mücadelede Uygulanan Ekonomi Politikalarının Analizi. Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi SBE, Yüksek Lisans Tezi.

ÖZETLER

IDENTITY STRUGGLE IN JORDAN

ÜRDÜN'DE KİMLİK MÜCADELESİ

Research assistant Abdalraheem Alkaed (*Jordan*)

Abstract (English)

Identity conflict has always existed since the establishment of the Emirate of Transjordan until the establishment of the Kingdom, but its peaks appeared in 1970, when terrorist organizations attempted to overthrow the Jordanian regime and annihilate the Jordanians and obliterate their cultural, economic and historical identity and trying to make Jordan an alternative homeland for the Palestinians under the leadership of Yasser Arafat with all kind of support from the Egyptian and Syrian regimes and others at that time. As well as the conspiracy to strike the Jordanian currency and the exchange rate by Yasser Arafat in 1988 How did identity conflict effect on the current Jordanian economy? how Palestinians refugees affected on Jordan economy? what is the current argument in Jordan about general identity and national identity of Jordanian race how it's effect on economic challenges in Jordan ?

Abstract (Turkish)

Kimlik çatışması, Transjordan Emirliği'nin kuruluşundan Krallığın kuruluşuna kadar her zaman var olmuştur, ancak zirve noktası, terör örgütlerinin Ürdün rejimini devirmeye ve Ürdünlüleri yok etmeye ve onların kültürel, ekonomik ve tarihi kimliklerini yok etmeye çalıştığı 1970'te ortaya çıktı. Yaser Arafat önderliğinde Mısır ve Suriye rejimleri ile diğer ülkelerin her türlü desteğiyle Ürdün'ü Filistinliler için alternatif bir vatan haline getirmek, Yaser Arafat'ın Ürdün para birimini ve döviz kurunu vurma komplosunun bir parçasıydı. 1988'de Kimlik çatışması mevcut Ürdün ekonomisini nasıl etkiledi? Filistinli mülteciler Ürdün ekonomisini nasıl etkiledi? Ürdün ırkının genel kimliği ve ulusal kimliği hakkında Ürdün'deki mevcut argüman nedir, bunun Ürdün'deki ekonomik zorluklar üzerindeki etkisi nedir?

JEL codes: P00, R58, R50

Keywords (English): Jordan,Economy,Jordan economy,Jordanian identity, Palestinians refugees

Keywords (Turkish): Ürdün, ekonomi,Ürdün ekonomisi,Filistinli mülteciler, Ürdün milli kimlik

Mutlu Yıldız (*Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Turkey*)

Abstract (English)

The effect of the mayor's charismatic leadership feature on voter psychology and its reflections on the voting potential differential mayor's charismatic leadership feature on voter psychology and its influence of the mayor's charismatic leadership feature on voter behavior. ması etc. factors ı prepare the notification of ması etc. factors as an implementation in canakkale and submiss it to my esteemed professors.

Abstract (Turkish)

Belediye başkanının karizmatik liderlik özelliğinin seçmen psikolojisine yansımaları liderin boyu konuşması hitabı diksiyonunun karizmasının seçmen psikolojisine seçmenin oy verme davranışına etkileri çanakkale ilinde bir uygulama şeklinde bildirimini hazırlayıp siz değerli hocalarıma sunuyorum.

MONEY AND FINANCIAL POLICIES WATCHED IN THE US ECONOMY IN THE ECONOMIC CRISIS OF 2008

2008 EKONOMİK KRİZİNDE ABD EKONOMİSİNDE İZLENEN PARA VE MALİYE POLİTİKALARI

Mr. Fethi Aygün (*hasan kalyoncu üniversitesi, Turkey*)

Abstract (English)

The economic crisis that started in the USA in 2008 soon affected all countries, unemployment increased with the wrongly implemented monetary policy, the banks went bankrupt, the unpaid loan rates in the banks increased and left the banks in a difficult situation. The crisis was tried to be brought under control with packages, but its effects lasted for many years. This crisis, which emerged in the 1930s, went down in history as the longest crisis after the Great Depression.

Keywords: fiscal policy, monetary policy, great depression, economic crisis

Abstract (Turkish)

2008 yılında abd'de başlayan ekonomik kriz kısa zamanda bütün ülkeleri etkisi altına almıştır yanlış uygulanan para politikası ile birlikte işsizlik artmış, bankalar batmış, bankalarda ödenemeyen kredi oranları artmış ve bankaları zor durumda bırakmıştır bu kriz aynı zamanda maliye politikası için bir dönüm noktası olmuştur hazırlanan ekonomik paketlerle kriz kontrol altına alınmaya çalışılmış ancak uzun yıllar etkileri sürmüştür ortaya çıkan bu kriz 1930'lu yıllarda ortaya çıkan büyük buhrandan sonra en uzun kriz olarak tarihe geçmiştir yaptığımız çalışmada krizin nedenleri, etkileri, uygulanan para ve maliye politikaları hazırlanan ekonomik paketlerin içeriği ele alınmıştır

Anahtar kelimeler: maliye politikası, para politikası, büyük buhran, ekonomik kriz

DOMESTIC EFFECTIVENESS OF THE GENDARMA INTELLIGENCE

JANDARMA İSTİHBARATIN YURTIÇİNDE ETKİNLİĞİ

Mr. Alperen Çatlı (*Selçuk üniversitesi, Turkey*)

Abstract (English)

The PvsK law came into force in 1934 and the police were given the authority to conduct intelligence in 1985. Although the law on the Gendarmerie Organization Duties and Authorities did not explicitly give the Gendarmerie intelligence authority, since the provisions that are not contrary to the Gendarmerie Organization Duties and Authorities Law, which entered into force on 12.03.1983, the gendarmerie also indirectly assumed these duties and powers. The presence of Turkish people, who have adopted the tradition of army nation understanding, especially in rural areas where corruption is less, has also been a great support for the gendarmerie personnel in terms of intelligence source. The information obtained as intelligence sheds light on the period and facilitates analysis. However, with the events that took place in 2009 and a few years before, the said regulation took place and the gendarmerie intelligence was pruned within the country, losing its power in the city centers and eroding its enormous archive. However, the gendarmerie intelligence personnel, who are experts in human intelligence with their traditions and experience in human intelligence from the past, should be regulated by the lawmaker by increasing their former activity and effectiveness with their knowledge and experience in the developing and constantly renewed intelligence world. If the gendarmerie loses its efficiency and currency within the country, it may be too late to react across the country in emergency scenarios and may lead to unexpected defeats.

Abstract (Turkish)

PvsK kanunu 1934 yılında yürürlüğe girmiş ve polise istihbarat yapma yetkisi 1985 yılında verilmiştir. Jandarma teşkilat görev ve yetkileri kanunu Jandarma'ya açıkça İstihbarat yetkisi vermemişse de 12.03.1983'te yürürlüğe giren Jandarma Teşkilat Görev ve Yetkileri Kanununa aykırı olmayan hükümleri jandarma için de uygulanacağından jandarma da bu görev ve yetkileri dolaylı olarak almıştır. Ordu millet anlayışı geleneğini benimseyen özellikle yozlaşmanın daha az olduğu kırsalda yaşayan Türk insanının varlığı da istihbarat kaynağı bakımından jandarma personele büyük destek olmuştur. İstihbari olarak elde edilen bilgiler döneme ışık tutmakta ve analiz yapmayı kolaylaştırmaktadır. Ancak 2009 yılında ve daha öncesindeki birkaç yılda meydana gelen olaylar ile bahse konu düzenleme meydana gelerek jandarma istihbarat ülke içerisinde budanma yoluna giderek kent merkezlerindeki gücü kaybettirildi ve muazzam arşivi erozyona uğrattı. Ancak insan istihbaratında geçmişten gelenekleri ve tecrübesiyle insan istihbaratı uzmanı olan jandarma istihbarat personeli gelişen ve sürekli yenilenen istihbarat dünyasında bilgi ve tecrübeleriyle eski aktfi ve etkinliğini artırarak kanun koyucu tarafından yasalar ile düzenlenmelidir. Jandarma istihbarat ülke içinde verimliliğini ve güncelliğini kaybederse acil durum senaryolarında ülke genelinde reaksiyon göstermekte geç kalınabilir ve beklenmedik hezimetlere yol açabilir.

JEL codes: H56

Keywords (English): Gendarmerie Intelligence, intelligence archiving

Keywords (Turkish): Jandarma İstihbarat, istihbarat arşivciliği

EXCEPTION CLAUSES IN THE APPLICATION OF 1994 GENERAL AGREEMENT ON TARIFFS AND TRADE 1994

GÜMRÜK TARİFELERİ VE TİCARET GENEL ANLAŞMASI UYGULAMASINDA İSTİSNA HÜKÜMLERİ

Mr. Ahmet Hakan Ceylan (*Necmettin Erbakan Üniversitesi, Turkey*)

Abstract (English)

Purpose – In this study, we aim to identify and examine the exception clauses that allow states to avoid their obligations in the implementation of General Agreement on Tariffs and Trade (General Agreement) 1994. **Methodology** – This study adopts the doctrinal research methodology. Primary and secondary sources have been utilized in the research. **Findings** – In the study, eight exception clauses have been identified throughout all agreements within the scope of World Trade Organization law and the General Agreement. These are general exceptions, security exceptions, safeguard exceptions, regional trade exceptions, balance-of-payments exceptions, special and differential treatment exceptions, waivers and the non-application clause against new members. **Conclusions** – As a result, it has been found that exception clauses regarding the General Agreement exist both in the General Agreement and in other agreements concluded within the framework of the World Trade Organization law.

Abstract (Turkish)

Amaç - Bu çalışmada Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (Genel Anlaşma) 1994 uygulamasında devletlere yükümlülüklerinden kaçınmaya olanak tanıyan istisna hükümlerinin tespit edilmesi ve incelenmesi amaçlanmıştır. **Yöntem** - Bu çalışmada doktrinsel araştırma yöntemi benimsenmiştir. **Araştırmada birincil ve ikincil kaynaklardan faydalanılmıştır.** **Bulgular** – Çalışmada Genel Anlaşma ve Dünya Ticaret Örgütü hukuku kapsamında gerçekleştirilen diğer anlaşmaların bütününde sekiz adet istisna hükmü tespit edilmiştir. Bunlar; genel istisnalar, güvenlik istisnaları, korunma tedbirleri istisnaları, bölgesel ticaret istisnaları, ödemeler dengesi istisnaları, özel ve lehte muamele istisnaları, muafiyetler ve yeni üyeye uygulamama istisnasıdır. **Sonuç** – Yapılan çalışma sonucunda Genel Anlaşma uygulamasında istisna hükümlerinin hem Genel Anlaşma'da yer aldığı hem de Dünya Ticaret Örgütü hukuku çerçevesinde akdedilen başka anlaşmalarda yer aldığı tespit edilmiştir.

JEL codes: K33

Keywords (English): General Agreement on Tariffs and Trade, World Trade Organization, exceptions

Keywords (Turkish): Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması, Dünya Ticaret Örgütü, istisnalar

POLITICAL TRACES OF KAŞGARLI MAHMUD'S OF WORK "DİVANÜ LÜGATİ'T-TÜRK"

KÂŞGARLI MAHMUD'UN "DİVANÜ LÜGATİ'T-TÜRK" ADLI ESERİNİN
SİYASİ İZLERİ

Ph.D. candidate Faruk Yılmaz (*Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Turkey*)

Abstract (English)

XI. Kaşgarlı Mahmud, one of the 17th century scholars, is a very important figure for the Turkish world. During the period he lived, he made great efforts to promote the power, culture and language of the Turks in Baghdad, which was the science center of the period. With the love of study given by science, perhaps by leaving politics, he created his work, which is very difficult to reveal as of the period. In fact, this work, which was created with a scientific perspective, also offers us important information about the political characteristics of its period. The author, a member of the Karakhanid State, carried out studies in Baghdad, the science center of the time, traveled to various regions and wrote an important map around the world. In this study, we will try to reveal the political traces of this work, which was written in order to prove the power of the Turks. At the same time, we will emphasize the richness of the scientific and cultural activities of the period.

Abstract (Turkish)

XI. yüzyıl âlimlerinden Kâşgarlı Mahmud, Türk dünyası açısından oldukça önemli bir şahsiyettir. Yaşadığı dönem, Türklerin gücünü, kültürünü ve dillerini, devrin ilim merkezi olan Bağdat'ta tanıtmak için büyük çabalar sarf etmiştir. İlimin verdiği çalışma aşkıyla, belki de siyaseti bırakarak, dönemi itibari ile ortaya çıkartılması oldukça zor olan eserini meydana getirmiştir. Esasında ilmi perspektif ile oluşturulmuş bu eser, döneminin siyasi özelliği hakkında da bizlere önemli bilgiler sunmaktadır. Müellif, Karahanlılar Devleti'ne mensup, zamanın ilim merkezi Bağdat'ta çalışmalar yürütmüş, çeşitli bölgeleri seyahat ederek dünya çapında önemli bir harita kaleme almıştır. Biz bu çalışmamızda Türklerin gücünü ispat etmek amacıyla kaleme alınan bu eserin, siyasi izlerini ortaya çıkartmaya çalışacağız. Aynı zamanda dönemin ilmi ve kültürel faaliyetlerinin zenginliğini de vurgulayacağız.

JEL codes: N00, A33, A33

Keywords (English): Kashgarli Mahmud, Karakhanids, Abbasid Caliphate, Seljuks

Keywords (Turkish): Kâşgarlı Mahmud, Karahanlılar, Abbasi Halifeliği, Selçuklular

AN EVALUATION OF AHMET HAMDİ TANPINAR'S BOOK "YAZ YAĞMURU" IN THE LIGHT OF MOTIFS

AHMET HAMDİ TANPINAR'IN "YAZ YAĞMURU" KİTABINI MOTİFLER
IŞIĞINDA BİR DEĞERLENDİRME

Aysenur Akın (*Hacı Bayram Üniversitesi, Turkey*)

Abstract (English)

Ahmet Hamdi Tanpınar, one of our great writers of the Republican period, has become one of the building blocks of our Turkish literature with his works. While he followed the path of the period with his stories, he shaped the intellectual perception of many writers and poets behind him. In addition to the various works he contributed to Turkish literature, he systematized his aesthetic understanding and mirrored the literary life of the period and today's literary schools. The author narrated the motifs and images in his stories by considering them as a living organism and establishing a relationship between time and place. Tanpınar's work titled *Yaz Yağmuru* is also included in our field of study and the main themes are created and presented to the reader. In this study, based on Tanpınar's *Yaz Yağmuru* story book, which consists of seven stories, we related each text with its own integrity and the content of the texts with dream and escape motifs, in the context of analysis, observation and perspectives of the characters. We examined many traditional and Western features and developments in Tanpınar, based on stories. In our study, we benefited from many reference books, articles and papers based on the stories of Ahmet Hamdi Tanpınar. In the light of these studies, we shaped our study by associating and criticizing literary circles with their period.

Abstract (Turkish)

Cumhuriyet dönemi velüt yazarlarımızdan biri olan Ahmet Hamdi Tanpınar eserleri ile Türk edebiyatımızın yapı taşlarından birisi olmuştur. O, hikayeleri ile dönemin izleğini sürerken ardındaki pek çok yazar ve şairin entelektüel algısını şekillendirmiştir. Türk edebiyatına kazandırdığı muhtelif eserlerin yanı sıra estetik anlayışını sistemleştirerek dönemin yazın hayatıyla birlikte günümüz edebiyat ekollerine ayna tutmuştur. Yazar, hikayelerinde motif ve imajları canlı bir organizma gibi düşünerek zaman ve mekan ilintisi kurarak tahkiye etmiştir. Tanpınar'ın *Yaz Yağmuru* isimli eseri de inceleme alanımıza dâhil olup üzerinde ana izlekler oluşturularak okuyucuya sunulmuştur. Biz bu çalışmamızda Tanpınar'ın yedi hikayeden müteşekkil olan *Yaz Yağmuru* hikaye kitabından hareketle şahıs kadrosunu tahlil, gözlem ve bakış açıları bağlamında, her metni kendi bütünselliği ve metinlerin muhtevasını rüya ve kaçış motifleri ile ilişkilendirdik. Tanpınar'da geleneksel ve Batı'nın temâyüz ettiği pek çok özellikleri, gelişmeleri hikayelerden yola çıkarak inceledik. Çalışmamızda Ahmet Hamdi Tanpınar'ın hikayelerinden hareketle pek çok kaynak kitap, makale ve bildiriden istifade ettik. Bu çalışmaların ışığında edebî mahfilleri dönemi ile ilişkilendirip kritize ederek çalışmamızı şekillendirdik.

JEL codes: Z00

Keywords (English): Ahmet Hamdi Tanpınar, literature, study, story, dream, escape.

Keywords (Turkish): Ahmet Hamdi Tanpınar, edebiyat, eser, hikaye, rüya, kaçış.

APPLYING THE RSI INDICATOR ON OUNCE SILVER RSI İNDİKATÖRÜNÜN ONS GÜMÜŞ ÜZERİNDE UYGULANMASI

Assoc. Prof. Dr. Hidayet Güneş (*Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Turkey*)

Abstract (English)

The number of individuals who want to invest using technical analysis is increasing rapidly. Among the many analyzes performed, the appropriate one for the financial asset must be selected. The benefit of the selected analysis is possible by taking the right action step at the right time. The RSI indicator is a technical analysis indicator that takes values between 0 and 100. When the value exceeds 30 upwards, a purchase should be made, and when the value exceeds 70 values downwards, a sell transaction should be made. This study was conducted to determine the possible profit/loss situation that can be obtained as a result of buying and selling transactions using the RSI indicator based on Ounce Silver price movements. The analyzes were carried out on daily price movements between 02.01.2023 and 13.09.2023. A total of 3 purchase and sale transactions were made at the price of 1,000 Ounces between the specified dates. As a result of these 3 buying and selling transactions, it was concluded that the investor earned a cumulative return of \$ 7.876 per Ounce of Silver. It is thought that individuals can gain returns if they use technical analysis indicators correctly.

Abstract (Turkish)

Teknik analiz kullanarak yatırım yapmak isteyen bireylerin sayısı hızla artış göstermektedir. Yapılan birçok analiz içerisinden de finansal varlık için uygun olanının seçilmesi gerekmektedir. Seçilen analizin fayda sağlayabilmesi doğru zaman ve doğru işlem adımının atılmasıyla mümkün olmaktadır. RSI indikatörü 0 ile 100 arasında değer alan bir teknik analiz göstergesidir. 30 değeri yukarıya doğru geçildiğinde alım, 70 değeri aşağıya doğru geçildiğinde satım işlemi yapılmalıdır. Bu çalışma, Ons Gümüş fiyat hareketleri üzerinden RSI indikatörünü kullanarak alım ve satım işlemi yapılması sonucunda elde edilebilecek olan olası kar/zarar durumunu belirlemek amacıyla yapılmıştır. Analizler 02.01.2023 ile 13.09.2023 tarihleri arasındaki günlük fiyat hareketleri üzerinden gerçekleştirilmiştir. Belirtilen tarihler aralığında toplam 3 adet alım-satım işlemi 1.000 Ons fiyatı üzerinden yapılmıştır. Yapılan bu 3 alım-satım işlemi sonucunda yatırımcının, Ons Gümüş başına birikimli olarak toplam 7.876 \$ getiri elde ettiği sonucuna ulaşılmıştır. Bireylerin teknik analiz göstergelerini doğru şekilde kullandıkları takdirde getiri elde edebilecekleri düşünülmektedir.

JEL codes: G11

Keywords (English): RSI, Technical Analysis, Silver

Keywords (Turkish): RSI, Teknik Analiz, Gümüş

THE IMPACT OF PATENTS ON THE ECONOMIC GROWTH OF OECD COUNTRIES WITHIN THE FRAMEWORK OF INDUSTRY 4.0

ENDÜSTRİ 4.0 ÇERÇEVESİNDE PATENTLERİN OECD ÜLKELERİNİN EKONOMİK BÜYÜMESİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Mrs. GAMZE ÇALIK (*ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ, Turkey*)

Asst. Prof. Dr. Muhammed Şehid Görüş (*Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Turkey*)

Abstract (English)

ABSTRACT Purpose - In the digitalizing world, the impact of technology on economic growth has become very important. This study aims to examine the impact of Industry 4.0, which represents technological development, on the economic growth of OECD countries for the periods 1995-2008 and 2009-2017. Methodology - World Bank and OECD data are used in this research and the relationship between variables is analyzed by the System GMM method. The total number of patents and their subcomponents are used as a proxy for Industry 4.0. The dependent variable used in the study is GDP per capita. Employment to population ratio and gross capital formation are inserted in the model as control variables. Findings – It is found that there is a negative effect of total patents, artificial intelligence related technologies patents, nanotechnology patents, information and communication technologies patents, environment patents on economic growth, while the impacts of pharmaceutical industry patents and biotechnology patents are positive. Conclusion - Since adapting to technological developments takes time, its effect on economic growth requires examining longer periods. Keywords: Industry 4.0, Economic Growth, Patents JEL Codes: C50, O40

Abstract (Turkish)

ÖZ Amaç - Dijitalleşen dünyada teknolojinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi oldukça önem kazanmıştır. Bu çalışmada, teknolojik gelişmeyi temsil eden Endüstri 4.0'ın OECD ülkelerinin ekonomik büyümeleri üzerindeki etkisini 1995-2008 ve 2009-2017 dönemleri için ölçmek amaçlanmaktadır. Yöntem - Araştırmada Dünya Bankası ve OECD verilerinden yararlanılmış ve değişkenler arası ilişki Sistem GMM yöntemiyle analiz edilmiştir. Endüstri 4.0'ın göstergesi olarak toplam patent sayısı ve alt bileşenleri kullanılmıştır. Çalışmada kullanılan bağımlı değişken ise kişi başına düşen GSYİH'dir. Çalışan sayısının nüfusa oranı ve gayri safi sermaye oluşumu ise kontrol değişkenler olarak modele dahil edilmiştir. Bulgular - Elde edilen sonuçlara göre, toplam patentler, yapay zeka ile ilgili teknoloji patentleri, nanoteknoloji patentleri, bilgi ve iletişim teknolojileri patentleri ve çevre patentleri ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilerken, ilaç sanayi patentleri ve biyoteknoloji patentlerinin etkisi pozitif bulunmuştur. Sonuç - Teknolojik gelişmelere uyum sağlamak zaman aldığından ekonomik büyümeye etkisinin daha uzun sürelerde incelenmesi gerekmektedir. Anahtar Kelimeler: Endüstri 4.0, Ekonomik Büyüme, Patentler JEL Kodları: C50, O40

JEL codes: C50, O40

ENERGY CONSUMPTION CONVERGENCE IN SELECTED EU COUNTRIES: AN EMPIRICAL ANALYSIS

SEÇİLİ AB ÜLKELERİNDE ENERJİ TÜKETİMİ YAKINSAMASI: AMPİRİK BİR ANALİZ

Research assistant Cihat Karademir (*Pamukkale Üniversitesi, Turkey*)

Abstract (English)

Objective - The study will examine whether the per capita primary energy consumption levels in selected EU countries exhibit convergence behavior in the period 1965-2022. **Method** - In the convergence analysis, the ADF unit root test based on Bernard and Durlauf (1996) and the Nahar-Inder (2002) test, which is a polynomial-type technique used only in convergence analyses and which states that convergence behavior can occur even in the presence of a unit root in the series, will be used. **Results** - According to the findings, while the ADF unit root test indicates that only Italy exhibits convergence behavior among 20 countries, the Nahar-Inder test shows that 14 out of 20 countries exhibit convergence behavior. **Conclusion** - The analysis shows that Bulgaria, Luxembourg, Hungary, Poland, Romania and Slovakia, which do not exhibit convergence behavior, are mostly former Eastern Bloc countries and their accession to the EU took place later than other countries. It can be stated that these countries lag behind the countries that joined the EU earlier in terms of energy transition. This result shows that the success rate of the policies developed for energy integration will be high.

Abstract (Turkish)

Amaç – Çalışmada 1965-2022 döneminde seçili AB ülkelerinde kişi başı birincil enerji tüketim seviyelerinin yakınsama davranışı sergileyip sergilemediği incelenecektir. **Yöntem** – Yakınsama analizinde Bernard ve Durlauf (1996)'dan hareketle ADF birim kök testi ve serilerde birim kökün var olması durumunda bile yakınsama davranışının gerçekleşebileceğini ifade eden ve sadece yakınsama analizlerinde kullanılan polinom tipi bir teknik olan Nahar-Inder (2002) testi kullanılacaktır. **Bulgular** – Elde edilen bulgulara göre ADF birim kök testi 20 ülke içerisinde sadece İtalya'nın yakınsama sergilediğini ifade ederken, Nahar-Inder testi 20 ülkeden 14'ünün yakınsama davranışı sergilediğini göstermektedir. **Sonuç** – Analiz sonucunda yakınsama davranışı sergilemeyen Bulgaristan, Lüksemburg, Macaristan, Polonya, Romanya ve Slovakya ülkelerinin büyük çoğunluğunun eski Doğu Bloku ülkeleri olduğu ve AB'ye üyeliklerinin diğer ülkelere göre daha geç gerçekleştiği görülmektedir. Bu ülkelerin enerji dönüşümü konusunda daha erken dönemde AB'ye üye olan ülkelere geride kaldığı ifade edilebilir. Bu sonuç enerji entegrasyonuna yönelik geliştirilen politikaların başarı oranının yüksek olacağını göstermektedir.

JEL codes: Q40, O13

Keywords (English): Convergence, EU Countries, Energy Consumption, Nahar-Inder

Keywords (Turkish): Yakınsama, AB Ülkeleri, Enerji Tüketimi, Nahar-Inder

CAUSALITY RELATIONSHIP BETWEEN ELECTRICITY GENERATION AND ECONOMIC GROWTH: THE CASE OF TURKEY 2013-2022

ELEKTRİK ÜRETİMİ VE EKONOMİK BÜYÜME ARASINDAKİ NEDENSELLİK İLİŞKİSİ: 2013-2022 YILLARI TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Mr. Bayram Cerit (*Selcuk University, Turkey*)

Abstract (English)

Energy is of great importance today as one of the determinants of economic growth. Social developments such as population growth and economic developments such as increased industrial production lead to an increase in energy use. In this context, it is necessary to understand the interaction between increasing electricity generation demand and economic growth. This study aims to determine the relationship between electricity generation, gross domestic product (GDP), energy exports, and imports in Turkey between 2013 and 2022. The results obtained will help shape energy policies and investments by emphasizing the effects of energy production on economic growth. The study concluded that there is a positive causality relationship between electricity generation and gross domestic product. In order to analyze this relationship, the stationarity of the data was examined with the Augmented Dickey - Fuller Test (ADF Test), and the long-run equilibrium between the variables and the direction of causality were determined by applying Cointegration and Granger Causality Tests.

Abstract (Turkish)

Enerji, ekonomik büyümenin belirleyici unsurlarından biri olarak günümüzde büyük önem arz etmektedir. Nüfus artışı gibi sosyal ve sanayi üretiminde artış gibi ekonomik gelişmeler enerji kullanımında artışa neden olmaktadır. Bu bağlamda, artan elektrik üretim talebi ile ekonomik büyüme arasındaki etkileşimin anlaşılması gerekmektedir. Bu çalışma ile 2013-2022 yılları arasında Türkiye'deki elektrik üretimi, gayri safi yurtiçi hasıla (GSYİH), enerji ihracatı ve ithalatı arasındaki ilişkinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Elde edilen sonuçlar, enerji üretiminin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini vurgulayarak enerji politikalarının ve yatırımlarının şekillenmesine yardımcı olacaktır. Çalışmada, elektrik üretimi ve gayri safi yurtiçi hasıla arasında pozitif bir nedensellik ilişkisi mevcut olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Söz konusu ilişkiyi analiz etmek için, Augmented Dickey-Fuller Testi (ADF Testi) ile verilerin durağanlığı incelenmiş, Eşbütünlüşme ve Granger Nedensellik Testleri uygulanarak değişkenler arasındaki uzun dönemli denge unsuru ve nedenselliğin yönü belirlenmiştir.

JEL codes: Q40, Q41, Q43

Keywords (English): Electricity Production, Economic Growth, GDP, Granger Causality Test

Keywords (Turkish): Elektrik Üretimi, Ekonomik Büyüme, GSYİH, Granger Nedensellik Testi

ANKARA AGREEMENT AND TURKEY-EUROPEAN UNION RELATIONS IN ITS 60TH ANNIVERSARY

60. YILINDA ANKARA ANLAŞMASI VE TÜRKİYE- AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİ

Mrs. Şevval Nida Bayındır (*Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler
Enstitüsü, Turkey*)

Abstract (English)

Turkey, which has identified modernization and innovation with the West (Europe) since the first years of the Republic and followed a foreign policy in this direction, institutionalized its Western-oriented foreign policy by becoming a member of the Council of Europe in 1949 and NATO in 1952. However, one of the most important turning points of Turkey's Western-oriented foreign policy was its application for partnership with the European Economic Community on July 31, 1959. With the acceptance of Turkey's application, the Ankara Agreement, with its full name "Ankara Agreement Establishing a Partnership between Turkey and the European Economic Community", was signed on September 12, 1963, which will be valid until Turkey meets the membership conditions and consists of a gradual structure. According to the 1st article of the Agreement, a "Partnership" has been established between Turkey and the European Economic Community, and in the 2nd article, it is stated that the purpose of the Agreement is to encourage the continuous and balanced strengthening of commercial and economic relations between the parties and that the partnership will be "Preparatory period, Transitional period and Final period". It is stated that it consists of "period" (Ankara Agreement, 1963). The Ankara Agreement, which entered into force on December 1, 1964, constitutes the basis and legal basis of Turkey and the European Union Relations. Turkey's membership in the European Union, which started in 1959, is considered as a potential candidate and the accession process continues.

Abstract (Turkish)

Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren modernleşmeyi ve yenileşmeyi Batı (Avrupa) ile özdeşleştiren ve bu yönde bir dış politika izleyen Türkiye 1949'da Avrupa Konseyi' ne, 1952'de NATO'ya üye olarak Batı yönlü dış politikasını kurumsallaştırmıştır. Fakat Türkiye'nin dış politikada izlediği Batı yönlü dış politikanın en önemli dönümlü noktalarından birisi ise Avrupa Ekonomik Topluluğu'na 31 Temmuz 1959'da ortaklık başvurusunda bulunması olmuştur. Türkiye'nin başvurusunun Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun Bakanlar Konseyi tarafından kabul edilmesiyle, 12 Eylül 1963'te Türkiye'nin üyelik koşullarını sağlayacağı zamana kadar geçerli olacak ve kademeli bir yapıdan oluşan Ankara Anlaşması tam adıyla "Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu Arasında Ortaklık Tesis eden Ankara Anlaşması" imzalanmıştır. Anlaşmanın 1.maddesine göre bu Anlaşma ile Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu arasında bir "Ortaklık" kurulduğunu, 2.maddesinde ise Anlaşma'nın amacının, taraflar arasındaki ticari ve ekonomik ilişkileri aralıksız ve dengeli olarak güçlendirmeyi teşvik etmek olduğunu ve ortaklığın "Hazırlık dönemi, Geçiş dönemi ve Son dönemden" oluştuğunu belirtilmektedir (Ankara Anlaşması,1963). 1 Aralık 1964 tarihinde yürürlüğe giren Ankara Anlaşması, Türkiye ve Avrupa Birliği İlişkilerinin temelini ve hukuki zeminini oluşturmaktadır. 1959 yılında başlayan Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyeliği, potansiyel aday olarak değerlendirilmekte ve katılım süreci devam etmektedir. Türkiye'nin hâlâ 1963 tarihli Ankara Anlaşması'nda ön görülen hazırlık safhasına geçememesi ve Avrupa Birliği ile arasındaki sorunların devam etmesi (Göçmen krizi, Avrupa Birliği'nin kendi iç sorunlarının ilişkilere yansımaları ve verdiği taahhütleri yerine getirmemesi,

Gümrük Birliği'nin güncellenmemesi, vize muafiyeti vb. sorunlar) Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne tam üyelik sürecindeki durumunu belirsizliğe itmektedir. Bu çalışmada günümüz 2023 itibariyle 60.yılıni dolduran Ankara Anlaşması'nın geldiği noktayı ve Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerine yansımaları, mevcut durumu ele alınarak değerlendirilecektir.

JEL codes: F53, F50

Keywords (English): Ankara Agreement, Türkiye, European Union, Türkiye-European Union Relations

Keywords (Turkish): Ankara Anlaşması, Türkiye, Avrupa Birliği, Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri

ETHNIC IDENTITY AND NATIONALIST SENTIMENTS: CATALYSTS AND CONSTRAINTS ON THE CONFLICT AND PEACE BETWEEN ETHIOPIA AND ERITREA

ETNİK KİMLİK VE MİLLİYETÇİ DUYGULAR: ETİYOPYA VE ERİTRE
ARASINDAKİ ÇATIŞMA VE BARIŞIN TETİKLEYİCİ VE SINIRLAYICILARI

Mr. MEHMET HALUK DEMİR (*ANKARA SOSYAL BİLİMLER ÜNİVERSİTESİ, Turkey*)

Abstract (English)

Purpose – This study examines the influence of ethnicity and nationalistic discourse on the Ethio-Eritrean peace dynamics by elucidating how these factors shaped the relations between both nations. **Methodology** – For this purpose, through a case study, theories of constructivism and instrumentalism were employed to evaluate the historical records, official statements, news and literature. **Findings** – Nationalist discourse formed Eritrean identity and national consciousness. And, multi-ethnic structure of Ethiopia shaped its domestic politics and bilateral relations with Eritrea. The results highlight the link between ethnicity, nationalism and possibility of conflict among ethnically different groups. And, elimination of incompatibilities of the interests in resource distribution, as well as existential concerns might contribute in the resolution of conflicts rooted in ethnicity or nationalist sentiments. **Conclusions** – The escalation of ethnicity and nationalist sentiments increases the possibility of conflict. Conflict-resolution and peace-building rely on addressing disparities in the above-mentioned discrepancies.

Abstract (Turkish)

Amaç – Bu çalışma etnisite ve milliyetçi söylemin Etiyopya-Eritre barış dinamiklerine etkisini inceleyerek sözkonusu faktörlerin iki ülke arasındaki ilişkileri nasıl şekillendirdiğini açıklamaktadır. **Yöntem** – Bu amaçla, tarihi kayıtlar, resmi açıklamalar, haberler ve literatürü değerlendirmek üzere bir vaka çalışması aracılığıyla, enstrümentalizm ve yapısalılık teorileri kullanılmıştır. **Bulgular** – Milliyetçilik söylemi Eritre kimliğini ve millî şuurunu biçimlendirmiştir. Ayrıca, Etiyopya'nın etnik olarak çeşitli yapısı ülkenin iç politikasını ve Eritre ile ilişkilerini şekillendirmiştir. **Sonuçlar**, etnisite ve milliyetçilik ile etnik açıdan farklı gruplar arasındaki çatışma ihtimali arasındaki bağlantıyı öne çıkarmaktadır. Ayrıca, güç ve kaynak dağılımı ile varoluşsal kaygılara dair çıkar uyumsuzluklarının giderilmesi, etnik kökene veya milliyetçi duygulara dayanan çatışmaların çözümüne katkıda bulabilecektir. **Sonuç** – Etnisite ve milliyetçi duygulardaki tırmanma çatışma olasılığını artırmaktadır. Çatışmaların çözümü ve barış inşası, yukarıda bahsi geçen anlaşmazlıklara ilişkin farklılıkları ele almayı gerektirir.

JEL codes: F50

Keywords (English): International Relations, War, Peace, Conflict, Ethnicity

Keywords (Turkish): Uluslararası İlişkiler, Savaş, Barış, Çatışma, Etnisite

EXAMINING THE RELATIONSHIP BETWEEN EXCHANGE RATE AND INFLATION: TURKEY EXAMPLE

DÖVİZ KURU VE ENFLASYON ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Teaching assistant MUSTAFA KEMAL YAVUZYİĞİT (*SELÇUK ÜNİVERSİTESİ, KADINHANI FAİK İÇİL MESLEK YÜKSEKOKULU, Turkey*)

Abstract (English)

ABSTRACT The aim of this study is to investigate the relationship between exchange rate and inflation in Türkiye by using monthly data between 2002 and 2022. Within the framework of this aim, theoretical information is presented by explaining the impact of the relationship between variables on the Turkish economy. The main aim of central banks all over the world is to ensure price stability. In this respect, it is important to investigate the variables which affect inflation. Although there are many studies in the literature which examine the relationship between exchange rate and inflation, there is no consensus on the relationship between these variables. According to the findings from this study, it is seen that the change in one variable affects the other. It has been observed that exchange rate changes have a high impact on inflation rates. Therefore, it is important to ensure stability in exchange rates to ensure stability in inflation rates. According to the research results, it has been determined that there is a significant relationship between exchange rate and inflation. The study reveals that exchange rate is an important factor which affects inflation. Therefore, it would be beneficial for the central bank to continue its inflation targeting policy and consider the exchange rate effect. **Keywords:** Inflation, Exchange Rate, Causality **JEL Codes:** E3, E5

Abstract (Turkish)

ÖZ Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de 2002 – 2022 yılları arasında aylık veriler kullanılarak döviz kuru ve enflasyon arasındaki ilişkiyi araştırmaktır. Bu amaç çerçevesinde, değişkenler arasındaki ilişkinin Türkiye ekonomisi üzerindeki etkisi açıklanarak teorik bilgiler sunulmuştur. Tüm dünyada merkez bankalarının temel amacı fiyat istikrarını sağlamaktır. Bu açıdan enflasyonu etkileyen değişkenlerin araştırılması önem arz etmektedir. Literatürde döviz kuru ve enflasyon ilişkisini inceleyen pek çok çalışma bulunmasına rağmen bu değişkenler arasındaki ilişki konusunda görüş birliği bulunmamaktadır. Bu çalışmadan elde edilen bulgulara göre, bir değişkendeki değişim diğer değişkeni etkilediği görülmektedir. Döviz kuru değişiminin enflasyon oranları üzerine etkisinin yüksek olduğu gözlemlenmiştir. Dolayısıyla enflasyon oranlarında istikrarın sağlanmasında döviz kurundaki istikrarın sağlanması önem arz etmektedir. Araştırma sonuçlarına göre, döviz kuru ve enflasyon arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. Çalışma, döviz kurunun enflasyonu etkileyen önemli bir faktör olduğunu ortaya koymaktadır. Bu nedenle merkez bankasının uyguladığı enflasyon hedefleme politikasını devam ettirerek, döviz kuru etkisinin göz önünde bulundurulmasının faydalı olacaktır. **Anahtar Kelimeler:** Enflasyon, Döviz Kuru, Nedensellik **JEL Kodları:** E3, E5

JEL codes: E30, F50

Keywords (English): Inflation, Exchange Rate, Causality

Keywords (Turkish): Enflasyon, Döviz Kuru, Nedensellik

THE IMPACT OF EMOTIONAL EXHAUSTION ON QUIET QUITTING

DUYGUSAL TÜKENMENİN SESSİZ İSTİFA ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Ph.D. candidate Cansu GALAŞ (*Giresun Üniversitesi, Turkey*)

Abstract (English)

Emotional exhaustion is when an individual feels emotionally exhausted. In busy and stressful business life, it occurs when the individual thinks that cannot meet the demands of the organization in terms of time/energy or cannot meet them. It can reduce the individual's enthusiasm for work over time and push the individual away silently from one's job. In the literature, this situation is called quiet quitting. Quiet quitting, isn't the individual leaving the organization. It's when an individual only does one's own work during working hours, doesn't take on different responsibilities, fulfills one's duties forcefully with minimum effort. It leads to important consequences such as coming to work late and leaving work early, incomplete performance of tasks, distancing from the work environment. Emotional exhaustion can be said to lead to quiet quitting. Individual experiencing emotional exhaustion may turn to quiet quitting in order to relax psychologically and maintain work-private life balance. The study aims to explain the concepts of emotional exhaustion and quiet quitting within a theoretical framework. A literature review was conducted and conclusions and recommendations were developed. It is predicted that emotional exhaustion and quiet quitting, can be prevented when individuals/institutions take the necessary precautions. The study allows these two concepts to be brought to the agenda and investigated in detail in the literature.

Abstract (Turkish)

Duygusal tükenme, bireyin duygusal açıdan kendini tükenmiş hissetmesidir. Yoğun ve stresli iş hayatında, kurumdaki gelen talepleri bireyin zaman/enerji bakımından karşılayamayacağını düşünmesi veya karşılayamaması durumunda ortaya çıkmaktadır. Bireyde işe olan hevesi zamanla azaltarak, bireyi işinden sessizce uzaklaştırabilmektedir. Literatürde bu durum sessiz istifa olarak adlandırılmaktadır. Sessiz istifa, bireyin kurumu terk etmesi değildir. Bireyin mesai saatlerinde sadece kendi işini yapması, farklı sorumluluklar üstlenmemesi, görevini en az çaba göstererek zoraki yerine getirmesidir. Bireyde işe geç gelme ve erken çıkma, görevini eksik yapma, iş ortamından uzaklaşma gibi önemli sonuçlar ortaya çıkarmaktadır. Duygusal tükenmenin sessiz istifayı ortaya çıkardığı söylenebilir. Duygusal tükenme yaşayan birey psikolojik olarak rahatlamak, iş-özel yaşam dengesini korumak adına sessiz istifaya yönelebilmektedir. Çalışma, duygusal tükenme ve sessiz istifa kavramlarını teorik bir çerçevede açıklamayı amaçlamaktadır. Literatür taraması yapılarak sonuç ve öneriler geliştirilmiştir. Bireylerin/kurumların gerekli önlemleri aldığı anda duygusal tükenme ve sessiz istifanın önlenilebileceği öngörülmektedir. Çalışma, bu iki kavramın gündeme gelerek literatürde detaylı bir şekilde araştırılmasına olanak sağlamaktadır.

JEL codes: M00, M10, M12

Keywords (English): Emotional Exhaustion, Quiet Quitting, Theoretical Evaluation.

Keywords (Turkish): Duygusal Tükenme, Sessiz İstifa, Teorik Değerlendirme.

THE CRIME OF HUMAN TRAFFICKING, IDENTIFICATION OF VICTIMS AND PROBLEMS IN ACCESS TO SUPPORT SERVICES FOR FOREIGN VICTIMS

İNSAN TİCARETİ SUÇU, MAĞDURLARIN TESPİTİ VE YABANCI UYRUKLU MAĞDURLARIN DESTEK HİZMETLERİNE ERİŞİMİNDE YAŞANAN SORUNLAR

Mrs. Hande Tuzkan Yeşilyurt (*Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Turkey*)

Abstract (English)

Purpose - This study aims to discuss; the crime of human trafficking which is called "modern slavery" in our age, the process of identifying victims and the problems experienced in the provision of victim support services. **Methodology** - This research consists of two stages, theoretical and applied. In the first stage, the studies were examined with the screening method. In the second stage, qualitative research method was applied and especially the phenomenological approach was used and the problems faced by the victims in their countries and in the migration process, the victimisation processes, the problems they experienced in accessing support services were tried to be addressed through their own experiences through semi-structured interviews. **Findings** – According to the results obtained, it has been observed that victims of trafficking in human beings experience problems due to cultural, social, psychological and economic factors in terms of both identification and detection and access to victim support services. **Conclusion** - For a more effective struggle against the crime of trafficking in human beings, it is envisaged to improve inter-agency cooperation and coordination, to avoid standard and printed programmes when creating support service programmes offered in order to eliminate the problems experienced by victims in accessing support services, and to prepare individual, case-based intervention programmes.

Abstract (Turkish)

Amaç - Bu çalışma; çağımızda “modern kölelik” olarak adlandırılan insan ticareti suçu ve mağdurların tespit edilme sürecini ve mağdur destek hizmeti sunumunda yaşanan sorunları ele almayı amaçlar. **Yöntem** - Bu araştırma teorik ve uygulamalı olmak üzere iki aşamadan oluşmaktadır. İlk aşamada yapılan çalışmalar tarama yöntemi ile incelenmiştir. İkinci aşamada nitel araştırma yöntemine başvurulmuş olup özellikle fenomenolojik yaklaşım yarı yapılandırılmış mülakatla mağdurların kendi deneyimleri üzerinden ülkelerinde ve göç sürecinde karşılaştıkları sorunlar, mağduriyet süreçleri, destek hizmetlerine erişimde yaşadıkları sorunlar ele alınmaya çalışılmıştır. **Bulgular** - Elde edilen sonuçlara göre, insan ticareti mağdurlarının hem tanımlanma ve tespit hem de mağdur destek hizmetlerine erişimleri noktasında kültürel, sosyal, psikolojik ve ekonomik etkenlerden dolayı sorunlar yaşadığı izlenmiştir. **Sonuç** –İnsan ticareti suçu ile daha etkili bir mücadele için kurumlar arası işbirliği ve koordinasyonun geliştirilmesi, mağdurların destek hizmetlerine erişiminde yaşanan sorunların giderilebilmesi adına sunulan destek hizmeti programları oluşturulurken standart ve matbu programlardan kaçınılması; bireysel, vaka bazlı müdahale programları hazırlanması öngörülmüştür.

JEL codes: K40

Keywords (English): Human Trafficking, Victim, Trafficker, Victim Support Service

Keywords (Turkish): İnsan Ticareti, Mağdur, Tacir, Mağdur Destek Hizmeti

EVALUATION OF INNOVATION EVOLUTION THROUGH TODAY'S TECHNOLOGIES

YENİLİK EVRİMİNİN GÜNÜMÜZ TEKNOLOJİSİ ÜZERİNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ

Yiğithan Yeşildağ

ÖZ

^aYüksek Lisans, Fırat Üniversitesi, İşletme, Elazığ, Türkiye. / Postgraduate, Fırat University, Business Administration, Elazığ, Türkiye

ORCID: 0000-0002-7957-4108

E-posta/E-mail:

yigithanyesildag@gmail.com

Amaç – Yeniliklerin insan yaşamına nasıl yön verdiğinden yola çıkarak yenilik yönetiminin önemini vurgulamak amaçlanmaktadır.

Yöntem – Günümüz dünyasında neredeyse herkesin kullandığı/kullanabileceği veya gelişimini yakından takip etme imkânı bulunan örnek teknolojiler gözlem yoluyla nitelendirilerek analiz edilecektir.

Tartışma ve Sonuç– Nihai kullanıcılarına daha faydalı olabildiği oranda ticari anlamda başarılı sayılabilecek yeniliklerin insanların onu kullandığı ölçüde gelişim gösterdiği ancak gelişim gösterip göstermediği dikkate alınmaksızın kullanıldığı, bu yönleriyle kapsamlı incelenmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yenilik yönetimi, yenilik evrimi, teknoloji.

JEL Kodları: M110

ABSTRACT

Purpose – It is aimed to emphasize the importance of innovation management, based on how innovations direct human living.

Methodology – Given technologies that almost everyone in today's world uses/can use or has the opportunity to follow their evolution closely will be characterized and analyzed through observation.

Discussion and Conclusion – It has been concluded that innovations which are considered commercially successful as well as they are more beneficial to the end user, develop as people use them, but they are used regardless of whether they are developed or not, and these aspects should be examined comprehensively.

Keywords: Innovation management, innovation evolution, technology

JEL Codes: M110

THE ROLE OF THE ASSISTED VOLUNTARY RETURN AND REINTEGRATION MECHANISM IN TÜRKİYE'S MIGRATION POLICY

TÜRKİYE'NİN GÖÇ POLİTİKASINDA ULUSAL DESTEKLİ GÖNÜLLÜ GERİ DÖNÜŞ VE YENİDEN UYUM MEKANİZMASININ ROLÜ

Mrs. Gizem Gözalıcı (*Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Turkey*)

Abstract (English)

Purpose - In today's world, global migration has reached a scale that cannot be controlled solely through policies and projects developed by destination countries. In this context, it is important for the tools to be used in migration management to also shape development and growth in the countries of origin that source to migration. This is crucial for the sustainability of such policies. This study aims to examine the role of a National Assisted Voluntary Return and Reintegration Mechanism in Turkey's migration policy. **Methodology** - The study has been conducted based on findings obtained through the classification, comparison, examination, evaluation, and interpretation of data obtained from secondary sources. In this regard, the study has been prepared using a retrospective approach, employing text and content analysis, and adopting a critical approach when deemed necessary. **Findings** - According to the obtained results, instability in neighboring countries and the inadequacy of the funds allocated to the National Assisted Voluntary Return and Reintegration Mechanism have a negative impact on the sustainability of the mechanism. However, returns facilitated through collaboration among national institutions have positively contributed to reducing bureaucratic processes and combating irregular migration. **Conclusion** - The National Assisted Voluntary Return and Reintegration Mechanism needs to be used more effectively in Turkey's efforts to combat irregular migration.

Abstract (Turkish)

Amaç - Günümüzde küresel anlamda tüm ülkeleri etkileyen göç hareketliliği sadece hedef ülkelerin geliştireceği politika ve projelerle kontrol altına alınmaz bir boyutta ulaşmıştır. Bu minvalde, göç yönetiminde kullanılacak araçların aynı zamanda, göçe kaynaklık eden menşe ülkelerde kalkınma ve büyümeye destek verecek şekilde şekillenmesi söz konusu politikaların sürdürülebilirliği açısından önem arz etmektedir. Bu çalışmada, ulusal destekli gönüllü geri dönüş mekanizmasının Türkiye'nin göç politikasındaki rolünün incelenmesi amaçlanmaktadır. **Yöntem** - Çalışma, ikincil kaynaklardan elde edilen verilerin sınıflandırılması, karşılaştırılması, incelenmesi, değerlendirilmesi ve yorumlanması sonucunda elde edilen bulgulara dayandırılarak gerçekleştirilmiştir. Bu doğrultuda söz konusu çalışma, metin ve içerik analizi şeklinde retrospektif bakışla, gerekli görüldüğünde eleştirel bir yaklaşımı esas alan bir yöntemle hazırlanmıştır. **Bulgular** - Elde edilen sonuçlara göre, çevre ülkelerdeki istikrarsızlıklar ve ulusal destekli gönüllü geri dönüş mekanizmasına ayrılan fonun yetersizliği, mekanizmanın sürdürülebilirliğini olumsuz yönde etkilerken, ulusal kurumların işbirliğinde gerçekleştirilen geri dönüşler bürokratik süreçleri azaltarak düzensiz göçle mücadeleye pozitif etki sağlamıştır. **Sonuç** - Ulusal destekli gönüllü geri dönüş mekanizmasının Türkiye'nin düzensiz göçle mücadelesinde daha etkin kullanılması gerekmektedir.

JEL codes: Q01

Keywords (English): return, reintegration, combating irregular migration

Keywords (Turkish): geri dönüş, yeniden uyum, düzensiz göçle mücadele

A STUDY ON THE ROLE OF FEAR OF MISSING OUT IN THE RELATIONSHIP BETWEEN SOCIAL MEDIA USE AND PANIC BUYING

GELİŞMELERİ KAÇIRMA KORKUSUNUN, SOSYAL MEDYA KULLANIMI
İLE PANİK SATIN ALMA ARASINDAKİ İLİŞKİDEKİ ROLÜ ÜZERİNE BİR
ARAŞTIRMA

Mrs. Tuana Akarfırat (*İzmir Bakırçay Üniversitesi, Turkey*)

Asst. Prof. Dr. Ali Emre Aydın (*İzmir Bakırçay Üniversitesi, Turkey*)

Abstract (English)

Objective: Besides the intensive interaction on social media, recent experiences have shown that pandemic and crisis periods are critical factors influencing consumer behavior. It is therefore important to understand the mechanisms related to panic buying as a consumer behavior associated with crisis periods. From this perspective, the current study aims to reveal the role of fear of missing out in the relationship between frequency of social media use and panic buying. **Methodology:** In this cross-sectional study, analysis was conducted on 230 survey data collected online using convenience sampling method. **Findings:** The findings of the study suggest that fear of missing out has a mediating role for the relationship between frequency of social media use and panic buying. **Conclusion:** The results of this study, which examines the psychological mechanism that drives individuals to panic buying, reveal that the FoMO-based anxiety resulting from intensive social media use may lead individuals to panic buying.

Abstract (Turkish)

Amaç: Sosyal medyadaki yoğun etkileşime ilaveten yakın geçmişteki deneyimler, pandemi ve kriz dönemlerinin de tüketici davranışlarını etkileyen kritik faktörler olduğunu ortaya koymuştur. Kriz dönemleriyle ilişkilendirilen bir tüketici davranışı olarak panik satın almayla ilişkili mekanizmaları anlamak bu nedenle önemlidir. Buradan hareketle mevcut çalışma, gelişmeleri kaçırma korkusunun, sosyal medya kullanım sıklığıyla panik satın alma arasındaki ilişkideki rolünü ortaya koymayı amaçlamaktadır. **Metodoloji:** Kesitsel nitelikteki bu çalışmada kolayda örnekleme yöntemiyle çevrim içi ortamda toplanan 230 anket verisi üzerinden analizler gerçekleştirilmiştir. **Bulgular:** Çalışmanın bulguları, gelişmeleri kaçırma korkusunun, sosyal medya kullanım sıklığıyla panik satın alma ilişkisinde aracı rolü olduğunu göstermektedir. **Sonuç:** Bireyleri panik satın almaya iten psikolojik mekanizmayı inceleyen bu çalışmanın sonuçları, yoğun sosyal medya kullanımı sonucunda ortaya çıkan kaygının bireyleri panik satın almaya itebileceğini ortaya koymaktadır.

JEL codes: M30, M31, M39

Keywords (English): Panic Buying, Fear of Missing Out, Social Media Use

Keywords (Turkish): Panik Satın Alma, Gelişmeleri Kaçırma Korkusu, Sosyal Medya Kullanımı

HOUSING SOCIOLOGY: REFLECTION OF PHYSICAL SPACE ON LIVING AREAS

KONUT SOSYOLOJİSİ: FİZİK MEKANIN YAŞAM ALANLARINA YANSIMASI

Mrs. Tuğçe Aydın (*Yildiz Technical University, Turkey*)

Prof. Dr. Çiğdem Polatoğlu (*Yildiz Technical University, Turkey*)

Abstract (English)

Housing, which is the first area where social interaction begins, is the living spaces where social bonds are formed. They are also the places that adapt most quickly to the changes experienced by society. Therebesides, it is a reflection of society, culture, individual and family relationships. Therefore, housing has not only a physical but also a social dimension. The aim of this study is to understand the influence of social structure on housing design and arrangement of physical space, emphasizing the significance of these effects from the point of social sustainability. As a method, the concept of space will be specifically examined with regard to residential spaces and assessed from both sociological and architectural perspectives. In this direction, sample projects and research results will be utilised. In the literature research, it is seen that designs created by considering the social structure can encourage people to come together, increase the sense of belonging and community solidarity. As a result, residential spaces are a means of personal expression of the individual and a physical reflection of society. The design, quality and accessibility of residential areas, which provide the transition between private and public spaces, play an important role in ensuring social sustainability. For this reason, the social dimension of housing should be included in the design process.

Abstract (Turkish)

Sosyal etkileşimin başladığı ilk alan olarak konutlar sosyal bağların oluştuğu yaşam alanlarıdır. Ayrıca toplumun geçirdiği değişikliklere en hızlı adapte olan mekanlardır. Bunun yanı sıra toplumun, kültürün, birey ve aile ilişkilerinin bir yansımasıdır. Bu sebeple konutun sadece fiziksel değil sosyal bir boyutu da vardır. Çalışmanın amacı sosyal yapının fizik mekan olarak konut tasarımı ve düzenlenmesi üzerindeki etkilerini anlamak, bu etkilerin sosyal sürdürülebilirlik açısından önemini vurgulamaktır. Yöntem olarak mekan kavramı, konut mekanı özelinde ele alınarak sosyolojik ve mimari açıdan değerlendirilecektir. Bu doğrultuda örnek proje ve araştırma sonuçlarından faydalanılacaktır. Yapılan literatür araştırmasında, sosyal yapı göz önüne alınarak oluşturulan tasarımların insanların bir araya gelmesini teşvik edebileceği, aidiyet hissini ve topluluk dayanışmasını arttırabileceği görülmektedir. Sonuç olarak konut mekanları bireyin kişisel ifade aracı, toplumun fiziki bir yansımasıdır. Özel ve kamusal alan geçişini sağlayan konut bölgelerinin kurgusu, kalitesi ve erişilebilirliği sosyal sürdürülebilirliği sağlamada önemli bir rol üstlenmektedir. Bu sebeple konutun sosyal boyutu tasarım süreçlerine dahil edilmelidir.

JEL codes: R29

Keywords (English): physical space, social sustainability, housing sociology, housing

Keywords (Turkish): Fizik Mekan, Sosyal Sürdürülebilirlik, Konut, Konut Sosyolojisi

A RESEARCH ON THE ROLE OF SOCIAL MEDIA APPLICATIONS IN THE CONTEXT OF DESTINATION MARKETING

DESTİNASYON PAZARLAMASI BAĞLAMINDA SOSYAL MEDYA UYGULAMALARININ ROLÜ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Mr. İsmail Ulukan (*Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi , Turkey*)

Assoc. Prof. Dr. Tülay Özkan (*Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi , Turkey*)

Abstract (English)

Purpose – The aim of this study is to investigate the role of social media applications in the context of destination marketing, to understand the changes and customer behavior created by mobile technologies in the field of marketing, and to guide businesses based on these findings. **Methodology** – In writing this article and conducting the research, local and foreign sources were scanned by the literature review method. **Findings** – In the research, social media users contribute to destination marketing even if they are not aware of it. Domestic tourists are most familiar with people they know (friends and family), then tourist businesses, and least of all with social media phenomena (influencers)/celebrities. It has been observed that they trust the posts about destinations and businesses on social media. **Conclusions** – Social media is used in destination marketing as well as in product marketing. Although businesses themselves sharing and using social media actively are found reliable by local tourists, the presence of people they know (friends and family) in that business and sharing about that business affects local tourists more and makes local tourists have more trust in that business. For this reason, businesses can be recommended to use social media actively, as well as to work to encourage their customers to share. It is seen that tourists use social media as a resource when choosing a destination. For this reason, businesses use social media effectively in destination marketing.

Abstract (Turkish)

Amaç - Bu çalışmanın amacı destinasyon pazarlaması bağlamında sosyal medya uygulamalarının rolünü araştırmak, bu bağlamda mobil teknolojilerin pazarlama alanında yarattığı değişiklikleri ve müşteri davranışlarını anlamak, bu bulgulara dayanarak işletmelere yol göstermek olacaktır. **Yöntem** - Bu makalenin yazılmasında ve araştırmanın yapılmasında literatür taraması yöntemiyle yerli ve yabancı kaynak taraması yapılmıştır. **Bulgular** – Araştırmada sosyal medya kullanıcıları farkında olmasalar da destinasyon pazarlamasına katkı sağlamaktadırlar. Yerli turistlerin en çok tanıdıkları kişilerin (arkadaş ve aile), sonra turistik işletmelerin, en az ise sosyal medya fenomenlerinin (influencerların)/ünlülerin sosyal medyada destinasyonlar ve işletmeler ile ilgili paylaşımlarına güvendikleri görülmüştür. **Sonuç** - Sosyal medya, ürün pazarlamasında olduğu gibi destinasyon pazarlamasında da kullanılmaktadır. İşletmelerin kendilerinin paylaşım yapması, sosyal medyayı aktif kullanması yerli turistler tarafından güvenilir bulunsa da tanıdıkları kişilerin (arkadaş ve aile) o işletmede bulunmaları, o işletme ile ilgili paylaşım yapmaları yerli turistleri daha çok etkilemekte ve yerli turistlerin o işletmeye karşı daha çok güven duymasını sağlamaktadır. Bu nedenle işletmelere sosyal medyayı aktif kullanmalarının yanında, müşterilerinin paylaşım yapmalarını sağlayacak çalışmalar yapmaları önerilebilir. Turistlerin destinasyon seçimi yaparken sosyal medyayı bir kaynak olarak kullandıkları görülmektedir. Bu nedenle işletmeler, destinasyon pazarlamasında da sosyal medyayı etkin bir şekilde kullanmaktadır.

JEL codes: M31, M00

Keywords (English): tourism, marketing, destination marketing, social media.

Keywords (Turkish): turizm, pazarlama, destinasyon pazarlama, sosyal medya.

WOMEN IN URBAN ADMINISTRATION: THE CASE OF BODRUM MUNICIPALITY

KENT YÖNETİMİNDE KADIN: BODRUM BELEDİYESİ ÖRNEĞİ

Assoc. Prof. Dr. Hayriye Sağır (*Selçuk Üniversitesi* ,)

Mrs. Nilsu Karadeniz (*Selçuk Üniversitesi, Turkey*)

Abstract (English)

The participation of women in urban governance is a fundamental element of a democratic society. Within this context, local equality action plans include policies and strategies that encourage women's active participation in urban areas, aiming for greater representation of women in public spaces, effective involvement in decision-making processes, facilitating access to urban spaces, and evaluating urban policies from a gender perspective. The importance of gender-sensitive urban planning and policies is emphasized in this study, with a focus on women's rights to safety and access in urban areas. Emphasis is placed on equality, justice based on gender, and equal opportunities, in line with CEDAW (Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women) and other relevant documents, covering topics such as participation in governance mechanisms, employment, poverty, violence against women, access to healthcare, and urban rights. Within the framework of Bodrum Municipality's Local Equality Action Plan, which includes five themes and a total of 250 activities, the relationship between women and the city has been highlighted and implemented. The sustainability and success of the plan are primarily determined by the attitudes of women living in Bodrum towards the plan.

Abstract (Turkish)

Kadınların kent yönetimine katılımı, demokratik toplumun temel unsurlarından biridir. Bu kapsamda yerel eşitlik eylem planları, kadınların kentsel alanda daha aktif katılımını teşvik eden politika ve stratejileri içermekte ve kadınların kamusal alanda daha fazla temsil edilmesini, karar alma süreçlerine etkin katılımın sağlanmasını, kentsel mekânlara erişimi kolaylaştıracak önlemleri ve kent politikalarının cinsiyet perspektifinden değerlendirilmesini hedeflemektedir. Çalışmada, toplumsal cinsiyete duyarlı kentsel planlama ve politikaların önemi vurgulanarak, kadınların kentsel alanlarda güvenlik ve erişim haklarına dikkat çekilmiştir. Eşitlik, cinsiyet temelinde adalet ve fırsat eşitliğine vurgu yapılarak CEDAW (BM Kadına Karşı Her Türü Ayrımcılığın Engellenmesi Sözleşmesi) ve diğer plan ve belgelerle uygun olarak yönetim mekanizmalarına katılım, istihdam, yoksulluk, kadına yönelik şiddet, sağlık hizmetlerine erişim ve kentsel haklar gibi konu başlıklarını kapsayan Bodrum Belediyesi Yerel Eşitlik Eylem Planı kapsamında kadın ve kentin ilişkisi 5temada toplam 250 faaliyet içerecek şekilde yayınlanmış ve uygulamaya geçirilmiştir. Planın sürdürülebilirliği ve başarısının temel faktörü ise Bodrum'da yaşayan kadınların plana yönelik tutumlarıdır.

JEL codes: H75, R28, H73

Keywords (English): Bodrum Municipality, Gender, Local Equality Action Plan, Participation,

Keywords (Turkish): Bodrum Belediyesi, Katılım, Toplumsal Cinsiyet, Yerel eşitlik eylem planı

**THE IMPORTANCE OF TAXES IN ECONOMIC
DEVELOPMENT IN THE THOUGHT OF IBN KHALDUN**
İBN HALDUN DÜŞÜNÇESİNDE İKTİSADİ KALKINMADA VERGİNİN
ÖNEMİ

Mr. Taha Aksoy (*Süleyman Demirel Üniversitesi, Turkey*)

Abstract (English)

Tax, one of the important factors of public finance, is an indispensable income item that constitutes a source of a country's expenditures. Ibn Khaldun also devoted a place to Tax in his work called *Muqaddimah*, which he is famous for writing and in which he offers important perspectives on economic life. Ibn Khaldun's perspective on taxes, which is a part of public finance and an important source of income for the state, has been examined. In addition, based on Ibn Khaldun's work and thoughts called *Muqaddimah*, his basic philosophy on how effective his perspective on tax is in economic development and the method he followed in explaining this were analyzed. As a result of the study, it was concluded that tax policy is not only limited to its own era, but also has a horizon that remains valid until today.

Abstract (Turkish)

Kamu maliyesinin önemli faktörlerinden olan vergi, bir ülkenin harcamalarına kaynak teşkil eden vazgeçilmesi güç olan bir gelir kalemidir. İbn Haldun, yazmakla meşhur olduğu ve içerisinde iktisadi hayata dair önemli bakış açıları sunduğu *Mukaddime* isimli eserinde de Vergiye yer ayırmıştır. İbn Haldun'un kamu maliyesinde yer alan ve devletin önemli gelir kaynağı olan vergiye yönelik bakış açısının incelenmiştir. Ayrıca İbn Haldun'un *Mukaddime* isimli eserinden ve düşüncelerinden hareketle vergiye dair bakış açısının iktisadi kalkınmada ne kadar etkili olduğu üzerindeki temel felsefesini ve bunu açıklarken izlediği metod analiz edilmiştir. Çalışma neticesinde vergi politikasının yalnızca kendi çağını kapsayacak bir sınırdan olmadığı, günümüze kadar geçerliliğini sağladığı bir ufka sahip olduğu sonucuna da varılmıştır.

JEL codes: A10, B19, B22

Keywords (English): Economic Development, Tax, Ibn Khaldun

Keywords (Turkish): İktisadi Kalkınma, Vergi, İbn Haldun

THE RELATIONSHIP BETWEEN WOMEN'S LABOR FORCE PARTICIPATION AND RENEWABLE ENERGY : PANEL DATA APPROACH

KADINLARIN İŞGÜCÜNE KATILIMI İLE YENİLENEBİLİR ENERJİ ARASINDAKİ İLİŞKİ: PANEL VERİ YAKLAŞIM

Ph.D. Candidate Kevser Kantar Bağırhan (*Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Turkey*)

Abstract (English)

One of the main problems facing development is gender inequality in favor of men. This problem, which has existed since the past, has begun to be overcome over time due to the change in the social structure, and women's labor force participation rates have both increased and varied by sector. The renewable energy sector, developed to meet the increasing energy demand in the world, has also become attractive for women by creating new employment areas. For this purpose, the study examined the relationship between renewable energy and women's employment in 36 OECD countries between 1990 and 2021 with panel data analysis. According to the findings, GDP per capita and renewable energy consumption positively affect women's employment and this effect appears to be significant.

Abstract (Turkish)

Kalkınmanın önündeki temel problemlerden biriside erkeklerin lehine olan bir cinsiyet eşitsizliğidir. Geçmişten beri var olan bu problem sosyal yapının da değişmesine bağlı olarak zamanla aşılmaya başlanmış ve kadınları işgücüne katılım oranları hem artmış hem de sektörler itibariyle çeşitlilik göstermiştir. Dünyada artan enerji talebini karşılamaya yönelik olarak geliştirilen yenilenebilir enerji sektörü de yeni istihdam alanları yaratarak kadınlar için cazip hale gelmiştir. Bu amaçla, çalışma da 1990-2021 yılları arasında 36 OECD ülkesi için yenilenebilir enerji ve kadın istihdamı arasındaki ilişki panel veri analizi ile incelenmiştir. Elde edilen bulgulara göre kişi başına GSYİH ve yenilenebilir enerji tüketimi kadın istihdamını pozitif yönde etkilemektedir ve bu etkinin anlamlı olduğu görülmektedir.

JEL codes: A10, A23, C33

Keywords (English): women's labor force participation rate, renewable energy, panel data analysis

Keywords (Turkish): kadınların işgücüne katılım oranı, yenilenebilir enerji, panel veri analizi

A CRITICAL LOOK AT BEHAVIORAL ECONOMICS THEORIES

DAVRANIŞSAL İKTİSAT TEORİLERİNE ELEŞTİREL BİR BAKIŞ

Mrs. BERNA NADİRE SOYMAN (*Istanbul Üniversitesi, Turkey*)

Abstract (English)

Building economic theories with sociology and psychology and treating man as a whole seems to paint an ideal picture. The problem is that human behaviour is not consistent and cannot be predicted in advance. Social events are based on the psychology and behaviour of individuals. As human consciousness is changing rapidly, psychological approaches that were established not so long ago are also changing. Building economic theories with behavioural psychology can only be possible through continuous and accurate individual and social analysis. However, both qualitative and quantitative analyses may give erroneous results. In this study, experiments and phenomena explained by behavioural economic theories were analysed. Literature review and document analysis methods were used in the analysis. Some of the findings obtained as a result of the study are; Behavioural economics has produced modern and innovative theories when it was first put forward, but it could not be developed sufficiently due to reasons such as rapidly changing technology, variable human behaviour, and insufficient field studies.

Abstract (Turkish)

Sosyoloji ve Psikoloji ile iktisat teorileri oluşturmak ve insanı bir bütün olarak ele almak ideal bir tablo çizer gibi görünmektedir. Ancak sorun şu ki; insan davranışları tutarlı değildir ve önceden tahmin edilemez . Toplumsal olayların temelinde tek tek bireylerin psikolojileri ve davranışları yatmaktadır . İnsan bilinci hızla değişim geçirdiğinden kısa bir süre önce oluşturulmuş psikolojik yaklaşımlar da değişmektedir. Davranışsal psikoloji ile iktisat teorileri oluşturmak ancak sürekli ve doğru bireysel ve toplumsal analizle mümkün olabilir. Bununla birlikte gerek nitel gerekse nicel analizler de hatalı sonuçlar verebilir. Bu çalışmada davranışsal iktisat teorileri ile açıklanan deney ve olgular analiz edilmiştir. Analiz yapılırken literatür taraması ve doküman incelemesi yöntemleri kullanılmıştır. Çalışma sonucu elde edilen bulgulardan bazıları; Davranışsal İktisat ilk ortaya atıldığında modern ve yenilikçi teoriler üretmekle birlikte hızla değişen teknoloji, değişken insan davranışları ,saha çalışmalarının yeterli olmaması gibi nedenlerle yeterince geliştirilememiştir.

JEL codes: D11, D12, D14

Keywords (English): Behavioural Economics, Economic Theories, Psychology

Keywords (Turkish): Davranışsal İktisat, İktisat Teorileri, Psikoloji

INVESTIGATION OF URBAN TRANSPORT LOGISTICS PERFORMANCE IN SMART CITIES USING FUZZY AHP METHOD

AKILLI ŞEHİRLERDE KENTSEL NAKLİYE LOJİSTİĞİ PERFORMANSININ BULANIK AHP YÖNTEMİYLE İNCELENMESİ

Ph.D. candidate Fahri Alp Erdoğan (*İstanbul University, Turkey*)

Assoc. Prof. Dr. Murat Sağbaş (*Milli Savunma üniversitesi, Turkey*)

Asst. Prof. Dr. Mehmet Nurettin Uğural (*İstanbul Kültür Üniversitesi, Turkey*)

Abstract (English)

The aim of this study is to examine urban freight logistics in smart cities from a multidisciplinary perspective and to determine which criteria are important in the performance of urban freight logistics in smart cities. This study will contribute to the development of strategies on how to achieve effective and efficient logistics performance in smart cities. As the method of the research, Fuzzy AHP was used to determine which criteria are important in the performance of urban transport logistics in smart cities. It has been determined that the most important discipline for urban transportation logistics performance in smart cities is transportation engineering. It has been determined that the most important criterion in measuring the performance of urban transport logistics in smart cities is sustainability.

Abstract (Turkish)

Bu çalışmanın amacı, akıllı şehirlerde kentsel nakliye lojistiği multidisipliner bir bakış açısıyla incelemek ve akıllı şehirlerde kentsel nakliye lojistiği performansında hangi kriterlerin önemli olduğunu tespit etmektir. Böylelikle bu çalışma akıllı şehirlerde etkili ve verimli lojistik performansının nasıl elde edileceğine yönelik stratejiler geliştirilmesine katkıda bulunacaktır. Araştırmanın yöntemi olarak akıllı şehirlerde kentsel nakliye lojistiği performansında hangi kriterlerin önemli olduğunu tespit etmek için Bulanık AHP kullanılmıştır. Uzmanların değerlendirmeleri sonucu, akıllı şehirlerdeki kentsel nakliye lojistiği performansı için en önemli disiplinin ulaşım mühendisliği olduğu tespit edilmiştir. Akıllı şehirlerdeki kentsel nakliye lojistiği performansının ölçülmesinde en önemli kriterin ise sürdürülebilirlik olduğu tespit edilmiştir.

JEL codes: M10, M19, O18

Keywords (English): Smart cities, urban freight logistics, city logistics

Keywords (Turkish): Akıllı şehirler, kentsel nakliye lojistiği, şehir lojistiği

INTEGRATION OF GREEN FINANCE INTO INVESTMENT PROJECTS IN KARABAKH

KARABAĞ'DA YATIRIM PROJELERİNE YEŞİL FİNANS ENTEGRASYONU

Ph.D. candidate Leyla Tahirzade (*Istanbul University, Azerbaijan*)

Abstract (English)

Over time, high temperatures, rising sea levels and changing climate conditions seriously disrupt productivity and macroeconomic balance. The risks that are being taken, the unreasonable consumption and the costs that need to be endured, unsustainable existing energy sources. Therefore, the transition to a low carbon emission model increases the need for alternative energy sources. The green word is brought to the beginning of many concepts, and serves as an adjective that states the environmental sensitivity of that concept. Then green finance can be briefly described as environmentally responsible finance. Green finance itself contains green investment, green financial products. In this study, green investment opportunities were discussed in the Karabakh region, which has a very high potential for Azerbaijan development. Opportunities for foreign investors in Karabakh are included in this study in renewable energy projects in the region.

Abstract (Turkish)

Zaman içinde yüksek sıcaklıklar, yükselen deniz seviyeleri ve değişen iklim koşulları üretkenliği ve makroekonomik dengeyi ciddi şekilde bozmaktadır. Alınan riskler, mantıksız tüketim ve katlanılması gereken maliyetler, mevcut enerji kaynaklarını sürdürülemez hale getirmektedir. Dolayısıyla düşük karbon emisyonlu bir modele geçiş, alternatif enerji kaynaklarına olan ihtiyacı artırıyor. Yeşil kelimesi birçok kavramın başına getirilir ve o kavramın çevreye duyarlılığını belirten bir sıfat görevi görür. O halde yeşil finans kısaca çevreye duyarlı finans olarak tanımlanabilir. Yeşil finansın kendisi yeşil yatırım, yeşil finansal ürünleri içermektedir. Bu çalışmada Azerbaycan'ın kalkınması için çok yüksek bir potansiyele sahip olan Karabağ bölgesinde yeşil yatırım fırsatları ele alınmıştır. Karabağ'daki yabancı yatırımcılar için bölgedeki yenilenebilir enerji projelerindeki fırsatlar bu çalışmada yer almaktadır.

JEL codes: G00, F15, F30

Keywords (English): karabagh, green finance

Keywords (Turkish): yeşil finans, Karabağ

EVALUATION OF POLICIES APPLIED TO PERSONNEL PROVIDING EDUCATION FOR GIFTED INDIVIDUALS IN THE CONTEXT OF STAKEHOLDER OPINIONS

ÖZEL YETENEKLİ BİREYLERE EĞİTİM VEREN PERSONELE YÖNELİK UYGULANAN POLİTİKALARININ PAYDAŞ GÖRÜŞLERİ BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

Dr. Melek Altunel (*Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Turkey*)

Abstract (English)

The aim of the study is to evaluate the current practices for the personnel who provide education to gifted in terms of stakeholders and to contribute to the development of new educational policies. The sample of the study consists of a total of 43 participants selected from the Ministry of National Education, which is responsible for providing education to gifted individuals, non-governmental organizations working for these individuals, and science centers within TÜBİTAK. The research used qualitative research method and MAXQDA qualitative data analysis program was used. According to the research data, the trainings for the staff are insufficient, should be divided into two as teaching profession and field management, and the trainings should be planned with university support. It has been observed that there are different practices in the selection of teachers, the recruitment of those selected as a result of the trainings provided from previous practices, and the need for consultancy services such as supervision within the needs of the training staff. It has been seen that trainings are provided by individuals outside the teaching profession within non-governmental organizations and TÜBİTAK, and it has been seen that the Ministry of National Education should also work towards this, and that training modules can benefit from training modules by using technologies in teacher training.

Abstract (Turkish)

Araştırmanın amacı özel yetenekli bireylere eğitim veren personele yönelik uygulamaların mevcut uygulamaların paydaşlar açısından değerlendirilmesi ve yeni eğitim politikalarının gelişimine katkı sağlanmasıdır. Çalışmanın örneklemini özel yetenekli bireylere eğitim vermekle sorumlu olan Milli Eğitim Bakanlığı(MEB), bu bireylere yönelik çalışmalar yürüten sivil toplum kuruluşları(STK) ve TÜBİTAK bünyesindeki bilim merkezlerinden seçilen toplam 43 katılımcıdan oluşmaktadır. Araştırma nitel araştırma yöntemi kullanılmış olup MAXQDA nitel veri analiz programı kullanılmıştır. Araştırma verilerine göre personele yönelik eğitimlerin yetersiz olduğu, öğretmenlik mesleği ve alan yönetimine yönelik olarak ikiye ayrılması ve verilen eğitimlerin üniversite destekli olarak planlanması gerekmektedir. Bilem Öğretmen seçiminde farklı uygulamalar olduğu, önceki uygulamalardan olan verilen eğitimleri sonucundaki seçimlerin alımlarına, eğitim veren personelin ihtiyaç dahilinde süpervizyon gibi danışmalık hizmetine ihtiyaç duyulduğu görülmüştür. Sivil toplum kuruluşları ve TÜBİTAK bünyesinde öğretmenlik mesleği dışındaki bireyleri tarafından eğitimler verildiği görülmüş Milli Eğitim Bakanlığı'nın da buna yönelik çalışma yapması, öğretmen eğitimlerinde teknolojilerden yararlanılarak eğitim modüllerinden yarar olabileceği görülmüştür.

JEL codes: I20, I28, I29

Keywords (English): Teacher recruitment, teacher training, education policy

Keywords (Turkish): Öğretmen alımı, öğretmen eğitimi, eğitim politikası

THE EFFECT OF THE MEASURES TAKEN FOR THE TURKISH BANKING SECTOR DURING THE COVID-19 PANDEMIC ON SELECTED BALANCE SHEET ITEMS: COMPARATIVE ANALYSIS OF PUBLIC AND PRIVATE CAPITAL BANKS

COVID-19 SALGININDA TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNE İLİŞKİN
ALINAN TEDBİRLERİN SEÇİLMİŞ BİLANÇO KALEMLERİNE ETKİSİ:
KAMU VE ÖZEL SERMAYELİ BANKALARIN KARŞILAŞTIRMALI
ANALİZİ

Mr. Muharrem Ağırılmış (*Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, Turkey*)

Abstract (English)

One of the sectors most affected by the Covid-19 epidemic is the banking sector. Due to its vital function in economic activities in Turkey, banking is actively used to ensure the sustainability of the economy. Therefore, difficulties in accessing liquidity and delays in loan repayments due to the Covid-19 epidemic pose a risk for banks. The negative effects of Covid-19 have been tried to be reduced with the Banking Regulation and Supervision Agency and the Central Bank of the Republic of Turkey and other regulations regarding the banking sector. This has caused significant changes in bank balance sheets. The purpose of this study was written to determine the effects of the measures taken with the onset of the Covid-19 epidemic on the asset size, loans, securities, deposits and equity of banks and the differences in selected balance sheet items of public banks and private banks. As a result of the study, it was concluded that, with the effect of the Covid-19 epidemic measures, there were higher increases in selected balance sheet items of banks compared to other periods and that public banks followed a more expansionary policy than private banks.

Abstract (Turkish)

Covid-19 salgınından en çok etkilenen sektörlerden biri de bankacılık sektörüdür. Türkiye'de ekonomik faaliyetlerdeki hayati işlevi nedeniyle bankacılık, ekonominin sürdürülebilirliğini sağlamak için aktif olarak kullanılmaktadır. Dolayısıyla Covid-19 salgını ile birlikte likiditeye erişimdeki güçlükler ve kredi geri ödemelerinde yaşanan gecikmeler bankalar için risk teşkil etmektedir. Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu ile Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası tarafından ve bankacılık sektörüne ilişkin diğer yapılan düzenlemelerle Covid-19'un meydana getirdiği olumsuz etkiler azaltılmaya çalışılmıştır. Bu da banka bilançolarında önemli değişimlere sebep olmuştur. Bu çalışmanın amacı Covid-19 salgınının başlaması ile alınmış olan tedbirlerin bankaların aktif büyüklüğü, kredileri, menkul kıymetleri, mevduatı ve özkaynaklarına etkileri ve kamu bankaları ile özel bankaların seçilmiş bilanço kalemlerindeki farklılaşmaların tespit edilmesi amacıyla yazılmıştır. Çalışma neticesinde, Covid-19 salgını tedbirlerinin etkisiyle bankaların seçilmiş bilanço kalemlerinde diğer dönemlere göre daha yüksek oranda artışlar gerçekleştiği ve kamu bankalarının özel bankalara göre daha genişleyici bir politika izlediği sonucuna ulaşılmıştır.

JEL codes: G21, G28

Keywords (English): Covid-19, Banking, Balance Sheet

Keywords (Turkish): Covid-19, Bankacılık, Bilanço

GREEN MARKETING AND SUSTAINABLE PRODUCTS: MARKETING OF SUSTAINABLE PRODUCTS AND GREEN CONSUMER BEHAVIORS

YEŞİL PAZARLAMA VE SÜRDÜREBİLİR ÜRÜNLER: SÜRDÜREBİLİR ÜRÜNLERİN PAZARLANMASI VE YEŞİL TÜKETİCİ DAVRANIŞLARI

Ph.D. candidate Zahir Kalbiyev (*İstanbul Üniversitesi, Turkey*)

Abstract (English)

"In today's world, sustainability has become an important issue for businesses and consumers. This study on green marketing, the marketing of sustainable products, and green consumer behavior emphasizes the importance of effectively communicating with an environmentally conscious consumer base and successfully marketing sustainable products. This research was conducted through a literature review and surveys. Surveys were used to understand consumer behaviors related to the purchase of eco-friendly products. Additionally, interviews with businesses were conducted to examine the role of green marketing strategies in marketing sustainable products. The research demonstrates that green marketing strategies have a positive impact on consumers and increase the sales of sustainable products. Consumers take into consideration the environmental impacts of products when purchasing sustainable products, and green marketing strategies influence their decisions. The study shows that businesses can enhance the marketing success of sustainable products by adopting green marketing strategies and can establish more effective communication with green consumers. Furthermore, understanding consumers' tendencies to prefer eco-friendly products can assist businesses in developing their portfolios of sustainable products."

Abstract (Turkish)

Günümüzde sürdürülebilirlik, işletmeler ve tüketiciler için önemli bir konu haline gelmiştir. Yeşil pazarlama, sürdürülebilir ürünlerin pazarlanması ve yeşil tüketici davranışları üzerine yapılan bu çalışma, çevre duyarlılığına sahip bir tüketici kitlesi ile etkili bir iletişim kurmanın ve sürdürülebilir ürünlerin başarılı bir şekilde pazarlanmasının önemini vurgular. Bu araştırma, literatür taraması ve anketler aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Anketler, çevre dostu ürünlerin satın alınmasına yönelik tüketici davranışlarını anlamak için kullanılmıştır. Ayrıca, yeşil pazarlama stratejilerinin sürdürülebilir ürünlerin pazarlanmasındaki rolünü incelemek amacıyla işletmelerle yapılan mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Araştırma, yeşil pazarlama stratejilerinin tüketiciler üzerinde olumlu bir etki yarattığını ve sürdürülebilir ürünlerin satışlarını artırdığını göstermektedir. Tüketiciler, sürdürülebilir ürünleri satın alırken ürünün çevresel etkilerini göz önünde bulunduruyorlar ve yeşil pazarlama stratejileri bu kararlarını etkiliyor. Çalışma, işletmelerin yeşil pazarlama stratejilerini benimseyerek sürdürülebilir ürünlerin pazarlama başarısını artırabileceğini ve yeşil tüketicilerle daha etkili bir iletişim kurabileceğini göstermektedir. Ayrıca, tüketicilerin çevre dostu ürünleri tercih etme eğilimlerini anlamak, işletmelerin sürdürülebilir ürün portföylerini geliştirmelerine yardımcı olabilir.

JEL codes: M10

Keywords (English): green marketing, sustainable products, green consumer, environmental awareness

Keywords (Turkish): yeşil pazarlama, sürdürülebilir ürünler, yeşil tüketici, çevre duyarlılığı

LOW COST AIR TRANSPORTATION: AN EVALUATION

DÜŞÜK MALİYETLİ HAVAYOLU TAŞIMACILIĞI: BİR DEĞERLENDİRME

Ph.D. candidate Ferdi Cil (*Istanbul University, Turkey*)

Abstract (English)

Air transportation is a growing industry around the world, attracting attention especially with the rise of low-cost airline companies in recent years. While low-cost airline transportation offers travel at more affordable prices in the aviation industry, it has increased industrial competition and greatly increased the number of passengers. This paper addresses the key aspects and impacts of low-cost airline transportation and creates a conceptual framework. Low-cost airline transportation adopts cost reduction strategies, unlike traditional airline companies. These strategies include factors such as low-wage labor, direct flights, reduced service options and budget aircraft. These strategies are used to reduce ticket prices and gain a competitive advantage. Low-cost airlines can expand their markets because they have the ability to fly to more destinations at lower costs. This supports growth in the airline industry by providing access to more passengers. Low-cost airline transportation has the ability to serve different passenger profiles. It offers affordable options for both business travelers and individual travelers. This creates more diversity in the airline industry. The economic impacts of low-cost airline transportation can contribute to local economies by stimulating growth in the tourism industry. However, this mode of transport has the potential to increase the capacity of local airports and further strain air traffic control systems. Although this transportation model offers many options, it also has some potential challenges and impacts. Therefore, it is important to examine this issue further in terms of the sustainability and competition of the airline industry.

Abstract (Turkish)

Havayolu taşımacılığı, dünya genelinde büyüyen bir endüstri olup, özellikle son yıllarda düşük maliyetli havayolu şirketlerinin yükselişi ile dikkat çekmektedir. Düşük maliyetli havayolu taşımacılığı, havacılık sektöründe daha uygun fiyatlarla seyahat imkânı sunarken, endüstriyel rekabeti artırmış ve yolcu sayısını büyük ölçüde artırmıştır. Bu bildiri, düşük maliyetli havayolu taşımacılığının anahtar yönlerini, etkilerini ele almakta ve kavramsal bir çerçeve oluşturmaktadır. Düşük maliyetli havayolu taşımacılığı, geleneksel havayolu şirketlerinden farklı olarak maliyet azaltma stratejilerini benimsemektedir. Bu stratejiler arasında düşük ücretli işgücü, direk uçuşlar, azaltılmış hizmet seçenekleri ve ekonomik uçaklar gibi faktörler bulunmaktadır. Bu stratejiler, bilet fiyatlarını düşürmek ve rekabet avantajı elde etmek için kullanılır. Düşük maliyetli havayolu şirketleri, daha fazla destinasyona daha düşük maliyetlerle uçuş kabiliyetine sahip olmaları nedeniyle pazarlarını genişletebilirler. Bu, daha fazla yolcuya erişim sağlayarak havayolu endüstrisinde büyümeyi destekler. Farklı yolcu profillerine hizmet edebilme kabiliyeti düşük maliyetli havayolu taşımacılığında vardır. Hem iş seyahati yapanlar hem de bireysel seyahat edenler için uygun fiyatlı seçenekler sunar. Bu, havayolu sektöründe daha fazla çeşitlilik oluşturur. Düşük maliyetli havayolu taşımacılığının ekonomik etkileri, turizm endüstrisinde büyümeyi teşvik ederek yerel ekonomilere katkıda bulunabilir. Bununla birlikte, bu taşımacılık türünün yerel havalimanlarının kapasitesini artırma ve hava trafik kontrol sistemlerini daha fazla zorlama potansiyeli vardır. Bu taşımacılık modeli çok fazla seçenek sunmasına karşın bazı potansiyel zorlukları ve etkileri de bulunmaktadır. Bu nedenle, havayolu endüstrisinin sürdürülebilirliği ve rekabeti açısından bu konunun daha fazla incelenmesi önem arz etmektedir.

JEL codes: D40

Keywords (English): Low Cost Transportation, Airline Transportation, Aviation Sector

Keywords (Turkish): Düşük Maliyetli Taşımacılık, Havayolu Ulaşımı, Havacılık Sektörü

DEVELOPMENT OF SELF-ADAPTIVE LEARNING SMART SYSTEM APPLICATIONS, IN CITY MANAGEMENT IN SMART CITIES

AKILLI ŞEHİRLERDE ŞEHİR YÖNETİMİNDE KENDİNİ UYARLAYAN ÖĞRENEN AKILLI SİSTEM UYGULAMALARININ GELİŞTİRİLMESİ

Ph.D. candidate Narges Yousefpoor Azar (*Istanbul Universitesi , Turkey*)

Abstract (English)

Smart City has been an emerging research domain for Government, Businesses, and researchers in the last few years. These cities are technology-based and require interdisciplinary research and development for successful implementation. Smart cities are one of the most discussed topics in urban development today. City information modeling contributes to the improvement of public services and the quality of life of citizens in these smart cities. In cities, many problems in areas such as transportation, water, energy, environment, health and security are on the agenda of public administration with the rapid population growth. These problems, which are on the agenda, negatively affect the social and economic life of cities. Important contributions can be made with the help of information and communication technologies (ICT) for improving public services, increasing the quality of life of citizens and solving problems encountered in cities. In this context, the concept of smart city has emerged as technological applications have become the center of the search for solutions that create urban systems, facilitate social life and increase the quality of life. The smart city is a vision of urban development that conceptualizes the integration of information technologies and city resources and assets. Municipalities are important in terms of organizing smart city strategies, road maps, realizing projects, and developing their vision and mission. In today's conditions, municipalities are both managers, protectors and solution providers for smart city applications.

Abstract (Turkish)

Akıllı Şehir, son birkaç yılda Hükümet, İşletmeler ve araştırmacılar için gelişmekte olan bir araştırma alanı olmuştur. Bu şehirler teknoloji tabanlıdır ve başarılı uygulama için disiplinler arası araştırma ve geliştirme gerektirir. Akıllı şehirler, günümüzde kentsel gelişimde en çok tartışılan konulardan biridir. Şehir bilgi modellemesi, bu akıllı şehirlerde kamu hizmetlerinin ve vatandaşların yaşam kalitesinin iyileştirilmesine katkıda bulunmaktadır. Kentlerde hızlı nüfus artışı ile birlikte ulaşım, su, enerji, çevre, sağlık ve güvenlik gibi alanlarda birçok sorun kamu yönetiminin gündemindedir. Gündem olan bu sorunlar şehirlerin sosyal ve ekonomik hayatını olumsuz etkilemektedir. Kamu hizmetlerinin iyileştirilmesi, vatandaşların yaşam kalitesinin yükseltilmesi ve kentlerde karşılaşılan sorunların çözümü için bilgi ve iletişim teknolojileri (BİT) yardımıyla önemli katkılar sağlanabilmektedir. Bu bağlamda, teknolojik uygulamaların kentsel sistemler oluşturan, sosyal yaşamı kolaylaştıran ve yaşam kalitesini artıran çözüm arayışlarının merkezi haline gelmesiyle akıllı şehir kavramı ortaya çıkmıştır. Akıllı şehir, bilgi teknolojileri ile şehir kaynakları ve varlıklarının entegrasyonunu kavramsallaştıran bir kentsel gelişim vizyonudur. Akıllı şehir projelerinin geliştirilmesinde yerel yönetimler ana aktörlerdir. Kentin akıllı planları ile ilgili programların kent genelinde uygulanmasında ilk olarak her yerde belediyeler harekete geçti. Akıllı şehir stratejilerinin, yol haritalarının düzenlenmesi, projelerin hayata geçirilmesi, vizyon ve misyonlarının geliştirilmesi açısından belediyeler önemlidir. Günümüz koşullarında belediyeler akıllı şehir uygulamaları için hem yönetici, hem koruyucu hem de çözüm sağlayıcı konumundadır.

JEL codes: Q50, Q50, Q50

Keywords (English): Smart city, Smart city management, Self-adaptive learning system

Keywords (Turkish): Akıllı şehir, Akıllı şehir yönetimi, Kendini uyarlayan öğrenen sistem

THE RELATIONSHIP BETWEEN CREDIT DEFAULT SWAP AND FINANCIAL INDICATORS: A RESEARCH ON BRICS-T

KREDİ TEMERRÜT SWAPLARI İLE FİNANSAL GÖSTERGELER ARASINDAKİ İLİŞKİ: BRICS-T ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Ph.D. candidate Şeyda Nur Demir (*Istanbul University , Turkey*)

Abstract (English)

Credit default swaps (CDS), one of the most widely used instruments in the credit derivatives market, provide protection against losses on the reference asset in the event of default. International investors consider sovereign credit ratings and sovereign CDS premiums as an indicator of risk when investing in countries. CDS premiums are more dynamic and observable than sovereign credit ratings, which are used as sovereign risk indicators, as they are affected by market conditions, social and economic changes and provide information that can change on a daily basis. Especially financial fluctuations have led to an increase in the importance of country CDS premiums. The higher the credit risk of a country, the higher the sovereign CDS premiums. Since exchange rates, government bonds and stock market indices are economic indicators that quickly reflect information such as CDS premiums, these variables are preferred in this study to examine their relationship with CDS premiums. The study aims to determine the relationship between CDS premiums of 6 countries (BRICS-T) and stock market indices, local currency-dollar parity and government bonds. The January 2016 period is chosen as the starting date of the data set to be used. Between January 2016 and June 2021, the time series relations between the weekly credit default swaps of 6 countries (Brazil, Russia, India, China, South Africa and Turkey) and the local currency-dollar parity, government bond interest rates and stock market indices will be examined.

Abstract (Turkish)

Kredi türev piyasasının en çok kullanılan enstrümanlarından birisi olan kredi temerrüt swapları (CDS), temerrüt durumunda referans varlıkta oluşacak zarara karşı koruma sağlamaktadır. Uluslararası yatırımcılar ülkelere yatırım yaparken riskin bir göstergesi olarak ülkelerin kredi notları ile ülke CDS primlerini dikkate almaktadır. CDS primleri piyasa koşullarından, sosyal ve ekonomik değişikliklerden etkilenecek anlık olarak güncellenmesi sebebiyle kredi derecelendirme notlarından daha dinamik ve gözlemlenebilir bir yapıya sahiptir. Özellikle finansal dalgalanmalar, ülke CDS primlerinin öneminin artmasına yol açmıştır. Bir ülkenin kredi riski arttıkça ülke CDS primleri de yükselmektedir. Döviz kuru, devlet tahvili ve borsa endeksleri CDS primleri gibi bilgiyi hızlı bir şekilde yansıtan ekonomik göstergeler olduğu için bu çalışmada CDS primleri ile ilişkisinin incelenmesi için bu değişkenler tercih edilmiştir. Çalışmada, 6 ülkenin (BRICS-T) CDS primleri ile borsa endeksleri, dolar/ yerel para paritesi ve devlet tahvilleri arasındaki ilişkinin tespit edilmesi amaçlanmaktadır. Kullanılacak veri setinin başlangıç tarihi olarak Ocak 2016 dönemi seçilmiştir. Ocak 2016 – Haziran 2021 tarihleri arasında 6 ülkenin (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin, Güney Afrika ve Türkiye) haftalık ülke kredi temerrüt swapları ile dolar/ yerel para paritesi, devlet tahvili faiz oranları ve borsa endeksleri arasındaki zaman serisi ilişkileri incelenecektir.

JEL codes: E44, O57, A10

Keywords (English): Credit derivatives, credit default swap, stocks, exchange rate, government bonds

Keywords (Turkish): Kredi türevleri, kredi temerrüt swapları, hisse senedi, döviz kuru, tahvil

AKILLI ŞEHİR LOJİSTİĞİNDE DİJİTAL VE TELEKOMÜNİKASYON TEKNOLOJİLERİNİN KULLANIMININ GELENEKSEL AĞ VE HİZMETLERİN VERİMLİLİĞİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Nesrin ERKAN

ABSTRACT

Thanks to the innovations in the field of technology today, smart cities and the logistics sector have rapidly developed, greatly influenced. Traditional logistics networks and services are being transformed and optimized with the innovations provided by telecommunications technologies in the light of digitization. In this article, digital and telecommunications technologies used for smart city logistics are examined within the framework of qualitative research based on a literature review, and the impact of these technologies on the efficiency of traditional networks and services is evaluated.

Keywords: Smart city logistics, traditional networks and services, digital technologies, telecommunications

JEL Codes: O3, R4.

ÖZET

Günümüzde teknoloji alanında meydana gelen yenilikler sayesinde akıllı şehirler ve lojistik sektörü büyük ölçüde etkilenecek hızla gelişmiştir. Geleneksel lojistik ağ ve hizmetleri, dijitalleşme ışığında telekomünikasyon teknolojilerinin sağladığı yeniliklerle dönüşmekte ve optimize edilmektedir. Bu makalede, literatür taraması temelinde akıllı şehir lojistiği için kullanılan dijital ve telekomünikasyon teknolojileri nitel araştırmalar çerçevesinde incelenmekte ve bu teknolojilerin geleneksel ağ ve hizmetlerin verimliliği üzerindeki etkisi değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Akıllı şehir lojistiği, geleneksel ağ ve hizmetler, dijital teknolojiler, telekomünikasyon

JEL Kodları: O3, R4.

AN ANALYSIS OF THE MONETARY POLICY OBJECTIVES OF TCMB FOR THE YEAR 2023.

2023 YILI TCMB PARA POLİTİKASI HEDEFLERİNİN İNCELENMESİ

Ph.D. candidate Kadir eren Kaplan (*İstanbul üniversitesi, Turkey*)

Abstract (English)

Every country formulates a monetary policy based on its economic objectives and the overall economic situation of the nation. In Turkey, the institution responsible for determining and implementing monetary policy is the Central Bank of the Republic of Türkiye. The Central Bank, mindful of the prevailing economic conditions within the country, implements a monetary policy. The Central Bank of the Republic of Türkiye disseminates information to the public by publishing documents pertaining to the goals and instruments of its monetary policy. In this study, documents released by the Central Bank for the year 2023 have been scrutinized. This study conducted a thorough analysis of the evolution of the core objective which is mitigation of inflation discussed in the documents related to monetary policy throughout the year. Despite efforts made throughout the year to address inflation, it is apparent that the predetermined goals were not achieved. Additionally, while there was some degree of success in realizing the liraization target set by the Central Bank at the start of the year, it was observed that the new Central Bank leadership did not fully embrace this concept. On a positive note, there has been noticeable progress in strengthening the third objective, which is enhancing the monetary transmission mechanism.

Abstract (Turkish)

Her ülke kendi ekonomik hedeflerini ve ülkenin genel ekonomik durumunu dikkate alarak bir para politikası uygular. Türkiye'de para politikasının belirlenmesi ve uygulanmasından sorumlu kurum olan Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası da ülkemizin içinde bulunduğu durumu göz önüne alarak bir para politikası uygulamaktadır. TCMB uyguladığı para politikasının hedefleri ve kullandığı araçlar ile ilgili belgeler yayımlayarak kamuoyuna bilgi vermektedir. Bu çalışmada 2023 yılı özelinde Merkez Bankasının yayınladığı belgeleri incelenmiştir. Bu belgelerde bahsedilen temel hedef olan enflasyonla mücadelenin sene boyunca nasıl bir seyir izlediği incelenmiş ve enflasyonla mücadele konusunda sene içinde atılan adımlara rağmen belirlenen hedeflerden uzak olduğu görülmüştür. Ayrıca Merkez Bankasının sene başında hedef olarak belirlediği liralışmanın yeni Merkez Bankası yönetimi tarafından yayınlanan metinlerde görülmemiştir. Üçüncü bir hedef olan parasal aktarım mekanizmasının kuvvetlendirilmesi hedefinde ise iyiye doğru gidiş görülmüştür.

JEL codes: E58, E52

Keywords (English): 2023 monetary policy goals, 2023 inflation objective, liraization

Keywords (Turkish): 2023 para politikası hedefleri , 2023 enflasyon hedefi, liralışma,

FINANCIAL MANAGEMENT IN COMPANIES

ŞİRKETLERDE FİNANSAL YÖNETİM

Ph.D. candidate Rovshan Nizamov (*Global Media Group, Azerbaijan*)

Abstract (English)

Financial Management is one of the most important aspects for individuals and organisations in this rapidly growing world. It is no longer about saving money; it is about managing and growing money. To run a business efficiently and effectively and achieve business goals, one needs to have a good knowledge and understanding of financial accounting and management.

Abstract (Turkish)

Finansal Yönetim, hızla büyüyen bu dünyada bireyler ve kuruluşlar için en önemli unsurlardan biridir. Artık konu para tasarrufu değil; parayı yönetmek ve büyütmeyle ilgilidir. Bir işi verimli ve etkili bir şekilde yürütmek ve iş hedeflerine ulaşmak için, finansal muhasebe ve yönetim konusunda iyi bir bilgi ve anlayışa sahip olmak gerekir.

JEL codes: A10, A10, A10

Keywords (English): Financial Management

Keywords (Turkish): Finansal Yönetim

ENRON VAKASI

Levent İLTER

ABSTRACT

The Enron scandal is still studied in business administration auditing courses because it serves as an important example to explain to students the importance of auditing processes and how such scandals can be prevented. In addition, regulations in the field of auditing and improvements in auditing processes were made after the Enron scandal. This case is still taught to help future business graduates better understand auditing processes and work more carefully and ethically to prevent similar mistakes from being repeated. In the study, information was given about the illegal and unethical financial transactions carried out by the company's managers and the exaggerated financial situation created by preparing the company's financial reports with misleading and fraudulent methods, and then the effects of this event, which is a turning point in financial transparency and accountability in the business world, on the Audit process were examined.

Key Words; Enron Scandal Audit.

JEL Code: G00ÖZ

Enron skandalı işletme bölümünde denetim derslerinde hala inceleniyor çünkü öğrencilere denetim süreçlerinin önemini ve bu tür skandalların nasıl önlenebileceğini anlatmak için önemli bir örnek teşkil etmektedir. Ayrıca, denetim alanında yapılan düzenlemeler ve denetim süreçlerindeki iyileştirmeler de Enron skandalının ardından gerçekleştirilmiştir. Bu olay, gelecekteki işletme mezunlarının denetim süreçlerini daha iyi anlamalarına ve benzer hataların tekrarlanmasını önlemek için daha dikkatli ve etik bir şekilde çalışmalarına yardımcı olmak amacıyla hala öğretilmektedir.

Anahtar Kelimeler; Enron Skandalı Denetim.

JEL Kodu: G00

“THE IMPACT OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE ON CAPITAL MARKETS”

“YAPAY ZEKA KULLANIMININ SERMAYE PİYASALARINA ETKİLERİ”

Mr. Aytaç Yiğitler (*İstanbul Üniversitesi, Turkey*)

Mr. Aytaç Yiğitler (*İstanbul Üniversitesi, Turkey*)

Mr. Aytaç Yiğitler (*İstanbul Üniversitesi, Turkey*)

Mr. Aytaç Yiğitler (*İstanbul Üniversitesi, Turkey*)

Abstract (English)

ABSTRACT Objective- To reveal the effects of the use of artificial intelligence on both capital market transactions and companies that are part of the market and whose shares are traded in the market. Method- In the research, the numerical data of the transactions realized in the market as a result of the use of artificial intelligence and the result sets of the related data were utilized. In the companies' own practices, the effects of artificial intelligence on cost and balance sheet items were tried to be analyzed by analyzing periodic balance sheet data. The effects on employment were tried to be reflected by decreases and increases in quality and quantity data. Findings- The use of artificial intelligence in capital market transactions has led to an increase in trading volume, increased volatility, supported speculative price movements, and created a transaction structure that emphasizes technical analysis. It has been observed that it transforms the employment of companies and provides cost reduction and profit increase in balance sheet items. Conclusion- The use of artificial intelligence has significantly changed the way brokerage houses trade in the Capital Markets and the stagnant course of the market. There is a period of time that will rapidly create the regulatory requirements to be made in the Capital Market regulations. The basic data and valuation sets of companies will undergo significant changes

Abstract (Turkish)

ÖZET Amaç- Yapay zeka kullanımının gerek sermaye piyasası işlemlerinde gerekse piyasanın parçası olan ve piyasada hisseleri ile işlem gören şirketlerin üzerindeki etkilerini ortaya koymaktır. Yöntem- Araştırmada yapay zeka kullanımı sonucunda piyasada gerçekleşen işlemlerin sayısal verilerinden ve ilgili verilerin sonuç setlerinden faydalanılmıştır. Şirketlerin kendi uygulamalarında yapay zeka etkisinin maliyet ve bilanço kalemlerindeki etkileri dönemsel bilanço verileri analiz ile çözümlenmeye çalışılmıştır. İstihdama yönelik etkiler ise nitelik ve nicelik veri azalış ve artışlarıyla yansıtılmaya çalışılmıştır. Bulgular- Sermaye Piyasası işlemlerinde yapay zekanın kullanımının işlem hacmi artışlarına sebep olduğu, volatilitiyi artırdığı, spekülatif fiyat hareketlerini desteklediği, teknik analizi ön plana çıkaran bir işlem bütünü yarattığı ortaya çıkmıştır. Şirketlerin istihdamını dönüştürdüğü ve bilanço kalemlerinde maliyet düşüşü ve kar artışı sağladığı gözlemlenmiştir. Sonuç- Yapay zeka kullanımı Sermaye Piyasalarındaki aracı kurum işlem yapma biçimlerini, piyasanın durağan seyrini önemli ölçüde değişime uğratmıştır. Sermaye Piyasası düzenlemelerinde yapılacak düzenleme gerekliliklerini hızla oluşturacak bir zaman süreci yaşanmaktadır. Şirketlerin temel veri ve değerlendirme setleri önemli değişikliklere uğrayacaktır. Anahtar Kelimeler : Yapay Zeka, Sermaye Piyasası, Makine Öğrenmesi, Gelecek Üretim Biçimleri, Gelecek Değerleme Yöntemleri

JEL codes: A19, D47, M15

Keywords (English): Artificial Intelligence, Capital Markets, Machine Learning, Future Forms

Keywords (Turkish): Yapay Zeka, Sermaye Piyasası, Makine Öğrenmesi, Gelecek Üretim Biçimleri

CAMELS FINANCIAL PERFORMANCE ANALYSIS: A RESEARCH ON FOREIGN CAPITAL BANKS IN TURKEY

CAMELS FİNANSAL PERFORMANS ANALİZİ: TÜRKİYE'DEKİ YABANCI SERMAYELİ BANKALAR ÜZERİNDE BİR ARAŞTIRMA

Mr. Nijat Bayramov (*Istanbul University, Turkey*)

Abstract (English)

This thesis provides an overview of the functioning and importance of banks. Banks play a critical role in economic growth and financial stability. It performs important functions such as providing loans to customers, collecting deposits, payment services and providing services through other financial instruments. Next, the methods used to evaluate the performance of banks are examined. Among these methods, the CAMELS performance evaluation model has an important place. CAMELS aims to analyze the health of banks by assessing factors such as financial strength, asset quality, management quality, profitability, liquidity and sensitivity to market risk. Finally, the analysis made with the CAMELS performance evaluation method on the data of foreign capital banks in Turkey for the period 2017-2021 is presented. This analysis evaluates the performance of these banks in areas such as capital adequacy, asset quality, management quality, profitability, liquidity and sensitivity to market risk. This assessment helps identify banks' strengths, identify weaknesses and identify risks. This study has the potential to provide important information to managers and regulators to make better decisions and ensure financial stability in the banking sector.

Abstract (Turkish)

Bu tez bankaların işleyişi ve önemi hakkında genel bir bakış sunulmaktadır. Bankalar, ekonomik büyüme ve finansal istikrar açısından kritik bir rol oynamaktadır. Müşterilere kredi sağlama, mevduat toplama, ödeme hizmetleri ve diğer finansal araçlarla hizmet sunma gibi önemli fonksiyonları yerine getirmektedir. Daha sonra, bankaların performansını değerlendirmek için kullanılan yöntemler incelenmektedir. Bu yöntemler arasında CAMELS performans değerlendirme modeli önemli bir yer tutmaktadır. CAMELS, finansal güç, varlık kalitesi, yönetim kalitesi, karlılık, likidite ve piyasa riskine duyarlılık gibi unsurları değerlendirerek bankaların sağlığını analiz etmeyi amaçlamaktadır. Son olarak, Türkiye'deki yabancı sermayeli bankaların 2017-2021 dönemine ait verileri üzerinden CAMELS performans değerlendirme yöntemiyle yapılan analiz sunulmaktadır. Bu analiz, söz konusu bankaların sermaye yeterliliği, varlık kalitesi, yönetim kalitesi, karlılık, likidite ve piyasa riskine duyarlılık gibi alanlardaki performansını değerlendirmektedir. Bu değerlendirme, bankaların güçlü yönlerini belirlemeye, zayıf noktalarını tanımlamaya ve riskleri tespit etmeye yardımcı olmaktadır. Bu çalışma, bankacılık sektöründe daha iyi kararlar almak ve finansal istikrarı sağlamak için yöneticilere ve regülatörlere önemli bilgiler sunma potansiyeline sahiptir.

JEL codes: C02, C60

Keywords (English): CAMELS

Keywords (Turkish): CAMELS

THEORETICAL STRUCTURE OF THE FINANCIAL ASSETS PRICING MODEL AND TESTING THE SUITABILITY OF THE MODEL FOR BORSA ISTANBUL

FİNANSAL VARLIKLARI FİYATLAMA MODELİNİN TEORİK YAPISI VE MODELİN BORSA İSTANBULA UYGUNLUGUNUN TEST EDİLMESİ

Mr. Aydemir Ahmet Ceyhan (*Istanbul Universitesi,*)

Abstract (English)

Purpose – In this study, the risk return ratio relationships and theoretical framework envisaged in the Financial Asset Pricing Model are presented, and then, in the application phase, the validity and applicability of the Financial Asset Pricing Model in Borsa Istanbul is questioned. **Method** – The study consisted of two stages, and in the first stage, the slope coefficient beta, which shows the systematic risk of stocks, was measured by time series regression analysis. Then, the expected returns of the stocks, the performance of unsystematic risk factors and betas for each stock were measured with cross-sectional regression analysis. **Findings** – The deviation between the systematic risk and return predicted in the Financial Asset Pricing Model indicates that some factors that the Model cannot determine and explain are affecting the market in Borsa Istanbul. **Result** – The findings showed that the Financial Asset Pricing Model is partially valid in Borsa Istanbul. For the parts that the model cannot explain, some factors such as uncertainty and expectations affecting the market can be mentioned. Conducting an empirical study by including all stocks in Borsa Istanbul will provide much more accurate results. It is necessary to be cautious in the implementation of the Financial Asset Pricing Model in Borsa Istanbul.

Abstract (Turkish)

Amaç – Bu çalışmada Finansal Varlık Fiyatlama Modeli'nde öngörülen risk getiri oranı ilişkileri ve kuramsal çerçeve ortaya konulmuş daha sonra ise uygulama aşamasında Finansal Varlık Fiyatlama Modeli'nin Borsa İstanbul'da geçerliliği ve uygulanabilirliği sorgulanmıştır. **Yöntem** – Çalışma iki aşamadan oluşup, ilk aşamada zaman serisi regresyon analizi ile hisse senetlerinin sistematik riskini gösteren eğim katsayısı beta ölçülmüştür. Daha sonra yatay kesit regresyon analizi ile hisse senetlerinin beklenen getirileri, sistematik olmayan risk faktörlerinin ve her hisse senedi için betaların performansı ölçülmüştür. **Bulgular** – Finansal Varlık Fiyatlama Modeli'nde öngörülen sistematik risk ile getiri arasındaki sapmanın olması Borsa İstanbul'da, Modelin belirleyemediği ve açıklayamadığı bazı faktörlerin pazarı etkilemekte olduğunu ifade etmektedir. **Sonuç** – Elde edilen bulgular Finansal Varlık Fiyatlama Modeli'nin Borsa İstanbul'da kısmen geçerli olduğunu göstermiştir. Modelin açıklayamadığı kısımlar için pazarı etkileyen belirsizlik, bekleyişler gibi bazı faktörlerden sözedilebilir. Borsa İstanbul'daki tüm hisse senetleri dahil edilerek ampirik çalışma yapılması çok daha doğru sonuçlar elde edilmesini sağlayacaktır. Finansal Varlık Fiyatlama Modeli'nin Borsa İstanbul'da uygulanmasında temkinli davranılması gerekmektedir.

JEL codes: C10, G11, G17

Keywords (English): CAPM, Stock Market, BIST

Keywords (Turkish): FVFM, Borsa İstanbul, Hisse Senedi

EFFECTS OF EXCHANGE RATE POLICY ON THE ECONOMY

DÖVİZ KURLARI POLİTİKASININ EKONOMİYE ETKİLERİ

Mr. Abdullah Duran (*Istanbul Üniversitesi, Turkey*)

Abstract (English)

In a market economy open to the outside world, the exchange rate is the domestic price level and the price in foreign countries in the goods and services of the economy that can be subject to foreign trade, which balances the foreign exchange supply and demand arising from the production of national income during the year and the exchange of a certain part of it with other countries, that is, the normal functioning of the economy. It is a mechanism that establishes a connection between levels. In short, the exchange rate is the main factor that determines the price of goods and services sold abroad. The way foreign exchange prices are determined and the ways and methods of using exchange rates to ensure the external balance of the economy are called Exchange Rate Policy. Foreign payments of countries with high economic development and oil-rich countries are closed in excess, and their currencies are sought as a means of payment in international markets, which increases the value of the currencies of these countries. We can talk about the opposite situation in economically underdeveloped or developing countries.

Abstract (Turkish)

Dışa açık bir piyasa ekonomisinde döviz kuru, milli gelirin yıl içinde üretilmesinden ve onun belirli bir kısmının başka ülkelerle mübadele edilmesinden, yani ekonominin normal işleyişinden doğan döviz arz ve talebini dengeye getiren ve ekonominin dış ticaret konusu olabilen mal ve hizmetlerinde iç fiyat seviyesi ile dış ülkelerdeki fiyat seviyesi arasındaki bağlantı kuran bir mekanizmadır. Kısaca döviz kuru dışa satılan mal ve hizmetlerin fiyatını belirleyen temel unsurdur. Döviz fiyatlarının belirleniş biçimi ve ekonominin dış dengesinin sağlanmasında döviz kurlarından faydalanma yol ve yöntemleri, Döviz Kuru Politikası olarak adlandırılmaktadır. Yüksek ekonomik gelişmeye sahip olan ülkeler ile petrol zengini ülkelerin dış ödemeleri fazlalıkla kapanmakta ve bunların paraları uluslararası piyasalarda ödeme aracı olarak aranmakta bu da söz konusu ülkelerin paralarının değerini yükseltmektedir. Ekonomik yönden gelişmemiş veya gelişmekte olan ülkelerde ise tersi bir durumdan bahsedebiliriz.

JEL codes: F31

Keywords (English): Foreign exchange

Keywords (Turkish): Döviz kurları

BITCOIN PRICE PREDICTION WITH MACHINE LEARNING: COMPARATIVE MODEL PERFORMANCES

MAKİNE ÖĞRENİMİ İLE BİTCOİN FİYAT TAHMİNLEMESİ: KARŞILAŞTIRMALI MODEL PERFORMANSLARI

Ph.D. candidate Mustafa Ay (*Selçuk üniversitesi, Turkey*)

Abstract (English)

Machine learning has become an increasingly important tool in predicting asset prices in financial markets. This article presents a comparative analysis of using different deep learning models such as RNN (Recurrent Neural Network), CNN (Convolutional Neural Network), and LSTM (Long Short-Term Memory) to predict Bitcoin prices. First, the article explains the steps for collecting and preparing Bitcoin price data. Then, it provides a detailed introduction to the structure and operation of each model. RNN stands out as a model used for time series analysis, while CNN is preferred for processing price movements. LSTM is a deep learning model capable of addressing both time series and long-term connections. The article examines the training and testing phases of these models and uses different metrics to evaluate their performance. The results show that all three models are effective in predicting Bitcoin prices. However, the advantages and disadvantages of each model are highlighted. RNN excels in time series analysis but handles long-term connections less effectively, while CNN captures price movements better but is weaker in time series analysis. LSTM, on the other hand, effectively performs in both domains. In conclusion, the article provides valuable insights by comparing the performance of different deep learning models in predicting Bitcoin prices, serving as a guide for investors and researchers in their work in this field.

Abstract (Turkish)

Makine öğrenimi, finansal piyasalardaki varlık fiyatlarının tahminlenmesi konusunda giderek önem kazanan bir araç haline gelmiştir. Bu çalışma, Bitcoin fiyatlarını tahminlemek için RNN (Recurrent Neural Network), CNN (Convolutional Neural Network) ve LSTM (Long Short-Term Memory) gibi farklı derin öğrenme modellerini kullanarak gerçekleştirilen karşılaştırmalı bir analizi sunmaktadır. İlk olarak, Bitcoin fiyat verilerinin toplanması ve hazırlanması adımları açıklanmaktadır. Ardından, her bir modelin yapısı ve işleyişi ayrıntılı bir şekilde tanıtılmaktadır. RNN, zaman serileri analizi için kullanılan bir model olarak öne çıkarken, CNN, fiyat hareketlerini işlemek için tercih edilmektedir. LSTM ise hem zaman serileri hem de uzun vadeli bağlantıları ele alabilen bir derin öğrenme modelidir. Çalışma, bu modellerin eğitim ve test aşamalarını incelemekte ve her birinin performansını değerlendirmek için farklı metrikler kullanmaktadır. Elde edilen sonuçlar, her üç modelin de Bitcoin fiyat tahminlemede etkili olduğunu göstermektedir. Ancak, her bir modelin avantajları ve dezavantajları vurgulanmaktadır. RNN, zaman serileri analizinde güçlüdür, ancak uzun vadeli bağlantıları daha zayıf bir şekilde ele alırken, CNN, fiyat hareketlerini daha iyi yakalarken zaman serileri için daha zayıf bir seçenektir. LSTM ise her iki dünyada da etkili bir şekilde çalışır. Özetle bu çalışma, farklı derin öğrenme modellerinin Bitcoin fiyat tahminlemedeki performanslarını karşılaştırarak, yatırımcılara ve araştırmacılara bu alandaki çalışmalarına rehberlik edecek önemli bilgiler sunmaktadır.

JEL codes: G17, C58, C53

Keywords (English): Artificial Neural Networks, Machine Learning, Price Forecasting, Time Series

Keywords (Turkish): Yapay Sinir Ağları, Makine Öğrenmesi, Fiyat Tahmini, Zaman Serisi

THE GAMESTOP-REDDIT EPISODE

GAMESTOP-REDDİT VAKASI

Mr. Ali Tekin (*Istanbul Üniversitesi, Turkey*)

Abstract (English)

GameStop is a US-based company that sells games through a chain of physical stores. The company's business suffered as users shifted to online marketplaces. The shares of the company, which started to go bankrupt, were also in a downward trend. Wall Street bankers also took a short position against GameStop. GameStop stock trading, which began in January 2021, is a rare event in the ability of market participants to anonymously organize collective action via social media in a digitalizing world. A sad incident also remains in our minds in the context of the difficulties that small investors may face if the market functioning and the rules regulating the market are not compatible with the interests of a powerful minority. Ultimately, it was people's choice to buy GameStop shares. Imposing a restriction on this would mean killing free enterprise, which was against the basic principles of capitalism. Although it cannot be said that the US government was in favor of intervening in the situation, it was a blow to the free market that the purchases were blocked by the capital owners and the Robinhood company eventually disabled the buy button and ensured dumping in order to prevent the purchase of GMC shares. As a conclude, the result was that capitalism, for which maximum efforts were allegedly made, was not operated, and in fact, at the end of an economic event, it was clearly seen that law and democracy should be essential and indispensable in every field.

Abstract (Turkish)

GameStop, fiziksel mağaza zinciri ile oyun satışı yapan ABD menşeli bir şirkettir. Kullanıcıların çevrimiçi pazar yerlerine kayması ile şirketin işleri kötüye gitti. Batmaya başlayan şirketin, hisseleri de düşüş trendindeydi. Wall Street bankerleri de GameStop firmasına karşı kısa pozisyon almıştı. Ocak 2021'de başlayan GameStop hisse senedi alım satımı piyasa katılımcılarının anonim bir şekilde dijitalleşen dünyada sosyal medya üzerinden kolektif eylem organize etme becerisi açısından az rastlanan bir olaydır. Piyasa işleyişi ve piyasayı düzenleyen kuralların güçlü bir azınlık menfaatleriyle uyumsuzluğu halinde küçük yatırımcıların karşılaşabileceği zorlukların görülmesi bağlamında da üzücü bir olay aklımızda yer etmiştir. En nihayetinde, GameStop hisselerini satın almak insanların kendi tercihiydi. Buna bir kısıtlama getirilmesi, hür teşebbüsü öldürmek anlamına gelir ki bu da kapitalizmin temel ilkelerine aykırı idi. ABD hükümetinin duruma müdahale etme yanlısı olduğu söylenemese de sermaye sahiplerince satın alma işlemlerinin engellenmesi ve Robinhood firmasının nihayetinde GMC hisselerinin satın alınmasını engellemek için satın al butonunu etkisizleştirerek dumping yapılmasını sağlaması serbest piyasaya darbe idi. Sonuç olarak, işletilmesine azami gayret gösterildiği iddia edilen kapitalizm işletililmeyerek, aslında bir anlamda hukuk ve demokrasinin her alanda elzem ve vazgeçilmez olması gerektiğinin ekonomik bir olay sonunda tüm çaplılığıyla görülmesini sağladı.

JEL codes: A10

Keywords (English): trading, share, capitalism, small investor, short position

Keywords (Turkish): işlem, hisse senedi, kapitalizm, küçük yatırımcı, kısa pozisyon

2008 FINANCIAL CRISIS

2008 FİNANSAL KRİZİ

Mr. Serkan Demirer (*Istanbul Üniversitesi, Turkey*)

Abstract (English)

Financial crises could occur even when bank loans were not available. In the pre-banking period, states minted money using precious metals such as gold and silver. When there was not enough precious metal to print money, the amount of metal in the money was reduced. This reduced the value of money inside and outside the state. The depreciation of the currency was causing inflation in the domestic market. Due to trade with different states, low-value currency was spreading among countries. This made it easier for inflation to spread from one country to other countries. Based on this, it is possible to say that crises have a contagious feature throughout the historical process. Until the beginning of the 20th century, when financialization accelerated, objects such as metal coins, tulips, sugar/coffee, cotton, wheat and copper were subject to speculation. However, today, the transition from gold and silver money to price money and the increase in financialization have increased the fragility of crises. According to Kindleberger, the financial aspect of crises, panics and crazes is important. Speculative manias begin or are accelerated by the expansion of money and credit. Raymond W. Goldsmith's understanding of crisis, which Kindleberger accepts, defines crises as deterioration of financial indicators, sharp and cyclical deterioration of short-term interest rates and prices of assets (stocks, real estate, land). In his work on crises, Kindleberger made references to Hyman Minsky's financial instability hypothesis.

Abstract (Turkish)

Mali krizler, banka kredileri mevcut değilken de olabilmekteydi. Bankacılık öncesi dönemde, devletler, altın, gümüş gibi kıymetli madenleri kullanarak para basmaktaydı. Basılacak para için, yeterli kıymetli maden bulunamadığında, paranın içerisindeki maden miktarı azaltılmaktaydı. Bu da paranın devlet içindeki ve dışındaki değerini düşürmekteydi. Paranın değer düşüklüğü, iç piyasada enflasyona sebep olmaktaydı. Farklı devletlerle yapılan ticaret dolayısıyla da değeri düşük para ülkeler arasında yayılmaktaydı. Bu da enflasyonun bir ülkeden, başka ülkelere yayılmasını kolaylaştırmaktaydı. Buradan hareketle krizlerin, tarihsel süreç içerisinde de bulaşıcılık özelliğinin olduğunu söylemek mümkündür. Finansallaşmanın hızlandığı 20.yüzyılın başlarına kadar metal paralar, lale, şeker/kahve, pamuk, buğday, bakır gibi nesnelere spekülasyona konu olmuştur. Ancak günümüzde, altın ve gümüş paradan kaydı paraya geçiş ve finansallaşmanın artması, krizlerin kırılganlığını arttırmıştır. Kindleberger'e göre krizlerin, paniklerin ve çılgınlıkların parasal yönü önemlidir. Spekülatif çılgınlıklar para ve kredinin genişlemesiyle başlar veya hızlanır. Kindleberger'in kabul ettiği Raymond W. Goldsmith'in kriz anlayışı, krizleri, finansal göstergelerin bozulması, kısa vadeli faizler ve varlıkların (hisse senedi, gayrimenkul, arsa) fiyatlarının keskin ve döngüsel şekilde bozulması şeklinde tanımlamaktadır. Kindleberger, krizlerle ilgili çalışmasında, Hyman Minsky'nin finansal istikrarsızlık hipotezine atıflarda bulunmuştur. Minsky'nin finansal istikrarsızlık yaklaşımına göre, banka kredileri doğası itibarıyla istikrarsızdır ve banka kredilerindeki her genişleme, ister istemez kriz oluşumuna katkı sunmaktadır. 1960 yılında finansal olmayan, reel sektörde faaliyet gösteren kuruluşların kâr oranları finansal kuruluşlara kıyasla yüksek iken finansal faaliyetlerin yükselişi ve spekülatif faaliyetlerin piyasalarda artışı finansal kuruluşların kârlılığını arttırmıştır. Bu durum ekonomide reel faaliyetlerden uzaklaşmasına ve finansal faaliyetlerin hacmini artırmasına neden olmuştur.

JEL codes: A00, B22, N12

Keywords (English): 2008, Financial Crises, Kindleberger, Basel, Mortgage

Keywords (Turkish): 2008, Finansal Kriz, Kindleberger, Basel, Mortgage

ECONOMETRIC ANALYSIS OF THE TAX FUNCTION FOR SELECTED G-20 COUNTRIES

VERGİ FONKSİYONUNUN SEÇİLMİŞ G-20 ÜLKELERİ İÇİN EKONOMETRİK ANALİZİ

Ph.D. candidate Sümeyra Evren (*Selçuk University, Turkey*)

Abstract (English)

The state requires income sources to finance its expenditures aimed at meeting societal needs and intervening in economic and social life. Tax revenues constitute the most important and regular source of income for the government. Additionally, tax revenues serve as the primary financing source for the government's provision of public goods and services. Taxes, levied to finance public expenditures, are also used as a fiscal policy tool to intervene in social, political, and economic life. Among the main goals of fiscal policy is to stimulate economic growth. In theoretical terms, the key determinant of tax revenues is the level of national income. According to the Keynesian model, tax revenues are a positive function of the national income. Therefore, an increase in national income is expected to increase tax revenues. This study examines the impact of Gross Domestic Product (GDP), a key measure of national income, on tax revenues for selected G-20 countries during the period 1990-2021 through panel data analysis. The results of the analysis indicate that GDP has a positive effect on tax revenues. In this context, a 1% increase in GDP leads to an approximate 0.16% increase in tax revenues. Panel causality test results show a statistically significant relationship from GDP to tax revenues. This result confirms the income-related tax function for the selected G-20 countries during the specified period.

Abstract (Turkish)

Devlet toplumsal ihtiyaçları karşılamak, ekonomik ve sosyal hayata müdahale etmek üzere yaptığı harcamaları finanse edebilmek için gelir kaynaklarına ihtiyaç duymaktadır. Vergi gelirleri, devletin en önemli ve olağan gelir kalemini oluşturmaktadır. Aynı zamanda vergi gelirleri, devletin yüklenmiş olduğu kamusal nitelikli mal ve hizmet arzının da temel finansman kaynağıdır. Kamusal nitelikli harcamaların finansmanı amacıyla alınan vergi; sosyal, siyasal ve ekonomik hayata müdahale etmek için bir maliye politikası aracı olarak da kullanılmaktadır. Maliye politikasının başlıca amaçları arasında ise ekonomik büyümeyi teşvik etmek yer alır. Kuramsal bağlamda vergi gelirlerinin temel belirleyicisi ulusal hasıla düzeyidir. Keynesyen modele göre; vergi gelirleri ulusal hasılanın pozitif bir fonksiyonudur. Dolayısıyla ulusal hasıladaki artışın vergi gelirlerini artırması beklenir. Bu çalışmada ulusal hasılanın temel büyüklüklerinden biri olan GSYH'nin vergi gelirleri üzerindeki etkisi seçilmiş G-20 ülkeleri için 1990-2021 dönemine ait yıllık veriler doğrultusunda panel veri analizi yardımıyla test edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre; GSYH vergi gelirleri üzerinde pozitif bir etkiye sahiptir. Bu çerçevede GSYH'daki %1'lik artış vergi gelirlerinin yaklaşık olarak %0,16 oranında artmasına yol açmaktadır. Panel nedensellik testi sonuçları ise GSYH'dan vergi gelirlerine doğru istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğunu göstermiştir. Bu sonuç söz konusu dönem için seçilmiş G-20 ülkelerinde gelire bağlı vergi fonksiyonunu doğrulamaktadır.

JEL codes: H20, O47, C23

Keywords (English): Tax Function, Economic Growth, Panel Data Analysis, G-20 Countries

Keywords (Turkish): Vergi Fonksiyonu, Ekonomik Büyüme, Panel Veri Analizi, G-20 Ülkeleri

Bildirinin ve yapılacak sunumun dili: Türkçe

Bildirinin İngilizce Başlığı: Evaluation of Economic-Fiscal Thoughts, Concepts and Structures in Mawardi's Work Named Ahkamu's-Sultaniyyah from Today's Perspective

Bildirinin Türkçe başlığı: Maverdi'nin Ahkamu's-Sultaniyye İsimli Eserindeki İktisadi-Mali Düşünce, Kavram ve Yapıların Günümüz Perspektifinden Değerlendirilmesi

Yazarın e-mail adresi: ahmet.utkuseven@ikcu.edu.tr

İngilizce Özet: The aim of the study is to analyze the economic-fiscal thoughts, concepts and structures in Mawardi's work titled Ahkamu's-Sultaniyyah (Sultanate Rulings) from today's perspective. Contribution to the literature is aimed, and directing researchers in the field of finance to further studies is among the expectations.

The main material of the research is historical artifacts, therefore the qualitative analysis method was used. Based on today's fiscal perspective, the systematic search for fiscal ideas in the work is the basic approach. The fact that the work, which is the first theory of state and government in Islam, is in the style of a political book, necessitated such an evaluation. The author's thoughts in his other works have been evaluated, when appropriate, in proportion to their relevance to the subject.

It has been observed that many concepts in state administration, such as justice and equality, merit, competence, morality, rule of law, selection and election, are included in the work. It is understood that the author based the aforementioned concepts on the religion he belongs to and the education he received. In the work, subjects such as zakat and its management as public revenues, fey and spoils, jizya and tribute, land and land regime, public goods and public expenditures, local governments and their duties are discussed.

It has been concluded that the work is one of the early works that masterfully deals with the organizational structure and components of the state, including the fiscal structure, within the framework of constitutional law, according to the period in which it was written.

Türkçe Özet: Bu çalışmanın amacı Maverdi'nin, Ahkamu's-Sultaniyye (Sultanlık Hükümleri) adlı eserinde yer alan iktisadi-mali düşünce, kavram ve yapıların günümüz perspektifinden analizini yapmaktır. Literatüre katkı hedeflenmiş olup maliye alanındaki araştırmacıları daha ileri düzeyde çalışmalara yönlendirme de beklentiler arasındadır.

Araştırmanın ana materyali tarihi eserdir, dolayısıyla nitel analiz yöntemi kullanılmıştır. Günümüz maliye perspektifinden hareketle eserdeki mali düşüncelerin sistematik arayışı temel yaklaşımdır. İslam'da ilk devlet ve hükümet teorisi niteliğindeki eserin siyasetname tarzında olması böyle bir değerlendirmeyi gerektirmiştir. Yazarın diğer eserlerindeki düşünceleri yeri geldikçe konuyla bağlantısı oranında değerlendirilmiştir.

Devlet yönetiminde başta adalet ve eşitlik, liyakat, ehliyet, ahlak, hukukun üstünlüğü, seçme ve seçilme gibi birçok kavrama eserde yer verildiği görülmüştür. Yazarın mezkûr kavramları mensup olduğu din ve aldığı eğitim ile temellendirdiği anlaşılmaktadır. Eserde kamu gelirleri olarak zekât ve yönetimi, fey ve ganimetler, cizye ve haraç, arazi ve toprak rejimi, kamu malları ile kamu harcamaları, yerel yönetimler ve görevleri gibi konular işlenmiştir.

Eserin mali yapı dâhil devletin teşkilat yapısını ve bileşenlerini anayasa hukuku çerçevesinde, yazıldığı döneme göre, ustalıkla işleyen erken dönem eserlerden olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

JEL Kodu: N45, K10, H19

Key Words: Mawardi, Ahkamu's-Sultaniyyah, Islamic Public Law

Anahtar Kelimeler: Maverdi, Ahkamu's-Sultaniyye, İslam Kamu Hukuku

ÜRÜN ÜRETİMİ GAMINI BELİRLEMEDE MATEMATİK MODEL KULLANIMI: ÖRNEK BİR UYGULAMA

Halim Kazan (*İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi İşletme Bölümü Üretim Yönetimi*)

Sibel Kazan (*İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Bölümü*)

ÖZ

Matematiksel modeller, çeşitli endüstrilerde, özellikle imalat ve üretim dahil olmak üzere ürün imalat aralığının belirlenmesinde etkilidir. Üretim sürecini optimize etmek, maliyetleri en aza indirmek ve karı en üst düzeye çıkarmak, üretim yöneticilerinin bilinçli kararlar vermesini gerektirir. Matematiksel modeller, hammadde maliyetleri, işçilik maliyetleri, makine kapasitesi ve stok seviyeleri gibi üretim değişkenlerinin analizine yardımcı olur. Bu makale, ürün imalat yelpazesini belirlemede matematiksel modellerin kullanımını keşfetmeyi, bunların önemini ve potansiyel uygulamalarını vurgulamayı amaçlamaktadır. Optimum üretim aralığını belirlemek için matematiksel modellerin kullanımını gösteren örnek bir uygulama sunar. Ek olarak, bir literatür taraması, çeşitli endüstrilerde kullanılan farklı yaklaşımlar ve teknikler hakkında bilgi sağlar. Bir ürün yelpazesinin teorik çerçeveleri, maliyet- fayda analizi ilkeleri ve bileşenleri, ürün üretim aralığının belirlenmesinde matematiksel modellerin kullanılmasının kapsamlı bir şekilde anlaşılmasına katkıda bulunur. Üretim kapasitesi, talep, üretim maliyeti, satış fiyatı, kar ve karı maksimize eden optimal üretim miktarı gibi değişkenleri kapsayan kavramsal bir model önerilmiştir. Sunulan matematiksel model, ürün üretim aralığını belirlemek ve üretim sürecini optimize etmek için kullanılabilir. satış fiyatı, kar ve karı maksimize eden optimal üretim miktarı. Sunulan matematiksel model, ürün üretim aralığını belirlemek ve üretim sürecini optimize etmek için kullanılabilir. satış fiyatı, kar ve karı maksimize eden optimal üretim miktarı. Sunulan matematiksel model, ürün üretim aralığını belirlemek ve üretim sürecini optimize etmek için kullanılabilir.

SOCIAL CAPITAL IN ARAB COUNTRIES: A THEORETICAL PERSPECTIVE

ARAP ÜLKELERİNDE SOSYAL SERMAYE: TEORİK BİR BAKIŞ AÇISI

Ph.D. Deena Saleh (*Piri Reis University, Turkey*)

Abstract (English)

The emphasis of traditional economic theories has shifted from orthodox factors of production to the importance of factors such as educated workforce, and sociocultural factors such as a country's social development, and cultural structure, in addition to factors such as social interactions, social capital, trust, cooperation, and tolerance. This study focuses on social capital, which has gained popularity as a multifaceted concept in economic, political, and social disciplines. There are three social capital dimensions: bonding, bridging, and linking. In this study, we focus on bonding and bridging social capital due their implications for individuals, the community, and the country. We examine bonding and bridging social capital in the Arab Middle East countries, taking the region's economic social, and political composition into account. Building on data from the World Values Survey, we examine different proxies of both social capital dimensions in Arab countries. We aim to facilitate understanding of different social capital dimensions and comprehend their implications for the social, political, and economic development of Arab countries.

Abstract (Turkish)

Geleneksel iktisat teorilerinin vurgusu, ortodoks üretim faktörlerinden, sosyal etkileşimler, sosyal sermaye, güven gibi faktörlerin yanı sıra, eğitilmiş işgücü ve bir ülkenin sosyal gelişimi ve kültürel yapısı gibi sosyokültürel faktörlerin önemine doğru kaymıştır. , işbirliği ve hoşgörü. Bu çalışma ekonomik, politik ve sosyal disiplinlerde çok yönlü bir kavram olarak popülerlik kazanan sosyal sermayeye odaklanmaktadır. Sosyal sermayenin üç boyutu vardır: Bağlayıcı, köprüleyici ve bağlayıcı. Bu çalışmada bireyler, toplum ve ülke üzerindeki etkileri nedeniyle sosyal sermayeyi birleştirici ve köprüleyici hale getirmeye odaklanıyoruz. Bölgenin ekonomik, sosyal, ve politik yapısını dikkate alarak Arap ülkelerindeki bağlayıcı ve köprü oluşturucu sosyal sermayeyi inceliyoruz. Dünya Değerler Araştırması'ndan elde edilen verilere dayanarak, Arap ülkelerindeki her iki sosyal sermaye boyutunun farklı göstergelerini inceliyoruz. Farklı sosyal sermaye boyutlarının anlaşılmasını kolaylaştırmayı ve bunların Arab ülkelerinin sosyal, politik ve ekonomik kalkınması üzerindeki etkilerini kavramayı amaçlıyoruz.

JEL codes: D01, D91, Z10

Keywords (English): Social Capital, Trust, Economic Growth, Middle East

Keywords (Turkish): Sosyal Sermaye, Güven, İktisat Büyüme, Orta Doğu

TAM METİN VE ÖZET KİTABI

Editör: AHMET AY

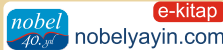
Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Öğrenci Kongresi, sosyal bilimlerle ilgilenen ve bu alanda çalışan genç araştırmacılar ve akademisyenler için fikirlerini, araştırma sonuçlarını ve tecrübelerini paylaşabilecekleri bir ortam yaratmakta, öğrencileri akademik anlamda desteklemekte ve güncel bilimsel gelişmeler üzerine kültürel bir tartışma platformu oluşturmaktadır.

Kongreye gönderilen çalışmalar Bilim Kurulu tarafından incelenmekte ve iki hakem tarafından değerlendirilmektedir. Kabul edilen bildiriler programa dâhil edilerek sunulmaktadır. Altıncısı 2023 yılında Konya'da düzenlenen Kongre'de 26 farklı üniversiteden 100'ü aşkın lisans ve lisansüstü öğrenci, yaptıkları ya da yapmayı planladıkları çalışmalarla ilgili sunum yapmıştır.

Kongrede sunulan bildiriler VI. ISERSC Tam Metin ve Özet Bildiriler Kitabı'nda ve Sosyal Bilimlerde Güncel Gelişmeler: Ekonomi ve Finans isimli kitapta yayımlanmıştır.

www.nobelbilimseleserler.com

e-kitap

E-KİTAP

